

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

M.14.-17.YY. ANADOLU ÖN YÜZ CEPHE
MİMARİSİNDE MEMLÛKLU
ETKİLERİ

Hazırlayan
Khalid Emam ABUSHNAP

Danışman
Prof.Dr. Sultan Murat TOPÇU

Doktora Tezi

Şubat 2020
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

M.14.-17.YY. ANADOLU ÖN YÜZ CEPHE
MİMARİSİNDE MEMLÛKLU
ETKİLERİ

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Khalid Emam ABUSHNAP

Danışman
Prof.Dr. Sultan Murat TOPÇU

Şubat 2020
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı

İmza:

XXXXXX

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

M.14.-17.yy. Anadolu Ön Yüz Cephe Mimarisinde Memlûklü Etkileri adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Doktora Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Khalid Emam ABUSHNAP

Danışman
Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU

Sanat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU danışmanlığında Khalid Abdelkarim EMAM tarafından hazırlanan “M. 14-17. yy. Anadolu Ön Yüz Cephe Mimarisinde Memluklu Etkileri ” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında oy çokluğu ile Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

03/02/2020

(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU
Üye : Prof. Dr. Nilay ÇORAĞAN
Üye : Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN
Üye : Doç. Dr. Mehmet EKİZ
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Remzi AYDIN

[Signatures of the Jury Members]

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 02/03/2020 tarih ve 09 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

02/03/2020
[Signature]
Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada M.14.-16.yy. Anadolu Ön Yüz Cephe Mimarisinde Memluklu Etkilerini ve tarihsel süreçlerini, devamında gelişimini ve bu ilişkiler ağırlıklı olarak siyasi tarih açısından değerlendirilmiş, fakat bu ilişkilerin her iki taraf için sanata yansımaları üzerinde pek fazla doğrulanmamıştır. Memluklular Mısır başta olmak üzere Biladüşşam (Suriye ve civarı) ve Anadolu'da uzun dönem siyasi, mimari vb. varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu etkileşimin kat ettiği aşamaları dönemlere ayırarak incelenmek istedik. Bu durum özellikle Anadolu sanatında görülen bir çok Memluklu mimari özelliğinin etkileri görülmektedir. Osmanlıların Mısır seferi sırasında bölgede mutlak hakimiyetlerini tesis etmesi ile birlikte başta Kahire olmak üzere Mısır'da Osmanlı üslubunda yapılar inşa edilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen sanatsal etkileşimler üzerinde durularak, bu alanda var olan eksiklik giderilmeye çalışıldı. Biz çalışmamızda hem Arapça hem de Türkçe çağdaş ve güncel kaynakları kullanarak bu konuyu aydınlatmaya çalıştık. Böylece her iki bölgedeki yeni araştırmacılara faydalı olmayı hedefledik. Yani Türkiye'deki araştırmacılar için Arapça çağdaş ve güncel kaynakları ve aynı şekilde Mısır'daki araştırmacılar için Türkçe çağdaş ve güncel kaynakları tanıtmayı hedefliyoruz. Böylelikle bu geniş coğrafya 'da sadece siyasi alanda etkileşimin olmadığını aynı zamanda sanat ve mimari alanında da etkileşimin hangi boyutlarda olduğunu yeni nesillere göstermek istiyoruz. Ayrıca Memluklu ve Osmanlı mimar, mühendis ve sanatkarları başlığı altında Türkçe olarak yapılmayan bir bölüm ekledik. Yaptığımız çalışmanın bizden sonraki araştırmacılara yardımcı olmasını dilerim. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, beş yıl boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam; Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU, Dr. Örg. Üyesi. Remzi AYDIN ve Doç. Dr. Mehmet EKİZ hocalarıma, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen ailem ve arkadaşlarıma ve çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli Babam Abdülkerim'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Adı-Soyadı

Khalid EMAM ABUSHANP

Kayseri, 2020

M.14.-17.YY.ANADOLU ÖN YÜZ CEPHE MİMARİSİNDE**MEMLUKLU ETKİLERİ (ETKİLEŞİMİ)****Khalid-EMAM ABUSHANP****Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Bitirme Tezi****ÖZET**

Tarihi süreç açısından çalışmamızda çok uzun bir süreci ana hatları ile anlatmak yerine kısa bir tarihi süreci H.8.-11./M.14.-17. yy.'ndan Bahari Memluklu Sultanı I. Baybars'tan başlayarak Sultan III. Mehmet döneminin sonu olan H.1012/ M.1603 yıllarını ayrıntılı olarak incelemeye çalıştık. Memluklu mimarisi ve sanatı hakkında çağdaş Arapça kaynaklar oldukça zengin olmasına rağmen, Türkçe'ye çevrilmemiştir. Aynı şekilde Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemleri sanat ve mimarisine ait çağdaş ve güncel kaynaklar Türkçedir ve Arapça'ya çevrilmemiştir.

Memluklu ve Beylikler dönemlerine ait siyasi ve sosyal alanlarla ilgili hem çağdaş hem de güncel kaynaklar her iki dilde de mevcuttur. Biz bu çalışmamızda sanat ve mimari ile ilgili çağdaş ve güncel kaynakları Türkçe'ye çevirerek yaptığımız çalışma ile bu konuda yeni araştırmacılara kapı aralamayı hedefledik. Çalışmamızı yaparken öncelikle Arapça çağdaş kaynakları, güncel kaynakları, yazma eserleri, vakfiyeleri, restorasyon raporlarını, arkeoloji haritalarını, mimari eser kataloglarını, internet ortamındaki konumuzla ilgili görselleri, Google Earth programını, Bilimsel arkeoloji gezileri, kitabeler, binalar üzerindeki semboller ve müzelerden ulaşabildiğimiz materyalleri vb. kullandık.

Çalışmamız dört bölümden oluşmuştur. Birinci Bölüm; *Memluklu-Anadolu Etkileşimleri H. 648-923/ M.1250-1517*; İkinci Bölüm; *Memluklu Ön Yüz Cephe H. 648-923/ M. 1250-1517*; Üçüncü Bölüm; *Anadolu sanatında Memluklu Etkileri*; Dördüncü Bölüm; *Değerlendirme ve Memluklu-Anadolu, Anadolu-Memluklu mimarlar ve sanatkarlar arası etkileşim, Sonra Sonuç, Kaynakça, Ekler, Çizimlerin içeriği, Fotoğrafların içeriği ve katalogları*.

Anahtar Kelimeler: Memluklu-Anadolu ilişkileri, Selçuklu, Beylikler, Osmanlılar, Ana cephe Taçkapı, Minare, Süslemeler (Bitkisel, Geometrik vd.), Kitabe, Mimar ve Sanatkarlar.

M.14.-17TH CENTURY ANATOLIAN FRONT FACE FACADE ARCHITECTURE

HEMBLE EFFECTS (INTERACTION)

History of Art, Doctorate Thesis

Khalid-EMAM ABUSHANP

ABSTRACT

A short period of time has not been explained properly by long processes. Therefore, in our research we tried to examine in detail starting from 8. H/ AD century; Sultan Zaher Baybars Al-Bandakari until 10. H / 16. AD century ; which was the end of Sultan Muhammed III period. Although, contemporary Arabic sources about the Mamluk's architecture and art were significantly rich, but also, they were not translated into Turkish. Similarly, contemporary sources of art and architecture of Anatolian Seljuks, principalities and Ottomans were Turkish and were not translated into Arabic.

Mamluks and principalities both contemporary and current sources on the political and social spheres are available in both languages, Arabic and Turkish. In this study, we aimed to open new and contemporary sources of art and architecture by translating them into Turkish. While we were doing our research, we mainly used current sources of Arabic, contemporary sources, manuscripts, foundations, restoration reports, archeology maps, architectural work catalogs, sourced images about our topic in the internet, Google Earth, scientific archeology trips, inscriptions, symbols on buildings, and materials that we were able to access from museums.

Our study consists of Fouth Parts. First Part; *Mamluk-Anatolia Interactions 648-923 H/ 1250-1517 AD*, Second Part; *Front Facade Facades H. 648-923 / M. 1250-1517; AD*, Third Part; *Effects Of Mamluk Art In Anatolia*, Fourth Part; *Evaluation; Mamluk-Anatolian, Anatolian-Mamluk Architects And Craftsmen Interaction*. Then *Results, Bibliography, Appendices, Content Of Figures, Content And Catalogs Of Pictures*.

Key Words: Anatolia, Mamluk, Seljuk, Principalities, Ottomans, Main facade elements, elements of the crown, Minaret, Herbal and Geometric ornaments, Inscriptions, Architects and Artisans.

KISALTMALAR

B. : Bölüm.

C. : Cilt.

Çev. : Çeviren.

H. : Hicri.

M. : Miladi.

s. : Sayfa.

S. : Sayı.

Vd. : ve diğerleri.

Res. : Resim.

Şek. : Şekil.

Üni. : Üniversite.

V. : Varak.

Vb. : Ve benzeri.

Ty. : Tarih yok.

ŞEKİLLER LİSTESİ

(Şek:1) Bahri Türkmen devrinde Memlûkluk devleti	32
(Şek:2) Çerkez devrinde Memlûkluk devleti.	33
(Şek:3) H.9/M.14.y.y.'da Anadolu Beyliklerin siyasi haritası.	52
(Şek:4) Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti.	52
(Şek:5) Kâhire, I.Baybars ulu camiinin dikey planı.	68
(Şek:6) I.Baybars camiinin ana cephesi ve taçkapısı.	68
(Şek:7) I.Baybars camiinin yatay planı.	69
(Şek:8) I.Baybars kuzey batı ana cephesinin taşkın taçkapısı ve mihrabiyeleri.	69
(Şek:9) Mansur Kalavun külliyesinin ana cephesi (Kubbe ve Minare).	71
(Şek:10) Memlûkluk Sultanı Mansur Kalavun Külliyesinin Taçkapı, Kahire.	74
(Şek:11) II. Baybars hangahı, Plan.	75
(Şek:12) II.Baybars hangahının taçkapısı.	76
(Şek:13) II. Baybars el-Çaşengir hangahının ana cephe mimari unsurları.	77
(Şek:14) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun camiinin planı.	78
(Şek:15) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiinin kuzeydoğu minaresi.	79
(Şek:16) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Kale Camii Batı Ana Cephesi.	80
(Şek:17) Tanboğa el-Meradani camiinin planı ve Mihrap öntü kubbesi.	81
(Şek:18) Sultan Eşref Barsbay medresesinin planı.	83
(Şek:19) Sultan Eşref Barsbay medresesinin doğu ana cephesi.	84
(Şek:20) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Taçkapısı.	86
(Şek:21) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Minaresi.	87
(Şek:22) Elmas el-Hacib Mescidinin Yatay Planı.	90
(Şek:23) Elmas el-Hacib Mescidinin Taçkapısı.	91
(Şek:24) Elmas el-Hacib Mescidinin Minaresi.	92
(Şek:25) Şeyhul-Nasiri el-Ömeri Ulu Camiinin Yatay Planı.	95
(Şek:26) Emir Sıratmaş el-Nasiri Medresesinin Dikey Planı.	98
(Şek:27) Sultan Nasır Hasan Camiul-Medresesinin Dikey Planı.	100
(Şek:28), Sultan Nasır Hasan Camiul-Medresesinin Ana Cephesi ve Camiulmedresesinde Dört Taraflı Yan Medreseler ve Plan.	102
(Şek:29) Sultan Nasır Hasan Taçkapısı ve Mihrabiyeleri.	102
(Şek:30) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin yatay planı.	105
(Şek:31) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Taçkapısı ve Ana Cephesi.	106
(Şek:32) Ummu Sultan Şaban Medresesinin Minaresi.	109
(Şek:33) Sultan Mueyyid Şeyh Külliyesinin yatay planı.	110
(Şek:34) Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin Taçkapısı.	112
(Şek:35) Sultan Mueyyid Şeyh Kubbesi, Taçkapısı ve Ana Cephesi.	113
(Şek:36) Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin minareleri, Kahire'nin Büyük Zuveyle kapısının üzerindedir.	115
(Şek:37) Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin Batı minaresi, Batı Büyük Zuveyle kapısı ve Ana cephenin külliyesinin kesiti.	116
(Şek:38) Emir Cani Bey el-Eşrefi ed-Davadar Camiinin Yatay Planı.	117
(Şek:39) Sultan Eşref Barsbay enine hangahı, Plan.	119
(Şek:40) Sultan Eşref Barsbay Ulu Camiinin Doğu Ana Cephesi.	122
(Şek:41) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin yatay planı.	124
(Şek:42) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cephesi.	125
(Şek:43) Zeynuddin Yahya Ulu Caminin Minaresi.	127
(Şek:44) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin yatay planı.	127
(Şek:45) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin Taçkapısı.	129
(Şek:46) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin Minaresi ve Kubbesi.	131
(Şek:47) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Yatay Planı.	132
(Şek:48) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Taçkapısı.	133
(Şek:49) Kansu Gavri'nin dikey ana cephesi.	136
(Şek:50) Kansu Gavri Külliyesinin Tam Yatay Planı.	137
(Şek:51) Memlûkluk Sultanı Kansu Gavri Medresesinin Taçkapısı.	138

(Şek:52) Sultan Kansu Gavri Külliyesinin çok kûlahlı minaresi.	140
(Şek:53) Çarşı Caminin Planı.	145
(Şek:54) Çarşı Caminin Minaresi.	146
(Şek:55) Dülük Caminin Planı, Gaziantep.	147
(Şek:56) Kırşehir Aşık Paşa Türbesi ön cephe görünüşü.	148
(Şek:57) Kırşehir Aşık Paşa türbesi taçkapısı.	149
(Şek:58) Sungur Bey camii doğu cephesi ve ana taçkapısı.	151
(Şek:59) Birecik Ulu Camii, Plan.	153
(Şek:60) Biresik Ulu Caminin Pencerelerinin Sekiz kollu Süsleme.	154
(Şek:61) Birecik Ulu Caminin Minaresi.	155
(Şek:62) Birecik Kule Mescidinin Planı.	159
(Şek:63) Birecik Alaburç Mescidinin Planı.	161
(Şek:64) Alaüddevle Caminin Kuzey Ön Yüz Cephesi, Gaziantep.	163
(Şek:65) Gaziantep Alaüddevle camii taçkapısı.	164
(Şek:66). Kozluca Caminin Taçkapısı ve Minaresi.	168
(Şek:67) Ağa Caminin Son Cemaat Doğu Batı Ön Yüz Cephesi, Gaziantep.	170
(Şek:68) Gaziantep Ağa Camiinin Minaresi.	170
(Şek:69) Eyyüpoğlu Caminin Planı.	171
(Şek:70) Eyyüpoğlu Caminin Son Cemaat Yeri, Doğu Batı Ana Cephenin Kesiti.	173
(Şek:71) Gaziantep Karatarla camii son cemaat mahalli doğu-batı kesit.	174
(Şek:72) Gaziantep Karatarla camiinin taçkapısı.	175
(Şek:73) Gaziantep Bostancı camii taçkapı görünüş ve kesit.	177
(Şek:74) Fethullah Zâviyesinin Taçkapısı.	179
(Şek:75) Fethullah Caminin Taçkapısı.	181
(Şek:76) Şey Fethullah caminin Son Cemaat Yerinde Ana cephe ve Pencereleri.	182
(Şek:77) Birecik Tekke Caminin Planı.	183
(Şek:78) Sirvani Caminin Planı.	185
(Şek:79) Gaziantep Tahtani camii son cemaat yeri doğu-batı kesit.	186
(Şek:80) Gaziantep Tahtani camiinin ana taçkapısı.	187
(Şek:81) Gaziantep Alaybey camii taçkapı plan, kesit.	187
(Şek:82) Gaziantep Bostancı camii taçkapı görünüş ve kesit.	188
(Şek:83) Sinan Paşa Camii, Plan.	194
(Şek:84) Osmanlı Suruçiye (Süleymaniye) Tekke ve Medresesi.	195
(Şek:85) Sultan I. Mahmud Medresesi.	196
(Şek:86) Kahire-Osmanlı Hadım Süleyman Paşa Camiinin iç ve dış Güney Cephesi Ve Sivri Minareleri.	197
(Şek:87) Hayır Bey Külliyesinin Kubbesi ve Minaresi.	199
(Şek:88) Konya Karatay medresesi, taçkapı çizimi.	205
(Şek:89) Kayseri Çifte Medresenin taçkapısı.	205
(Şek:90) Konya Sahib Ata Camii, kuzey cephe.	206
(Şek:91) Konya İnce Minareli Medresenin Taçkapısı.	206
(Şek:92) Sırgatmaş medresesinin taçkapısı.	207
(Şek:93) Aksaray Sultan hanı, taçkapı, yan niş “mihrabiye”, geometrik ve bitkisel süslemeleri, kitabe.	208
(Şek:94) Eretnalıların Taçkapının silmelerinde geometrik ve bitkisel süslemeleri.	209
(Şek:95) Sivas Çifte Minareli medrese, kuzey cephe çizimi.	209
(Şek:96); Konya Karatay medresesi; aksonometrik perspektif.	212
(Şek:97) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Medresenin Endülis, Taçkapısı.	215
(Şek:98) Sultan Kayıtbay Külliyesi, Plan.	215
(Şek:99) Sultan Kayıtbay Külliyesinin Taçkapısı.	216
(Şek:100) Kahire, Sultan Kansu Gavri' nin külliyesi.	216
(Şek:101) Malatya Ulu Camii; batı cephe çizimi.	218
(Şek:102) Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangâhı, dikey Planı.	219
(Şek:103) Sultan Nasır Ferec hangâhı, yatay planı.	220
(Şek:104) Emir Sırgatmaş el-Nasiri medresesinin dikey planı.	220
(Şek:105) Kırşehir Cacabey Medresesi, kuzey cephe çizimi.	223
(Şek:106) Diyarbakır Zinciriye medresesi, Kuzey cephe çizimi.	227

(Şek:107) Mısır Mahalli mimarisinde kemerler düğümlü yuvarlak, sivri ve beş kilit taşlı pencere.	230
(Şek:108) Memlûklü -Endülüs Basit Kandaliyye “Yuvarlak Pencere”	232
(Şek:109) Memlûklü düğümlü Çiftli pencere basit kandaliyye.	232
(Şek:110) Çeşitli Memlûklü düğümlü kemer ve Birleşik Kandaliyye.	233
(Şek:111) Memlûklü Çeşitli Mukamalı kemerler.	233
(Şek:112) Memlûklü çeşitli taş kubbeleri.	236
(Şek:113) Memlûklü İç ve Dış Sivri Tümsek Kubbe.	237
(Şek:114) Memlûklü dikey ve yatay dilimli kubbenin planı.	238
(Şek:115) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin minaresi.	240
(Şek:116) Sultan Nasır Hasan b. Kalavun Camii’i medresesinin Memlûklü minaresi.	241
(Şek:117) Ahmed el-Mihmendar Camiinin Minaresi.	242
(Şek:118) Memluklu Çeşitli üçlü ve at nalı Kemerleri ve Kavsaraları.	248
(Şek:119) Memluklu düğümlü geometrik basık kemer.	248
(Şek:120) Memluklu simetrik ve asimetric kavsaralı taşkın mukamalı kemerleri.	249
(Şek:121) Memlulu çift merkezli teğet, sivri soğan ve dilimli pencik kemerleri.	249
(Şek:122) Memluklu üçlü ve beş merkezli teğet almasıık kemerleri.	250
(Şek:123) Aytumuş el-Becasi Caminin Taçkapsısının Tepe Penceresi.	252
(Şek:124) Memluklu çeşitli pencere tarzları.	254
(Şek:125) Hunat Ümmü Ünuk hangahının Dilimli Kubbesi.	256
(Şek:126) Karaman Hatuniye Medrese Planı.	256
(Şek:127) Niğde Ak medrese planı.	257
(Şek:128) Adana-Kozan “Sis” Memluklu Hoşkadem ulu camiinin planı.	258
(Şek:129) kaplamalar- mermer mozaikleri “Vazarah”	261
(Şek:130) kaplamalar- mermer mozaiklerinin “Vazarah” döşümesi.	261
(Şek:131) Silme geometrik örgüsünün süsleme.	265
(Şek:132) Basit silme düğümlü geometrik süsleme.	265
(Şek:133) Basık ve birleşik silme geometrik süslemeleri.	266
(Şek:134) Memluklu bitkisel süslemeleri.	267
(Şek:135) Memluklu çeşitli bitkisel ve geometrik dendanları “Şerrafe”.	269
(Şek:136) Memluklu limon süslemsi “Etrica”	270
(Şek:137) Kandi Bey mezar taşının kitabesi.	275

İÇİNDEKİLER

İçindekiler Tablosu

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
ONAY:	iii
ÖNSÖZ	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
İÇİNDEKİLER.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
MEMLÛKLÜ- ANADOLU ETKİLEŞİMLERİ.....	7
H. 648-923/M. M.1250-1517	7
1. MEMLÛKLÜ TARİHİ.....	7
1.1. Bahrî Memlûklü Devleti:	7
1.2. Çerkez Memlûklü devleti “Burcî devleti”:.....	11
1.3. Anadolu- Memlûklü etkileşimi	12
1.3.1. Anadolu-Memlûklü siyasi durumu.....	12
1.3.2.Memlûklü- Anadolu arasında eğitim alanındaki etkileşim.....	31
1.3.3.Memlûklü-Anadolu arasındaki ticari etkileşim	36
1.3.4.Memlûklü- Anadolu sosyal yapısı ve etkileşimi	40
İKİNCİ BÖLÜM	44
MEMLÛKLÜ ÖN YÜZ CEPHELERİ.....	44
H. 648-923/M. 1250-1517	44
2. Memlûklü Mimarisinde Cepheler	44
2.1.I.Baybars Ulu Camii (Baybars el-Bundukdari Ulu Camii)	45
2.1.1.Caminin inşa tarihi	45
2.1.2.I.Baybars Ulu Caminin cepheleri.....	45
2.2.Mansur Kalavun Külliyesinin Cephesi.....	49
2.2.1.İnşa tarihi.....	49
2.2.2.Mansur Kalavun Külliyesi’nin Ana Cephe Özellikleri	49
2.2.3.Mansur Kalavun Külliyesindeki Süsleme Unsurları	50
2.2.4.Mansur Kalavun Külliyesinin Minaresi.....	51
2.2.5.Mansur Kalavun Külliyesinin Ana Giriş Özellikleri	51
2.3. II. Baybars Hangahının Cephesi (Baybars el- Çaçengir Hangahı).....	53
2.3.1.İnşa tarihi.....	53

2.3.2.Ana Cephe Özellikleri.....	54
2.4. Selahaddin kalesindeki Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin Ana Cephesi.....	56
2.4.1.İnşa Tarihi	56
2.4.2.Tamirat ve Ana Cephe Özellikleri.....	57
2.4.3.Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Caminin Minareleri ve Taç Kapısı.....	57
2.5.Tanboğa el-Meradani Camii	59
2.5.1.İnşa Tarihi	59
2.5.2.Caminin Ana Cepheleri.....	60
2.5.3.Taç Kapı.....	60
2.5.4.Tanboğa el-Meradani Caminin Minaresi	61
2.6.Sultan Eşref Barsbay Medresesi	61
2.6.1. İnşa Tarihi.....	61
2.6.2.Eşref Barsbay Medresenin Ana Cephesi.....	62
2.6.3.Ana Giriş (Taç Kapı)	64
2.6.4.Minare	65
2.7. Yaşbek Min Mehdi Türbesi	67
2.7.1.İnşa tarihi.....	67
2.7.2.Kubbe.....	68
2.7.3.Kubbe kitabesi.....	68
2.7.4.Malzemeler	68
2.8. Elmas el-Hacib Mescidi	68
2.8.1.İnşa Tarihi	68
2.8.2.Taçkapı	69
2.8.3.Kubbe.....	70
2.8.4.Minare	70
2.9.Kusun Ulu Camii	71
2.9.1.İnşa Tarihi	71
2.9.2.Taçkapı	72
2.9.3.Pencereler.....	72
2.9.4.Minare	72
2.10.Emir Şeyhu el-Nasiri el-Ömeri Ulu Camii.....	73
2.10.1.İnşa Tarihi.....	73
2.10.2.Taçkapı.....	74
2.10.2.Mısırlı Saçak Şeridi.....	75
2.10.3.Pencereler.....	75
2.10.4.Dam	75
2.11.Emir Sırgatmış el-Nasiri Medresesi	75

2.11.1. İnşa Tarihi.....	75
2.11.2. Taçkapı.....	76
2.11.3. Kubbe	76
2.11.4. Minare.....	76
2.12. Sultan Nasır Hasan b. Kalavun Camiul-Medresesi	78
2.12.1. İnşa Tarihi.....	78
2.12.2. Taçkapı.....	79
2.12.3. Pencereleer	81
2.12.4. Minareler.....	82
2.12.6. Malzemeler.....	83
2.13. Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesi	83
2.13.1. İnşa Tarihi	83
2.13.2. Taçkapı	84
2.13.3. Selsebil.....	85
2.13.4. Dendanlar	86
2.13.5. Pencereleer	86
2.13.6. Kubbeler.....	86
2.14. Sultan Mueyyid Şeyh Külliyesi	88
2.14.1. İnşa Tarihi	88
2.14.2. Taçkapı	89
2.14.3. Pencereleer	92
2.14.4. Kubbe.....	93
2.14.5. Minareler	93
2.15. Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camii	95
2.15.1. İnşa Tarihi.....	95
2.15.2. Taçkapı	96
2.15.3. Pencereleer	97
2.15.4. Havanitler	97
2.15.6. Kubbe.....	97
2.15.7. Minare.....	97
2.16. Sultan Eşref Barsbay Hangahı.....	98
2.16.1. İnşa Tarihi	98
2.16.2. Hangahın Cepheleri	98
2.16.3. Taçkapı	98
2.16.4. Pencereleer	99
2.16.5. Dendanlar	99
2.16.6. Selsebil.....	99

2.16.7. Kubbe.....	100
2.16.8. Minare.....	100
2.17.Sultan Eşref Barsbay Ulu Camii.....	100
2.17.1.İnşa Tarihi.....	100
2.17.2.Taçkapı.....	101
2.17.3. Pencereleer.....	102
2.17.4. Minare.....	102
2.18.Zeynuddin Yahya Ulu Camii.....	103
2.18.1.İnşa Tarihi.....	103
2.18.2.Taçkapı.....	103
2.18.3.Pencereleer.....	104
2.18.4.Mektep.....	105
2.18.5.Dendanlar.....	105
2.18.6.Tanirler.....	105
2.18.7.Minare.....	105
2.19.Kaçmaz el-İshaki Medresesi.....	106
2.19.1.İnşa Tarihi.....	106
2.19.2.Taçkapı.....	106
2.19.3.Pencereleer.....	108
2.19.4.Dendanlar.....	108
2.19.5.Selsebil.....	109
2.19.6.Kubbe.....	109
2.19.7.Minare.....	109
2.20.Emir Kani Bay el-Rammah Camii.....	110
2.20.1.İnşa Tarihi.....	110
2.20.2.Taçkapı.....	111
2.20.3.Pencereleer.....	112
2.20.4.Dendanlar.....	112
2.20.5.Selsebil.....	113
2.20.6.Kubbe.....	113
2.20.7.Minare.....	113
2.21.Sultan Kansu Gavri Külliyesi.....	114
2.21.1.İnşa Tarihi.....	114
2.21.2.Taçkapı.....	116
2.21.3.Pencereleer.....	118
2.21.4.Minare.....	118
2.21.5.Dendanlar.....	119

2.21.6.Sabat.....	119
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	120
ANADOLU SANATINDA MEMLÛKLU ETKİLERİ.....	120
3.Anadolu Beyliklerin mimarilerinde Memlûkluk etkileri.....	120
3.1. Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki Beylikler Devrinde Dini Yapılar	122
3.2. Çarşı Camii.....	123
3.2.1.Bulunduğu yer	123
3.2.2..İnşa Tarihi	123
3.2.3..Ana Cephe.....	124
3.2.4.Örtü Sistemi	124
3.2.5.Minare.....	124
3.3. Dülük köyü Camii	125
3.3.1..Bulunduğu Yer	125
3.3.2. İnşa Tarihi	125
3.4. Âşık Paşa Türbesi	126
3.4.1.Bulunduğu Yer	126
3.4.2. İnşa Tarihi	126
3.4.3.Ön Yüz Cephe	127
3.4.4.Taçkapı	127
3.4.5.Kubbe.....	128
3.5. Sungur Ağa Camii.....	129
3.5.1.Bulunduğu Yer	129
3.5.2. İnşa Tarihi	129
3.5.3.Ön Yüz Cephesi	129
3.5.4.Taçkapı	129
3.5.5.Caminin Minareleri	130
3.6. Birecik Ulu Camii	131
3.6.1.Bulunduğu Yer.....	131
3.6.2.. İnşa Tarihi	131
3.6.3. Ana Cephe.....	131
3.6.4. Örtü Sistemi	133
3.6.5.Minare.....	133
3.7. Aydın-Selçuk-İsa Bey Ulu Camii	135
3.7.1.. Bulunduğu yer	135
3.7.2.İnşa Tarihi	135
3.7.3. Taçkapı	135
3.7.4.Pencereler.....	135

3.7.5.Minare.....	136
3.8. Hoşkadem Ulu Camii	136
3.8.1.. Bulunduğu Yer	136
3.8.2. İnşa Tarihi	136
3.8.3.Ön Yüz Cephe	137
3.8.4. Taçkapı	137
3.8.5.Pencereler.....	137
3.8.6.Minare.....	137
3.9. Kule Mescidi	137
3.9.1.Bulunduğu Yer	137
3.9.2. İnşa Tarihi	138
3.9.3.Ön yüz cephe.....	138
3.10. Alaburç Mescidi	138
3.10.1.Bulunduğu yer	138
3.10.2. İnşa Tarihi	139
3.10.3.Ön Yüz Cephe	139
3.11. Alauddevle Camii.....	140
3.11.1.Bulunduğu yer	140
3.11.2. İnşa Tarihi	140
3.11.3.Ön Yüz Cephe	141
3.11..4.Taçkapı.....	142
3.11.5.Pencereler.....	143
3.11..6.Minare.....	143
3.12.Adana Ramazanoğulları Ulu Camii.....	143
3.12.1. Bulunduğu Yer	143
3.12.2. İnşa Tarihi	143
3.12.3. Taçkapı.....	144
3.12.4.Pencereler.....	144
3.12.5.Minare.....	145
3.12.6.Ramazanoğulların Camiinde Memlûkluk Etkileri.....	145
3.13. Kozluca (Müftüler, Cevizlice) Camii	145
3.13.1.Bulunduğu Yer	145
3.13.2. İnşa Tarihi	145
3.13..3.Ön Yüz Cephe ve Taçkapı	146
3.13.4.Minare.....	146
3.14. Ağa Camii.....	146
3.14.1.Bulunduğu yer	146

3.14.2. İnşa Tarihi	147
3.14.3.Ön Yüz Cephe	147
3.14.4.Taçkapı	147
3.14.5.Pencereler.....	147
3.14.6.Mihrabiyeler	148
3.14.7.Minare.....	148
3.15.Eyüpoğlu Camii	149
3.15.1. Bulunduğu Yer	149
3.15.2. İnşa Tarihi	149
3.15.3.Ön Yüz Cephe	150
3.15.4. Taçkapı.....	150
3.15.5.Pencereler.....	150
3.15.6.Minare.....	150
3.16. Karatarla Camii (Zincirli Camii).....	151
3.16.1.Bulunduğu Yer	151
3.16.2. İnşa Tarihi	151
3.16.3.Ön Yüz Cephe	151
3.16.4.Taçkapı	151
3.16.5.Pencereler.....	152
3.17. Bostancı Camii	153
3.17.1. Bulunduğu Yer	153
3.17.2. İnşa Tarihi	153
3.17.3. Ön Yüz Cephe	153
3.18. Kule Mescidi	153
3.18.1.Bulunduğu yer	153
3.18.2. Ön Yüz Cephe	153
3.18.3.Taçkapı	153
3.18.4.Mihrabiye.....	154
3.18.5.Pencereler.....	155
3.18.6.Minare.....	155
3.19.Fethullah Zâviyesi	156
3.19.1. Bulunduğu yer	156
3.19.2. İnşa Tarihi	156
3.19.3. Zaviyenin Ana Cephesi.....	156
3.19.4. Taçkapı.....	156
3.20. Fethullah Camii.....	157
3.20.1.Bulunduğu Yer	157

3.20.2. İnşa Tarihi	157
3.20.3. Ön Yüz Cephe	158
3.20.4. Taçkapı	158
3.20.5. Mihrabiyeler	158
3.20.6. Pencereler	159
3.20.7. Minare	160
3.21. Tekke Camii	161
3.21.1. Bulunduğu yer	161
3.21.2. İnşa Tarihi	161
3.22. Şirvani Camii	162
3.22.1. Bulunduğu Yer	162
3.22.2. İnşa Tarihi	162
3.22.3. Ön Yüz Cephe	162
3.22.4. Taçkapı	162
3.22.5. Mihrabiyeler	163
3.22.6. Pencereler	163
3.22.7. Minare	163
3.23. Osmanlı mimarilerinde Memlûkluk etkileri H.923-1009/M.1517-1600	166
3.23.1. Memlûkluk Dini Yapıları Farklılıkları	166
3.23.2. Memlûkluk Külliyesi Mimari Farklılıkları	167
3.23.3. Mısır'daki Osmanlı Mimarisi ve Memlûkluk Mimarisinin Etkileşimi	169
3.23.4. Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı- Memlûkluk Ön Yüz cephesindeki Etkileşim	175
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	178
DEĞERLENDİRME	178
5.1. Memlûkluk Mimarisinin Farklılıkları Ve Anadolu Mimarisine Tesirleri	178
5.2. Memlûkluk Mimarisinde Genel Selçuklu Mimarisinin Tesirleri	178
5.3. Cephelerin Geleneği	180
5.3.1. Anadolu Selçuklu Taçkapı Genel Özelliği	180
5.3.2. Önyüzü Meydana Getiren Öğeler Göz Öüne Alınarak Yapılan Sınıflama	188
5.3.3. Taçkapı Yüzeyiyle 45 Derecelik Açık Yapacak Şekilde Düzenlenmiş Düz Silmeler	195
5.3.4. Kaval Silmeler	195
5.3.5. Kavsaralar	198
5.4. Üç Dilimli Kuşatma Kemerleri	201
5.5. Taçkapı Çerçevesi Tarafından Kesilen Kuşatma Kemerleri	202
5.6. Örgü Kemer Dizisinden Oluşan Kuşatma Kemerleri	202
5.7. Ana Cephe Girişi	202
5.7.1. Yuvarlak Kemerle Örtülü Giriş Kapıları	203

5.7.2.Giriş Kapısı Kemerinin Köşelikleri Üzerinde Yer Alanlar	203
5.8..İnşa Kitabesi	203
5.9. Dayanaklar ve köşe Kuleleri.....	204
5.10.Köşe Sütunceleri.....	204
5.11.Mihrabiye.....	205
5.11.1. Mihrabiyelerde Plan.....	205
3.11.2. Mihrabiye Kavsaraları	207
5.12.Anadolu-Memlûku Pencerelele	207
5.12.1. Çeşitli Memlûk Pencerelele	208
5.12.2.Pencerelele “Şubbak” “Aydınlalma Sistemlele”	212
5.13.Kubbeler	213
5.13.1.Dilimli Kubbe.....	215
5.14. Minarelele	216
5.14.1.Çifte Minareli Giriş.....	221
5.15.Anadolu Sanatında Osmanlı’dan Önce Memluku Etkilele	222
5.15.1. Cephe	224
5.16.Malzemelele	237
5.16.1.Taş	237
5.16.2.Mermer.....	238
5.16.3.Tuğla.....	240
5.16.4.Ahşap.....	240
5.16.5.Çini.....	241
5.16.6.Alçı.....	241
5.17.Süsleme	242
5.17.1.Taçkapılarda Süsleme	242
5.17.2.Silmeler ve Düzilmeler	242
5.17.3.Bitkisel Süsleme	244
5.17.4.Geometrik Süsleme	245
5.17.5.Kuşatma Kemerlele Üzerindeki Süslemelele	246
5.6.6.Bitkisel Veya Geometrik Ömekli Süsleme Şeritli Kuşatma kemerlele.....	246
5.17.7.Karma Süsleme.....	248
5.18.Yazı Taklidi Şeritlele Ve Süsleme Haline Gelmiş Yazı Şeritlele.....	249
5.18.1.Anadolu-Memluku anıtlarındaki inşa kitabelerinin Kavsara içine yerleştirilmiş olanları.....	249
5.18.2.Taçkapı Üzerinde Veya Dışında Alışılmamış Yerlele Konulmuş İnşa Kitabelerlele.....	249
5.19.Figürlü Süsleme.....	250
5.20.Kitabelerlele İçindekilele.....	251
5.21.Memluku-Anadolu; Anadolu-Memluku Mimarlar ve Sanatkârlar Arası Etkileşim.....	255

5.21.1. Mısır Memlûklü döneminde Anadolu Selçuklu Heyetleri, İşçiler, Sanatkârları Ve Mühendisler	255
5.21.2. Sanatkârların Hicret Hareketi	256
5.21.3. Bahri Memlûklü Döneminde H.648-784/M.1250-1382 Mimarlar ve Sanatçılar	261
5.22. Çerkez MEMLÛKLÛ döneminde H.784-923/M.1382-1517 mimarlar ve sanatçılar	268
5.23. Osmanlı döneminde mimarlar ve sanatçılar H.923-1213/M.1517-1798	272
SONUÇ	282
KAYNAKÇA	286
Arapça ve İngilizce Kaynakları	286
Türkçe kaynakça	290
Makaleler:	292
EKLER	296
SÖZLÜK	296
RESİMLER LİSTESİ	298
RESİMLERİN KATALOĞU	303

GİRİŞ

Tarihi süreç içerisinde Arap dünyası ve Anadolu’da kurulmuş olan devletler arasında devamlı olarak siyasi ilişkiler olmuştur. Bu ilişkiler ağırlıklı olarak siyasi tarih açısından değerlendirilmiş, fakat bu ilişkilerin her iki taraf için sanata yansımaları üzerinde pek fazla durulmamıştır. Memluklular Mısır başta olmak üzere Suriye ve Anadolu’da uzun dönem siyasi varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum özellikle Memluklu sanatında görülen birçok mimari özelliğin Anadolu sanatında da görülmesine etki etmiştir. Coğrafi olarak incelendiğinde Anadolu’yla sınır komşusu olan Memluklu devleti Anadolu Selçuklu devletinden döneminden itibaren Osmanlı devletiyle siyasi, sosyal, sanat vb. olarak etkileşim içerisinde olmuştur. Özellikle de Osmanlıların Mısır seferi sırasında bölgede mutlak hakimiyetlerini tesis etmesi ile birlikte başta Kahire olmak üzere Mısır’da Osmanlı üslubunda yapılar inşa edilmeye başlanmıştır.

Akdeniz çevresinde konumlanan Anadolu, Suriye ve Mısır, tarih boyunca kültürel ilişkiler içindedir. Bu ilişkiler H.8.-10./M.14.-16. Yüzyıllarda Güneydoğu Anadolu Beylikleri ile Memluklular arasında da devam eder. İki kültürün mimarisi arasındaki etkileşimler ön yüz cephelerin (taçkapı, minare, niş, kemer, kubbe vd. gibi) bazı unsurlarının kurgusu ile malzemelerin tekniği ve bezemelerde tahkik edilir. Yuvarlak pencere, çeşitli kemer, mihrabiye nişi, kavsaralı mukarnas vb. bu benzerliklerden bazılarıdır.

Bilindiği üzere, Memluklu devleti H.648/M.1250 yılında, daha önce Eyyübilerin hüküm sürdüğü bölgede kurulmuştur. H.923/M.1517 senesinde Merc-i Dabık ve Ridaniye sonucunda, Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim komutasındaki bir ordu tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Sudan, Libya, Hicaz, Yemen ve Anadolu’nun bir kısmına egemen olmuş, Kıbrıs ve Tunus’u da tabiiyeti altına almış, yaklaşık 4300000 km kare’yi bulan coğrafyada hüküm sürmüş büyük ve önemli bir Türk devletidir¹. (Şek: 1).

Tarsus, Malatya ve Ayıntab, Memluklu devrinde Suriye bölgesinde Halep’e bağlı olan birer naiplik idiler. Bu şehirler, Memluklular için bir savunma şeridinin-tampon bölgenin mühim birer noktaları ve bölge olayları için devletin destek aldığı Türkmen unsurunun bulunduğu yerler olma gibi hususiyetleriyle temayüz etmekteydiler. Buralar Memluklu devletinin kuzeyden gelecek saldırılara karşı adeta birer gözlem-tarassut merkezi idiler. Bu bölgeler adeta Mısır’ın anahtarı hükmündeki uç (sugur-avasım) bölge iken Mardin ise Artukluların önemli bir merkezi idi. Bu şehirlerde meydana gelen siyasi hadiselerle bakıldığında, bu olayların

¹Ahmet Ali **Bayhan** “Güneydoğu Anadolu’da Memluklu Hakimiyeti ve Bunun Maraş’a Yansımaları”, *1. Kahraman Maraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş*, İstanbul, 2005, s.367.

tabiatıyla kuzey sınırındaki genel serencama paralel bir manzara arz ettiği görülmektedir. Muhtelif tarihlerde Memluklu devleti sınırlarına giren ve çıkan bu şehirler, Yavuz Sultan Selim tarafından ele geçirilene kadar önemli birer Memluklu sınır şehri olmuşlardır. İlk bakışta fiziki bir coğrafya özelliği gösteren mekanların, bünyelerinde meydana gelen tarihi hadiseler neticesinde, yalnızca coğrafi bir mekan olmaktan sıyrarak, tarihi bir misyon yüklenmesi de önemli bir husustur². (Şek:1).

Bu çalışmada genel olarak Memluklu devletinin kuzey sınırını özel olarak da burada bulunan Anadolu Memluklu Şehirlerini, Memluklu tarihi içerisinde anlamlı bir yere koymaya çalışılmıştır. Memluklu devletinin hem tarihini hem de coğrafyasını beraber ele alan bu tezde daha çok Mısır ve Anadolu'daki mimari unsurlar incelenmiştir. Yukarıda bahsedilen sanatsal etkileşimler üzerinde durularak, bu alanda var olan eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

TEZİN KONUSU:

Bu çalışmada **Anadolu Ön Yüz Cephe Mimarisinde Memluklu Etkileri** konusu araştırılmıştır. Araştırma konumuz genel anlamda Mısır ve Anadolu'yu içine almaktadır dolayısıyla Suriye coğrafyası' da çalışma alanımızın içerisine girmektedir.

YÖNTEM:

Tarihi süreç açısından çalışmamızda çok uzun bir süreci ana hatları ile anlatmak yerine kısa bir tarihi süreci H.8/M.14. yy.'dan Bahari Memluklu Sultanı Nasır Mehmet b. Kalavun döneminden itibaren başlayarak Sultan III. Mehmet döneminin sonu olan H.10/ M.16. yüzyılları ayrıntılı olarak incelenmeye çalışıldı. Buna rağmen bu tarihten önce I.Baybars dönemi ile ilgili biraz bilgi verilmiştir. Çünkü Anadolu-Memluklu etkileşimi H.658-676/M.1260-1277 I.Baybars döneminden itibaren başlamıştır. Çalışmamızı yaparken öncelikle Memluklu Arapça çağdaş kaynakları, güncel kaynakları, vakfiyeleri, restorasyon raporları, Arkeoloji haritalarını, mimari eser kataloglarını, internet ortamındaki konumuzla ilgili görseller, bilimsel arkeoloji gezileri, kitabeler, binalar üzerindeki semboller ve müzelerden ulaşabileceğimiz materyaller vb. kullanıldı. Bu çalışmada hem Arapça hem de Türkçe çağdaş ve güncel kaynakları kullanarak bu konuyu aydınlatmaya çalışacağız. Böylece her iki bölgedeki yeni araştırmacılara faydalı olmayı hedefliyoruz. Çünkü Türkiye'deki araştırmacılar için Arapça çağdaş ve güncel kaynakları ve aynı şekilde Mısır'daki araştırmacılar için Türkçe çağdaş ve güncel kaynakları tanıtmayı hedefledik. Böylelikle bu geniş coğrafya'da sadece siyasi alanda etkileşimin olmadığını aynı zamanda sanat ve mimari alanında da etkileşimin hangi boyutlarda olduğu yeni araştırmacılara gösterilmek istendi. Genel olarak Türk araştırmacılar Anadolu-Mısır Memluklu etkileşimi ile ilgili Memluklu çağdaş kaynaklarını az kullanmışlar. Ancak bu tezde eksiklik çözülmüştür. Tabii ki Memluklu Arapça çağdaş kaynakları Türkçe'ye çevrilmediği için Türk araştırmacılar mazur olmaktadır. Bu çalışma alanında yapılan ilk araştırmadır. Bu çalışmada Anadolu-Memluklu; Memluklu-Anadolu dini yapıları tahkik edilmiştir. Böylece etkileşim noktalarından bahsedilmiştir.

² Altan Çetin, *Memluk Devletinin Kuzey Sınırı*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 2009, s. 105,106, 107.

BU KONUDA YAPILAN ÇALIŞMALAR:

- Arapça ve İngilizce kaynakça.
- Türkçe kaynakça.
- Bilimsel Makaleler.

Arapça ve İngilizce Kaynakça:

-İbn-i Toloni **Salihi**³, Ö.H.953/M. 1546 yılında, *Müfakheetül Hillan Fi Havadisiz Zaman*, bu eserde yazar dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik olayları, kültürel faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir.

- Ahmed **el-Makdisi**⁴, *Ennefaisul Bahire Fi Taksimi Şevariul Kahire Ala Mezahibil Eimmetil Erbaatizzahire*, bu kaynakta tez için, Memluklu mimarisi'nin sistemi ve Kahire şehirciliği hakkında H.9/M.15. y.y. ile ilgili bilgi verilir. Çalışmada bu eserden faydalanıldı. Günümüzde bu yazma eser İstanbul'da Süleymaniye kütüphanesindedir.

- Ahmet b. Ali **el-Makrizi**, *Kitabulsuluk Limarifetid düvel vel muluk*⁵, el-Makrizi H.9/M.15.yy.'da yaşamıştır. Memluklu devletleri "Bahri ve Çerkez devletleri", Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri, Anadolu'daki Türk Beylikleri vb. bu eser özellikle H.8/M.14. ve H.9/M.15. asırlarda devlet kurumları ve işleyişleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eder. Ayrıca bu kaynak, ülkeler hakkında coğrafi ve antropolojik bilgiler, mimarlık ve sanat hakkında bilgi verir. Anadolu Türk Beylikleri ile Mısır Memluklu devletleri arasındaki iletişim ile ilgili önemli bilgiler ihtiva eder.

-İbn-i Fadlullah **el-Ömeri**⁶, *Mesalik el-Ebsar Fi Memalik el-Emsar*, Çalışma için C:3 önemlidir. Çünkü bu ciltte Anadolu ile Memluklu etkileşimi hakkında bilgi verilir. Bu ciltte İbn Fadlullah el-Ömeri 1. Baybars'ın Anadolu seferi hakkında geniş malumat verir. Anadolu Beylikleri hakkında geniş bir bölüm ayırmıştır. Memluklu ile Beylikler arasındaki iletişim hakkında bilgi verir. Bu bölümde coğrafi, siyasi, sosyal etnik yapı vb. anlatılmıştır.

-İbn-i İyas **el-Misri**⁷, *Bedayiuzzuhur fi Vekayı-dduhur*, İbn-i İyas bu kitabında ,Memluklu devleti ile Beylikler arasındaki ilişkilerden, Kayıtbay ile II. Beyazıt arasındaki ilişkilerden, Memluklu devleti ile Osmanlı devleti arasındaki savaşlardan, Yavuz Sultan Selim'in ne zaman ve nasıl Mısır'a geldiğinden, Mısır'ı ilhak ettikten sonra Mısır'da yaptığı faaliyetlerden, mimari'den, kültürden, siyaset, tarih ve edebiyattan, Kanuni

³ Şemseddin Mehmet ibn Ali **Salihi**, *Müfakheetül Hillan Fi Havadisiz Zaman*, İnceleyen Halil Elmansur, Darülkütübül ilmiyye yayını, Beyrut, 1998.

⁴ Ebu Hamid **Şafii**, *Ennefaisul Bahire Fi Taksimi Şevariul Kahire Ala Mezahibil Eimmetil Erbaatizzahire*, inceleyen, Amal el-Ömeri, Eserler bakanlığı yayını, Kahire, Mısır, 1988.

⁵ Takıyyuddin Ahmet b. Ali **el-Makrizi**, *Kitabulsuluk Limarifetid Düvel Vel Muluk*, İnceleyen Mehmet Mustafa Ziyade, Mısır Kültür Bakanlığı Yayını, Kahire, Mısır, 1971.

⁶ İbn-i Fadlullah **el-Ömeri**, *Mesalik el-Ebsar Fi Memalik el-Emsar*, İnceleyen Kamil Selman el-Ceburi, Darül Kütübül İlmiyye yayını, Beyrut, Lübnan, 2010.

⁷ İbn-i İyas **el-Misri**, *Bedayiuzzuhur fi Vekayı-dduhur*, İnceleyen Mehmet Mustafa Ziyade, Şebab Yayınevi, Kahire, Mısır, 1960.

sultan Süleyman dönemine kadarki olaylardan vb, bahseder. İbn-i İyas, Kanuni Sultan Süleyman döneminde H.935/M.1528 yılında vefat etmiştir.

-İbn-i Tuğri **Berdi**⁸, *el-Nucümüzzhire Fi Mulükiül Mısır ve Kahire*, Bu kaynakta 7. Ciltten itibaren Memluklu tarihi başlamıştır. Tezde C:9'den faydalanıldı. Bu ciltte Nasır Mehmet b. Kalavun'un Anadolu seferi ve Mehmet b. Kalavun devleti hakkında bilgi verilir. Bu eser mimari, sanat, sosyal, siyasi, coğrafi, kültürel vb. konularda geniş açıklama içerir. Bu bakımdan tez için önemli bir kaynaktır. İbn-i Tuğri Berdi H.9/M.15 .y.y. da yaşamıştır. Memluklu devletinin yıkılışından 49 yıl önce vefat etmiştir. İbn-i Tuğri Berdi'nin kitabı yardımı ile Memluklu mimarları ve sanatkarları tahkik edildi.

-İbn-i Eca **el-Halebi**⁹, *el Irak beynel -Memalik vel-Osmaniyyin el-Etrak*, bu eser, Osmanlı- Memluklu arasındaki dördüncü savaşta, Memluklu ordusuna komutanlık yapan, Sultan Kayıtbay'ın kardeşi Yaşbek Min Mehdi'nin bu savaştan sonra savaşlar ve diplomasi ile ilgili konuları hizmetçisi İbn-i Ecaya imla ettirmesi ile yazılmıştır. Bize göre bu bilgiler önemlidir. Çünkü Memluklu devleti , Osmanlı devleti, Sultan Fatih Mehmet Han ve oğlu 2. Beyazıt dönemleri ile ilgili konular bu kitapta anlatılmaktadır. Osmanlı- Memlûklû arasında toplam 8 savaş olmuştur. Bu kitapta bu savaşların dördü hakkında bilgi vardır. Ayrıca Kahire'den Anadolu'ya kadar şehirler, surlar, kaleler, köyler vb. hakkında bilgiler verir. Bu sebeple bu kitap Memluklu-Osmanlı şehirciliği, askeri mimarisi bakımından çalışmamıza ışık tutacaktır.

-Hasan **Abdülvahhab**¹⁰, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, bu kitap sanki el-Makrizi'nin kitabı gibidir. Bütün Mısır'ın dini mimarilerinin teker teker özellikleri ve farklılıkları konusunda bize bilgi verir.¹¹

-Creswell¹², *The Muslim Architecture Of Eygpt* Bu eser Eyyubi ve Mısır Memluklu mimarileri hakkında yazılmış önemli bir eserdir. Müellif bu kitabında Memlûklû eserlerinin'dini, sivil, askeri, cenaze" planlarını yaparak ,eserlerin halen olmayan bölümlerinin planlarında çizip, kayıp olan tarihin en azından planlarının bilinmesini sağlamıştır.

Türkçe güncel kaynakça:

- Osman **Turan**¹³, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*; yazar bu kitapta, Anadolu Selçuklular tarihi ve Türk İslam uygarlığı ile ilgili değerli bilgiler verir.

- Kemal **Göde**,¹⁴ "Eratnalılar 1327-1381", araştırmacı bu tezinde Anadolu Eratnalılar, İlhanlı ve Memluklu siyayi etkileşimi açık bir bakış ile tahkik etmiştir. İlhanlı idaresinde birinci derece memur sıfatının kazanmış

⁸ İbn-i Tuğri **Berdi**, *el-Nucümüzzhire Fi Mulükiül Mısır ve Kahire*, İnceleyen Mehmet Hüseyin Şemseddin, Darül Kütübil İlmiyye Yayını, Beyrut, 1992.

⁹ Mehmet b. Mahmud **el-Halebi**, *el Irak beynel -Memalik vel-Osmaniyyin el-Etrak*, İnceleyen Mehmet Ahmet Dahman, Darülfikir Yayını, Şam, Suriye, 1986.

¹⁰ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, Mısır Milli Kütüphanesi, Kahire, 1994.

¹¹ Hasan Abdülvahhab, Mısır İslam mimarisi ile ilgili Creswell'le çalışmıştır.

¹² Creswell, *The Muslim Architecture Of Eygpt* "Mısır İslam mimarisi, Oxford At The Clarendon Press"Mcıly" Yayını, Londra, 1959.

¹³ Osman **Turan**, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat yayını, İstanbul, 1980. "Mısır, Suriye ve Hicaz'da Hüküm Süren Müslüman Türk Devleti (1250-1517), İslam Ansiklopedisi, C:29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004

olan Uygur Türklerinden ‘Emir Eratan’ın Türkmen Eratnalılar Beyliklerinin kurdukları arasında Anadolu’da bir devlet kurup, tutunabilmesi tezimizin esasını teşkil etmektedir. Eratnalı Timürtaş yaptığı için Memluklu ve İlhanlı barış dönemleri bitmiştir. Tez bu başlıkların konuları ile ilgili bilgiler verir.

- İsmail Hakkı **Uzunçarşılı**¹⁵, *Osmanlı Tarihi*; inceyelen bu kitapta Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Anadolu-Memlûklü siyasi etkileşimi hakkında önemli bir mukaddime ile Osmanlı devletinin kuruluşundan İstanbul’un fethine kadar kıymetli açık bilgiler verir.

- Süleyman **Kızıltoprak**¹⁶, ‘‘Mısır, Suriye ve Hicaz’da Hüküm Süren Müslüman Türk Devleti (1250-1517), bu makalede Memluklu tarihi ile ilgili açık malumat verilmiştir.

- Ekrem **Ayverdi**¹⁷, *Osmanlı mimarisinin ilk devri H. 630-805/M.1230-1402*; Müellif Ekrem Ayverdi’nin İstanbul mimarisinin ilk devri, Osman Gazi devri, mimari eserleri ve bu eserlerin cetveli, Orhan Gazi devri mimari eserleri ve 2. Murat devri mimari eserleri ve hususiyetleri hakkında faydalanacağız. Ekrem Hakkı Ayverdi’nin diğer önemi bir eseri Osmanlı mimarisi ile ilgilidir. Bu eserin; *Fatih devri mimarisi*, İstanbul matbaasında basılmıştır, İstanbul, 1953. Tezimizde müellif Ekrem Hakkı Ayverdi’nin Fatih dönemi eserleri ve mimarisi hakkındaki çalışmasından özellikle Bursa, Edirne ve İstanbul’daki mimari eserler ve özellikleri, bu üç şehirden maada, Osmanlı ülkesindeki fatih dönemi eserleri ve hususiyetleri hakkında faydalandık. Fatih devrinde inşa edilen camiler, medreseler, saraylar, hamamlar, hanlar, çarşılar ve bedestanlar, çeşmeler ve su köprüleri, askeri inşaat ‘‘Hisarlar’’, türbeler ve kabirler. Bu devrin mimarisinin umumi eserleri; inşa malzemesi ve tekniği, inşai unsurlar, satıh tezyinatı ‘‘dış cephe süslemeleri’’, plan, hacim, nispet ve mimari üslup, Civar mimarilerle münasebet bakımlarından istifade ettik. Bu iki eserden faydalanarak, erken Osmanlı ve Fatih devri mimarilerinde Memluklu etkilerini izah ettik.

-Oktay **Aslanapa**¹⁸, *Türk sanatı*, Tezde Oktay Aslanapa’nın Türk sanatı isimli eserinden özellikle Mısır’da Türk Memlukluları sanatı, cami mimarisi, medreseler, külliyeler vb. Anadolu’da Türk sanatı özellikle Anadolu Selçuklu dönemi, Beylikler dönemi, Osmanlı dönemi, Türk mimarisi konularında istifade edildi. Oktay Aslanapa’nın önemli diğer bir eseri daha vardır. Bu eser; *Osmanlı devri mimarisi*¹⁹, müellif in Osmanlı devri mimarisi isimli eseri, Osmanlı coğrafyasındaki mimari eserleri Osmanlı Sultanlarını sırasına göre tasnif ederek yaptığı değerli çalışmadan istifade edildi.

-Zeki **Sönmez**²⁰, *Başlangıcından 16.asra kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde sanatçılar*, tezde bu eser, sanatkarların eserleri hakkında bilgi verir. Sanat erbabının menşei, doğum yeri, yaşadığı yerler, yaptığı ya da

¹⁴ Kemal **Göde**, ‘‘Eratnalılae 1327-1381’’, Erzurum Atatürk Üni, Kayseri 1981, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

¹⁵ İsmail Hakkı **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, C:1.

¹⁶ Süleyman **Kızıltoprak**, ‘‘Mısır, Suriye ve Hicaz’da Hüküm Süren Müslüman Türk Devleti (1250-1517), İslam Ansiklopedisi, C:29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2004.

¹⁷ Ekrem Hakkı **Ayverdi**, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri H. 630-805/M.1230-1402*, Baha Yayını, İstanbul, 1966.

¹⁸ Oktay **Aslanapa**, *Türk Sanatı*, Remzi kitabevi, İstanbul, 2011.

¹⁹ Oktay **Aslanapa**, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap kitabevi, İstanbul, 1985.

²⁰ Zeki **Sönmez**, *Başlangıcından 16.Asra Kkadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1995.

çalıştığı eserler ve dönemleri hakkında kronolojik malumat verir. Aynı zamanda bu kitapta çalışacağımız eserlerin resimleri ve planları da mevcuttur.

-Osman Nuri **Dülgerler**²¹, *Karamanoğulları dönemi mimarisi*, müellif Osman Nuri Dülgerler, Karamanoğulları dönemi, coğrafi yapısı, bölgenin tarihçesi ve Karamanoğulları dönemindeki camiler, mescitler, imaretler, tekkeler, zaviyeler, darülhüffazlar, hamamlar, köprüler, çeşme- kuyu- sarnıçlar, köşkler, kasırlar, kaleler, sayılan eserlerin banileri, mimarları, mimari özellikleri, planları, resimleri günümüzdeki mevcut durumları hakkında bilgi vermiştir.

-Erdal **Eser**²², *11-12.yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (cephe mimarisinde Suriye etkileri)*, çalışmada bu eser, Anadolu-Suriye mimari etkileşimleri, mimari faaliyetleri ve yapı türleri, mimari özellikleri, cephe düzenlenmeleri, cephe elemanları, süslemeler bakımından “mukayese”de yardımcı olmuştur. Ayrıca cephe elemanlarını; taçkapı, pencere, niş, silme, örtü sistemi, minare bakımından ayrı ayrı incelememizde bize yol göstermiş, baniler ve mimarlar hakkında bize bilgi vermiştir.

-Abdülkadir **Dündar**²³, “16.yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’daki İmar ve İnşa faaliyetlerine katkıda bulunan bazı Osmanlı mimarları”, bu makale yardımı ile Osmanlı döneminde Arap dünyasındaki Osmanlı mimarları ve sanatkarları tanıtıldı.

-Rahmi Hüseyin **Ünal**²⁴, *Osmanlı öncesi Anadolu-Türk mimarisinde Taçkapılar*, çalışmada bu kitap yardımıyla Memluklu sanatında Anadolu Selçuklu ve Beyliklerin etkilerinden bahsedilmiştir.

²¹ Osman Nuri **Dülgerler**, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.

²² Erdal Eser, “11-12.yüzyıllar Anadolu-Suriye Sanat ilişkileri (Cephe Mimarisinde Suriye Etkileri)”, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, 2000, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

²³ Abdülkadir **Dündar**, “16.yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları”, *Oratadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, C:1, S.1, İskenderun, 28 Ekim 2000.

²⁴ Rahmi Hüseyin **Ünal**, *Osmanlı öncesi Anadolu-Türk mimarisinde Taçkapılar*, Ege Üni. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLU- ANADOLU ETKİLEŞİMLERİ

H. 648-923/M. M.1250-1517

1. MEMLÛKLU TARİHİ

Memlûklüler H.648-923/M.1250-1517 yılları arasında, Mısır ve Suriye dolaylarında hüküm süren devlettir. Memlûklü, Arapçada “köle” demektir. Hükümdar ve Emirlerin muhafız birliklerine bağlı bu köleler, meziyetleri sayesinde, zamanla hizmetinde bulundukları devletlerde idarî kadroyu ele geçirmişlerdir. Kendi nüfuzlarını kuvvetlendirmek maksadıyla, İslâm tarihinde Memlûkluları (beyaz köle) ilk kullanan Abbasilerdir.²⁵

Tolunoğulları ve İhşidîler Devletlerinde de önemli bir yer tutan Memlûk kuvvetlerinin sayısı, bilhassa Eyyûbîler döneminde fevkalade arttı. Bu devrede Memlûkların eğitimi için, iki kışla tesis edildi. Kışlalardan biri Melik Sâlih Necmeddîn tarafından Kâhire’de, Nil Nehri üzerinde bulunan er-Ravdâ Adasında kurulmuştu. Burada Kıpçak Türklerinden olan Memlûklar, eğitim görürler ve kışlaları su ortasında olduğu için “Memâlik-i Bahrîye” (Deniz Köleleri)²⁶ veya “Memâlik-i Türkiye” adı ile anılırlardı. İkinci kışla ise, daha sonra, bizzat Memlûklü Sultânı Melik Mansur Kalavun tarafından, yine Kâhire’de, Kal’atü’l-Cebel denilen kalenin burçlarında kuruldu. Burada eğitim görenler, “Memâlik-i Burciyye” adıyla anılırlardı. Bunlar, daha çok Kafkaslardan getirilen Çerkez köleler oldukları için, “Memâlik-i Çerâkize” diye de anıldılar. Memlûklü Devletini, Bahrî Memlûkluları kurduğu halde, daha sonra Burcî Memlûkluları idareyi ele geçirmişlerdir.²⁷

Bu dönemde Memlûklü mimarisi dört tarzdan oluşmuştur. **Birincisi** Suriye Memlûklü mimarisi ve eserleri, **ikincisi** Mısır Memlûklü mimarisi ve eserleri, **üçüncüsü** Kudüs Memlûklü mimarisi ve eserleri, **dördüncüsü ise** Arabistan ve Yemen Memlûklü mimarisi ve eserleridir. Her bir Memlûklü bölgesine ait genel ve özel sanat tarzı bulunmaktadır.

1.1. Bahrî Memlûklü Devleti:

Bahrî, yani denizciler;²⁸ Son Eyyubi döneminde Sultan Salih Necmeddin Eyyubi, ordusunu Türk Memlûklü kölelerden oluşturmuştur. İlk Bahrî Memlûklü Sultânı Şeceru’dur, sonra onun kocası İzzeddin

²⁵ Ali Mohammed **Sallabi**, *Sultan Seyfuddin Kutuz Ve Marakat Ayni-Calut*, İkraâ Yayınevi, Kahire, 2009, s.22, 63.

²⁶ Abdullah Mesut **Ağır**, *Memlûklularda Ticaret*, Çizgi Kitabevi Yayınlanmış, Konya, Türkiye, 2015, s. 20.

²⁷ Ahmet Abdürrazık, *Etrünük Elislamiye*, Hariri Yayınevi, Kahire, 2001, s.17-19, 34.

²⁸ Onlar Nil nehrinin adalarında kalmışlardır. Sultan Salih Necmeddin Eyyubi döneminde Memlûklular için özel bir eğitim sistemi vardır. Bu eğitim sisteminin adı Tibaktır. Bu eğitim sistemi olmasaydı, Bahri Memlûklü Devleti kurulamaz ve yaşayamazdı. İzzeddin b. Abdusselamın önerisi ile kurulan Tibak, Arapça çok katlı ev demektir. Bahri Memlûkluları Mısır’a

Aybek'tir. İzzeddin Aybek öldürüldükten sonra Onun oğlu Mansur Ali "16 yaşında" Memlûkluk tahtına geçmiştir. Sultan Mansur Ali'nin yardımcısı Memlûkluk ordusunun komutanı Havarizim'li Emir Seyfeddin Mahmud Kutuz'dur. Moğolların tehdidi yüzünden Emir Kutuz, Şeyh İzzeddin İbn-i Abdusselam 'ın fetvası ile Mansur Ali'yi tahttan azledip Memlûkluk tahtına geçmiştir.²⁹

Sultan Kutuz, hazırladığı büyük bir ordu ile Moğolları karşılamak üzere Suriye'ye gitti. H.658/ M. 1258 senesinde, Ayn-ı Câlût denen ve vaktiyle Hazret-i Davud'un, Câlût'u yendiği rivayet edilen yerde, iki ordu karşı karşıya geldi. Moğollar, ilk anda üstünlük sağladılarsa da, Sultan Kutuz 'un dirayetli kumandası sayesinde yenilgiye uğradılar. Kaçan Moğolları takip eden Sultan, Moğol başkumandanı Ketboğa Noyan da dâhil olmak üzere, Moğolların hepsini kılıçtan geçirdi.³⁰

Bu zafer İslâm âlemini büyük bir sevince boğdu. Çünkü Moğolların Mısır'a hâkimiyetleri, İslâm âlemi için büyük bir felaket olurdu. Zafer sonunda, Şam'a gelen Sultan Kutuz, Habeşistan'dan Fırat kıyılarına kadar olan yerleri hâkimiyeti altına aldı. Cihadını, Moğollarla işbirliği yapan Latinlere karşı devam ettirdi. Sultan Kutuz, Ayn-ı Câlût Zaferinde, Memlûkluk ordusunun öncü birliklerini kumanda eden Baybars'a, vaat ettiği Halep Umumi Valiliğini vermediği için, Baybars tarafından öldürüldü.

Sultan Kutuz 'un yerine H.660/M.1260 senesinde sultan olan I. Baybars'ın, Eyyubî Hanedanının iktidardan uzaklaştırılıp, Türk Memlûklarının iktidarı ele geçirmelerinde birinci derecede rolü oldu. Sultan Baybars, tahta çıktığında İlhanlılar ve Haçlılar, Memlûkluları ve İslâm âlemini tehdit ediyorlardı. I. Baybars, H.656/M.1256'de Hulâgü'nün Abbasîleri Bağdat'tan çıkarmasına karşılık olarak Abbasîlerden el-Mustansır'ı H.660/M. 1261'de, Kâhire' de halife ilan etti. Bu davranışı ile bütün Müslümanların takdirini kazandı.³¹

Memlûkluların başkenti olan Kâhire' de Abbasi halifelerine yer verip hürmet etmeleri, onlara İslâm âleminde büyük bir manevî nüfuz kazandı. H.664/M.1265'te, Haçlıların elinde bulunan Suriye kıyılarındaki birçok kaleyi alan Sultan I. Baybars, Kilikya Rumları ve Ermeniler üzerine de bir ordu gönderdi. Bu seferde Ermenilerin başı esir alınarak Sis (Kozan) ele geçildi. H.667/M.1268 senesinde tekrar sefere çıkan Sultan I. Baybars, Haçlıların son dayanak noktaları olan Antakya'yı alarak prensliklerini yıktı. Bir yıl sonra da Hicaz'a giderek hac farızasını eda etti. H.669/M.1270 ve H.670/M.1271'de düzenlediği yeni seferlerde Haçlıların son sığınakları olan Askalan ve Kerek kalesini almaya muvaffak oldu. Bir yıl sonra vukû bulan iki İlhanlı taarruzuna da başarıyla karşı koyarak, H.673/M.1274 senesinde Anadolu'ya girdi ve Sis'i ikinci defa ele geçirdi. Sultan I.

5 ya da 9 yaşında getirilen çocuklar tarafından kurulmuş, Sultan Salih Necmeddin Eyyub döneminden sonra Bahri Memlûkluları dönemine kadar tibak sistemi uygulanmıştır. Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk maddesi", İslam ansiklopedisi, C:29, Türkiye diyanet vakfı, Ankara, 1998, s.90.

²⁹ Mahmud Muhammed Şakir, *Ahdul Memlûkî*, çevren Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, , İstanbul, 2004, C:5, s.438, 443, 447, 448.

³⁰ Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk maddesi", s.90.

³¹ Ahmet Abdürrazık, *Elfünun Elislamiye Fi Elasreyn Eleyyubi ve Elmemlûkî*, Hariri Yayınevi Kahire, 2003, s 25, 26; Ahmet Abdürrazık, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûkî*, Hariri Yayınevi, Kahire, Mısır,2007, s. 110,111.

Baybars, Anadolu'yu İlhanlı tahakkümünden kurtarmak üzere bir kısım Selçuklu Beylerinin davetiyle H.676/M.1277'de harekete geçti. Zaten Moğollar Anadolu'yu işgal ettikten sonra Moğol zulmünden kurtulmak için Memlûkluk Sultanı ile gizli haberleşmede bulunan Niğde valisi Hatiroğlu Şerefuddin Mes'ud isyan etti. Bu arada Kuzey Biladüşşam tarafından Memlûkluk ordusu Anadolu'ya geçmiştir. Öte yandan Karamanoğlu Mehmet Bey, Hatiroğluna yardım etmişti. Moğol varlığı Anadolu'da yok edilmeden önce Moğol Sultanı Abaka, derhal Anadolu'ya kuvvet gönderdi; Şerefuddin Mes'ud kendisine yardımcı kuvvet ile Memlûkluk kuvveti gelinceye kadar Niğde kalesine kapandı ise de kendi adamı olan kale muhafızı tarafından Moğollara teslim edildi. Ne var ki! Anadolu Selçuklu hükümdarı ve Beyleri sorguya çekildiler. Şerefuddin, İsyanının Muînüddin Süleyman Pervane'nin direktifi ile olunduğu söylense de Muînüddin İnkâr etti ve Şerefuddin Mes'ud öldürüldü. Memlûkluk Sultanı I. Baybars, Şerefuddin Mes'ud'a yardımda gecikmişti. Bu arada Karamanoğlu Mehmet Bey bunlara galebe çaldı ve bu muvaffakiyet Karamanoğlu'nun şöhretinin ve nüfuzunun artırmasına sebep oldu; İşte bu sırada Memlûkluk Sultanı I. Baybars Anadolu'ya girdi. Zilkade H.675/Nisan M.1277 tarihinde Sultan I. Baybars Elbistan ovasında Moğollarla karşı karşıya geldi. Yapılan muharebede Moğollar bozguna uğradılar ve çok kayıp verdiler, kumandanlarından çoğu öldü. Elbistan muharebesinde Moğol kuvvetleri, Anadolu Selçuklu kuvvetleriyle birlikte I. Baybars'a karşı savaşmışlar. Fakat bu mağlubiyet üzerine Anadolu Selçuklu kuvvetleri ve Muînüddin Süleyman Pervane kaçtılar, bir kısım Selçuklu beyleri esir düştü. Savaşı kazanan Sultan I. Baybars Elbistan'dan Kayseri'ye girdi. Sultan I. Baybars Kayseri'de bir hafta kadar kaldı, adına sikke bastırıldı³².

Ancak, idare merkezinden fazla uzaklaştığı için Şam'a geri döndü. Haziran H.676/M.1277'de, zehirlenerek elli dört yaşında vefat etti ve Şam'a defnedildi. Sultan I. Baybars, Moğol hâkimiyetinin Suriye ve Mısır'a taşınmasına mani olup, Haçlıların iki yüz yıldan fazla süren Arap dünyasındaki işgaline son verdi. Büyük bir kumandan ve devlet adamı olan I. Baybars, dirayeti sayesinde devletin iç ve dış siyasetini başarı ile yürüttü. Devlet teşkilâtında önemli ıslahatlar yaptı. I. Baybars'ın ölümü üzerine yerine oğlu Nâsireddin Berke geçti. Ancak, takip ettiği siyaset yüzünden kısa bir süre sonra Emirler ile arası açılan Nâsireddin Berke, iki yıl kadar sonra kendi isteği ile H.678/M.1279'da tahttan çekildi. Yerine I. Baybars'ın diğer oğlu Bedreddin Süleymiş geçti. Emirlerden Kalavun da saltanat nâibi oldu. Yeni sultanın küçük yaşta olmasından faydalanan Kalavun, iktidarı ele geçirdi ve kendisine saltanat yolunu açma çalışmalarında bulundu. Süleymiş ve Kalavun adına sikke bastırıldı ve hutbe okundu. Aynı senenin Kasım ayında Emirlerin muvafakatini de alan Kalavun, Süleymiş'i tahttan indirerek, sultanlığını ilan etti.³³

Kalavun tahta geçtikten sonra diğer Memlûkluk sultanlarının karşılaştıkları güçlüklerle karşılaştı. İç meselelerini yoluna koyduktan sonra, İlhanlılara karşı I. Baybars'ın politikasını takip etti. H.679/M.1280 ve

³² İsmail Hakkı **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, C:1, s.30; Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk madesi", C:29, s. 91; İbn-i Fadlullah El-Ömeri, *Mesalik El-ebzar Fi Memalik vel Emsar*, İnceleyen Kamil Selman El-Ceburi, Kütübül İlmiyye Yayınevi, Beyrut, 2010, C:3, s.217,219.

³³ Ahmet Abdürrazık, *Tarih ve asar Mısır El islamiyye Fi asril Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.111.

H.680/M.1281 senelerinde İlhanlıların Suriye'ye yaptıkları iki seferi bertaraf eden Kalavun, H.684/M.1285 senesine kadar Sungur ile meşgul oldu.³⁴

Bu yüzden Haçlılarla savaşa girmekten kaçındı ve on senelik bir barış anlaşması yaptı. İşlerini yoluna koyar koymaz, Avrupa'dan yardım alamayan Haçlı kalıntılarını tamamen ortadan kaldırmak için harekete geçti. Emir Hüsameddin komutasında bir orduyu Antakya Haçlı Prensliğinin son kalıntılarının toplandığı Lazkiye'ye gönderdi ve H.686/M.1287 senesi nisan ayında şehir fethedildi. H.688/M.1289 senesinde Kalavun güçlü bir ordu ile Trablus'u kuşattı ve nisan ayının sonlarında burayı ele geçirdi. H.689/M.1290 senesinde Akka 'ya gelen bir Haçlı ordusu, civardaki müslüman topraklarına hücum edip bazı tüccarları öldürdüler. Bunun üzerine Kalavun büyük bir ordu hazırladı. Fakat Kâhire 'den ayrılmak üzereyken, H.689/M.1290 senesinde vefat etti.³⁵

Öte yandan H.682/M.1283'den sonra Anadolu'nun durumu, batı Anadolu'da bağımsız Beylikler, Doğu Anadolu'da İlhanlı hâkimiyeti ve Orta Anadolu'da Memlûklü Beylerinin hâkimiyeti görülmektedir. Anadolu Selçuklularının son zamanlarında Sultan II. Mes'ud bir yıl kadar felçli yaşadıktan sonra H.708/M.1308'de vefat etti ve artık yerine Selçuklu ailesinden kimse hükümdar tayin edilmedi. Anadolu'nun idaresi umumî valilikle İlhanlı Beylerinden birisine verildi. H.9/M.15. yy başlarında Anadolu'da bir Selçuklu devleti yoktu. Bir vali kadar bile ehemmiyeti olmayan II. Gıyasüddin Mes'ud'un H.708/M.1308'de ölümüyle ismen mevcut olan Selçuklu devleti fiilen bitmişti. Bundan sonra Anadolu'nun idaresi Beylikler ve İlhanlı hükümdarları tarafından umumî valilere verilmişti.³⁶ (Şek:1)

³⁴ Sami b. Abdüllah b. Ahmet **Elmoğis**, *Atlas Tarihul Memlûkî*, Obeyken Yayınevi, Riyad, Suudi Arabistan, 1433, ss.62,63.

³⁵ Salim Süleyman Al-ıys ve vd, Mühtasar Olaylar sözlüğü, Darülnemir lineşir matbaasında basılmıştır, Şem,1998, s. 368; O yüzden Pr. Dr. Aşur şöyle diyor: (*Bahri Memlûkluları olmasaydı, Müslüman Araplar Moğollaşacak, Hristiyanlaşacak ve Latince konuşacaktı*), Said Abdülfettah Aşur, *Asrul Memlûkî B. Mısır Ve Şam*, Darül Nahdetil Arabiyye Yayınevi, Kahire, 1965, s.ج.٢ “önsöz”.

³⁶ İsmail Hakkı **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C:1, s.34-37; 52, 53.

(Şek:1) Bahrî Türkmen devrinde Memlûklü devleti.³⁷

1.2. Çerkez Memlûklü devleti ‘Burcî devleti’:

Nasır Mehmet b. Kalavun kendi döneminde Kafkaslardan Çerkez Memlûklularını getirtmiştir. Nasır Mehmet b. Kalavun’un döneminde Çerkezler iki kısım olmuştur. Birincisi Müslüman Çerkezler; ikincisi ise Putperest Çerkezlerdir. Bu iki Çerkez grubu Kafkasya’da yaşıyorlardı. Onlar Osmanlı Devleti döneminde Putperestlikten İslam’a girmişler ve Müslüman olmuşlardır. Nasır Mehmet b. Kalavun, kendi ailesi için Çerkezleri özel asker yapmak istemiştir. Nasır Hasan b. Nasır Mehmet b. Kalavun’un döneminde Çerkezler siyaset ile ilgileniyorlardı. Bunun sonucu olarak Bahrî Memlûkluları Sultan Nasır Hasan’ı tahttan indirmişlerdir. Bu durumun

³⁷ Tarih Atlası, Gönül Yayıncılık Yayınları, Ankara, Ty., Şek:32.

ardından Çerkezler isyan etmişler ve bu mücadeleleri neticesinde Nasır Hasan tekrar tahta geçmiştir. Daha sonra Bahrî Memlûklularının zayıf döneminde Memlûklular ordusunun komutanı ez-Zahir Seyfeddin Berkuk Sultan olarak ilan edilmiştir. Çerkez Memlûkluların askerleri Bahrî Memlûklularının Emirlerini tutuklayarak hapishaneye attılar. Çerkez Memlûklular devleti H.792/ M.1389 yılında böylece kurulmuş oldu³⁸.

Çerkez Memlûklular devletinin son döneminde, Çerkez Memlûklular ile Osmanlılar savaşmış ve daha sonra Osmanlı devleti Çerkez Memlûklular devletini yıkmıştır.³⁹ Burada Memlûklular siyasi tarihi ile ilgili daha fazla bilgi verilmemiştir. Bu konu Anadolu-Memlûklular siyasi durumu başlığı altında ileride anlatılacaktır. (Şek:2)

(Şek:2) Çerkez devrinde Memlûklular devleti.⁴⁰

1.3. Anadolu- Memlûklular etkileşimi

1.3.1. Anadolu-Memlûklular siyasi durumu

Mısır ve Bilâdu's-Şam'da hüküm süren Memlûklular devleti kuzey sınırında yer alan Anadolu Beylikleri ile yoğun ilişkiler içinde bulunmuştur⁴¹. Bu münasebetler çoğu zaman bir mücadele olarak yaşansa da mücadeleler

³⁸ Mahmud Mehmet Şakir, *Ahdul Memlûkî*, C:7, s. 67-73.

³⁹ Müfid Elzeydi, *Asrul Memlûkî*, Usama Yayınevi, Amman, C:4, 2009, s.85-100.

⁴⁰ Tarih Atlası, Gönül Yayıncılık Yayınları, Ankara, Ty., Şek:32.

⁴¹ Anadolu- Mısır ilişkileri, Firavunlar ve Hitit dönemlerine kadar uzanır. İslamiyet'ten sonra Tolunlular M. 868-905 ve İhşidîler M.935-969 dönemlerinde Mısır- Anadolu etkileşimleri vardır. Lakin ne var ki çağdaş kaynaklar bize bu dönemlere ait sanat ve sanatkarlar hakkında bilgi vermez; Arslan Tekin, *Selçuklu Tarihi*, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2012, s.27-28.

sırasında ve ayrıca münasebetlerin iyi olduğu zamanlarda sık sık elçi gidiş gelişleri, hediyeleşmeler, ticari ilişkiler, dini ve siyasi ziyaretler yaşanmıştır.⁴²

Bu durum her iki taraf arasında sosyal etkileşime de sebebiyet vermiştir. Söz konusu taraflardan Memlûkluların özellikle dini yönden bir merkez olması dini- kültürel alanda Anadolu Beylikleri üzerinde tesir etmesi neticesini doğurmuştur. H.648-923/ M.1250-1517 yılları arasında Mısır ve Bilâdu’ş-Şam’da hüküm süren Memlûklu devletinin bu zaman zarfında Anadolu’daki muhatapları öncelikle Türkiye Selçukluları H.468-707/M.1075-1308 ve İlhanlılar H.654-736/M.1256-1335, sonrasında ise Anadolu Beylikleri olmuştur.⁴³

Anadolu-Memlûklu etkileşimin kendisini en yoğun bir şekilde hissettirdiği dönem H.700-1009/M. 1300-1600 tarihleridir. Çünkü bu dönemde Anadolu’da Memlûklu ve Osmanlı çekişmesi vardır. Memlûklulara göre Anadolu, Bilâdu’ş-Şam’ın sınırlarıdır. Bunun için Memlûklular Anadolu’ya müdahale etmişlerdir. Bahrî Memlûklu Sultanı I. Baybars Anadolu’da Memlûklu hâkimiyetini kurmuştur. Bu hâkimiyetten dolayı bütün Memlûklu Sultanları Anadolu’yu sürekli kontrol altında tutmuşlardır.⁴⁴

Memlûklu Sultanı I. Baybars H.658-676/M.1260-1277 tahta çıkışından hemen sonra iki devlet arasında (Mısır ve Türkiye) tekrar diplomatik ilişki kurulduğu tespit edilmektedir. Kaynaklarda, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Keykavus H.643-660/M.1246-1262 ile Memlûklu Sultanı I. Baybars arasında birkaç elçilik ve mektuplaşma ile ilgili bilgi vardır. Bilindiği üzere Köseadağ savaşından sonra Moğollar, Anadolu Selçuklu devletinin gerçek yöneticileridir. Bunun için II. Keykavus ile Süleyman Pervane arasında büyük bir mücadele olmuştur. Bu zor durumunda Memlûklu Sultanı I. Baybars Konya’daki Selçuklu Sultanı Keykavus’a destek vermiştir. Bu sebeple Kâhire ’den Konya’ya İmaduddin Abdürrahman el-Hâşim’i ve Emir Şerefuddin elçi olarak gönderilmiştir. Öte yandan Sultan II. Keykavus, Memlûklu Sultanı I. Baybars’a iki Selçuklu elçisini Nasirüddin Nasrullah b. Güç Arslan ve Sadreddin el-Ahlati ’yi göndermiştir. Memlûklu diplomatik ilişkilerinin sonucu olarak Memlûklu Emiri Nâsireddin Ağlamış komutasında üç yüz süvariden müteşekkil bir birliğin yola çıkmak üzere hazırlanmasını emreden Sultan, söz konusu Emirle Anadolu topraklarından bir iktâ tahsis etti. II. Keykavus ’un elçisi olan Nasirüddin b. Güç Arslan’ın emrine de üç yüz kişilik bir birlik veren Sultan, ona da Diyarbakır bölgesini iktâ etti ve diğer Memlûklu birliği ile birlikte yola çıkmasını söyledi. Ne var ki! H.660/M.1262 Sultan II. Keykavus, Bizans’la, II. Gıyâsüddin hakkında anlaşmıştır. O yüzden I. Baybars, II. Keykavus’a verdiği Memlûklu desteğini kesmiştir.⁴⁵

⁴² İbrahim Güneş, “Memlûk Sultanı I. Baybars’ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:20, S.2, 2010, s.344, 345.

⁴³ Solak Kürşat, “Memlûkluların Beylikler Anadolu’suna dini kültürel bakımdan tesiri”, *Tarih Dergisi*, S. 54, İstanbul, 2012, s. 39.

⁴⁴ Mehmet Suat Bal, “Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkluları ve Altın Ordu Devletinin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak”, *Türkiye Araştırma Dergisi*, S.7, 2005. S.306, 307.

⁴⁵ Fatih Ayaz, Fatih Yahya Ayaz, “Memlûk-Türkiye (Anadolu Selçuklu) Münasebetleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2016, s.87-90.

Bu sebeple H.675/M.1276 yılında I. Baybars Anadolu'ya gelerek Elbistan savaşında Moğollardan altı bin askeri yok etmiştir. I. Baybars Sis'e, Adana'ya, Malatya'ya ve Kayseri'ye gelmiştir. Bu dönemde Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyasüddin, Moğol ve Bâtınlık hareketlerinin elinde bir oyuncak gibidir. I. Baybars Kayseri'de bir hafta kalmıştır. Mısırlı din adamlarını getirmiştir. Kayseri Ulu Camii'ne imamlar tayin etmiştir. I. Baybars Anadolu'dan ayrıldıktan sonra Halep'e dönerek orada dört yıl kalmıştır⁴⁶.

I. Baybars döneminde Memlûklular ordusunun toplanma merkezi Halep'tir. Halep'ten Memlûklular ordusu Anadolu'ya dört yıl gidiş dönüş yaparak, Ermenistan Haçlı devletine karşı savaşmıştır. Elbistan savaşından sonra Sultan I. Baybars Kayseri'ye girmiştir. Sultan I. Baybars bir hafta Kayseri şehrinde kalıp bu zamanında Karamanoğulları onu ziyaret etmişler. Bu ziyaretle I. Baybars'a bi'at ederek kendi kardeşleri küçük Ali Bey'i, Moğol esaretinden kurtarmışlardır. I. Baybars, Karamanoğulları ile şöyle anlaşmıştır: **‘Herhangi bir bölge fethedildiği zaman siz yönetici olacaksınız, fakat bir şart ile, bu bölge ve benzerleri Memlûklular sınırına dâhil olacak.’** Karamanoğulları, I. Baybars'ın teklifini kabul etmişlerdir⁴⁷. I. Baybars'ın Anadolu seferi zamanında Beylik el-Hazinedar ailesi, Memlûklular'a asker olarak hizmet etmişlerdir. Bunlar, Suriye sahilinde Bâtınlık kalelerini yıkmışlardır.⁴⁸ Daha sonra son Bahrî Memlûklular döneminde bu Beylik ailesinden **Şadül-Bina Muhammed b. Beybelik** Sultan Nasır Hasan cami-ul medresesinde baş mimar olarak çalışmıştır.⁴⁹

I. Baybars Ermenistan devletini zayıf düşürdükten sonra Kâhire 'ye geri dönmüştür⁵⁰. I. Baybars'ın Anadolu seferinden sonra Sultan Seyfeddin Kalavun döneminde Anadolu hâkimiyeti noktasında önemli adımlar atıldı. Ayn Tab ‘Gaziantep’, Behisne ‘Besni’, Gerger ve Kâhta Memlûklular idaresine girdi⁵¹.

Sultan Eşref Halil b. Kalavun H.689-693/M.1290-1293 tarihinde Ermenistan'a karşı savaşarak H.691/M.1291 yılında Akka'yı fethetmiştir. Suriye'de haçlıları yok etmiştir. Anadolu hâkimiyeti noktasında önemli bir adım atılarak müstahkem ve geniş bir yer olan Kal'at er-Rum'u⁵², 11 Recep 691/28 Haziran 1291'de

⁴⁶ El-Ömeri, *Mesalik El-ebsar Fi Memalik vel Emsar*, C:3, s. 214,215,219, 224-229.

⁴⁷ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucûmu'l-Zahire*, İnceleyen Mehmed Hüseyin Şemsettin, C:7, Beyrut: Kütübül İlmiyye Yayınevi, 1992, s.154,155.

⁴⁸ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C:17; s.135.

⁴⁹ Husnî Nuveyser, *İmaratî'l-İslamiye fi Mısır fi asrey el-Eyyubiyyin ve'l Memâlik*, Zahrat'u Şark Yayınevi, Kahire, 1996, s.209.

⁵⁰ Mahmud Şakir, *Ahdu'l Memlûkî*, C:7, s.50.

⁵¹ Abdul Mesut Ağır, ‘‘Sultan Kalavun Devri Memlûk-İlhanlı Münasebetleri II. Humus Savaşı H.679/M.1281’’, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.15, Ekim 2008, s.6-8.

⁵² Rumkale; Anadolu ve Mısır arasındaki hâkimiyet mücadelesinde de ilk çağlardan günümüze kadar gelecek şekilde bölge bir hudut rolü oynamıştır. Daha önce Rumkale 'nin adı Halfeti ilçesidir. Bu da Halfeti'nin tarihi geçmişini üç bin yılın üzerine çıkarmaktadır. Tarih boyunca Simitrat, Urumain, Kal'a Rhomeyta, Hısna dhe Romeye, Kal'at ül-Rum, Kal'a zerrin, Kal'atül-Müslimin Afamiya Urum Gala- Rum Gala gibi isimler alan şehrin kuruluşu, M.Ö. 1230'da Proto- Hititlere kadar götürülmektedir. Rumkale 'nin içerisinde bulunduğu yer Urfa ve çevresidir. Urfa ve çevresi Hz. Ömer döneminde fethedilmesine ve daha sonra Emevi, Abbasi, Selçuklu, Zengi ve Eyyubiler dönemlerinde uzun süre İslam toprakları içerisinde kalmasına rağmen Rumkale stratejik konumundan dolayı Müslüman topraklarının dışında kalmıştır. Bunun sebebi İslam düşmanları Rumkale 'yi İslam topraklarına karşı kullanmışlardır. Ermeni katolikosu Rumkale 'yi alınca Kuzey Suriye'yi tehdit etmişler. Bu kale bir buçuk asır müddetle Türk hakimiyetinde Ermeni katolikosluğunun merkezi olarak kalmıştır. Rumkale 'nin satılmamasının sebebi savunmaya elverişli konumundan dolayı şehrin kendisini Müslümanlara karşı

otuz üç günlük bir kuşatmanın ardından fethederek Kal'at er- Rum'un adını "Müslüman Kalesi" adına çevirmiştir⁵³.

Memlûklü Sultanı Eşref Halil b. Kalavun Akka şehrini fethettikten sonra, Ermeni Kralı Nakfür Güney Anadolu'daki başkenti Sis'ten (Kozan), Şam'daki Sultan Eşref Halil b. Kalavun'a mektup göndermiştir. Mektupta Memlûklü himayesine girmek istediğini belirtmiştir. Bunun sonucunda Memlûklü Sultan Eşref Halil b. Kalavun, Ermeni Kralından Maraş, Behisne ve Hamdun dağını almıştır. Behisne kaleleri Müslümanların eline geçtikten sonra Ermeni himayesini kaybetmiştir. Yani İslam fethi, Sis ve Adana'da kolayca sağlanmıştır.⁵⁴

Eşref Halil'in öldürülmesinin ardından tahta çıkan Nasır Mehmet İbn-i Kalavun M.1309-1340 / 2 Ramazan 703 H/ 8 Nisan 1304 M. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Anadolu'dan geçerek Ermenistan'ın başkenti Sis'i fethetmiştir. Nasır Mehmet İbn-i Kalavun Anadolu seferinde Ermenistan'a karşı savaşmıştır. Çünkü Ermeniler Moğol Sultanı Gazan Han'a, Müslümanlara karşı yardım etmişler. Nasır Mehmet b. Kalavun'un seferinin neticesinde Sis ve Malatya taraflarına bir ticaret seferi düzenlenerek bölge yağmalandı ve İlhanlılara gözdağı verildi. H.715/M. 1315 yılına gelindiğinde ise Malatya zaptedildi⁵⁵.

İlhanlıların zararı yüzünden Malatya halkının Memlûklü kuvvetlerini şehre daveti seferin **hukuki gerekçesi** olarak kabul edilebilir. Bunun için Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Memlûklü ordusundan 10.000 askeri toplayarak 15 Muharrem H.715 / 20 Nisan M. 1315 Ayn Tab'a ulaştı. Ayn Tab'a vardıklarında KadılKudat Necmeddin b. Sasrai⁵⁶ ve âyandan bazıları beklediler. 22 Muharrem H.715 / 28 Nisan M.1315'te Memlûklü ordusu Malatya'ya girdi. Malatya halkı Memlûklü seferini önceden haber aldıklarından şehrin kale ve burçlarında hazır bekliyorlardı. Şehir yöneticisi Şihabuddîn Mezamir, Şihne b. Kürboğa ve Erkeni Kalesi hâkimi Şeyh Mendu 'yu esir aldılar. Seyfeddin Tengiz, Malatya zaferini müjdelemek üzere el-Emir Seyfeddin Kilis es-Silahtar'ı, el-

savunabileceği düşüncesi olmalıdır. M.1260 yılında Hülagu han Suriye seferinde orduları Malatya, Runkale ve Birecik'te inşa ettirdiği köprülerle fırat üzerinden geçirmiştir. Runkale, H.7.-9./13.-15.y.y.larda fethedilmez yapısıyla Mısır-Anadolu-İran üçgeninde önemli bir üs haline geldi. Memlûklü Sultanı Eşref Halil b. Kalavun Runkale 'yi fethettiği için Runkale 'den Moğolları tart etmiştir. Sultan Eşref Halil b. Kalavun Runkale 'nin adını değiştirmiştir. Sultan Eşref Halil döneminden itibaren Runkale 'nin adı, Müslüman kalesidir. Memlûklular, Runkale 'yi fethettikten sonra önemli bir Türk iskânına sahne olduğu görülebilecektir. Bu iskân hadisesini H.10./M.16.y.y.'da Osmanlı kanunnamelerinde gözlemlemek de mümkündür. Runkale, bu yoğun Türkmen nüfusunun yaşadığı güneydoğu Anadolu ve kuzey Suriye gelişmeleri açısından da önemli rol oynamıştır; Gül **Muammer**, "Mısır Memlûklularının Hudut Kalesi Runkale ve Anadolu'da Memluk izleri", *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C:12, Elazığ, 2002, s.360-362; Fatma **Akkuş**, "Memlûk-Ermeni Münasebetleri", *Akadimek Bakış Dergisi*, C:8, S.16, Yaz 2015, s.189, 190.

⁵³ Feyiz Necib **İskender**, *es-Sultan Memlûkî Eşref Halil b. Kalavun Ve Fetih Kalâul-Müslimin*, Müellif Yayınlanmış, Mısır, Benhe, 1999, s.33.

⁵⁴ İbn-i Tuğrı Berdi, *en-Nucumu'l-Zahire*, C:8; s.12.

⁵⁵ Sami b. Abdullah **el- Moğis**, *Atlas Tarihü'l asrıl Memlûkî "Memlûklü Asrı Atlası*, Aubayken Yayınevi, Riyad, 2013, s.80, 94,110; Fatma **Akkuş**, "Memlûk-Ermeni Münasebetleri",s.192,193.

⁵⁶ Kadı el- Kudat Necmeddin b. Sasrai Ettağlubi; H.715 yılında Memlûklü askerlerine Fıkah dersleri verir. Memlûklü ordusu Malatya'ya geçmeden önce İbn-i Sasrai Memlûklü ordusunda kadı asker olarak çalışmıştır. Şam'da Atabekiye medresesinde hoca olarak çalışmıştır. Şam valisi Emir Seyfettin Tengiz Malatya'yı fethettikten sonra Necmeddin b. Sasrai kadıl kudat tayin edilmiştir. H.715/ M.1315 yılında Malatya'da Bedreddin ibn-i Basihani Kıraat ilmi eğitiminden azletmiştir. H. 723/ M.1323'te Malatya'dan Şam'a geri döndü. Şam'da evinin bahçesinde gece vakti bilinmeyen bir şekilde ok ile öldürülmüştür; Abdülkadir b. Mehmet el-Naimii **el-Dimaşki**, *el-Daris Fi Tarihul Medaris*, İnceleyen İbrahim Şemseddin, Kütübül İlmiyye Yayınevi, C:1, Beyrut, 1990, s. 275,276; İbn-i Kesir **el-Dimaşki**, *el-Bidaye Vel Nihaye*, İnceleyen Abdullah b. Abdül-Mühsin el-Türki, Hacer Yayınevi, C:18, Suudi Arabistan, Hacer, H.1418, s.142.

Beşare ile ebvab es- Sultaniye (hükümet merkezi Kâhire)’ye yolladı. Ayrıca Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Şam kadısına resmi bir yazı göndererek Malatya’dan gelen yönetici zümresinin Şam’da ikametlerini sağlamasını bildirdi. Malatya yöneticisine, oğlu ve damadına iyi davranarak onlara Halep’te iktalar verip muhafızlar tayin etti⁶¹.

Memlûkluk Sultanı Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Doğu Anadolu’da Eretnalılar İlhanlı devletinden bağımsızlıklarını almak istemişler. Bu sebeple Eretnalılar, Memlûkluların himayesine girmişler. Görülüyor ki, Eretna’nın Mısır Sultanı Nasır Mehmet b. Kalavun’u tanıması, Sultanın zoruyla değil, bizzat Eretna’nın isteği ve ricasıyla olmuştur. Böylece Eretnalılar için yeni bir dönem başlamış oldu. Eretna H.738-741/M.1338-1340 arasında Memlûkluk Sultanı Nasır Mehmet b. Kalavun’un ölümüne kadar durumunun gereklerine göre, Mısır ile bağlarını şöyle böyle korumuş, Sultan adına hutbe okutmuş, sikke bastırmış ve bu sikkelerden bir kısmını sadaka ve bağlılık işareti olarak üzere Mısır’a göndermiştir. Eretnalılar hem İlhanlı hem de Memlûkluk devletlerinden ayrılmak istemişler. Bu sebeple İlhanlı ve Memlûkluk’un zayıf dönemlerinde, hemen isyan etmişlerdir.⁶²

H.742/M.1341 yılında Halep Memlûkluk valisi Emir Taştumur Husam el-Ahmar el-Saki, Memlûkluk Sultanı el-Mansur Ebu Bekir b. Nasır Mehmet b. Kalavun’a mektup göndermiştir. Bu mektupta Sultan’a şöyle diyor: **“Anadolu’daki Eretnaoğulları ve Dulkadiroğulları Elbistan’da tek güçlü bir ordu kurup Halep şehrini işgal etmek istiyorlar. Bunun için Halep’e yardım etmelisiniz, Mısır Memlûkluk ordusunu Halep’e göndermeniz gerekir”**. Ne var ki! Sultan el-Mansur Ebu Bekir b. Kalavun, Halep valisi Emir Taştumur Husam’a cevap vermemiş çünkü Sultan Eretnaoğulları ve Dulkadiroğullarının o kadar güçlü olacaklarını düşünmemiş. Taştumur’un bir hile yapacağını ve bu hile ile Mısır ordusu ve Bilâdu’s-Şam ordusunu birleştirip ihanet edip kendi kendini Sultan ilan edebileceğini düşünmüştür. O yüzden Sultan, Halep valisine cevap vermemiştir.⁶³

H.742/M.1341 tarihinde Sultan Nasır Ahmed b. Nasır Mehmet b. Kalavun Emir Zeynuddin Karaca b. Dul Kadir’i Anadolu’daki Türkmenlerin büyük Emiri ve Elbistan valisi tayin etmiştir. H.753/M.1352 yılında Memlûkluk Sultanı el-Salih b. Nasır Mehmet b. Kalavun’a Şam tarafından istihbarat bir mektup göndermiştir. Bu mektuptaki bilgi şöyledir: **“Dulkadir Emiri Karaca kendi ordusuyla Halep’e giderek Bilâdu’s-Şam Memlûkluk Emirleri ile anlaşarak Memlûkluk Sultanı el-Salihi azledecekler. Sultan el-Salihi’yi azlettikten sonra Dulkadiroğullarının devleti, Bilâdu’s-Şam bölgeleriyle beraber tek ve bağımsız büyük bir devlet olacak. Bilâdu’s-Şam, Mısır Memlûkluk devletinden ayrılacak. Bu sebeple Şam valisi Memlûkluk Emiri Bibuğa Ars’ın Sultan el-Salih tarafından Mısır Memlûkluk ordusuna ihtiyacı vardır”**. Sultan el-Salih b. Kalavun Mısır Memlûkluk ordusu ile beraber Şam’a ulaşınca Karaca b. Dulkadir kendi devletine dönmüştür.

⁶¹ Ahmet Altıntaş, “Malatya ‘da Türk Hakimiyetinin Tesisi Ve Memlûklular Dönemi 1102-1516”, İnönü Üni. SEB, Malatya 1992 (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) s.80-84.

⁶² Kemal Göde, “Eratnalılar 1327-1381”, Erzurum Atatürk Üni., Kayseri, 1981 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.49, 50, 54.

⁶³ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucumu'l-Zahire*, C:10; s.10.

Bilâdu's-Şam Hain Memlûklı Emirlerini Sultan el-Salih'e karşı yalnız bırakmıştır. Söz konusu hain Memlûklı Emirleri ile Şam Emiri Arguvan el-Kamili kendi askerleriyle Sultan'a karşı savaşmış. Emir Arguvan muzaffer olamayıp Sultan el-Salih Emirleri el-Tanboğa Saft valisi, Emir Bibuğa Halep valisi, Emir Ahmet el-Saki Hama valisi ve Trablus valisi Baklamış ona karşı savaşmışlardır. Daha sonra gizli bir şekilde Emir Bibuğa, Dulkadiroğlular ile Sultana karşı ihanet hakkında anlaşılmış. Bunun için Emir Arguvan el-Kamili, Sultan el-Salih b. Nasır Mehmet b. Kalavun'a Emir Bibuğa'nın ihanetini haber vermiştir.

Savaş başlayınca Emir Arguvan el-Kâmili askerleriyle beraber Sultan el-Salih'in ordusuna girmiş, savaşta Emir Bibuğa yalnız kalmıştır. Dulkadiroğlu'ları Sultan el-Salih'e tekrar bi 'at edip Emir Bibuğa'ya destek vermemiş. O yüzden Emir Bibuğa savaş meydanından kaçmış. Sultan el-Salih onu Halep vilayetinden azlederek, Emir Arguvan el-Kâmili 'yi Gazze valisi tayin etmiştir. Emir Bibuğa Ars, Dulkadir Emiri Karaca'ya mektup göndermiştir. Bu mektupta diyor ki: **'Hain Emir Bibuğa 'yı bize teslim etmemiş'**. Bu sebeple Sultan el-Salih ve Memlûklı ordusunun komutanları, Anadolu'daki Dulkadir Emiri Ramazan'ı, Dulkadir bölgesine vali tayin ederek, Dulkadir Emiri Karaca'yı azletmişlerdir. Daha sonra Memlûklı Sultanı el-Salih, Emir Arguvan el-Kâmili 'yi tekrar Halep valisi tayin etmiştir. H. 754/M.1353 tarihinde azledilen Dulkadir Emiri Zeynuddin Karaca vefat etmiştir.⁶⁴

Çerkez Memlûklı döneminde Timurlenk, Timur ordusuyla Diyarbakır şehrini tehdit eder.⁶⁵ Bu sebeple Sultan ez-Zahir Berkuk, Bilâdu's-Şam genel valisi el-Tanboğa el-Cunbani, Mısır Memlûklı ordusunu, Emir el-Tanboğa el-Me'allim Emir Silah, Emir Karam el-Haseni "re'üs-nevbe", Emir Yunus el-Nurazi el-Davadarül Kebir vb. Emirleriyle göndermiştir. Sultan ez-Zahir Berkuk Bilâdu's-Şam genel valisi el-Tanboğa el-Cubani 'ye şöyle diyor: **'Bu Mısır Memlûklı ordusu, sana gelince bu ordunun genel komutası senindir, Halep'e git. Cubani Diyarbakır şehrine ulaşınca, Timur ordusu Tebriz şehrine geri dönmüştür'**. Bu Memlûklı ordusu Diyarbakır'dan ayrılıp Halep'e ulaşınca, Malatya tarafından Kâhire 'ye bir mektup gönderilmiştir. Bu mektupta Anadolu'daki Memlûklı istihbaratı, Sultan ez-Zahir Berkuk'a Malatya'da isyan edenlerinin durumunu haber vermiş. Emir Menteş Malatya valisi, el-Kadı Burhaneddin Ahmed Sivas Emiri, Kara Mehmet el-Türkmâni, Bira şehrinin valisi, Emir Yalbuğa el-Menceki, genel Eşref Şaban Memlûkluları ve birçok Anadolu Türkmenleri, Çerkez Sultanı ez-Zahir Berkuk'u tahttan indirmek ve tekrar Bahrî Memlûklı devletini ihya etmek isterler. Bu sebeple Sultan ez-Zahir Berkuk, Emir Melik Tumur el-Seyfi el-Davadar'a asker masrafı olarak on bin dinar ödemiş. Bu şekilde Sultan zannetti ki Bilâdu's-Şam askerleri ve Mısır Memlûklı ordusu ona ihanet etmezler. H.790 M.1388 yılında Memlûklı ordusu Anadolu'daki isyancı Emirlerin isyanlarını bastırmıştır. Bu arada Memlûklı ordusu Sivas'a geçmiştir. Bu sebeple Sivas Hükümdarı el-Kadı Burhaneddin b. Ahmed, Tatar ordusundan destek istedi, Tatar ordusundan altmış bin asker Sivas'a gönderilmiş. Sivas savaşında Memlûklı

⁶⁴ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumu'l-Zahire*, C:10; s.78, 211-216.

⁶⁵ Mahmud **Şakir**, *Ahdul Memlûkî*, C:5, s.466.

ordusunun komutanları Emir Seray Tumur el-Davadar, Emir Yunus el-Davadar ve Halep valisi Yalbuğa el-Nasrı, Tatar ordusuna karşı savaşmışlardır. H.790/M.1388 yılında Sivas savaşının birinci gününün sonunda Memlûklü ordusu savaşı kazanmıştır. Bu savaştan sonra Sivas şehri, Memlûklü sınırına dâhil olmuştur. Sultan ez-Zahir Berkuk, Malatya valisi Menteş'i değiştirerek Emir Keşli' yi Malatya valisi tayin etmiştir.⁶⁶

H.792/M.1389 tarihinde Çerkez Memlûklü Sultanı ez-Zahir Berkuk, Emir Suli b. Dulkadir'i Elbistan valisi tayin etmiştir. Bu arada isyancı Emir Menteş, Antep şehrinde özel bir ordu hazırlayarak, Sultan ez-Zahir Berkuk'un Anadolu valilerine karşı savaşmak istemiştir. Bu sebeple Sultan ez-Zahir Berkuk Halep ordusunu, Gaziantep şehrine göndermiştir. Emir Menteş, Memlûklü ordusunu görünce Gaziantep'ten kaçmıştır. Memlûklü ordusu Gaziantep'e girerek burayı tekrar Memlûklü topraklarına katmışlardır. Daha sonra H.795/M.1392' de Halep Memlûklü Emirlerinden Emir Tolu Min Ali paşa ez-Zahiri, İsyancı Emir Menteş'i tutup, onu Mısır'a getirerek Çerkez Sultanı ez-Zahir Berkuk'a teslim etmiştir. Sultan ez-Zahir Berkuk, Menteş'i hapishaneye atmıştır. Hapishanede Emir Tolu Min Ali paşa ez-Zahiri, Emir Menteş'e işkence ederek kafasını kesmiştir.⁶⁷

H.803/M.1400 yılında Timurlenk ordusuyla Anadolu'daki Memlûklü sınırına geçmiş. Maraş, Gaziantep, Malatya şehirleri ve Behisne kalelerini işgal etmiştir. Bu arada Memlûklü İstihbaratı, Sultan Nasır Ferec b. Berkuk'a Timurlenk ordusunun hareketi ile ilgili bir mektup göndermiştir. Ne var ki! Çerkez Memlûklü Emirlerinin kendi fitnesi yüzünden Memlûklü Emirleri, Anadolu'yu kurtarmamışlardır. Timurlular, Behisne kalelerini hainlikle işgal ettikten sonra Sivas'a geçerek Sivas şehrinde Osmanlı ordusuna karşı savaşmıştır. Ne yazık ki! Timurlular, Sivas'ta Osmanlı ordusunu yenmişlerdir.⁶⁸

H.803/M.1400 tarihinde Timurlular Sivas'ı işgal ettikten sonra Halep şehrini zorla işgal etmişlerdir. Halep ve Hama şehirlerini işgal ettikten sonra Sultan Nasır Ferec b. Berkuk Memlûklü ordusuyla beraber gitmiştir. Sultan Nasır Ferec b. Berkuk ve Sultan Timurlenk arasındaki savaşta ikisi de muzaffer olamamıştır. Ne var ki! Bazı Çerkez Emirleri, Sultan Nasır Ferec ordusundan gizli bir şekilde ayrılarak Mısır'a gidip Sultan Nasır Ferec b. Berkuk'u azletmek istemişlerdir. Ama Sultan bu olayı haber alınca Timur'la savaşı bırakmış. Kâhire 'ye geri dönmüş. Bu sebeple Timurlenk Şam şehrini kolayca işgal etmiştir. Orada çok sayıda masum insanı işkence ile öldürmüştür.⁶⁹

H.803/M.1400 yılında Timur, Bilâdu's-Şam'da doksan bin Müslümanı öldürmüştür. Aynı yılda Timur, Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'i Ankara savaşında esir almıştır. Daha sonra H.808/1405 tarihinde Sultan

⁶⁶ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C:11; s.205, 207, 208.

⁶⁷ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C:12; s.16-18, 38.

⁶⁸ Ali Muhammed **Sallabi**, *Osmanlı Tarihi Kuruluşu-Yükselişi-Çöküşü*, çev. Cezayir Polat, Ravza Yayınevi, İstanbul, 2016, s.100-102; Cestin **Mürüzi**, *Timurlenk Kahirul-Muluk vel-Salatin ve Gazil-Alam*, çev. Meya Arslan, Kitabul Arabi Yayınevi, Beyrut, 2011, 290-297, 223,328-348.

⁶⁹ Cestin Mürüzi, *Timurlenk Kahirul-Muluk vel-Salatin ve Gazil-Alam*, s. 296-315.

Nasır Ferec b. Berkuk, Emir Yaşbek b. Özdemur'u Malatya valisi tayin etmiştir. Aynı yılda Çerkez Memlûklı Sultanı Nasır Ferec b. Berkuk üç tane ordu hazırlamış. Birincisi Sultan Nasır Ferec b. Berkuk ile beraber Şam'a girmiş. İkincisi kuzey Suriye ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde Timur ordusuna karşı savaşmıştır. Üçüncüsü ise Orta Anadolu'ya girerek isyancı Türkmen Emirlerine (Beylikler) karşı mücadele etmişlerdir.⁷⁰ Memlûklı ordusu, Timur ordusuna karşı savaşmadan önce 19 Şaban H.808/M.1405'te Timurlenk vefat etmiştir.⁷¹

H.820/M.1417 yılında Sultan Müeyyid Şeyh, Şam valisi Emir Akbay'ı, Hama valisi Emir Kutlu'yu beş yüz kadar Avşar Türkmen askerleri ve Ali-Musa Arap ordusunu Diyarbekir Karkar ve Kâhta kalelerini istila etmek için göndermiştir. Çerkez Memlûklı Sultanı Müeyyid Şeyh, Memlûklı ordusunun komutanı Emir Akba'ya bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Sultan ona şöyle diyor: **“Karkar ve Kahta kalelerini fethettikten sonra Malatya'ya Memlûklı ordusuyla beraber Emir Hüseyin b. Kibik'i, el-Tanboğa el-Kurmuşu ve Emir Yaşbek el-Yusufi el-Müeyyidi ile Memlûklı ordusundan bir bölüm alarak orta Anadolu'daki genel isyancı Beyliklerini Memlûklı devletinin itaatine getireceksiniz”**. Bu arada Karamanoğlu, Sultan Müeyyid Şeyh'ten çok korkar. Çünkü o daha önce Sultan Nasır Ferec b. Berkuk'a, Müeyyid Şeyh'e karşı destek vermiştir. Bu sebeple Hemen Nasıruddin İbn-i Karaman Sultan Müeyyid Şeyh'e gönderince Sultan Müeyyid Şeyh Mısır Memlûklı ordusuyla Halep'e girmiştir. Bunun için hemen Emir Nasıruddin Bey b. Karaman, Karamanoğullarının sikkelerinin üzerine Sultan Müeyyid Şeyh İsmi bastırmıştır. Emir Nasıruddin b. Karaman, Sultan Müeyyid Şeyh'e bir hediye ve kendi saltanat bey'atını göndermiştir. Sultan Müeyyid Şeyh, İbn-i Karaman'ın elçisine: **“Emir Nasıruddin b. Karaman isyancı bir Emirdir. Bana birkaç kere ihanet etmiştir. Ben dört orduyu Anadolu'da isyancı Beylik Emirleri olduğu için gönderdim. Mısır ve Bilâdu's-Şam maliyetinden çok masraf ettim. Eğer o bana Tarsus şehrini teslim ederse, ben kendi beyliğine geçmem. Bunun için ey Karamanoğlu elçisi, Emir Nasıruddin'e geri dönüp benim emrimi ona tebliğ et”**. demiş. Bu arada Halep valisi Emir Kaçkar el-Kardami Memlûklı askerleriyle Tarsus'a Sultan Müeyyid şeyh Maraş'a giderek bu şehirleri almışlardır. Sultan Müeyyid Şeyh Maraş şehrini aldıktan sonra 11 Cemaziyülevvel H.820/M.1417 yılında Elbistan şehrini istila etmiştir. Bu arada Sis'ten (Kozan) Ermeni Kralı, Elbistan'da Sultan Müeyyid Şeyh'e kendi Bakanları, Rahipleri, Emirleri ve Ermeni ordusunun komutanlarını göndermiştir. Ermeni Kralı, Sultan Müeyyid Şeyh'e bi'at edip Sis ana kalesinin anahtarlarını teslim edip Sultan Müeyyid Şeyh'in valisini beklemiştir. O yüzden Sultan Müeyyid Şeyh Halep askerinden onbaşı Şeyh Ahmed'i Sis'e gönderip Sis'te Memlûklı valisi tayin etmiştir.⁷²

Daha sonra Sultan Müeyyid Şeyh Kinuk'a (Ermenek – el-Mehdiye el-Muhammediye şehri) girmiştir. Oradan Malatya'ya geri dönmüştür. Bu arada Malatya isyancı valisi Hüseyin b. Kibik, Maltaya şehrini yakarak Duruki bölgesine kaçmıştır. Bunun için onun arkasına Sultan Şeyh, Memlûklı ordusuyla Duruki bölgesine

⁷⁰ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C:13; s. 93, 116.

⁷¹ Mahmud Şakir, *Ahdul Memlûki*, C:6, s.225.

⁷² İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C: 13; s.199.

girmişlerdir. Ancak isyancı Emir Nasıruddin Mehmet b. Karaman, Sultan Müeyyid Şeyh Elbistan'dan kaçıp Sarus mekânına girmiş. Bu durumda Sultan Şeyh, Emir el-Mükam el-Sarimi b. Müeyyid Şeyh'e emretmiş, "Sen, Emir Nasıruddin b. Karaman'ın arkasından giderek onu öldür". Emir el-Sarimi İbrahim Memlûkluk askerleriyle beraber Sarus'a gidince Emir Nasıruddin b. Karaman'ı ve ailesini görmüştür. Emir Nasıruddin b. Karaman, Memlûkluk kılıçlarından canını kurtarmak istemiş. Bu yüzden kendi kadınlarını, çocuklarını, mallarını, Akralarını ve kölelerini bırakıp kaçmıştır. Ne var ki! Bu arada Emir Hüseyin b. Kibik eski Malatya valisi, Bizans arazilerine kaçmış. Sultan Müeyyid Şeyh Malatya şehrini tekrar tamir edip Elbistan'da Ali Bey b. Dulkadir'ı vali tayin etmiştir. Bu durumda Emir Nasıruddin b. Karaman Elbistan civarında Dandara kalesine girmiştir. Bu sebeple Sultan Müeyyid Şeyh, Elbistan'a geri dönüp Dandara kalesini kuşatmıştır. Bu tehlikeli durumda Emir Davud b. Karaman, Sultan Müeyyid Şeyh'i ziyaret edip ona bi'at etmiştir. Sultan Müeyyid Şeyh onu Karamanoğullarının Sultanı tayin etmiştir. Emir Davud b. Karaman'ın yardımı ile Sultan Müeyyid Şeyh Dandara kalesini almıştır. Emir Nasıruddin b. Karaman'ı tutup Emir Davud b. Karaman'a teslim etmiştir. Sultan Müeyyid Şeyh, Emir Ali Bey b. Dulkadir'i, Dulkadiroğullarının devletinde vali tayin etmiştir.⁷³

H. 791-923/M.1388-1517 Sultan Eşref Barsbay Anadolu seferinde Diyarbakır hükümdarı Emir Kara Melik'in isyanı sebebiyle Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'ya kadar gelen son Memlûkluk Sultanı Eşref Barsbay'dır. Sonraki Memlûkluk Sultanları Kâhire'den müdahale etmişlerdir.⁷⁴

İlk olarak H.763/M.1361 yılında dostane bir şekilde başlayan Osmanlı-Karamanlı münasebeti, Osmanlıların Anadolu'da yayılarak, Karaman hudutlarına dayanmaları ile gerginleşmiş. H.788/M.1386'da Osmanlı ile Karamanoğulları arasında ilk askeri ve siyasi mücadele dönemi başlamıştır. Ne var ki Karamanoğlu II. İbrahim, Osmanlı II. Murat hakkında Rumeli Haçlıları ile ittifak etti. Bu arada II. Murat, İslam âlimlerine müracaat ederek Karamanoğlu İbrahim Bey hakkında fetva istedi.⁷⁵

Karamanoğlu İbrahim, Dulkadiroğlu Nasıruddin Mehmet Beyle Osmanlı Devletine karşı savaşmak için anlaşmışlar. Osmanlılar bu işte muvaffak olamamalarına rağmen, II. İbrahim Bey Memlûklukların da müdahale edeceklerini anlayarak, H.841/M. 1437'de Osmanlılar ile anlaşmıştır. Maalesef II. Murat Balkanlar'a geçince II. İbrahim Rumeli Haçlılarına haber vermiştir. Osmanlı ordusu Balkanlara geçerken Karamanoğlu II. İbrahim Osmanlı topraklarına hücum etmiştir. Sultan II. Murat Memlûkluk İslam âlimlerine müracaat ederek Karamanoğlu II. İbrahim Bey hakkında fetva istemiştir. Şafii mezhebi imamlarından İbn-i Hacer'i Askalani, Hanefi mezhebi âlimlerinden Sa'düddin-i Deyri ile Abdusselam-ı Bağdadi, Maliki âlimlerinden Bedreddin-i Tenisi ve Hanbeli

⁷³ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C: 13; s.200, 202.

⁷⁴ Örnek; Sultan Müeyyid Şeyh Anadolu'ya gelmeden Kahire'den müdahale etmiştir. Sultan ez-Zahir Çakmak ile Sultan II. Murad arasında ticari ilişkiler bulunmaktadır; İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayi-idduhur*, C:3, 328,329, 335-337.

⁷⁵ Alâeddin **Aköz**, "Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in Osmanlı Sultanı II. Murad'a Vermiş Olduğu Ahidname", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2005, s.159.

âlimlerinden Bedreddin-i Bağdadi, Sultan II. Murad’a, II. İbrahim Bey hakkında fetva verdiler. II. Murat hemen II. İbrahim Beyden intikam almaya karar verdi. Sultan Murat, H.848/M.1444 yılında Haçlılara karşı zafer kazanıp Memlûklü âlimlerinin fetvasını uygulayarak Karamanoğlu devletine girmiş. Bunun için II. İbrahim Bey Karamanoğlu’nun müftüsü Sarı Yakub’u II. Murad’a gönderip onunla bir “ahitname” yapmak istemiş. Bu ahitnamenin amacı Memlûklü âlimlerinin fetvalarını iptal etmektir.⁷⁶

H.848/1444 tarihinde II. Murat “Hüdavendigar” Memlûklü Sultanı ez-Zahir Çakmak’a bir mektup göndermiştir. Bu mektupta II. Murat, Memlûklü Sultanı Çakmak’a: **“Osmanlı ordusu, Bursa şehrinden Rum ordusuna karşı savaşmıştır. Bu gün çok zorlu bir savaş günüdür. Avrupa tarafından Bizans devletine binlerce savaşçı gönderilmiştir. Bursa ve civarını işgal etmek isteyeceklerdir, ama biz savaşa hazırlandığımız için Bursa şehrini işgal edemediler. Bu savaşta on bin Müslüman asker şehittir. Fakat Bizans askerlerinden binlercesini öldürmüşlerdir. En önemli beş Bizans ve Avrupa Emirlerini esir aldık. Şimdi Herakl ‘Heracius’ şehrinin (İstanbul) yolu açıktır.”** demiş. Bu savaştan üç yıl sonra Rebiu’l-ahir ortasında H.851/M.1447 yılında Halep tarafından Memlûklü istihbaratı, Sultan ez-Zahir Çakmak, Cihangir b. Ali Bey b. Karakoyunlu’nun hareketleri ile ilgili haber vermiş. Çünkü Cihangir Karakoyunlu Anadolu’dan ordusuyla beraber geçmiştir. H.851/M.1447’de Memlûklü Sultanı ez-Zahir Çakmak, Osmanlı Sultanı II. Murad’a elçi olarak Memlûklü Emiri Kanım el-Tacir’i göndermiştir. Memlûklü elçisi Emir Kanım el-Tacir ile Osmanlı elçisi beraber Anadolu’ya gelmişlerdir. Halep tarafından Memlûklü istihbaratı, Memlûklü Sultanı ez-Zahir Çakmak’a Cihangir Şah b. Karakoyunlu’nun, Halep yolundan kendi memleketi Diyarbakır’a geri döndüğünü haber vermiştir.⁷⁷

H.855/M.1451 yılı Emir Cihangir b. Ali Bey b. Karakoyunlu’nun oğlu Kâhire ‘ye gelip Çerkez Memlûklü Sultanı ez-Zahir Çakmak ile görüşerek ona bi’at etmiştir. Aynı yıl, Emir Cihan Şah b. Kara Yusuf Bağdat ve Tebriz Sultanı, Memlûklü Sultanı ez-Zahir Çakmak’a tekrar kendi bi’atını vermiştir. Sultan Cihangir Şah b. Kara Yusuf, Erzincan, Mardin ve Diyarbekir şehirlerini Memlûklü devletine tekrar dâhil etmiştir. H.856/M. 1452 yılında Emir Hasan b. Ali Bey b. Karakoyunlu, kendi kardeşi isyancı Emir Ali Bey b. Karakoyunlu’dan Amid şehrini alarak Amid Kalesinin anahtarını Sultan ez-Zahir Çakmak’a göndermiştir. Bunun için Sultan ez-Zahir Çakmak, tekrar Amid kalesinin anahtarını Emir Hasan b. Ali Bey Karakoyunlu’ya gönderip Karakoyunlu devletinde Sultan tayin etmiştir. H.856/M. 1452 yılında Sultan ez-Zahir Çakmak, Emir Can Bey el-Çakmağı, Malatya vilayetinde vali olarak tayin etmiştir.⁷⁸

⁷⁶ Alâeddin Aköz, “Karamanoğlu II. İbrahim Bey’in Osmanlı Sultanı II. Murad’a Vermiş Olduğu Ahidname”, s.162,163.

⁷⁷ İbn-i Tuğri Berdi, *Havadisül-Duhur Fi Mede el-Eyyam Vel Şuhur*, İnceleyen Muhammed Kameluddin İzzeddin, Mısır Milli Kütüphanesi, C:1, Kahire, 1990, s.110, 111, 209-212, 299.

⁷⁸ İbn-i Tuğri Berdi, *Havadisül-Duhur*, C:2, s.302, 382.

Fatih Sultan Mehmet Han döneminde H.859/M.1455 yılında Karamanoğlu II. İbrahim Memlûklü himayesinden çıkıp Memlûklü şehirlerini ‘Tarsus, Adana, Gülek; işgal etmiştir. O yüzden Sultan Eşref İnal, Ayn-ı Sungur’u ve Kırık Şabak’ı Memlûklü ordusuyla ve Memlûklü istihbaratıyla Karamanoğlu İbrahim’e göndermiştir. Bu arada Fatih Sultan Mehmet Han Memlûklü devletine destek vermiştir. H.861/M.1457 yılında Çerkez Memlûklü ordusu Kâhire ‘den Halep’e gelip Karamanoğullarının Beyliğine geçip Tarsus şehrini Memlûklü devletine dâhil etmiştir. Emir Sungur el-Zardakaş Memlûklü ordusunun komutanı, Karamanoğlu’nun valisini Tarsus’ta öldürüp onun kafasını Kâhire ‘ye gönderip “Zuveyle” büyük kapısının üzerinde üç gün asılı bekletmiştir⁷⁹.

Fatih Sultan Mehmet Han İstanbul’u fethettikten daha sonra Mısır Sultanı Eşref İnal vefat etmiştir. Bu arada Memlûklü Emirleri Memlûklü komutanına Saltanat ile ilgili bi’at etmiştir. Ne var ki! Sultan Hoşkadem döneminden itibaren Memlûklü devleti ile Osmanlı devleti arasında iyi bir alaka olmamış. Sultan Hoşkadem, Mısır’a Sultan olunca Osmanlı Sultanı Mehmet Gazi Han da ona tahta geçişini tebrik için elçi göndermedi. Hâlbuki adet gönderilmesiydi. Sultan Hoşkadem dönemi zor bir dönemdir. Her tarafta düşmanlar vardır. Bu arada Müslüman Hacıları, çöl yolundaki Mekke’nin kuzeyinde az su kuyusu olduğu ile ilgili şikâyet etmiştir. Bunun için Osmanlı devleti bu Hicaz yolunda birkaç su kuyusunu açmak istemiştir. Osmanlı elçisi Mısır’a gelmeden önce Şahsuvar, Memlûklü Sultanı Hoşkadem’e mektup göndermiştir. Bu mektupta Şahsuvar Memlûklü Sultanına: **“Osmanlı devletinin iyilikleri ile ilgili yalan söylemiştir. Onlar İstanbul’u fethettikten sonra Memlûklü devletindeki Hicaz bölgesine el koymak isterler”**. demiş.⁸⁰

Ne var ki! Mısır Memlûklü Sultanı Hoşkadem, Şahsuvar’ın yalan sözlerine inanmıştır. O kuyuları yapmaya gelen kişileri tahkir ettiler, kendilerine hitaben yazılmış resmi yazıları bile kabul etmediler. Kuyuların yapılmasına izin vermediler. O kişileri hakaretle Mısır’dan sürdüler. Aralarındaki düşmanlığa bir sebep de bu oldu. Fatih Sultan Mehmet Han H.863/M.1458 yılında bu olaya çok üzüldü. Öte yandan H.866/M.1461 yılında Memlûklü Sultanı Hoşkadem, Kâhire ’nin valisi Emir İnal el-Aşkar ez-Zahiri ’yi Anadolu’daki Malatya’ya naklederek Malatya valisi tayin etmiştir. Sultan Hoşkadem, Şam valisi Emir Canım el-Nasrı ’yi, Şam’dan azledip ona Emir Tenim ez-Zahiri ’yi Mısır Memlûklü askerleri ile gönderip tutuklamak istemiştir. Ne var ki! Emir Canım Anadolu’ya kaçıp, Diyarbakır civarındaki Anadolu Memlûklü Türkmen beyliklerini Sultan Hoşkadem’e isyan için teşvik etmiştir. Bunun için Sultan ez-Zahir Hoşkadem, Hasan Bey b. Ali b. Karyuluk Akkoyunlu Diyarbakır ve Amid Memlûklü valisine mektup göndermiştir. Bu mektupta Sultan, Emir Hasan Akkoyunlu’ya şöyle diyor: **“Emir Canım el-Nasrı ‘yi tut, o bana darbe hazırlamış, ama muvaffak olamamıştır”**. Bu arada Emir Hasan Akkoyunlu Amid şehrinde Sultan Hoşkadem ’in mektubunu okuyunca Emir Canım el-Nasrı ona gelmiştir. Ne

⁷⁹ İbn-i İyas, *Bedaiyuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:3, s.362,364.

⁸⁰ Aşık Paşa **Zade**, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, Hazırlayan Kemal Yavuz-M.A.Yekta Saraç, MAS Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2003, s.300, 301.

var ki! Emir Hasan Akkoyunlu, Emir Canım el-Nasrî ile beraber Memlûkluk Sultanı Hoşkadem'e ihanet hakkında anlaşmışlardır. Diyarbakir Emiri Hasan Bey Akkoyunlu ile Emir Canım el-Nasrî ve bazı Anadolu isyancı Türkmen Emirleri kuzey Bilâdu's-Şam'a geçip Halep şehrini işgal etmek istiyorlarmış. Bunun için Sultan Hoşkadem, Memlûkluk ordusunun komutanları Emir Yılbay el-Müeyyidi, Emir Kebir Ahur, Emir Özbek ez-Zahiri, Emir Can Bey Kalkasız Eşrefi'yi, Mısır Memlûkluk ordusuyla beraber Kuzey Suriye'ye göndermiştir. 15 Şevval H.866/M.1461 yılında Mısır Memlûkluk ordusu Mısır'dan çıkınca Memlûkluk istihbaratı Anadolu ve Halep bölgesinden Sultan Hoşkadem'e Emir Canım el-Nasrî ile Emir Hasan Akkoyunlu arasında sorun olduğunu haber vermiştir. O yüzden Emir Hasan Akkoyunlu, Emir Canım el-Nasrî 'yi bırakıp Sultan Hoşkadem 'in itaatine geri dönmüştür. Ama Emir Canım el-Nasrî, Memlûkluk Sultanının askerlerinden kaçıp Sultan Hoşkadem'e katılmıştır. O yüzden Sultan Hoşkadem, Akkoyunlu'ya karşı savaşmayıp Kâhire 'ye geri dönmüştür.⁸¹

Osmanlı cephesine Anadolu'daki Memlûkluk sınırının yanında Osmanlı ordusundan bir bölüm geçmeden önce, Şahsuvar ordusuyla beraber Halep'e geçmiş, Memlûkluk valisine "Osmanlı ordusunun Memlûkluk devletine hücum istediğini, Sultan Hoşkadem'e haber vermeliyiz" dedi. Bu arada Sultan Hoşkadem, Halep valisine emri mektupla göndermiştir. Bu Emirdeki bilgi şöyledir: "**Herhangi bir asker, Memlûkluk sınırını tehdit ederse, Memlûkluk ordusunun, bu tehdidi yok etmesi gerekiyor**". Osmanlı ordusu, Memlûkluk sınırı civarına gelince hemen Memlûkluk ordusu çıkarak Osmanlı ordusuna karşı savaşmış. Bu durumda Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Han, Memlûkluk Sultanı Hoşkadem'e mektup göndermiştir. Fatih Sultan Mehmet Han, Memlûkluk Sultanına: "**Neden Memlûkluk ordusu, bizim ordumuza karşı savaşmış?! Biz Memlûkluk devletini tehdit etmedik**" demiş. Bu durumda Memlûkluk Sultanı Hoşkadem bir Memlûkluk elçisini hediyelerle Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Han'a göndermiştir. Ancak bu elçi, Emir değilmiş, Çavuş derecesi ile gelmiş, Sultan Fatih'e selam söylememiş, Sultan Hoşkadem 'in Osmanlı Sultanı Fatih'e mektubunu teslim etmiştir. Çünkü Osmanlı Sultanına gönderilen eski Memlûkluk mektuplarında Sultan-ı Haremeyn yazılmış. Bu elçilikte Memlûkluk Sultanı, Osmanlı Sultanına Hadim kelimesi ile muhatap olmuştur. Osmanlı Sultanı hizmetçi değildir. Bunun için Osmanlı ile Memlûkluk arasında diplomatik sorunlar başlamıştır.⁸²

Kesinlikle Şahsuvar, Osmanlı devletine karşı savaşmak istemiş, fakat kendi kuvvet ve kudreti zayıflamış. O yüzden hile ile Şahsuvar, Memlûkluk ordusu ile Osmanlı devletine karşı savaşmıştır. Çünkü Memlûkluk devleti zayıf olursa, hemen Şahsuvar Memlûkluk Anadolu bölgesini Memlûkluk devletinden ayıracak. Aynı şekilde Şahsuvar'a göre Osmanlı devleti zayıf olursa, Anadolu'da tek güçlü bir devlet kalacak, Şahsuvar devleti. Bu şekilde Osmanlı ve Memlûkluk devletleri Şahsuvar devletini tehdit edemez. Bu halde Şahsuvar kendi memleketini genişletebilecek.

⁸¹ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C:16, s.235, 236, 237, 239.

⁸² Âşık Paşa **Zade**, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.302, 303.

H.867/M.1462 yılında Akkoyunlu Emir Hasan Bey b. Ali Bey Hasankeyf'i alıp son Eyyubi ailesini yok etmiştir. Bu yüzden Hasan Bey Memlûkluk sınırına girmiştir. Sultan ez-Zahir Hoşkadem Malatya ve Halep valilerini değiştirmiştir. Malatya valisi Emir İnâl el-Aşkar'ı Halep'te vali olarak tayin etmiştir. Ama Halep valisi Emir Yaşbek el-Becesi'yi Malatya'da vali olarak tayin etmiştir. H.868/M.1462 yılında Kürtlerin isyanı başlamıştır. Kürtler, Malatya ile Amid arasında Karkar Kalesini işgal edip Memlûkluk Sultanı Hoşkadem'in valisi Emir Çıkmağ'ı öldürmüşlerdir. H.872/M.1467 yılında Halep valisi Emir Yaşbek el-Becesi, Sultan Hoşkadem'e mektup göndermiştir. Bu mektupta Emir Yaşbek Sultana: **'Elbistan valisi Emir Şahsuvar isyan edip Halep'i işgal etmek istiyor'** demiş. Bunun için Atabek Yılbay'ı Mısır Memlûkluk ordusu ile Halep'e destek vermek için göndermiştir. Bu arada genel Bilâdu's-Şam valisi Emir Burd Bey Şam askerleriyle beraber Halep'e destek vermek için çıkmıştır. Şahsuvar b. Dulkadir ordusu ile Halep'in surlarına ulaşınca Memlûkluk ordusunu görmüştür. H. 872/M. 1467'de Şahsuvar b. Dulkadir'e karşı savaş başlayınca Sultan ez-Zahir Hoşkadem hastalanmıştır. H. 872/M. 1467 yılında Sultan ez-Zahir Hoşkadem vefat edince Emir ez-Zahir Yılbay el-Müeyyidi Sultan olarak tayin edilmiştir. Ne var ki! Sultan ez-Zahir Yılbay Tahta geçince Bilâdu's-Şam tarafından kötü haber gelmiştir. Halep valisi Emir Yaşbek el-Becesi, Sultan'a ihanet edip genel Memlûkluk ordusunun komutanlarını öldürüp Şahsuvar b. Dulkadir'e destek vermiş. Bunun için Sultan Yılbay Emir Yaşbek el-Becesi'yi Halep'ten azletmiştir. Sultan başka bir orduyu Mısır'dan Halep'e göndermiştir.⁸³

Ne var ki! Çerkez Memlûkluk Emirlerinin arasında fitne çıkarıldığı için Doğu Anadolu'da Şahsuvar daha güçlü olmuştur. Çünkü Çerkez Memlûkluk Emirleri H. 872/M. 1467 tarihinde üç tane Çerkez Memlûkluk Sultanını azletmişler. Birincisi ez-Zahir Yılbay 2 ayda H.872-72/M. 1467-67, ikincisi ez-Zahir Timurboğa 2 ayda H.872-72/M. 1467-67 ve üçüncüsü ise Hayır Bey 1 gecede H.872-72/M. 1467-67 devrilmişlerdir.⁸⁴

Sultan Kayıtbay, Şahsuvar'ı (Dulkadiroğullarının Emiri) tahttan indirmek istemiş, ama yapamamış. Şahsuvar Memlûkluk devletine ihanet ederek Kuzey Suriye'nin sınırına hücum etmiştir. Bu yüzden Emir Yaşbek Min Mehdi Memlûkluk ordusuyla beraber Dukadiroğulları'nın şehirlerini fethetmiştir.⁸⁵

Kâhire' de Şahsuvar'ı öldürdükten sonra Budak Bey tekrar Dulkadir Beyi oldu. Onun Alauddevle isimli bir kardeşi, Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Han'ın yanında bulunuyordu. O da Türkmen Beyliğine heves etti. Osmanlı Sultanından izin ve yardım istedi. Padişah da ona asker desteği verdi. Bunlar vardılar, Budak'la karşılaştılar. Alauddevle 'nin yanındaki Türkmen Beyleri ihanet ettiler. Alauddevle mağlup olduktan sonra askerinin bir kısmı dağıldı. Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Han'ın göndermiş olduğu kapıcıbaşı'yla askerlerini kendisine sığındıkları Sis'in naibi tuttu, öldürdü ve başlarını Mısır'a gönderdi. Bu durumda Mısır Memlûkluk

⁸³ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C: 16; s.242, 255, 268.271.

⁸⁴ Sami Abdullah el-Moğis, *Atlas Tarihul-Asrul Memlûkî*, s.170; Mahmud Şakir, *Ahdul Memlûkî*, C:5, s.461.

⁸⁵ İbn Eca, Mehmet b. Mahmud Elhalebi, *Elirak beyne Elmemalik ve Elosmaniyyin Eletrak*, İnceleyen Mehmet Ahmet Dahman, Fikir Yayınevi, Şam, 1986, s.150,205.

Çerkez Sultanı Kayıtbay da Çerkezlere emretti, O başları meydana götürüp top gibi çevgan oyunu oynadılar. Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Han bu durumu işitince **“Benim kullarımın Türkmen’den kaçıp onlara sığınması ne şaşırıcı!”** dedi. Bu olay H.883/M.1478-79’da gerçekleşti. Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Han, Mısır Memlûkları Sultanı Kayıtbay’a iyi hediyelerle çavuş başını elçi olarak gönderdi. Elçi Mısır’a vardığında yine adet ve gelenek gereği hürmet etmediler. Elçi durumdan şikâyetçi olarak geri geldi, Fatih Sultan Mehmet Han’a durumu bildirdi. Osmanlı Sultanı buna üzüldü. Daha sonra Mısır Memlûkları Sultanı Kayıtbay da bu elçinin ardınca muhtesibini elçi olarak gönderdi. Bu muhtesibin elçi olarak gelmesi Fatih Sultan Mehmet Han’ın hoşuna gitmedi. Zira muhtesip çarşı pazarın büyüğüdür. Kendisi gibi ulu padişahlara muhtesip göndermek karşıdaki kişiyi hafife almak demektir. Fatih Sultan Mehmet Han bu harekete de üzüldü. Bu başka bir düşmanlığa sebep oldu.⁸⁶

Fatih Sultan Mehmet Han H.886/M.1481 yılında ölünce ardında İki oğul bıraktı. Birincisi II. Bayezid, ikincisi ise Şehzade Cem. Sultan Fatih Mehmet Han vefat ettikten sonra II. Bayezid Osmanlı tahtına geçmiştir. Şehzade Cem, II. Bayezid’e biat etmemiş. Cem’in ordusu, Osmanlı ordusuna karşı savaşmış. Cem’in askerleri mağlup olduktan sonra Konya’dan kaçarak Memlûkları sınırlarına geçmiştir. Cem Halep’e, Şam’a, Kudüs’e ve nihayet Mısır’a kaçmıştır. Mısır’da Sultan Kayıtbay da ona büyük ilgi ve yakınlık gösterdi. En büyük saraylarından birini emrine tahsis etti. Sultan Kayıtbay, Şehzade Cem’i Emiru’l-hac dini görevine tayin etti. Fakat Cem, her türlü rahata rağmen huzursuzdu. Çünkü Sultan Kayıtbay ’ın kendisini bir koz olarak gördüğünü hissediyordu⁸⁷.

Karamanoğlu Kasım Bey, Cem’e mektup gönderip bu mektupta ona şöyle der:” **Gel ordu kuralım, Bayezid’i yenelim. Tahtın sahibi sen ol!”**. Bu sebeple Cem Memlûkları devletinden kaçarak Karamanoğulları devletine gitti. II. Bayezid’e karşı savaştı. Sultan II. Bayezid’in ordusu Konya etrafında Cem’e karşı zafer kazanmıştır. O yüzden Cem Rodos adasına kaçmıştır. Orada Hristiyanlar Cem’i zehirleyerek öldürmüşlerdir. Şehzade Cem yüzünden Osmanlı devleti ile Memlûkları devleti arasındaki ilişkiler daha fazla bozulmaya başlamıştır⁸⁸.

Osmanlı devleti, Karamanoğlu Kasım Bey’in ordusuna karşı zafer kazanmıştır. Osmanlı’nın zaferinden sonra Kasım Bey vefat etmiştir. II. Bayezid H.890/M.1485 yılında Çerkez Memlûkları devletiyle arasında anlaşmazlık baş göstermiş ve altı yıl devam edecek olan savaşlar başlamıştır. Adana ve civarında geçen bu savaşların çoğunda Osmanlı askeri mağlup edilmiş olup, devletin itibarı zayıflamıştır⁸⁹.

⁸⁶ Aşık Paşa **Zade**, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, s.303-305.

⁸⁷ Ahmet **Efe**, “Fatih Sultan Mehmet Maddesi”, *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, 2012, Ankara, s.134,140.

⁸⁸ Atilla **Şahiner**, *Osmanlı Tarihi Bir Uç Beyliğinden Cihan İmparatorluğuna 1300-1923*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.99; Ahmet **Efe**, “Fatih Sultan Mehmet Maddesi”, s.140,142.

⁸⁹ Ahmet **Efe**, “Fatih Sultan Mehmet Maddesi”, s.144.

Sultan Eşref Abunnasır Kayıtbay kendi döneminde dört kez Osmanlılara karşı savaşmıştır. Bu savaşlarda Memlûklular ordusunun komutanı Emir Yaşbek Min Mehdi, Sultan Barsbay 'ın kardeşidir⁹⁰.

Osmanlı ve Beylikler yüzünden Anadolu Memlûklular bölgelerinde ihlaller ve isyanlar olmuştur. Bunun için Sultan Kayıtbay Halep'e büyük bir Memlûklular ordusu göndermiştir. Bu zor durumda Osmanlı Sultanı II. Bayezid, Memlûklular devletine karşı açık savaş açmak istememiştir. Bunun için Osmanlı Sultanı II. Bayezid, Mısır'a Osmanlı elçisini göndermiştir. Elçiyle gönderilen mektupta: **“O kulumun fethettiği hisarı almak benim muradım değildi. Ancak Karaman vilayeti isyankârlık, Turgutoğlu haramilik ediyor; yolları kesip Karaman'a rahatlık vermiyorlar”** deniliyordu. Mısır Memlûklular Sultanı Çerkez Kayıtbay, II. Bayezid'in sözüne güvenmedi. Bu sıralarda Beyliklerin Emirleri, Cihan Suyu'nun kenarında Gündüzoğlu Mehmet Bey, Üzeyiroğlu Mekki Bey, Ramazanoğlu Ömer Bey ve daha nice varsak beyleriyle karşılaştılar Osmanlı devletine karşı büyük bir savaşa hazırlanıyorlardı. Gündüzoğlu'nun başını kestiler, Ramazanoğlu'nu tutsak edip Osmanlı Sultanı II. Bayezid'e gönderdiler. Adana'ya dönüp gelerek dinlenmeye çekildiler. Bu durum Halep'te olan askere malum oldu. Bunlar da Mısır Memlûklular Sultanı Kayıtbay'a haber gönderdiler. **“Biz Osmanlı Sultanının askerine karşı duramayız. Bize yardım gönder”** dediler. O yüzden Memlûklular Sultanı Kayıtbay Mısır'dan büyük bir Memlûklular ordusunu Halep'e gönderip Halep'teki diğer Memlûklular ordusu ile birleştirdi. Adana'ya Beyliklerin Emirlerine destek vermek için geçmişlerdir. Adana'da Beyliklerin orduları ile Memlûklular orduları toplanmışlar. II. Bayezid, sekiz ay boyunca Memlûklular ve Beyliklerin askerlerine karşı savaşmamış. Daha sonra II. Bayezid aniden onlara saldırmış ve mağlup etmiştir.⁹¹

Memlûklular Çerkez Sultan Eşref Abu Nasır Kayıtbay, Sultan Ebu Yezid, II. Bayezid'e karşı üç kez savaşmıştır. Her bir savaşta Memlûklular Sultanı Kayıtbay, Osmanlı Sultanına karşı zafer kazanmıştır.⁹²

Memlûklular ve Osmanlı kaynaklarına göre II. Bayezid ile Memlûklular Sultanı Kayıtbay arasındaki savaşlarda hem Memlûklular muzaffer olmuş, hem de Osmanlı muzaffer olmuştur. Son savaşta Osmanlı muzaffer olmuştur. Sultan Kayıtbay, Osmanlı devletinden Dulkadiroğlularının devletini kurtarmak isterken, II. Bayezid ona karşı zafer kazanmıştır. Sultan II. Beyazıt, Memlûklularla barışık olduğu için Sultan Kayıtbay'a Dulkadir Kalesinin anahtarını iade etmiştir. Sonunda Memlûklular ile bizzat ilgilenmeyi planlayan ve Mısır'a savaş ilan etmeyi düşünen II. Bayezid Han arzusuna kavuşmadan iki taraf arasında bir anlaşma yapılarak barış sağlanmıştır. (M.1461). Bu anlaşma ve barışın gerçekleşmesinde gerek Mısır'ın gerekse Osmanlı'nın din adamları büyük rol oynamışlardır.

⁹⁰ İbn-i Eca, *Elirak beyne El memalik ve Elosmaniyyin Eletrak*, s.6,7,91,98.

⁹¹ Aşık Paşa **Zade**, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.309, 310.

⁹² İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:4, s.936.

Mısır'la sulh imzalandıktan sonra II. Bayezid döneminde Osmanlı devleti ile Çerkez Memlûkluk devleti arasında sorun yaşanmamıştır⁹³.

Memlûkluk Sultanı Eşref Kayıtbay ile Osmanlı Sultanı II. Bayezid barış döneminde aralarında Endülüslük ile ilgili özel bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmada: **“Sultan Eşref Abu Nasır Kayıtbay, Gınata Müslümanlarını kurtaracak. Çerkez ve Kuzey Afrikalı Müslümanlardan büyük bir ordu hazırlayacak. Aynı zamanda Osmanlı Sultanı II. Bayezid Akdeniz’de İspanya Haçlı savaş gemilerine karşı savaşarak İspanya’nın Sicilya adasına hücum edecek. Öbür tarafta Memlûkluk Sultanı Eşref Abu Nasır Kayıtbay Endülüslük mazlum Müslümanlara silahlar gönderip Vatikan papasını tehdit edip, eğer Katolik Hristiyanlar, Endülüslük Müslümanların katliamını durduramazsa, Memlûkluk devletindeki bütün Hristiyanlar öldürülecek”**. Fakat H.901/M.1495 yılında Sultan Kayıtbay suikast ile öldürülmüş Endülüslük’ü kurtarmak ile ilgili Memlûkluk Cihat faaliyetleri durdurmuştur. Öte yandan Sultan II. Bayezid Osmanlı tahtından indirilmiştir. O yüzden Memlûkluk ve Osmanlı devletleri, Endülüslük’ü bu zamanda kurtaramamışlar.⁹⁴

Çerkez Memlûkluk Sultanı Berkuk ’un meşhur sözü: **“ Ben Timur’dan korkmuyorum, çünkü ona karşı herkes bana yardım ediyor, ancak Osmanlı’dan korkuyorum.”**⁹⁵ Gerçekten ileride Sultan Berkuk korktuğuna uğrayacaktır. Bu sebeple birkaç Memlûkluk Sultanı Anadolu Memlûkluk bölgelerinde sur, kale ve ulu camileri inşa etmişlerdir. Aynı siyaset son Memlûkluk dönemine kadar sürmüştür. Son Memlûkluk döneminde Sultan Kamsu Gavri Anadolu Beyliklerine destek vermiştir. Mesela Sultan Kamsu Gavri, Dulkadir hükümdarı Alaüddevle ’ye para ve malzemeler göndererek Dulkadir Kalesini ve Ulu Camiini tamir ettirmiştir.⁹⁶

Yavuz Sultan Selim, vezir-i azamı Sinan Paşa’yı 40 bin kişilik bir kuvvetle öncü olarak İran’a gönderdi. Sinan Paşa Malatya civarına eriştiğinde, Mısır Sultanına bağlı validen geçiş izni istedi. Memlûkluk valisi bu izni vermedi. Zira Şah İsmail Mısır Sultanı Kamsu Gavri ile anlaşmış ve Osmanlılara böyle bir imkân tanınmamasını kararlaştırmışlardı. Mısır Sultanı da daha önce kendi hâkimiyetini kabul eden Dulkadir Beyinin Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş olmasına da tahammül göstermemiş ve araya derin görüş ayrılıkları girmişti. Bu durumda Şah İsmail ve Mısır Hükümeti bir cephe oluşturuyor, Osmanlılar yalnız bırakılıyordu. Bunun için Yavuz Sultan Selim Memlûkluklara savaş ilan etmiştir.⁹⁷

⁹³ Atilla Şahiner, *Osmanlı Tarihi Bir Uç Beyliğinden Cihan İmparatorluğuna 1300-1923*, s.102; Ahmet Efe, “Fatih Sultan Mehmet Maddesi”, s.144.

⁹⁴ Muhammed b. Hasan b. Ukaylul-Musa, *İsticabat İslamiyye Li Sarahat Endülüsiyye*, Endülüslük Hadr’â Yayınevi, Cidde, H.1415, s.85.

⁹⁵ Cüneyt Kanat, “Memluk kaynaklarındaki Osmanlı imajının Değişim Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C:19, S.1, İzmir, Temmuz 2006, s.133.

⁹⁶ Ahmet Ali Bayhan, “Güneydoğu Anadolu’da Memlûkluk Hâkimiyeti ve Bunun Maraş’a Yansımaları”, *1. Kahraman Maraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)*, İstanbul,2005, s.370.

⁹⁷ Ahmet Efe, “Fatih Sultan Mehmet Maddesi”, s.159.

H.922/ M.1516 yılında Mercidabık Muharebesi yapılmış Osmanlı askerleri Memlûklular askerlerine karşı zafer kazanmıştır.⁹⁸ Mercidabık'ta Memlûklular Sultanı Kansu Gavri kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Yavuz Sultan Selim Halep'ten Hama, Humus ve Şam'a gitmiştir. Büyük Osmanlı ordusu H.923/M.1517 yılında Sina çölünü aşarak Kâhire istikametinde ilerledi. Bu arada Mısır Sultanı olan Tomanbay ve ordusu ile Ridaniye'de büyük ve kanlı bir savaş yapıldı. Yavuz Sultan Selim 22 Muharrem H.923/ 15 Şubat M.1517'de Kâhire 'ye girmiştir. Daha sonra Rebiulevvel H.923/ Mart M.1517 Cize şehrindeki Vardan köyünde Çerkez Memlûklular ile Osmanlılar arasında büyük bir savaş olmuştur. Bu savaşta binlerce kişi ölmüştür. Ancak bu savaşta Osmanlılar, Memlûklular ordusunu tamamen yıkmışlardır. Bu savaştan sonra Sultan Tomanbay Bahnese şehrine kaçmıştır. Daha sonra canını Osmanlı kılıçlarından kurtarmak için Bahira şehrine kaçıp Hasan Marii Arabul Bahira'nın başkanının himayesine girmiştir. Fakat Yavuz Sultan Selim bir ilan çıkarmıştır. Bu İlanda Mısırlılara: **'Her kim Tomanbay'ı gizli himayesiyle kurtaracaksa, o kimse benim kılıcımdan kendi kafasını kurtaramaz'** denilir. Hasan Marii kendi canını kurtarmak için Sultan Tomanbay'ı Yavuz Sultan Selim'e teslim etmiştir. Tomanbay yakalanarak idam edildi. Kâhire 'nin büyük Zuveyle kapısının üzerine asılan ilk sultan, Şahsuvar' dır. Sonraki ise Osmanlı döneminde Memlûklular Çerkez Sultanı Tomanbay'dır.⁹⁹ Bu arada Hicaz da Osmanlı hâkimiyetine girip Osmanlı donanması Mısır'a gelmiş ve ele geçirilen ganimetlerle İstanbul'a yollanmıştır. 25 Temmuz 1518 tarihinde Yavuz Sultan Selim İstanbul'a geri dönmüştür¹⁰⁰.

7 Cemaziyülevvel H. 923/M.1518 tarihinde Yavuz Sultan Selim, Mısır'dan İstanbul'a Abbasi halifesi el-Mütevekkil al-Allah'ı getirmiştir. Bu zamanda genel Mısırlılar: **'Hilafet Mısır'dan kesilip İstanbul'a taşınmıştır'** demişler.¹⁰¹ Osmanlıların doğuya geldiklerinden beri mi yoksa daha önce mi hilafeti kendilerine istemeleri ve Abbasi Halifesi III. Mütevekkil 'in I. Selim'e hilafetten vazgeçip vazgeçmediği konuları hakkında görüşler çok ve farklıdır. Bu dönemde Kâhire, İslam dünyasının siyasi başkenti olmayarak, İstanbul İslam dünyasının siyasi başkenti olmuştur.

H.924/M.1518 yılında Osmanlı askerleri, Osmanlı Emiri Kasım bey b. Ahmed b. II. Bayezid'i tutmuştur. H.922/M.1516'da bu Osmanlı Emiri Kasım Bey, Sultan Kansu Gavri ile beraber Mercidabık savaşında Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'e karşı savaşmıştır. Mercidabık savaşında Osmanlı Emiri Kasım Bey, Çerkez Memlûklular Sultanı Tomanbay'a kaçmıştır. H.923/M.1517'de Sultan Tomanbay'la beraber Sultan Yavuz Selim'e karşı tekrar savaşmıştır. Sultan Yavuz Selim, Memlûklular Sultanı Tomanbay'ı öldürdükten sonra Osmanlı Emiri Kasım Bey kaçıp Mısır'da gizli bir şekilde yaşamıştır. H.924/M.1518 yılında Kâhire 'nin büyük Barkiye kapısının önünde

⁹⁸ Ebi Sururul **Bekri**, *el-Ravdatul-Munise Fi Ahbari Mısırıl Mahrusa*, İnceleyen Abdurazık Abdurazık İsa, Kahire, 1997, s.43-66; Şihabuddin b. Akri el-Halebi **el-Dımişki**, *Şezaratüzzehab Fi Ahbari Men Zeheb*, İnceleyen Abdulkadir el-Arnaut ve Mahmud el-Arnaut, Sakafatul Arabiyye Yayınevi, Şam, 1986, C:10, s.200; İbn-İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayi-idduhur*, C:5, s.160.

⁹⁹ İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayi-idduhur*, C:5, s.171, 174- 177.

¹⁰⁰ Mahmud **Şakir**, *Ahdul Osmani*, Çevren Fatih Aydın, Kahraman Yayınevi, İstanbul, 2004, C:7., s. 92; Ahmet **Efe**, "Fatih Sultan Mehmet Maddesi", s.160.

¹⁰¹ İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayi-idduhur*, C:5, s.181.

Osmanlı askerleri, Osmanlı Emiri Kasım Bey'i tutup Osmanlı valisi Emir Hayır Bey'e getirmişlerdir. Selahaddin kalesindeki Arkana hapishanesine Osmanlı Emiri Kasım Bey'i attırmışlar. Daha sonra gizli bir şekilde hapiste onu boğmuşlardır. Çünkü eğer onlar onu bırakırsa, bazı Osmanlı askerleri, ona bi'at edecekti, büyük bir fitne olacaktı, Ama onu öldürdükten sonra fitnenin kapısı kapatılmıştır. Kasım Bey öldürüldükten sonra Osmanlı Mısır valisi ve geçen Memlûkluk Emiri Hayır Bey ve Osmanlı Emiri Faik Bey, Emir Becesi türbesinde onu defnetmişlerdir. Emir Hayır Bey, Sultan Yavuz Selim'e bir mektup göndermiştir. Bu mektupta ona: “ **Kasım Bey öldürülmüştür**” demiş. Sultan Yavuz Selim Bu mektubu okuyunca çok mutlu olmuştur.¹⁰² H.926/ M.1520 yılında Yavuz Sultan Selim vefat etmiştir.¹⁰³

H.927/M.1520 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Rodos adasını fethedince, Memlûkluk Emiri Kayıtbay el-Davadar ile Mısırlı Çerkez Memlûkluk askerleri savaş gemileriyle Rodos adasına ulaşmıştır. Mısırlı Memlûkluk Çerkez askerleri Haçlı askerine karşı savaşıp Rodos adasını tamamen fethetmişlerdir. Bu fetih sebebi Kanuni Sultan Süleyman: “**Bu Çerkez Memlûkluk gibisini babam neden öldürdü?!**” demiştir. Bunun için Kanuni Sultan Süleyman, Rodos adasını fethettikten sonra İstanbul'da Mısırlı Çerkez Memlûkluk askerleri için özel bir kışla yaparak burçlarında bu askerleri iskân etmiştir.¹⁰⁴

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Hain Ahmet Paşa H.929/M.1522 yılında Mısır valisi Hayır Bey vefat ettikten sonra Mısır valisi olarak tayin edilmiştir. Memlûkluklardan arta kalan Çerkez isyancılarından bir takım kimseler hemen isyan çıkardılar. Kanuni Sultan Süleyman'ın ikinci veziri Çoban Mustafa Paşa tedbirli hareketlerde bulunarak isyancıları mağlup etti ve elebaşlarını idam ettirdi.¹⁰⁵

Buna rağmen Mısır'da sükûn sağlanmamış, halk Osmanlı valisinden memnun olmamıştır. Bunun için Kanuni Sultan Süleyman kız kardeşinin de kocası olan İbrahim Paşa'yı Mısır'a göndermiştir. İbrahim Paşa Mısır'ın müesseselerini düzeltmiştir. Hem Mısırlıların hem de Osmanlıların menfaatine uygun olduğu için başarı cidden büyük olmuştur. II. Sultan Selim döneminde Vezir-i Azam Sokullu Mehmet Paşa Mısır'da Süveyş Kanalı'nı kazmak istiyormuş. Süveyş Kanalı İstanbul Boğazı gibi olacaktır. Akdeniz ile Kızıldeniz birbirine bağlanıp tacirler Hindistan'dan Hind okyanusunu geçip Kızıldeniz'e gelecekler. Daha sonra Kızıldeniz'den Süveyş Kanalı ile Akdeniz'e geçilecek. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Osmanlı tarihi adlı eserinde konuyla ilgili olarak şöyle der: “**Bu iş için mimar ve mühendisler gönderilip acele Akdeniz ve Süveyş'in aralarını örüp, kanal açmanın mümkün olup olmadığının ve kanalın uzunluk ve genişliğinin ne kadar olacağının ve kaç gemi gireceğinin**

¹⁰² İbn-i İyas, *Bedaiyu'zzuhur Fi Vekayi'idduhur*, C:5, s.234,235,241.

¹⁰³ Şihabuddin el-Dımişki, *Şezaratü'zzeheb Fi Ahbari Men Zeheb*, C:10, s.201.

¹⁰⁴ İbn-i İyas, *Bedaiyu'zzuhur Fi Vekayi'idduhur*, C:5, s.474, 475.

¹⁰⁵ Atilla Şahiner, Atilla **Şahiner**, *Osmanlı Tarihi Bir Uç Beyliğinden Cihan İmparatorluğu'na 1300-1923*, s.124; Ahmet Efe, “Fatih Sultan Mehmet Maddesi”, s. 167,168.

bildirilmesi emrolunmuştur”. Aynı dönemde Sokullu Mehmet Paşa Don-Volga Kanalını açmak istemiş, ama muvaffak olamamıştır. Süveyş kanalını daha sonra neden açılmadığının bilinen bir sebebi yoktur.¹⁰⁶ (Şek:3, 4)

Sultan III. Mehmet H.1004-1012/ M.1595-1603 döneminde sadrazamlığa getirilen Mısır Beylerbeyi Malkoç Ali Paşa İstanbul’a çağırıldı. Bu dönemde Mısır’ın durumu sakinleşmiştir¹⁰⁷.

(Şek:3) H.9/M.14.y.y.’da Anadolu Beyliklerin siyasi haritası.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ahmet Efe, “Fatih Sultan Mehmet Maddesi”, s.168,193.

¹⁰⁷ Bu dönemde Mısır’ın tarihçisi Mehmet İbn-i İsa İbn-i Kinan büyük eseri “*Hadaikul Yasemin*” i yazmıştır. Bu eserinde Mısır’ın Memluklu ile Osmanlı dönemlerini mukayese etmiştir. Ö.H.1153/M.1740. Önemli bir eserdir; Mehmet b. İsa b. Kinan, *Hadaikul Yasemin Fi zikri Elhulefa Ve Salatin*, İnceleyen Abbas Sabbağ, Nafâ’is Yayınları, Beyrut, 1991, s.10; Atilla Şahiner, *Osmanlı Tarihi Bir Uç Beyliğinden Cihan İmparatorluğu’na 1300-1923*, s. 165.

¹⁰⁸ Tarih Atlası, Gönül Yayıncılık Yayınları, Ankara, Ty., Şek:37.

(Şek:4) Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti.¹⁰⁹

1.3.2. Memlûkluk- Anadolu arasında eğitim alanındaki etkileşim

Mısır, Memlûkluk döneminde Abbasi hilafetinin merkezi ve eğitimin kiblesidir. Bunun için her kim sünni eğitimi öğrenmek isterse, o zaman Mısır'da eğitim alması gerekiyordu. Bunun sonucu olarak bazı sosyal ve kültürel konularda Anadolu Beyliklerini etkilemiş ve onlara örnek olmuştur. Aynı zamanda Anadolu Beylikleri de Memlûkluk üzerinde belirli miktarda etki meydana getirmişlerdir. Bunun yanı sıra iki tarafın devlet yönetiminin ve askeri teşkilatlarının Selçuklu geleneğinden etkilenmiş olması, aralarındaki benzerlikleri izah etmede doğru bir yaklaşım olur.

Memlûkluk devleti ile Anadolu Beylikleri arasında eğitim konusunda Anadolu talebelerinin tahsil için Mısır'ı tercih etmesi, sosyal ve kültürel neticeler vermiştir. İki taraf arasındaki münasebetlerde dini ve kültürel sebepler oldukça önemli yer tutmuştur. Bunun yanı sıra Memlûkluların hilafetin merkezi olması ve Memlûkluk şehirlerinin İslam medeniyetinin en önde gelen şehirleri olması, Memlûkluk ülkesinin çevre İslam beldeleri için cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Çok sayıda ilim ve fikir adamı Mısır ve Suriye'ye göçüp Memlûkluk devletine hizmet etmiş ve giden pek çok talebe orada eğitim görmüştür. Abbasi hilafetinin Memlûkluk himayesi altında Kâhire' de yeniden kurulması Memlûkluk başkentini önemli bir siyasi merkez haline getirmiştir. Bu gelişmeler Mısır'a âlim ve talebe akışını hızlandırmıştır. Nitekim Kâhire' de medreselerin sayısı 74 iken, Şam'da 159 medrese vardı. Bu medreselerde Sünni anlayışa göre dini eğitim öğretim verilirdi. Memlûkluk medreselerinde sadece din

¹⁰⁹ Tarih Atlası, Gönül Yayıncılık Yayınları, Ankara, Ty., Şek:46.

eğitimi değil aynı zamanda tıp eğitimi de vardı. Sultan Mansur Kalavun medreseler ve hastaneler için özel mersum (talimatname)¹¹⁰ çıkarmıştı¹¹¹.

Memlûklü Sünnî eğitimin merkezidir. Bu sebeple Anadolu öğrencilerin Mısır'a gelmeleri de bu minval üzeredir. Öte yandan pek çok âlim Memlûklü coğrafyasından Anadolu'ya gitmiştir. Bazı Anadolu öğrenciler Mısır'da eğitim aldıktan sonra Anadolu'ya dönmeyip Mısır'da müderrislik, kadılık gibi görevler almışlardır. Memlûklü kaynaklarında anlatılan biyografilerde nispetleri Sivasi, Kayseri, Aksaray, olan kişiler görmek mümkündür. Aydın doğumlu olan Molla Hacı Paşa¹¹² (Celaeddin Hızır İbn-i Ali İbn-i el-Hattab) tıp tahsilini Mısır'da tamamladı. Senelerce Melik Mansur Kalavun Hastanesinde başhekimlik yaptı. O görevi esnasında Arapça olarak ilmi ve tıbbi konularda eserler yazdı. Aydınoğlu Mehmet Bey adına “Şifa-yı Tıp” adlı bir kitap yazdı. Aydınoğulları'ndan İsa Bey'in daveti üzerine merkez olan Birgi'ye geldi. Aydınoğulları hizmetinde çalıştı ve tıp sahasında bazı eserler yazdı. Böylece bilgi ve tecrübelerini Anadolu'ya taşıdı¹¹³.

Osmanlı Beyliğinin de Mısır ile bu yönde temasları oldu. Osmanlıların ilk müderrisi olarak bilinen Davud el-Kayseri¹¹⁴ (Ö.H.751/M.1350) ilk tahsilini Mısır'da yaptı. Orada matematik okudu. Ardından Anadolu'ya döndü.

¹¹⁰ Sultan Mansur Kalavun bu talimatname' de diyor ki:” Her bir doktor, hemşire, memur vb, Darüşşifa 'da çalıştığı için malum maaş vardır. Her bir hasta için özel bir yatak olmalıdır. Her bir hasta tek bir yatakta yatacak. Kadın hasta odaları ile erkek hasta hasta odaları ayrı ayrı olmalıdır. Mutfak bölümü hasta odalarından uzak olmalıdır. Fısıkiye ve su hasta odalarının etrafından dolaşmalıdır. İlaç hazırlamak için “Laboratuvar” özel odalar hazırlanacak. Tıbbi kimyasal odaları ile hasta odaları arasında uzaklık olmalıdır. Çöp kutularının hasta odalarından uzak mesafede olmaları gerekiyor. Her bir hasta odasında pervane olması lazımdır. Her odada ziyaret eden için özel bir yer olmalıdır. Nöbetçi doktorların ve hemşirelerin gece hastanede kalmaları gerekiyor. Genel cerrahi odaları tertemiz olarak Ameliyat aletleri hazır olmalıdır. Hastanede ölenlerin teçhizi için özel bir yer vardır. Hastanede Tıbbi dersler için Tıp dershanesi hazırlanmıştır. Taburcu olurken hasta olanlar, şifa bulduktan sonra hastaneden hediye elbiseleri ve beş altın dinar alırlar. Hastanede Acil bölümü açılmıştır”. Ahmet Abdürrazık, *Tarih ve asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmamlûki*, s.151.

¹¹¹ Solak **Kürşat**, “Memlûkluların Beylikler Anadolu'suna Dini kültürel bakımdan Tesiri”, s.40,41.

¹¹² Molla Hacı Paşa; asıl adı Hızır b. Ali b. Hattab olan Hacı Paşa'nın hangi tarihte dünya'ya geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, M.14. y.y. 'da Karamanoğullarının idaresinde bulunan Konya'da doğduğu tahmin edilmektedir. Ancak bazı rivayetlere göre Hacı Paşa'nın Aydın'ı olduğu belirtilmektedir. Anadolu Beylikleri Devrinin sonlarında ve Osmanlı döneminin başlarında yaşamış olan Hacı Paşa, ilk ve medrese tahsilini Konya'da tamamladıktan sonra, ilim tahsili için Mısır'a gönderilmiştir. Mısır'da iken Tıp fakültesine girmiştir. Kahire'de Mansur Kalavun Hastanesine hekim, hatta rivayete göre başhekim tayin edilmiştir. Anadolu'da en kıymetli başhekimdir. Mısır'da Tıp eğitimi bitirdikten sonra Hacı Paşa Konya'ya geri döndü. Aydınoğlu Fahreddin İsa Bey'in daveti ile Selçuk'a giderek “Şifai'l Eskam ve Devai'l-Alam” isimli Arapça Tıp kitabını M.1381'de tamamlayarak İsa Bey'e ithaf etmiştir. Ölüm tarihini ve yerini kesin olarak bilmiyoruz. Ama tahminen M.1423 veya 1424'de, 90 yaşlarında vefat etmiş Birgi'de Hızırlık denilen yere defnedildiği söylenmektedir; Miray Arslan vd, “Hacı Paşa'nın Şifai'l Eskam ve Devai'l-Alam adı eserindeki şurup formülleri”; **Otam dergisi**, S.35, Bahar 2014, Ankara, s. 2.

¹¹³ Solak **Kürşat**, “Memlûkluların Beylikler Anadolu'suna Dini kültürel Bakımdan Tesiri”, s.42,43.

¹¹⁴ Davud el-Kayseri'nin lakabı Siraceddin el-Kayseri, Save asıllı olmakla birlikte Kayseri'de dünyaya gelmiş, ilk eğitimi orada aldıktan sonra dönemin ilim merkezleri olan Karaman'a ardından Mısır'a geçmiştir. Mısır'da tamam dini bilimleri öğrenen Davud el-Kayseri, İran'a geçmiş ve ölünceye kadar yanında kalacağı hocası Kaşani ile karşılaşmıştır. Kaşani vefat ettikten sonra Osmanlı Sultanı Orhan'ın daveti ile İznik'e gelmiş ve yeni yapılan medreseye hoca tayin edilmiştir. Davud el-Kayseri, babasının ismi Mahmud, dedesinin ismi ise Mehmet'tir. Doğum tarihi hakkında pek malumat bulunmamaktadır. H.617/M.1220 yılında Davud el-Kayseri'nin ailesi Save'den kaçarak Kayseri'ye gelmişler Davud el-Kayseri'nin ikinci eğitim durağı Karaman'dır. Çünkü Anadolu Selçuklu devleti yıkıldıktan sonra en önemli kültür faaliyet merkezi Karamanoğullarının bölgesidir. Davud el-Kayseri'nin eğitiminin üçüncü durağı ise Kahire'dir. Kahire o dönemde bölgenin en önemli sünni kentiydi. Davud el-Kayseri Mısır'da Ezher 'den mezun olmuştur. Davud el-Kayseri H.736/M.1335 yılında Anadolu'ya geri döndü. İznik'teki medresede 15 yıl hoca olarak çalışmıştır. Bu dönemde İznik Osmanlı Şehridir. Davud el-Kayseri'nin Kayseri'den başlayan hayat yolculuğu H.751/M. 1350 tarihinde İznik'te vefat etmesiyle bitmiştir. İznik içerisinde Çınar dibi denilen yere defnedilmiştir; Cafer **Karadaş**, “Davud-i Kayseri ve Genel Hatlarıyla Düşüncesi”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, 2006, s.1-5.

İznik'teki ilk Osmanlı Medresesinde 20 yıl çalıştı. Osmanlı Beyliğinde Ekmeleddin el-Baberti¹¹⁵ H.712-786/M.1312-1384, İbn Humam es-Sivasi¹¹⁶ Ö.H.762/M. 1457 ile Şeyh Bedreddin¹¹⁷ H.760-819/M. 1358-1416 de Mısır'da eğitim gördüler¹¹⁸. Şeyh Bedreddin orada çok değer gördü. Hatta hocalık yaptı. Sonra Anadolu'ya döndü. Osmanlı maneviyat dünyasının en önemli simalarından olan Şeyh Edebali'dan¹¹⁹ Ö.1326 Suriye'de dini bilimler okudu. Bu durum sadece Osmanlı Beyliği ile ilgili değildi. Dönemin Anadolu Türklüğü üzerinde manevi tesiri olan bir şahsiyetti. Gerçekten Şeyh Edebali, üzerinde durduğumuz konuyla ilgili oldukça ilginç bir örnektir ve Memlûklü tesirini apaçık ortaya koyar. Mısır'da eğitim görüp geri dönenlerden biri de Kadı Burhaneddin idi.

¹¹⁵ Ekmeleddin el-Baberti, H.710/M.1310'dan sonra doğdu, memleketi olan Bayburt'a (Arapça kaynaklarında Babirt) nispetle Baberti, Anadolu'ya nispetle Rumi, Mısır'daki Kahire'de vefat etmiş olması sebebiyle de Mısri nispetleriyle anılmaktadır. Tahsil hayatına Anadolu'da başlayan Baberti daha sonra Halep'e oradan H.740/M.1339'dan sonra Kahire'ye giderek Kadı Ebu Hayyan el-Endülûsi ve İbn-i Kudame el-Makdisî gibi meşhur âlimlerden ders okudu. Fıkıh ilmindeki hocası kanalıyla Ebu Yusuf'a kadar uzanan bir zincir içinde yer almaktadır. Baberti, Hanefi mezhebini tercih ve taklit etmiştir. Kendisine defalarca yapılan kadılık tekliflerini reddetmesine rağmen devlet yöneticileriyle iyi ilişkiler kurmuş, Memlûklü Sultanı Berkuk ve Emir Şeyhü, Şeyhü hangahını inşa ederek şeyh Ekmeleddin el Baberti'yi Şeyhü hangahına tayin etmiştir. 14 Ramazan H.786'da/ 4 kâsım M.1384 yılında şeyh Ekmeleddin el Baberti vefat etmiştir. Meşhur eserleri; Baberti'nin kırkı aşkın eseri bulunmaktadır. El-İnaye, Şerhül el Hidaye, en-Nihaye vb hazırlamıştır; Hakkı Dursun Yıldız, "Ekmeleddin el Baberti maddesi", İslam ansiklopedisi, C:4, Ankara, 1991, s.377.

¹¹⁶ İbnü'l Humam; H.790/M.1388'de İskenderiye'de dünyaya geldi. Dedesinin dedesi Hüsameddin'e nispetle İbnü'l Humam lakabı ile meşhur olmuştur. Sehavi, hocası hakkında *el-İhtimam bi-Tercemeti'l-kemal b. el-Humam* adıyla bir eser yazmışsa da bunun günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir. İbnü'l Humam Fıkıh ve Fıkıh usulü yanında Tevhit, Mantık, Arapça, Tefsir, Hadis sahalarında yetkin bir âlimdir. Arapça yanında Farsça ve Çağatay Türkçe de bilen İbnü'l Humam şiir yazmıştır. Bedreddin Mahmud el-Aksarayı 'den tefsir dersleri alan İbnü'l Humam' ın **Fethi'l-Kadir'deki** ahkâm ayetleriyle ilgili yorum ve değerlendirmeleri onun bu daldaki kabiliyetini ortaya koymaktadır. İbnü'l Humam ehli-i Rey ile ehli eser arasında orta bir yol tuttuğu söylenebilir. İbnü'l Humam Fıkıh 'ta Hanefi mezhebini alıyormuş; Ferhat Koca, "İbnü'l Humam", İslam ansiklopedisi, C:21, 2000, s.87

¹¹⁷ Şey Bedreddin; Edirne yakınlarındaki bugün Yunanistan topraklarında bulunan Simavna Kasabasında H.740/M.1339 'da doğdu. Torunu Halil b. İsmail Menakıbnâme'de Şeyhin doğum tarihini H.760/M.1359 olarak kaydetmiştir. Babası Selçuklu Sultanı Abdülaziz'in oğlu İsrail, annesi ise Rum asıllı bir Hristiyan iken ihtida etmiş olan Melek Hatun'dur. Babasının mesleği dolayısıyla Simavna kadısı oğlu diye tanınmıştır. Edirne'nin Osmanlılar tarafından fethedilmesi üzerine H.764/M.1362 ailesi buraya yerleşti. H.783/M.1381 yılında Memlûklü Sultanı Müeyyed Şeyh döneminde Şeyh Bedreddin Şam'a ve Kudüs'e gitti. Mescid-i Aksa'da İbnü'l Askalani 'den Hadis okudular. H.785/M.1383'te şeyh Bedreddin Mekke'ye gitti. Mekke'de şeyh Ebu Zeyl'den tarih dersini almıştır. Daha sonra Mekke'den Medine'ye giderek Medine'den Kahire'ye gitti. Kahire'de Sultan ez-Zahir Çakmak, oğlu Ferac'i eğitmesi için onu sarayına davet etti, Bedreddin üç yıl bu görevde kaldı. Sultan kendisinin hocası olan Ahlat'lı Şeyh Seyyid Hüseyin ile Bedreddin Simavi'nin bu tartışmalardaki başarılarından son derece memnun oldu. Bedreddin'in Cariyelerinden Cazibe ile, Ahlatlı Hüseyin'i de onun kardeşi Meryem ile evlendirdi. M.1303'te Bedreddin Edirne'ye geri döndü. Şehzadeler mücadelesinde Yıldırım Bayezid'in oğullarından Musa Çelebi'nin kardeşi Süleyman Çelebi ile yaptığı savaş sonunda Edirne'yi ele geçirmesi üzerine H. 841/M.1411'de Bedreddin kazaskerliğe tayin edildi ve böylece onun aktif siyasi hayatı başlamış oldu. H.816/M. 1413 yılında İzmir'e giderek orada yaşadı. Devlet'ten 1000 gümüş Akçe de maaş bağlandı. İzmir'de kendi isyan ederek Osmanlı devletine karşı savaşmıştır. Osmanlı devleti, savaşı kazanınca Osmanlılardan H.819/M.1416'da Kastamonu'ya gidip İsfendiyar Bey'e sığındı. Daha sonra Rumeli'ye kaçarak orada isyan etmiştir. Bunun için Sultan Mehmet Çelebi ona Osmanlı ordusunu gönderdi. Osmanlı ordusunun komutanı Bayezid Paşa'dır. Bayezid Paşa, Bedreddin İsyanlarını yok ederek onu tutarak H.823/M.1420'de Serez şehrinde Bedreddin'i idam etmiştir. Serez'de Bayezid Paşa, Bedreddin'i defnetti; Bilal Dindar, "Bedreddin Simavi", İslam ansiklopedisi, C:5, 1992, s.331,332.

¹¹⁸ Solak Kürşat, "Memlûkluların Beylikler Anadolu'suna Dini kültürel Bakımdan Tesiri", s.43.

¹¹⁹ Şeyh Edebali; Karaman'da doğdu. Hüseyin Hüsameddin, Kaynak göstermeden künyesini İmaduddin Mustafa b. İbrahim b. İnce el-Kırşehri şeklinde kaydeder. Kaynaklarında "Ede Balı, Atabalı ve Ede Şeyh" şekillerinde yazıldığı da görülmektedir. Ede Balı ilk tahsilini Karaman'da yaptı. Hanefi Fıkıhında Necmeddin ez-Zahidi'nin öğrencisi oldu. Daha sonra Şam'a giderek Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İz ve Cemaleddin el Hasiri gibi dönemin tanınmış alimlerinden dini ilimleri tahsil etti. Ede Balı, Osman Gazi ile Bilecik'te tanıştı. Âlim ve Sufileri çok seven Osman Gazi, Şeyhin Zaviyesine giderek dini ve idari konularda her zaman onun görüşlerine başvururdu. Şeyh Edebali'nin kızı Malun "Rabia" hatun ile Osman Gazi evlenmiştir. Son zamanlarında kızı ve torunu Alâeddin Bey ile Bilecik'te oturan Edebali'ye koz ağaç köyünün öşür ve hasılatı verilmiştir. Kızı Rabia Hatun kendilerine verilen bu köyü tekkeye vakfetmiştir. Ede Balı uzun bir Ömür sürdükten sonra H. 726/M.1326 yılında vefat etmiştir. Ede Balı mutasavvıf olması yanında ilk Osmanlı kadısı ve müftüsüdür; Kemal Şahin, "Ede Balı", İslam ansiklopedisi, C:10, 1990, s. 393,394.

Mustafa İbn-i Abdullah el Karamani Kâhire'ye giderek Sargıtmışiye Medresesi'nde fıkıh ve fen bilimleri üzerine dersler gördü. Ancak Anadolu'ya dönmeyerek orada H.809/M. 1406 öldü. Kâhire 'nin önemli âlimlerinden biri olan ve Sultan Müeyyid Şeyh'in oğlu İbrahim'in fıkıh dersi hocası olan Bedreddin Mahmud b. Mehmet el- Aksarayı oradayken H.826/M.1422 tarihinde öldü. Mısır'a gelen Anadolu Türklerinden bir başkası olan Siraceddin Kayseri'nin adı da, Mısır'da bir devlet görevlisi olarak geçmektedir¹²⁰.

Seyyah İbn-i Battuta, H.734/M.1333 yılında Anadolu'ya geldiğinde Eğridir'e de uğramış ve burada Ebu İshak Mübarizüddin Bey tarafından Dündar Bey Medresesinde Ramazan ayı süresince misafir edilmiştir. İbn Battuta bu medresede müderrislik yapan fakih Muslihiddin'in hoş sohbet, âlim, arif ve çok fakih düzgün bir dille Arapça konuşan bir zat olduğunu kaydetmektedir. Beylikler döneminde önemli şairlerden Ahmed 'in H.735-815/M.1334-1412 Mısır'a gidip tıp, mantık ve astronomi gibi birçok ilim dalında öğrenim gördüğü bilinmektedir. Mısır'dan Anadolu'ya döndükten sonra Germiyanogulları, Aydınoğulları ve Osmanlılar'ın saraylarında hoca olarak çalışmıştır. Memlûklü âlimlerinin Anadolu'daki öğrenciler üzerinde bıraktığı etki muhtemelen onların eğitim amaçlı olarak Memlûklü coğrafyasına gelmesini arttıran bir faktör olmaktadır. Anadolu'da bulunan âlimlerden birisi, Şeyh Şemseddin Muhammed b. Ataullah er-Razi el-Herevi idi. O, yola çıkmadan önce Memlûklü sultanı Müeyyid Şeyh'in huzuruna çıktı. H.818/M.1415. Daha sonra Anadolu'ya geçti. Karamanoğlu Nâsireddin Mehmet Bey'in yanına gitti. Karamanoğlu Mehmet Bey ona pek çok ihsanda bulunup Aksaray, Niğde ve Develi şehirleri ve yöresinin kadılığını verdi. Bu şehirlerdeki bütün vakıflar, nazırlıklar ve hükümet vazifeleri onun emrine verildi. İki sene sonra Suriye'ye döndü. Kendisinin Anadolu'ya gelmeden önce Sultan Müeyyid Şeyh'in huzuruna çıkması Memlûklü idaresinin de Anadolu'ya tesir etmek amacıyla buraya âlim gönderdiğini akla getirir¹²¹.

Memlûklü Sultanı Eşref Barsbay döneminde H.830/M.1426 yılında Bursalı sonra Mısırlı imam Ahmed b. İbrahim b. Mehmet el-Yemini el-Rumi vefat etmiştir. Şeyh Nasırı el-Ömeri hangahında danışman eğitimci olarak çalışmıştır. İmam Ahmed el-Bursavi el-Mısri Şeyhu'l Nasiri hangahındaki Sufilerin türbesine defnedilmiştir.¹²²

I. Murad döneminde Ahmed el-Gurani (Molla Gurani)¹²³ Mısır'a gidip din eğitim alarak Anadolu'ya dönmüştür. I. Murat, Ahmet el-Gurani 'yi Yıldırım Bayezid Han Medresesine müderris olarak atamıştır. Daha

¹²⁰ Solak **Kürşat**, "Memlûklü Devleti Ve Kuzey Anadolu", s.44.

¹²¹ Solak **Kürşat**, "Memlûklü Devleti Ve Kuzey Anadolu", s.44-47.

¹²² İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C: 14, s.309, 310.

¹²³ Molla Gurani, asıl adı Şemseddin Ahmet b. İsmail'dir. Bazı kaynaklarda ismi verilirken Şemseddin yerine Şerefeddin veya Şehabeddin unvanı adı da kullanılır O önce Şerefeddin daha sonra Şehabeddin diye anılmıştır. Makrizi diyor ki: "Şeyh Şemseddin "Molla Gurani" H.813/M.1410 yılında doğdu". Onun lakabı Gurani "Kur'ani". Çünkü kuzey Irak'taki Guran köyünde doğdu. Bunun için meşhur lakabı Gurani 'dir. İlk eğitime Anadolu'da başlamıştır. Daha sonra Bağdat'a giderek Abdurrahman b. Ömer el Kazvini'den Kıraat-I Seb'a, Tevhit, Tefsir, Nahiv, Fıkıh vb almıştır. H.830/M.1427 yılında Şam'a geçti. Kudüs'te Alaattin Buhari'den Hadis

sonra Ahmet el-Gurani Kâhire 'ye dönmüştür. Sultan Kayıtbay da ona değer verdi. Ancak hocası Ahmet el-Gurani 'yi hasretle anan Sultan Fatih Mehmet Han özel elçi ve mektupla onu davet etmiştir. Bu davet üzerine Ahmet el-Gurani İstanbul'a dönmüştür. Ona o kadar hürmet edilirdi ki, padişahın önünde yer öpmez, onunla tokalaşır. İbn Battuta'nın Bursa'dayken görüştüğü âlimlerden birisi de Abdullah-ı Misri (Mısırlı) idi. Memlûklü devletinde ise bu durum Sultan Müeyyid Şeyh ve Sultan Çakmak örneklerinde daha önce ifade ettiğimiz üzere bir devlet politikası olarak düşünülebilir. Bununla beraber Mısır coğrafyası ile harici coğrafyalardan âlimlerin Anadolu'ya gelmesi daha çok İslam irşadı, tebliğ ve i'layı kelimetullah düsturlarının ifa edilmesiydi. Mısır ve Suriye gibi İslam'ın kadim sünni merkezleri Anadolu halkı için öğretmen olurken oralardan gelenler de düşünüldüğünde Beylikler Anadolu'suna öğrencilik düşmüştür¹²⁴.

Osmanlı devleti Mısırı fethettikten sonra Anadolu'dan Mısır'a çok sayıda Türk âlimler ve öğrenciler gelip burada Arapça ve din eğitimi almışlardır. Yahya b. Nasuh b. İsrail el-Hanefi Ö.H.950/M.1532 onlardandır. O Kâhire' de birkaç kitap yazmıştır. Örnek; **Şerhül-Avamîl-Mîa**, **Şerhül-Misbah Fil Nahv ve Durerul-Nazm vb.** Şeyh Mustafa Şemsuddin Karahisari el-Ahteri Ö.H.968/M.1560 yılında **el-Ahteri Arapça-Osmanlıca sözlüğünü** telif etmiştir. Şeyh Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Rumi el-İnkîşari, Mısırlıların arasında meşhur olan Şeyh Mamayah Ö.H.987/M.1580 yılındadır. Şeyh Mamayah H.930/M.1530'da İstanbul'da doğup genç yaşlarında Şam'a gidip orada Arapça ve fıkıh öğrenmiştir. Şeyh Mamayah Şam'daki Mahkemetul-Şer'iyye el-Salihiyye mahallesinde miras kadısı olarak çalışmıştır. H.971/M.1563 yılında Şam'da Arapça şiir divanı "**Divanu-Ravdatul-Müştak**" ve Arapça Bedi ve Belagat şiiri **Burhanu'l-Burkan divanını** yazmıştır. Ama Muhammed b. Ahmed el-Cantimur el-Hanefi, Kanuni Sultan Süleyman için "**Muntahabu'l-Efkâr Fi Medhi'l Hünkâr**" şiir divanını yazmıştır. Mustafa b. Muhammed İynkuli "Vankulu" **Arapça sözlüğünü** yazmıştır. H.998/M.1590

ilmini öğrendi. H.835/M.1431 yılında Kâhire'ye gitti. Orada İbn-I Hacer el-Askalani 'nin öğrencisi oldu ve kendisinden icazet aldı. Ayrıca Zeynuddin Abdurrahman b. Mehmet ez-Zerkeşi, Ahmet b. Ali el Makrizi, Kemaleddin İbnü'l-Barizi ve Ali b. Ahmet el Kalkaşandi gibi âlimlerden Hadis, Kıraat, Tefsir ve Fıkıh öğrenimi gördü. Bu ilimlerden temayüz etmiş bir âlim olarak Memlûklü Sultânı el-Melikü'z-Zahir Çakmak'ın M.1438-1453 yakın çevresi için de yer de aldı ve Sultanın huzurunda yapılan ilim meclislerine katıldı. Kâhire'deki Berkükiyye medresesinde Fıkıh dersi öğretmiştir. H. 844/M.1440 yılında Şam 'a Hanefi kadısı tayin edildi. Molla Gurani Şam 'a gittikten sonra Sultan II. Murad, Molla Gurani 'yi davet. Bunun için Molla Gurani, Anadolu'ya geçince Edirne'ye gitti. Orada Sultan II. Murad, onu Yıldırım medresesinde müderris olarak tayin etmiştir. Molla Gurani H. 847/M.1443'te Manisa'da bulunan Şehzade Mehmed'in "Fatih" hocalığına getirildi. Sultan Fatih Mehmet Han'ın, ikinci döneminde Molla Gurani'ye vezaret teklif edildi. Ama Molla Gurani vezaret teklifini kabul etmemiştir. Bunun için Sultan Fatih Mehmet Han H.855/M.1451 yılında kazaskerliğe tayin etmiştir. H.860/M.1456 yılında Kudüs'e gitti. H.861/M.1458 yılında Hacc Farızasını yerine getirdi. H.862/M.1458 yılında II. Bayezid döneminde İstanbul 'a gitti. Daha sonra H.885/M.1480 yılında İstanbul'da Şeyhülislam tayin edildi. II. Bayezid döneminde Molla Gurani sekiz yıl Şeyhülislam olarak çalışmıştır. İstanbul'da vefat etmiştir. Aksaray'da defnedildi. Bazı kaynaklarda yanlışlıkla kabrinin Bursa'da olduğu ifade edilmiştir; Tahsin Görgür, "Molla Gurani", **İslam ansiklopedisi**, C:30, Ankara, 2005, s.248.

¹²⁴ Solak **Kürşat**, "Memlûklü Devleti Ve Kuzey Anadolu", s. 48, 50.

yılında Husameddin b. Abdullah el-Rumi ve Mustafa b. Muhammed el-Bursavi beraber **Tenbihu'l-Enam Fi tevcihul-Kelam Fi lahni'l Amme** kitabını yazmışlar vb.¹²⁵

H.956/M.1549 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Ali Paşa'yı Mısır'a vali olarak tayin etmiştir. Ali paşa Mısır'daki binlerce yazma eserleri kopyalayarak İstanbul Sultaniye kütüphanesine göndermiştir. H.963/M.1556 yılında Ali Paşa öldürülmüştür.¹²⁶

Yukarıda anlatıldığına göre eğitim faaliyetleri Mısır ile Anadolu arasında Memlûklü döneminden itibaren Osmanlı dönemine kadar gelişerek kesilmemiştir.

1.3.3. Memlûklü-Anadolu arasındaki ticari etkileşim

H.7/M.13. ve H.8/M.14. yy. arasında, Sivas, Kayseri, Konya, Antalya, Ayaş vb. canlı ticaret merkezleriyle, Anadolu milletler arası ticaretin yapıldığı önemli bir ülkeydi. Mısır ve Biladuş-Şam'da olduğu gibi Anadolu'da da İtalyanlar çeşitli imtiyazlara sahipti. Mesela, Cenevizlilerin Sivas'ta kendi konsoloslukları bulunmaktaydı. Gerek anlaşmalarla gerekse de konsoloslukları sayesinde başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere diğer yabancı tüccarlar, Antalya, Balat ve Ayasuluk gibi pazarlara girerek buradan elde ettikleri malları Ege adalarına, Avrupa ve Mısır'a taşımaktaydı. Ancak bu ticaretten istifade eden, müslüman tüccarlardan ziyade başta İtalyanlar olmak üzere diğer yabancı tüccarlar ve Moğollar idi. Bu dönemde yaşanan ikinci önemli sorun ise, İlhanlı idaresinin Anadolu-Mısır ticaretini sonlandırmaya yönelik girişimleriydi. Onlar bu amaç doğrultusunda ticaret mallarıyla Anadolu'ya giriş yapmak isteyen Memlûklü tüccarlarına sıkıntı çıkardıkları gibi, Selçuklu ülkesinin de Mısır ile olan ticari münasebetlerini yasaklamışlardı. Ancak buna rağmen Anadolu-Mısır ticareti devam etmiştir. Venedik, Ceneviz ve sonrasında Katalanların, beylikler ile sıkı ekonomik münasebetleri ticaret hayatında doğrudan temaslarının önünü kesen diğer bir etken olarak karşımıza çıkıyor.¹²⁷

Avrupalı tüccarlar, Anadolu beylikleriyle yaptıkları anlaşmalarla olası Memlûklü-Beylikler ittifakının önüne geçmiş, Anadolu'dan Mısır'a giden ürünlerde ekseri İtalyanlar aracılık etmiştir. Anadolu'da İlhanlı etkisinin zayıflamasından sonra da dönem dönem Türkmen beyliklerinin, Anadolu'daki ticaret rotalarını kontrol altında tutmak isteyen Bahrî Memlûkluların sonuna kadar çeşitli kargaşalara sebebiyet verdikleri bilinmektedir. Bu dönemde lüks tüketim malı olan şeker ve mısır Suriye'den Anadolu'ya ihraç edilmekteydi. Memlûkluların uluslararası ticaretteki en önemli ihraç malları arasında olan Kâhire 'nin meşhur ipekli ve yünlü dokumaları, Mısır ve Suriye ipeği, hurma, baharat, sabun, kalay, kurşun, inci ve çeşitli silahlar yine Memlûkluların Anadolu'ya olan ihraç malları arasındaydı. Mısır'dan Anadolu'ya ise Memlûklular için çok önemli bir maden olan gümüş

¹²⁵ İyd Fethi **Abdullatif**, "el-Tebadülü-Sekafi Beyna el-Etrak Vel Arap", *İlahiyat Fakültesi dergisi*, S.37, Erzurum, 2012, s.119.

¹²⁶ Abdurrahman **Zeki**, *Tarihul Kahire ve Asaruha Min Ahdil-İnşa Hatta Ahdil-Ceberti*, Mısır Litalif Vel Tercüme Yayınları, Kâhire, 1966, s.201, 202.

¹²⁷ Abdullah Mesut **Ağır**, *Memluklarda Ticaret*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2015, s. 156, 157.

gönderilmekteydi. Bu gümüşler sikke vb. alanlarda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra pamuk, keten, tiftik, canlı hayvanlar ve balmumu Anadolu'dan Mısır'a giden diğer mallar arasındaydı¹²⁸.

H.617/M.1220 yıllarında Cengiz ordularının Türkistan'a girmesi, Deşt-i Kıpçak'ı işgalleri ve Harzemşahlar Saltanatını yıkmaları ile bölgede siyasi dengeler alt üst oldu. Moğolların eline esir düşen Türk ülkelerindeki Türk çocukları esir tacirlerine satılarak Irak, Biladü's-Şam ve Mısır'a sevk edildiler. Bu sırada Mısır'daki Eyyubilerin başında bulunan Sultan Salih Necmeddin esir çocuklar pazarından birçok Memlûklular satın alarak onlardan oluşan yeni bir askeri ocak kurdu¹²⁹.

Memlûklular devletinin temelini Memlûk sistemi şekillendirdiği için köle ticareti Memlûklular açısından büyük önem taşımaktaydı. Sürekli olarak Deşt-i Kıpçak'tan Mısır'a getirilip Sultanlara satılan köleler Tıbak'ta dini ve askeri bir eğitimi geçiriliyor, sonra da azat edilerek ordunun ve devletin çeşitli kademelerinde yükselebiliyorlar ve Sultan olabiliyorlardı. Memlûklular devlet sisteminin bu yönüyle pek çok Müslüman devletten ayrıldığı, bundan dolayı orijinal bir niteliğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu kendine has durum yalnız İslam alemiyle sınırlı değil, dünya tarihi için de geçerlidir.¹³⁰ Memlûklular devletinde köle ticareti, H.8./M.14. ve H.9./M.15. yy.'da Doğu Akdeniz'in en önemli ekonomik faaliyetlerinden birisi olup Anadolu'da; Sultanhisar (Nyssa), Balat, Antalya, Alanya ve Ferhiye (Mekri) ile Ege Denizinde Pera, Girit, Kios, Kıbrıs, Rodos ve Nakşa (Naxos) bu ticaretin en yoğun pazarları durumundaydı. Altın Ordu-Mısır arasındaki ticaret rotasında önemli bir rabıta noktası teşkil etmesi yönüyle Sultan I. Baybars döneminde, Bizans ile bir ticaret anlaşmasına tesadüf ediyoruz. Buna göre içi kölelerle dolu iki gemi her yıl Karadeniz limanlarından hareketle Mısır'a gönderilmiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda bu sayı Mısır'ın asker ihtiyacını karşılamadığı için fevkalade artmıştır. Köleler ile birlikte demir, bakır, altın, gümüş, silahlar, kereste, hububat ve tekstil ürünleri de Mısır'a getiriliyor, bunlar ülkelere altın, gümüş, mercan, gülsuyu, çeşitli kumaşlar vs. mallar ile dönüyorlardı¹³¹.

Memlûklular Sultanı Müeyyid Şeyh H.815-824/M.1412-1421 döneminde ticaret yolu Anadolu'nun Akdeniz sahilindeki limanlarından ormanlardan elde edilen kerestelerin Mısır ve Doğu Akdeniz ülkelere gönderildiği bilinmektedir. Karamanoğulları ile Memlûklular arasındaki ilişkiler zaman zaman bozulmakla birlikte Karamanoğlu Ali Bey'in (ikinci kez tahta çıktığı yıllarda) Memlûklular Sultanı Müeyyid Şeyh adına Karaman'da gümüş sikke bastırması H.828/M. 1424 ilişkilerin sürdürüldüğünü göstermektedir¹³².

¹²⁸ Abdullah Mesut Ağır, *Memlûklularda Ticaret*, s. 157.

¹²⁹ İlyas Gökhan, "Memlûk devletinde askeri kölelik hukuku", "Memlûk devletinde askeri kölelik hukuku", *Nevşehir Barosu Dergisi*, C:1, S.1, Ocak 2015, s.140.

¹³⁰ I. Baybars döneminden itibaren Memlûk olmanın üç önemli şartı vardı. Memlûk, Müslüman bir aileden gelmemeliydi, Memlûklular devleti sınırları dışında doğmuş ve de küçük yaşta satın alınmış olmalıydı; Abdullah Mesut Ağır, *Memlûklularda Ticaret*, s. 158.

¹³¹ Abdullah Mesut Ağır, *Memlûklularda Ticaret*, s. 159.

¹³² Nermin Şaman Doğan, "Kültürel etkileşim üzerine; Karamanoğulları-Memlûklular sanatı", XII. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, Amman, 5-9 Ekim 2003, s.133; Sami el- Moğis, *Atlasu Tarihul Memlûkî*, s.170.

Memlûklı Sultanı Eşref Barsbay H.825-841/M.1422-1438 döneminde Diyarbakır'ın Emiri Karamelik köle ticaret yolunu kesmiş, böylelikle Çerkez Memlûklı devletinin ekonomisine zarar vermiştir. Bu arada İbn İyas diyor ki: “ **H.836/M. 1433 Emir Kara Türkmen bölgesinden Mısır'a gelip Sultan Eşref Barsbay ile görüşmüştür. Emir Kara, Sultan Eşref Barsbay 'a muhteşem aynayı hediye etmiş, bu aynanın çerçevesi gümüş ve altın ile yapılmış. Sultan Eşref Barsbay Emir Kara'dan hediye alıp ona kırmızı ipek elbiselerini vermiştir. Bu kırmızı ipek elbiselerin üzerinde av ve şahin resimleri görülmektedir. Emir Kara, Sultan Barsbay himayesine girmek istemiş. Ama Sultan Barsbay'a kötü düşünce hasıl olmuş. Bunun için, Sultan Eşref Barsbay Emir Kara ve arkadaşlarına hakaret etmiş. Sultan askerleri ile Kâhire'den Halep'e gidip Halep'ten Güneydoğu Anadolu'ya geçerek Diyarbakır şehrini almak istemiştir. Ama, Emir Karamelik Kâhire 'den kaçıp Diyarbakır şehrine girerek savaş için askerleri hazırlamış. Sultan Eşref Barsbay'ın askerleri sıkılmış, tahammül edememiştir. Bunun için Sultan Barsbay, Karamelik'e karşı savaşmamış, ama Sultan Barsbay, Emir Karamelik 'e kadı Mühübüddin İbn-i Eşkar 'ı gönderip onunla ahitname imzalamıştır. Bu ahitname 'de Emir Karamelik 'in anlattığına göre “ Ben, Sultan Eşref Barsbay 'ın düşmanının himayesine girmem. Sultan Eşref Barsbay'ın düşmanlarına yardım etmeyip Memlûklı sınırlarına hücum etmem, Sultan Eşref Barsbay 'a ihanet etmem.” Daha sonra Sultan Barsbay Mısır'a dönüş yolunda bir haber alır. Emir Karamelik tekrar isyan edip askerleriyle Memlûklı sınırlarına gelmiştir. Lakin Sultan Barsbay tekrar Anadolu'ya dönmemiştir. Sultan Eşref Barsbay 'dan sonra hiç bir Memlûklı sultanı Anadolu'ya askeriyle geçmemiştir. Sultan Barsbay H.837/M.1434 Mısır'a dönüp **Selahaddin Kalesinde oturmuştur**”. Bu nedenle Emir Kara Melik Diyarbakır tarafından H.837-923/M.1434-1517 tarihleri arasında köle ticaret yolunu kesmiştir. Çerkez Memlûklı Sultanı ez-Zahir Çakmak ile II. Murat arasında ticari ilişkiler bulunmaktadır. Bu arada İbn İyas diyor ki: “ **H.846/M.1443 yılında kara köleler Giza şehrine kaçıp isyan ilan edip onlardan kara Sultan tayin edip Memlûklı devletini yıkmak istemişler. Kara kölelerin imansız askerleri, halkın çoğunu öldürmüşlerdir. Halk Memlûklı Sultanı Sultan ez-Zahir Çakmak'ı çağırmış. Sultan ez-Zahir Çakmak Mısırlıların özel askerlerini Giza şehrine gönderip kara kölelere karşı savaşmış. Memlûklı askerleri, kara kölelere karşı zafer kazanıp Kâhire 'den kara köleleri toplayıp Osmanlı devletinde “Anadolu'da” kara köleleri satmışlar. Memlûklı devleti Osmanlılardan kara kölelerin bedelini altın ile alıp Mısır'da Memlûklı altın sikkeleri basmışlar. O yüzden Sultan ez-Zahir Çakmak döneminde Mısır ekonomisi iyi durumdadır**”.¹³³**

Memlûklı Sultanı Kansı Gavri M. 1501 tarihinde Portekizliler, deniz ticaret yolunu Akdeniz Memlûklı yolundan Hint okyanusuna, uluslararası ticaret yoluna çevirmişlerdir. Bu denizasıra keşif seferleri Memlûklular, Osmanlılar ve İtalyanların tüccarlarının ekonomilerine zarar vermiştir. Bu arada İran'da Safeviler, Avrupa'da

¹³³ İbn-i İyas, *Bedaiyuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:3, s. 328,329, 335-337.

Portekizliler zengin olmuşlardır¹³⁴. Memlûkluk ekonomisi zayıfladığı için Osmanlılar Mısır'a gelmeden önce Memlûkluk devleti içinden yıkılır. Osmanlı Mısır'ı ilhak ettikten sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren III. Mehmet dönemine kadar Mısır'ın ekonomisi baharat ticaretinden kahve ticaretine dönmüştür¹³⁵.

Memlûkluk devleti ile Anadolu Beylikleri arasındaki münasebetlerin bir yönü de aralarında yaşanan para kullanımıdır. Bu dönemde Memlûkluk paralarının Anadolu'da tedavülde olduğu bilinmektedir. Bununla beraber Menteşe, Aydın, Saruhan, Karesi gibi kıyı Beyliklerinde ve Candaroğulları Beyliğinde Memlûkluk paraları kullanılmazdı. Onların kendilerine ait paraları vardı. Batı Anadolu Beylikleri ve Candaroğulları, Ramazanoğulları gibi beyliklerden daha güçlü olmadıkları halde Memlûkluk parası kullanmamaları, Memlûkluk ekonomik ve siyasi etki alanından uzak olmalarıyla ilgilidir. Dolayısıyla, bu beyliklerin Mısır ile münasebetleri devlete sınır olan beyliklere göre farklı özellikler gösterir. Nitekim Candaroğullarının bağımsızlık sembolü olarak kullandıkları paralarının ismi **“Darû's-Saade-i Sinop”** olup bu para bakırdandı. Ayrıca Osmanlı devletine yakın olan yerlerde, dönemin Anadolu'daki güçlü siyasi teşekkülleri olan Osmanlı, İsfendiyar ve Eretna paraları arasında yakın bir ilişki vardı. Bu ilişki yakın ticari bağlara dayanan bir çeşit ortak para kullanımıydı. Bu sebeple 14. asrın ikinci yarısında Mısır'da başlayan büyük gümüş para sıkıntısı Anadolu'yu etkilemedi¹³⁶.

H.1009/m.1600 yılında Anadolu'dan Mısır'a birkaç tüccar gelmiştir. Bu tüccarların bazıları Kâhire'yi genişletmişler. Onlardan Osmanlı Hoca İbrahim el-Mansûri, hem tacir hem de mimar olarak çalışmıştır. Osmanlı döneminde bazı Osmanlı tüccarları Anadolu'dan Mısır'a gelmişlerdir. Onlar başka bir ticaret faaliyetini icat etmişler. Memlûkluk döneminde Divanul Amair “Mimarlık bakanlığı” vardır. Ama Memlûkluk devleti yıkıldıktan sonra H.10/M.16.y.y.'da Osmanlı tüccarları, Mimari malzemeleri ve Kahve ticaretleri ile ilgili çalışmışlar. Hatta onlar ticari binaların inşaa faaliyetlerini yürümüşlerdir. Onlardan Ebu Takiyye, el-Demiri, el-Ruveyii vb. Ebu Takiyye ticaret faaliyeti yaptırdığı için Ebu Takiyye vekale'yi “Kervansaray” ve Ebu Takiyye çeşitli ticaret malzemelerinin yolunu yaptırmıştır. Aynı şeyleri Ahmet el-Ruveyii Efendi'de yapmıştır. Günümüzde Kâhire'deki Ruveyii ve Ebu Takiyye yolları bunlardır.¹³⁷

Yukarıdaki sebepten Osmanlı Anadolu tüccarları Mısır'da çok Kervansaray ve han inşaa etmişlerdir. İkinci sebep ise sikke durumu; çünkü Sultan Yavuz Selim Mısır'a girdikten sonra Memlûkluk Sultanı Kansu Gavri bakır sikkelerini iptal edip, Memlûkluk Sultanı Eşref Barsbay 'ın altın dinar sikkelerini kabul etmiştir. Kanuni Sultan

¹³⁴ Abdullah Ağır, *Memlûkluklarda Ticaret*, s.98-101.

¹³⁵ Bu arada Kıbrıs adası II. Selim H.974-982/M.1566-1574 döneminde oldukça hareketli olan Mısır-İstanbul deniz ticaret yolu üzerinde önemli bir engeldi. Adada yuvalanan Venedik desteğindeki Hristiyan korsanlar sık sık ticaret ve Hac gemilerini vuruyorlardı; Atilla Şahiner, *Osmanlı Tarihi Bir Uç Beyliğinden Cihan İmparatorluğu'na 1300-1923*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.143.

¹³⁶ Solak Kürşat, “Memlûkluk devleti ve kuzey Anadolu”, *Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C:2, S.3, Ocak 2012, s.118, 119.

¹³⁷ Nilli Hanne, *Tüccarül-Kahire Fil Asril-Osmani Siretü Ebu Takiyye Şahbandar el-Tüccar*, Mısır Kültür Bakanlığı, Kahire, 1998, s.159, 160.

Süleyman döneminde, Memlûkluk Eşrefiye altın sikkelerinin yanında Osmanlı zerrul mahbub altın sikkelerini dağıttırıştır. Ama Mısırlılar Eşrefiye altın dinarını daha çok kullanmıştır. Çünkü Memlûkluk Eşrefiye ölçüsü, Osmanlı zerrul mahbub'dan daha ağırdır. Bu altın sikkeleri yanında yarım gümüş dirhemler “yarım Akçe” vardır. Her bir Eşrefiye dinarı; kırk gümüş dirheme eşittir. Anadolu Ebu Takiyye vefat edince, Eşrefiye iptal edilip gümüş kuruş kullanılmış. H.11/M.17.yy.'da her bir Osmanlı gümüş kuruşu; otuz bakır fils'e “fûlûs” eşittir.¹³⁸

Memlûkluk devleti döneminde Kâhire 'nin ana yoluna paralel Bedruddin el-Cemali yolunda pek çok ticaret binası inşa edilmiştir. Fakat Osmanlı döneminde Kâhire 'nin el-Kasabatul-Uzma ana yolu, ticaret yoluna çevrilmiştir. H.995/M.1586 yılında Nil nehrinin sularının azalması sebebiyle ziraat etkilenmiştir, Osmanlı valisi Uveys paşa ile Osmanlı askerleri arasında kavga çıkmıştır. Çünkü Uveys paşa, Osmanlı askerlerin maaşlarını %50 indirmiş. Bunun için isyancı Osmanlı askerleri ile Osmanlı valisinin askerleri toprak ile Babu'l-Ali Osmanlı adliyesini yıkmışlar. Tüccar hanlarına hücum edip çeşitli malzemelerini çalmışlar. Sanatkârların, zanaatkârların dükkânları toprak ile yıkılmıştır. Bu yüzden Ahmed el-Rueyî, Muhammed b. Yağmur, Osman b. Yağmur, Özbekiyye mahallesinde tüccar evlerini yeniden inşa etmişlerdir. Daha sonra H.1006/M.1597 yılında Ahmed el-Rueyî, İsmail Ebu Takiyye, el-Kadı Ahmed el-Nubi istişaresiyle Özbekiyye mahallesindeki Mustafa Kethûda vakfını ve Memlûkluk Emiri Sudun bahçelerini satın alıp sanatkârların ve zanaatkârların dükkânlarını evlerini inşa etmişlerdir. İnşaat faaliyetleri bitince sanatkârlar ve zanaatkârlar Özbekiyye mahallesine taşınmışlar'dır. Bu şekilde eğer Osmanlı askerleri tekrar sorun yaparsalar, Mısır ekonomisine zarar veremezler.¹³⁹

Osmanlı döneminde Mısır ekonomisi ile ilgili Evliya Çelebi'nin önemli bir ifadesi vardır. Evliya Çelebi diyor ki: “**Eğer Osmanlı Sultanları Mısır hazinesini almasa, Mısır Osmanlı valisi, Halîç Emirul-Mü'minin kanalını Süveyş şehrinden Kâhire'ye tekrar kazabilirdi. Böylece Akdeniz ile Kızıldeniz arası birbirine bağlanabilecekti**”.¹⁴⁰ Eğer Evliya Çelebi döneminde H.1083-1091/M.1672-1680 Osmanlılar tekrar Emirul-Mü'minin halicini kazsa, Hindistan-Mısır-Avrupa uluslararası deniz ticaret yolu tekrar açılır, gümüş ve bakır sikkelerden tekrar altın gümüşe dönülebilirdi. Bunun da hem Osmanlı hem de Mısır ekonomisine faydası olurdu. Fakat bu kazı yapılamamıştır.

1.3.4. Memlûkluk- Anadolu sosyal yapısı ve etkileşimi

Köle ticareti yüzünden Mısırlılar ile Türkler arasından yeni bir nesil doğmuş.¹⁴¹ I. Baybars H.658-676/M.1260-1277 döneminden itibaren Eşref Şaban H.764-778/M.1377-1371 dönemine kadar kuzey Suriye'yi

¹³⁸ Nilli Hanne, *Tüccarül-Kahire Fil Asril-Osmani Siretü Ebu Takiyye Şahbandar el-Tüccar*, s.160.

¹³⁹ Nilli Hanne, *Tüccarül-Kahire Fil Asril-Osmani Siretü Ebu Takiyye Şahbandar el-Tüccar*, s.171, 174-176.

¹⁴⁰ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi, *Seyahat namesi “Mısır, Sudan, Habeş ve Hicaz” H.1083-1091*, Çeviren el-Safsafı, Mısır Kültür Bakanlığı, Kahire, 2010, C:10, B:1, s.150, 151.

¹⁴¹ Bir köle hür bir kişiye çevrildikten sonra bir Mısırlı bayan ile evlenmiş ya da bir Mısırlı bir Türk cariye ile evlenmiş. Bu ailelerden yeni bir nesil gelmiş. Bu nesil hem Arap hem Türk. Ama bir sorun vardı. Eğer bu ailede koca ya da eş Türk olsa, çocuklar babasının ya da annesinin ailesini tanımayabilir. Çünkü Türk çocuk köleler Mısır'da 5-8 yaşına kadar eğitilerek Mısır'da büyümüşler. Onlara göre başka bir vatan yok. Onlar büyüdükten sonra Mısırlılar ile evlenmişler. Zaman zaman

ve güney Anadolu'yu İslamlaştırma ve Türkleştirme hareketleri başlamış, Ermenistan haçlı devleti yıkıldıktan sonra bitmiştir. Bu arada küçük Ermenistan haçlı devletini fethettikten sonra iki önemli beylik devletlerinden Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları kurularak Memlûkluk himayesine girmişlerdir. Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları Beylikleri İlhanlı genişlemesine karşı durmuşlardır. Bunun için yeni Türk göçerleri Güney Anadolu'ya gelerek iskân edilmiştir¹⁴².

Bu arada Memlûkluk Sultanlarının Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da Müslüman sosyal yapısını güçlendirmeleri gerekmektedir. Sultan Eşref Halil b. Kalavun Rumkale 'yi fethedince Türkleri buraya iskân etmiştir. Çekem ismi başlangıçta Halfeti ilçesine bağlı bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra ilçenin bir mahallesi durumuna gelen bu "Çekem" köyü, ilçenin tarihi ve tabii yönleriyle en dikkate değer yeridir. Çekem mahallesi, tek katlı evleri, sokakları, camisi, türbeleri ve mezarlığı kadar ismi ile de tarihidir. Çekem ismi, zikrettiğimiz gibi ünlü bir Memluk komutanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceleri bir köy iken daha sonra ilçenin sınırları içerisinde kalan ve bu ünlü Memlûkluk komutanından ismini alan Çekem Mahallesinin Memlûkluklar ile olan münasebeti sadece bu isminden kaynaklanmıyor. Mahallenin merkezindeki camii ve onun bitişiğindeki türbe de o döneme ışık tutmaktadır. Türbenin kapısı üzerindeki kitabeğe göre türbe **H.797/M.1395 yıllarında Hüseyin oğlu Şeyh Salih el-Hac Ali için Memlûkluk Sultanı Ebu Said Berkuk döneminde naib Alptuğ Tekin tarafından yaptırılmıştır**. Çekem Mahallesi mezarlığında minyatür türbe olarak nitelendirebileceğimiz, örnekleri pek görülmeyen iki türbe bulunmaktadır. Fırat'a dönük olarak kurulan ilçenin evleri, eyvanları, düz damları, nehrin muhteşem manzarasına nazır başodalarıyla Güneydoğu Anadolu'nun geleneksel konut mimarlığı anlayışına uygun olarak selamlık ve haremlik bölümlerinden meydana gelmektedir. Osmanlı dönemine kadar genel olarak güney ve Kuzey Suriye'de gelişen ve "Suriye evi" olarak bilinen evler, iç dekorasyonu açısından Memlûkluklar-Selçuklular hâkimiyetinde Türk mimari unsurları ile yeni bir görünüm almıştır. Bugün ne yazık ki Halfeti ilçesinin büyük bir kısmı Çekem Mahallesine dahil ise de bugün tamamı sular altında kalmıştır¹⁴³.

H.830/M.1426 yılında Memlûkluk Sultanı ez-Zahir Çakmak, Hatun Şehzade bint-i Osmanlı II. Murat Hünkâr b. Mehmet Çelebi ile evlenmiştir.¹⁴⁴ H.848/M.1444 tarihinde Osmanlı Hünkâr II. Murat Bey, Memlûkluk Sultanı ve kendi Damadı ez-Zahir Çakmak'a bir elçisi ile Bizans esirlerinden birkaçını hediye göndermiştir. Bu

Mısırlılaştırmışlar. Bunun için "evladü'n-nas" diye adlandırılan seçkin bir grup vardı. **Evladü'n-nas** yani halk oğulları ya da halk çocukları demektir. **Evladü'n-nas** kelimesinin mükabili **el-esyad** kelimesidir. **El-esyad** kelimesinin anlamı Mısır'da doğan, İslam dininin içinde büyüyen ve Arapça isimler taşıyan ikinci kuşaktır. El-esyad kelimesinin en asil üyeleri Sultanların oğullarıydılar, yani evladü'l-mülük' tür; Samir **Kortantamer**, "Memluklarda devlet yönetimi ve Bürokrasi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.2, 1984, s.37; İlyas **Gökhan**, "Memluk devletinde askeri kölelik hukuku", *Nevşehir Barosu Dergisi*, C:1, S.1, 2015, 147.

¹⁴² Sami **Moğis**, *Atlasul Memlûkî*, s.74, 79, 80,94,108,109, 162; Sami b. Abdullah **el- Moğis**, *Atlas Târihu'l Devletil Osmaniye*, İmam ez-Zehebî Yayınevi, Kuveyt, 2014, s.68.

¹⁴³ Mahmud Muhammed **Şakir**, *Ahdu'l Osmani*, Mektebu'l İslami, Beyrut, C:8, 2000, s. 56,57; Muammer **Gül**, "Mısır Memlûkluklarının Hudut Kalesi Rumkale Ve Anadolu'da Memlûkluk İzleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 12, S.2, 2002, Elazığ, s. 363-365.

¹⁴⁴ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucûmu'l-Zahire*, C: 15, s.204.

Osmanlı elçisinin ziyareti sebebiyle Sultan ez-Zahir Çakmak, Kâhire' de büyük bir tören yapmıştır. H.849/M.1445 yılında Osmanlı Hünkârı II. Murat kendini azledip, oğlu II. Mehmet'i tayin etmiştir. Bu arada II. Murat, Sultan ez-Zahir Çakmak'a bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Hünkâr II. Murat, Memlûklü Sultanı ez-Zahir Çakmak'a diyor ki: **“Sultan II. Mehmet küçüktür. Ama siz ona her zaman nasihat veriniz”** Sultan ez-Zahir Çakmak II. Murad'ın mektubunu kabul etmiştir. Sultan ez-Zahir Çakmak, oğlu Emir Ahmed b. Hatun Şehzade bint-i Osmanlı Hünkâr Murat, Emir Ahmed b. Nuri bölgesinde vali olarak tayin etmiştir.¹⁴⁵

Yukarıdaki metinde önemli bilgi vardır. Çünkü Emir Ahmed, hem Memlûklü Sultanının oğlu hem de Osmanlı Sultanı II. Murad'ın torunudur.

H.853/1449 yılında Hund Nefise bint-i Emir Nasruddin b. Dulkadir vefat etmiştir. Hund Nefise, Memlûklü Sultanı Eşref Barsbay ile evlenmiştir. Sultan Eşref Barsbay vefat ettikten sonra Memlûklü Emiri Canı Bey el-Sufi ile evlenmiştir. Emir Canı Bey vefat ettikten sonra Anadolu'ya geri dönmüştür. Sultan ez-Zahir Çakmak, Dulkadiroğlularının fitnesini bertaraf ettiği için Dulkadir Emirinin kızı Nefise ile evlenmiştir. Sultan ez-Zahir Çakmak'ın hayatındaki Dulkadirli Hund Nefise vefat etmiştir. H.854/M.1450 tarihinde Memlûklü Sultanı ez-Zahir Çakmak'ın et-Tavaşi Sungur el-Rumi elçisi, Dulkadir Emiri Süleyman'a gelmiş. Emir et-Tavaşi Sungur el-Rumi yardımı ile Dulkadir Süleyman Emirinin kızı el-Hatun Nefise ile Sultan ez-Zahir Çakmak evlenmişlerdir. Bunun için Emir et-Tavaşi Sungur el-Rumi, el-Hatun nefise bint Dulkadirli Emir Süleyman'ı, Anadolu'daki Elbistan'dan Mısır'a getirmiştir.¹⁴⁶

Osmanlılar Mısır'ı Osmanlı devletine ilhak ettikten sonra Yavuz Sultan Selim H.924/M.1518 tarihinde Mısırlı sanatçıları Anadolu'ya göndermiştir. Bu arada İbn İyas diyor ki: **“Yavuz Sultan Selim Mısır'dan mermercileri ve çeşitli sanatçıları alıp İstanbul'dan seramik sanatçılarını Mısır'a göndermiştir... Kanuni Sultan Süleyman Han döneminde H.927/M.1521 bu fermanı dağıttı. Bu fermanda Kanuni Sultan Süleyman anlattığına göre her kim Mısırlılardan Mısır'a dönmek isterse, sorun yok, her kim Türklerden Anadolu'ya dönmek ister, ona göre yine sorun yok”**¹⁴⁷. Fakat Mısırlı erkekler Anadolu'dan Mısır'a dönememiş, aynı şekilde Osmanlı erkekleri Mısır'dan Anadolu'ya dönememiştir. Çünkü Mısırlılar, Anadolu kadını ile; Osmanlılar, Mısırlı kadınlar ile evlenmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın bu emrine karşı Osmanlı kadınları tepki göstermişler. Aynı şekilde Mısırlı kadınlar Kâhire'de Selahaddin Kalesine çıkıp Vali Hadım Süleyman Paşa'nın sarayı önünde yardımcısı Osman Paşa el-Hazinedar ile görüşerek tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine padişah yeni ferman yayınlayarak” Kim Anadolu'da kalmak istiyorsa, kalabilir. Kim Mısır'da kalmak

¹⁴⁵ İbn-i Tuğri Berdi, *Havdisül-Duhur*, C:1, s.112,118,123, 178.

¹⁴⁶ İbn-i Tuğri Berdi, *Havdisül-Duhur*, C:1, s.236, 237.

¹⁴⁷ İbn-i İyas, *Bedaiyuzzuhur fi Vekayi-idduhur*, C.3, s.1101, 1226.

istiyorsa kalabilir” diyerek eski fermanı iptal etmiştir¹⁴⁸. Bu sosyal durum yüzünden Mısır ve Anadolu bölgelerinde Memlûklü- Osmanlı sanat etkileşim dönemi başlayacaktır.

¹⁴⁸ Rabii Hamid **Halife**, *Fünûnül Kahire Fil Asrıl Osmânî*, Zahrûl Şark Yayınları, Kahire, 2004, s. 13-15.

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLÛ ÖN YÜZ CEPHELERİ

H. 648-923/M. 1250-1517

Mısır Memlûklû mimarisi; yaklaşık iki asırlık varlığı boyunca İslam sanatında büyük yenilikler ortaya koymuştur. Kompozisyonlarında özellikle çeşitli taş malzeme ile geometrik, bitkisel ve daha çok yazı unsurlarını tercih etmişlerdir. Diğer medeniyetlerde olduğu gibi Memlûklû mimarisinde de ön cephe daha süslü ve diğer cephelere göre daha ihtişamlıdır. Ön cephenin ağırlık noktasını taçkapılar oluşturmaktadır. Taçkapılar hiçbir zaman tek düşünülmemiş olup yapıyla bir bütün olarak ele alınmıştır. Genel olarak taçkapı biçimleri şöyledir: **‘Saçak, Çerçeve ‘silme’, Kavsara, Kavsara Kuşatma Kemer, Kavsara Köşeliği, Köşe Sütunçeleri, Yan nişler, Giriş açıklığı ve Söveler’**. İkinci bölümde Taçkapı süslemesinde kullanılan öğeler: **‘Tumah¹⁴⁹, Kabara, Rozet, Bordür ve İtarat¹⁵⁰’**.

2. Memlûklû Mimarisinde Cepheler

Vâcîhât¹⁵¹ Memlûklû mimarisinde dış unsurların en muhteşemidir. Cephede binanın kimliği gözükmektedir. Bazen binanın adını anlayamayabiliriz. Böyle durumlarda binanın cephe özelliklerinden hareketle hangi yüzyıla ait olduğunu tespit edebiliriz. Özellikle kitabesi olmayan binalarda Medhal tizkari¹⁵², ana cephe ve binanın planı yardımı ile bina hakkında söz söyleyebiliriz. Çünkü hicri her yüzyıl için İslam mimarisinin ayrı özellikleri görülür. Bu bölümde Memlûklû ana cepheleri anlatılacaktır. Memlûklû ana cephelerinin üzerinde birkaç üslup ve yeni unsurlar bulunmaktadır. Abbasi hilafetinin başkenti Bağdat’tan

¹⁴⁹ Tumah; تومة Çağatay Türkçe bir kelimedir. Arapça anlEmina göre yuvarlak inci demektir. Günümüzde Türkçe’de tumah; gülbezek kabartmaları demektir. Memlûklû ıstılahlarında tumah yarım ba’bah demektir. Memlûklû mimarisinin belgelerinde; “altın tumah, renkli mermer tumah, açık yeşil tumah” anlEmina gelir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, Amerikan Üniversitesi Yayınları, Kahire, 1990, s.26.

¹⁵⁰ İtarat; إطرارت Arapça bir kelimedir. Memlûklû mimarisi ıstılahında taçkapının çerçeveleri ve silmeleri demektir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.14.

¹⁵¹ Vacihat; واجهات Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin tekili vacihe’dir. Vacihe Türkçe’de cephe demektir. Vacihe’nin anlamı, dış duvar demektir. Vacihe’nin; yola, cadde ya da sokağa basması gerekir. Memlûklû mimarisi ıstılahında vacihe raisah “ana cephe”, vacihe fer’iyye “dal cephe”, vacihe canibiyye “yan cephe” vb. bulunur. Ana cephede taçkapı yapılması gerekir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.120.

¹⁵² Medhal tizkari; مدخل تنكري , Medhalun medaini مدخل مدائني Arapça kelimeleridir. Arapça anlEminda anıtsal kapıdır. Türkçe’de taçkapı demektir. Memlûklû ve Anadolu mimarilerinde taçkapı girişlerdir. Memlûklû mimarisinde taçkapı üçlü kemer ya da sivri kemer içinde ıstılatitik “yoğun, kesif” sıralı mukarnaslı kavsara görülür. Örnek; Sultan Nasır Hasan camiulmedresesinin ve Ümmü Sultan Şaban medresesinin taçkapıları gibi; Asım Rızık, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.266-269; Doğan **Hasol**, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yem Yayınları, İstanbul, 2012, s.238.

Kahire'ye taşındığı için Memlûkluk Kahire'si cazibe merkezi olmuştur. Bunun sonucu, Memlûkluk ana cephelerinde görülür.

2.1.1.Baybars Ulu Camii (Baybars el-Bundukdari Ulu Camii)

2.1.1.Caminin inşa tarihi

H.665/M.1267 yılında I.Baybars bu cami'yi batı Kahire'nin Haseniyye Mahallesinde inşa ettirmiştir¹⁵³. (Şek:5), (Res:1).

2.1.2.I.Baybars Ulu Caminin cepheleri

Bu cami dikdörtgen planlı gibidir. Dört büyük cephesi vardır. Kuzey cephe uzunluğu 111.33 m., güney cephe 110.93 m., Doğu cephe 108.05 m., batı cephe 109.46 m.'dir. Bütün cepheler karartılmış taşlar ile yapılmıştır. Taşların rengi bir sarı bir kırmızı şeklinde sıralanmıştır. Cephelerin yüksekliği 11.m.'dir. Cepheler üzerinde Şeraşif¹⁵⁴ müsennene (dendan) denilen tepelikler vardır. Bu "dendan"ların yükseklikleri 1.65 c.m.'dir¹⁵⁵.

Caminin dış köşelerinde dört büyük payanda vardır. Bu payandaların kuzeydoğu ile güneydoğu yönündekiler kare planlıdır. Kuzeybatı ile güneybatı yönündekiler dikdörtgen planlıdır. Her bir beden¹⁵⁶ içerisinde merdiven dereceleri¹⁵⁷, derekeleri¹⁵⁸ ve avlular vesilesiyle caminin damına ulaşılır. Sadece güneybatı payandadan dama geçilebilir. Doğu ve batı cephelerinde sekiz adet küçük kare duamah¹⁵⁹ da görülür. Bu payandalar depremin yıkıcı etkisini önlemek amacıyla yapılmıştır¹⁶⁰. (Res:1).

¹⁵³ Ubeydi (Fatimi) devleti yıkıldıktan sonra Kahire'de yapılan ilk camidir. Makrizi ve İbn Abdüzzahir'in anlattığına göre I.Baybars Haseniyye camii için meşhur mühendislerden, Farisuddin Aktay el-Mustarip ve es-Sahib Fahrettin Muhammed b. Sahip Bahaddin Ali b. Hanne başkanlığında bir grup mühendis-i görevlendirmiştir. Sonradan I.Baybars Ulu Camii olarak meşhur olan Haseniyye camini bu mühendisler inşa etmişlerdir. H.666 Cemaziyel ahir/ M. 15 Mart 1268 tarihinde I.Baybars Filistin'in sahil kenti Yafa'yı fethetmiş, sonrada Yafa'daki Haçlı kalesini yıktırarak bu kale'nin ahşap malzemelerini Kahire'deki Haseniyye camiine taşımıştır, Kahire mütevellisi (Hisbe teşkilatı başkanı) Alemüddin Sungur es-Sururi bu malzemelerle cami'nin mihrap önu kubbesini, tavanlarını ve kapılarını yaptırmıştır. (H.Şevval 667/M.Haziran 1268); Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, Hariri Yayınevi, Kahire, 2007 s. 131,132.

¹⁵⁴ Şeraşif; Şerrafe شرافة Arapça bir kelimedir. Bu çoğulu şerrafat ve çoğul çoğulu şeraşif'tir. شراريف Türkçe'de şerrafe; dendan ve tepelik demektir. Memlûkluk mimarisinde şerrafe; dini, sivil, askeri vb. binalarının son cepheleri üzerine koyulmuştur. Memlûkluk mimarisinde çeşitli şerrafeler bulunmaktadır. Örnek; şerrafatun musennene "dişli dendan", şerrafatun evrak el-sülasiye ve el-humasiye "üç ve beş yapraklı üzüm dendan" demektir. Türkçe'de şerrafe; dendan ve tepelik demektir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, a.g.e., s.70.

¹⁵⁵ Hüsnü Nuveyser, a.g.e., s.139; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s. 134.

¹⁵⁶ Bedeneh; بدنة Bu kelime asıl olan Arapça beden kelimesinden gelmiştir. Çağatay Türkçesinde beden kelimesine "ة" Ta merbutah harfi eklenmiştir. Bunun için bedeneh okunmuştur. Memlûkluk mimarisi ıstılahında bedeneh; tuğla ya da taş ayak demektir. Binanın revaklarının içindeki sahnelerde ayaklar kullanılmıştır; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.20.

¹⁵⁷ Derece; درجة Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu derecedir درج. Derece üst basamak anEmina gelir; Arcu Can, "Risale-i Mi'mariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", Marmara Üni SBE, İstanbul 2005 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.66.

¹⁵⁸ Dereke; دركة Derece kelimesinin aksi derekedir. "Dereke ise alt basamak anEmina gelmektedir" ; Arcu Can, "Risale-i Mi'mariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", s.66.

¹⁵⁹ Duameh; دعامة Bu kelimenin çoğulu daayimdir. دعائم Arapça bir kelimedir. Memlûkluk mimarisinde bazı yapılarda sütun kullanılmayıp duamah kullanılmıştır. İlk duamah; Mısır İslam mimarisinde H.3./M.9.y.y.'da

Camide üç merkezi giriş vardır. Bunlardan güney cephede olanı binadan dışarıya taşmış, merkezi giriştir. En büyük giriş ise batı yönündedir. Bu girişin ebatları yatayda 11.8 m. x dikey 8.86 ölçülerindedir. Girişin üzeri ön sıra dilimli taş kemer ile arka sıra ise kavsara kemerler ile örtülmüştür. Her bir girişte ikiz haniyye¹⁶¹ mihrabiye ve mihrabiyeler önünde sekiler vardır. Mihrabiyelerin üzeri kırk kemerlerle örtülmüştür. Girişlerde üç sıralı mukarnaslar görülür. Her bir girişte tavan altında gizli tonoz vardır. Bu tonozlar yukarıdan bakılınca görülmez. Mihrabiyye kemerler içinde üçer tane niş vardır. Her bir nişte 8 sıralı yamuk baklava dilimi şekli görülür. Bu dilimler etrafında üçer daire, dairelerin içinde geometrik ve bitkisel süslemeler vardır¹⁶² (Şek:5), (Res:1, 2).

Cepheler düz ve ikinci kat seviyesinde her bir cephede on sekiz adet kemerli pencere vardır. Camide sanatsal özelliklerin tamamı kapılarda yoğunlaşmıştır¹⁶³. (Şek:5,6,7.8), (Res:1).

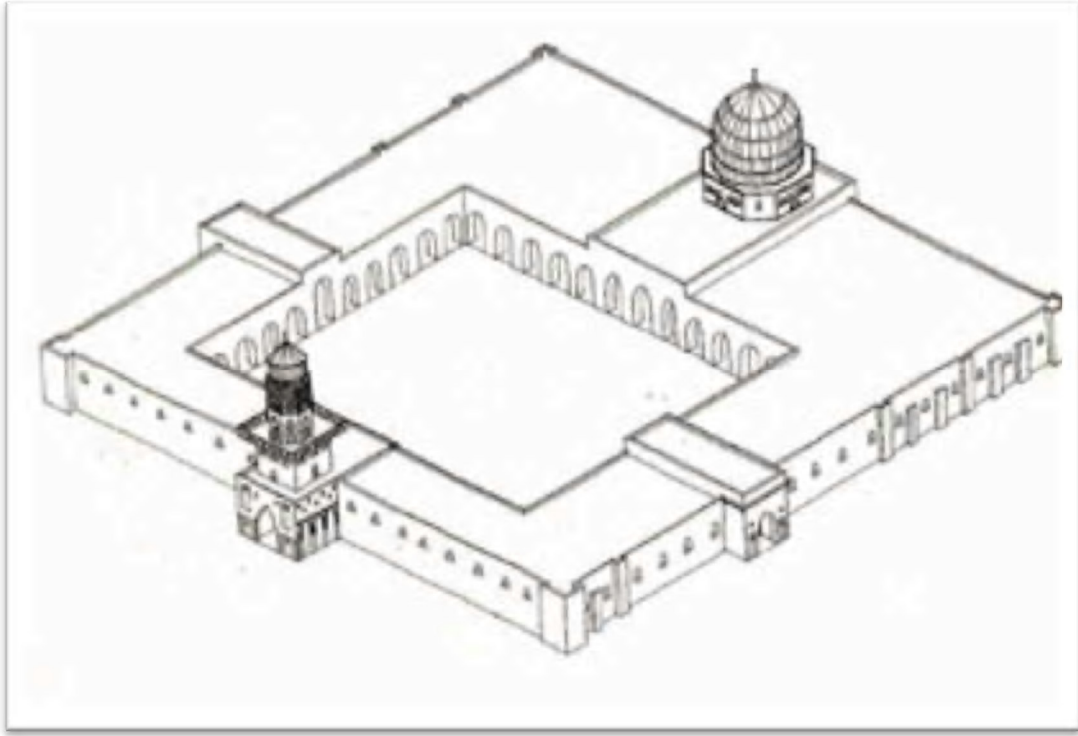
Ahmed b. Tolon ulu camiindedir. Memlûklü mimarisinde genellikle daayim malzemeleri, taştandır. Duamah türkçe'de ayak ya da payanda demektir. Ayak; 1.çevrilerek yapılmış olup bir sütun gibi alışan yapı ögesi, paye. Ayaklar serbest ya da bir duvara bitişik olarak yapılır ve genellikle duvar gibi örülür. Dikme, fil ayağı vb. 2. Bazı şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dikme; masa ayağı. 3. Kapı ve pencere gibi açıkların iki yanında bulunan duvar parçası; açıt ayağı, kapı ayağı, pencere ayağı. Dayanma ayağı. Destek ayak bir yapının duvarında, bir tonozun yatay kuvvetini karşılamak için yapılan som çıkıntı, payanda ayak. Kubbe ayağı, bir kubbenin kulesini taşıyan ayaklardan her biri; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.47; Doğan **Hasol**, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s.55, 56.

¹⁶⁰ Husni **Nuveyser**, *İmaratil-İslamiye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyin vel Memâlik*, Zahra'u Şark Yayınevi, Kahire, 1996, s.140.

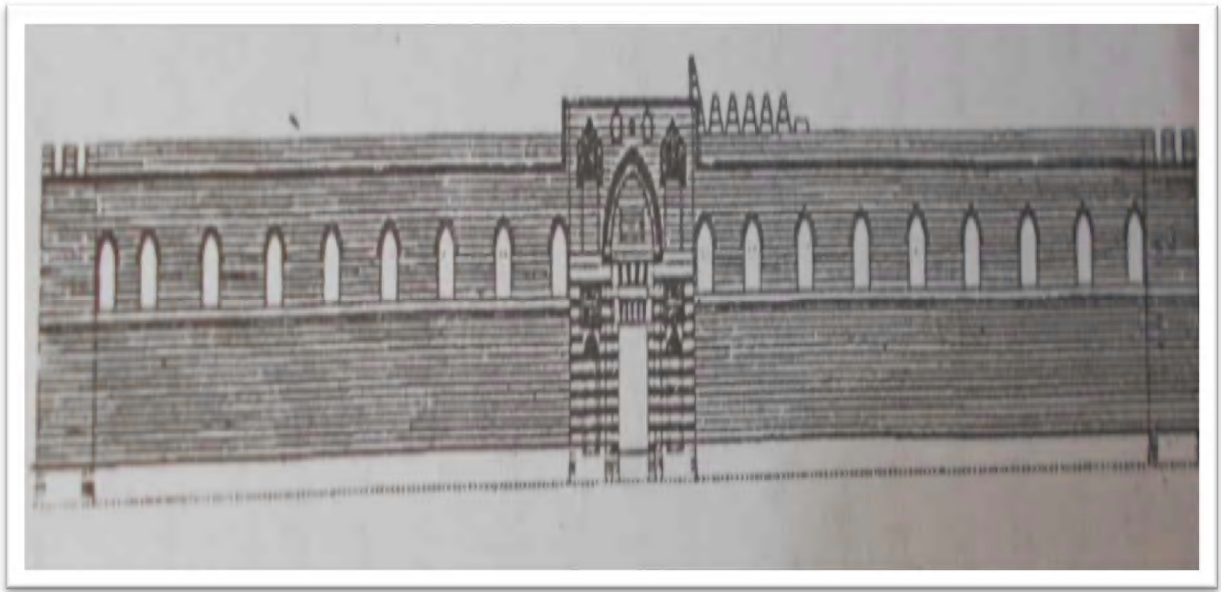
¹⁶¹ Haniyye; Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu hanayedir. Türkçe'de niş demektir. Arapça anEmindaki bu kelime birkaç mana bulunmaktadır. Bunlar şöyledir; kavisli, kıvrık vb. Memlûklü ıstılahında haniyyet mihrap "nişli mihrap", haniyyet mihrabiye "nişli mihrabiye", haniyyet kubbe "içbükey kubbe" vb. gibidir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.38.

¹⁶² Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, Mısır Milli Kütüphanesi, Kahire, 1994, s. 114, 115; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, I.B.Tavris Yayınları, Londra, 2007, s.134; Creswell, *The Muslim Architecture Of Eygpt* "Mısır İslam mimarisi", Oxford At The Clarendon Press"Mcily" Yayını, Londra, 1959, s.205.

¹⁶³ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s. 137.

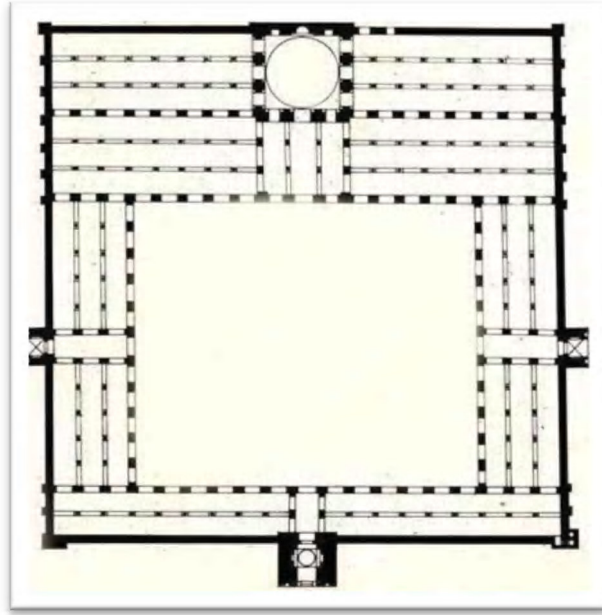
(Şek:) Kâhire, I.Baybars ulu caminin dikey planı.¹⁶⁴

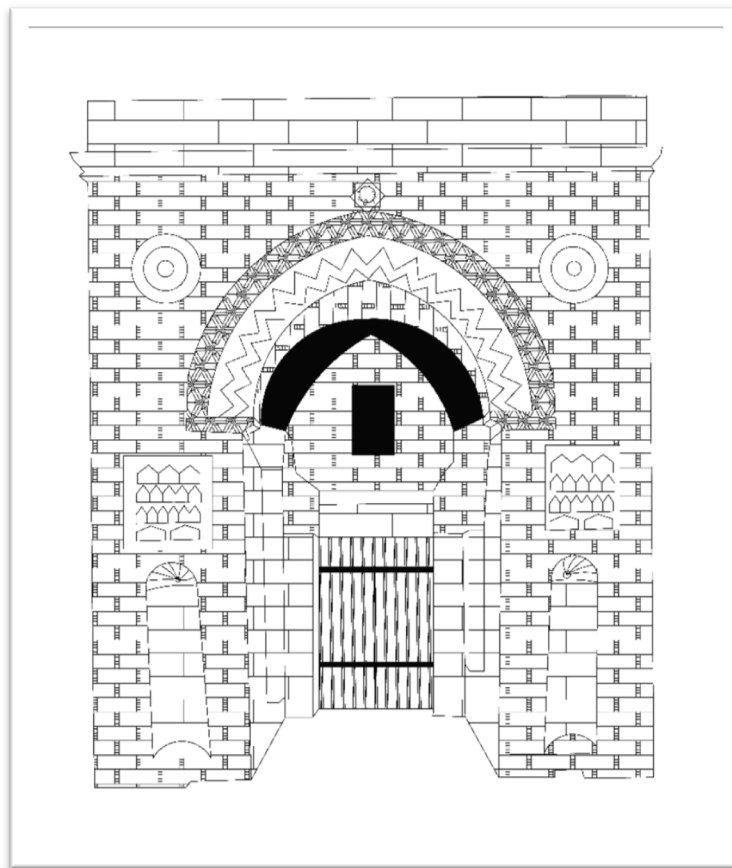
(Şek:6) I.Baybars caminin ana cephesi ve taçkapsı.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Khalid **Emam Abushanp**, *Tekerir Terminul Aşer "Arkeolojinin Restorasyon Raporları"*, 2002.

¹⁶⁵ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Aşer'ı Mısır Elislamiyye Fi Asrayin Eleyyubi Vel Memlûki*, s.136.

(Şek:7) I.Baybars camiinin yatay planı.¹⁶⁷

(Şek:8) I.Baybars kuzey batı ana cephesinin taşkın taçkapısı ve mihrabiyeleri, Halit-İmam 2020.

¹⁶⁷ Abdullah Al'attar, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.56.

2.2.Mansur Kalavun Külliyesinin Cephesi

2.2.1.İnşa tarihi

Kahire’de Kasabatul Uzma anayolunda Sultan Salih Nacmeddin Eyyüb Türbesinin önünde inşa edilmiştir¹⁶⁸. Külliye’nin ana cephesinde Endülüs mimari tesirlerinin görülme sebebi Haçlı esirlerdir¹⁶⁹. Bu esirler batı Endülüs mimari tarzını bildikleri için Memlûkluk mimarisiyle Endülüs mimari tarzını birlikte uygunlaşmışlardır. Emir Alemüddin Sungur el-Şucaı Ravza adasından çıkarmaktaşı (Granit) sütunlar, mermer, lento vb. yapı malzemeleri getirtmiştir¹⁷⁰. (Res:3).

2.2.2.Mansur Kalavun Külliyesi’nin Ana Cephe Özellikleri

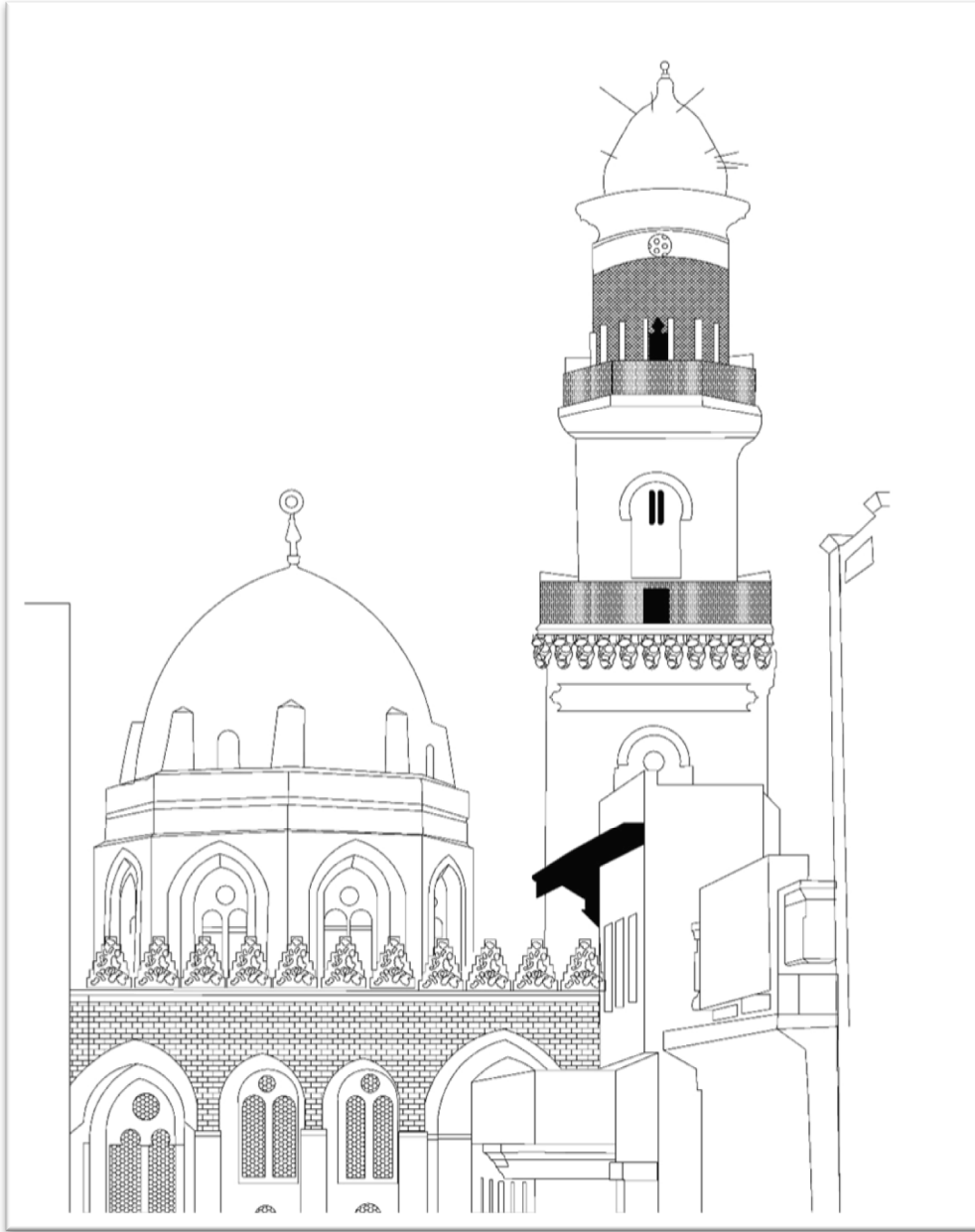
Bu cephe üzerinde görülen şerit kitabe’de Hasan Abdülvahab’ın okuyuşuna göre h.683/m.1284 başlangıç, H.684 Cemeziyel evvel/ M.Mayıs 1285 tarihleri okunmaktadır. Ayrıca Hasan Abdülvahab diyor ki: “ *Bu cephe üzerindeki süslemeler, dönem kaynaklarının bize verdiği bilgiye göre cephenin inşaatı bittikten sonra mermer süslemeler getirilerek h.690/m.1291’de cepheye konulmuştur. Sultan Mansur Kalavun bu cephede bütün dünya sanatlarını toplamak istemiştir*”.

Merkezi ana cephe doğu tarafındadır. Nahhasin Kasabatul Uzma anayolunda 67.m. yatay uzunluğa sahip olan cephenin dikey yüksekliği 20.5 m.’dir. Bu cephede iki bölüm vardır. Kuzey tarafında türbe, türbenin doğu tarafında Endülüs sistemi ile yapılmış görkemli bir minare görülür. İkinci bölüm ise güney tarafında medrese ve darüşşifa bölümlerinin cepheleridir. Darüş-şifa’nın cephe uzunluğu 10 m.’dir. (Şek:9), (Res:3, 4, 5).

¹⁶⁸ Bu külliye’nin yapıldığı arsa Mansur Kalavun tarafından Melikul Adil’in kızı Munise Hatun’dan satın alınmıştır. Daha önce bu arsa da Munise Hatun’un evi ve kütüphanesi vardır. Buraya “**Eddarul Kutbiyye**” denirdi. Sultan Mansur Kalavun ile Munise Hatun arasındaki satış sözleşmesini Emir Alemüddin Sungur el-Şucaı düzenlemiştir. H.682/M.1283 yılında inşaata başlanmıştır. Hazırlanan sözleşmeye yapılması planlanan medrese, Darüşşifa, imarethane, türbe vb. Planları da eklenmiştir; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.124, 134 | Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 114, 115; Creswell, *The Muslim Architecture Of Eygpt*, s.205.

¹⁶⁹ Yapım aşamasında emir Alemüddin Yafa kalesinde esir olarak tutulan sanatkar Haçlı askerlerinden 300 tanesini getirterek bu külliye de çalışmak üzere görevlendirmiştir. Aynı zamanda Kahire’den ve Mısır’ın diğer şehirlerinden mimarlar toplayarak bu külliye’de istihdam etmiştir; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.124, 134; Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 114, 115; Creswell, *The Muslim Architecture Of Eygpt*, s.205.

¹⁷⁰ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.139; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.135, 138; Creswell, *The Muslim Architecture Of Eygpt*, 196-200.

(Şek:9) Mansur Kalavun külliyesinin ana cephesi (Kubbe ve Minare), Halit-İmam 2020.

2.2.3. Mansur Kalavun Külliyesindeki Süsleme Unsurları

Bu külliye'nin cephesi bütün Memlûklî mimarisindeki en muhteşem cephe'dir. Bu cephe üzerinde Haçlı, Biladüş-şam(Suriye), Endülüs tesirleri görülür. Kubbe ana cepheden önemli bir bölüm alır. Burada 8 adet dikey niş sivri kemer vardır. Mansur Kalavun Külliyesinin medrese bölümünün merkezi cephesi üzerinde uzun ve kalın bir lento vardır. Bu lento üzerinde beş adet taş malzemeden yapılmış niş bulunur. Bu nişleri destekleyen küçük mermer asatimler¹⁷¹ vardır. Her bir niş içerisinde üçer pencere olup biri diğerinin üstünde, yani üst üste üç pencere

¹⁷¹ Esatim; Arapça bir kelimedir. Arapça'da estama ; Çağatay Türkçesinde asatim demektir. Esatim ve estama kelimelerinin çoğulu astımdır. Farsça'da üstün demektir. Memlûklî mimarisi ıstılahında esatim; mihrabın ya da taçkapının süslemeli renkli sütunceleri demektir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, a.g.e., s.13.

bulunur. Alttaki pencereler dikdörtgen olup içerisinde şebekeli parmaklıklı bakır ızgaralar vardır. Üstteki pencereler at nalı kemerli olup içerisinde ağıtye geometrik alçı süslemeler görülür¹⁷². (Res: 3, 4, 5)

Bu süslemelerin içerisinde renkli camlar vardır. En üstteki pencereler “Kandaliye Murekkebe” denilen iki uzun kemerli pencere ile üstte daire pencereden oluşan, ya da üç adet dikdörtgen pencere ile üstte üçer adet daire ağıtye’nin¹⁷³ pencereleridir. Altaki pencerelerin üstünde bulunan friz¹⁷⁴ kitabede baninin ismi, lakabı, inşaatın başlama tarihi ve inşa edenlere ait dualar yazılıdır¹⁷⁵. (Res: 3, 4, 5).

2.2.4. Mansur Kalavun Külliyesinin Minaresi

Minare ile ana giriş arasında bağlantı yoktur. Minare ana cephenin kuzey tarafındadır. Bu minare üç katlıdır. Birinci kat kare plan üzerinde mukarnaslar, mukarnaslar üzerinde kaideden daha küçük kare planlı ikinci kat yer alır. İkinci katın en üst noktasında sekiz köşeli şerefe vardır. Bu şerefede at nalı kemerli küçük pencereler vardır. Bu Şerefenin üstündeki bölüm silindirik şeklindedir. Silindirik bölüm üzerinde bitkisel ve geometrik süslemeler ve küçük bir kitabe yer alır. Silindirik bölge üzerinde minarenin külâhı vardır. Külâhın üzerinde bayrak, üzerinde bakır hilal vardır. Bu bakır hilali Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde H.703/M.1303’te emir Seyfettin Kahrıdaşı Mansuri minare’yi tamir ederken bayrağın üzerine koymuştur. Bu tamirin sebebi h.702/m.1303 tarihindeki depremdir¹⁷⁶. (Şek:9), (Res:5).

Minarenin birinci katı üzerindeki kitabede şöyle yazmaktadır:

Mansur Kalavun’un ruhuna Kur’an-ı Kerim hediye edelim, Zilzal suresi ve Tamirat tarihi h.703/m.1303, kitabenin tam metni ekler bölümündedir.

Ayrıca bu minare Kadıl-Kudatin Ramazan hilalini görmek ve ilan etmek için çıktığı minare olması sebebiyle de önemlidir. Memlûklü ve Osmanlı dönemlerinde Ramazan Hilali bu minareden izlenmiştir¹⁷⁷.

2.2.5. Mansur Kalavun Külliyesinin Ana Giriş Özellikleri

Ana cephedeki giriş üzerinde at nalı formunda büyük bir kemer vardır. Bu kemer üstünde üç dikdörtgen ve üstte üç daireden oluşan “**Kandaliyye Mürekkebe**” ikinci at nalı kemerin altındadır. Birinci at nalı kemer içerisinde altta iki küçük at nalı kemer, üzerinde bir daire pencere görülür. Pencereler ve kemerlerde ablak üzerinde geometrik örgülü düğümler vardır. Örgüler birinci kemerde kilit taşı üzerindedir. Kemerdeki her bir pencerenin

¹⁷² Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.143.

¹⁷³ Ağıtya; Arapça bir kelimedir. Türkçe’de örtü demektir. Memlûklü mimarisi terminolojisinde pencerenin üzerindeki çeşitli şebekeli geometrik ya da bitkisel ya da geometrik ve bitkisel birleşik süslemelerdir. Memlûklü mimarisi belgelerinde; “şebekeli süsleme ile kaplanmış pencere”; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, a.g.e., s.16.

¹⁷⁴ İfriz; bu kelimedede asıl olan ya Farsça ya da Çağatay Türkçe’sinden Arapça’ya girerek Arapçalaşmıştır. İfris kelimenin; Arapça’daki çoğulu afarizdir. Türkçe’de friz demektir. Arapça’da bu kelimenin anlamı şerit demektir. Memlûklü mimarisi ıstılahında geometrik frizi, bitkisel ya da kitabenin frizleri anıEmina gelir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.16.

¹⁷⁵ Hasan Abdolvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 116.

¹⁷⁶ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s. 143,144; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.135.

¹⁷⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.144.

altında iki kanatlı bir kapı vardır. Zeminden birinci kemere kadar kapının yüksekliği 4.38 m.'dir. Kapının üzerinde birinci kemerin altında mermer bir lento vardır.¹⁷⁸ Lento üzerindeki ebenderiye'de¹⁷⁹ iki satır nesih hattı ile yazılmış kitabe vardır. Kitabenin tam metni ve anlamı ekler bölümündedir. (Şek:10),(Res: 4).

Tarih için Hasan Abdülvehhab şöyle diyor: **“Bu tarih sadece cephenin inşa tarihidir. Çünkü külliye'nin inşaatı yedi yıl sürmüştür. Cephenin inşası ise bir yılda bitmiştir”**. Zira külliye'nin tek bir ana cephesi vardır. Cephenin arakasında diğer unsurlar, kubbe, medrese, darüş-şifa, ervus¹⁸⁰, istabl¹⁸¹ vb. yer alır.¹⁸²

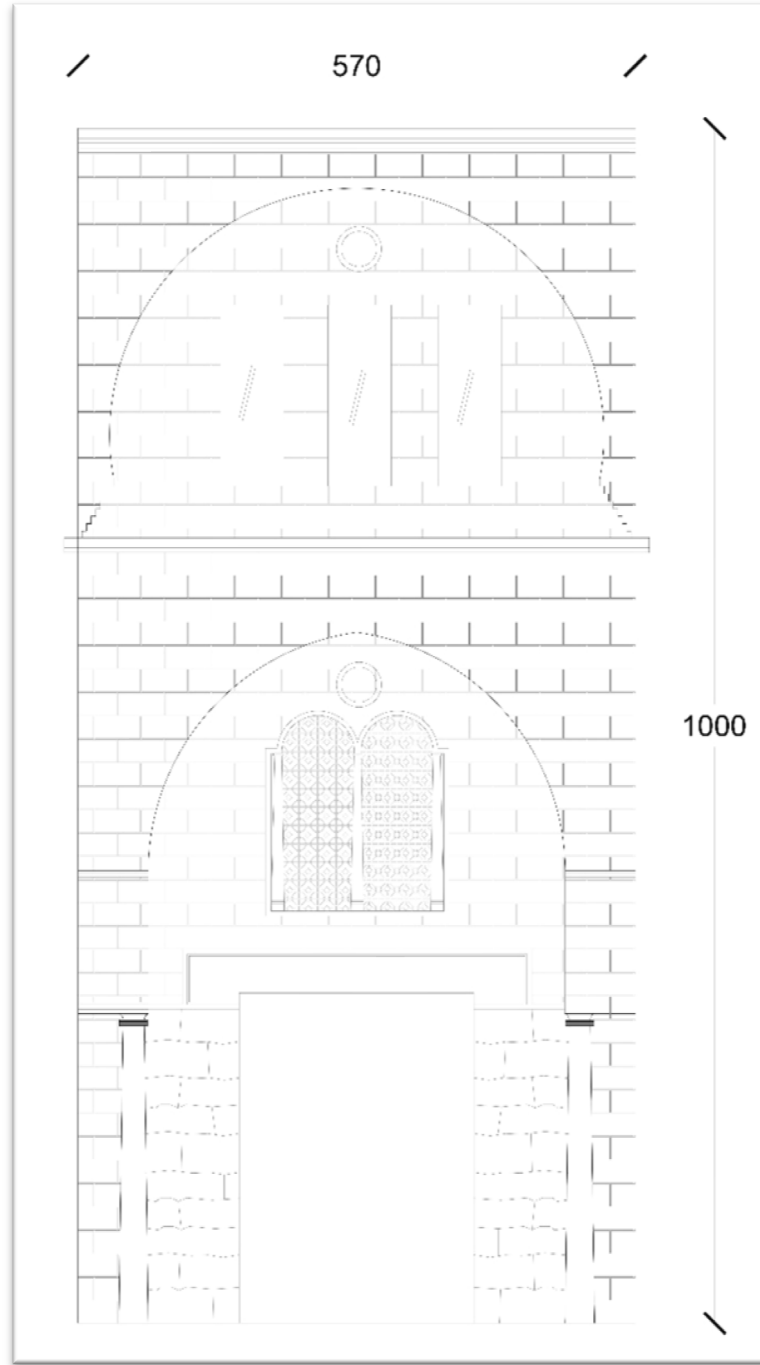
¹⁷⁸ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.163.

¹⁷⁹ Ebenderiye; أبندارية Memlûkluk ıstılahıdır. Bu kelime ayrı iki kelimeden oluşur. Birincisi Farsça ebender, Arapça'da bend, Türkçe'de bayrak, alem demektir. İkincisi ise Arapça nispet eki “iyye” ية ‘dir. Bu kelime Memlûkluk sanat terminolojilerinde kitabe şeridi ya da taçkapıda dikdörtgen levha kitabesinin şeridi demektir. Bu levhada en az dört satırdan oluşur. Daha fazla da olabilir. Bu kitabenin levhasında, Sultan ya da banı ismi, lakabı, onun duası, binanın ismi, bazan sanatçı ismi, şehir ismi ya da taş vakfiyesi ve inşaat tarihi bulunur; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.11.

¹⁸⁰ Erus; أروس bu kelime Arapça'dan gelmiştir. Arapça'da Ra's, Türkçe'de baş demektir. Bu kelimenin Arapça çoğulu Ruus'tur. Türkçe'de başlar demektir. Çağatay Türkçesinde erus demektir. Memlûkluk mimarisi terminolojilerinde at ahır alanı demektir. Bu kelime Memlûkluk dilinde çoğulu ravas'tır. رواكس Memlûkluk belgelerinde şu cümle okunur; Türkçe anlamı: “at ahırının alanı normal üç at ahırına eşittir”. Alan ölçü birimi olarak kullanılmıştır; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.12.

¹⁸¹ İstabl; اسطبل bu kelime istablat اسطبلات kelimesinin çoğuludur. Memlûkluk döneminde meşhur olan her bir ev, saray, kale, tabya, külliye vb.'de at ahır olması lazımdır. Hatta eğer biz at ahırının alanının kaç metre olduğunu öğrenmek istersek? O zaman kaç tane at baş kemeri var. Saymamız gerekir. Bazan da at başı üç, dört, altı ya da yirmi at baş kemeri bulunur. Bilindiği üzere Memlûkluk dönemi yani cihat dönemidir. Bu sebeple bütün Memlûkluk, sivil ve askeri yapılarında at ahırları bulunmaktadır; (Muhammed Emin ve Leyla İbrahim *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.13). İstabl; Risale-i Mi'mariyyesinde ahır, öküz gibi hayvanları barındırmaya yarar kapalı yer, hayvan damı anıEmindadır; (Arcu Can, “Risale-i Mi'mariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.74).

¹⁸² Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 115.

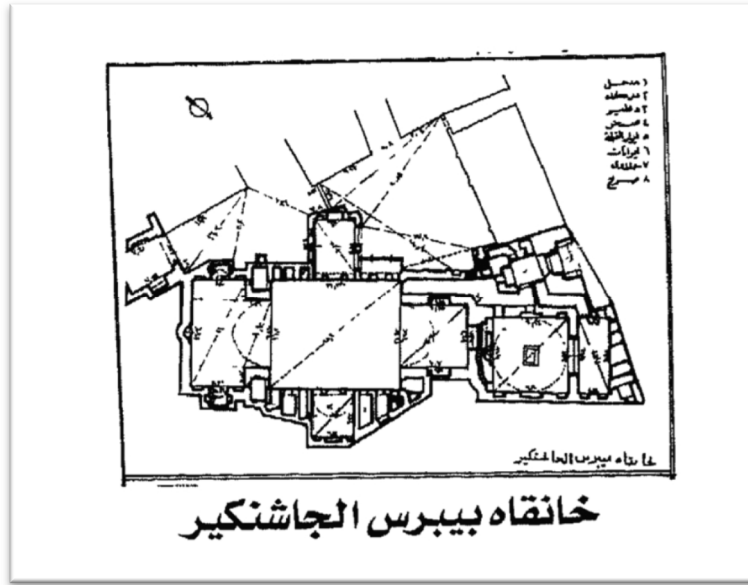
(Şek:10) Memluku Sultanı Mansur Kalavun Külliyesinin Taqkapı, Kahire, Halit İmam 2020.

2.3. II. Baybars Hangahının Cephesi (Baybars el- Çaçengir Hangahı)

2.3.1.İnşa tarihi

Bu hangahı Sultan Baybars el-Çaçengir inşa ettirmiştir. H.706-709/M.1306-1310 yılları arasında inşa edilmiştir. Hangah İslami dönem Kahire’inde Nasr caddesinde bulunmaktadır¹⁸³. (Şek:11), (Res:6).

¹⁸³ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.161.

(Şek:11) İl. Baybars hangahı, Plan.¹⁸⁴

2.3.2. Ana Cephe Özellikleri

Ana cephe batı tarafındadır. Cephenin ortasında ana giriş bulunmaktadır. Tahan¹⁸⁵ “duvar kalınlığı” sebebiyle bu giriş derin bir giriştir. Girişin üzeri yarım Ablak daire kemer ile örtülmüştür. Kemer taşları, dışları ile birbirine geçmiştir. Girişin üzerinde küçük mukarnaslı bir kubbe vardır. Dehlizlerle hangah’ın iç bölgelerine geçilir. Mısır’daki Memlûkluk mimarisinde ilk eğik taç kapı bu hangahta bulunmaktadır. Girişin aydınlatması hoşak¹⁸⁶ daire pencereler ile sağlanmıştır. Pencereler, aydınlatma yanında kubbe ağırlığını duvarlara yaymak ve deprem anında binanın zarar görmesini engellemek içindir. Daire pencereler, siyah ve beyaz mermer taşlardan yapılmıştır. Daire pencerelerin altında dikdörtgen formulu şebekeli bakır ızgaralarla emniyeti sağlanmış, büyük pencereler vardır¹⁸⁷.

Bu ızgaralar aynı zamanda havalandırma içindir. Bu girişteki kapı iki kanatlıdır. Bakırla kaplanmış ve üzeri yıldız motifleriyle bezenmiştir. Batı girişi yanında her birinde dörder adet olmalı üzere iki sıra pencere vardır. Pencerelerin üst sırasındakiler mukarnaslıdır. Alt sıradakiler ise sağır kemerler ile örtülmüştür. Kemerler “**Ablak**” denilen siyah ve beyaz mermerlerin birbirine geçmesiyle yapılmıştır. Duvarın pencereler dışındaki ana bölümü

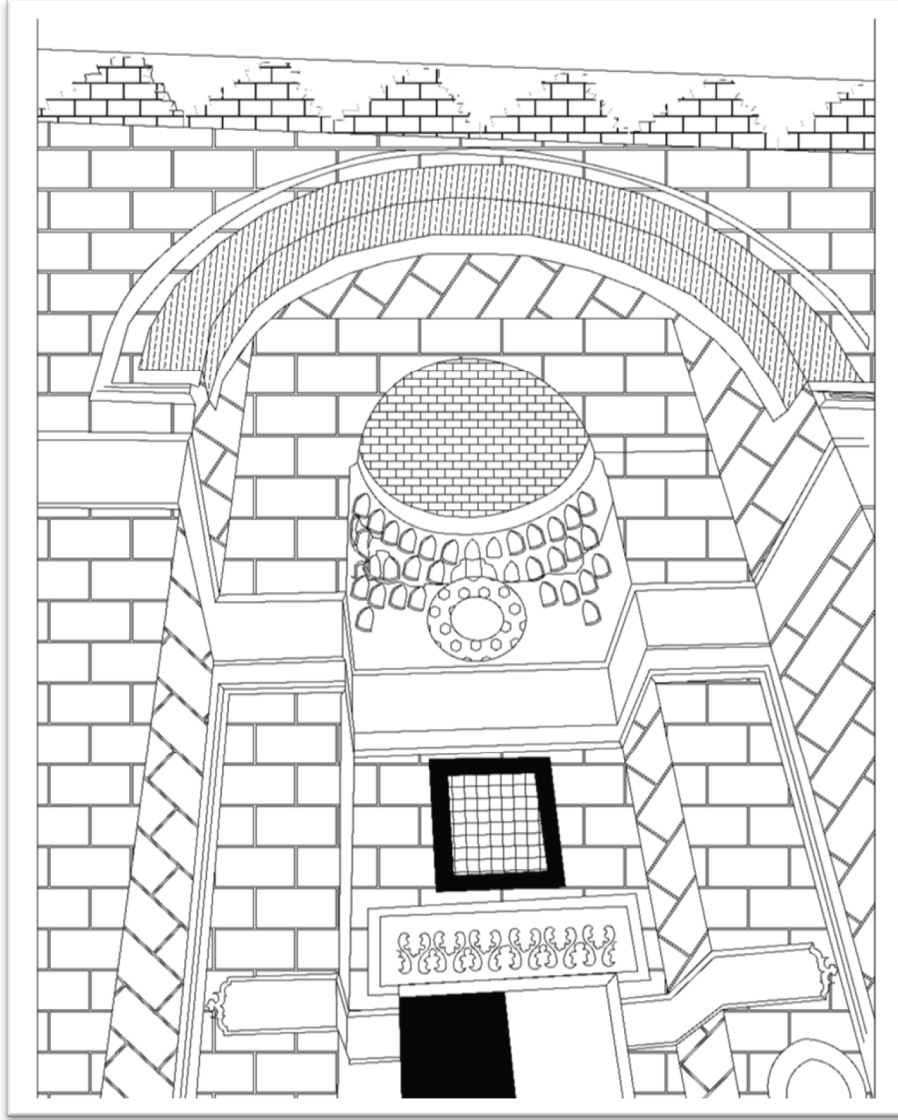
¹⁸⁴ Abdullah **Al’attar**, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.64.

¹⁸⁵ Tahhan; bu kelimenin çoğulu taha’ındır. Arapça bir kelimedir. Türkçe’de şişman ve kalın demektir. Bu kelime Arapça’dan gelip Çağatay Türkçesindeki kavramıyla kullanılmıştır. Arapça ’da tahin ; Tuhana anlEmindan gelir. Çağatay Türkçesinde tahhain çoğulu ve tahin tekili okunmuştur. Memlûkluk mimarisi ıstılahında tahain yani kalın duvarlar anlEmindadır; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.26.

¹⁸⁶ Hoşak; Farsça bir kelimedir. Arapça’da şürra’ah Türkçe’de tepe penceresi demektir. Memlûkluk mimarisi ıstılahında büyük ya da küçük çeşitli geometrik şekilli “yuvarlak, nişli, dikdörtgen ve kare” tepe penceresinin üzerindedir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.44.

¹⁸⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.155; Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.132; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratıl-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.191,192.

‘**Müşahhar**’ denilen sarı ve beyaz taşlardan yapılmıştır. Bu iki sıra pencerenin ana girişe yakın olanları diğerlerine nispetle daha küçük, mukarnassız ve kemersizdir. Birinci sıra pencereler ile ikinci sıra arasında ince uzun kitabe vardır.¹⁸⁸ (Şek:12),(Res:6, 7).

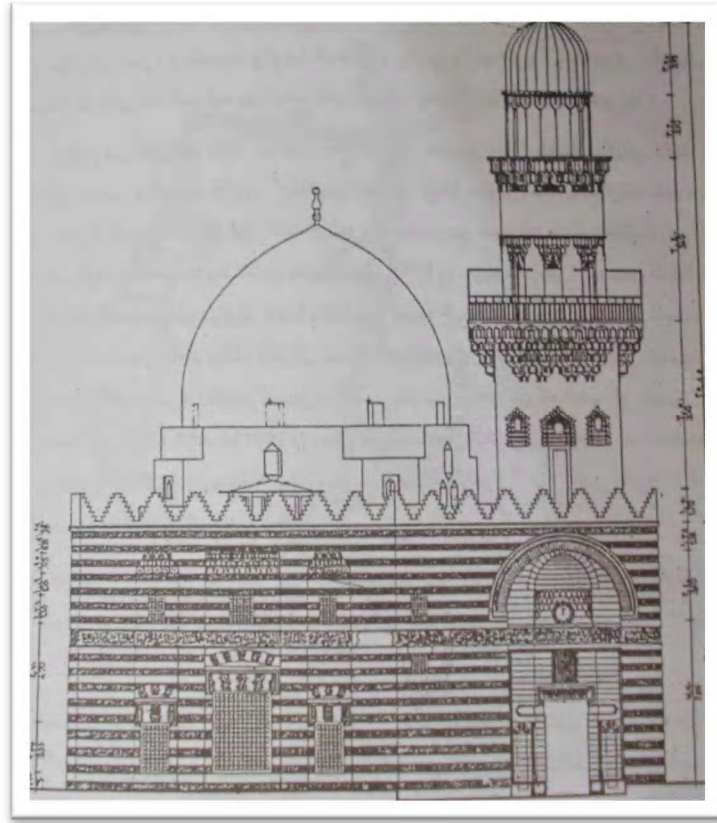
(Şek:12) II.Baybars hangahının taçkapısı, Halit İmam 2020.

Bu kitabede Sultan II. Baybars’ın, Allah rızasını kazanmak niyetiyle ile sufiler için inşa ettirdiği yazılıdır. Cephe üzerinde “dendanlar” cepheye güzel bir görünüm kazandırmıştır. Kitabede görülen boşluk Makrizi’nin Hitat’ta anlattığına göre:” **Sultan II. Baybars adının yazılı olduğu bölümdür, Nasır Muhammed b. Kalavun ikinci defa tahta geçtiğinde pencerelerin üzerindeki bu bölümden Çerkez II. Baybars’ın adını sildirmiştir.**” Yine Makrizi’nin anlattığına göre: “Son Buveyhi Sultanı Ebul Haris el-Besasiri, Büyük Selçuklu döneminden önce Abbasi halifesi Kaim Biemrillah’ın hilafet evindeki bakır penceresini alarak Daru’l-vüzera’ya nakletmiştir. Daha

¹⁸⁸ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.191, 193; Ahmed Abdurrâzık Ahmed, *Tarih ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s. 155.

sonra Şia Sultanı Besasiri, Ubeydi ‘Fatimi’ halifesinin veziri el- Efdal Şahinşah’a hediye etmiştir. Sultan II. Baybars bu pencereyi Ubeydi Daru’l vüzerasını yıktıktan sonra Baybars’ı Çaçengir hangahının ana cephesine nakletmiştir¹⁸⁹.

Bu Hangah’daki ana girişin üzerinde taş ve tuğla’dan inşa edilmiş hangah minaresi vardır. Salih Necmeddin Eyyüb minaresine benzer. Minare kare planlı inşa edilmiştir. Minarenin külâhı dilimli mebhare tarzında yapılmıştır¹⁹⁰. (Şek:13), (Res:6, 7, 8).

(Şek:13) II. Baybars el-Çaçengir hangahının ana cephe mimari unsurları.¹⁹¹

2.4. Selahaddin kalesindeki Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin Ana Cephesi

2.4.1. İnşa Tarihi

Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camii, Selahaddin Kalesinin güney batı tarafında Kavalalı Mehmet Ali Paşa Camii’nin karşısındadır¹⁹². (Res:9, 10).

¹⁸⁹ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.133; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.164; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.196.

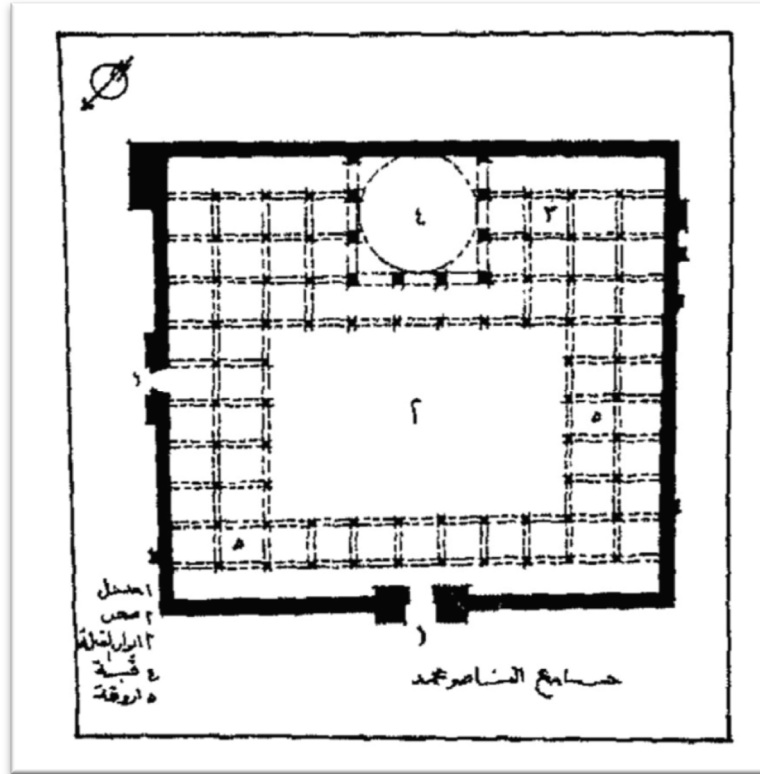
¹⁹⁰ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.133; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memalik*, s.194; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.164.

¹⁹¹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Aser’ı Mısır Elislamiyye Fi Asrayin Eleyyubi Vel Memlûki*, s.156.

¹⁹² Bu cami H.718/M.1318 yılında inşa edilmiştir. Daha sonra Nasır Muhammed b. Kalavun H.735/M.1335 yılında Eyyübi Sultanı Melikul Kamil Ulu Camiini yıktırarak bu cEminin alanını kendi camiine katmış ve yeniden inşa ettirmiştir; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.161; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.173.

2.4.2. Tamirat ve Ana Cephe Özellikleri

Caminin mimarı **Emir Seyfettin Erusbuğa en-Nasrî**'dir. Nasır Mehmet b. Kalavun bu camii için Güney Mısır'ın Asyut, Menfalut, Eşmunin ve Behnese şehirlerinden; taş, sütunlar, devşirme malzemeler ve mermerler getirtmiştir. İbn İyas bu camii hakkında şu bilgiyi verir: “**Sultan Kayıtbay H.876 Safer ayında /M.1471 Mayıs ayında emir İbn Toluni'ye Caminin abdesthanesinin tamir edilmesini ve caminin cephelerinin düzeltilmesini emretmiştir. Bu tamiratın masrafı olan 1000 altın dinar Sultan Kayıtbay tarafından karşılanmıştır**”¹⁹³. (Şek:14)

(Şek:14) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun caminin planı.¹⁹⁴

2.4.3. Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Caminin Minareleri ve Taç Kapısı

Birinci minare caminin kuzey cephesinde girişin sağ tarafındadır. Taştan yapılmış ve üç katlıdır. Birinci kat kare kaide üzerinde üçgen süslemeler, ikinci kat kare kaide üzerinde silindir gövde şeklinde yükselir. Gövde üzerinde dikey zikzak çizgiler, çizgilerin bitiminden itibaren mukarnaslar bulunur. Birinci şerefe bu mukarnasların üzerinde yer alır. Şerefenin üzerinde ikinci silindir gövde yükselir; bu ikinci gövde birinciden biraz daha incedir, süslemeleri yatay zikzak çizgilerdir. Bu bölümün mukarnasları üzerinde ikinci şerefe vardır. Şerefeden sonra dilimli

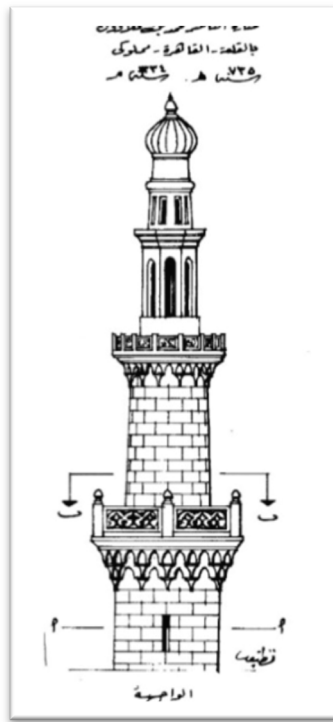
¹⁹³ İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:3, s.429.

¹⁹⁴ Abdullah Al'attar, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.76.

yarım daire şeklinde minare külahı “kulle-i mebhara” vardır. Külahın üzerinde yeşil seramikler bulunur. Seramiklerin üzerinde beyaz renkli nesih hattı ile Ayete’l Kürsü yazılıdır.¹⁹⁵ (Şek:15), (Res:11)

Bütün Memlûklı minarelerinde külah üzerinde Ayetel Kürsü bulunur. Bunun sebebi Memlûklı düşüncesinde minare üzerinde Ayetel Kürsü varsa, uçan cin taifesi ayetel kürsü’yü görerek minare’ye yaklaşamazlar ve müezzine zarar veremezler. Minarenin yanında caminin taç kapısı vardır. Taç kapı, dikdörtgendir. Üzerinde bir lento, lentonun üzerinde at nalı formulu kemer yer alır. Kemerin üzerinde küçük dikdörtgen pencere, pencerenin de üzerinde kavsara yer alır. Kapı üzerindeki lento da bir kitabe vardır¹⁹⁶. (Şek:15).

İkinci minare, caminin kuzeydoğu köşesinde duvardan dışarıya taşmış bir konumdadır. Minare burç gibidir. Batıdaki minareden daha büyük ve daha yüksektir. Üç katlıdır. Birinci kat dikdörtgen kaide üstünde üç sıra mukarnas, mukarnaslar üstünde ise birinci şerefede yer alır. Şerefe kare planlıdır. Şerefenin üstünde yuvarlak ikinci kat gövde yer alır. Gövde sadedir. Gövdenin üzerinde iki sıra mukarnas üzerinde ikinci şerefe yer alır. Bu şerefenin üstünde sekiz mermer sütunce vardır. Sütuncelerin üzerinde küçük kemerler, kemerler üzerinde kasnak, kasnak üzerinde dilimli mabhare külahı vardır. Mabhare soğan başı şeklindedir. Bu soğan başının üzeri ve kasnak yeşil seramikle kaplanmıştır. Seramiklerde beyaz nesih hattı ile Ayete’l Kürsü yazılıdır¹⁹⁷. (Şeh:14,15. 16). (Res:12).

(Şek:15) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camii'nin kuzeydoğu minaresi.¹⁹⁸

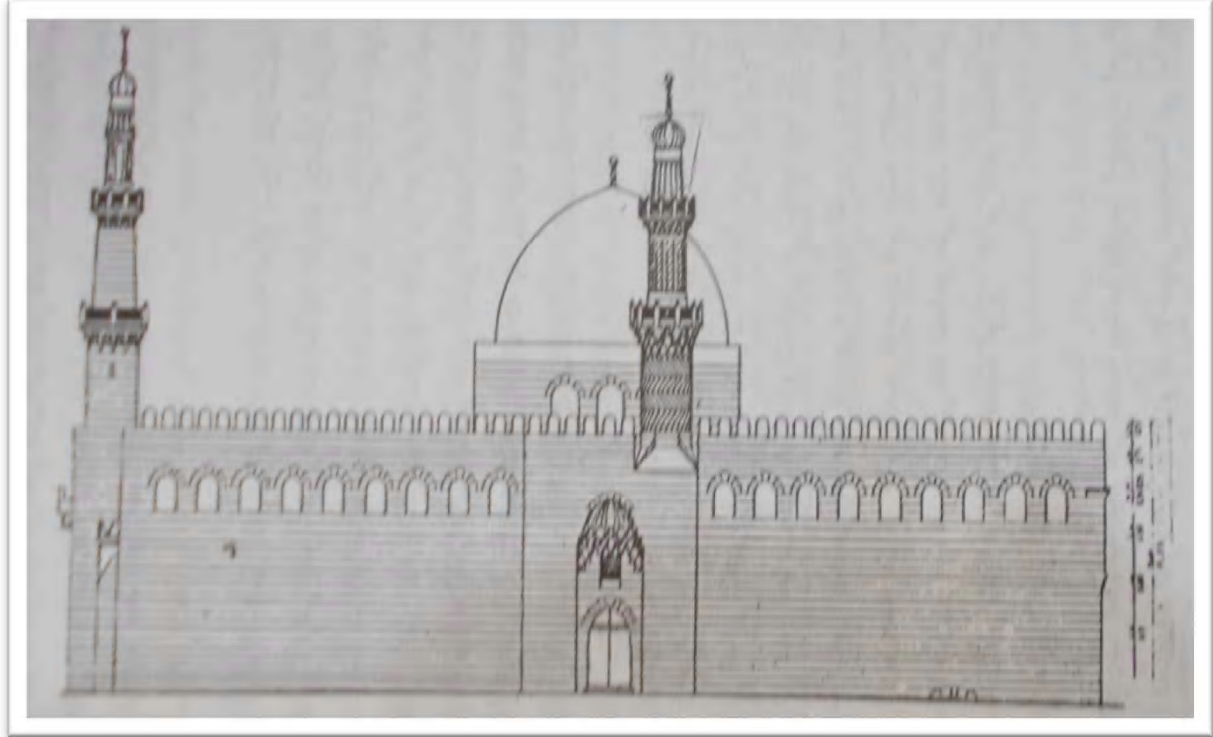
¹⁹⁵ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve Asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.164.

¹⁹⁶ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s. 176,177.

¹⁹⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih ve Asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.166; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s. 176,177.

¹⁹⁸ Abdusselam **Nazif**, *Mebahis Fi Anasırıl İmaratil İslamiyye*, s.141.

Ahmed Abdürrazık Makrizi den şöyle bir bu rivayet nakletmiştir. Makrizi diyor ki: **‘H.730/M.1330’da emir Kuson kendi adına yaptırdığı caminin minareleri için İrandan mimar getirmiştir. Bu mimarlar aynı zamanda Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Camii’nin minaresini de yapmıştır. Mimarın adı Havace Ali Şah’tır. İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Hanın inşaat veziridir. Ebu Said Bahadır camiini de İranın Tebriz şehrinde mimar Ali Şah inşa etmiştir’.** Dolayısıyla Abdürrazık Ahmet diyor ki: **“ Nasır Mehmet b. Kalavun Camii minarelerini aynı mimar inşa etmiştir. Çünkü aynı yeşil seramikler, söz konusu camii minarelerinde de Nasır Mehmet b. Kalavun camii minarelerinde de görülür”¹⁹⁹.** (Şek:16), (Res:6, 20, 27).

(Şek: 16) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Kale Camii Batı Ana Cephesi.²⁰⁰

2.5.Tanboğa el-Meradani Camii

2.5.1.İnşa Tarihi

Tanboğa Mahallesi, Babul Vezir yolunda, Büyük Züveyle kapısının karşısındadır.²⁰¹ (Res:28, 29).

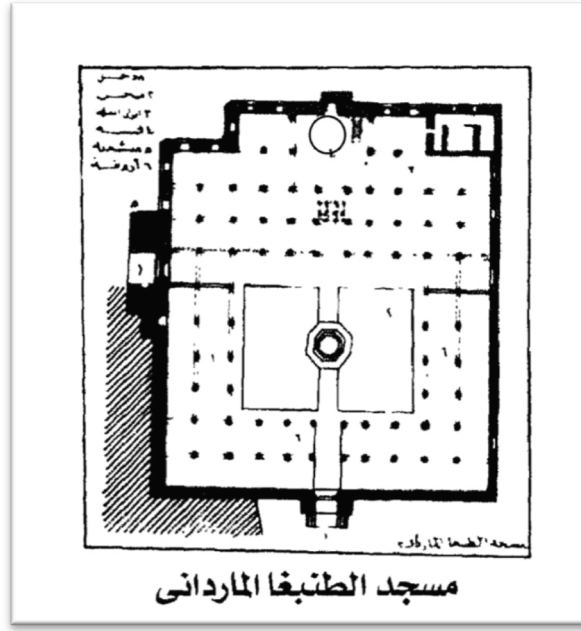
¹⁹⁹ Ahmed Abdürrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.166.

²⁰⁰ Ahmed Abdürrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.165.

²⁰¹ Emir Alaaddin Tanboğa el-Meradani en-Nasırı es-Saki, Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun’un Memlûklü kölelerinden birisidir. Tanboğa el-Meradani, Büyük Züveyle Kapısının karşısından birkaç ev ve birkaç araziye satın alarak bu camii H.738/M.1337 yılında inşa ettirmiştir. Nasır Muhammed b. Kalavun döneminde Memlûklü mühendisbaşı İbn-i el-Seyüfi bu camii inşa etmiştir. Ceminin masrafı 3000 gümüş dirhemdir. Ayrıca Nasır Muhammed b. Kalavun camii için gerekli ahşap, mermer ve taş sütunları kendi özel hazinesinden göndermiştir. H.14. Ramazan 740/ M. 14 Mart 1340 tarihinde camide ilk Cuma hutbesi okunmuştur. Bu metinden cami inşaatının üç yılda tamamlandığı anlaşıyor; el-Makrizi, *el-Mevaiz vel İtibar bi zikri el-Hitat "mahalleler" ve Asar*, İnceleyen Ayman Fuad Seyyid, 1995, Londra, C:4, s.227,228; Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.148, 151.

2.5.2.Caminin Ana Cepheleri

Camide dört cephe vardır. Cepheler büyük ve yüksek taşlarla yapılmıştır. Bu şekilde sokağın gürültüsünün camiye girmesi engellenmiştir. Ana cephelerin üzerinde müşahhar kırmızı ve beyaz taşlar vardır. Müşahhar yanında madalyon süslemesi bulunur. Cephelerin üzerinde dendanlar vardır. Dendanların altında nesih hattı ile kazınmış bir şerit kitabe kuşağı yer alır. Kuzeybatı ana cephe tarafında “Besmele, sonra Ali İmran suresi 1.-13. Ayete kadar yazılıdır. Doğu cephe tarafında Yasin suresi 1.-16. ayete kadar yazılıdır²⁰². (Şek:17), (Res:13).

(Şek: 17) Tanboğa el-Meradani caminin planı ve Mihrap öni kubbesi.²⁰³

Kitabenin kuşağının altında mukarnaslı kapalı pencereler (sağır pencere) vardır. Mukarnaslar altındaki bütün pencereler dikdörtgendir. Pencerelerin altında yine dikdörtgen, fakat bakır ızgaralı bir pencere sırası daha vardır. Şebeke ızgaralı dikdörtgen pencereler ile üst sıradaki kavsaralı pencereler arasında küçük kemerli sağır pencereler yer alır. Pencerelerin içleri geometrik yıldız motifleriyle süslenmiştir. Bu süslemenin amacı binayı seyredenlerin gözüne hoş görünmesini sağlamaktır²⁰⁴. (Res:13).

2.5.3.Taç Kapı

Kuzey ana cephenin ortasında taç kapı bulunur. Ana cephenin yatay uzunluğu 50 m., taç kapının yüksekliği ise 4.5.m.dir. Taç kapının iki tarafında taştan yapılmış sekiler vardır. Şekillerin yüksekliği 75 c.m.'dir. Sekilerin arasında dört sıralı mukarnaslı mihrabiyeler bulunur. Giriş lento yeşil-beyaz mermerlerin birbirine geçmesiyle yapılmıştır. Nadir bir Memlûklü müşahharıdır. Lento üzerinde hoşak dikdörtgen bakır ızgaralı bir

²⁰² Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s. 175.

²⁰³ Abdullah **Al'attar**, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.82.

²⁰⁴ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.177.

pencere vardır. Pencerenin üstünde kitabe metni, kitabenin üstünde mukarnash kavsara bulunur.²⁰⁵ (Res:14, 15, 16, 17).

Bütün cephelerde aynı süslemeler görülür. Ancak doğu cephe üzerinde Endülüslü tarzı şattur²⁰⁶ “çift kemerli pencere” vardır. Batı cephesinde süsleme yoktur. Sadece müşahharıdır. Tepelikler üçer parçalı asma yaprağı şeklindedir. Güney cephedeki kavsaralı giriş, aynı kuzey cephedeki gibidir. Müşahhar yine aynı şekilde yeşil ve beyaz mermerdir. Batı taç kapı üzerinde nesih hattı ile yazılmış, kitabe kuşağı vardır. Bu kitabe kırmızı ve beyaz müşahhar üzerine yazılmıştır²⁰⁷.

Kitabe'nin etrafında iki süsleme madalyonu vardır. Süslemeler duvarda kabartma şeklindedir. Memlûklü nesih hattı ile Bakara suresinden bir bölüm vardır. Ancak çoğu silinmiştir. Kitabe'nin altında; yeşil-beyaz-siyah bitkisel süslemeler bulunur. İslami Mısır mimarisinde bu şekilde yapılan ilk süsleme olarak kabul edilir.²⁰⁸ (Res:14).

2.5.4. Tanboğa el-Meradani Caminin Minaresi

Minare kuzey girişin sol tarafında inşa edilmiştir. İnşaat tarihi bilinmiyor. Muhtemelen daha sonraki bir dönemde cami'ye eklenmiştir²⁰⁹. Sultan Kayıtbay külliyesinin minaresine benzemektedir. (Res:30).

2.6. Sultan Eşref Barsbay Medresesi

2.6.1. İnşa Tarihi

Nahhasin Kasabatül uzma ana yolunda Eşrefiyye Mahallesinde H.1 Şaban 826/M. Temmuz 1422 yılında inşaat başlamıştır. Hicri Cemaziyel evvel ayının son günlerinde 827 H/ 30 Nisan 1424 M. yılında tamamlanmıştır. Ana cephe üzerindeki kitabe kuşağında şu hicri tarihler okunmaktadır²¹⁰.

Bazı çağdaş Memlûklü kaynaklarına ve Makrizi'ye göre H.7 Cemaziyel evvel 827/ M.7 Nisan 1424 tarihinde bu medrese cami'ye çevirilerek Sultan ez-Zahir Çakmak döneminde ilk Cuma namazı kible eyvanında kılınmıştır. İbn Hacer Askalani'ye göre “*Cemaziyel evvel 828 H/ Nisan 1425 M. Tarihinde Sultan Eşref Barsbay medresenin inşaatını tamamlamış ve medrese'ye bir Süfi bir de Fakih tayin edilmiştir*”. İbn İyas diyor ki: “*Cemaziyel evvel 828 H/ Nisan 1425 M. tarihinde inşaat faaliyeti tamamlanmıştır*”. Aynı zamanda Hasan Abdülvahhab ve Suad Mahir'in Memlûklü kaynaklarından aktardıkları bilgiye göre: “İbn İyas diyor ki:” *H.828/M.1425 yılında Sultan Eşref Barsbay, Kıbrıs kralı Canus'u yenerek esir almış bütün devlet erkânını Kahire'ye getirmiştir. Kral'ın tacını Salahaddin Kalesinin kapısı üzerine astırmıştır. Eşref Barsbay medresesinin*

²⁰⁵ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.177.

²⁰⁶ Şattur; شَطْر asıl olan bu kelime Arapça'dan gelmiştir. Arapça'da bu şattur kelimesinin aslı şatır شاطر ve شطر “yarım” anımdır. Şatır; maharetli demektir. Çağatay Türkçesinde şatır'dan şattur kelimesi türetilmiştir. Memlûklü mimarisi istilahında şattur'un anlamı şöyledir; “taçkapının üzerinde ya boş ya da şebekeli nişli çift pencere” bulunmaktadır; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.71.

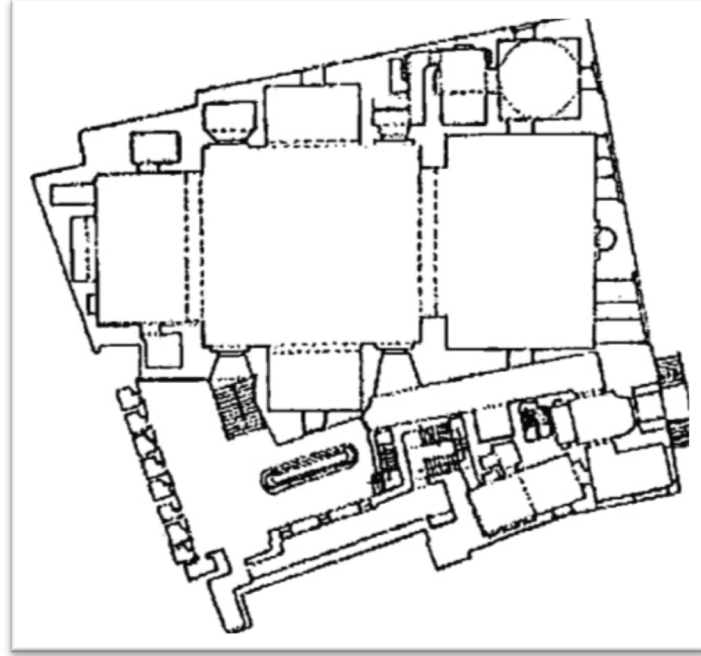
²⁰⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.177, 178.

²⁰⁸ Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.151.

²⁰⁹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.177

²¹⁰ Sultan Eşref Barsbay el-Dakmaki ez-Zahiri (Emir Dakmak onu satın almış, Emir Dakmak'ın hocası Sultan ez-Zahir Berkuk) Eşref Barsbay medresesini inşa etmiştir; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyyin Vel Memâlik*, s. 224, 226, 227.

malzemesini Kıbrıs ganimetinden temin etmiştir. Malzemeler H.829/M.1426 tarihinde Kral'ın fidyesi olarak Kıbrıs'tan getirilmiştir". Bu sebeple Abdürrazık'a göre ana cephe H.826-827/ M.1422-1424 arasında inşa edilmiştir. H.827/M.1424'te ana eyvan "kible eyvanı" inşa edilmiştir. H.828/M.1425'te dördüncü eyvan tamamlanmıştır. H.829/M.1426'da medresenin bütün inşaatı bitirilmiştir²¹¹. (Şek:18), (Res:20)

(Şek:18) Sultan Eşref Barsbay medresesinin planı.²¹²

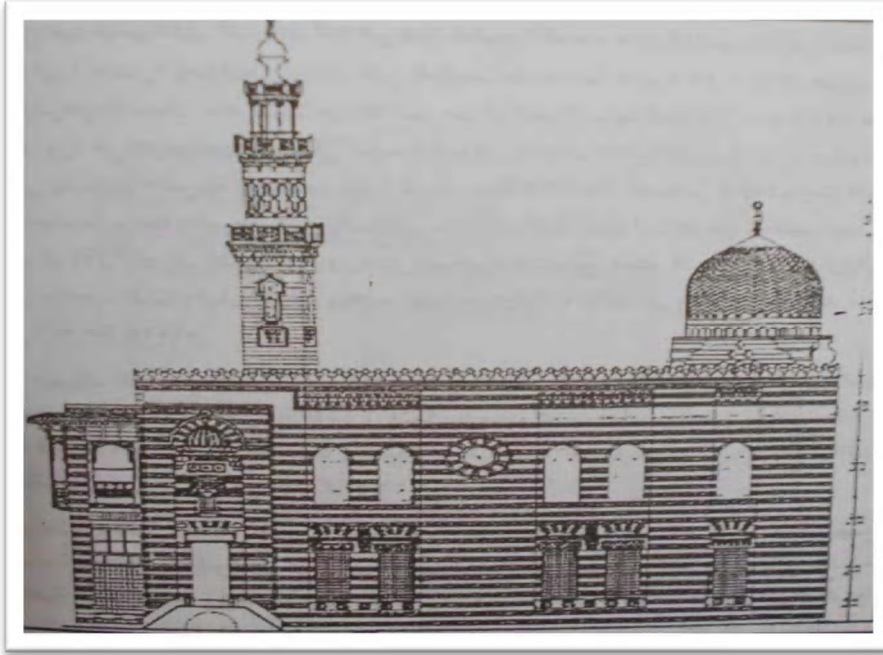
2.6.2.Eşref Barsbay Medresenin Ana Cephesi

Medresede, üç cephe vardır. Doğu cephe ana cephedir. Doğu cephe müşahhar taşları ile inşa edilmiştir. Yatay uzunluğu 37.5 m.'dir. Yüksekliği 14 m.'dir. Nahhasin Kasabatül Uzma anayolu üzerindedir. Cephe arkasında Eşref Barsbay türbesinin kubbesi, kible eyvanı, ana giriş, minare ve selsebil yer alır. Ana cephe üzerinde üç parçalı üzüm yaprağı şeklinde şerrafeler yer alır. Her bir üzüm yaprağına ikişer sıra mukarnaslar yapılmıştır. Ana cephe üzerindeki on pencereden, alt sıradakiler şebekeli dikdörtgen bakır ızgaralı müşahhar, sağır kemerlidir. Üst sıradakiler alçı ve renkli camdan yapılmış, sivri kemerlidir. Pencereilerin üstünde üç sıra mukarnas yer

²¹¹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.247; Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.221,222.

²¹² Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.246.

almaktadır. Ana cephede ikinci kat Burur²¹³ pencereler seviyesinde bir adet basit müşahhar Kandaliye “yuvarlak pencere” vardır. Kandaliye Endülüs tarzını yansıtır²¹⁴. (Şek:19), (Res:20, 21, 22, 23).

(Şek:19) Sultan Eşref Barsbay medresesinin doğu ana cephesi.²¹⁵

Bu pencerenin kuzeydoğu tarafında Eşref Barsbay türbesinin kubbesi vardır. Kubbe taştan yapılmıştır. Kambur Memlûklü kubbesidir. Üzerinde bakırdan yapılmış Hilal alemi vardır. Kubbenin bedeni üzerinde zikzak dalgali taş süslemeler vardır. Kubbe kasnağının üzerinde kemerli pencereler ve her bir pencere altında şemsah²¹⁶ penceresi “altılı geometrik pencere” yer alır. Tromplar ters merdiven şeklindedir. Kubbe kasnağının üzerinde daire kitabe kuşağı bulunur. Lento üzerinde sülüs hattı ile Ayeta’l Kürsü yazılıdır.²¹⁷ (Şek:14).

²¹³ Burur; Çağatay Türkçesi bir kelimedir. Asıl olan bu kelime Arapça mürur kelimesinden gelmiştir. Çünkü Çağatay’da Mim harfı, Ba harfine çevrilmiştir. Memlûklü mimarisi ıstılahında Burur; kapının ve pencerenin söveleri demektir. Yani Burur, söve demektir. Burur daime çoğul bir kelimedir. Memlûklü dilinde Burur kelimesinin tekili yoktur; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.20.

²¹⁴ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.222; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyyin Vel Memâlik*, s.428, 429; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.247.

²¹⁵ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.248.

²¹⁶ Şemsah; Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu şemsat’tır. Bu kelime şemsiye anEmina daha çok benzer. Memlûklü mimarisi ıstılahında şemsah’ın anlamı şyledir:” yuvarlak şebekeli süslü bakır tepe pencerenin demektir. Bu şemsah genellikle taçkapının üzerinde ya mihrabın üzerinde ya da kubbenin kasnağında bulunmaktadır. Bazan yuvarlak şebekeli süslü bakır tepe penceresinin çerçevesinde dişli daire bulunur. Sanki güneşin ışıklığı gibi. Bu anlEminda şemsah ıstılahı gelmiştir. Ama şemsiye anlamı kandliye basit ve murekkeb “birleşik” pencere gibi, ancak kandaliye yuvarlak şekil anlmamaktadır. Şemsiye üçgen üst ve alt dikdörtgen pencerede bulunmaktadır. Örnek; Ümmü Ünuk hangahının kubbesinin kasnağında birleşik şemsiye penceresi görülür; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.71.

²¹⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.247.

2.6.3. Ana Giriş (Taç Kapı)

Ana cephenin güneydoğu tarafındadır. Çift taraflı mermer merdiven ana girişin önündedir. Merdivenlerin trabzanları üzerinde nar şeklinde ikişer adet Baba yer alır. Ana giriş dikdörtgendir. Üzerinde dikdörtgen lento, üzerinde sağır kemerli müşahhar vardır. Sağır kemer üzerinde küçük bakır ızgaralı, dikdörtgen pencere bulunur. Pencere altındaki **Ablak** “çift renkli siyah-beyaz” taşlar, sağır kemerin üzerindedir. Lento üzerinde üç tane daire görülür. Lento üstünde dikdörtgen pencere vardır. Bu pencere üstünde iç tarafa kapalı bir derinlik vardır. Derinliğin üzerinde dilimli bir şapka önünde, lento içerisinde üç adet renkli bohça şeklinde “**Cemedar**” rengi²¹⁸ yer alır. Arma Sultan Eşref Barsbay, Memlûkluk tahtına geçmeden önceki görevinin sembolüdür²¹⁹ Bohçaların etrafında üç sıra mukarnas vardır. Mukarnasların üzerinde kemer, kemerin içinde dilimli istiridye kabartması bulunur. Kemerin üzeri düğümlüdür. Çiftli mukarnas müşahharıdır. Giriş penceresinin etrafında birkaç arma bulunur. Armalar dikdörtgen şekil içerisinde mızrak ve geometrik motifler şeklinde savaş aletleridir.²²⁰ (Şek:20), (Res:20, 24, 25).

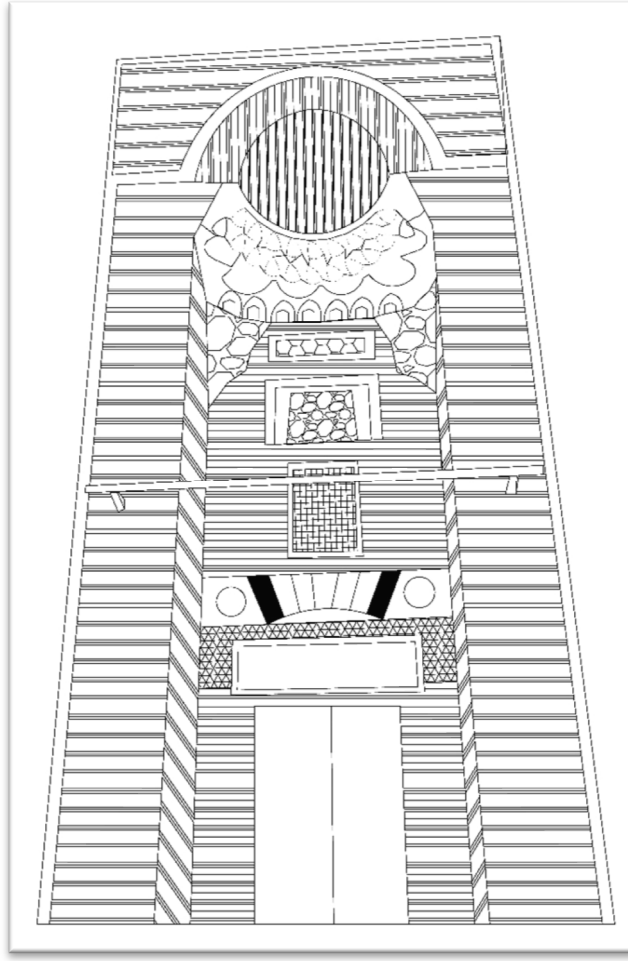
Giriş kapısı ceviz ağacından yapılmıştır. Üzeri bakır kaplanmıştır. İki parçalıdır. Yıldız motifleriyle süslenmiştir. Süsleme etrafında kitabe armaları bulunur. Kitabede Sultan adı ve restorasyon tarihi H.1332/M.1914 yazılıdır. Süsleme etrafında bitkisel süslemeler vardır. Lento girişi üzerinde kitabe bulunur. Girişin doğu yanında selsebil ve mektep yer alır. Selsebilde bir adet ızgara penceresi vardır. Pencere üzerinde inşa kitabesi yer alır. Kuzey cephe düzdür. Eşrefiyye Sokağına bakmaktadır. Güney cephesi küçük Hamzavi Sokağına bakar. Cepheye küçük dükkânlar vardır. Dükkânların üzeri ve girişleri kırk kemerli ve tonoz tavanlıdır²²¹. (Res:24, 25, 26, 27, 28).

²¹⁸ Renk; رنگ bu kelime asıl olan Farsça’dan gelmiştir. Farsça’da bu kelimenin telaffuzu şöyledir; Reng رنگ Gaf harfi ile yazılmıştır. Arapça’da bu kelimenin anlamı renktir. لون Günümüzde Türkçe’de renk; renk demektir. Memlûkluk lisan halinde bu kelimenin çoğulu runuktur. رونك Memlûkluk lisan halinde renk kelimesinde Gaf ك harfi kullanılmayıp kef harfi ك kullanılmıştır. Memlûkluk sanatı ıstılahında renk yani arma, kartuş ve egemenlik sembolü demektir. Her bir Memlûkluk egemenlik sembolü, renk ile yapılmıştır. Bu sebeple Memlûkluk ıstılahında egemenlik armasının ismi renktir. Memlûkluk sanatında üç tane çeşitli renk bulunur. Birincisi yazı rengi, ikincisi basit görev rengi ve üçüncüsü ise birleşik renktir. Her bir renk, devlet resmi görevinin mührü ve temsilcisidir. Arapça’da bu kelimeye karşı kartuş ve şî’ar شعار kelimesi bulunur; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.56.

²¹⁹ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.229.

²²⁰ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.222; Ahmed Abdurrâzık Ahmed, *Elrûnik Elislamiye*, Hariri Yayınevi, Kahire, 2001, s.104, 105; Ahmed Abdurrâzık Ahmed, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.249; Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.429,430.

²²¹ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.222; Ahmed Abdurrâzık Ahmed, *Tarih ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s. 249.

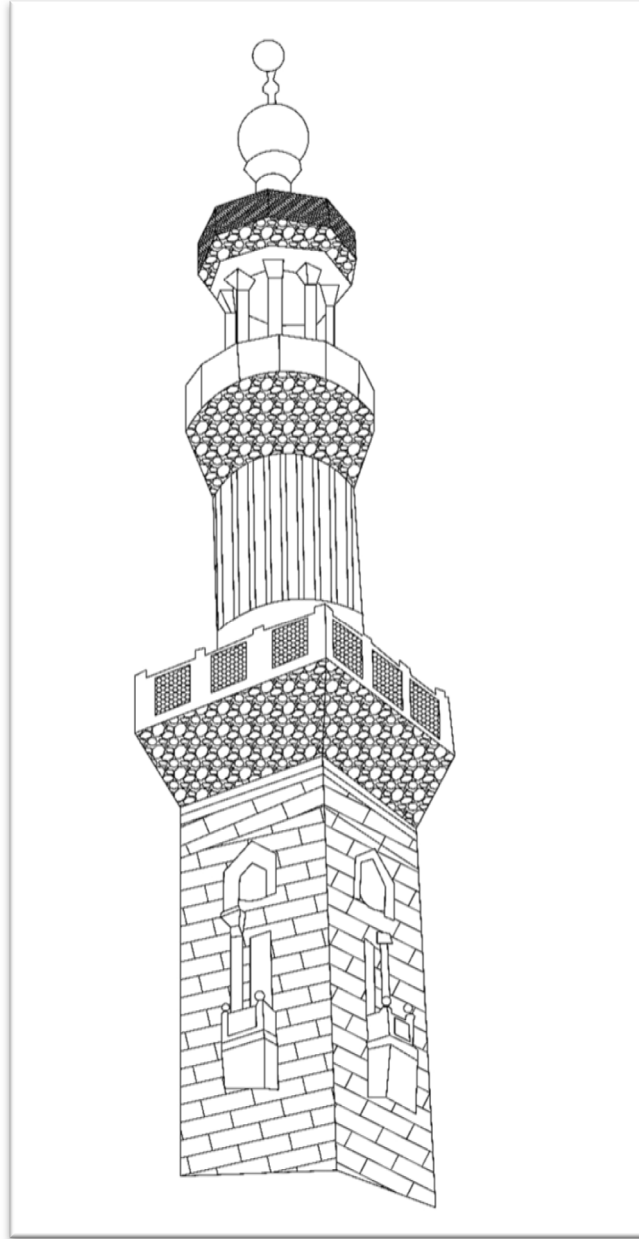
(Şek:20) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Taçkapısı, Halit İmam 2020.

2.6.4.Minare

Minare ana girişin sağ tarafındadır. Minarenin merdiveni ve kapısı ana giriş dehlizinin arkasındadır. Minare kare planlıdır. Dört yüzeyinde altları mukarnasla beslenmiş, küçük balkonları bulunan pencereler içinde üst üste iki mazgal yer alır. Alttaki mazgal uzun dikdörtgen, üstteki mazgal daha kısa bir dikdörtgen şeklindedir. Mazgalın üzerinde kırık kemer yer alır. İçerisinde dilimli istiridye kabartması bulunur. Bu cephe üzerinde dört sıra mukarnasdan sonra birinci şerefe yer alır. Şerefenin etrafı trabzanlar ve üzerinde “Ba’ba’lar” ile çevrilmiştir. Trabzan’ın duvarları geometrik motiflerle süslenmiştir. Birinci şerefe üstünde silindirik gövde yükselir. Bu gövde geometrik kabartma süslemelerle kaplanmıştır. Geometrik süslemelerin üzerinde ikinci şerefenin mukarnasları altında daire şerit kitabe kuşağı yer alır.

Birinci şerefe kare olmasına rağmen, ikinci şerefe sekizgendir. Sekizgen köşelerin aralarında uzun yumurta şeklinde boşluk vardır. Şerefenin üzerinde sekiz sütun üzerinde ters testi şeklinde minarenin kûlahı yer alır. Minare Sultan Nasır Ferec hangahının minarelerinden etkilenmiştir. Minarede dokuz müezzin görev yapmış, her

bir müezzin ayda 1800 dirhem maaş almıştır. Müezzinler Sultani ezanı okumuşlardır. “Sultani ezan aynı anda dokuz müezzin tarafında okunan ezandır”²²². (Şek:21), (Res:29).

(Şek:21) Sultan Eşref Barsbay Medresenin Minaresi, Halit İmam 2020.

Bu medresenin ana eyvanında bulunan mermer kitabesinden başka, Çerkez Memlûklı binalarının eyvanlarında mermer kitabe bulunmaz. Memlûklı döneminde ilk mermer vakfiye kitabesi Sultan Eşref Barsbay'ın mermer kitabesidir. Sultan Eşref Barsbay H.825-841/M.1422-1438 arası Sultan olarak bulunmuştur. Onun medresesinin tarihi ortalama H. 826-829/ M.1423-1425 yıllarına aittir. Bunun için muhtemelen mermer kitabesinin üslubu Anadolu'dan etkilenmiştir. Çünkü Anadolu Selçuklu devleti döneminde mermer kitabe

²²² Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.430, 431.

bulunur. Taşa kazılı kitabe geleneğinin Anadolu Beylikleri döneminde yaygın bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz. Buruciye medresesinin hemen yakınındaki Sultan İzzeddin Keykavus'un Darüşşifa yapıyla ilgili vakfiyenin metni de günümüze ulaşan önemli taşınmaz bir belge niteliğindedir. Sultan İzzeddin Keykavus'un karşısında Mısır'da son Eyyubi dönemi, H.675/M.1276'da I.Baybars, II. İzzeddin Keykavus, Konya'da ve II. Gıyaseddin Kayseri'de iken Anadolu'ya gelmiştir²²³. Mısır'a döndükten sonra birkaç bina inşa ettirmiştir. Ama taş vakfiyesini kullanmamıştır. Çerkez Memlûklü devleti döneminde Sultan Eşref Barsbay kible eyvanında mermer kitabe yaptırmıştır. Bu yüzden mermer kitabe Anadolu'nun Mısır'a tesiridir. (Res:30-32).

Mermer kitabe Anadolu'daki Beylikler döneminde çok yayılmıştır. Örnek: "Karamanoğlu İbrahim Bey imareti"nin H.837/M.1433 kubbeli köşe mekânlarının giriş kapıları üzerinde de sivri kemerli nişler içinde yedi satır halinde vakfiye metni yer almaktadır. Karamanoğlu İbrahim Bey kurduğu vakıfların vakfiyelerini ayrıca hazırlatmış olmasına rağmen burada iki kapı üzerinde taş işletmiş olması genel vakfın sağlamlığı ve devamlığını sağlaması yönünden önemlidir. Konya'daki Has Bey dar-ül-huffazi'nin H.824/M.1421, (Hacı Has Beyoğlu Mehmet bey inşa ettirmiştir) Türkçe olarak kazılmış vakfiyesi de Karamanoğulları Beyliğinde yapısal bir özellik olarak da önemlidir.²²⁴

Nitekim Karamanoğullarından önce Batı Anadolu Beyliklerinden Germiyanoglu Yakub Bey'inde Kütahya'da inşa ettirdiği imaretinin vakfiyesi yine Türkçe olarak taş kazılı ve yapının cephesinde yer almaktadır. Anadolu'da Beylikler paralelinde kurulmuş olan Osmanlı Beyliğinde de vakıf sistemi benimsenerek devam etmiştir. Osmanlı Beyliği'nin ilk mimari örneklerini İznik ve Bursa'daki eserlerle ilgili vakfiyeler de vakıf sahipleri tarafından hazırlatılarak yapıların sürekliliği ve kalıcılığı sağlanabilmiştir.²²⁵

2.7. Yaşbek Min Mehdi Türbesi

2.7.1. İnşa tarihi

Kahire'deki Hidiv II. Abbas'ın "son Osmanlı valisi" yaptırdığı türbe sarayının karşısındadır. Aslında saray adını bu türbeden almıştır. Kubrilkubbe mahallesindedir. Emir Yaşbek Min Mehdi bu kümbet inşasına H.881/M.1476 tarihinde yani öldürülmeden 4 yıl önce başlamış ve türbenin yanına sonraki dönemlerde medrese ve diğer binalar eklenmiştir. Bölge günümüzde çok güzel bir park halindedir.²²⁶

²²³ Murat **Zengin**, "Memlûklü Türk Sultanlığının Anadolu Hâkimiyet Mücadelesi, Malatya'nın Zaptı 23 Nisan 1315", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırma Dergisi*, C:33, S.55, 1 Mayıs 2014, s. 97; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratıl-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s. 224, 226, 227; Gönül **Çağatay**, "Türklerde vakıf ve Taş vakfiyeler", *Vakıf Haftası Dergisi*, S.11, Ankara, 1994, s.149.

²²⁴ Gönül **Çağatay**, "Türklerde vakıf ve Taş vakfiyeler", s. 150.

²²⁵ Gönül **Çağatay**, "Türklerde vakıf ve Taş vakfiyeler", s. 150.

²²⁶ Emir Yaşbek Min Mehdi bu kubbe'yi Çerkez Memlûklü Sultanı Kayıtbay döneminde Hz. Peygamberimizin şairi Hassan b. Sabit'in kabirinin üzerine yaptırmıştır. Kümbet H.882/M.1477 yılında tamamlanmıştır. Sultan Ebu Nasır Kayıtbay ve Emir Yaşbek Min Mehdi ile beraber bir tören düzenleyerek kümbetin açılışını yapmışlardır. H.883/M.1478 yılında bu türbede sababeden Hz. Hassan b. Sabit medfun olduğu için bütün Çerkez Memlûklü emirlerinin görev tayinleri burada yapılmıştır. Örnek; Sultan Kayıtbay, kadil kudat "başkadi" Ebu Bekir Mizher'i Reisul divan "dış işleri bakanı" olarak tayin etmiştir. H.885/M.1480 yılında Sultan Kayıtbay Hac dönüşü, Mısır'da Memlûklü ordusu komutanı Özbek el-Atabeki bu kümbette Sultan Kayıtbay için bir tören düzenleyerek onu karşılamıştır. Son Memlûklü döneminde Sultan Eşref Kansu Gavri bu kümbet'in yanında

2.7.2.Kubbe

Büyük bir kubbesi vardır. Daha önce Mısır’da görülmeyen bir tarzda yapılmıştır. Dıştan bakıldığında basit bir kubbe gibi görülür. Çünkü taş kaideler üzerine tuğla ile inşa edilmiştir.(Res:33-35).

2.7.3.Kubbe kitabesi

Kubbe kasnağına Memlûklü kufi yazısı ile yazılmış, kelimeyi Tevhid ile insan “Dehr” suresi 1.-12. ayetleri bulunmaktadır. H.881/M.1398 senesinde yapılmıştır. (Res:33).

2.7.4.Malzemeler

Kümbet inşasında, taş, ahşap, renkli mermer ve tuğla malzemeler kullanılmıştır. M.1935 yılında Kral Faruk döneminde türbe tamir edilmiştir, etrafındaki binalar yıkılarak parklar ve meydanlar şeklinde düzenlenmiş, eski güzelliği ve görkemine kavuşmuştur.²²⁷

2.8. Elmas el-Hacib Mescidi

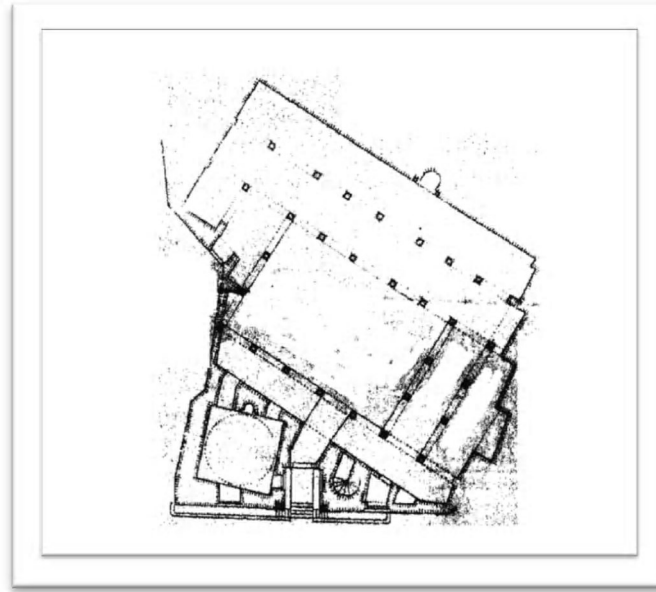
2.8.1.İnşa Tarihi

Bu mescit Hilmiyetul-Cedide Mahallesi, Mehmet Ali sokağındadır. Emir Elmas el-Hacib mescidi inşa ettirmiştir. H.729/1329 yılında inşaata başlanmış, H.730/M.1330’da bitirilmiştir. Mescitte iki cephe yapılmış. Önemli olan doğu cephesidir. Bu cephede doğu kapı açılmıştır²²⁸. (Şek:22)

birkaç bina yaptırmış ve zaman zaman tenezzüh için buraya gelmiştir. Osmanlı zamanında bu kümbet’in yanındaki Yaşbek Min Mehdi medresesi yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. M.19.y.y.’da İngilizler kümbet etrafındaki Kansu Gavri binalarını yıkmışlar; Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.258,259.

²²⁷ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.259.

²²⁸ Almas, Çağatay Türkçesi’nde, “Halit” yani ebedi demektir. Emir Almas el-Hacib, Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun H.732/M.1332’de Hacc’a gidince, Mısır’da Sultan temsilcisi olmuş, Ama Sultan yardımcısı görevine tayin edilmemiştir. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun Hacc’dan Mısır’a geri dönünce Memlûklü emirleri ona Almas el-Hacib’i şikâyet etmişler. Şikâyet edildiği için Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun’a göre emir Almas el-Hacib şüpheli olmuştur. Bunun için 20 Zilhicce H.733/ M.1333 yılında Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun emir Almas el-Hacib’i tutuklatarak Salahaddin kalesinin hapishanesine attırmıştır. 12 Safer H.734/M.1333 yılında Süikast ile emir Almas el-Hacib öldürülmüştür. Mescidin batı eyvanı arkasında kümbet bulunur. Bu kümbet’in içerisinde mermerli Sanduka bulunur. Bu sanduka altında emir Almas el-Hacib’in türbesi vardır. Bu kümbet’in güneybatı tarafında mihrab bulunmaktadır. Bu kümbet’in kubbesinin dışı süslü değildir. İçte süsleme bulunur. İkinci ise batı tarafında ana cephe ve taç kapı inşa edilmiştir. Bu cephe üzerinde Osmanlı minaresi ve Almas el-Hacib’in kümbeti bulunur. Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.136,138.

(Şek:22) Elmas el-Hacib Mescidinin Yatay Planı.²²⁹

2.8.2. Taçkapı

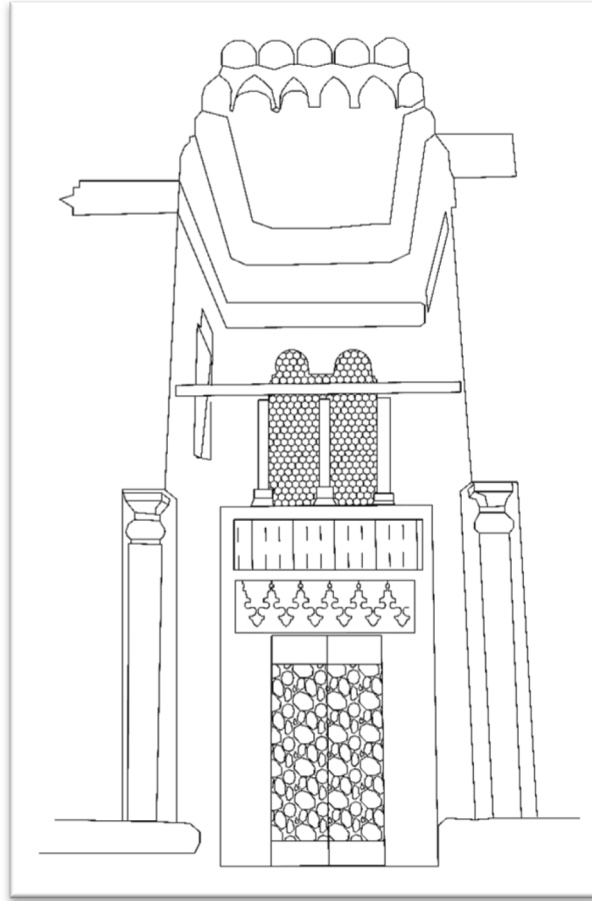
Batı cephede ana taçkapı bulunmaktadır. Taçkapı önemlidir. Çünkü Memlûklularda yapılan ilk kavsaralı taçkapı Kahire'dedir. Taçkapı'da ikiz mermer sütüncü görülür. Kapının üzerinde kavsaralı taş mukarnas bulunmaktadır. Üslup H.8/M.14.y.y.'a aittir. Bu taçkapı sanki Beştekin sarayı, Beştekin Cami ve Kusun Ulu Cami'nin taçkapıları gibidir. Taçkapının girişinde yanlarda ikiz bakırlı pencere formu bulunur. İkiz pencerenin üzerinde ahşap süslemeli diğer ikiz pencere görülür. (Şek:23), (Res:36, 37).

Kapısı ahşaptan yapılmıştır. Kapının üzerinde on iki asma yaprağı ve merkezinde yıldız bulunan geometrik süsleme tabağı rozetler görülür. Ana rozetin ortasında Tevbe suresinin 18.ayeti nesih hattı ile yazılmıştır. Bu kapının üstünde tamirat tarihi H.1330/M.1911 yılı olarak yazılmıştır. Kapının üstünde ikiz ahşap pencere görülür. Eyyubi döneminde kapının üstünde alçı pencereler vardı. Ama Bahri Memlûklü döneminden itibaren alçı pencereler değiştirilerek ahşap pencere formu kullanılmıştır. İlk defa ahşap pencere üslubu Nasır Mehmet b. Kalavun Nahhasın kubbesi Selsebilinin ana kapısının üzerinde kullanılmıştır. Daha sonra ahşap pencere tipi Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Cami'nde görülür. (Res:36, 37, 38).

Bu üslup Bahri Memlûklü döneminden itibaren "Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde", Çerkez Memlûklü Sultanı İnal el-Yusufi dönemine kadar ana girişin üstünde ahşap pencere uygulaması olarak sürmüştür²³⁰.

²²⁹ Kahire, Selahaddin Kalesindeki, Mısır Arkeolojik Fotoğraf Arşivi, Elmas el-Hacib'in Dosyası.

²³⁰ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 136, 137.

(Şek:23) Elmas el-Hacıb Mescidinin Taçkapısı, Halit İmam 2020.

2.8.3.Kubbe

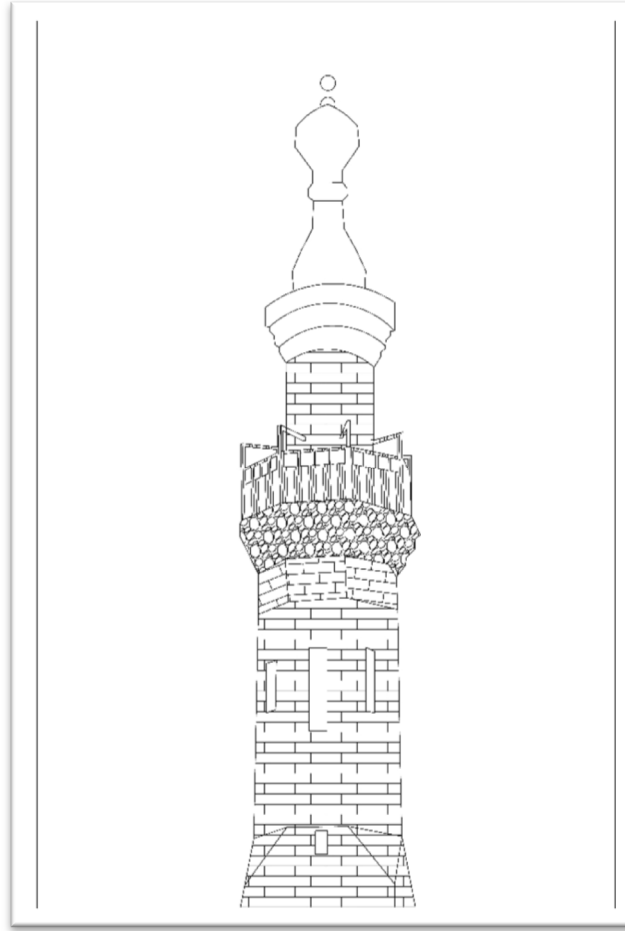
Batı eyvan üzerinde taş kubbe bulunmaktadır. Kubbenin kasnağı düz ve sadedir²³¹. (Res:39).

2.8.4.Minare

Caminin minaresi Memlûklü dönemine ait değildir. Osmanlı dönemine aittir. Eskiden Memlûklü minaresi vardır. Ama ne zaman yıkılmıştır ve hangi yıl bu Osmanlı minaresi Elmas el Hacıb mescidine yapılmıştır? Bu konuda elimizde tam olarak bilgi yoktur.²³² (Şek:24), (Res:40).

²³¹ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.187; Kubbenin içerisinde bitkisel süslemeler, kubbenin altında mihrap ve mermer sanduka, kubbe altında batı eyvana açılan ikiz kanatlı ahşap kapı üzerinde, Hasan Abdulvahhab'ın ifadesine göre: “**Garip süslemeler bulunur**”; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.138.

²³² Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 138.

(Şek:24) Elmas el-Hacib Mescidinin Minaresi, Halit İmam 2020.

2.9.Kusun Ulu Camii

2.9.1.İnşa Tarihi

Kusun Ulu Cami Kahire'deki Mehmet Ali caddesindedir. Emir Kusun el-Nasırı, Emir Cemaleddin Kartal el-Sibaai el-Mevsili'nin evini satın alıp, evi yıkıp Kusun Ulu Cami'ni inşa ettirmiştir. 21 Ramazan H.730/M.1330 yılında caminin inşaatına başlanarak aynı yılda bitirilmiştir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun, Emir Kusun ile H.730/M. 1330 yılında beraber bu camiyi açmışlardır.²³³

²³³ Emir Seyfettin Kusun el-Özbeki, El Nasırı Özbekistan'dan Emire Hunt "Hunat" İbnetu Nasır Özbek grubuyla Mısır'a gelmiştir. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun 23 Rebiul ahir H.720/M.1320 yılında Emire Hunt ile evlenerek düğünde Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun, Sultan Özbek Hanın temsilcisinden köle Seyfettin Kusun'u satın almıştır. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun, Kusun'u satın aldıktan sonra ona özgürlüğünü vermiştir. Emir Kusun zaman zaman Memlûklı ordusunda emir elf "Binbaşı" görevini almıştır. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun'a göre emir Seyfettin Kusun güvenilir bir kişidir. Bunun için H.727/M.1327 yılında Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun, Emir Kusun'un kız kardeşi ile evlenmiş emir Kusun da Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun'un kızıyla evlenmiştir. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun vefat ettikten sonra Sultan Alaattin Kılıç "Küçük" b. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun, Emir Seyfettin Kusun'u tutuklatarak İskenderiye hapisanesine attırmıştır. 30 Şevval H.742/M.1342 yılında emir Kusun hapisanede vefat etmiştir; el-Makrizi, İnceleyen Eymen Fuad Seyyid, C:4, 1995, s. 224-226; İbn-i Hacer **el-Askalani**, *el-Dürerül KEmine Fi Ayan el-MietussEmine*, el-Mustafa, Kahire,Ty., s. 646-647; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.139; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.171.

2.9.2. Taçkapı

Kuzey tarafında kavsaralı taçkapı bulunur. Taçkapı basit üslup ile renkli mermerden yapılmıştır. Taçkapının üzerinde inşaat tarihi olarak H.730/1329 yılı okunur.²³⁴ (Res:41).

2.9.3. Pencereleler

Taçkapının yanında alçı pencereler görülür. Alçı pencerelerin altında süslü saçak şeridi vardır. Pencerelelerde tek bir üslup uygulanmamış, çeşitli üsluplarda yapılmıştır. Her bir pencerenin üstünde sivri kemer görülür. Sivri kemerlerin ayakları alttaki mermer sütuncelerin üzerine basmaktadır.²³⁵ (Res:41).

İbn-i Hacer el-Askalani diyor ki:” Emir Kusun Suruciye caddesinde külliye inşa ettirmiştir. Bu külliye’de bir Ulu Cami bulunmaktadır. Ulu Caminin ana cephesinde çift minare inşa edilmiştir.”²³⁶ Günümüzde bu caminin Memlûklü döneminde inşa edilen çok az bir bölümü mevcuttur.

2.9.4. Minare

Bu caminin ana cephesinin üzerinde çifte minare inşa edilmiştir. Hasan Abdülvahhab diyor ki:” Bu çifte minare üslubu H.5/M.11.y.y.’da Ubeydi “Fatimi” döneminden itibaren el-Hakim bi Emirillah Ulu Cami’nde başlamıştır. Ubeydi hilafeti yıkıldıktan sonra ikinci defa çifte minare üslubu Mısır’daki Kusun Ulu Cami’nde kullanılmıştır. Kusun Ulu Cami’nden sonra Sultan Hasan Camiulmedresesinde, Nasır Ferc b. Berkuk hangahında, Mueyyid Şeyh külliyesinde ve Ezher Ulu Cami’nde de bulunmaktadır.”²³⁷

Ne var ki Kusun Ulu Cami’nin çifte minaresi doğal afetler ile yıkılmıştır. Hasan Abdülvahhab bu konuda diyor ki:” Biz Makrizi’den minarelerin mimar’ı hakkında bilgi bulduk. Mimar İranlıdır. Sultan Abu Said Bahadır Han döneminde mimar Havace Ali Şah el- Tebrizi Mısır’a gelerek Kusun Ulu Cami’nin çifte minaresini inşa etmiştir. Bunun için minare tarzının nasıl olduğunu gözümüzde canlandırabiliriz. Özellikle emir Kusun el-Nasri Memlûklü çölünde bir hangah inşa ettirmiştir. Hangahın ana cephesinin üzerinde de, günümüzde halen ayakta olan Kusun minaresi vardır. Minare tamamen Büyük Selçuklu minareleri gibidir. Aynı şekilde Selahaddin kalesindeki Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Cami’nin çifte minareleride Kusun minaresi formunda inşa edilmiştir. Nasır Mehmet b. Kalavun’un çifte minareleri, emir Kusun camininin çift minaresi gibidir.”²³⁸

Caberti diyor ki:” Fransızlar Mısır’ı işgal ettikten sonra 15 şaban 1215.H/1801.M. yılında Fransız askerleri top ateşi ile Kusun Ulu Cami’nin çift minaresini yıkmışlardır.”²³⁹ Ali Paşa Mübarek diyor ki:”Fransız askerleri Kusun Ulu Cami’nin çifte minaresini yıktıktan sonra minareden kalan kaide

²³⁴ Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 140.

²³⁵ Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.140.

²³⁶ Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.141.

²³⁷ Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.141; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.172.

²³⁸ el-Makrizi, *el-Hitat Ve Asar*, C:4, s. 223-224; Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.141.

²³⁹ Abdürrahman Caberti, *Mezharut Takdis Bi Zevali Devletil Fransız*, İnceleyen Abdürrahim Abdürrahman, Darul Kutup, Kahire, 1998, 217.

vardı. Bu kaide H.1290/M.1873 yılında yıkılmıştır; Kusun Ulu Cami'nin kubbesi de aynı yılda yıkılmıştır.'²⁴⁰

2.10.Emir Şeyhu el-Nasrı el-Ömeri Ulu Camii

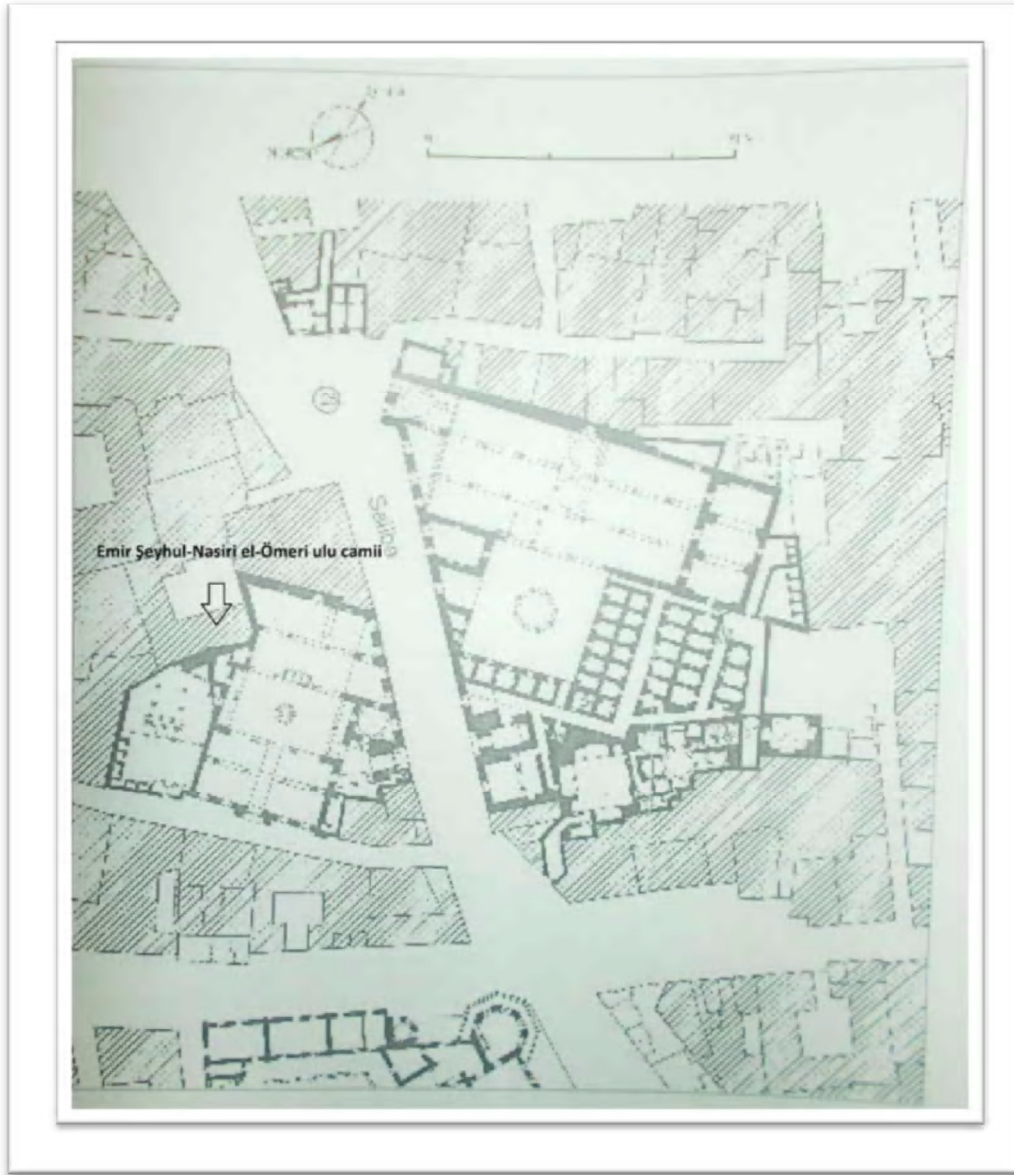
2.10.1.İnşa Tarihi

Maalesef inşa başlangıç tarihine ulaşamadık. Çünkü inşa kitabesi kaybolmuştur. Hasan Abdülvahhab'ın anlattığına göre bu cami inşaatının başlangıç tarihi iki sebeple H.748/M.1347 yılına aittir. Birincisi bu cami Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde inşa edilmemiştir. Çağdaş Kaynaklar bize böyle bilgi verir. İkincisi ise Hasan Abdülvahhab Tarihül Mesacidileseriyesinde diyor ki: **“Ben M.1931 yılında Şeyhu Ulu Camiinde bir ızgara formlu pencereyi keşfederek onu İslam sanat müzesine taşıdım. Bu pencerenin üzerinde eski bir metin buldum. Bu metinde Sultan el-Melik el-Muzaffer Hacı'nın hayatının sonunda bu caminin inşaatı başlamıştır. Yani H.784/M.1382 yılıdır.”** Biz çalışmamızda Hasan Abdülvahhab'ın başlangıç tarihini bazı aldık. Çünkü başlangıç tarihi ile ilgili iki delil göstermiştir. Memlûklü Emir Şeyhu²⁴¹ Ömeri el-Nasrı²⁴² Cami, Kahire'deki Suleybiye caddesindedir. Tolun oğlu Ahmet Ulu camiine yakındır. (Şek:25), (Res:42, 43).

²⁴⁰ Ali Paşa **Mübarek**, *el-Hıtat el-Tevfikiye*, Bulak, Bulak Taş Matbaası, C:5, Kahire, 1887, s.88.

²⁴¹ Emir Şeyhu el-Nasrı, Havace Ömer onu Mısır'a getirmiştir. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun'a göstermiştir. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun, Havace Ömer'den Şeyhu'yu satın almıştır. Sultan Muzaffer Hacı b. Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun döneminde emir Şeyhu el-Nasır Sultan yardımcılığını görevine tayin edilmiştir. Sultan Nasır Hasan b. Nasır Muhammed b. Kalavun, Emir Şeyhu el-Nasrı'den çok korkmuş, O yüzden Sultan Nasır Hasan hile ile emir Şeyhu el-Nasrı'yi hapisane'ye attırmıştır. Şöyle ki; Sultan Nasır Hasan b. Kalavun tahta geçince emir Şeyhu el-Nasrı'yi H.751/M.1350'de Tarablus valisini tayin ederek Şam'a göndermiş, Ancak yolda Memlûklü askerleri onu tutmuşlar. Mısır'a geri iade etmişler. Emir Şeyhu Mısır'a girince İskenderiye hapisanesine attırmıştır. H.752/M.1351 yılında Sultan el-Salih Salih b. Nasır Muhammed b. Kalavun tahta geçince emir Şeyhu el-Nasrı'yi hapisaneden çıkartmıştır. Sultan el-Salih Salih güney Mısır'da onu Memlûklü ordusunun komutanı tayin etmiştir. Emir Şeyhu el-Nasrı güney Mısır'da Halk isyan hareketini yok etmiştir. H.755/M.1355'de Sultan Nasır Hasan b. Kalavun tekrar tahta geçince emir Şeyhu el-Nasrı'yi Emir Kebir “büyük emir” görevine tayin etmiştir. 8 Şaban H.758/M.1357'de Daruladl “adelet evi” Salahaddin Kalesindeki emir Şeyhu el-Nasrının meclisine bir beyaz köle girerek emir Şeyhu el-Nasrı'nin yüzüne kılıç ile vurmuş. Bu hadiseden sonra emir Şeyhu el-Nasrı üç ay yaşayıp 26 zilkade H.758/Şubat M.1357 vefat etmiştir. Sultan Nasır Hasan b. Kalavun emir Şeyhu el-Nasrı'nin katili olan köle'yi öldürmüştür; Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.156-157.

²⁴² Emir Şeyhu, emir Sırgatmış, emir Kusun vb. köleler Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun tarafından satın alınıp sonra Hürriyetine kavuşan “Hür olan” sonra kendilerine Sultan tarafından görev verilen ve devlette Sultan yardımcılığına kadar yükselen kişilerdir. Bunların sayısı 700 kadardır. Bazıları meşhur olmuştur. Hepsinin adının sonunda Nasrı lakabı vardır. Bunun anlamı “Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun'un kölesi idi” demektir; Müfid **Elzeydi**, *Memlûklü Dönemi*, C:4, s.64,65,77,78, 82,100.

(Şek:25) Şeyhul-Nasiri el-Ömeri Ulu Camiinin Yatay Planı.²⁴³

2.10.2.Taçkapı

Etkileyici; zarif bir giriş vardır. Kapının üzerinde kavsaralı sivri mukarnaslar görülür. Mukarnasların üstünde bir arma bulunur. Arma içerisinde “Allah c.c.” adı görülür. Girişin ortasında çift kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır. Taçkapı renkli mermer ile yapılmıştır. Taçkapının içerisinde 3 tane siyah parlak mermer görülür. Siyah mermerler Hindistan’ın mermer aynaları gibidir. Halbuki ayna yoktur. Mermerler ayna görevi yapmaktadır. Girişin ortasında çift kanatlı kapısının üzerinde bitkisel süslemeler vardır. Kapının üzerinde dikdörtgen ahşap pencere görülür. Ahşap pencerelerin üzeri bakır ile kaplanmıştır.²⁴⁴ Taçkapının üzerinde yuvarlak bir üç katlı yumuşak minaresi var. Minarenin külâhı testidir. Minarenin yanında dilimli kubbe bulunur. (Res:43, 44, 45, 46, 47).

²⁴³ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.193.

²⁴⁴ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.158.

2.10.2.Mısırlı Saçak Şeridi

Mısır mahalli üslubu Firavun saçak şerididir. Şeyhu el-Ömeri Ulu Cami'nin ana cephesinin pencereleri ve taçkapısının üzerinde eski Mısır saçak şeridi bulunmaktadır. Mısır'ın mahalli üslubu, ilk kez Memlûklü mimarisinde Mansur Kalavun ve Mencek el-Yusufi minarelerinde görülür. Mısır'ın mahalli üslubu Mısırlı işçiler vasıtasıyla Memlûklü mimaresinde uygulanmıştır. (Res:42, 43, 46, 48, 49, 50).

2.10.3.Pencereler

Batı ana cephe dikey 39.m. × yatay 990.m. boyutlarındadır. Bu ana cephenin ortasında çeşitli alçı pencereler bulunmaktadır. Alçı pencereler, çeşitli kandaliye “ışıklık yuvarlak ya da göz pencere” sistemleri ile yapılmıştır. Ana cephesindeki pencerelerin alt tarafları renkli mermer ile kaplanmış, alt sıradaki bakır lokma parmaklık şebekeli pencerelerinin araları renkli mermerle kaplanmış. Kandaliye pencerelerinin üstünde sivri mukarnas şeridi görülür. Kandaliyelerindeki alçıların ortasında geometrik renkli camlar bulunmaktadır.²⁴⁵ (Res:42, 43, 48, 50).

2.10.4.Dam

Caminin tavanı düzdür. Çünkü Osmanlı askerleri Ridaniye savaşında Kahire'ye girerken Suleybiyye caddesinden geçmişler. Suleybiyye caddesinde Osmanlı askerleri kaçan Memlûklü askerlerine karşı savaşmışlardır. Osmanlı top atışları sebebiyle Şeyhu el-Ömeri Ulu Cami'nin damı yıkılmıştır. Daha sonra Osmanlılar, Şeyhu el-Ömeri Ulu Cami'nin damını tamir ederken düz tavan yapmışlardır.²⁴⁶ (Res:44, 45).

2.11.Emir Sırgatmış el-Nasrı Medresesi

2.11.1.İnşa Tarihi

Makrizi'den naklederek Ahmet Abdülrazık şöyle der:” Makrizi Hitat kitabında Sırgatmış medresesi ile ilgili diyor ki: **“Emir Tolun oğlu Ahmet Ulu Cami'nin arkasında Emir Sırgatmış el-Nasrı, Hanefi mezhebini öğretmek için Sırgatmış Medresesi'ni inşa ettirmiştir. H.756 Ramazan ayının ilk perşembe günü (eylül M.1355) yılında medresenin inşasına başlanarak Cemaziyel evvel H.757/ Mayıs M.1356 yılında inşaat faaliyetleri bitirilmiştir.”**²⁴⁷ Sırgatmış Medresesi, Kahire'deki Hudaşri caddesindedir.²⁴⁸ Medresenin Fakihî Kavameddin Emir Katip el-İtkani vefat ettikten sonra batı eyvan içerisinde defnedilmiştir. Farisi sanatları bu medrese'ye tesir etmiştir. Bu yüzden Hasan Abdülvahhab diyor ki:” **Galiba bu medresenin mühendisi Farisidir.”**²⁴⁹ (Şek:26), (Res:51).

²⁴⁵ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.158.

²⁴⁶ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.159.

²⁴⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.190.

²⁴⁸ Bu medrese Hanefî Farisî öğrencileri için inşa edilmiştir. Hatta Makrizi diyor ki:” **Emir Sırgatmış bu medrese'yi inşa ettirdikten sonra Hanefî mezhebinin şeyhi olan Kavameddin emir Katip el-İtkani'yi medresenin fakihî tayin etmiştir**”, bu medrese'ye H.8.-9./M.14.-15.y.y. arasında Hanefî alimleri tayin edilmiştir onlardan bazıları; Muhammed Kutluşah Erşedüddin H.Ö. 775/M.Ö.1373, Muhammed b. Ahmed el-Tilmisani H.Ö.781/M.Ö.1379 “Cezayirli”, Mevlana Zade Ahmed b. Ebi Yezid H.Ö.791/M.Ö.1389 “Hindistanlı” vb.; el-Makrizi, *el-Hitat Ve Asar*, C:4, s. 647,648.

²⁴⁹ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 161.

2.11.2.Taçkapı

Taçkapı batı ana cephe de bulunmaktadır. Taçkapı içerisinde üçer sıra mukarnaslar görülmüştür. Mukarnasların üstünde yarım kubbe vardır. Mukarnasların altında dikdörtgen geometrik alçı form lu pencere bulunur. Alçı pencerenin altında dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere bulunmaktadır. Pencerenin üstünde kör kemer vardır. Kör kemerin üzerinde sivri bitkisel süslemeler görülmüştür. Kör kemer ile lokma parmaklık şebekeli pencere arasında renkli taşlar vardır. Renkli taşların üzerinde derin bitkisel süslemeler bulunur. Bakır pencere şebekesinin altında dikdörtgen iki kanatlı kapı vardır. Kanatlar üzerinde on iki yıldızlı “rozet” ve kapaklarda ahşap geometrik süslemeler bulunmaktadır. Kapının üst ve altında ikiz bakır şeritler vardır.²⁵⁰

Girişin iki yanında ikiz mermer sekiler bulunmaktadır. Her bir sekinin arkasında derin niş vardır. Nişlerin yüksekliği 2.m.’dir. Nişin üstünde Memlûklü nesih hattı ile yazılmış kitabe görülmüştür. Kitabenin içerisinde Emir Sırgatmaş’ın adı ve inşaat tarihi olarak H.757/M.1356 yılı yazılıdır. Girişin kenarlarında Siyah-Beyaz “Ablak” renkli taşlar vardır. Taçkapının kavsarası üstünde iki tarafında çıkma süslemeler vardır. Çıkma süslemelerin üstünde sade şerit görülmüştür. Taçkapının üzerinde sol tarafta Sırgatmaş Minaresi bulunur.²⁵¹ (Res:52, 53).

2.11.3.Kubbe

Batı ana cephenin güneybatı tarafında Sırgatmaş Kubbesi bulunur. Kubbe ana cephenin seviyesinden biraz taşmıştır. Kubbenin batı gövdesinde üç tane dikey derin alan vardır. Ama kubbenin kuzey köşe tarafında dördüncü derin pencere görülmüştür. Derinliklerin içerisinde alçı camlı geometrik pencereler vardır. Kubbenin kasnağı yüksektir. Kubbenin kasnağında dörder derin pencerelerinin üstünde sade ikiz saçak şeridi bulunmaktadır. Saçakların üstünde üçer sıralı mukarnaslar vardır. Mukarnasların üstünde yarım daire kubbesi görülmüştür. Kubbenin üstünde hilal ve alem bulunmaktadır.²⁵² (Şek:17), (Res:51, 52).

2.11.4.Minare

Sırgatmaş Minaresi Hanefi mezhebi mimarisinin kuralları ile inşa edilmiştir. Sebeple minarenin kaidesi, Sırgatmaş Medresenin damı üzerindedir. Minare taçkapının sol tarafında, batı ana cephenin kuzey tarafındadır. İnare renkli taş ile “Beyaz-Kırmızı, Müşahhar” inşa edilmiştir Yüksekliği 40.m.’dir. Minarenin bölümleri üç katlıdır. Zarif ve ince bir minaredir.²⁵³ (Şek:17), (Res:51, 52, 54).

2.11.4.1.Minarenin Bölümleri

Sırgatmaş medresesinin damı üzerinde kare minare kaidesi vardır. Kare kaidenin güney tarafında at nalı kemerli kapı bulunur. At nalı kemerli kapıdan minare’nin içerisine geçilir. Birinci kat sekiz köşeli yapılmıştır. Sekizgen gövdede aydınlatma amaçlı tek bir küçük şerefe vardır. Birinci kat sonunda ikiz sıra mukarnaslar bulunur. Bu mukarnasların üstünde mermerli sekiz köşeli şerefe bulunmaktadır. Birinci minarenin sekiz köşeli gövdesinin

²⁵⁰ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.192.

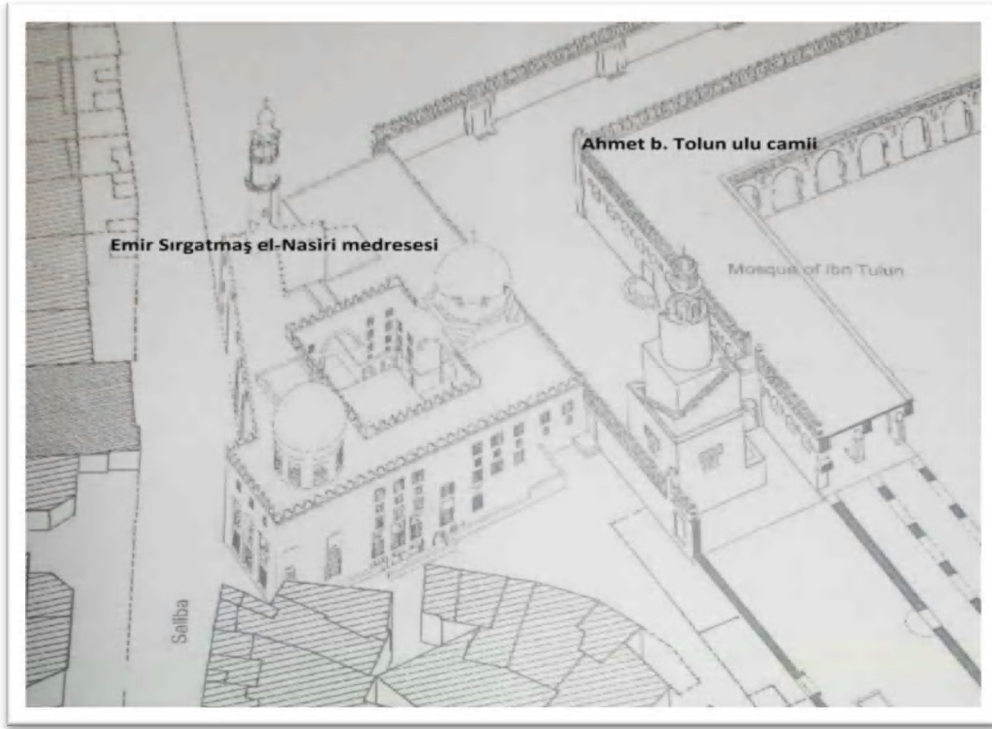
²⁵¹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.192.

²⁵² Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.198; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.192.

²⁵³ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 163,164.

üzerinde geometrik zikzak süslemeler görülür. Birinci şerefeden içerisinden ikinci kat sekiz köşeli gövdeye geçilir. İkinci gövde birinci kat sekiz köşeli gövdeden daha kısadır. İkinci kat sekiz köşeli gövdenin üzerinde müşahhar “renkli taşlar” ile süslemeler yapılmıştır. Süslemeler şöyledir: **“İki sıra yatay şeridin üzerinde akisli zikzak süslemeler bulunur.”** İkinci kat sonunda dörder sıralı sivri mukarnaslar bulunur.

Mukarnasların üzerinde mermerli geometrik ve bitkisel süslemeli şerefe bulunur. Şerefeden içerisinden sekiz mermerli sütunceler vardır. Sütuncelerin üzerinde testi külah minaresi görülür. H.1353/M.1934 yılında Arap arkeoloji kurumu Sırgatmaş minaresinde tamirat yaptırmıştır.²⁵⁴ (Res:51, 54).

(Şek:26) Emir Sırgatmaş el-Nasiri Medresesinin Dikey Planı.²⁵⁵

Yukardakilerden şunu anlıyoruz; Elmas el-Hacib, mescidinde batı eyvan arkasında kümbet’in içerisinde defnedilmiştir. Emir Sırgatmaş medresesinin batı eyvanı içerisinde medresenin Fakihî Kavameddin defnedilmiştir. Buradan iki sonuç çıkarabiliriz; Birincisi mezar Mescidin içerisinde değil, ama batı eyvan arkasında Kümbet mezarı vardır. İkincisi ise medresenin batı eyvanı içerisinde mezar var. Burada caminin defin yeri ile medresenin mezar yeri arasında bir ilgi bulunmaktadır. Mezar yeri cami ve medresenin batı tarafındadır. Ama Elmas el-Hacib mescidinde mühendis Fıkhın hilesini inşatta kullanmıştır. Çünkü Kümbet batı eyvan arkasında inşa edilmiştir. Bu şekilde Kümbet’Türbe” hem mescidin içerisinde hem de mescidin dışında inşa edilmiştir.

Fakihler bu mescidin içinde mezar var diye itiraz edemezler. Ama medresenin içerisindeki batı eyvan içerisinde mezar yeri yapılmıştır. Çünkü medrese dini binalardandır. Ama cami ve mescit gibi değildir. Fakat

²⁵⁴ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.192, 194; Eymen Fuad **es-Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.116; Doris *Cairo Of The Mamluks*, s.198; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 163,164.

²⁵⁵ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.196.

burada bir soru işareti var! Memlûklı medreselerinde Nasır Mehmet b. Kalavun döneminden önce kubbe “Kümbet” ana eyvan yanındadır. Örnek; Sultan Mansur Kalavun Kubbesi, onun medresesinde mezar var. Ama Hangah’ta ana girişin yanında Kümbet bulunur. Örnek; II. Baybars Çaçengir’in hangahında ana girişin yanında onun Kümbeti bulunmaktadır. İstisna emir Sırgatmaş medresesinin batı eyvanı içerisinde mezar vardır. Bu sistem muhakkak Mısır dışından getirilmiştir. Ya İran ya da Anadolu tesirindendir. Özellikle Nasır Mehmet b. Kalavun döneminden itibaren mezarlar medreselerde ana eyvan yanında yapılmıştır. Çerkez Memlûklı döneminde bu mezar sistemi Çerkez medreselerinde çokça görülür. Örnek; Sultan ez-Zahir Berkuk, Eşref Barsbay medreselerindeki gibi, ya da Kible eyvanının karşısındaki eyvanın yanında medresenin girişinde kümbet bulunmaktadır. Örnek; Sultan Kayıtbay medresesinin kuzeybatı eyvanı yanında kümbet vardır. Sultan Kansu Gavri’nin medresesinde Kayıtbay’ın Kümbet sistemi görülür. Kümbet kuzeybatı eyvanındadır. Yani Mısır Memlûklı medreselerinde mezar yerleri zaman zaman değiştirilerek uygulanmıştır.

Aynı zamanda batı eyvan Mısır’da kible yönüne zıttır. Yani Mezarlıkta namaz kılınmayacak. Şekilde haramdan ve şirkten bina korunmuş olur. Şeri hüküm ile mimari düzenlenmiştir. İstisna son Bahri Memlûklı döneminde Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin²⁵⁶ kible eyvanı arkasında mezar kümbetini inşa ettirmiştir. Memlûklı dönemine ait kible eyvanı arkasında başka Kubbeli türbe yoktur. Büyük ihtimal bu üslup Mısır’ın dışından getirilmiştir.

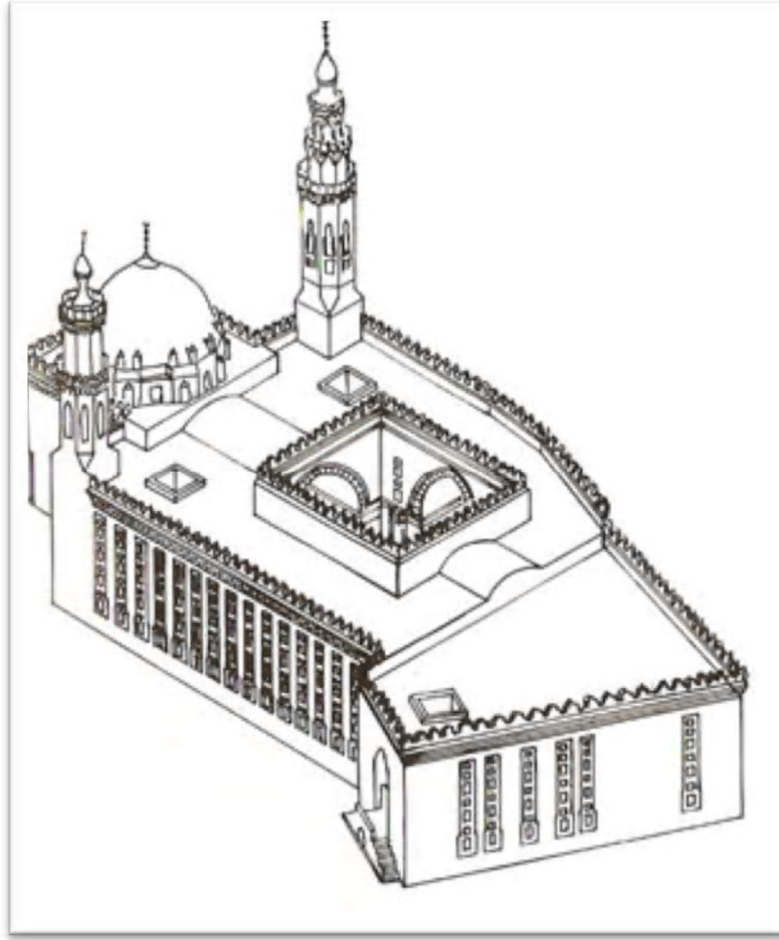
2.12.Sultan Nasır Hasan b. Kalavun Camiul-Medresesi

2.12.1.İnşa Tarihi

Medrese, camiul-medrese sistemi ile inşa edilmiştir. Sultan Nasır Hasan b. Kalavun H.757/M.1356 yılında emir Yalbuğa el-Yahyavi sarayını ve emir Tanbuğa el-Meradani’nin evini satın alarak bunları yıktırmıştır. Saray ve ev yıkıldıktan sonra onların alanında Sultan Hasan medresesi inşa edilmiştir.²⁵⁷ Medrese Selahaddin kalesi meydanındadır. (Şek:27), (Res:55, 56).

²⁵⁶ Camiulmedrese, medresetul camii, camiul hangah, hangatul camii, hangatul medrese, medresetul hangah; terkiplerinde ifade edilmek istenen şey; önceki mimari planının terkinin birinci bölümdeki kelime, sonradan genişleyerek eklenen unsur ise terkinin ikinci kelimesinde anlatılmıştır. Örnek; Sultan Nasır Hasan camiul medresesi, önce cami olarak yapılmış, sonradan medrese camiye eklenmiştir. Fakat Nasır Muhammed b. Kalavun medresetulcamii ise önce medrese olarak yapılmış, sonradan cami medreseye eklenmiştir. Aynı şekilde camiulhangah, örnek; Eşref Barsbay camiulhangahı; hangatulcamii Sultan Nasır Ferc b. Berkuk hangatulcamii, Hangatul medrese, örnek; Sultan ez-Zahir Berkuk Hangatul medresesi; Medresetul hangah, örenk; II.Baybars Geçengir medresetulhangahı gibi. Bunların yanında tek planla yapılan müstakil cami, medrese ya da hangahlar çoktur. Örnek; Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun hangahı, Eşref Barsbay Ulu Camii, Sultan Eşref Barsbay medresesi ve Sultan Ebu Nasır Kansu Gavri Ulu Camii gibi; Asım Muhammed **Rızık**, *Mucem Mustalahatul İmare vel Fununul İslamiye*, s.93, 273; Muna **Behcet**, *Te’sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateynil Eyyubbiye Vel Memlûkiyye Fi Mısır*, Zehra’ul Şark Yayınevi, Kahire, 2002, C:2, 110,113-124.

²⁵⁷ Daha önce Sultan Nasır Hasan medresesinin alanının adı at pazarı olarak meşhur olan yerdir. Selahaddin kalesi ile Fil Havuzu arasında Sultan Hasan medresesi vardır. Bu Medresenin kuzey doğu cephesi Muhammed Ali ve Silah pazarlarının sokaklarına bakıyor. Güneybatı cephesi Muzaffer sokağına bakıyor. Şu anda kuzeybatı cephesi Arkeolojik eser depolarına bakıyor. Bu medresenin inşası üç yıl zaman almıştır. Medresenin her gün için masrafı 20 bin dirhemdir. H. 762/M.1361’de Sultan Nasır Hasan b. Kalavun öldürüldü. Bu sebeple H.766/M.1364’de emir Beşir el-Cemedar, bu medresenin inşaatını tamamladı. Sultan Yavuz Selim H.923/M.1517 yılında Sultan Nasır Hasan medresesini ziyaret etmiştir. Sultan Yavuz Selim bu medrese’yi

(Şek:27) Sultan Nasır Hasan Camiul-Medresesinin Dikey Planı.¹¹³

2.12.2.Taçkapı

Mısır'da İslam sanat müzesi müdürü Hattı Paşa diyor ki:” **Sultan Hasan camiulmedresesinin kapısı muhteşem bir kapıdır. Çift kanatlı kapının üzeri bakır geometrik süslemelerle kaplanmıştır. H.819/M.1419'da Çerkez Memlûkları devleti döneminde Sultan Mueyyid Şeyh, Sultan Hasan kapısını, Mueyyidiyye külliyesine nakletmiştir. Sultan Nasır Hasan taçkapısı, kavsaralı sivri mukarnaslar ile inşa edilmiştir. Mukarnasların genişliği 1.40.m.'dir. Kahire'de en muhteşem taçkapı, Sultan Nasır Hasan kavsaralı kapısıdır. Bu üslup muhakemelen Sultan Hasan taçkapısı Selçuklu mimarisi tarzındadır. Çünkü Selçuklu taçkapısında çok kavsaralı mukarnas süslemeler kullanılmıştır.**²⁵⁸ (Şek:19).

Taçkapı kuzeydoğu cephesinde bulunmaktadır. Taçkapı Memlûkları kapılarından dekoratif bir elemandır. Sultan Nasır Hasan camiulmedresesi için görkemli bir giriş yapmak istendiğinde sadece kapı kanatlarını büyütme

ziyaret edince şöyle der:” **Burası Kaledir**”; Suad Mahir diyor ki:”Eğer eski Mısır piramitleri ile iftihar ederse, İslami Mısır Sultan Hasan medresesi hakkı ile iftihar eder. Çünkü İslami Mısır'a göre Sultan Hasan medresesi İslami piramit gibidir”; Hasan Abdulvahhab, a.g.e., s. 166-169; Burada şunu da zikretmeden geçemeyeceğim: ABD başkanı Obama başkanlığının birinci döneminde 04/06/2009 tarihinde Mısır'ı ziyaret etmiş ve Sultan Hasan medresesini özellikle görmek istemiş. Babasının henüz beş yaşında iken Mısır ziyaretinde yanında olduğunu ve bu medrese'yi o zamandan hatırladığını söylemiştir. İslam dünyasındaki en büyük eyvan bu medresededir. Muhammed Abdu el-Seyyid, “Obama Mısır'da”, *Ebu el-Havl Dergisi*, S:2, Kahire, Haziran 2009.

¹¹³ İslayen Mahmud Muhammed Mendur, Mısır'ın Minya Arkeoloji Arşiv Müdürü, 1 Ocak 2014.

²⁵⁸ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.171.

yeterli olmaz, çünkü teknik olanaksızlıklardan ötürü kapı kanatları, ancak belirli bir ölçüde büyütülebilir. Bu durumda Selçuklu ve Memlûklü mimarisinde Sıkça rastlanan taçkapıdan faydalanılır. Sultan Hasan taçkapısı dikdörtgen bir çerçeve içine yerleştirilmiş büyük bir kemer şeklindedir. Kemerin altında giriş kapısının üstünde basık kemer ve bu kemerle üstündeki büyük kemer arasında kalan kısım çok gösterişli stalaktitlerle “iç içe geçmiş süslemelerle” süslenir. “Kavsaralı sivri mukarnaslı”. Girişin boyu 12.m.’dir. Kapıya “cümle kapısı” denir. Çoğunlukla dış tarafta, kapının iki yanına, duvar kalınlığı içinde kalan yeşil mermer nişli mihrabiye ve Mikseleh²⁵⁹ yapılmıştır. Kapının her iki yanında köşeleri yumuşatan uzun sütunceler vardır.²⁶⁰ (Şek:19), (Res:57, 58, 59).

Sultan Nasır Hasan taçkapısının girişinde çift kanatlı kapı ahşaptan yapılmıştır. Ahşap kapı, gümüş, atın ve bakır süsleme örtüsüyle kaplanmıştır. Taçkapı, kuzeydoğu ana cephesinin sonunda sağ tarafta eğimli şekilde yapılmıştır. Bu taçkapının üzerinde yeşil kufi kitabe bulunur. Taçkapının üzerinde üçlü sivri üzüm yaprakları görülür. Dendanların altında altışar sıra sivri saçaklı mukarnaslar vardır. Saçak mukarnasları dendanlarından itibaren başlayarak kuzeydoğu ana cephenin sol tarafının sonuna kadar sürer. Taçkapı Memlûklü- Selçuklu anısal üslubu ile yapılmıştır. Anısal taçkapının boyutları dikey 37.50.m.×yatay 20.m.’dir. Kapının önünde çift taraflı merdiven vardır. Bu merdiven mermer basamaklıdır. Mermer basamaklı merdivenden taçkapının girişine geçilir. Bu merdivenin trabzanında nar şeklinde, mermer yarım küre “Ba”balar bulunmaktadır. Giriş sekilerinin üzerinde ikiz kare arma görülür. Birinci armanın “Kartuş” içerisinde Tevhit kelimesi yapraklı kufi hattı ile yazılmıştır. İkinci armanın içerisinde ise dört Raşid halifenin adları bulunur. Ama ana girişin üzerinde Fetih suresi, 1.ayet okunur. Kapının giriş yüksekliği 12.m.’dir.²⁶¹ (Şek:28, 29), (Res:57).

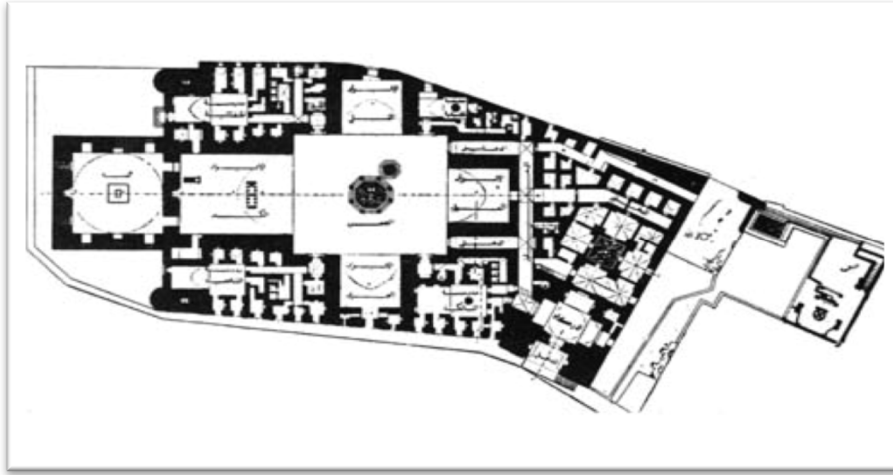
Kapının üzerinde kavsaralı lokma parmalık şekeli pencere bulunur. Pencerenin iki taraflarında küçük mermerli sütunceler, pencerenin dış etrafında ise küçük mermerli sütunceler bulunur. Pencerenin dış tarafında kırmızı-beyaz mermerli müşahhar vardır. Müşahharın altında iki taşlı lentolar bulunur. Kapının girişi çerçevesinde kareli zincir halkalar bulunmaktadır. Taçkapının mukarnaslarının merkezi noktasında dilimli yarım kubbe görülür. Bu dilimli yarım kubbenin çerçevesinde müşahhar ve sivri mukarnaslar vardır.²⁶² (Şek:19, 20), (Res:56).

²⁵⁹ Mikseleh; مكسله Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu Mekasildir. مكاسل Memlûklü mimarisinde mikseleh taş ya da mermer malzemelerinden yapılması gerekir. Memlûklü yapılarının girişinde iki taraftan mikseleh bulunur. Sanki kanepe gibi, ancak o, taştan yapılmıştır. Mikseleh arkasında mirebiye olması lazımdır. Çünkü mikseleh üzerinde oturan yapının kapıcısı ya da özel güvenlidir; Asım Muhammed **Rızık**, *Mucem Mustalahatul İmare vel Fununul İslamiye*, s.301, 302.

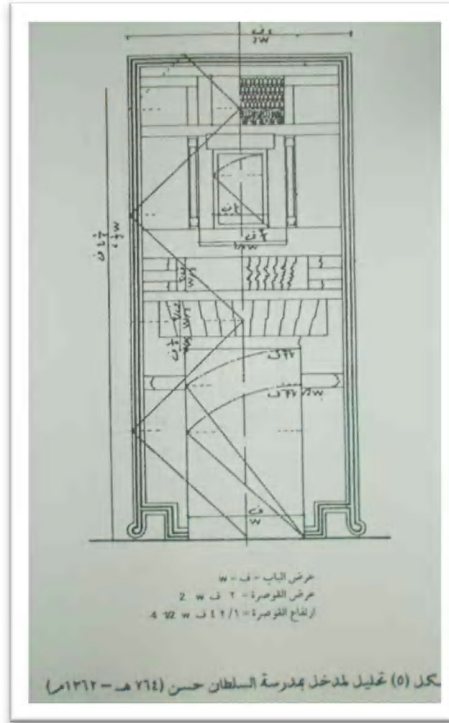
²⁶⁰ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.170, 171; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyyin Vel Memâlik*, s.206,207.

²⁶¹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.201.

²⁶² Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.201.

(Şek: 28), Sultan Nasır Hasan Camiul-Medresesinin Ana Cephesi ve Camiulmedresesinde Dört Taraflı Yan Medreseler ve Plan.²⁶³

(Şek: 29) Sultan Nasır Hasan Taqkapısı ve Mihrabiyeleri.²⁶⁴

2.12.3. Pencereleler

Kuzeydoğu ana cephesinin yüksekliği 37.80 m.'dir. Cephenin dikey uzunluğunda on iki tane niş vardır. Sultan Nasır Hasan camiul-medresesinde dört kat bulunmaktadır. Bu yüzden kuzeydoğu ana cephede dört farklı seviye görülür. Her seviye, Sultan Hasan binanın bir katına karşılık gelir. O yüzden her bir seviyede iki sıra pencereler vardır. Kuzeydoğu ana cephenin dikey nişlerinde sekiz pencere vardır. Hem lokma parmaklık şebekeli pencere yuvarlak küçük dikdörtgen lokma parmaklıklı pencereler görülür. Öyle ki kuzeydoğu ana cephenin içerisinde 96 tane çeşitli ebatta pencere vardır. (Şek:27.28).

²⁶³ Abdullah Al'attar, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.94.

²⁶⁴ Yahya Veziri, *Mevsuatül Anasıril İmaratil İslamiyye*, C:1, Metbuli Yayınevi, Kahire, 1999, s.17.

Bu pencerelerin dağılımı şöyledir:” Şafii medresenin kuzeydoğu cephesinden altı niş alır. Yani 6 niş× 8 pencere =48 pencere Şafii medresesine aittir. Ama Maliki eyvanı, kuzeydoğu ana cephesinden bir niş alır. Bu niş içerisinde sekiz tane pencere bulunmaktadır. Aynı vakitte Maliki medresenin ana cephesi, Sultan Hasan Kuzeydoğu ana cephesinden beş tane niş alır. Yani Maliki ana cephesinde kırk tane pencere bulunmaktadır. Bu şekilde Şafii ana cephesinde kırk sekiz pencere artı Maliki eyvanında sekiz pencere artı Maliki ana cephesinde kırk pencere bulunur. Sultan Hasan Kuzeydoğu ana cephesinde doksan altı pencere vardır. Bu ana cephede birkaç mermerli geometrik yuvarlak pencere ve kare geometrik arma görülür.²⁶⁵ (Res:55, 56).

2.12.4.Minareler

Makrizi diyor ki: “Sultan Hasan, bu medresede dört minare inşa ettirecekti, maalesef H.762/M.1361’de taçkapının minaresi yıkıldıktan sonra bu minarenin altında 300 yetim şehit olmuştur. Bu sebeple Sultan Nasır Hasan bu minare’yi tekrar inşa etmemiştir. Kalan üç minare vardır. Sultan Nasır Hasan öldürülmeden önce batı minareyi de yıkmıştır. Çünkü Sultan Nasır Hasan taç kapının yıkılan minaresinden olumsuz etkilenmiş, bu sebeple taç kapının diğer minaresini de kendisi yıktırmıştır”.²⁶⁶

Taçkapının minaresi yıkıldıktan 33 gün sonra Sultan Nasır Hasan b. Kalavun öldürülmüştür. Önceki anlattıklarımızla beraber Sultan Nasır Hasan’ın dört minaresinden kalan iki minare vardır. Birincisi güney minaresi, ikincisi ise doğu minaresidir. Sultan Nasır Hasan minarelerinin kaideleri, medresenin temellerinden başlar. Minareler sekiz köşeli inşa edilmiş ve Sultan Hasan camiül medresesinin duvarlarından öne doğru taşkındır. Bizim araştırmamıza göre güney minaresi önemlidir. Çünkü bu minare orijinal Memlûklü minaresidir. Sultan Nasır Hasan dönemine aittir. Ama doğu minare, Osmanlı dönemine aittir. Doğü minare H.1070/ M.1659’da yıkılmıştır. H.1082/M.1671’de Mısır valisi İbrahim Paşa doğu minare’yi Memlûklü minaresiyle tekrar inşa ettirmiştir. İki minare aynı üsluptadır. Ancak ondan küçüktür. Güney minarenin yüksekliği 81.60 m.’dir. Damdan itibaren diğer minarenin sivri çıkma kare kaidesi başlar. Bu kaidenin üzerinde ikiz sekiz köşeli gövde görülür. Birinci sekiz köşeli gövdesi ile ikinci sekiz köşeli gövdesi arasında sıra mukarnaslar bulunur. Sıra mukarnasların üzerinde iki şerefe vardır.²⁶⁷ (Şek:27, 28).

Bu minarenin külâhı, testi şeklindedir. Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiinin minarelerinin buhurluk külâhından daha gelişmiştir. Memlûklü mimarisinde ilk testi külâhlı minare, bu minaredir. Güney minarenin gövdelerinin üzerinde geometrik süslemeleri vardır. Çerkez Memlûkluların kendi iç savaşları sebebiyle güney minarenin merdivenleri yıkılmıştır. Bu merdivenlerden Selahaddin kalesine top atışı yapılmıştır, diğer Çerkez savaşçıları, Selahaddin kalesinden Sultan Nasır Hasan camiülmedresenin güney minaresine top atışı yapmışlardır.

²⁶⁵ Halit İmam, “Takarir Termimül Kahirel’İslamiye”, Sultan Hasan, 2005, s.33.

²⁶⁶ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.201; Halit İmam, “Takarir Termimül Kahirel’İslamiye”, Sultan Hasan, 2005, s.17,18

²⁶⁷ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.205-207; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.201.

Bu sebeple Çerkez Memlûklı Sultanları, Çerkez savaşıların fitnessi bittikten sonra Sultan Nasır Hasan güney minaresinin dış merdivenini tekrar inşa ettirmemişlerdir.²⁶⁸ (Res:55).

Sandukanın altında baş mimar Mehmet b. Beybalık ustanın mezarı vardır. Bu sanduka üzerinde H.786/M.1384 tarihi okunur. Söz konusu tarih Memlûklı kubbesinin inşaatının bitiş tarihine denk gelir. Kubbenin iki tarafında iki minaresi bulunur. Kuzeydoğu tarafında iki dikey sıralı pencereler bulunmaktadır. Her bir sıra içerisinde sekiz pencere görülür. Yani kubbenin güneydoğu cephesinde 16 tane dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere ve yuvarlak pencere vardır.²⁶⁹ (Res:56).

2.12.6.Malzemeler

Sultan Nasır Hasan camiulmedresenin malzemeleri: “kerpiç, kesme taş, ahşap, mermer” yeşil ve beyaz mermer”, alçı, cam, demir ve bakırdır.²⁷⁰

2.13. Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesi

2.13.1. İnşa Tarihi

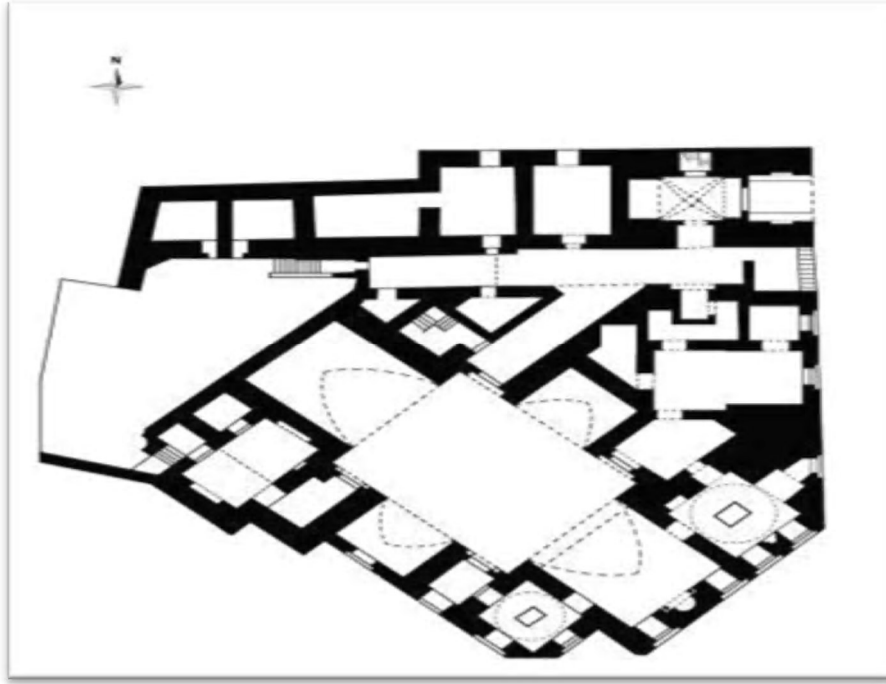
Sultan’ın annesi, Sultan Hund Bereke, medrese’yi inşa ettirmiştir. Sultan Hunda Berke, medresenin kitabesinde Sultan Şaban adını yazdırmıştır. H.777 Saffar/M.1375 yılında bu medresenin inşasına başlanmıştır. Şevval H.778/M.1377’de medresenin inşaat faaliyetleri bitmiştir.²⁷¹ (Şek:30), (Res:60, 61).

²⁶⁸ Halit İmam, “Takarir Termimül Kahirel’İslamiye”, Sultan Hasan, 2005, s.17,18; Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.119-121.

²⁶⁹ Halit İmam, “Takarir Termimül Kahirel’İslamiye”, Sultan Hasan, 2005, s.30, 40; Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.209; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.203.

²⁷⁰ Halit İmam, “Takarir Tarmimül Kahirel’İslamiye”, s.30.

²⁷¹ Bu medrese Hanefi ve Şafii mezhepleri için inşa edilmiştir. Ancak bazı tarihçiler diyor ki:” **Bu medrese dört mezhep için inşa edilmiştir**”, Ne var ki, Çerkez Memlûklı devleti döneminde H.810/M.1407 yılında emir Cemaleddin Üstedar askerleri ile Sultan Şaban medresesine hücum ederek Sultan Şaban medresesinin kapılarını ve pencerelerini Cemaliye’deki Cemaleddin Üstedar medresesine taşımışlardır. Lakin H.814/M.1411’de Cemaleddin Üstedar medresesi yıkılır. Cemaleddin Üstedar medresesi yıkıldıktan sonra Sultan Şaban medresesinin kapıları ve pencereleri nereye taşınmıştır? Bu konuda elimizde bilgi yoktur; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.182-183.

(Şek: 30) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin yatay planı.²⁷²

2.13.2. Taçkapı

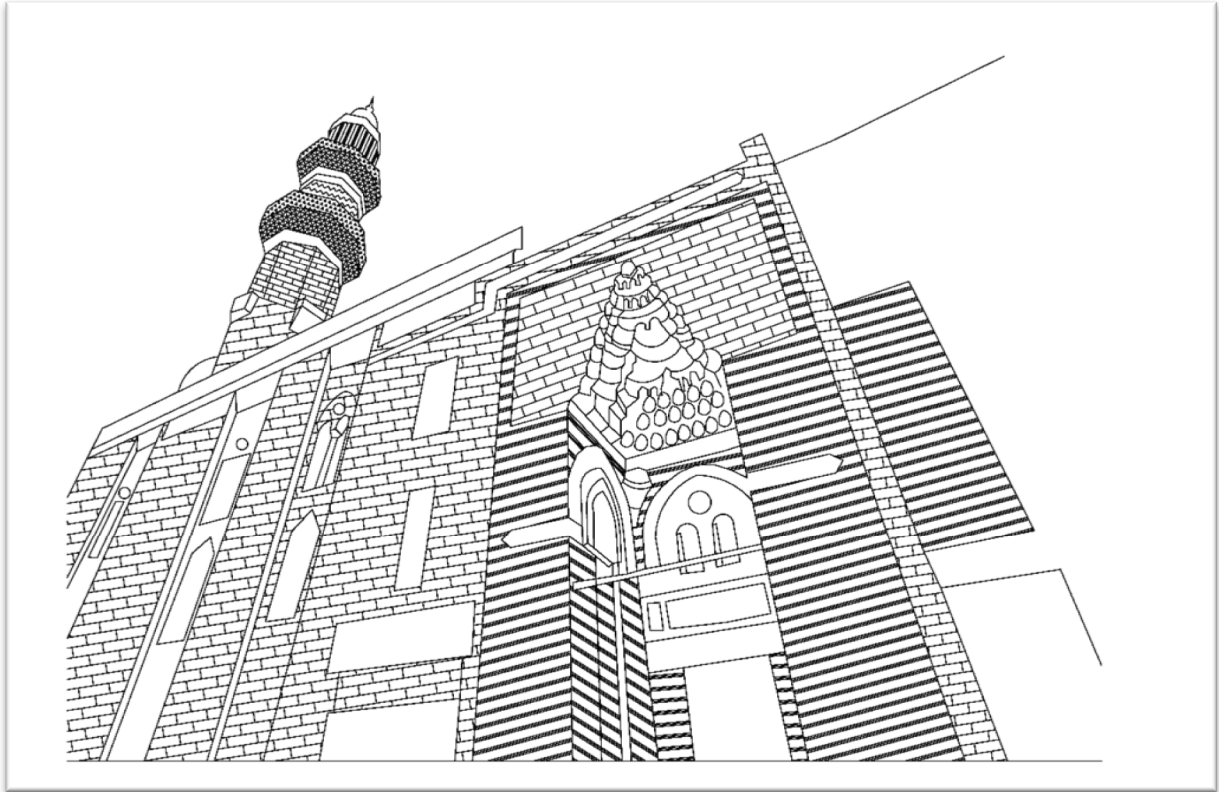
Bu taçkapı doğu ana cephede inşa edilmiştir. (Res:61,62) Sultan Eşref Şaban taçkapısında kavsaralı mukarnaslar, altın süslemeler, derin olmayan iki seki ve kufi kitabesinin süslemeleri toplanmıştır. Sultan Eşref Şaban medresenin taçkapısı Selçuklu sistemi ile inşa edilmiştir. Taçkapının iki yanında ayetel kürsü yazılmıştır. Ama ana girişin lentosunun üzerinde Hac suresi, 41.ayet, Sultan Eşref Şaban'ın adı ve onun duası bulunur. Bu lentonun üzerinde mihrabiye'nin çerçevesi görülür. Bu mihrabiye'nin üzerinde ayetel kürsü'den bir bölüm vardır. Mihrabiye'nin içinde basit kandaliye "yuvarlak ya da göz pencere" müşahhar ve ablak mermer sistemiyle inşa edilmiştir. Bu kandaliyenin sistemi şöyledir: **"Yuvarlak bir pencere vardır. Yuvarlak pencerenin altında çift pencere bulunur. Yuvarlak pencerenin altında iki tarafında ablak çıkması vardır. Bu ablak bitkisel motiflerle süslenmiştir. Doğu cephesi ise ablak "siyah-beyaz" ve müşahhar "kırmızı-sıra" mermer ile inşa edilmiştir."**²⁷³ (Şek:31), (Res:63, 64).

Ana girişin üstünde sağır ve kör kemerler görülür. Girişin dikdörtgen şeklindedir. Kapının mermer çerçevesi ablak üslubu ile inşa edilmiştir. Giriş kavsaralı derin mukarnas üslubu ile yapılmıştır. Mukarnasların ayaklarının çerçevesinde şu metin okunur: *"Cuma suresi, 4.ayet, Sultan Şaban'ın adı ve lakabları, duası, Salavatı Muhammediye ve inşaat tarihi H.770/M.1368"*. Bu mukarnaslı kavsara giriş önünde iki unsur bulunmaktadır. ilki ikiz beyaz mermer seki, diğeri ise çift taraflı merdivendir. Bu merdiven trabzanları üzerinde sütunceler vardır.²⁷⁴ (Şek:31), (Res:62, 63, 64).

²⁷² Abdullah Al'attar, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.98.

²⁷³ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.182.

²⁷⁴ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.183.

(Şek: 31) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Taçkapısı ve Ana Cephesi, Halit İmam 2020.

Sütuncelerin üzerinde mermer yarım küre “Babalar” görülür. Kavsaranın üstünde bitkisel süslemeli şeridi eğimli raf bulunmaktadır. Sultan Eşref Şaban medresesinin ana cephesinden at ahırlarının yalakları ayrılmıştır. Medresenin doğu ana cephesinin yanında tek lokma parmaklık şebekeli selsebil penceresi bulunur. Medresenin kapısı ahşap, mahkemeden geometrik ve bitkisel süslemeler ile tezyin edilmiştir. Kapı dikdörtgen formda inşa edilmiştir.²⁷⁵ (Res:61, 62).

2.13.3. Selsebil

Selsebil, doğu ana cephesindeki taçkapının yanındadır. Selsebil üç bölüm halinde inşa edilmiştir. Birincisi selsebilin su deposu, Sultan Eşref Şaban medresenin temellerinin içerisinde, yani yer atındadır. İkincisi selsebil odası, oda dikdörtgen biçimlidir. İçme suyu için inşa edilmiştir. Taçkapının yanında selsebilin ana lokma parmaklık şebekeli penceresi görülür. Bu lokma parmaklıkları bakırdan yapılmıştır. Selsebil penceresinin önünde su lavabosu bulunmaktadır. Üçüncü bölüm ise selsebil’in üstündeki çocukların mektebidir. Şerefe’de ahşap eğimli raf görülür. Raf’ın üstünde üçer ahşap şebekeli pencere bulunur. Raf hem gölgelik hem yağmurdan korunma ve amacıyla kullanılmıştır.²⁷⁶ (Şek:22), (Res:62).

²⁷⁵ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C: 2; s.131, 132; Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.183.

²⁷⁶ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.183; Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s. 132.

2.13.4. Dendanlar

Medresenin doğu ana ve güneydoğu cephelerinin üzerinde üçlü üzüm taş yaprakları bulunmaktadır. Dendan üçlü üzüm yaprakları mermer malzemesiyle yapılmıştır. Maalesef güneydoğu cephesinin üzerinden birkaç dendan doğal afetler sebebiyle yıkılmıştır.²⁷⁷ (Res:60).

2.13.5. Pencereleler

Taçkapının sol tarafındaki ana girişin yanında dikdörtgen lokma parmaklıklar ve bakır şebekeli pencere vardır. Pencerenin etrafındaki ahşap çerçevesinin üzerinde bitkisel ve geometrik süslemeler görülür. Kütüphanenin penceresinin üzerinde süslü bitkisel motifli beyaz mermer lento bulunur. Üzerinde süslü bitkisel kör kemer vardır. Üstünde müşahhar sağır kemer bulunmaktadır. Müşahhar kırmızı-sarı mermer taş ile inşa edilmiştir. Sağır kemerin üstünde uzun dikdörtgen lokma parmaklıklı pencere formu vardır. Pencerenin arkasındaki birinci katta öğrencilerin odası vardır. Bakır şebekeli pencerenin üstünde diğer kısa ve geniş dikdörtgen lokma parmaklıklı pencere formu bulunmaktadır. Pencerenin arkasında üçüncü kattaki öğrencilerin odası bulunur. Doğu ana cephede üç seviye vardır. Kütüphanenin penceresi yanında üçer dikey derin ve uzun yerlerde üçer sıra pencere görülür.²⁷⁸ (Res:60, 61, 64).

Birinci seviyede üçer dikdörtgen bakır lokma parmaklıklı pencere vardır. Her bir pencerenin lokma parmaklıklarının arkasında çift kanatlı ahşap pencere bulunur. İkinci seviyede üçer at nalı kemerli pencere bulunmaktadır. Zanaatkarlar bu pencereleri görkemli bir üslup ile yapmışlardır. Pencerelerin alçıları içerisinde renkli camlar görülür. Üçüncü seviyede ise basit kandaliye “yuvarlak pencere” bulunur. Basit kandaliyenin bölümleri şöyledir: “Yuvarlak pencerenin altında ikiz geometrik süslemeli pencere vardır.” Kandaliye alçı ve renkli cam örtüyle kaplanmıştır. Kandaliyelerin üzerinde sivri mukarnaslardan oluşan süslemeler görülür.²⁷⁹

2.13.6. Kubbeler

Sultan Şaban medresesinde iki tane kubbe vardır. Birincisi güney tarafındadır. Güneydoğu kubbe güney cepheye bakar. Güney kubbenin altında Sultan Eşref Şaban ve oğlu Melik Mansur Hacı’nın mezarları bulunur. Bu kubbenin tarihi H.814/M.1411 yılına aittir. Güney kubbe küçük bir kubbedir. Kubbe dilimli sistem ile inşa edilmiştir. Güney kubbenin trompaları dişli mukarnaslarla yapılmıştır. Kubbenin içerisinde mihrap yoktur. Malzemeleri taştır. Güney kubbenin kasnağında sekizer basit yuvarlak pencereler vardır. Kubbenin üzerinde alem görülür. Bu alemin üzerinde hilal bulunur.²⁸⁰ (Res:60), Kubbenin yanında yumuşak uzun silindirik külahlı testi minare görülür. (Res:65)1.

Kuzey kubbenin içerisinde Sultanah Hund ‘Hunat’ Bereke ve kızı Zehra’nın mezarları vardır. Bu kubbenin trompaları, Ubeydi Fatimi mukarnasların trompaları sistemi iki seviyelidir. Birinci seviyedeki kubbenin

²⁷⁷ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.183; Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.131.

²⁷⁸ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s. 131.

²⁷⁹ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.219-221; Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.183.

²⁸⁰ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.186.

kaidesinin köşesinde tek bir üçgen bulunur. Bu üçgen zirvesi sanki yuvarlak gibi, Lakin tam olarak yuvarlak değil. Bu yuvarlak üçgen yere bakar. Onun üzerindeki ikinci seviyede ise ikiz yuvarlak üçgen bulunmaktadır. Bu Ubeydi Trompaları sistemi ile ters üçlü derin niş üslubuyla inşa edilmiştir. Kubbenin dış dörder köşelerinde Ubeydi trompaları sanki merdivenler gibidir.²⁸¹

Kubbenin kasnağındaki kandalıye pencerelerinde ikiz mermer sütunceler görülür. Sütuncelerin üzeri altın suyu süsleme örtüsüyle kaplanmıştır. Bu altın suyu süsleme örtüsü H.5/M.11.y.y.'a aittir. Meşhur olan altın suyu kaplamaları Ubeydi Fatimi dönemine aittir. Eyyubiler döneminde sütuncelerin üzeri altın süsleme örtüsüyle kaplanmamıştı. Memlûklü döneminin H.8/M.14.y.y.'ın ikinci yarısında mermer sütuncelerde altın suyu süsleme örtüsü üslubu kullanılmıştır. Örneğin; Sultan Şaban kubbesinin doğu eyvanı tarafında büyük bir dikdörtgen pencere bulunur. Pencerede çift kanatlı ahşap pencere bulunmaktadır. Çift kanatlı pencerenin üzerinde zengin zarif geometrik süslemeler kazıma üslubuyla yapılmıştır.²⁸²

Hasan Abdulvahhab, Sultan Eşref Şaban kubbeleri ile ilgili diyor ki: *“Doğu eyvan etrafında iki tane kubbe bulunmaktadır. Memlûklü medresesinde nadir görülen bir üsluptur. Memlûklü hangahlarında bu üslup meşhurdur. Örneğin; Münüfî, Ümmü Ünüik, Hund “Hatun” Semre ve Nasır Ferc hangahlarındaki doğu eyvan etrafında iki tane kubbe görülür. Memlûklü medreselerinden önce Ubeydi Fatimi camilerinde doğu eyvan etrafında iki tane kubbe bulunur. Yani Mısır’ın camilerinde Mısır’ın medreselerinden daha önce doğu eyvan etrafında iki tane kubbe kullanılmıştır. Örneğin; Ubeydi el-Hakim ulu camiinin doğu eyvanı etrafında iki tane kubbe vardır. Çerkez Memlûklular ilk defa bu üslubu, Mueyyid Şeyh külliyesinde kullanılmışlardır.”*²⁸³

Maalesef bu medresenin mühendisini bilmiyoruz. Mahkemeler bu mühendis Mısırlı değildir. Çünkü bu mühendisin üslubu, Mısır mühendislerinin üslupları gibi değildir. Kullandığı yabancı üslup, Sultan Şaban medresesinin mimarisinde görülür.

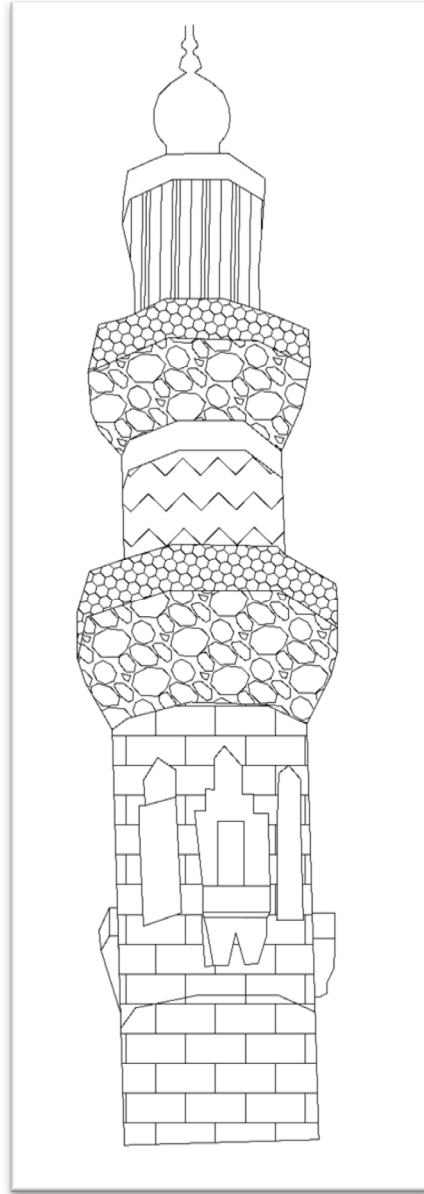
2.13.7.Minare

Minare iki tarafa bakmaktadır. Birincisi, ana cephenin tarafına, ikincisi ise güneydoğu kible duvarı tarafına bakmaktadır. Mukarnaslı iki şerefeli, kare kaidenin pabucunun üzerindeki sekizgen gövde bulunur. Gövdenin yukarının yönünde mukarnaslı şerefe vardır. Onun üstünde petek vardır. Peteğin sonunda diğer küçük mukarnaslı şerefe bulunmaktadır. Bunun üzerinde sekiz sütunce görülür. Sekiz sütuncenin üstünde testi kubbecik bulunur. (Şek:32).

²⁸¹ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.219; Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.187; Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s. 131.

²⁸² Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.187; Eymen, Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s. 131.

²⁸³ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.187.

(Şek:32) Ummu Sultan Şaban Medresenin Minaresi, Halit İmam 2020.

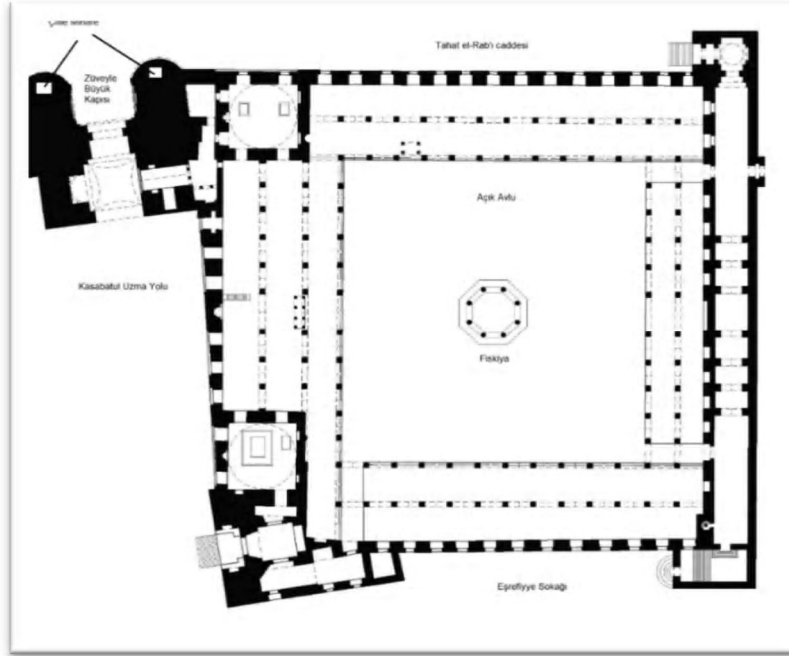
2.14.Sultan Mueyyid Şeyh Külliyesi

2.14.1. İnşa Tarihi

Bu külliye meşhur olan adı ile Mueyyid Şeyh Ulu Camiidir. Sultan Mueyyid Şeyh H.815-824/M.1412-1421 arasında Sultan olarak görev yapmıştır. Cami planı külliye²⁸⁴ sistemi ile inşa edilmiştir. Çünkü planı normal

²⁸⁴ Sultan Müeyyid Şeyh bu külliyenin üzerinde Mescit kelimesini yazdırmıştır; Ama cami, medrese, hangah, manzume kelimelerini kullanmamıştır. Bütün Müslüman mimarlara göre mescit, camiden daha küçüktür. Mescit içerisinde Cuma ve Bayram namazları kılınmaz. Mescit içerisinde sadece beş vakit namaz kılınır. Sultan Müeyyid Şeyh neden bu külliyesini mescit olarak isimlendirmiştir? Çünkü Çerkez Memlûklı mimarisinde usûl öyledir. Yani Ulu camilerin üzerine mescit kelimesi yazılır. Medresenin üzerinde camii ya da Mescit kelimesi yazılır. Müeyyid Şeyh mescidi güney İslami dönem Kahiresindeki büyük Züveyle kapısının arkasındadır. İnşaat'ın merhaleleri; **Birincisi**, Cemaziyel ahir H.818/M.1415 yılında Müeyyid Şeyh mescidinin temelleri atılmıştır. **İkincisi**, 5 Safer H.819/M.1416 yılında inşaat faaliyetleri başlamıştır. **Üçüncüsü** ise 17 Rebiul evvel H.819/M.1416 yılında mescit duvarları yapılmıştır. **Dördüncüsü** Sultan Müeyyid Şeyh'in askerleri Şaban H.819/m.1416'da sütun ve mermer malzemelerini mescide getirmişler. Ve Sultan Hasan camiulmedresesinin

camii ya da medrese planları gibi değildir. Planın içerisinde Hangah, ikiz kubbe, Cami, Medrese, Hamam ve avlusunun ortasında Fıskiye ve büyük yemek sofrası yapılmıştır. Külliye'nin dışında iki Mısır Çerkez Memlûklü minaresi bulunur. Minareler büyük Zuveyle kapısının üzerindedir. Mueyyid Şeyh Camii güney İslami dönem Kahire'sindeki büyük Zuveyle kapısının arkasındadır.²⁸⁵ (Şek:33).

(Şek: 33) Sultan Mueyyid Şeyh Külliyesinin yatay planı.²⁸⁶

2.14.2. Taçkapi

Taçkapi doğu ana cephededir. Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinde doğu ana cephesi, en yüksek cephedir.

Bu külliye'de dört tane cephe vardır. Araştırmamıza göre doğu ana cephe önemlidir. Çünkü bu cephe orijinal ve bu

bakır kapısını ve bakır Süreyya kumulunu “avizesini” mescide taşımışlardır. Sultan Müeyyid Şeyh, Sultan Hasan medresesinin vakfından bakır Süreyya kumulunu 500 dinar ile satın almıştır. Sultan Müeyyid Şeyh, Sultan Hasan medresesinin bakır kapısını alarak Nasır Hasan medresesi vakfına Kalyubiya şehrinden Kahe köyünün vakfını verdi. **Beşincisi**, Zilhicce H.819/M.1417 yılında Müeyyid Şeyh mescidinin masrafı 40 bin atın dinardır. **Altıncısı**, Muharrem H.820/Mart M.1417 yılında Nasıruddin Muhammed el-Bazî Katübusır “İstihbarat başkanı” Müeyyid Şeyh mescidine 500 cilt kitap hediye etmiştir. **Yedincisi**, Cuma günü Cemaziyel evvel H.820/M.1417 yılında Müeyyid Şeyh mescidinin inşaatı bitmeden önce ilk Cuma namazı ana eyvan'da kılınmıştır. **Sekizincisi**, 5 Ramazan H.820/M.1417 yılında Müeyyid Şeyh mescidinin batı tarafında Ubeydi “Fatimi” surları yıkılarak abdesthane inşa edilmiştir. Şevval H.820/M. 1417’de abdesthanenin inşaat faaliyeti bittirilmiştir. Bu abdesthaneye Ramazan sonuna kadar 70 bin altın dinar harcanmıştır. **Dokuzuncusu**, Cemaziyel evvel H.822/M.1419 yılında Sultan Müeyyid Şeyh mescidin içerisinde din ve Tıp medresesini açmıştır. Hatta Sultan Müeyyid Şeyh dörder eyvanda dörder mezhep şeyhlerini tayin edilmiştir. **Onunucu**, Cuma günü 21 şevval H.822/M.1419 yılında Fıskiye ve büyük yemek sofrasını yaptırmıştır. **On birincisi**, H.823/M.1420 yılında Sultan Müeyyid Şeyh’in oğlu “el-Sarimi İbrahim” vefat ederek doğu türbe içerisinde inşaat tam bitmeden önce defnedilmiştir. **On ikincisi**, Sultan Müeyyid Şeyh 8 Muharrem H.824/M.1421 yılında vefat edince doğu kubbe içerisinde defnedilmiştir. Sultan Müeyyid Şeyh defnedildiğinde doğu kubbenin inşası tamamen bitirilmemişti. **On üçüncüsü**, Sultan Müeyyid Şeyh vefat ettikten sonra ilk Ramazan H.824/M.1421’de doğu kubbenin inşaatı bitirilmiştir. **On dördüncüsü ise**, Maalesef Sultan Müeyyid Şeyh vefat ettikten sonra batı kubbesi, hangah ve sufilerin evlerinin inşaat faaliyetleri durdurulmuştur. Sultan Müeyyid Şeyh’in vefatından itibaren batı kubbe, hangah ve hangah’ın eklerinin inşaat faaliyetleri tamamen bitirilmemiştir; Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 207-209.

²⁸⁵ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.210.

²⁸⁶ Doris *Cairo of the Mamluks*, s.240.

cephede sinceli²⁸⁷ taçkapı, pencereler ve süslemeler vardır. Doğu ana cephenin kuzey tarafında taçkapı vardır. Çerkez Memlûkluk mimarisinde en muhteşem taçkapı Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin taçkapısıdır.²⁸⁸ Taçkapı ve doğu ana cephe, yerden daha yüksektir. Taçkapının önünde geniş dikdörtgen mermerli basamak görülür. Basamak etrafında çift taraflı merdivenler bulunur. Merdivenlerin çerçevesinde trabzan bulunmaktadır. Mermer trabzanın üzerinde mermer sütunceler vardır. Sütuncelerin üzerinde yarım küreler “mermer babalar” bulunur. Bu çift taraflı merdivenden derin girişe geçilir. Derin girişin sistemi kavsaralı mukarnaslar ile inşa edilmiştir. Kavsaralı giriş Çerkez Memlûkluk mimarisinde en yüksek giriştir. Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin taçkapısı, Sultan Nasır Hasan camiulmedresesinin taçkapısından daha küçüktür. Taçkapı ablak sistemiyle inşa edilmiştir. Ama doğu ana cephe Memlûkluk müşahharı “Kırmızı-sarı” ile inşa edilmiştir. Sultan Mueyyid Şeyh doğu ana cephesinde çeşitli mimari ve süsleme unsurları görülür.²⁸⁹ (Şek:34), (Res:66)

Girişin mukarnaslarının sistemi şöyledir: “Üçlü kemerin içerisinde sivri mukarnaslar bulunur. Sivri mukarnasların altında üçer mukarnas şeriti vardır. Üçer mukarnas şeritlerinin içerisinde beşli boş pencereler bulunur. Pencerelerin altında mukarnaslı pencere bulunmaktadır. İçerisinde lokma parmaklıklı demir şebeke vardır. Lokma parmaklık demir şebekeli pencerenin etrafında iki tane mermer sütunce bulunmaktadır. Lokma parmaklık şebekeli pencerenin alanı altında kör ve sağır kemerler görülür. Sağır kemerin altında kapının mermer çerçevesi vardır. Mermer çerçevesinde Nur suresinden bir bölüm, etrafında zengin geometrik ve bitkisel süslemeler bulunur. Mermer çerçevenin altında mermer albak, kırmızı, altın ve yeşil lento bulunmaktadır. Lento birbirlerine geçmiş renkli taşlarla yapılmıştır. Lentonun altında dikdörtgen çift kanatlı kapı vardır. Şu kapı ahşaptan yapılmışlardır. Kapı bakır, altın ve gümüş süsleme örtüsüyle kaplanmıştır.²⁹⁰ (Şek:34), (Res:67).

Bu kapı, Sultan Hasan camiulmedresesinden Mueyyid Şeyh külliyesine getirilmiştir. Daha önce Sultan Hasan kapısının nakledilmesi ile ilgili bilgi vermiştik. Kapının önünde küçük bir dikdörtgen mermerli basamak görülür. Girişin iki tarafında mermer sekiler vardır. Sekilerin arkasında uzun derin niş bulunur. Bu nişlerde külliyenin özel güvenlik görevlileri otururlar. Sağ nişin üstünde ablak arma vardır. Armanın içinde tevhid kelimesi okunur. Diğer sol nişin içerisinde Saff suresi, 13.ayet ablak armanın içerisinde okunmaktadır. Armaların üzerinde nesih hattı ile yazılmış, kitabe vardır. Kitabenin kuşağı içerisinde Tevbe suresi 18.ayet yazmaktadır. Girişin üçlü kemerinin etrafında üçerli süslemeler görülür. Süslemelerin çerçevesinde Besmele, Cin suresi; 18.ayet, Salavatı

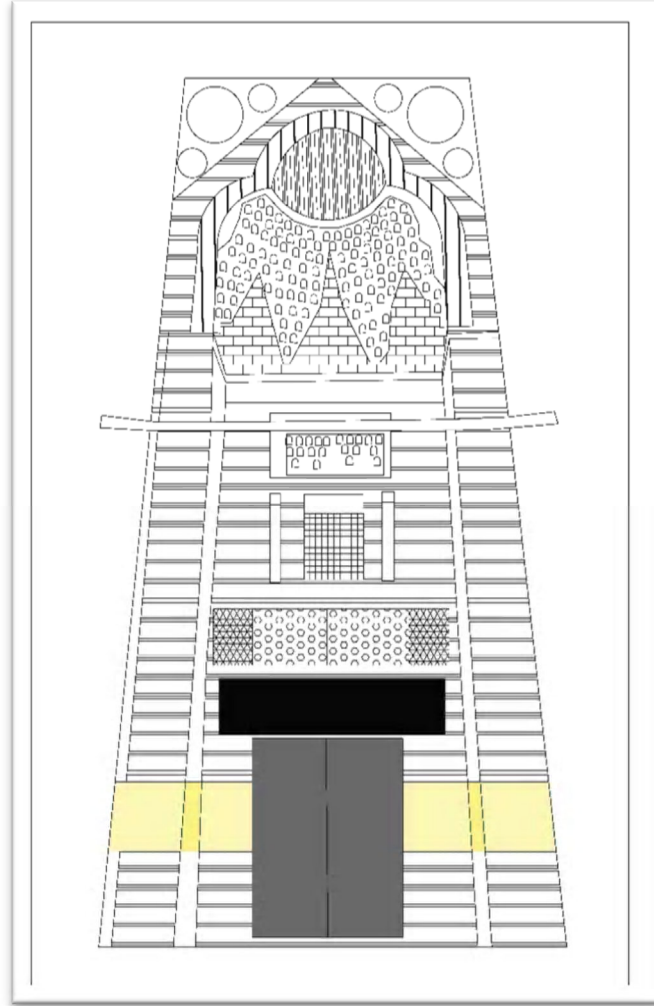
²⁸⁷ Since; سنجة bu kelime Farscadır. Ama Arapça’da bu kelimenin ismi; sancahtır. سنجة Memlûkluk mimarisi istilahında since’nin anlamı şatflı kilitli renkli taş demektir. Since birliklerinden kemer, taçkapı ve bazı duvarlar oluşmuş. Arapça’da sancak’ın anlamı; ölçü demektir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.67.

²⁸⁸ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.210.

²⁸⁹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.239.

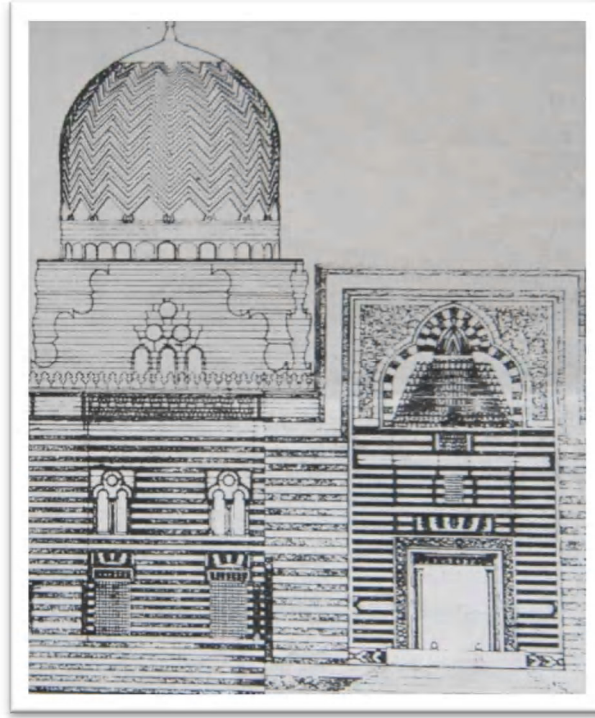
²⁹⁰ Bu kapı, Sultan Hasan camiulmedresesinden Mueyyid Şeyh külliyesine getirilmiştir. Daha önce Sultan Hasan kapısının nakledilmesi ile ilgili bilgi verdik; Husni Nuveyser, a.g.e., s.389; 390; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.239.

Muhammediye ve inşaat tarihi ‘‘H.823/M.1420’’ okunmaktadır. Taçkapı, doğu ana cephenin üst seviyesinden daha yüksektir.²⁹¹ (Şek:34, 35).

(Şek: 34) Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin Taçkapısı, Halit İmam 2020.

²⁹¹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.239.

(Şek: 35) Sultan Mueyyid Şeyh Kubbesi, Taçkapısı ve Ana Cephesi.²⁹²

2.14.3. Pencereleler

Doğu ana cephede iki seviye görülür. Birinci seviyede altışar sıra lokma parmaklık şebekeli demir pencereler bulunur. Her bir lokma parmaklık şebekeli pencerenin üstünde müşahhar ve ablak taşlar ‘renkli taş’ dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi süreti ile oluşan lentolar bulunmaktadır. Lentonun üstünde kör kemerler vardır. Kör kemerlerin üzerinde sağır kemerler görülür. Sağır kemerlerin üzerinde tekrar renkli taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi süreti ile küçük at nalı kemerler görülür. Sonra ikinci seviye başlar. İkinci seviyede yedişer yuvarlak pencere bulunur. Pencereleler Memlûklû kandalîye sistemiyle yapılmıştır. Burada altı sıra kandalîye görülür. ‘Yuvarlak pencerenin altında iki at nalı pencere bulunur’. (Şek:35), (Res:68).

Çift at nalı pencerenin etrafında ve ortasında mermer sütunceler vardır. Beşinci kandalîyeden sonra ve altıncı kandalîyeden önce iki iç içe geçmiş dikdörtgen taş görülür. Dikdörtgen içerisinde renkli müşahhar taşlar bulunur. ‘Kırmızı-Sarı’. Renkli müşahhar taşların ortasında yuvarlak pencere bulunmaktadır. Yuvarlak pencere demir şebeke örtüsüyle kaplanmıştır. Bütün kandalîye pencerelerinin üzerinde üçer sıra sivri mukarnas şeriti bulunmaktadır. Mukarnas şeritlerinin üzerinde yine üçer sıra düz şeritler görülür. Üçer sıra düz şeritlerinin üzerinde de dandan sıraları bulunur.²⁹³ (Şek:35), (Res:68).

²⁹² Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.237.

²⁹³ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.162;163.

2.14.4. Kubbe

Camide iki tane kubbe vardır. Birincisi iç kubbe mihrap tarafındadır. İkincisi ise doğu ana cephe tarafındadır. Kubbenin altında Sultan Mueyyid Şeyh ve onun oğlunun sandukaları vardır. Kubbenin kasnağında birleşik kandaliyeler vardır. Kasnağın dört tarafında dört tane birleşik Memlûklu kandaliyeleri görülür. Her bir kandaliye'ye üçgen formlu üç tane yuvarlak pencere konulmuştur. Üçgen yuvarlak pencerenin altında üçer at nalı pencere bulunur. Kubbenin iç dört köşelerinde ters dörder üçgenler bulunmaktadır. Her ters üçgen içerisinde sivri mukarnaslar vardır. Mimari trompun dışında, kubbenin köşelerinde dört tane basamaklı merdiven görülür. Bu trompun üslubu dolayısıyla büyük taşlı kubbe olarak inşa edilmiştir. Kubbenin kasnağında zikzak dışbükey kubbenin üzerine bakır alem konulmuştur. Alemin üstünde hilal görülür. Bu hilal kibleye dönüktür.²⁹⁴ (Şek:35), (Res:68).

2.14.5. Minareler

Mueyyid Şeyh külliyesinin mühendisi, dar alanda olduğu için Mueyyid Şeyh külliyesinin minarelerini büyük Zuveyle kapısının üzerine inşa edilmiştir. Muhteşem ve görkemli minarelerdendir. Her bir minarede üç tane şerefe vardır. Şerefeler boş taş üslubu ile yapılmıştır. Minarelerin gövdeleri sekiz köşeli inşa edilmiştir. Kuzey minarenin üzerinde şu kitabe okunur:” **Rahmetli Mehmet b. Kazzaz, Receb ayının birinci günü H. 882/M.1419 yılında bu minare’yi inşa etmiştir.**” İkinci minarede şu kitabe okunur:” **Sultan Mueyyid Şeyh Mehmet b. Kazzaz’a minare inşaatını emretmiştir. Şaban ayının ortasında H.823/M.1420 yılında minarenin inşaat faaliyetleri bitmiştir.**” Kitabeden anlaşıldığına göre kuzey minare ile diğer minarenin inşaat tarihleri arasında bir yıl fark vardır.²⁹⁵ Minarelerin arasındaki Büyük Zuveyle kapısının üzerinde yarım daireli kemer manzara²⁹⁶ alanı vardır. (Şek:36, 37), (Res:69).

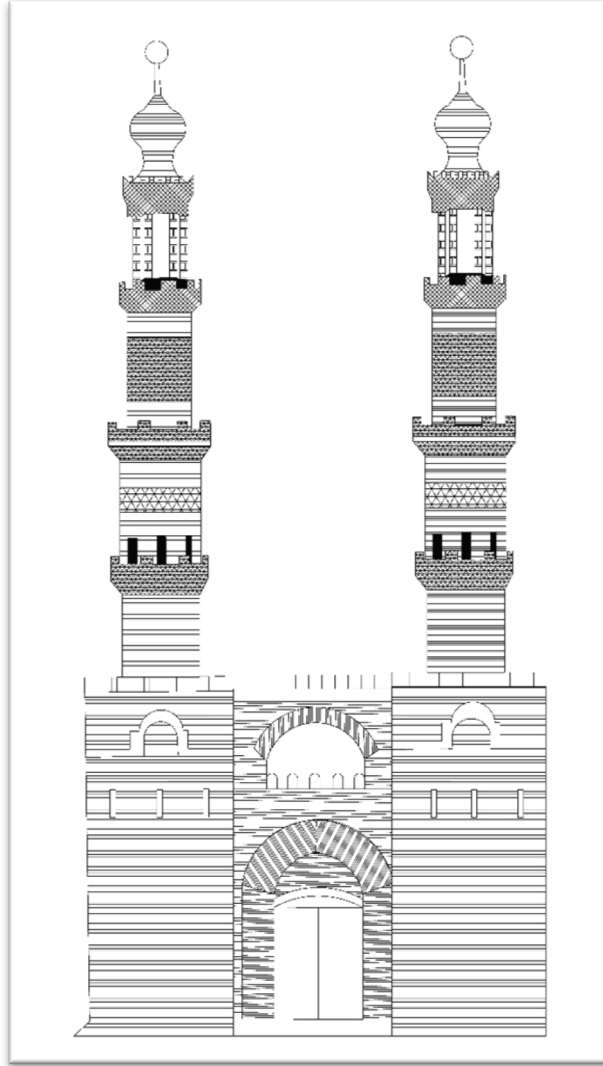
Minarelerin şerefeleri altında altışar sıra sivri mukarnaslar bulunmaktadır. Minarelerin külahları testi şekli ile inşa edilmiştir. Minarenin gövedelerinin üzerinde zikzak müşahhar “kırmızı-beyaz” mermer ile yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Minare külahlarının üzerinde alemli Memlûklu hilali görülür. Alem yanında ikiz bakır alemler bulunur. Bakır alemlerinin üzerinde üçgen başlar bulunmaktadır. Minareleri inşa etmeden önce mühendis Mehmet b. Burci H.821/M.1418 yılında iki tane minare inşa etmiştir. Ancak bu minareler inşa edildikten kısa bir süre sonra yıkılmıştır. Bu sebeple Sultan Mueyyid Şeyh, mühendis Muhammed b. Burci’yi değiştirmiştir. Sultan Mueyyid

²⁹⁴ Husnu Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyyin Vel Memâlik*, s.392-394.

²⁹⁵ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyyin Vel Memâlik*, s.393.

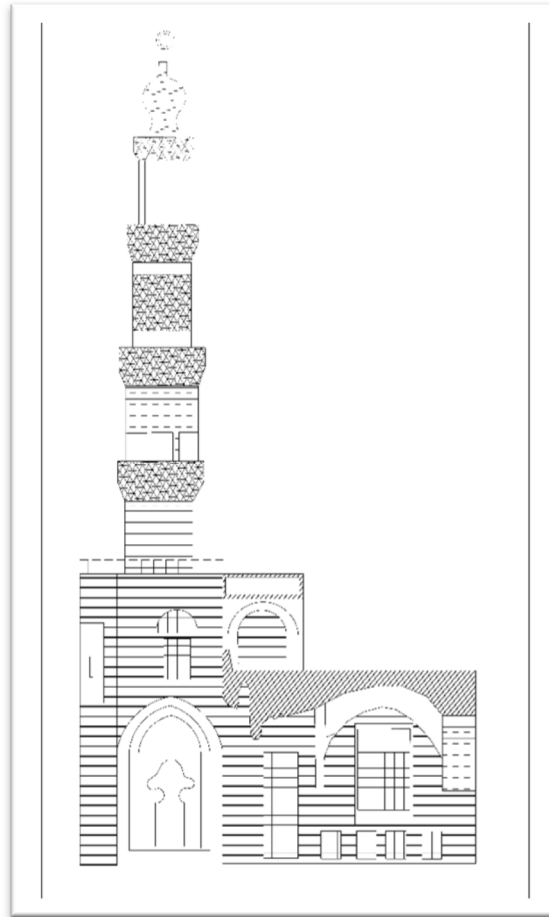
²⁹⁶ Manzara; منظر Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu menazırdır. منظر Memlûklu mimarisi istilâhında büyük bir odadır. Bu odanın karşısında bahçe ya da anayol bulunmaktadır. Örnek, Sultan Mueyyid Şeyh menzarası Büyük Zuveyle kapısının üzerindedir. Sultan Mueyyid Şeyh bu menzaradan Memlûklu askerini gözden geçiriyormuş; (Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s.117). Osmanlı mimarisinde Menzara kelimesi Kamus-i Türki’de 1.Görünen yer, görünüş. 2. Bakılıp seyretilen yer, gözün gözebildiği yerlerin görünüşü anlamlarında verilmiştir. Risale-i Mi’ariyye’de ise dışarıyı görebilecek yerlerin tamamı için genel bir anlamda kullanıldığı söylenebilir; (Arcu Can, “Risale-i Mi’ariyye’de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.85).

Şeyh, mühendis Muhammed b. Kazzaz'ı görevlendirmiştir. Mühendis Muhammed b. Kazzaz, son minareleri inşa etmiştir. Muhammed b. Kazzaz'ın minareleri günümüzde halen durmaktadır.²⁹⁷ (Şek:36), (Res:69).

(Şek:36) Sultan Mu'ayyid Şeyh külliyesinin minareleri, Kahire'nin Büyük Zuveyle kapısının üzerindedir, Halit İmam 2020.

²⁹⁷ Ahmed Abdurrazık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.235,236; Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s. 241; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.393.

(Şek.37) Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin Batı minaresi, Batı Büyük Zuveyle kapısı ve Ana cephenin külliyesinin kesiti, Halit İmam 2020.

2.15.Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camii

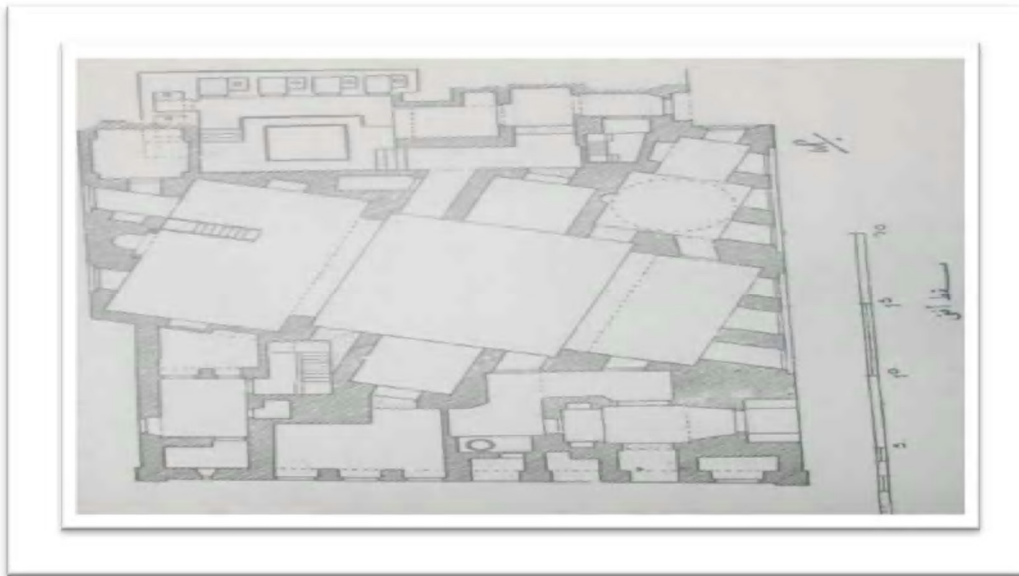
2.15.1.İnşa Tarihi

Çerkez Memlûklı devleti dönemindeki Sultan Eşref Barsbay zamanında Emir Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar “yazar; davetiye sahibi” Ramazan ayının ikinci cuma günü H.830/M.427 yılında bu ulu caminin inşasını tamamlamıştır. Cami Memlûklı Kahire’indeki Migarbilin caddesindedir.²⁹⁸

Gerçekten bu normal bir Ulu Cami değildir. Caminin kitabesinde binanın adı camidir. Ama Hasan Abdulvahhab’ın anlattığına göre:” **Bu caminin planından bir sonuç çıkardım. Burası cami değil, medresedir. Çünkü öğrenci odaları var. Bina planı medrese planıdır. Cami planı değildir. Ama neden inşa kitabesinde cami diye yazıldı? Bilmiyorum.**” Sahavi’nin anlattığına göre:” **Elsade el-Hanefiye ve Sufi müridlerine göre Cani Bey medresesi önemli merkezdir**”. Aynı zamanda Makrizi’nin anlattığına göre:” **Emir Cani Bey el-Eşrefi el- Davadar, Migarbilin caddesinde hangah inşa ettirmiştir**”. Batılı araştırmacı Van Barkım bu cami

²⁹⁸ Emir Cani Bey el-Eşrefi, H.826/M.1423 yılında satın alınarak Memlûklı ordusuna girmiş. Sultan Eşref Barsbay, emir Cani Bey; Memlûklı ordusunda emir taplahane “Tapyâ; Küçük kalenin başı”, hazindar “maliye kurumunun başı” sonradan diğer yüksek görevlere tayin etmiştir. Emir Cani Bey Maharetli ve zekâ sahibidir. O yüzden Sultan Eşref Barsbay, onu Sultan Davadarı “Sultan özel kalem müdürü” görevine tayin etmiştir. Emir Cani Bey, bu camii’yi inşa ettikten bir yıl sonra vefat etmiştir. Yani 27 Rebiul evvel H.831/Ocak M.1428 yılında emir Cani Bey el-Eşrefi 25 yaşında vefat etmiştir. Önce emir Cani Bey, kendi camiinin kümbetinde defnedilmiştir. Lakin Sultan Eşref Barsbay onu Sultan Barsbay hangahındaki kümbetine taşıtarak oraya defnetmiştir; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.218.

hakkında diyor ki:” Çerkez Memlûklı devleti döneminde bina planının delaleti önemli değil. Önemli olan binanın görevidir. Bunun için Cani Bey el- Eşrefi planı hem medrese hem de hangahtır, ancak binanın adı **camidir**.” Hasan Abdülvahhab’ın anlattığına göre: ” Batılı araştırmacı Mr. Van Barkim’in görüşünü Cani Bey Camii hakkında kabul edebiliriz. Çünkü Çerkez Memlûklı devleti döneminde mimarinin bir kuralı vardı.” Bina’nın adı, Bina’nın amacından alınır, mimarinin tarzı ve bina planından alınmaz.” Bu yüzden Emir Cani Bey bu medresenin kitabesinde cami adını yazdırmıştır. Hasan Abdülvahhab son kezde diyor ki:” **Cani Bey el-Eşrefi caminin planına bakarak, Sahavi, Makrizi tariflerini ve Van Barkim’in görüşünü okuduktan sonra benim bu cami hakkındaki şaşkınlığım bitmiştir**”.²⁹⁹ Biz aynı görüşleri Mueyyid Şeyh Camii içinde kullanabiliriz. Bunun için cami adı ile manzumenin planını birbirine bağlayabiliriz. Çünkü Mueyyid Şeyh camiinin de tıpkı Cani Bey camii gibi, sanki adında hata var, ama plan bize başka bir tarif veriyor. Mueyyid Şeyh Camii inşa edildikten 6 yıl sonra Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camii inşa edilmiştir. Yani bina adı ile bina görevinin farklı olması durumu Sultan Mueyyid Şeyh döneminden itibaren başlamıştır. (Şek:38), (Res:70).

(Şek:38) Emir Cani Bey el-Eşrefi ed-Davadar Camiinin Yatay Planı.³⁰⁰

2.15.2. Taçkapı

Kuzeybatı cephesinin kuzey tarafında anıtsal taçkapı bulunur. Girişin önünde sağ ve sol taraflarında iki tane seki vardır. Herbir mermer seki arkasında derin bir niş bulunmaktadır. Girişte çift kanatlı dikdörtgen girişin ahşap kapısı görülmür. Kapı bakır geometrik süsleme örtüsüyle kaplanmıştır. Dikdörtgen girişin üzerinde kör kemer bulunur. Sağır kemerin üstünde dikdörtgen lokma parmaklık demir şebekeli geometrik pencere bulunmaktadır. Pencerenin üstünde kavsaralı üçlü kemer bulunur. İçerisinde sivri nişli mukarnaslar vardır. Seki nişlerinin üstünde

²⁹⁹ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.218-220.

³⁰⁰ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Esariye*, s.219.

kare geometrik kufi kitabesi bulunur. Soldaki kitabe doğal afetler yüzünden yıkılmıştır. Girişin lentosunun üzerinde bani adı ve inşaat tarihi H.830/M.1427 yılı olarak okunur. Taçkapı ablak taş ile yapılmıştır.³⁰¹ (Res:70, 71).

2.15.3. Pencereleler

Kuzeybatı cephede iki seviye vardır. Birinci seviyede altı tane demir lokma parmaklık şebekeli pencere bulunmaktadır. Her bir lokma parmaklık şebekeli pencerenin üstünde kör ve sağır kemerler görülür. Sağır kemerlerinin üstünde taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi sureti ile oluşan lentolar yapılmıştır. Lentoların altında ablak üzüm yaprakları ve üzüm dalları görülür. Lentoların üstünde taşlı beyaz şerit bulunur. Şeridin üstünde ikinci seviye alanı başlar. Bu seviyede altı tane at nalı pencere bulunmaktadır. (Res:73).

At nalı pencereleri demir şebekeleri örtüsüyle kaplanmıştır. Aynı pencereler, alçı ve renkli camlarla caminin içine bakmaktadırlar. At nalı pencerelerinin üstünde iki tane sivri mukarnas şeridi bulunur. Birinci sivri mukarnas şeridi, ikinci sivri mukarnas şeridinden daha büyük ve sayıca daha azdır. Mukarnas şeritlerinin üzerinde üçlü üzüm yaprakları sanki dendanlar gibi görülür.³⁰² (Res: 74).

2.15.4. Havanitler

Kuzeydoğu cephede birkaç havanit **“küçük dükkânlar”** vardır. **Havanit mimari sistemi şöyledir:” odanın alanının üstü sivri tonoz örtüsüyle kaplanmıştır. Havanitin girişi at nalı kemer şeklinde yapılmıştır”**. Girişte ahşap at nalı kapı bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephenin kuzey tarafında kalan selsebilin lokma parmaklık şebekeli penceresi vardır. Maalesef doğal afetler yüzünden selsebilin odası ve mektebi yıkılmıştır.³⁰³ (Şek:38)

2.15.6. Kubbe

Cami’de büyük kubbe vardır. Bu kubbe hem kuzeybatı ana cepheye bakar, hem de batı cepheye bakar. Bu kubbenin dış köşelerinde dört tane kare üzerinde sekiz köşenin trompaları bulunur. Bunların üstünde kubbenin silindirik kasnağı vardır. Kubbenin kasnağında küçük sekiz at nalı pencere bulunmaktadır. Pencerelelerin üzerinde Memlûkluk tarzı süslü kitabe şeridi görülür. Kitabenin kasnağının üzerinde oturan tümsek geometrik kubbenin başı vardır. (Res:70).

2.15.7.Minare

Taçkapının sağ tarafında Cani Bey caminin minaresi bulunur. Caminin damı üzerine minarenin kare kaidesi konulmuştur. Bu kaidenin dört köşesinde dört tane çıkma ve mukarnas sıraları bulunmaktadır. Mukarnaslar ve çıkmalar yardımı ile sekiz köşeli gövde taşınmaktadır. Kare gövdede dört tane küçük şerefe bulunur. Minarenin kaidesinin içinde ahşap merdiven ve trabzan vardır. Minarenin ikinci katı “sekiz köşeli gövde” tuğla ile inşa edilmiştir. Minarenin külahı testi şekli ile yapılmıştır. Üslup olarak bu minarenin külahı, Memlûkluk dönemine aittir. Ancak hangi yıl bu külah, alem ve hilal tamir edilmiş? Elimizde bu sorunun cevabı yoktur.³⁰⁴ (Res:70).

³⁰¹ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.447.

³⁰² Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.218.

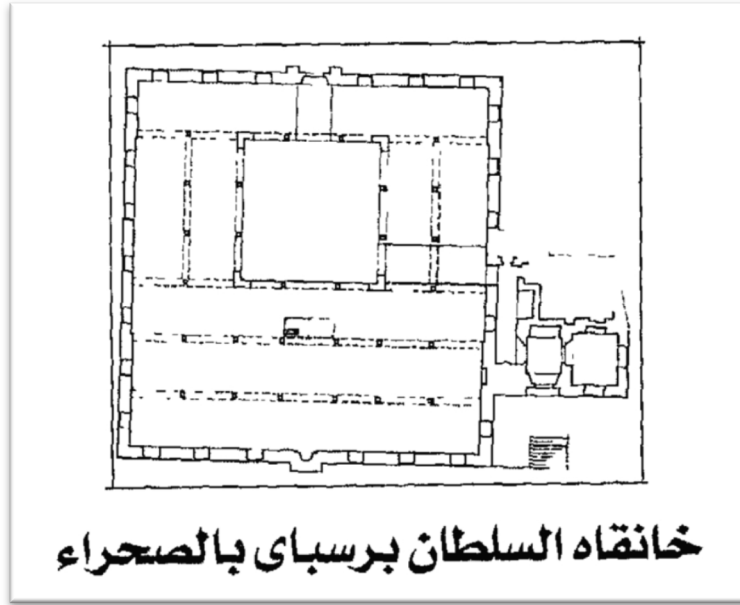
³⁰³ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.218.

³⁰⁴ Halit İmam, *Arkeoloji Raporu*, s.8-10.

2.16.Sultan Eşref Barsbay Hangahı

2.16.1. İnşa Tarihi

Hangah Sultan Eşref Barsbay'ın hayatında yaptırdığı ikinci eserdir. Memlûklü çölünde ‘Doğu Kahire mezarlıklarının bulunduğu bölgededir. Memlûklü çölünde genişlik ve büyüklük bakımından ikinci binadır. Çünkü Sultan el-Nasır Ferec b. Berkuk hangahı, Sultan Eşref Barsbay hangahından daha büyük ve geniştir. Bu hangahın üzerindeki kitabesinde inşaat tarihi olarak H.835 zilhicce/M.1431 yazılıdır. Hasan Abdulvahhab'ın anlatığına göre:” **Bu tarih hangahın inşaatının bitirildiği tarihtir**”.³⁰⁵ (Şek:39), (Res:75).

(Şek:39) Sultan Eşref Barsbay enine hangahı, Plan.³⁰⁶

2.16.2. Hangahın Cepheleri

Bu hangahta dört tane cephe vardır. Sultan Eşref Barsbay hangahın ana cephesindeki taş vakfiyesinden şu bilgileri çıkartabiliyoruz: **“Bu hangahtaki en önemli cephe, kuzeybatı ana cephedir. Kuzeybatı ana cephe, Eşrefiye caddesine bakar. Cephe taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi sureti ile oluşan müşahhar “renkli taş” ile inşa edilmiştir. Ancak kuzeydoğu cephe, Sultan Nasır Ferc b. Berkuk hangahına bakar. Sultan Eşref Barsbay’ın kuzeydoğu cephesi ile Sultan Nasır Ferc b. Berkuk hangahı arasında küçük bir sokak bulunur.”** Sultan Eşref Barsbay’ın hangahının güneybatı cephesi, Osmanlı Ahmet Abu Yusuf tekkesi karşısındadır. Fakat Sultan Eşref Barsbay’ın hangahının güneydoğu cephesinin önünde Sufilerin türbeleri vardı. Maalesef halk sufi türbelerinin alanına el koymuştur.³⁰⁷ (Res:75).

2.16.3. Taçkapı

Kuzeybatı ana cephesinin batı tarafında taçkapı bulunmaktadır. Daha önce kuzeybatı ana cephede birkaç giriş vardır. Ancak zamanla olaylar yüzünden bu girişler kapatılmıştır. Ne zaman bu girişler kapatılmış sorusu

³⁰⁵ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 225.

³⁰⁶ Abdullah Al’attar, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.122.

³⁰⁷ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.509; 510.

hakkında, bizde tam olarak doğru bilgi yoktur. Ancak batılı araştırmacıların görüşleri vardır. Taçkapının üstünde basit bir minare vardır. Taçkapının önünde çift taraflı taş merdiven bulunmaktadır. Taçkapının iki tarafında bir süslü kitabesi görülür. Kitabenin bilgileri şöyledir: “*Besmele, Sultan Eşref Barsbay’ın adı, lakabı, duası ve hangahının inşaat tarihi zilhicce ayının ortasında 835.H/M.1431.*”³⁰⁸

Mukarnasların üzerinde üçlü kemer vardır. Girişin sol ve sağ taraflarında iki tane daire şeklinde arma görülür. Sağ armada Besmele ve Tevbe suresi, 18. Ayet bulunur. Sol arma’da Sultan Eşref Barsbay’ın adı ve duası okunur. Girişin üstünde taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi sureti ile oluşan lento bulunmaktadır. Lentonun üzerinde kör ve sağır kemerler görülür. Sağır kemerin üzerinde dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Pencerenin şebekesi, demirden geometrik şekilde yapılmıştır. Hem müşahhar üslubu ile hem ablak üslubu ile renkli taştan taçkapı yapılmıştır. Taçkapının üç kemeri üzerinde birkaç sıra kapı yapılmıştır. Giriş kapısı, çift kanatlı ahşaptandır. Çift kanatlı ahşap kapı bakır geometrik süsleme örtüsüyle kaplanmıştır. Girişin etrafında iki tane mermer sütun ve iki tane seki vardır.³⁰⁹ (Res:76, 77).

2.16.4. Pencereleler

Kuzeybatı ana cephede iki seviye bulunur. Birinci seviyede iki bölüm vardır. Birincisi, girişin merdiveni yanındadır. Bu pencere at nalı formu ile yapılmıştır. İkinci seviyede ise yedi tane dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere bulunmaktadır. Lokma parmaklık şebekeli pencerelerin üzerinde sivri mukarnaslar vardır. İkinci seviyede altı adet at nalı pencere bulunur. Tek bir yuvarlak “Basit Kandaliye” pencere görülür. Hangahın dış tarafındaki pencerelerin üzeri demir şebeke örtüsüyle kaplanmıştır. Aynı alçı renkli cam süslemeli pencereler, hangahın içine bakıyor. Pencerelerin üstünde beş sıra sivri mukarnas bulunmaktadır. Bu pencerelerin arkasında sufilerin odaları vardır.³¹⁰

2.16.5. Dendanlar

Kuzeybatı ana cephenin ebadı 115 m.’dir. Cephenin ebat uzunluğunun üstünde dendanlar vardı. Maalesef doğal afetler yüzünden bu dendanlar yıkılmıştır.³¹¹

2.16.6. Selsebil

Kuzeybatı ana cephenin batı tarafında taçkapı sağ tarafında selsebil bulunur. Selsebil’de üç bölüm vardır. Birinci su deposu, selsebilin yerinin atındadır. İkincisi dikdörtgen oda vardır. Oda’da büyük lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Pencerenin şebekesi, bakırdan yapılmıştır. Üçüncü bölüm ise mekteptir. Selsebilin yanında dikdörtgen bir giriş vardır. Maalesef şu anda bir aile bu selsebile ve sufilik türbelerinin alanına el koyarak selsebili meskene çevirmiştir.³¹²

³⁰⁸ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.225, 226.

³⁰⁹ Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.514.

³¹⁰ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.225, 226.

³¹¹ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 226.

³¹² Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.510, 511.

2.16.7. Kubbe

Kuzeybatı ana cephenin doğu tarafında büyük taşlı kubbe bulunmaktadır. Kubbenin dış köşeleri sanki merdiven gibidir. Köşelerin ortasında birleşik yuvarlak ve at nalı pencereler vardır. Köşeler sebebiyle kubbenin kasnağı daireye çevrilmiştir. Kubbenin kasnağında altı tane at nalı pencere vardır. Pencereler alçı ve renkli cam süsleme örtüsüyle kaplanmıştır. Pencerelerin üstünde Ayetel kürsinin yazılı olduğu kitabe şeridi okunur. Kitabenin kasnağının üstünde tümsek bir kubbe oturur. Kubbenin süslemeleri önemlidir. Çünkü bu kubbenin üzeri geometrik ve bitkisel süsleme örtüsüyle kaplanmıştır. Üslup yani hem geometrik hem de bitkisel süslemeler, Sultan Eşref Barsbay'ın kubbesinden önce Memlûkluk kubbeleri düz, sade, geometrik veya bitkisel süslemeler idi. Bazen Memlûkluk mimarilerinde dilimli bir kubbe bulunmaktadır. Ancak geometrik ve bitkisel süslemeleri toplayan ilk Memlûkluk kubbesi Sultan Eşref Barsbay'ın hangahının kubbesidir. Kubbenin altında mermer sanduka vardır. Bu sandukanın altında Sultan Eşref Barsbay'ın mezarı bulunur. Sultanın mermer sandukasının yanında başka bir sanduka daha vardır. Sandukanın altında Emir Seyfettin Yeşbek b. Abdüllah, Sultan Eşref Barsbay'ın kardeşinin mezarı bulunur.³¹³ (Res:78).

2.16.8. Minare

Taçkapının üzerinde minare bulunur. Minarenin kaidesi, Sultan Eşref Barsbay dönemine aittir. Kaide dikdörtgen bir şekildedir. Damın üzerinde koyulmuştur. Kaidenin kuzeybatı tarafında minarenin girişi vardır. Girişin üstünde sivri kemerli kapalı pencere bulunmaktadır.³¹⁴ Ancak ikinci ve üçüncü minarenin gövdeleri Osmanlı dönemine aittir. İkinci ve üçüncü minarenin gövdeleri basit bir gövde yapıdadır. Minarelerin hangi Osmanlı dönemlerinde yapıldığına? Dair elimizde bilgi yoktur.³¹⁵ (Res:78)

2.17. Sultan Eşref Barsbay Ulu Camii

2.17.1. İnşa Tarihi

Sultan Eşref Barsbay'ın bu ulu cami'yi inşa sebebi ise, Sultan Eşref Barsbay'ın Kıbrıs Hristiyanlarına karşı kazandığı zaferdir. Şöyleki: “*Sultan Eşref Barsbay Cenab-ı Allah’a, Kıbrıs Hristiyanlarına karşı bu zaferi kazanırsa bir ulu camii inşası sözi verdi*”. H. 829/M. 1426 yılında zaferi kazanınca bu cami'yi ve beraberinde bir selsebil, bir mikat “Şikâyet divanı”, bir han ve hayvanların su içmesi için bir yalak yaptırdır. Ulu Cami Kalyubiyeye şehrindeki Hangah bölgesinde inşa edilmiştir.³¹⁶

³¹³ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.227; Husni **Nuveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.515.

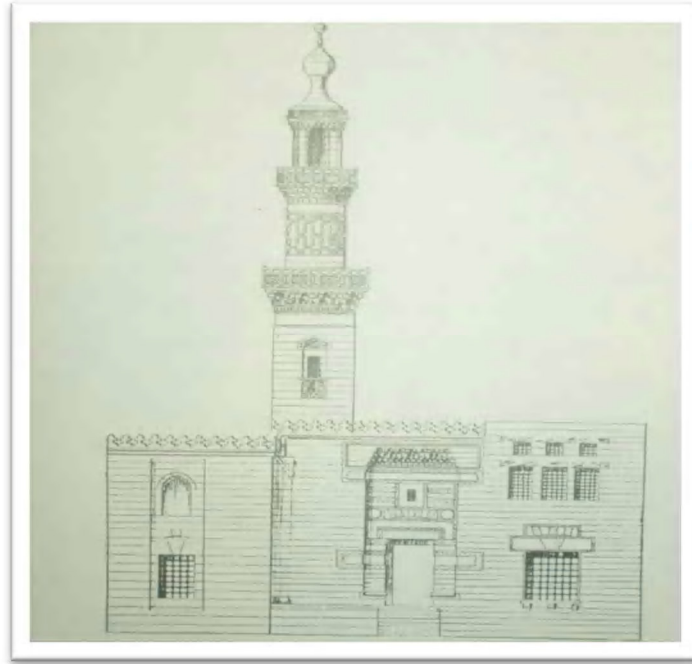
³¹⁴ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.225.

³¹⁵ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.225.

³¹⁶ Sultan Eşref Barsbay avlanmak için Kahire'nin kuzeydoğusundaki Kalyubiyeye çölünün girişine varınca orada hastalandı. Hastalanca atından indi ve Cenab-ı Allah'a dua ederek, eğer bu hastalıktan iyileşirse bu bölgede Allah rızası için bir şehir kuracağı sözünü verdi ve hastalıktan kurtulunca sözünü yerine getirerek Hangah bölgesini inşa ettirdi. Zamanla bu bölge gelişerek ve genişleyerek Kalyubiyeye şehrinin bir parçası oldu. İşte Kıbrıs fethedildikten sonra Eref Barsbay Ulu Camii bu bölgenin merkezinde inşa edilmiştir. Sultan Eref Barsbay bu savaşta Kıbrıs kralı Canus'u, bakanları ve komutanları esir almıştır. Kahire'ye getirmiş, eşeklere ters bindirerek Kahire sokaklarında dolaştırmış, Bu arada Nahhasın anayolundaki Sultan Eşref Barsbay medresesine gelince kral'ın miğferini medresenin girişi üzerine astırmış. Bu miğfer Osmanlı dönemine kadar orada kalmıştır.

2.17.2.Taçkapı

Camide dört tane cephe vardır. Bizim araştırmamıza göre doğu ana cephesi önemlidir. Doğu ana cephede taçkapı bulunmaktadır. Taçkapı üçlü kemer sistemiyle yapılmamıştır. Girişin duvarları mermer örtüsüyle kaplanmıştır. Bu mermerlerin renkleri hem siyah hem de beyazdır. Kapının girişi üzerinde Tevbe suresi, 18.ayet ve Sultan Eşref Barsbay'ın adı okunur. Girişin önünde tek taraflı taş merdiven bulunmaktadır. Girişinde dikdörtgen çift kanatlı kapı bulunur. Kapı geometrik bakır süslemeleri örtüsüyle kaplanmıştır.³¹⁷ (Şek:40), (Res:79).

(Şek: 40) Sultan Eşref Barsbay Ulu Camiinin Doğu Ana Cephesi.³¹⁸

Eşref Barsbay ulu camiinin orijinal kapısı M.1901 tarihinde İslam sanat müzesine taşınmıştır. Kapının üzerinde şu kitabe okunur:” **Emir Şemseddin Sungur et-Tavil el-Mansuri bu kapıyı yapmıştır**”. Kapının üzerinde garip süslemeler görülür. Çünkü ilk defa bu cami kapısının üzerinde hayvan figürleri kullanılmıştır.³¹⁹

Muhtemelen bu üslup Anadolu Selçuklularından esinlenmiştir. Çünkü bu üslupla meşhur olan Anadolu Selçuklu camileri yaygındır.

Dikdörtgen girişin üzerinde renkli lentolar bulunmaktadır. Öte yandan bu renkli taşlar hem müşahhar hem de ablak üslupları ile inşa edilmiştir. İkinci lentonun üzerinde kör ve sağır kemerler vardır. Sağır kemer taşların dikey bir şeki’de birbirlerine kenetlenmesi süreti ile yapılmıştır. Sağır kemerin yanındaki iki tarafında daire şeklinde iki arma görülür. İçerimde Sultan Eşref Barsbay’ın adı, lakabı ve onun duası okunur. Kavsaranın altındaki beyaz

“H.11/M.16 y.y.’da ”kral ve adamlarını tartarak ağırlıklarınca altın karşılığında Kıbrıs’a iade etmiştir. Bu aldığı altınlar sebebiyle Çerkez Memlûkları ekonomisi rahatlamıştır. M.1980-1985 arasında eski başmüfettiş Abdülkerim İmam Abuşanp, Hangah “Hanka” eski eserler matkasında çalışarak çöp deposu haline gelen Sultan Eşref Barsbay Ulu camiinin etrafını temizletmiş ve bu ceminin çevresine bir ihata duvarı yaptırarak tamirat yaptırmıştır; Hasan Abdulvahhab, a.g.e., s.229; Müfid **ez-Zeydi**, *Memlûkları Dönemi*, C:4, s.112 ; Abdülkerim İmam Abuşanp, Resmi özgeçmiş, 1985.

³¹⁷ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.231.

³¹⁸ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.230.

³¹⁹ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.231.

lentonun üzerinde şu kitabe okunur: ”**Besmele, Nur suresi, 36. Ve 37. Ayetleri ve inşaat tarihi cemaziyel evvel ayının birinci günü 840.H/ 1436.M.**” Lentonun üzerinde dikdörtgen küçük lokma parmaklık şebekeli pencere vardır. Pencerenin kitabeliğinin üzerinde dört sıra sivri mukarnas bulunur. Bu mukarnasların üstünde üzüm yaprakları şeklinde dendanlar görülür.³²⁰ (Şek:40), (Res:60).

2.17.3. Pencereleler

Doğu ana cephenin yüksekliği 10.25 m.dir. Cephede iki seviye vardır. Birinci seviyede iki tane dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Girişin sağ tarafındaki lokma parmaklık şebekeli pencere daha büyüktür. Bu pencerelerin üstünde taşların dikey bir şekilde kenetlenmesi sureti ile oluşan lentolar yapılmıştır. Lentoların üzerinde kör ve sağır kemerler görülür. Girişin sağ tarafındaki lokma parmaklık şebekeli pencerenin altında taş ayaklar bulunur. Pencerenin arkasında Eşref Barsbay camiinin kütüphanesi vardır.³²¹ (Şek:40).

İkinci seviyede ise yedi tane pencere vardır. Girişin sağ tarafındaki ikinci seviyede altı tane lokma parmaklık şebekeli pencere bulunmaktadır. Pencere üst üste yapılmıştır. Birinci sırada üç tane lokma parmaklık şebekeli pencere vardır. Pencere üstünde ikinci sıra pencere bulunur. İkinci sırada üç tane lokma parmaklık şebekeli pencere bulunmaktadır. İkinci sıra lokma parmaklık şebekeli pencere, birinci sıra pencerelerden daha küçüktür. Girişin sol tarafındaki ikinci seviyede tek at nalı kemerli pencere vardır. Pencere alçı ve renkli cam örtüsüyle kaplanmıştır.³²² (Şek:40).

2.17.4. Minare

Taçkapının sol tarafının üzerinde Eşref Barsbay Ulu Camiinin minaresi bulunur. Minarenin dikdörtgen kaidesi camiinin damı üzerindedir. Bu kaidede dört tane kavsaralı sivri kemerli şerefe vardır. Mukarnaslar yardımı ile şerefeler taşınmaktadır. Minarede üç gövdesi üç kod evlidir. Minarenin kaidesinin ebatları 3m.× 3m.’dir. Minarenin damdan itibaren yüksekliği 23m.’dir. Dam üzerinden itibaren minarenin kaidesinin yüksekliği 7.80 m.’dir. Kaidenin üstünde dört sıra mukarnas vardır. Mukarnasların üzerinde büyük bir mermer geometrik şerefe bulunur. Şerefelerinden itibaren üçüncü gövdeye kadar bedeni üzerinde düğüm ve şebekeli geometrik süslemeler görülür. İkinci gövdenin sonunda üç sıra mukarnas bulunur. Mukarnaslar vasıtasıyla daire tipi şerefeler taşınır. Şerefe geometrik mermer ile yapılmıştır. İkinci şerefe, birinci şerefeden daha küçüktür. Silindirik gövdenin yüksekliği 5.7 m.’dir. Üçüncü gövde sekiz köşeli formda inşa edilmiştir. Üçüncü gövdenin yüksekliği 8.50 m.’dir.³²³ (Şek:40).

Bu gövdede sekiz mermer sütun bulunur. Üçüncü gövdenin üzerinde üç sıra mukarnas vardır. Mukarnasların üzerinde geometrik süsleme şeridi görülür. Geometrik süslemelerin üzerinde testi külah bulunmaktadır. Külahın üzerinde alem ve hilal bulunur.³²⁴ (Şek:40), (Res:80).

³²⁰ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.542, 543.

³²¹ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.230.

³²² Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.230.

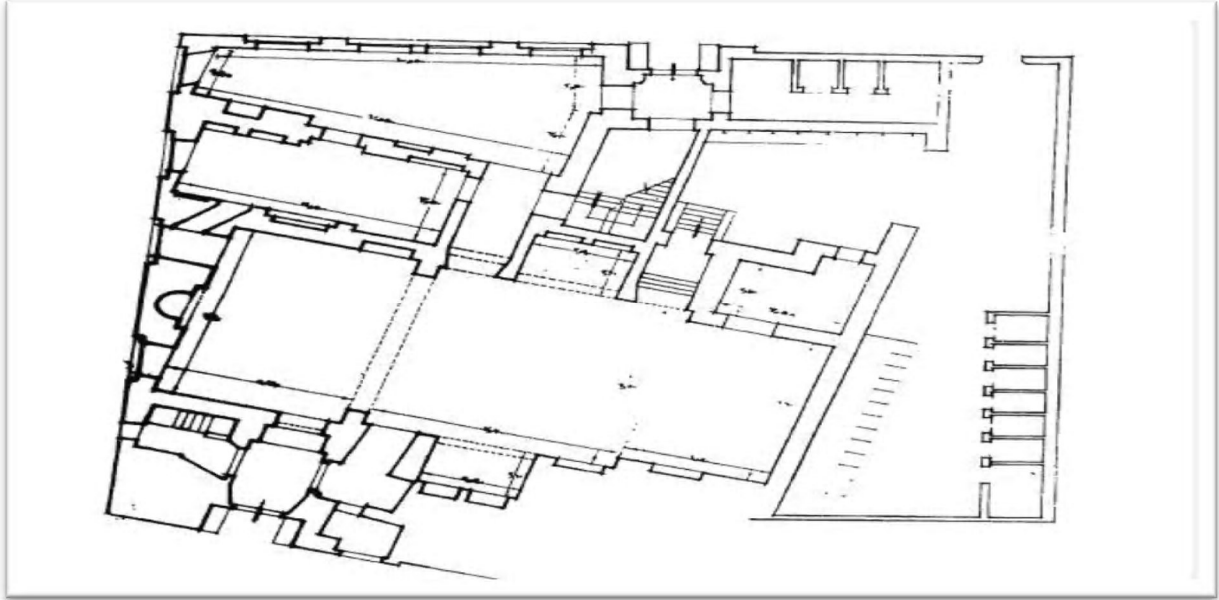
³²³ Husni Nuveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memâlik*, s.541, 542.

³²⁴ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.230.

2.18.Zeynuddin Yahya Ulu Camii

2.18.1.İnşa Tarihi

Emir Zeynuddin Yahya h.848/m.1444 yılında bu cami'yi inşa ettirmiştir. Bu cami Ezher Caddesi ile Haliç yolunun kesiştiği yerdedir.³²⁵ (Şek:41), (Res:81).

(Şek: 41) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin yatay planı.³²⁶

2.18.2.Taçkapı

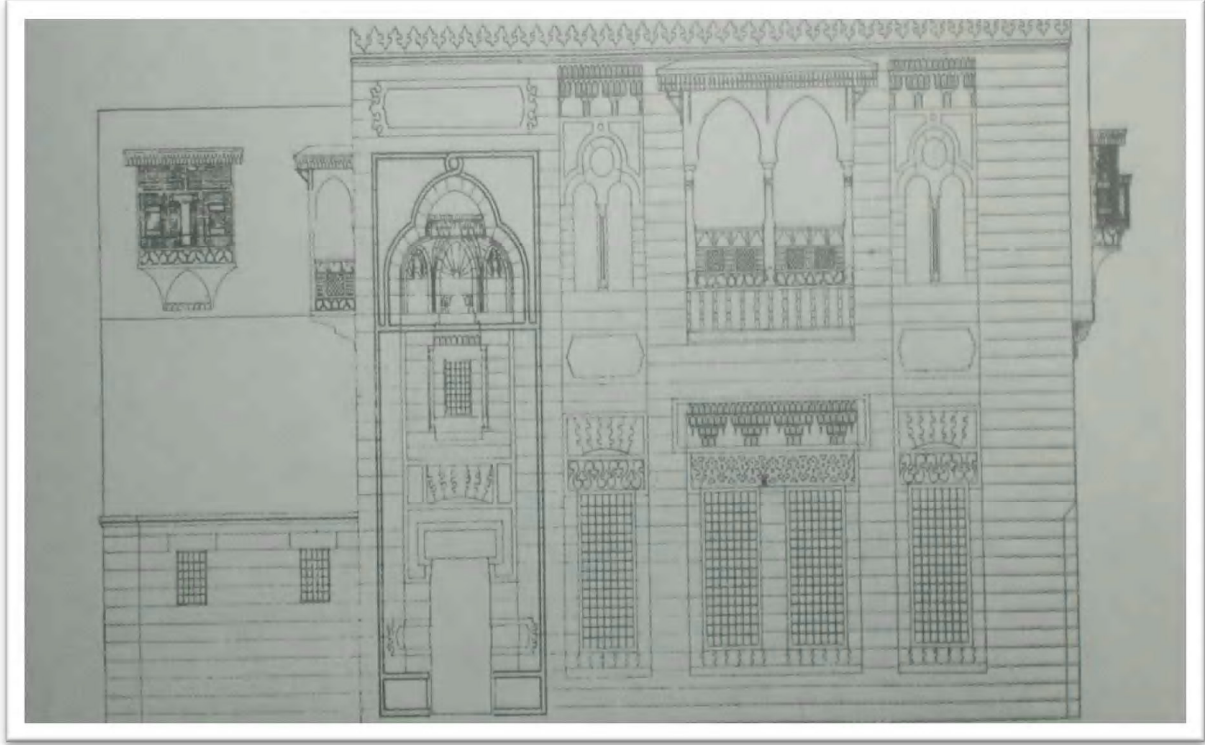
Camide dört tane cephe vardır. Kuzey cephenin üzerindeki kitabede Emir Zeynuddin Yahya'nın adı ve lakabı okunur. Kitabenin üzerinde sivri sıralı mukarnaslar bulunmaktadır. Osmanlı valisi Tevfik döneminde caminin diğer cepheleri tamir edilmiştir. Hatta bu cephenin üzerinde H.1303/M.1885 tarihi okunur. Bizim araştırmamıza göre güney ana cephe önemlidir. Cephede taçkapı vardır. Dikdörtgen girişinin önünde iki tane mermer seki bulunur. Kapının üzerinde mermer lento vardır. Lentonun üstünde kitabelik alanı bulunmaktadır. Kitabenin alanının üzerinde kör ve sağır kemerler bulunur. Sağır kemer taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi sureti ile yapılmıştır. Sağır kemerin üzerinde dikdörtgen demir lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Pencerenin iki tarafında iki mermer sütunce bulunmaktadır. Lokma parmaklık şebekeli pencerenin

³²⁵ Emir Yahya b. Abdurrâzık el-Zeyni el- Ermeni el-Kıbtî h.9./m.15.y.y. 'ın birinci yarısında doğdu. Çerkez Memlûklü devleti döneminde birkaç görevde memur olarak çalışmıştır. Muhtesip, Sultan'ın at ahırlarının danışmanı vb. olarak görev yapmıştır. Sultan ez-Zahir Çakmak döneminde Sultan müşaviri olarak çalışmıştır. Emir Zeynuddin Yahya bu dönemde usulsüz bir şekilde çok zengin olmuştur. Çünkü o, görevlerini kötüye kullanarak halkın mallarına el koymuştur. Sultan Çakmak vefat ettikten sonra yerine geçen Sultan Abu Nasır Kayıtbay, emir Zeynuddin Yahya'yı saltanat görevlerinden azletmiştir. Onun mallarını da alarak beytümalil-Müslimin'e iade etmiştir. Emir Zeynuddin Yahya masum olduğunu göstermek için üç tane Ulu Camii inşa ettirmiştir. Şöyleki; Emir Zeynuddin Yahya aslen Hristiyan idi "maliye bakanlığında çalışırken Sultan Çakmak ile tanışmıştır. Müslüman olduktan sonra Sultan Çakmak onu Sultanın özel müşaviri olarak görevlendirmiştir". Birincisi; Zeynuddin Yahya Ulu Camii Habbaniye mahallesindedir. İkincisi Zeynuddin Yahya Ulu Camii Bulak mahallesindedir. Üçüncüsü ise Zeynuddin Yahya Ulu Camii ezher caddesindedir. Bu camiler günümüzde ibadete açıktır. H.847/M.1469 yılında Sultan Kayıtbay döneminde Emir Zeynuddin Yahya vefat etmiştir; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.243.

³²⁶ Abdullah Al'attar, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.126.

üstünde tek bir sıra mukarnaslı niş bulunur. Mukarnasın üzerinde üç kemerli kavsara bulunmaktadır.³²⁷ (Şek:32), (Res:81, 82).

Kavsaranın içinde hem sivri mukarnas hem de sanki istridye süsleme gibi yarım güneş görülür. Üçlü kemer kavsara taşların dikey bir şekilde kenetlenmesi sureti ile yapılmıştır. Üçlü kemerin üstünde düğüm süslemeler vardır. Düğüm süslemenin üstünde kitabelik alanı bulunmaktadır. Ana kapının kanatları üzerindeki kitabe kuşağı “İsra suresi, 80. Ayet” okunur.³²⁸ (Şek:42), (Res:82, 83).

(Şek: 42) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cephesi.³²⁹

2.18.3.Pencereler

Girişin sağ tarafında iki sıra pencere bulunur. Birinci seviyede dört tane lokma parmaklık şebekeli pencerelerin üstünde ablak süslemeler vardır. Ablak süslemeler şöyledir:” **Dalların dalgaları şeklinde üç üzüm yaprağı**” bulunmaktadır. Birinci seviyenin ortasında iki tane selsebilin lokma parmaklık şebekeli penceresi vardır. Bu lentonun üzerinde bitkisel süslemeler vardır. Bu bitkisel süslemeli lentonun üstünde diğer mukarnaslı lento vardır. Mukarnaslı lento, bitkisel lento’dan daha geniştir. Mukarnaslı lentonun üzerinde dörder sıra mukarnas vardır. Her bir sırada dört sivri seviyenin mukarnası bulunmaktadır. Selsebilin pencerelerinin iki tarafında iki tane pencere bulunur. Pencerelerin bitkisel süslemeli lentosunun üzerinde kör kemer vardır. Kör kemerin üstünde sağır kemer taşların birbirine dikey bir şekilde kenetlenmesi sureti ile yapılmıştır.³³⁰ (Şek:42).

³²⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.235, 237.

³²⁸ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.237.

³²⁹ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.235.

³³⁰ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.263; Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.235; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.237.

Lokma parmaklık şebekeli pencerelerin üstünde kitabelikler görülür. Kitabeliklerin üstünde basit bir kandaliye görülür. Kandaliyenin bölümleri şöyledir:” **Yuvarlak pencerenin altında iki at nalı pencere** “ vardır. Bu basit kandaliyelerin üstünde ikiz üç sıra sivri mukarnas bulunmaktadır.³³¹ (Şek:42), (Res:81, 84).

2.18.4.Mektep

Selsebilin üstünde çocuklar için bir mektep yapılmıştır. Mektepte bir şerefe bulunur. Şerefe çift at nalı kemer vasıtasıyla sokağa bakıyor. Çift at nalı kemerin atında üç tane mermer sütunu bulunur. Şerefenin trapezinin geometrik süslemeler görülür. Geometrik süslemeler şöyledir:” Parmaklık, şebekesi ve küçük boş üçlü kemer ahşap süslemeler bulunmaktadır. Mektebin iç tavanı düzdür. Ancak dış tavanı eğimli raf şeklindedir.”³³² (Şek:41, 42), (Res:81, 84).

2.18.5.Dendanlar

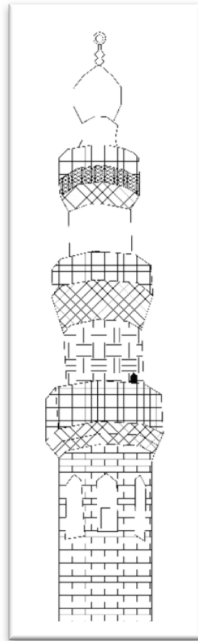
Güney ana cephenin üstünde üçlü üzüm taş yaprakları şeklinde dendan görülür. (Şek:42), (Res:81, 84, 85).

2.18.6.Tamirler

Osmanlı valisi Tevfik döneminde M.1885 tarihinde Arap arkeoloji kurumu tarafından Zeynuddin Yahya ulu camiinde kadın mahfelleri ve eyvanlar tamir edilmiştir.

2.18.7.Minare

Caminin minaresi yıkıldıktan sonra Osmanlı valisi Tevfik döneminde sıfırdan inşa ettirilmiştir. Yani bu minare tam olarak orijinal Memlûklü minaresi değildir.³³³ (Şek:43), (Res:86).

(Şek:43) Zeynuddin Yahya Ulu Caminin Minaresi, Halit İmam 2020.

³³¹ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.237.

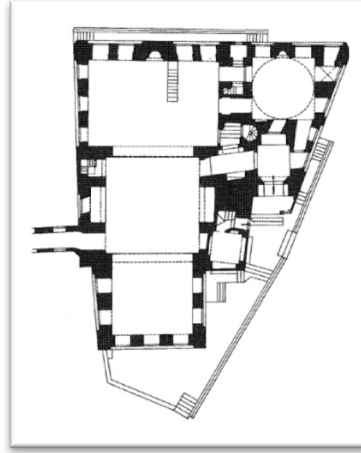
³³² Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.237.

³³³ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.237.

2.19. Kaçmaz el-İshaki Medresesi

2.19.1. İnşa Tarihi

Emir Kaçmaz el-İshaki³³⁴ H.884-887/M.1480-1482 arasında bu medreseyi güney Kahire'nin Darbul Ahmer caddesinde inşa ettirmiştir.³³⁵ (Şek:44), (Res:87).

(Şek:44) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin yatay planı.³³⁶

2.19.2. Taçkapı

Bu taçkapı görkemli bir giriştir. Kuzeydoğu ana cephede Kaçmaz el-İshaki medresesinin taçkapısı vardır. Kuzeydoğu ana cephe nadir bir cephedir. Çünkü bu cephe zikzak mimari üslubu ile inşa edilmiştir. Taçkapı uzun ve dar bir şekildedir. Bu girişte tek taraflı mermer merdiven bulunur. Merdiven trabzanının üstünde mermer sütunceler vardır. Bu üç mermer sütuncenin üstünde üç başlı yarım kabartma “Ba’ba’lar” bulunmaktadır. Taçkapının içinde iki tane mermer seki bulunur. Ancak taçkapının dışında sekiler yoktur. Taçkapının çerçevesinde birkaç düğüm görülür. Bu düğümler çift taş şeridinin içinde yapılmıştır. Girişte lento, kör kemer ve sağır kemerlerin dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi süreti ile oluşan ablak üslubu bulunmaktadır. Sağır kemerin üstünde dikdörtgen ablak lento bulunur. Bu lento’da üç tane bölüm görülür.³³⁷ (Şek:45), (Res:88).

Lentonun ortasında kare siyah mermer vardır. Mermerin etrafında iki tane dikdörtgen beyaz mermer bulunur. Ablak Lentonun üstünde büyük bitkisel rozet görülür. Söz konusu rozet hem ablak “Siyah-beyaz” hem de müşahhar “kahverengi-beyaz” üslubu ile yapılmış, Rozetin çerçevesi siyah mermerle oluşturulmuş. Bitkisel rozetin sol ve sağ taraflarında siyah mermer ile iki dikdörtgen yapılmıştır. Dikdörtgenler içerisinde geometrik müşahhar ve

³³⁴ H.885/M.1480 yılında Sultan Kayıtbay emiri Ahur “Sultan’ın at ahırlarının sorumlusu” Kaçmaz el-İshaki’yi Suriye valisi tayin etmiştir. Bunun için Emir Kaçmaz el-İshaki, bu medresenin inşasını bitirmeden önce Suriye’ye gitmiştir. Ancak medresenin inşaat faaliyetleri devam etmiştir. Emir Kaçmaz el-İshaki H.892/M.1487 yılında Suriye’nin Şam şehrinde vefat etmiştir. Bu yüzden Emir Kaçmaz Kahire’deki Kaçmaz medresesinde defnedilmiştir. Osmanlı döneminde H.1268/M.1852 yılında şeyh Ebu Hiribe, Kaçmaz el-İshaki medresesinin kubbesinin altında defnedilmiştir. Bu sebeple bu medrese Ebu Hiribe medresesi olarak meşhur olmuştur; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.261,262.

³³⁵ Abdullah Abdülhamit **El’attar**, *Arkeoloji Eserleri Komisyonunun Hazırladığı Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire İsimli Çalışma*, s.151.

³³⁶ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.263.

³³⁷ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.262.

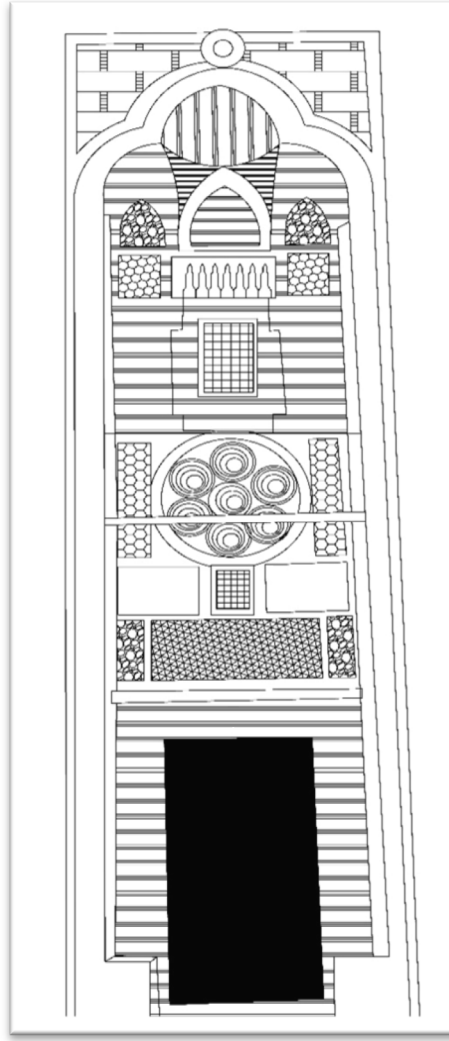
ablak süslemeler görülür. Rozet alanının üstünde dikdörtgen bir alan görülür. Alan ablak üslubu ile inşa edilmiştir. Bu dikdörtgen içerisinde lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Pencerenin şebekesi demirden yapılmıştır. Pencerenin üstünde üç sivri sıra mukarnas süsleme bulunur.³³⁸ (Şek:45), (Res:88, 89).

Pencerenin mukarnaslarının iki tarafında iki kare geometrik süsleme vardır. Kare geometrik süslemenin üstünde ablak ve müşahhar üslupları ile at nalı kapalı pencereler bulunur. Aynı şekilde lokma parmaklık şebekeli pencerenin üstünde at nalı kapalı pencere bulunmaktadır. Yani lokma parmaklık şebekeli pencerenin alanının üstünde üç tane at nalı kemerli kapalı pencere vardır. Bu bölümün üstünde üçlü kemer bulunur. Bu üçlü kemer hem müşahhar, hem de ablak taş ile yapılmıştır. Taçkapının çerçevesi müşahhar “sarı-beyaz” üslubu ile inşa edilmiştir. Üstünde dendanlar görülür.³³⁹ (Res:88).

³³⁸ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C: 2; s.173.

³³⁹ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.262; Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.173.

(Şek:45) Kaçmaz el-Ishaki Medresesinin Taçkapısı, Halit İmam 2020.

2.19.3.Pencereler

Bu medresede dört tane cephe vardır. Bütün cephelerinde pencereler farklı şekildedir. Şöyleki:” **Büyük ve küçük lokma parmaklık şebekeli pencere, yuvarlak pencere, çift at nalı kemerli pencere ve at nalı kemerli penceredir.**” Bu at nalı pencereler demir şebeke örtüsüyle kaplanmıştır. Alçı ve renkli camlarla süslemeli pencereler medresenin içine bakıyor. Bütün pencerelerin üzerinde bitkisel süslemeli lentolar bulunur. Bitkisel süslemeli lentoların üstünde kör ve sağır kemerler bulunmaktadır. Sağır kemer taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi sureti ile yapılmıştır. Cephelerde üç seviye vardır. Üçüncü seviyedeki pencerelerin üstünde üçer sıra sivri mukarnas bulunmaktadır. (Res:87).

2.19.4.Dendanlar

Tepeliklerin üstünde dendanlar görülür. Dendanlar üçlü üzüm yaprakları üslubuyla yapılmıştır.³⁴⁰ (Res:87).

³⁴⁰ Eymen Fuad Seyyid, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.173.

2.19.5.Selsebil

Kuzeydoğu ana cephenin taçkapısının sol tarafında selsebil bulunur. Selsebil’de iki büyük lokma parmaklık şebekeli pencere bulunmaktadır. Birinci selsebilin lokma parmaklık şebekeli penceresi kuzeydoğu tarafına bakıyor. İkinci selsebilin lokma parmaklık şebekeli penceresi güneybatı tarafına bakıyor. Selsebilin pencerelerinin duvardaki arasında şatflı³⁴¹ süslü sütünce bulunur. Güneybatı pencere, Kaçmaz el-İshaki medresesinin yanındadır. Selsebilin ikinci katında dikdörtgen oda vardır. Odada iki cephede üst üste dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencereler bulunmaktadır. Alt pencere, üst pencereden daha geniştir. İkincisi ise güneybatı cepheye bakıyor. Güneybatı cephede dört tane dikdörtgen parmaklık şebekeli pencere bulunmaktadır. Güneybatı tarafında selsebilin girişi vardır. Girişin üstünde kör ve sağır kemerler müşahhar “kırmızı-beyaz” sistemi ile yapılmıştır. Sağır kemer üstünde küçük dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Pencerenin üstünde demir parmaklık şebekeli yuvarlak pencere vardır. Selsebilin pencerelerinin çerçevesinde düğümlü süslemeler görülür.³⁴² (Şek:33), (Res:90).

2.19.6.Kubbe

Kubbenin altında Emir Kaçmaz el-İshaki’nin türbesi vardır. Kubbe basit üslup ile inşa edilmiştir. Kubbe taçkapının arkasındadır. Bir cephesi, güneydoğu cepheye ikinci güneybatı cepheye bakıyor. Üçüncü ise, kuzeydoğu cepheye bakıyor. Kubbenin köşelerinde normal trompalar vardır. Bu kubbe sade bir kubbedir. Kubbenin üstünde alem ve hilal görülür. Hilal kibleye bakmaktadır. Kubbenin güneybatı duvarında altı tane lokma parmaklık şebekeli pencereler bulunur. Ama kubbenin güneydoğu cephesinde altı tane lokma parmaklık şebekeli pencereler üst üste bulunur.³⁴³ (Şek:46), (Res:91).

2.19.7.Minare

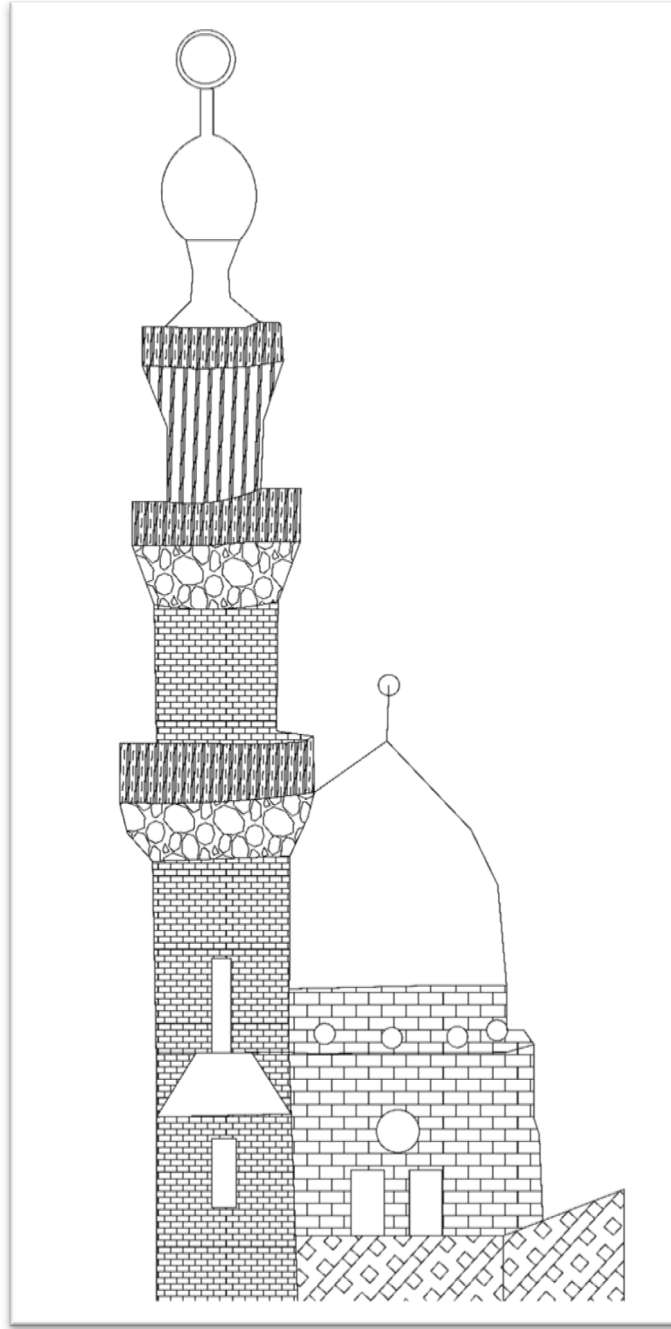
Kare kaidenin üstünde sekiz köşeli gövde vardır. Sekiz köşeli gövdede birkaç sütünce bulunmaktadır. Sekiz köşeli gövdede dört tane mukarnaslı şerefe bulunur. Şerefelerin trabzanlarının üstünde sütunceler vardır. H.1312/M.1894 tarihinde Arap arkeoloji kurumu Kaçmaz el-İshaki medresesinin minaresini tamir ettirmiştir. Tamirde Arap arkeoloji kurumu tarafından minare’ye üçüncü katı, testi külah, alem ve hilal eklenmiştir.³⁴⁴ (Şek:46), (Res:92).

³⁴¹ Şatf; شطف Arapça bir kelimedir. Taş, ahşap ya da camda eğik olarak kesilmiş kenar, pah, şatflı ayna; Doğan Hasol, a.g.e., s.441. Memlûklü mimarisi ıstılahında şatf’ın anlamı; tınf طنف demektir. Mısır İslami mimarisinde ilk yapılan şatf, H.519/M.1125’te Ubeydi Fatimi Akmar şatfı “tinf” bulunur. Daha sonra Memlûklü döneminde H.683-684/M.1284-1285 Mansur Kalavun külliyesinin girişindeki ikiz sütuncelerinin taçlarında şatf görülür; Asım Muhammed Rızk, *Mucem Mustalahatul İmare vel Fununul İslamiye*, s.184, 164.

³⁴² Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.262; Eymen Fuad, a.g.e.,C:2; s.173.

³⁴³ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.263.

³⁴⁴ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.173.; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.266.

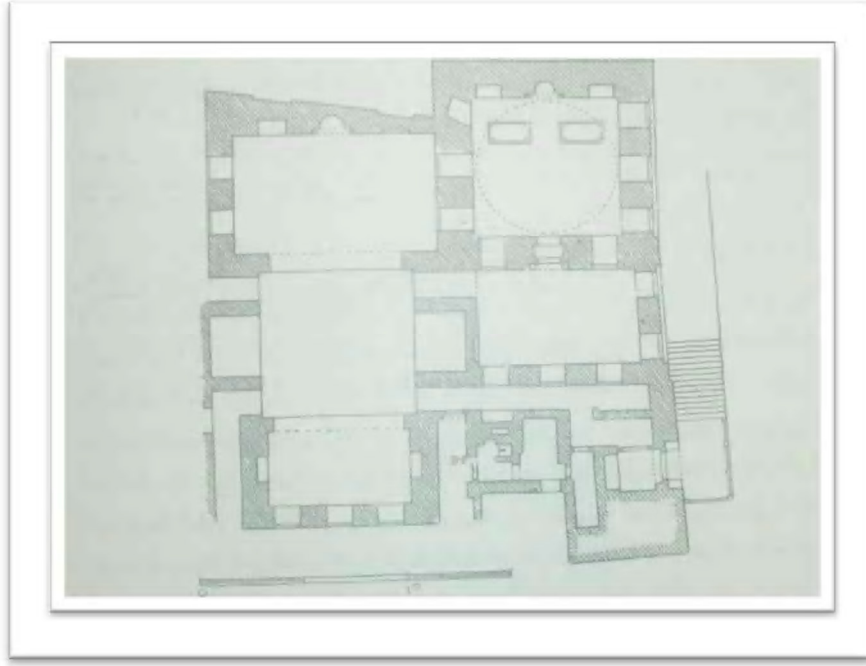
(Şek:46) Kaçmaz el-İshaki Medresenin Minaresi ve Kubbesi, Halit İmam 2020.

2.20.Emir Kani Bay el-Rammah Camii

2.20.1.İnşa Tarihi

Cami, Selahaddin el-Eyyubi kalesi meydanında bulunmaktadır. Emir Kani el-Rammah “Çok mızrak atan” camii, Sultan Hasan medresesi karşısındadır. H.908/M.1502 yılında bu medrese eyvan planı ile inşa edilmiştir.³⁴⁵ (Şek:47), (Res:93).

³⁴⁵ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.281-284.

(Şek: 47) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Yatay Planı.³⁴⁶

2.20.2. Taçkapı

Cami asma bir camidir. Çünkü altında birkaç küçük dükkân ve mazgallar bulunmaktadır. Bunun için Emir Kani Bey el-Rammah camiinin taçkapısı, asma bir kapıdır.³⁴⁷

Asma camiinin üslubu Mısır mahalli üslubundadır. Son Ubeydi Fatimi dönemine aittir. İlk defa Mısır’da H.5/M.11.y.y.’da Salih Talaia ulu camii bu üslup ile inşa edilmiştir. Çerkez Memlûkluda meşhur olan asma camii Emir Kani Bay el-Rammah camiidir. Şu camide dört cephe bulunmaktadır. Bizim araştırmamıza göre güney ana cephe önemlidir. Çünkü bu cephede taçkapı bulunur. Taçkapının önünde tek taraflı merdiven vardır. Merdivenin trabzanında mermer başlı baba sütunceleri görülür. Taçkapı müşahhar “kırmızı-beyaz” taş ile yapılmıştır. Girişte çift kanatlı ahşap kapı bulunur. Kapının üstünde müşahhar ve ablak kör ve sağır kemerler taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi sureti ile yapılmıştır.³⁴⁸ (Res:94).

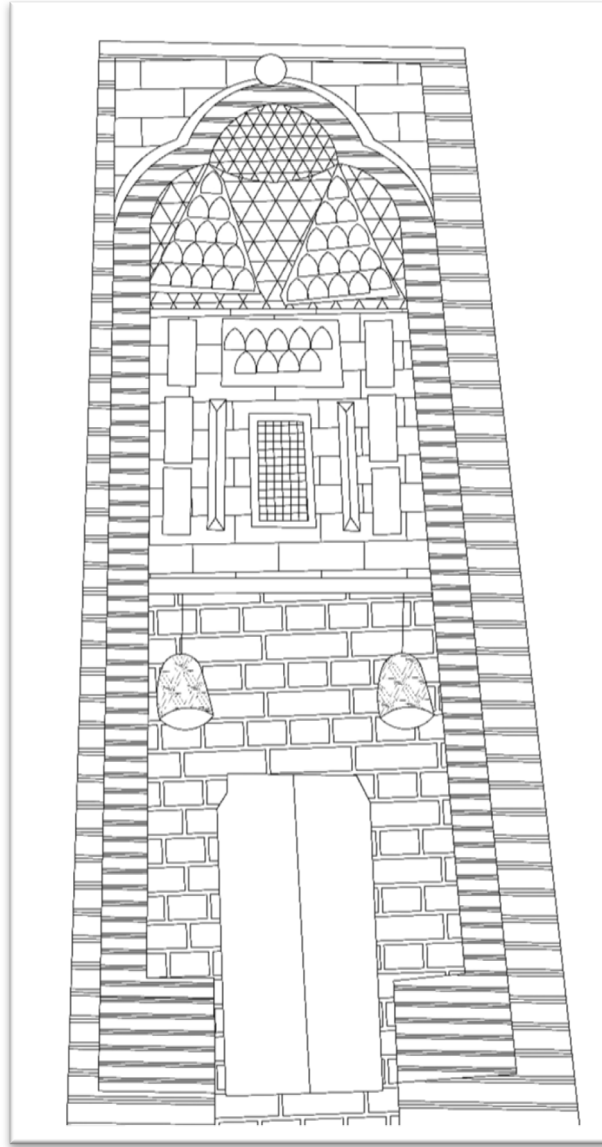
Ablak lentonun üzerinde kitabeliğin alanı görülür. Kitabede şu metin okunur: “ *Emir Kani Bay adı, lakabları ve binanın adı medresedir*”. Cami medrese sistemiyle inşa edilmiştir. Bu sebeple emir Kani Bey ona medrese adını vermiştir. Ancak onu cami olarak kullanmıştır. Kitabeliğin üstünde dikdörtgen küçük lokma parmaklık şebekeli pencere vardır. Pencerenin iki tarafında iki tane mermer sütünce bulunmaktadır. Dikdörtgen lokma parmaklıklı pencerenin üstünde üçlü kemer bulunur.³⁴⁹ (Şek:48), (Res:94).

³⁴⁶ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.282.

³⁴⁷ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.281.

³⁴⁸ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C: 2; s.177; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.281.

³⁴⁹ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.281.

(Şek:48) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Taçkapısı, Halit İmam 2020.

2.20.3.Pencereler

Cephelerde üç seviye vardır. Genel olarak pencerelerin sistemi şöyledir: “**At nalı pencereler ve dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencerelerin üslubuyla yapılmıştır. Bazı pencereler alçı, renkli camlar ve geometrik süsleme örtüsüyle kaplanmıştır.**” Bütün pencerelerin üzerinde kör ve sağır kemerler bulunur. Üstteki pencerelerin üstünde sivri sıra mukarnaslar görülür. Üst pencerelerin üstünde kör ve sağır kemerler yoktur.³⁵⁰ (Res:93).

2.20.4.Dendanlar

Tepelikte taş malzemeleriyle beşli üzüm yaprağı formunda dendanlar yapılmıştır. Ancak günümüze gelmemişlerdir.

³⁵⁰ Eymen Fuad Seyyid, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C: 2; s.177.

2.20.5.Selsebil

Güney ana cephenin batı tarafında selsebil bulunur. Selsebilde tek pencere vardır. Büyük dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere sistemiyle yapılmıştır. Selsebilin penceresinin üstünde kör ve sağır kemerler görülür. Selsebilin ana lokma parmaklık şebekeli penceresinin üstünde dört tane dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Pencereilerin üstünde selsebilin ikinci katında mektep odası vardır. Mektep odası, Selahaddin meydanına şerefeye bakıyor. Bu şerefede çift at nalı ahşap manzara bulunmaktadır. Şerefenin sol tarafında küçük tarafı dikdörtgen lokma parmaklık şebekeli pencere bulunur. Selsebilin tavanı içte düzdür. Selsebilin şerefesinin üzerindeki ahşap eğimli raf sokağa bakıyor.³⁵² (Şek:47), (Res:93).

2.20.6.Kubbe

Kubbe, iki tarafa bakıyor. Hem güneydoğu cepheye hem de güneybatı cepheye bakıyor. Kubbenin iç köşelerinde ters üçgen trompalar görülür. Kubbenin dış köşeleri sanki dörder akis üçgenlerden yapılmıştır. Kubbenin kasnağında ayetel kürsi kitabesi görülür. Ayetel kürsü şeridinin altında sekiz tane at nalı açık küçük pencere vardır. Pencereilerin ortasında sekiz tane at nalı kapalı pencere bulunur. Kasnağın üzerinde tümsek bitkisel ve geometrik taş kubbesi oturur. Kubbenin üzerinde alem ve hilal bulunmaktadır.³⁵³ (Şek:47), (Res:95)

2.20.7.Minare

Taçkapının sol üstünde minare vardır. Minarenin kaidesi dam üstüne konulmuştur. Minarede iki kare gövde bulunmaktadır. Birinci gövde kare müşahhar “kırmızı-sarı” üslubuyla inşa edilmiştir. Birinci gövdenin dört köşelerinde at nalı kemerler bulunur. At nalı kemerlerin içerisinde dikdörtgen mazgal pencere bulunmaktadır. Birinci gövdenin üstünde dört sıra sivri mukarnas vardır. Sivri mukarnasların üstünde ahşap şerife bulunur. Şerefenin içerisinde ikinci minarenin gövdesi vardır. Kare gövdenin dört köşelerinde üçer at nalı kemerli pencere bulunur.³⁵⁴ (Res:96).

Pencereilerin her köşesinde ortadaki pencerede tek açık bir mazgal görülür. İkinci gövdenin üstünde iki sıra sivri mukarnas bulunur. Kare şerife bu mukarnaslar yardımı ile taşınıyor. Üçüncü katta iki testi külah vardır. Külahın üzerinde iki tane alem hilal bulunmaktadır. Hasan Abdülvahhab anlattığına göre: “H.9/M.15. y.y.’a kadar Mısır minaresinde meşhur olan iki külahlı minare sistemidir. Bazı zamanında sadece çift külahlı minare değil, bir minarede birkaç külah vardır. Minyetagamr köyünde Gamri ulu camii’nin minaresi iki külahlıdır. Can Balat Ulu Camii’nin minaresinin çift külahı vardır. Ezher manzumesinde Kansu Gavri minaresinin çift külahı bulunur. Kansu Gavri medresesinin minaresinin beş başlı külahı bulunmaktadır. Minya şehrindeki el-Ömeri mescidinin minaresinin çift külahı vardır. Daha sonra Emir Kani Bey el-Rammah camiinde aynı iki külahlı minare tarzı

³⁵² Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.281.

³⁵³ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.305,306; Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.284; Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.177.

³⁵⁴ Doris *Cairo Of The Mamluks*, s. 306; Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.284; Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2; s.177.

kullanılmıştır.” H.1335/M.1936 yılında Arap arkeoloji kurumu tarafından Emir Kani Bey el-Rammah camiinin minaresi tamir edilmiştir.³⁵⁵ (Res:96).

2.21.Sultan Kansu Gavri Külliyesi

2.21.1.İnşa Tarihi

Sultan Eşref Kansu Gavri³⁵⁶ H.909-910/M.1503-1504 arasında Nahhasin anayolunun sonunda Kansu Gavri Külliyesini inşa ettirmiştir.³⁵⁷ Külliye bölümler birbirine bağlanmamıştır. Yani külliye her bir bölüm müstakildir. Memlûklü devleti dönemlerinde ilk müstakil külliye sistemi, Kansu Gavri külliyesidir. Daha önce bu üslup Mısır’da yoktur. Çünkü Mansur Kalavun, Eşref İnal, Korkmaz, Kayıtbay külliyesi birleşik sistem ile inşa edilmişlerdir. Kansu Gavri Külliyesinin sistemi muhkemelen Osmanlı’dan etkilenmiştir. (Şek:49).

Çünkü Sultan Fatih Mehmet Han İstanbul’u fetihettikten sonra müstakil külliyesini inşa ettirmiştir. Sultan Fatih Mehmet Han’ın Külliyesini H.867-875/M.1462-1470 arası³⁵⁸ inşa ettikten 33 yıl sonra Memlûklü Sultanı Kansu Gavri H.909-910/M.1503-1504’te Gavri Külliyesini Kahire’de inşa ettirmiştir.³⁵⁹ Büyük bir ihtimalle müstakil külliye sistemi Anadolu’dan Mısır’a taşınmıştır.

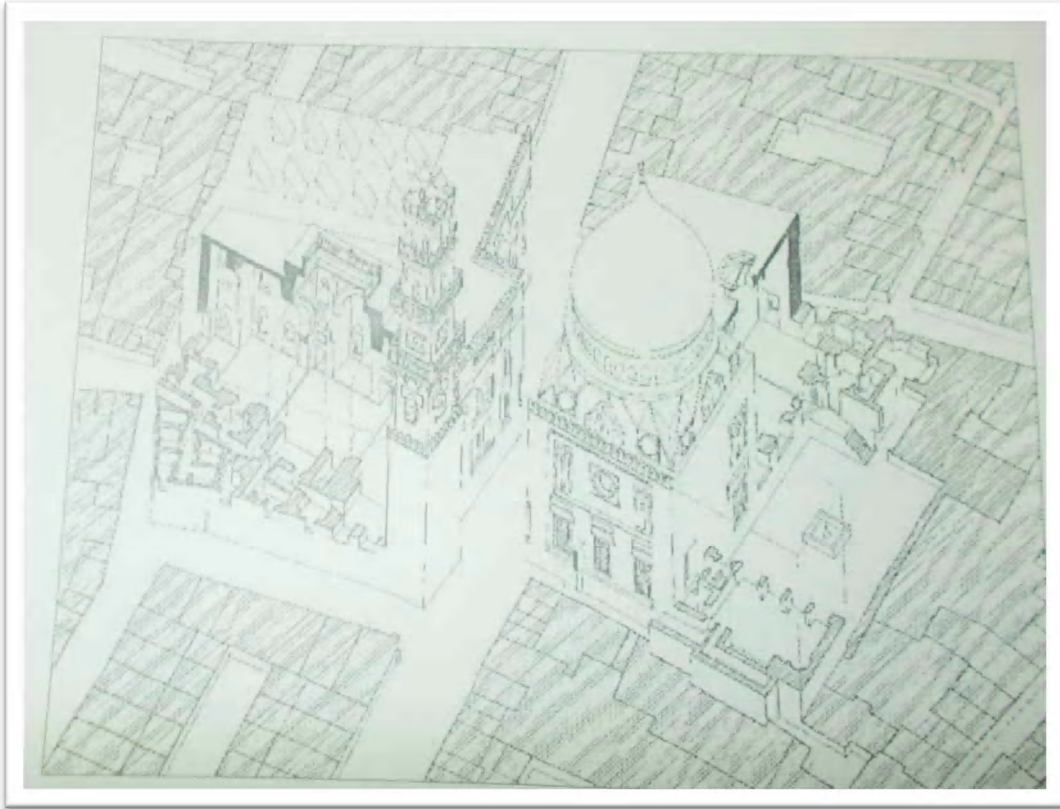
³⁵⁵ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.285.

³⁵⁶ Çerkez Memlûklü devleti’nin son döneminde aynı isimde üç sultan tahta geçmiş. Birincisi; Sultan Kansu H.902-903/M.1496-1497 arasında tahta kalmıştır. İkincisi; Sultan ez-Zahir Kansu H.904-905/M.1498-1499 arasında tahta devam etmiştir. H.905/M.1499 yılında Çerkez Memlûklü emirleri Sultan ez-Zahir Kansu’yu öldürmüşlerdir. Üçüncüsü ise, Sultan Eşref Abu Nasır Kansu Gavri H.906-922/M.1500-1516 arasında tahta kalmış. Kuzey Halep’teki Mercidabık savaşında Osmanlı askerleri onu öldürdü. Sultan Eşref Kansu Gavri, Gavri külliyesini inşa ettirmiştir; Mahmud **Şakir**, *Memlûklü Dönemi*, C:7, el-Mektebul-İslami Yayınevi, Beyrut, 2000, s.70,87,92.

³⁵⁷ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.286.

³⁵⁸ Oktay **Aslanapa**, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985, s.107.

³⁵⁹ Hasan **Abdolvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.286.

(Şek:49) Kankas Gavri'nin dikey ana cephesi.³⁶⁰

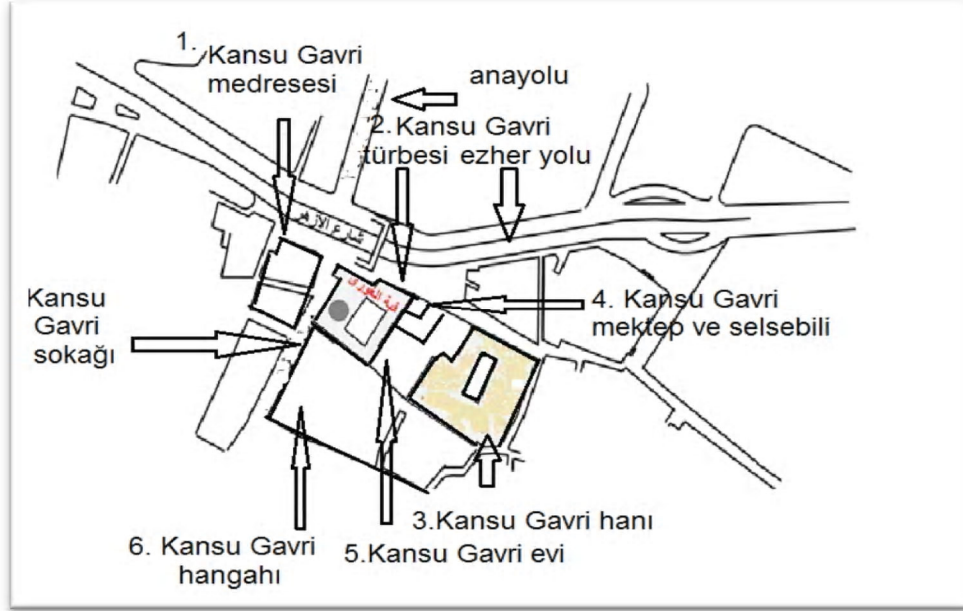
Sultan Eşref Abu Nasır Kankas Gavri döneminde medrese ile birlikte kaysariye “yer atlı kapalı çarşısı”, kümbet, selsebil üzerinde mektep, mikad “şikâyet divanı”, ev, hangah, han ve medrese ile türbe³⁶¹ arasında ahşaptan asmalı sabat³⁶² inşa edilmiştir. Kankas Gavri'nin medresesi, medresetul camii planı ile inşa edilmiştir. Medresenin kuzeybatı eyvanının arkasında dikdörtgen oda bulunur. Odada ahşap sanduka vardır. Sanduka'nın altında bir sufi mezarı bulunmaktadır. Unsurları bir plan birliği halinde içerisinde toplayan külliye inşa edilmiştir. (Şek:35, 36).

³⁶⁰ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.296.

³⁶¹ Kankas Gavri kümbetinin üzerinde seramikli soğan kubbe vardı. Bu kubbe H.917/M.1512 yılında yıkıldı. Bunun için H.919/M.1513 yılında Sultan Kankas Gavri, bu kubbe'yi tekrar inşa ettirmiştir. M.1881 yılında Kankas Gavri'nin taş kubbesi ahşap kubbe ile değiştirilmiştir. M.1934 yılında Arap arkeoloji kurumu, Kankas Gavri kubbesini, Memlûklı taş sistemi ile tekrar inşa etmiştir. Bu kubbenin kasnağındaki kitabe meti Sultan Kankas Gavri dönemine aittir. Sultan Kankas Gavri bu kubbenin içerisine kutsal emanetleri ve Mushaful İmam “Hz. Osman b. Affan “r.a.” Kur'anı”nı nakletmiştir. Yavuz Sultan Selim Mısır'a girdikten sonra bu kutsal emanetleri İstanbul'a Topkapı sarayına taşımıştır; Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.293.

³⁶² Sabat, Doğal olaylardan(yağmur, kar vb.) etkilenmeyen iki bina ya da iki duvar arasında asılı tavan ile örtülümü, giriş ve çıkışlarında güvenlik bulunan, Sadece kadınların yürüyerek geçebileceği özel kadın yolları, kesme taş ya da seramikler düşenmiş, içmek ve serinlemek için suyuolları bulunan güllerin ve çiçeklerin yetiştirilebildiği özel mekânlardır. Meknes şehrinde bir km. Uzunluğunda, Kahire'de en fazla 30 m.lik örnekleri günümüzde görülebilir, Ebu Hamid **el-Makdisi Şafii**, *Ennefaisul Bahire Fi Taksimi Şevariul Kahire Ala Mezahibil Eimmetil Erbaatizahire*, İnceleyen, Amal el-Ömeri, Eserler Bakanlığı Yayını, Kahire, Mısır, 1988, s.42; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlûkiyye*, s. 60; Seyyid Abdülaziz **Selim**, “Fas ve Endülüs Mimarisinde bazı ıstılahlar, *Mısır-İspanya Kültürü Dergisi*, S. 1-2, C:5, İspanya, Madrid, 1957, s.249.

Külliye'den bir bölüm günümüze kadar gelememiştir. Bu bölüm değirmen aleti ve yeri, Kansu Gavri külliyesinin vesikasında vardır. Ama günümüzde külliye içinde yoktur.³⁶³ Bize göre Kansu Gavri külliyesinin en önemli bölümü medresedir. Çünkü bu medresenin iç ve dış bölümlerindeki mermerli süslemeler muhteşemdir. (Şek:49, 50).

(Şek:50) Kansu Gavri Külliyesinin Tam Yatay Planı.³⁶⁴

2.21.2. Taçkapı

Taçkapı doğu ana cephenin kuzey tarafındadır. Cephedeki pencerelerinin ortasında mukarnas taçkapı bulunmaktadır. Taçkapının önünde çift taraflı merdiven görülür. Maalesef çift taraflı mermer merdivenin sol tarafı yıkılmıştır. Bunun için Arap arkeoloji kurumu tarafından çift taraflı merdivenin sol tarafında ahşap, tek taraflı merdiven yapılmıştır. O yüzden çift taraflı merdivende bir tarafta mermer basamaklar bulunup diğer tarafta ahşap basamaklar bulunur. Merdivenlerin çerçevesinde trabzan vardır. Bu mermer trabzanının üstündeki sütuncelerin üzerinde altı tane yarım mermer küre “Ba’ba’lar” vardır. Girişin önünde iki tane mermer seki bulunur. Bu sekilerin arkasında iki derin niş bulunmaktadır. Taçkapı hem kerpiç hem de ablak mermeri ile inşa edilmiştir. Girişte dikdörtgen iki kanatlı ahşap kapı bulunur. Çift kanatlı ahşap kapı bakır geometrik süsleme örtüsüyle kaplanmıştır. Geometrik figürler yıldız süsleme tabağının elemanları üslubu ile “damla, dişli çark, yarım daire, karga ve eşkenar dikdörtgen şeklinde” süslenmiştir. Dikdörtgen girişin üzerinde kör ve sağır kemerler bulunur. Sağır kemerin üzerinde küçük dikdörtgen delik alanı bulunmaktadır.³⁶⁵ (Şek:51), (Res:97).

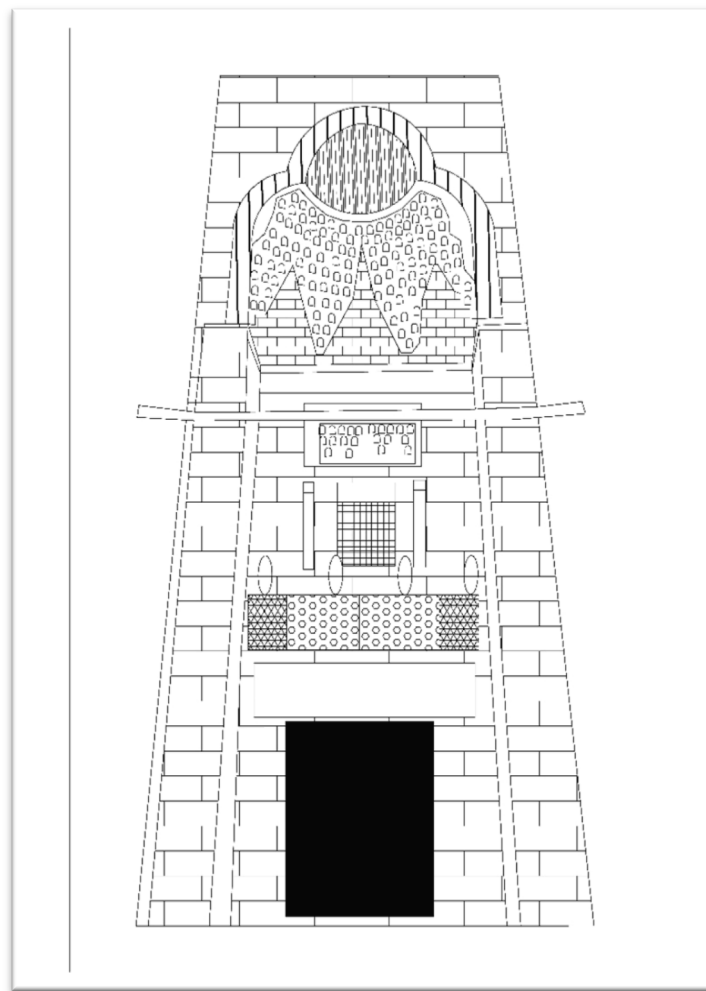
³⁶³ Muhammed el-Fere, *el-İbra vel İftihar Bime Fil-Kahire Min Esar*, es-Sıddıkin Yayınevi, Kahire, 2007, s.172.

³⁶⁴ İşleyen Khalid Emam Abushanp.

³⁶⁵ Hasan Abdulvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.288; Ahmed Abdurrâzık Ahmed, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.291, 292.

Bu delik alanında küçük lokma parmaklık demir şebekeli pencere görülür. Pencerenin üstünde dört sıra sivri mukarnas ve iki tarafında iki mermer sütünce bulunur. Pencerenin üstünde üçlü kemerin içerisinde altı sıra koni şeklinde ve üçgen tipi ile sivri mukarnaslar kullanılmıştır. Mukarnasların içerisinde bariz bitkisel süsleme görülür. Kavsaralı üçlü kemerin içinde geometrik süsleme ve iki tane arma vardır. İki tane armanın içlerinde iki tane sülüs kitabesi yazılmıştır. Kitabelerde Sultan Eşref Kansu Gavri'nin adı, lakabı ve onun duası okunur.³⁶⁶ (Şek:51), (Res:98).

Sekiler ablak üslubu ile yapılmıştır. Üzerinde iki tane mermer lento vardır. Lentonun üzerinde kitabe bulunur. Bu kitabenin metninde **“Besmele, Tevbe suresi, 18. Ayet”** sülüs hattı ile okunur. Kapının üzerinde Sultan Kansu Gavri'nin adı ve onun duası yer alır. Sağır kemer, taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi süreti ile yapılmıştır. Bu sağır kemerin üzerinde kazılı bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Mukarnasların altında Saff suresi, 13.ayet ve Hz. Peygamberimiz (s.a.v.)'in adı yazılıdır.³⁶⁷ (Res:97).

(Şek:51) Memluklu Sultanı Kansu Gavri Medresenin Taçkapısı, Halit İmam 2020.

³⁶⁶ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.288.

³⁶⁷ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.291, 292.

2.21.3.Pencereler

Doğu ana cephenin güney tarafında biraz bariz ve doksan derece köşeli alan vardır. Tarafta taşlı düğüm süslemeler görülür. Süsleme şeritlerinin altında basit kandaliye penceresi bulunur. Kenadaliye'nin bölümleri, tek bir yuvarlak pencerenin altında çift at nalı pencere bulunmaktadır. Pencerenin dış tarafı demir şebeke örtüsüyle kaplanmıştır. Bu pencereler alçı ve renkli cam örtüsüyle kible eyvanına bakıyor. Doğu ana cephenin üzerinde dörder sıra sivri mukarnaslar vardır. Sivri mukarnas şeritlerinin altında ikiz sıra dikdörtgen lokma parmaklık demir şebekeli pencere bulunmaktadır. Lokma parmaklık pencerelerin üzerinde kör ve sağır kemerler vardır. Sağır kemerler ablak "siyah-beyaz" taşların dikey bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi sureti ile yapılmıştır. Lokma parmaklık şebekeli ve kandaliye pencerelerinin üstünde bariz nesih hattı ile yazılmış, kitabe şeridi vardır. Kitabede **"Besmele, Fetih suresi,1.- 4. Ayetleri, Sultan Kansu Gavri'nin adı, lakabı, duası ve binanın adı" medrese**" okunur.³⁶⁸ (Res:99).

Birinci seviyedeki lokma parmaklık pencerelerinin lento ve sağır kemerleri üzerinde diğer nesih hatlı kitabe kuşağı bulunur. Bu şeritte **"Besmele, Ahzab suresi, 41.- 44. Ayetleri"** okunur.³⁶⁹ Doğu ana cephenin kuzey tarafında kalan Mustafa Efendi merhumun evinden bir bölüm vardır. Mustafa Efendinin evi Arap arkeoloji kurumu tarafından M.1907 tarihinde Arap tarzı ile inşa edilmiştir.³⁷⁰ (Res:99, 100).

2.21.4.Minare

Doğu ana cephenin güneydoğu tarafında Kansu Gavri medresesinin minaresi vardır. Minarenin kaidesi yerden itibaren dam seviyesine kadar devam eder. Taş malzemeler ile inşa edilmiştir. Minarede üç bölüm bulunmaktadır. Birinci kat kare şekliyle inşa edilmiştir. Her bir kare köşesinde derin nişli küçük pencere vardır. Pencerelerin etrafında sütunceler bulunmaktadır. Nişli pencerenin üzerinde at nalı kemerler bulunur. At nalı kemerlerin üstünde üçer sıra mukarnas görülür. Birinci kat sonunda birkaç sıra sivri mukarnas bulunur. Kare ahşap şerefe bu sivri mukarnaslar vasıtasıyla taşınmaktadır.³⁷¹ (Res:101)

İkinci kat kare tipi ile inşa edilmiştir. Karenin gövde köşelerinde yuvarlak pencereler vardır. Yuvarlak pencerelerin hem aydınlık için, hem de hava sirkülasyonu için açılmıştır. İkinci gövdenin sonunda dört tane sivri mukarnas bulunur. Mukarnasların üzerinde kare ahşap şerefe bulunmaktadır. Üçüncü gövde kare şekli ile inşa edilmiştir. Daha önce üçüncü gövde yeşil seramik örtüsüyle kaplanmıştır. Seramikler, doğal afetler yüzünden yıkılmıştır. Üçüncü gövde de uzun at nalı pencereler bulunur. Bu minarenin başında dört külah vardır. Külahlar nadir bir külahtır. Çünkü armut formunda inşa edilmiştir. Batılı araştırmacı Beris Defin diyor ki: **"Ben Mısır'ı ziyaret edince H.1220/M.1805 tarihinde Kansu Gavri'nin medresesi minaresini çifte külah ile gördüm."**

³⁶⁸ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.288.

³⁶⁹ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.293, 294.

³⁷⁰ Hasan **Abdulvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.288.

³⁷¹ Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s.297, 298; Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.295.

M.18. y.y.'da minare külahları yıkılarak tekrar beş külah ile inşa edilmiştir. Ama burada soru işareti, beş külah hangi yılda inşa edilmiştir? Bu konu hakkında tam olarak elimizde bilgi yoktur.³⁷² (Şek:52), (Res:101).

(Şek:52) Sultan Kansu Gavri Külliyesinin çok külahlı minaresi.³⁷³

2.21.5.Dendanlar

Medresenin doğu ana cephesi üzerinde beş parçalı üzüm yaprağı şeklinde dendanlar vardır. (Res:97).

2.21.6.Sabat

Doğu ana cepheyi Kansu Gavri türbesine bağlayan sabat, İngiliz işgali döneminde yıkılmış, fakat son Osmanlı valisi II. Abbas döneminde “M.1893-1914” yeniden inşa edilmiştir.³⁷⁴ (Res:100).

³⁷² Doris, *Cairo Of The Mamluks*, s. 298; Ahmed Abdurrazık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.295.

³⁷³ Asım Muhammed **Rızık**, *Mucem Mustalahatul İmare vel Fununul İslamiye*, s.946.

³⁷⁴ Ahmed Abdurrâzık **Ahmed**, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlûki*, s.295.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SANATINDA MEMLÛKLU ETKİLERİ

Selçuklular, Osmanlılar ve Memlûklular destek verdiğinin vesilesiyle Anadolu'yu fethetmişlerdir. Anadolu'yu Türkleştirdikten sonra büyük bir İslam medeniyetini kurmuşlardır. Bu Medeniyet Anadolu Selçuklu döneminden itibaren günümüze kadar devam eder. Bizim çalışmamıza göre H.8-10/M.14-16. yy. arası sanatta Memlûklular -Anadolu etkileşimleri ile ilgili araştırılır. Bu sebeple bu bölümde Anadolu ön yüz cephe mimari tipleri; Anadolu Sanatında Memlûklular etkileri ve Osmanlı mimarisine etkileşim incelenecektir. Böylelikle İslam-Türk sanatına Anadolu'da diğer düşünce ve unsurlar geçmiştir. Anadolu Sanatında Memlûklular etkileri ve Osmanlı mimarisine etkileşim.

3. Anadolu Beyliklerinin mimarilerinde Memlûklular etkileri

Anadolu'da Memlûklular hâkimiyeti yüzünden Doğu, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden kalan yerleşim yerlerinde Memlûkluların yaptığı mimari eserlerle karşılaşılabilir. Bunlar Şanlı Urfa ve çevresinden Şanlı Urfa Kalesi ve şehir surları, Harran Kalesi H.668-715/M.1269-1315, Çimdinkale H.671-797/M.1272-1394, Birecik Kalesi ve şehir surları H.887-889/M.1482-1484, Birecik Ulu Camii H.766-67/M.1364-65, Birecik Kule (Urfa Kapısı) Mescidi H.888/M.1483, Dorucak (Şeyh Bekir) Köyü Türbesi H.885/M.1480 Civarı), Halfeti Çekem Mahallesi Mescidi ve Türbesi 798/M.1395, Müslüman Kalesi H.692/M.1292, Eski Kahta Kutlu Doğmuş Camii ve Zâviyesi H.737-38/M.1336-37, Besni Ulu Camii H.898/M.1492, Eski Malatya Melik Sunullah Camii M.1394, Eski Malatya Ulu Camii'ndeki Memlûklular İlaveleri H.8/14. y.y. Sonu, Gaziantep ve çevresinden Gaziantep Kalesi H.886/M.1481, Gaziantep Eyuboğlu Camii H.8/M.14.y.y., Kilis Ulu Camii H.791/M.1388, Gaziantep Kansu Gavri Mescidi ve Çeşmesi H.9/M.15.y.y., Antakya ve Antakya çevresinden Antakya Habib-i Neccâr Camii H.667/M.1268, Tarsus ve çevresinden Tarsus Ulu Camii (Camii'n-Nur) Minaresi H.764/M.1362, Tarsus Eski Camii H.8/M.14.y.y. Sonu, Adana ve çevresinden Kozan Hoşkadem Camii H.852/M.1448, Adana Ulu Camii H.919-948/M.1513-1541, Adana Akça Mescit H.895/M.1489, Adana Tuz Hanı ve Mescidi H.903/M.1497, Adana Harem Dairesi Vakıf Sarayı H.901/M.1495,³⁴⁸ Harput ve çevresinden Harput Kalesi H.771/M.1369-1370 ile Kahramanmaraş ve çevresinden Kahramanmaraş Ulu Camii H.907-908/M.1501-1502, vb. eserlerdir.³⁴⁹

³⁴⁸ Ahmet Ali Bayhan, "Güneydoğu Anadolu'da Memlûklular hâkimiyeti ve Bunun Maraş'a yansımaları", 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş Sempozyumu, İstanbul, 2005, s.367-369.

³⁴⁹ Ahmet Ali Bayhan, "Güneydoğu Anadolu'da Memlûklular hâkimiyeti ve Bunun Maraş'a yansımaları", s.369.

Dulkadiroğulları'nın mimarisinde Memlûkluk etkileri, binalarında özellikle taçkapı, mihrap, minare, kemer, niş, kasnak, kubbe gibi unsurlarda yakından takip etmek mümkündür. Memlûkluk dönemindeki Dulkadiroğulları zamanından kalan eserler Nasıruddin Mehmet Bey'in H.805/M.1402 yıllarında yaptırmış olduğu medrese ve mescit ile Dulkadirli Beyi Alaüddevle'ye mal edilen eski Alaüddevle Camiidir. Gaziantep'te Sultan Kansu Gavri'nin yaptırmış olduğu mescit ve çeşme ise Memlûkluk döneminden kalan eserlerdir.³⁵⁰

Ramazanoğulları; bir Türkmen aşiretidir. Adana ve civarında Ramazanoğulları Beyliği devleti kurulmuştur. H.801-815/M.1399-1412 Çerkez Memlûkluk Sultanı Nasır Ferce b. Berkuk döneminden itibaren Memlûkluk hâkimiyetinin altına girmişlerdir.³⁵¹ Ramazanoğlu Halil Bey Adana Ulu Camiini H.914-915/M.1508-1509 tarihinde inşa ettirmiştir. Bu camide Bilâdu's Şam Memlûkluk tesiri, Mısır Memlûkluk tesirinden daha yakındır. Mesela, caminin minaresi tamamen Sultan Kayıtbay Şam Ümeyye Ulu Camiinin minaresi gibidir. Ramazanoğlu Camiinin doğu dal kapısının dergâhı üzerinde mukarnaslı kubbe bulunur. H.6/M.12. y.y.'da Şam'daki Nureddin Mahmud Zengi'nin mukarnaslı kubbesi darişşifasında görülür. Camiinin planı ve revaklarının küçük kiremit kırmızı kubbesi tamamen Endülüslü Rasafa sarayı ve Fas Karaviyyin Ulu Camii gibidir. (Res:102).

Ramazanoğulları Beyliği eserlerinden olan Adana Ulu Camii cephesinde de ablak "siyah-beyaz" dönüşümlü olarak kullanılmasıyla elde edilmiş taş uygulaması vardır. H.635/M.1237 Zazadin Han'ın, aynı şekilde Aydın-Selçuk-İsa Bey Ulu Camiinin taçkapısında da görülen mülevven taş işçiliği Osmanlı döneminde Özellikle Anadolu'da Adana, Gaziantep, Diyarbakır gibi yapılarda bu Memlûkluk etkisi görülür.³⁵² (Res:5-7, 14, 32) Ramazanoğulları döneminde Memlûkluk Sultanı ez-Zahir Çakmak döneminde H.842-857/M.1438-1453, Hoşkadem Camii Kozan (Sis) ilçe merkezinde, çarşının içinde yer almaktadır.³⁵³ Bu cami önemi hem Ramazanoğulları hem de Çerkez Memlûkluk dönemlerine ait olmasıdır. Öte yandan camide Memlûkluk enine planı görülür. Bu Camii H.853/M.1448 yılında Mısır Memlûkluk Sultanı ez-Zahir Çakmak emirlerinden Rum Emir Abdullah Hoşkadem ile mimar Hamidullah tarafından yapmışlardır.

Yukarıdaki anlatıldığına göre H.8/M.14.y.y.'dan itibaren Memlûkluk hâkimiyeti olduğu için Gaziantep'te Memlûkluk eserlerinin etkileri görülür. Memlûkluk devleti yıkıldıktan sonra Dulkadiroğulları'nın bölgelerinde Memlûkluk mimarisinin üslubu bitmeyerek Osmanlı mimarisine etkileri olmuştur. Örnek; Gaziantep, Maraş, Adana ve Malatya vb. güneydoğu Anadolu bölgelerindeki binaların özellikle taçkapı, mihrap, pencere, kemer, minare gibi unsurlarında, malzeme, teknik süsleme motifleri vb. Memlûkluk yoluyla girmiş olan güneyli etkiler göstermektedir. Ana Cephelerdeki pencere düzenlemeleri, nöbetleşe dizilen çok renkli taş işçiliği Bilâdu's Şam, Mısır ve Endülüslü yapılarında da sıkça görülen güneyli uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere

³⁵⁰ Şenay Özgür Yıldız, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", s.87.

³⁵¹ Mahmud Şakir, *El'ahdu'l Memlûkî*, C:6, s.439, 440.

³⁵² Şenay Özgür Yıldız, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", s.97.

³⁵³ Seda Bilasa Özden, "Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar", Gazi Üniv. SBE, Ankara, 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.5, 8.

H.9/M.15.y.y.'da Memlûkluk mimarisi vesilesiyle Endülüsl sanatının ve mimarisinin etkileri, Anadolu mimarisine geçmiştir. Bu sebeple şu bölümde Memlûkluk etkisini, Beyliklerin ve Osmanlı mimarilerinde tahkik edebiliriz.

3.1. Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki Beylikler Devrinde Dini Yapılar

Güney doğu Anadolu'ya egemen olan beyliklerin mimarisi, orta, kuzey ve doğu Anadolu Beyliklerinininkiyle ayrıcalık göstermekte Suriye, Musul, Mısır özellikler bu yörede, yoğun biçimde kendini duyurmaktadır.³⁵⁴ Bu yüzden H.8/14.yy.'dan itibaren H.10/M.16.yy.'a kadar Güney doğu Anadolu'daki çok Beyliklerin ve Osmanlı sanatlarında Anadolu Selçuklu, Memlûkluk "Mısır ve Suriye" etkileri görülmektedir. Güney doğu Anadolu Bölgesinin bölümünde "Şanlıurfa, Adana, Maraş, Gaziantep, Hatay vb." Anadolu'nun en önemli yerleşim merkezlerindendir. Zengin tarihi bir birikime sahip olan Birecik ilçesi ve civarında Selçuklu, Memlûkluk ve Osmanlı dönemine ait Çoğu eserin yanında çeşitli mimari, arkeolojik ve etnografi değerleriyle kültürel bir geçmişe sahiptir.³⁵⁵ Güney doğu Anadolu'da çeşitli medeniyetlerin ev sahipliği yaptığı, giderken de silinmeyecek değerli kültürel izler bıraktığı yöre, bu yöredeki Mısır ve Anadolu ön yüz cephe uygulanmaları M.14.-16. yy. arasındaki tahkik edilir. Bunun için bu meselede meşhur olan Anadolu Türk mimarisinin ana cephe özellikleri ve bunlar üzerindeki çevre ve bölge etkilerinin değerlendirilip mimari ve sanat tarihi bilim disiplini içerisinde ele alınması amaçlanmıştır.

Güney doğu Anadolu'da H.1.-14/M.7.-20. yy. 'lar arasına kadar çeşitli İslam medeniyetler geçmiş. Suriye ortak toprağı yardımı ile Anadolu ve Mısır arasında sanat ile ilgili büyük etkisi olmuştur. Hem Suriye, Mısır'ı ve Anadolu'yu hem de Anadolu ve Mısır arasında karşılıklı etkiler görülür. Güney doğu Anadolu'da çeşitli mimari faaliyetlerden söz edebiliriz. Dini, askeri, sivil vb. vardır. Yani çeşitli Camii, medrese, türbe, tersane, han, kale vb. bulunmaktadır. Değişik dönemlere ait eserler yapılmasına rağmen, sadece dini yapıların ön yüz cephesi incelenecektir. Bu tez çalışmasında M. 14.-16. y.y. arasında dini yapıların Selçuklu, Memlûkluk ve Osmanlı mimarisindeki yerlerinin tespiti ön yüz cephede mimari form ve süsleme bakımından incelenecek, tam olarak bilinmeyen mevcut eserlerin ayrıntılı tanımları yapılmak suretiyle dönemin ön yüz cephenin yapısal özellikleri saptanmış. Yapının incelenmesi başlığının alt bölümleri her yapı grubu için farklı verilmiştir. Camiler, külliye, medrese vb. dini yapılarında ön yüz cephede örtü sistemi, minare, pencere, tepelik, taçkapı, selsebil, mektep, süsnceler vb. gösterecektir. H.7/M.13-asrın ortasından H.8/M.14. asrın sonlarına kadar uzun bir zaman Memlûklukların hâkimiyeti güney doğu Anadolu'da sürmüştür. Özel Şanlıurfa, Gaziantep, Adana ve Civarlarında sürmüştür.

³⁵⁴ Zafer Bayburtluoğlu, "Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni", s.87.

³⁵⁵ Muhammet Kurucu, "XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik'teki Mimari eserler" Yüzüncü Yıl Üniv. SBE, Van 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), s.1.

3.2. Çarşı Camii

3.2.1 Bulunduğu yer

Birecik merkezinde kuzeyinde ticaret dokusu içerisinde ve eski ara sokak bitişiğindeki Attar sokak No: 43'te bulunmaktadır. Birecik kalesinin güneyinde yer almaktadır.”

3.2.2..İnşa Tarihi

“Çarşı Camii, kuzeybatısındaki minare kapısı üzerindeki kitabesinde alttakine göre H.771/M.1370 yılında Ömer oğlu Muhammed tarafından yaptırıldığı söylenir, üstteki yazı silik durumda olmasına rağmen H.700/M.1300 tarihi okunabilmektedir. Minare Kitabesinin caminin ilk yapımına ışık tuttuğunu söyleyebiliriz. Yapının en geç Memlûklular devrinde, Sultan Melik Eşref Şaban’ın emriyle Naib Aydamur el-Anuki tarafından yaptırıldığı ve ticaret dokusu içinde olması sebebiyle M.14.yy. eseri olduğu tahmin edilmektedir.”³⁵⁶ (Şek:53).

Minarenin kitabesinin Metni

1- بسم الله الرحمن الرحيم باني هذه المنارة المباركة محمد بن

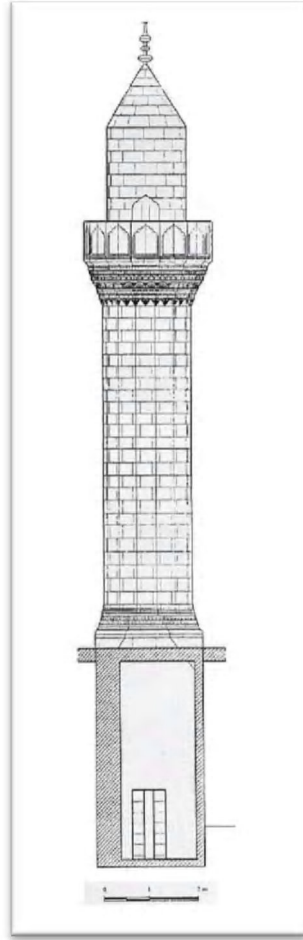
2- عمر بن احمد عتلي بانشارة الحاج بن غزي

3- [المفراس] رحمهم الله في سنة أحد وسبعين وسبعمائة

Anlamı

“Bağışlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla, bu mübarek minare, Gazi oğlu Hacı’nın emriyle Antepli Ahmed oğlu Ömer oğlu Muhammed tarafından H.771/M.1370 yılında yaptırılmıştır.”

³⁵⁶ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.21.

(Şek:54) Çarşı Caminin Minaresi.³⁶¹

3.3. Dülük köyü Camii

3.3.1..Bulunduğu Yer

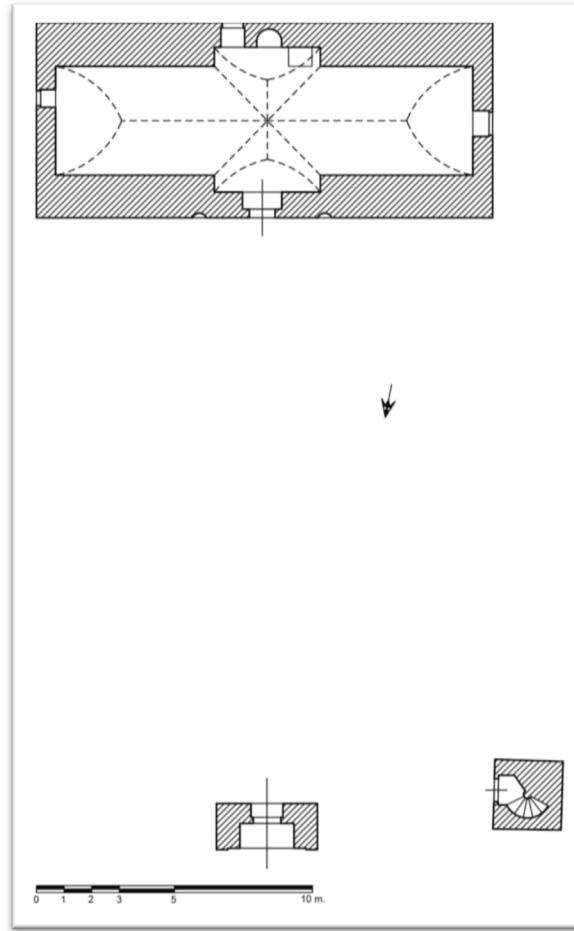
Gaziantep merkez şehit Kamil ilçesine bağlı Dülük köyündeki meydandadır.

3.3.2. İnşa Tarihi

Nusret Çam Camiinin H.8/M.14.yy.'ın ikinci yarısında Memlûklular tarafından yaptırıldığı tahmininde bulunmaktadır. İbn-i Nuri Kılavuz ise, mimari özellikleri bakımından caminin minaresinin 18.yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilebileceğini bildirmektedir. Caminin sanatkâr ve banisi bilinmemektedir.³⁶² (Şek:55).

³⁶¹ Muhammet Kurucu, "XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik'teki Mimari eserler", s.201.

³⁶² Muhammet Kurucu, "XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik'teki Mimari eserler", s.127.

(Şek:55) Dülük Caminin Planı, Gaziantep.³⁶³

3.4. Âşık Paşa Türbesi

3.4.1. Bulunduğu Yer

Kırşehir ili, Kayseri-Ankara asfaltının kuzeyinde, Âşık Paşa mezarlığı içindedir.

3.4.2. İnşa Tarihi

“Ön cephenin ortasına açılan profil ve sivri kemerli pencerenin kemerine kabartma yapılmış bezemesiz bir disk yerleştirilmiştir. Saçak komişinin oluşturduğu dikdörtgenin içine mermer kitabe konulmuştur. Mermer üzerine üç satır halindeki kitabenin birinci satırının başlangıç ve bitişi kûfi yazı biçiminde birer geçme ile bezenmiştir. Yazı zemini ise, Rumi motifleriyle benzenmiştir. Üç satır halindeki kitabe şöyledir:

Anlamı

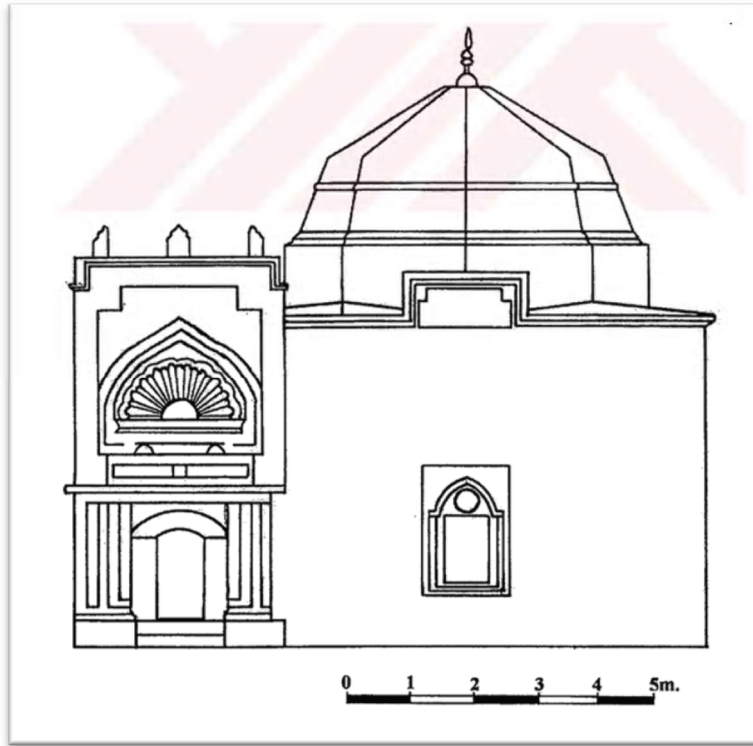
İki beyit halindeki bir şiir biçiminde yazılan kitabesine göre Âşık paşa Babilileri Baba İlyas’ın torunudur. Ebced hesabıyla “Ha- ” ve “Zelce- ” kelimeleri doğum ve ölüm yıllarını vermektedir. H.670/M.1271’de doğduğu ve H.733/M.1332 yılının sefer ayının on üçüncü Salı gecesi öldüğü belirtilir. Bu durumda altmış üç

³⁶³ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.737.

yasında vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kitabede geçen bu kayıt torunu Elvan Çelebi'nin eseri olan “*Menâkıbu'l kudsiyye fi menâsibi'l unsiyye*”de iki beyit halinde aynen kaydedilmiştir.”³⁶⁴

3.4.3.Ön Yüz Cephe

Batıda ön cephesi ve kubbesi mermerden ve taş malzemelerden inşa edilmiştir. Cephede taçkapı kuzeye alınmış asimetrik görünüm kazandırılmıştır. Yapıyı dolaşan saçak silmesi ön cephe ortasında dikdörtgen bir çerçeve meydana getirmekte olup bunun içinde kitabe bulunmaktadır. Batı cepheye pencere, profil ve sivri kemerli yapılmasına karşın diğer pencereler düz lentoludur. Batı ön yüzdeki taçkapı, ortaya değil de türbenin kuzeybatı köşesine yapılarak simetrik bir cephe anlayışı kazandırılmıştır.³⁶⁵ (Şek:56), (Res:174).

(Şek:56) Kırşehir Aşık Paşa Türbesi ön cephe görünüşü.³⁶⁶

3.4.4.Taçkapı

Taçkapının üst kısmı geçmelerden oluşan bir zencerde motifi ile süslenmiş, bunun içine sivri kemerli bir kuşatma kemerinin çevirdiği kavsara nişi konulmuştur. Yarım kubbe biçimindeki niş, dilimli içlenerek istiridye kabuğu şeklinde biçimlendirilmiştir. Altta daralan taçkapının giriş kapısı yuvarlak kemerlidir. Kemerin dış yüzü dıştan ikili geçme şeridi ile sınırlanmış ve yüzeyi çizgisel olarak geçme taklidinde süslenmiştir. Giriş kapısı kemeri ile kavsara arasındaki dikdörtgenin ortasına küçük bir pencere açılmıştır. Kavsara altında yelpaze biçimli mukarnaslar kullanılmıştır. Dikdörtgen bir mermer levha üzerine ise birbirine Suriyeli Zengi geçmeleri ile bağlanan, içleri palmet dolgulu üçer dilimli kemer dizisi işlenmiştir. Taçkapının üstüne üç dandan konulmuştur.

³⁶⁴ Saim Cirtil, “Eretna Beyliği Mimarisi”, s.161, 162.

³⁶⁵ Saim Cirtil, “Eretna Beyliği Mimarisi”, s.161.

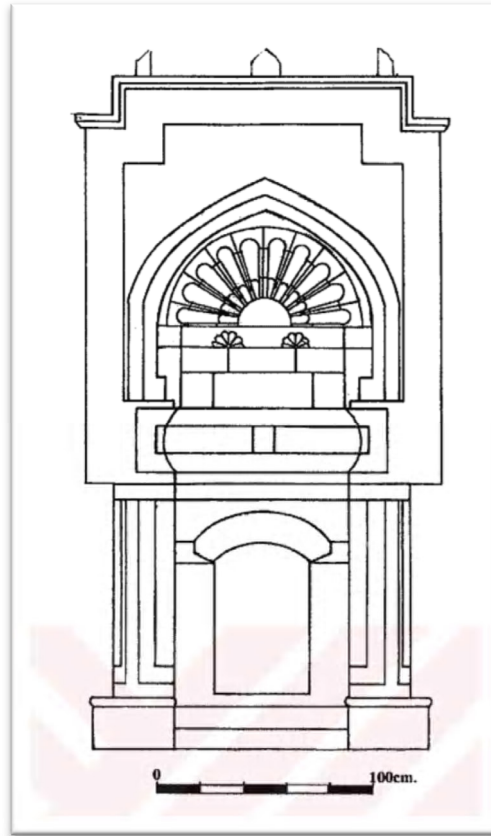
³⁶⁶ Saim Cirtil, “Eratna Beyliği Mimarisi”, s.479.

Taçkapıdan üzeri sivri tonozla örtülü dikdörtgen giriş holüne geçilir. Giriş mekânının duvarlarına nişler açılmıştır. Giriş mekânının duvarlarına nişler açılan küçük kapı kapatılmış ve bugün niş fonksiyonu görmektedir. Kapı lentosunda ise;

Anlamı

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed onun elçisidir.”

Cephe biçimlenişiyle Kahire Akmar Camiine benzemektedir.³⁶⁷ (Şek:57), (Res:175, 176, 177).

(Şek:57) Kırşehir Aşık Paşa türbesi taçkapısı.³⁶⁸

3.4.5.Kubbe

Türbenin üzerindeki sekiz kenarlı kubbeye, köşelere yerleştirilen dört sütun üzerine dört kemer atılmış ve köşelerdeki pandantiflerle sekizgen kasnağa geçilmiştir. Mermer malzemeli kubbeye çok eski bir Asya geleneği olan bindirme tekniği kullanılmış ve Kırgız çadırı biçiminde yapılmıştır.³⁶⁹ (Şek:56), (Res:174).

³⁶⁷ Saim Cirtil, “Eretna Beyliği Mimarisi”, s.161, 163.

³⁶⁸ Saim Cirtil, “Eratna Beyliği Mimarisi”, s.480.

³⁶⁹ Saim Cirtil, “Eretna Beyliği Mimarisi”, s.163.

3.5. Sungur Ağa Camii

3.5.1. Bulunduğu Yer

Niğde ili merkezinde kalenin güney batısında yer almaktadır.

3.5.2. İnşa Tarihi

İlhanlıların Niğde valisi Sungur Ağa tarafından yaptırılan binasının inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte minare kaidesinde yer alan vergi kitabesindeki H.735/M.1335 tarihi binanın tamamlanma yılı olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan yapının minberindeki başka bir kitabede Sungur Ağa ile Ebi Said Bahadır Han'ın adı okunur.³⁷⁰

3.5.3. Ön Yüz Cephesi

Sungur Bey Ulu Cami, Eretna Beyliği dönemine aittir. Cami inşasında sarımtırak trakit kesme taş, iç mekânda sütunlarla, bazı pencerelerin lentoları ile doğu taçkapısının girişi açıklığında mermer malzeme kullanılmıştır. Cami kuzey ve doğu cephelerde bir kaç kapıya sahiptir. Caminin ana cephesi, doğu ana cephesidir. Caminin doğu cephesinin güneyine türbe yerleştirilmiştir. Harime doğu ve kuzeydeki iki taçkapıdan girilir. Doğü taçkapısı cephenin ortasından 1.70 m. Kuzeye kaydırılarak yerleştirilmiştir. Taçkapı cephe duvarından dışı 4.2. m. Çıkıntı yapmaktadır. Eyvan biçimde yapılan taçkapının iki yanındaki birer minare kaidesi ile birlikte genişliği 15.75. m'dir. Minare kaidelerinin dış köşeleri pahlanmıştır. Taçkapının cephesi orijinal kalan izlerinden anlaşıldığı üzeri geometrik bezme ile süslenmiştir. Taçkapının yanlarındaki minare kaideleri orijinal durumu ile günümüze geliştir. Sungur Bey Caminin doğusu, çifte minareli taçkapısı ve güneydeki türbesi ile yapının esas cephesi görünümüne bürünmüştür. Oldukça zengin taş süslemesi ile Türk mimarisinde özgün bir yeri olan doğru taçkapısının cephesi yenilenmiştir. Fakat kalan izlerden bütün yüzeylerin boş bırakılmadan geometrik, bitkisel ve figürlü süsleme ile dolduruldukları anlaşılmaktadır.³⁷¹ (Şek:58), (Res:166).

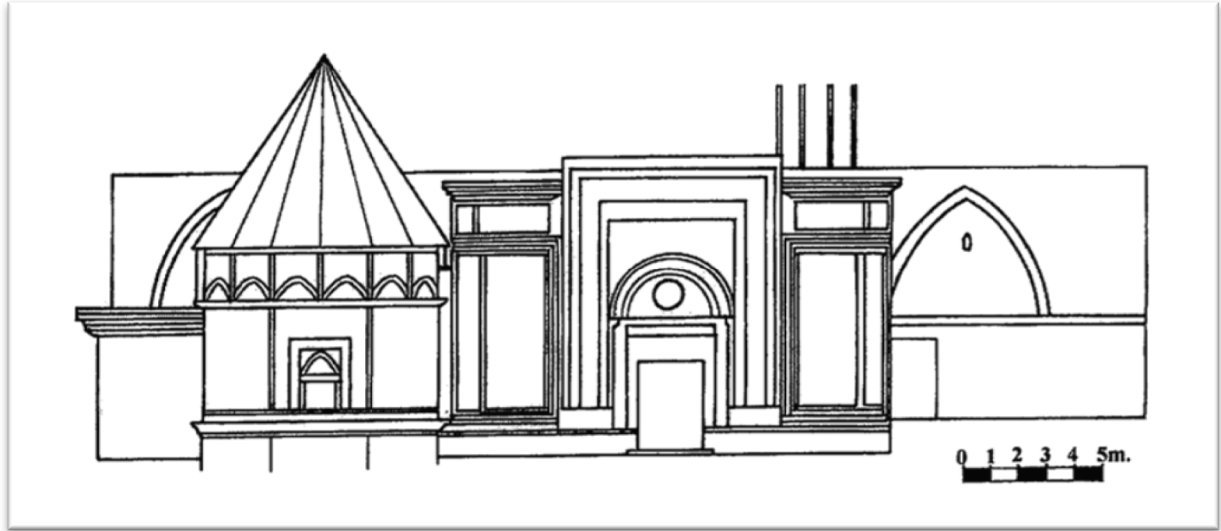
3.5.4. Taçkapı

Doğü ana cephesinde anıtsal ana taçkapısı bulunmaktadır. Taçkapının iki tarafına yerleştirilen minare kaidelerinin caminin geçirdiği yangın sebebiyle sadece bir kısım süslemeleri özgün olarak günümüze gelebilmiştir. Köşeleri pahlı minare kaideleri üçer panoya ayrılmıştır. Doğü taçkapısının dikdörtgen formlu girişin de iki kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır. Taçkapısında mukarnaslı kavsara bulunur.³⁷² (Şek:95). (Res:167).

³⁷⁰ Zeynep Demircan, "Sungur Ağa Ulu Camii ve Türbesi Niğde'de 14.Yüzyılın İlk Yarasında İnşa edilen Cami ve Türbe", İslam Ansiklopedisi, C:37, İstanbul 2009, s.528.

³⁷¹ Saim Cirtil, "Eretna Beyliği Mimarisi", Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2001 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.51, 56, 58

³⁷² Saim Cirtil, "Eretna Beyliği Mimarisi", s.58, 66.

(Şek:58) Sungur Bey camii doğu cephesi ve ana taçkapısı.³⁷³

3.5.5.Caminin Minareleri

Caminin doğu cephesinde doğu minare kaidesi bitişiğinde komiş altında 1.66 x 2.48 m boyutlarında açıklık bugün taş duvarla örülerek kapatılmıştır. Yapının gövdesi yatay olarak, dıştan Harime doğu taçkapının yanlarındaki minare kaideleri orijinal durumunu korurken kuzeydeki minaresi yenilenmiştir. Mevcut minare kesme taştan sekizgen gövdeli, tek şerefeli ve kurşun külahlıdır. Kaidesinde Sungur Bey'e ait bir vergi kitabesinde Sungur Bey'e ait bir vergi kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabe şöyledir: (Res:168).

Anlamı

Allah'ın adıyla, hamd Allah'a mahsustur. Selam Allah'ın Rasulü Muhammed'e olsun yedi yüz otuz altı senesi aylarında ahiret azığı olarak büyük Emir Seyfeddin-Allah devletini desteklesin-millet üzerine şöyle emrettiği biline; bugünden sonra Allah'ın koruduğu Niğde'de Mesih'in milletinden olan diğer gariplerden cizye, haraç alınmayacaktır.³⁷⁴

Kitabeye göre H.736/m.1335-36 tarihinde Seyfeddin Sungur Bey tarafından düzenletirilmiş olup, Niğde'ye gelen Hristiyanlardan cizye ve haraç vergisi alınmayacağına dair ferman biçimindedir.

Minare kapısının doğusunda örülerek kapandığı bahsettiğimiz açıklığın harim kodunda olması buranın ayrı bir kapı olacağını gösterir. Minarenin külahlı koniktir.³⁷⁵

³⁷³ Saim Cirtil, "Eratna Beyliği Mimarisi", s.456.

³⁷⁴ Saim Cirtil, "Eratna Beyliği Mimarisi", s.51, 56.

³⁷⁵ Saim Cirtil, "Eratna Beyliği Mimarisi", s.57, 69.

3.6. Birecik Ulu Camii

3.6.1. Bulunduğu Yer

Birecik merkez Yaşar Kemal caddesindedir.

3.6.2.. İnşa Tarihi

Caminin inşaat üslubu bakımından 12. Yüzyıldaki Artuklu dönemine ait olabileceği ileri sürülmektedir. Caminin inşa üçü onarım olmak üzere dört kitabesi vardır. Kuzey kapısı üzerinde yer aldığı söylenen, ancak günümüzde mevcut olmayan H.766/M.1364-65 tarihli kitabe tahrir olduğundan sadece “Adil-العدل ve Melik-الملك” kelimeleri okuyabiliriz. Yapının Memlûkluk Sultanı Melik Eşref Şaban b. Hüseyin b. Nasır Mehmet b. Kalavun’un emriyle yaptırılmış olabileceği söylenebilir. H.676/M.1277 yılında ölen Memlûkluk Sultanı I. Baybars’ın mevcut olan yapıyı yenilettiği bilinmektedir. İkinci Kitabeler; yapının inşa kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Yapının biri minare kapısı üzerinde olmak üzere toplam beş kitabesi bulunmaktadır. Birinci kitabe; yapının kuzey kapısı üzerinde yer almaktadır. Taşa kabartma tekniğiyle yazılan kitabe Celi-Sülüs hattı ve iki satırdan ibaret olup günümüzde mevcut değildir.³⁷⁶

1- الملك الأعظم العدل...

2- أعز الله الصلوة... سنة ست وستين وسبع مئة.

Anlamı

Allah, Adil ve Yüce Melik el-Eşref’in destekçilerini izzetli kılsın.-H.766/M.1364-1365.³⁷⁷

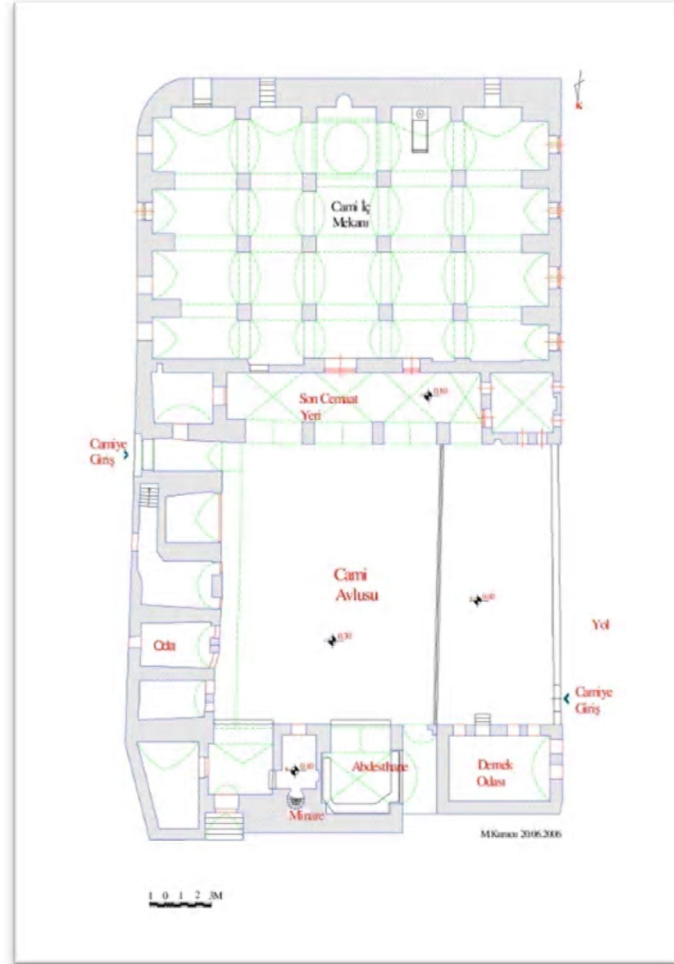
3.6.3. Ana Cephe

“Cephe, avlu ve ibadet mekânı olarak iki bölümden oluşur. Ortadaki ana kapıdan avluya geçişi sağlayan üç dilimli kemer formulu dikdörtgen yapıda bir kapı mevcuttur. Kuzey ana cephe mekânlarına üç basamaklı merdivenle çıkılır. Giriş kapısının kuzeyinde “موالد الفقراء- aşevi” olarak kullanılan iki dikdörtgen pencereyle dışarı açılan bir mekân yer alır. Yapının avluyu çerçeveleyen güney bölümünde, iki katlı pencere düzenlemesi olan bir kademelenme dikkat çeker. Alt sırada, kuzeydeki ikisi dikdörtgen, dördü Sivri kemerli nişler içine açılmış basık kemerli nişler içine açılmış basık kemerli altı pencere, üst sırada alttaki pencerelerin hizasında beş küçük dikdörtgen pencere bulunur. Cephenin en üstünde eşit uzaklıkta üç çörtlen ve bir silme vardır. Avlunun kuzey cephesi pahlıdır, ve çift katlı düzenlenmiştir. Köşelerde silme ile canlılık katılmış, dikdörtgen kesitli duvar payeleri konulmuştur. Kuzey cephede biri sivri kemer içinde dilim formulu dört pencere ile üst taraflarında da pencereler arasında çörtlenler yer almaktadır. Yapı da süsleme olarak kuzey cephesindeki süsleme panosu ile son cemaat yerinin doğu mekânı kapısı üzerindeki kıvrık dallardan oluşan sekizgen yıldız rozeti görmekteyiz. Avlunun kuzey cephesinin doğrusundaki

³⁷⁶ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.14, 15.

³⁷⁷ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.15.

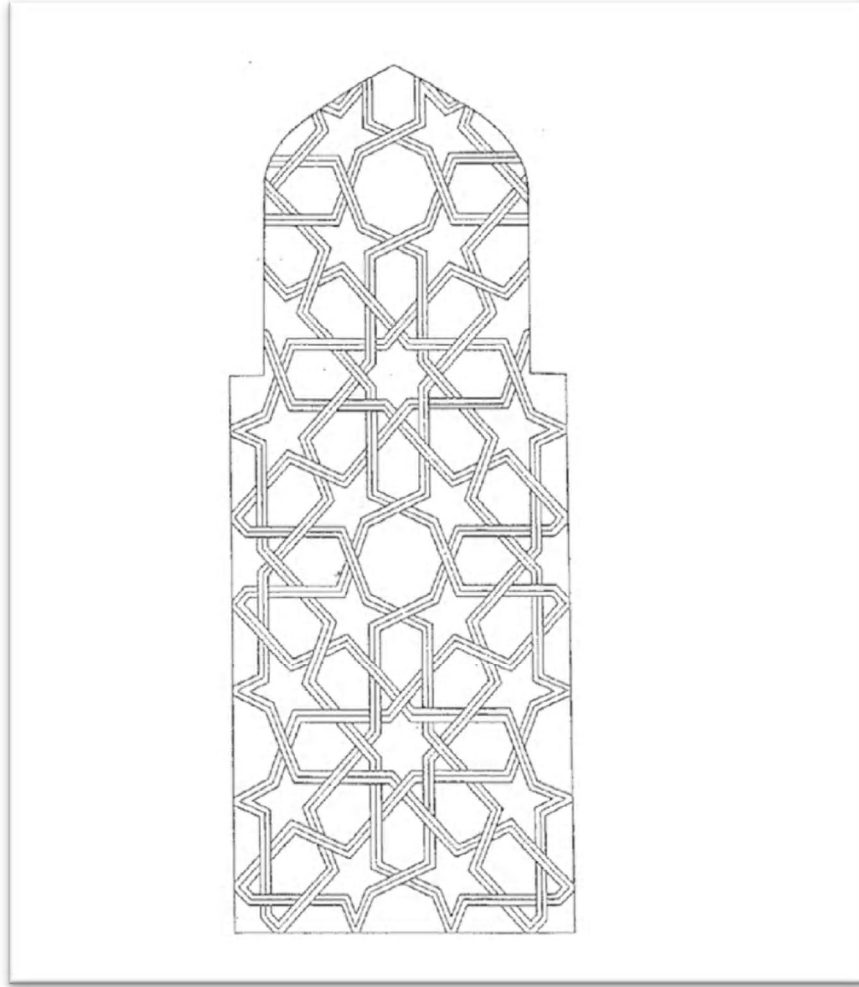
kapıdan ulaşılabilen kare kaideli, yivli gövdeli, burmalı silindirik tek şerefeli minare yükselmektedir. Yapının cephelerinde kaba yünü taş malzeme ile kesme taş malzeme kullanılmıştır.”³⁷⁸ (Şek:59, 60).

(Şek:59) Birecik Ulu Camii, Plan.³⁷⁹

³⁷⁸ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.19.

³⁷⁹ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.196.

(Şek:60) Biresik Ulu Caminin Pencerelelerinin Sekiz kollu Süsleme.³⁸⁰

3.6.4. Örtü Sistemi

“Caminin örtü sistemi, ibadet mekânı, avlu ve son cemaat yerine bakıldığında farklılık göstermekte, genelde camide çapraz, sivri ve beşik tonoz karşımı bir örtü sistemi göze çarpmaktadır. İbadet mekânı üç serbest ayaklara oturan haç tonozla örtülüdür. Son cemaat yeri çapraz tonozlarla örtülü olup üzeri düz damlıdır.”³⁸¹

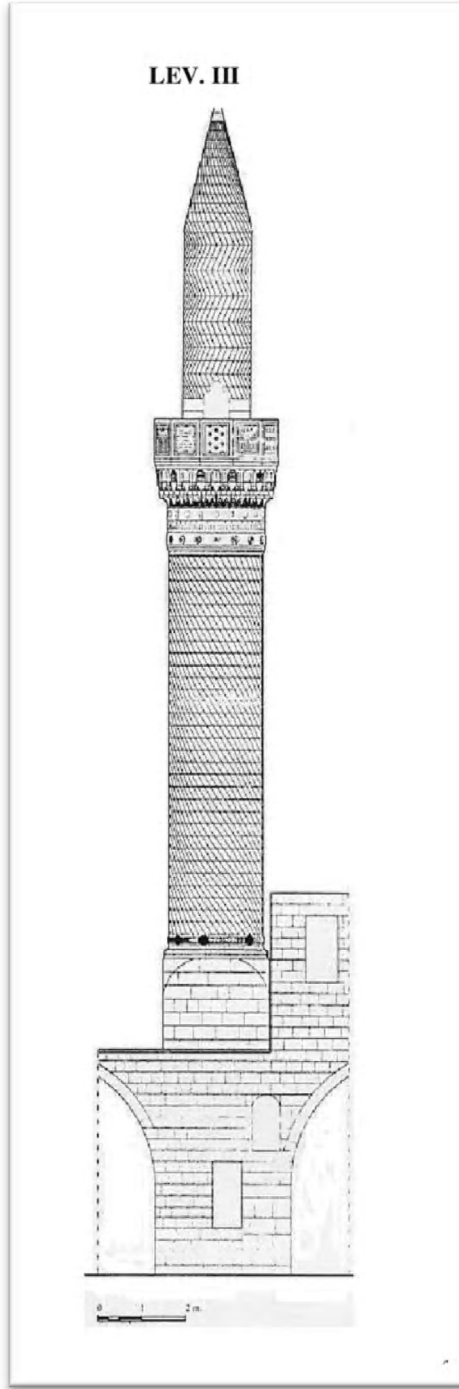
3.6.5.Minare

“Bu caminin minaresi Osmanlı devrine aittir. Yapının kuzey cephesinde, avluya girişi sağlayan kuzey giriş kapısının sağında yer almaktadır. Cami avlusunun Kuzey doğu köşesine düşen minarenin, Mehmet Paşa cami, minaresi ile benzerlik göstermesi, kaledeki Selimiye caminden getirildiği düşündürmektedir. Ancak bu minarenin kapısı üzerinde Memlûklü Bahri Sultanı Şaban b. Hüseyin b. Nasır Mehmet b. Kalavun adı bulunmaktadır. Bu kitabe inşaat tarihi H.766/M.1364-65 olarak verilmiştir, yani minarenin kaidesi Memlûklü dönemine aittir. Ancak minarenin diğer bölümleri Osmanlı devrine ait. Bu konuda Osmanlı kitabesi bilgi verir:

³⁸⁰ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.198.

³⁸¹ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.19, 20.

“Zaman H.1215/M.1801 Tarihine varınca, bu caminin yapılmasına, Allah rahmet eylesin, Ahmed efendi oğlu Hacı Mustafa Çaba göstermiştir.”³⁸² (Şek:61).

(Şek:61) Birecik Ulu Caminin Minaresi.³⁸³

³⁸² Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.14- 16, 20.

³⁸³ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.197.

3.7. Aydın-Selçuk-İsa Bey Ulu Camii

3.7.1.. Bulunduğu yer

Aydın şehrindeki Aya Selçuk ilçesindedir.

3.7.2.İnşa Tarihi

“Ankara savaşıdan sonra Osmanlı devleti parçalanmıştır. Aydın Ve İzmir bölgelerinin ve civarlarında İsa Bey ve Musa Bey, babasının bir kısım ülkesini ele geçirdiyse de ömrü yetmeyerek öldü ve yerine oğlu “Ömer Bey” geçti. Fakat bu da İzmir Beyi Cüneyd ile başa çıkamayacağını anlayınca Cüneyd’i kendisine damat etti ve ordusunun komutasını ona bıraktı ve Kısa bir zaman sonra ölünce Aydın ili tamamen Cüneyd’in eline geçmiş oldu. İsa Bey Camii, Aya Selçuk şatolarıyla Justinyen devrinde yapılmış olan kilisenin bulunduğu Akropolün batı yamaçlarında yapılmıştır. Mabet, kilise ve tarafa çekme ve toplama hususundaki büyük ve mutlak hizmetleri öteden beri bilinen bir gerçektir. Altıncı yüzyılın ortalarına doğru yaptırılan Sen Jan kilisesinin ne maksatla kurulduğunu araştırılmıştır. Buna göre İsa Bey Camiinin de şehrin bu kısmında yapılmış olması, bu gerçeği bir kere daha hatırlamaktadır. Zatin imaret, türbe, kütüphane, mescit, hamam gibi yapılarla çevrili bulunması, Aydınoğulları’nın da idare merkezi olarak tutukları, Aya Selçuk’un bu sahasında yerleştiklerini gösterir. Bu binaların sayılarını göçmüş varlıkları iz haline dönmüş olanlarını saymıyoruz. Selçuk-Türk otu urlarının Bizanslılara nispeten çokluk teşkil etmekte olduklarını ifham etmektedir. Camiin de bu kadar geniş tutulmuş olması ve yine yer yer mescit binaları bulunması bu zanni kuvvetlendirmektedir.”³⁸⁴

3.7.3. Taçkapı

Mukarnaslı kavsara siyah-beyaz, siyah-pembe renkli taşlarla batı ana cephesinde muhteşem taşla ve mermerle taçkapı yapılmıştır. Batı ana cephesinde beş altı kademeli mermer bir merdivenden avluya girilir. Kapı müstemilatını teşkil eden kısım, Sivas, Kayseri ve Konya’daki Selçuklu anıtlarında gördüğümüz gibi yüksek ve etrafı işlenmiş bir çerçeve içindedir. Pah tabir olunan müdevver kemerin altında stalâkit dizilerinin bittiği yerde iki sıra yazı varsa da üst sıra yazıları taşın harabiyetinden dökülmüş olduğundan okunması imkânı kalmamış. (Res:107). Altı sıra yazıya gelince besmeleyle başlayan bu yazı:

بسم الله الرحمن الرحيم أكر بشاء هذا الجمع المبارك السلطان الأعظم ملك رقاب الأمم (...) المسلمین مبارز الدين عيسى بن محمد بن إيدین خلد الله ملكه
عمل علي بن المشقي وكتبه في تاسع شهر شعبان مستهل سنة ست وسبعين وسبعماية

Anlamı

Kitabenin anlaşıldığına göre, kurucu Aydınoğlu Ali’dir ve Arabi tarihe göre bitiş tarihi de H.776/M.1373 yılı Ocak ayının 13.Cumartesi gününe rastlanmaktadır. Bu musanna kapı kemerinin üst tarafına plâke edilmiş mermer ve kapıya ihtişam veren tezeynattan eser kalmamıştır.³⁸⁵

3.7.4.Pencereler

İsa Bey Ulu Caminin taçkapısının sol tarafındaki altı üstlü pencereleri inceleyelim. Güzel bir çerçeve içine alınmış olan üstteki pencerelerin üst kısımları stalâkit dizilerini taşıyıp altlarında ince, dar bir çerçevenin içinde

³⁸⁴ Aziz Ogan, “Aydın oğullarından İsa Bey Camii”, *Vakıf Dergisi*, S.3, Ankara, 1956, s.76,77.

³⁸⁵ Aziz Ogan, “Aydın oğullarından İsa Bey Camii”, s.79.

hadisler vardır. Bunun altında süs mahiyetinde kabartma tezyinatı havi daire bulunmaktadır. Kapının sağındaki pencere çerçeveler daha musanna olup, sanatkâr bunlarda yeknesaklıktan uzaklaşarak birbirine çok benzemeyen şekil ve tarzlar kullanmış olmakla beraber, genel heyetindeki ahenk ve tenasüp ile uygulanmıştır. Bu taraftaki birinci pencere büyük ve dört kenarı stalâktitli olmakla beraber yanındaki daha küçük ve sadedir, buna karşılık biraz daha yukarısına bir üçüncü pencere ilave olunmuştur. Pencereilerin içe bakan kısımları da aynı özerle yapılmış geometrik mermer kabartma süsler taşımaktadır.³⁸⁶ (Res:169, 170).

3.7.5.Minare

Batı tarafından minare'ye gelince tuğla sırası, mozaik şeklinde birbiri üzerine konarak yükseltilmiş ise de çanak kısmının yukarısı yıkılmış ve bedeni de çok harap bir hale gelmiş iken, son yıllar da maarif vekâleti emriyle İzmir müzesinin bilgi ve denetimi altında restore edilmiş ve bu suretle yıkılma tehlikesi ortadan kalkmıştır.³⁸⁷ (Res:171).

3.8. Hoşkadem Ulu Camii

3.8.1.. Bulunduğu Yer

Hoşkadem Ulu Camii kozan (Sis) ilçe merkezinde, çarşının içinde yer almaktadır.

3.8.2. İnşa Tarihi

“Bu caminin tarihi de kayıtlarda belirtilmektedir. Hoşkadem caminin kitabesi kuzey ana cephesindeki giriş kapısı üzerinde yer almaktadır. Yazı üç sıra nesihle yazılmıştır. Arapça kitabesine göre H.852/M.1448 yılında Mısır Memlûklü Sultanı Emir Abdullah Hoşkadem tarafından yaptırılmıştır. Orijinal kitabenin metni şöyledir:

1-بسم الله الرحمن الرحيم؛ إني أعمر مسجداً لله من آمن بالله واليوم الآخر. أمر بإنشاء عمارة الجامع المبارك

2-مولانا السلطان الأعظم الملك المعظم ظل الله في أرضه خدام الحرمين الشريفين حياه الله بالفضل الباهر مولانا السلطان ملك الملوك الظاهر أبو سعيد

جقق

3-نصره الله وكانت العمارة المباركة من يد علي اختاره الله لفعل هذا الخير وخدمته الجنب الأمير الأعلى السيفي قايين أمير عبدالله فضلي جرا الملك الظاهر محمد أعز الله نصره وآله.

Anlamı

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman edenler yaptırırlar. Bu kutsal Camiinin yapımını, Allah kendisinin yardımcısı olan, Meliklerin Meliki Mevlana Sultan son derece cömert kutsal mekânların hizmetkârı Allah’ın yeryüzündeki temsilcisi Mevlana yüce Sultan Melik ez-Zahir Ebu Said Çakmak emretmiş, büyük Emir Seyfi Aka b. Emir Abdullah Fazlı Melikü’z-Zahir Muhammed, -Allah kendisini ve ailesini yüceltsin ve yardımını kabul etsin- tarafından yapılmıştır.” (Res:178).

Kitabenin sol kenarındaki minare kitabesi ve tarihinin orijinal yazımı:

1-معمل الأجل حمد الله

2-شهر المحرم علم وثنتين وخمسين وثملمئة.

³⁸⁶ Aziz Ogan, “Aydın oğullarından İsa Bey Camii”, s.79.

³⁸⁷ Aziz Ogan, “Aydın oğullarından İsa Bey Camii”, s.78.

Anlamı

“1-Mimar el-Ecel Hamidullah

2-Muhanrem ay sene 852.”

Yukarıdaki anlattığına göre yapının banisi; Hoşkadem Camii H.852/M.1448 yılında Mısır Memlûkları Sultanı Melikü’z-Zahir Ebu Said Çakmak emirlerinden emir Abdullah Hoşkadem tarafından yaptırılmıştır. Emir Abdullah Hoşkadem, Meliku’z-Zahir Çakmak vefat ettikten sonra Mısır ve Suriye’nin sultanı idi.³⁸⁸

3.8.3.Ön Yüz Cephe

Kuzey cephe, ana cephesidir. Caminin kuzeyindeki asıl giriş kapısı dışındadır. Kapı, Memlûkları taçkapı üslubuyla yapılmıştır. Cami oldukça sade biçimlenmiştir. Yapının cephelerindeki süslemeler sınırlı şekilde oluşturulmuştur.³⁸⁹ (Res:179).

3.8.4. Taçkapı

Caminin taçkapısı kuzey cephesinin merkezinde yer almaktadır. Caminin taçkapısına on bir basamakla çıkılmaktadır. Taçkapı üç dilimli kemerli bir niş biçiminde oluşturulmuştur. Camiye giriş basık kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır. Tipik Memlûkları özelliğini gösteren bu taçkapının alınlığındaki büyük kartuş içinde üç sıra nesihle H.852/M.1448 yılında Mısır Memlûkları Sultanı Emir Abdullah Hoşkadem tarafından yaptırıldığı belirtilen Arapça nesih kitabesi yer almaktadır.³⁹⁰ (Res:178).

3.8.5.Pencereler

Kuzey ana cephesinde yuvarlak kemerli iki adet pencere bulunmaktadır. Alt kısımda, dikdörtgen biçimli iki pencere daha yer almaktadır. Alt kısımdaki pencereler içten sivri kemerlidir.³⁹¹ (Res:179).

3.8.6.Minare

“Kuzey doğusunda yer alan minare ise, kare kaide üzerine oturmuş, silindirik gövdesinin alt kısmı dilimlenmiştir. Silindirik gövde üzerinde bir sıra silme yer almaktadır. Minarenin giriş kapısı dikdörtgen biçimlidir. Silindirik gövdenin üst kısmında şerefesinin altını ters palmet dizisi çevrelemektedir. Şerife kısmının altında da sarkıt biçimli (Hayvan başına da benzeyen!) bezemeler yer almaktadır. Bunlarda arasında da palmet görülmektedir. Bu bezemeler de Memlûkları etkisini yansıtmaktadır.”³⁹² (Res:179).

3.9. Kule Mescidi

3.9.1.Bulunduğu Yer

Birecik merkez Kurtuluş mahallesinde, Urfa kapı caddesinde yer almaktadır. Şeyh Hasan Bahçe yolu civarındaki yer almaktadır.

³⁸⁸ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar (Konut Mimarisi Hariç)”, Gazi Üniversitesi SEB, Ankara 2009 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.5-8.

³⁸⁹ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar (Konut Mimarisi Hariç)”, s.9- 12.

³⁹⁰ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar (Konut Mimarisi Hariç)”, s.9-12.

³⁹¹ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar (Konut Mimarisi Hariç)”, s.11.

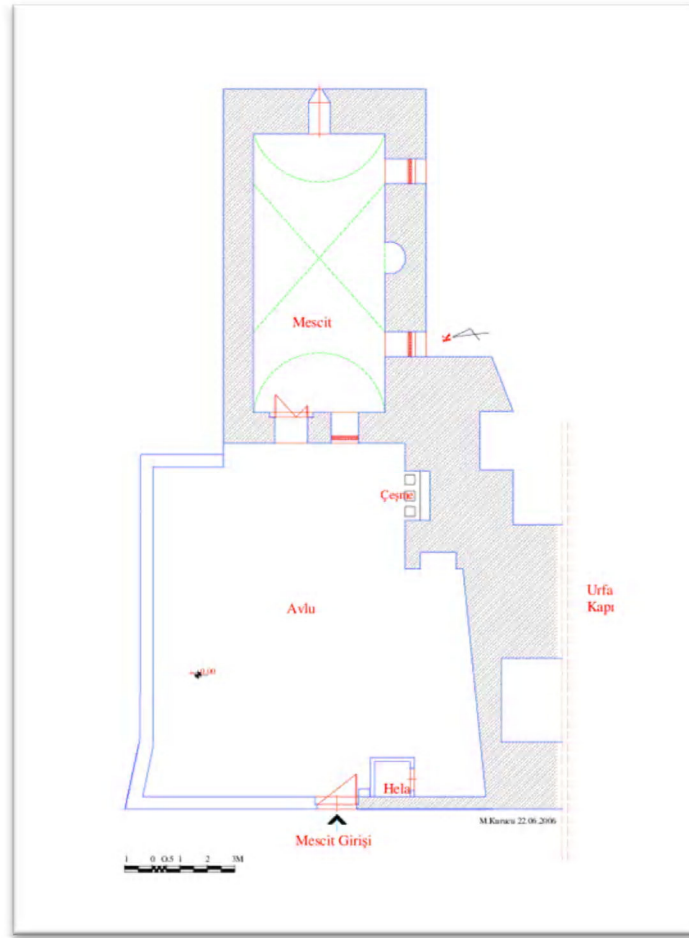
³⁹² Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar (Konut Mimarisi Hariç)”, s.13.

3.9.2. İnşa Tarihi

“Mescidin kesin inşaat tarihi tam olarak bilmemesine rağmen Urfa kapının inşa tarihi olan H.888/M.1483 yılında Memlûklü Çerkez Sultanı Ebu Nasır Eşref Kayıtbay tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Yapının kitabesini Urfa kapı okumaktayız. Bu şeridin üslubu Büyük Selçuklu ve Memlûklü kitabeleri üslubundadır.”³⁹³ (Şek:62).

3.9.3.Ön yüz cephe

“Genel olarak yapının cephelerinde moloz taş üzeri kesme taşla kaplanmıştır. Batı cephesindeki basık kemerli çift kanatlı ahşap dikdörtgen bir kapı bulunmaktadır. Ne var ki! Bu camide restorasyon faaliyetleri olduğu için Memlûklü etkilerinden kalan kitabe ve bazı duvar bölümü bulunmaktadır.”³⁹⁴

(Şek:62) Birecik Kule Mescidinin Planı.³⁹⁵

3.10. Alaburç Mescidi

3.10.1.Bulunduğu yer

Birecik merkez meydan mahallesinde, yerleşimin göbeğinde, on temmuz caddesi ile Adnan menderes Bulvarı'nın kesiştiği köşede yer almaktadır.

³⁹³ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.51.

³⁹⁴ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.52.

³⁹⁵ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.215.

3.10.2. İnşa Tarihi

“Mescidin tam olarak ne zaman yapıldığını bilemiyoruz. Buna rağmen mescidin burcu üzerindeki kitabelerden Memlûklü Sultanı Kayıtbay tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir. Sultan Kayıtbay’ın H.889/M.1484 tarihinde inşa ettirdiği Meçan kapıdan yola çıkarak Ala burcunda H.889/M.1484 yılında yaptırıldığını tarihlendirebiliriz.” (Şek:63).

Kitabeler

“Yapıda günümüzde Kalan duvarın üzerinde iki kitabesi yer almaktadır. Birinci, yapının cephelerinde çerçeve içerisindeki madalyonda “Sultanı Kartuşları-السلطان الخراطيش” Sultanın adı ve lakabı cel-i sülüs hattı ile yazılmıştır. Bu kitabe taş malzemeye, kabartma tekniğiyle işlenmiş yazılar üç satır halinde yazılmıştır.”³⁹⁶

Kitabenin metni:

أبي النصر قلیتباي
عز لمولانا السلطان الملك الأشرف
عز نصره

Anlamı

“Ebu Nasır Kayıtbay, yüce efendimiz Melik Eşref için zaferi yüce olsun”

3.10.3.Ön Yüz Cephe

“Bu mescidin dört cephesi bulunmaktadır. Bizim çalışmamıza göre ön cephesi önemlidir. Doğu cephesinin kuzey cephe tarafına, şehir sur duvarı yaslandığı için sağırdır. Cephenin güney istikametinde ise bir dikdörtgen biçimli mazgal pencere ile yapıya girişi sağlayan dikdörtgen kapı yer almaktadır. Kapının üzerinde kartuşlu kitabeler mevcuttur. Ala Burç mescidi, ayakta kalan en önemli yapılardan olup bir an önce yapılacak düzgün onarımlarla yok olmaktan kurtarılmalıdır.”³⁹⁷

³⁹⁶ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.53.

³⁹⁷ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.55,56.

(Şek:63) Birecik Alaburç Mescidinin Planı.³⁹⁸

3.11. Alauddevle Camii

3.11.1. Bulunduğu yer

Gaziantep merkez Şahinbey ilçesine bağlı Karagöz mahallesi, Uzun çarşı, Hamid Kutlar caddesi üzerine bulunmaktadır.

3.11.2. İnşa Tarihi

Bugün yalnızca minaresi kalan eski cami, H.885-921/M.1480-1515 yılları arasında hüküm süren Dulkadirli Beyi Alauddevle Bozkurt Bey tarafından muhtemelen 16.yy.'ın tam başlarında yapılmış, mevcut yeni cami ise H.1321/M.1903 ile 1327/M.1909 yılları arasında bitirilmiştir. Bugün camiden yalnızca doğudaki minare ayakta. Şerefenin üstünü örten madeni örtü 1990 yılındaki tamir sırasında kaldırılmıştır. Böylece minare en önemli özelliğini kaybetmiştir. Eski Alauddevle Camii Dulkadirli Beyi Alauddevle Bozkurt, mevcut yeni Alauddevle Camiinin ise halk yaptırmıştır. Eski Alauddevle Camiinin mimari belli değildir. Yeni Alauddevle Camiinin mimarı Armenak, ustabaşısı ise koridordur. Caminin banısı tarafından düzenlenmiş bir vakfiyesi bilinmemekte ise de daha sonra yapılan vakıflarla ilgili birçok vakıf kaydı mevcuttur. Bunların en eskisi 18.yy.'ın başlarına aittir. Mevcut yeni cami M.1903-1909 yılları arasında yapılmıştır. Harimini büyük bir kubbe örtmektedir, kare planlıdır ve ibadete açıktır.³⁹⁹ Öte yandan Alper Altın bu Camiinin tarihçesi ile ilgili der ki: “H.906/M.1500 tarihi vakfiyesine göre cami, ilk olarak Dulkadiroğulları Beyliğinden Süleyman Bey'in oğlu Alauddevle H.884/M.1479- H.921/M.1515 tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerindeki bu camide birçok

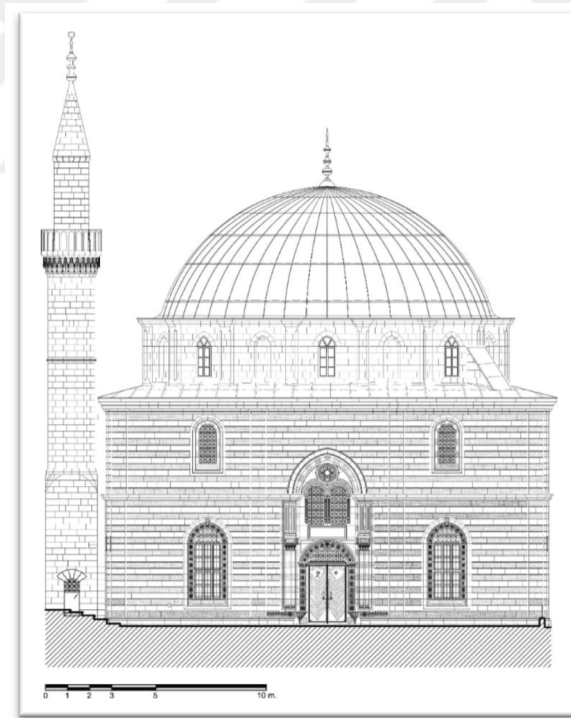
³⁹⁸ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik'teki Mimari eserler”, s.225.

³⁹⁹ Tuncer Doğan, “Gaziantep Türk İslam Dönemi Mimari Süslemeleri”, Yüzüncü Yıl Ün. SBE, Van 2013 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.62.

restorasyon yaptırılmıştır. Son Osmanlı restorasyonu H.1319/M.1903 II. Abdülhamid devrine aittir. Cumhuriyet döneminde millet tarafından Alaüddevle Ulu Caminin kubbesini yaptırmıştır.”⁴⁰⁰

3.11.3.Ön Yüz Cephe

Caminin en süslü cephesi, kuzey cephesidir. Kuzey cephesinde boydan boya münavebeli yatay sıralar halinde Ablak renkli taşlar görülmektedir. Cephenin ortasında, taçkapısı, bulunmaktadır. Giriş açıklığı yuvarlak kemerlidir. Fazla derin olmayan sivri kemerli portal nişi vardır. Nişin alt kısmında yuvarlak oturma şekilleri vardır. İç bükey şekilde aşağıya doğru daralan tabanı istiridye kabuğu şeklinde tezyin edilmiştir. Nişin kenarları iki sütünce ve pilastrla iki kat şeklinde ele alınmıştır. Alt katta duvara birleşik korint başlıklı sütünce üstte pilastr kullanılmaktadır. Sütunceler renkli taşla, pilastrlar beyaz renkli taşla yapılmıştır. Sütünce ve pilastr arasında yastık kullanılmıştır. Yastık üzerine yüzeysel oyma köşeleri iç bükey pahalanmış dikdörtgen işlenmiştir.. Sütüncelerin altında, yastıkta olduğu gibi köşeleri pahalanmış dikdörtgen çerçeve yer almaktadır. Bunun ortasında kabartma olarak “S” ve “C” kıvrımlarından müteşekkil bitkisel süsleme yapılmıştır. Bu süslemenin kenarlarında yatay olarak pilastrlara kadar uzanan kabartma tekniğinde süslemeler görülmektedir. Bitkisel tarzdaki süslemelere, sapları birbirine bağlı palmetler sıralanmaktadır.⁴⁰¹ (Şek: 64). (Res:154-157)

(Şek:64) Alaüddevle Caminin Kuzey Ön Yüz Cephesi, Gaziantep.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, Atatürk Ün. SBE, Erzurum 2015 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.652, 653.

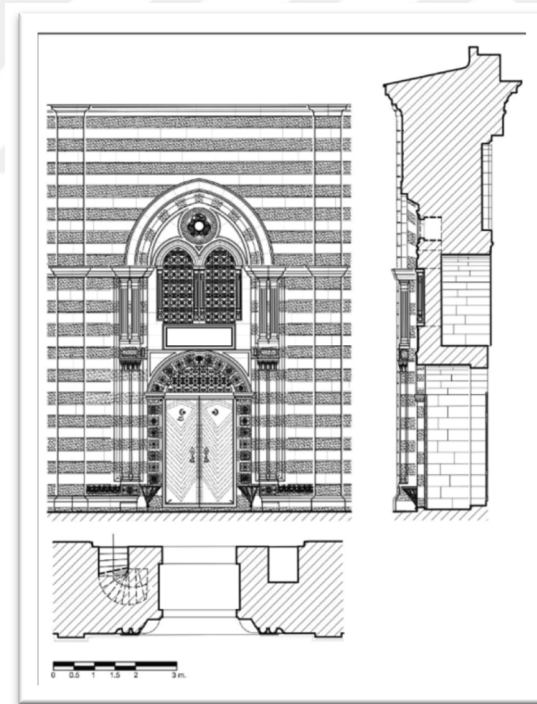
⁴⁰¹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.655, 656.

⁴⁰² Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.662.

Alaüddevle caminin ana giriş cephesi, tamamen Ablak “siyah-Beyaz” renkli taşların yatay olarak tek renkten oluşan şeritler halinde üst üste dönüşümlü olarak yığılmasıyla inşa edilmiştir. Siyah şeritlerin varlığı beyaz renkli şeritlerin aydınlık veren etkisini kıramaktadır. Siyah-Beyaz renk düzeninin girişte de devam ediyor olması girişin vurgulanması açısından olumsuz bir etki yaratmaktadır.⁴⁰³

3.11..4.Taçkapı

“Yuvarlak kemerli giriş kapısının pervazlarında, her bir taşın üzerine bir adet gelecek şekilde kabartma olarak rozetler işlenmiştir. Siyah ve beyaz renkli taşların kullanıldığı kapı pervazında, beyaz renkli taş üzerine işlenen rozetler, kare çerçeveli; siyah renkli taş üzerine işlenenler, köşeleri iç bükey pahalanmış kare çerçevelidir. Üzeri bir dolu bir boş şeklinde dendanlarla tezyin edilmiştir. Kemer taşlarında da siyah ve beyaz renkli taş dönüşümlü kullanılmıştır. Taşlara yuvarlak zıvana açılarak, birbirine geçirilmiştir. Taşların yüzlerine, kare içerisinde kabartma rozetler yerleştirilmiştir. İşlenen rozetler farklıdır. Kemerin kilit taşında, şamdan ayağı şeklinde bir kaidesi bulunan daire içerisine “Besmele” yazılmıştır. Kemer, iki sıra silme ile çerçevelenmiştir. Kemer köselikleri kabartılarak sade bırakılmıştır. Kemerin üzerinde beyaz mermer bulunmaktadır. Boş kitabeliğin üzerinde, sivri kemerli yan yana iki pencere açıklığı mevcuttur.”⁴⁰⁴ (Şek:65), (Res:157).

(Şek:65) Gaziantep Alaüddevle camii taçkapısı.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Tuncer Doğan, “Gaziantep Türk İslam Dönemi Mimari Süslemeleri”, s.66.

⁴⁰⁴ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.656.

⁴⁰⁵ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2012, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.663.

3.11.5.Pencereler

‘Pencerelerin pervazlarında birer sütüncü bulunmaktadır. Kemerler, sıralı silmelerden meydana gelen kornişle belirtilmiştir. İki pencere arasında, üst kısımda, yuvarlak çerçeve içerisine alınmış üç yapraklı yönce şeklinde pencere açılmıştır. Bu pencerenin içeride karşılığı yoktur. Yuvarlak çerçevenin kenar bordürleri dandanlarla bezenmiştir. Cephenin kenarlarında birer pencere vardır. Pencereler, biçim olarak diğer cephelerdeki pencerelerle aynıdır. Ancak süsleme yönünden onlardan farklı yapılmıştır. Yuvarlak kemerli niş içerisindeki pencerelerin pervazlarında, tıpkı giriş açıklarında olduğu gibi köşeleri iç bükey pahalanmış kare çerçeve içerisinde rozetler bulunmaktadır. Siyah renkli taşlardaki süslemeler birbirinin aynısı, beyaz renkli taşlardaki bitkisel süslemeler birbirinden farklı olarak tezyin edilmiştir. Pencerelerin etek taşlarında kabartma büyük bir kartuş bulunmaktadır. Niş kemerinin kilit taşı sorguçludur. ‘S’ şeklinde kıvrım yapan kemer sorgucunun üzerinde, dikey oluklar açılmıştır. Pencerelerin üstünde, pencere görünümüne nişler vardır. Diğer cephelerdeki iki süsleme ve biçim olarak aynıdır.’⁴⁰⁶

3.11.6.Minare

‘Harimin kuzey batı köşesinde yapıdan ve ayrı duran minare, kare kaideli, yuvarlak gövdeli, tek şerefeli ve konik külahlıdır. Beyaz renkli kesme taştan yapılmıştır. Minarenin yüksekliği 24.50 m.’dir. Minare, Dulkadirli Bey Alaüddevle Bozkurt Bey tarafından yaptırılan camiden kalmış tek elemandır. M.1985 yılında restorasyonun faaliyetleri yapıldığı için Minarenin külahı ve şerefesi değiştirilmiştir. Dulkadirli minarelerinin peteği kısa tutulmuş, şerefe şemsiye külahla örtülmüştür. Petek bazı minarelerde, şemsiye külahdan hafif dışa taşmaktadır. Bu caminin minaresi, muhtemelen petek kısmından itibaren yıkılmış, daha sonra biraz daha uzun tutulan petek yapılmıştır ve üzeri konik külahla örtülmüştür. Gövdesi kalın oluklu silme ile şerefe altından ayrılmaktadır. Şerefe benzerini, Dulkadirli’lerin yaptırmış olduğu Kahramanmaraş Hatuniye Camiinde at nalı-sivri kemerli yüzeyli nişler işlenmiştir. Petek kısmı da dairesel planda yapılmıştır. Güney açılan yuvarlak planlı bir kapısı vardır. Dışa taşıyan bir kornişle sonlanan petek bölümünün üzerinde, konik külah yer almaktadır. Külahın üzerinde üç küplü ay yıldızlı alem bulunmaktadır.’⁴⁰⁷ (Res:156).

3.12.Adana Ramazanoğulları Ulu Camii

3.12.1. Bulunduğu Yer

Vakfiyelerde Camii Cedid olarak geçen ve bazı kaynaklarda yeni cami olarak zikredilen Ulu Cami, kendi adını verdiği mahallede, Kızılay caddesi üzerinde bulunmaktadır.

3.12.2. İnşa Tarihi

Kuzey Halep ‘Adana, Misis, Tarsus, Telli Hamdan, Kızıldağ, Kozan ‘Sis’ vb. İslamlaştıktan sonra ilk Beyliğin devleti Ramazanoğulları devleti idi. Ramazanoğulları, Memlûkluk himayesinin altına dâhil olduğu için Suriye sanat ve mimari etkisi, Ramazanoğullarının mimarilerinde görülür. Ramazanoğulları bu bölgelerinde

⁴⁰⁶ Alper Altın, ‘Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)’, s.657.

⁴⁰⁷ Alper Altın, ‘Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)’, s.657, 658.

yaptırdıkları altı cami, üç han, sekiz hamam, iki türbe, iki imarethane, dört çeşme bir sebil vd. Ramazanoğullarının yaptıkları en önemli eser, Adana'daki Ulu Camiidir. Selçuklu, Artuklu, Memlûkluk, Zengi ve Osmanlı üslupları mükemmel bir terkip ile bünyesinde toplayan bu cami, türbe, medrese, mescit, haremlik, selamlık, hamam, arasta, çeşme vb. birlikte bir killiye manzume halinde yapılmıştır.⁴⁰⁸ Ancak bugüne kadar esaslı bir şekilde incelenmemektedir. Bizim çalışmamıza göre önemli olan Adana Ramazanoğulları Ulu Caminin ana cephesidir. Çünkü bu caminin cephesinin taçkapisında Memlûkluk etkisi görülür.

Caminin mimarı adı Halil b. Ramazan'dır. Çünkü caminin minberi üzerindeki kitabede mimarı ismi yazılıdır. Şu kitabenin metni şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم؛ أنشا هذا المسجد المبارك المقر الكريم العالي الغرسي خليل بن رمضان أعز الله انصاره بتاريخ صح

Anlamı:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, bu mübarek Camii Mekânını, kerim, yüce, Garsi (Hayırlı eser) bina ettiren Ramazan oğlu Halil yaptırdı. Allah onun yardımını aziz etsin. Hayrihi sahinin” İbareli tarih ile H.914/M.1509, minberin diğer metni şöyle bir ifade edebilir, bu caminin tamamı H.926/M.1520’de tamamlanmıştır. Adana Ulu Camii yapılmasına Halil Bey zamanında başlamış oğlu Piri paşa tarafından tamamlanmıştır. Kitabeleri incelerken belirttiğimiz gibi batı taş kapısını da Oppen Heim’in iddia ettiği gibi Piri Paşa’nın oğlu Mustafa değil, Paşa’nın kendisi yaptırmıştır. Kitabe bu konuda sarıh olduğu gibi Piri Paşa da bu esnada Beylerbeyi olarak bulunuyordu.⁴⁰⁹

3.12.3. Taçkapi

“Doğu ana cephenin alanında taçkapi yer alır. Ramazanoğullarının Ulu Caminin taçkapisı, dendanlarla nihayetlenen dikdörtgen blok içerisindeki sivri ve Bursa tipi kemerli iki silme tarafından kuşatılan mukarnaslı niş ile basık kemerli kapının iki tarafındaki mihrabiyelelerden teşekkül etmektedir. Kapının üstünde inşa kitabesi vardır. Doğudaki portalin Memlûkluk üslubunda yapılmış olmasına karşılık bu kapının ondan farklı ve Osmanlı üslubuna yakın bir değişirmesiyle yakından alakalıdır. Caminin taçkapisı, siyah ve beyaz mermerlerin dönüşümlü kullanıldığı dikdörtgen blok içindeki sivri kemerin kuşattığı üst tarafı yivli bir şekilde sonra eren iri mukarnaslara sahip nişten ve düz atkılı kapıdan meydana gelmektedir. Atkı taşının üstünde siyah zemin üzerine beyaz, kırmızı ve kirli sarı renklerdeki taşların meydana getirdiği bir palmet şeridi; daha yukarıda, nişin iç çeperini üç taraftan kuşatan bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. Mukarnasların en alt sırası rumilerle benzenmiş, onun da altına bir sıra lotus firizi işlenmiştir.”⁴¹⁰ (Res:158).

3.12.4. Pencereler

Doğu cephesinde pencereler şebekeli parmaklıklar, demir dikdörtgen pencere, taçkapının yanında sol tarafında iki katlı mukarnaslı çift ikiz sağır pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin altında mermer lento, lentonun

⁴⁰⁸ Nusret Çam, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii”, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.5, Erzurum, 1992, s.129, 130.

⁴⁰⁹ Nusret Çam, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii”, s.146, 152.

⁴¹⁰ Nusret Çam, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii”, s.130, 137.

altında şebekeli parmaklıklı demir dikdörtgen pencere vardır. Pencerenin söveleri Memlûklü mülevven üslubu ile yaptırılmıştır. (Res:159, 160).

3.12.5.Minare

Avlunun kuzeydoğu köşesinde ve taçkapısının yanı başında Kare planlı kaide üzerinde yükselen sekiz köşeli minarenin gövdesi ikisi düğümlü, beşi düz toplam yedi silmeyle ortada ise üst tarafı düğümlü ve dilimli bir şekilde sonra eren rölyef kemerciklerle süslenmiştir. Mukarnaslı konsolların üzerine oturan şerefe, sekiz sütuncuğun taşıdığı şemsiye şeklindeki bir örtü ile kapatılmıştır. Petek ise armut şeklindeki bir külâhla sonra ermekte olup dilimlidir. Bu sebeple Zengi-Memlûklü tesiri göstermektedir.⁴¹¹ (Res:159).

3.12.6.Ramazanoğulların Camiinde Memlûklü Etkileri

“Cami daha çok Memlûklü karakteri arz etmektedir. Doğru ana taçkapısının nişi, minberi renkli taş kakmaları siyah-beyaz mermer kaplamalar ve yüksek çokgen kasnak üzerine sivri kubbe tamamen Memlûklü üslubundadır. Çokgen gövdeli ve şerefe üstü külâhlı olan minaresi ile iki sıra mukarnaslarla nihayetlenen dikdörtgen niş içerisine alınan türbe pencereleri de Memlûklü geleneğinin can alıcı bir özelliği Halep’te ve güney doğu Anadolu’da rastlıyoruz. Benzer örneklerini Halep Ulu Camiinde ve Gaziantep Eyüpoğlu Camiinde gördüğümüz minare gövdesini çevreleyen sağır kemerciklerin üst tarafındaki düğümler ve mihrap nişi üstündeki düğümlü köşe dolgular da Zengi menşelidir. Ramazanoğullarının Ulu Camiinin özellik kazandıran harim girişlerinin söke profili bulunmayan kemer gözü şeklinde üç kapısı, sayı ve şekil yönünden Artuklu yapısı olan Urfa Ulu Camii ve Mardin Kızıltepe Ulu Camileri, bu kemerleri kavis boyunca alt tarafta birbirlerine bağlanarak çevreleyen geometrik ve mukarnas silmeler ise Mısır’daki Tolunoğlu Ahmet Camii ve Bâbu’l-Futuh ile büyük benzerlik halindedir. Ramazanoğullarının Memlûklü nüfuzundan çıkıp Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle, mimarilerinde ve tezyinatlarında da buna paralel bir değişimin olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim H.915/M.1509 tarihli doğru taçkapısı Memluk üslubunda olduğu halde H.948/M.1541 tarihli batı taçkapısı daha çok Osmanlıya yakındır. Çiniler de ekseriyetle İznik çinileri olup bazı benzer örneklerine Kilis Tekke Camiinde ve Bursa Yeşil türbede de rastlıyoruz.”⁴¹²

3.13. Kozluca (Müftüler, Cevizlice) Camii

3.13.1.Bulunduğu Yer

Şahinbey ilçesi, Kozluca mahallesi, Kozluca caddesi ile Müftüoğlu sokağın kesiştiği yerin kuzeyinde bulunmaktadır.

3.13.2. İnşa Tarihi

Caminin banisi ve inşa tarihi belli değildir. H.946/M.1539 tarihi sicilde ve H.950/M.1543 tarihli tahrir defterinde mabet, Kozluca mescidi olarak geçmektedir. Bu caminin eski adını Fevkani (Yukarı) idi. H.950/M.1543 yılından önce 16.yy.’ın başlarında yapılmış olmalıdır.⁴¹³

⁴¹¹ Nusret Çam, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii”, s.137.

⁴¹² Nusret Çam, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii”, s.153, 154.

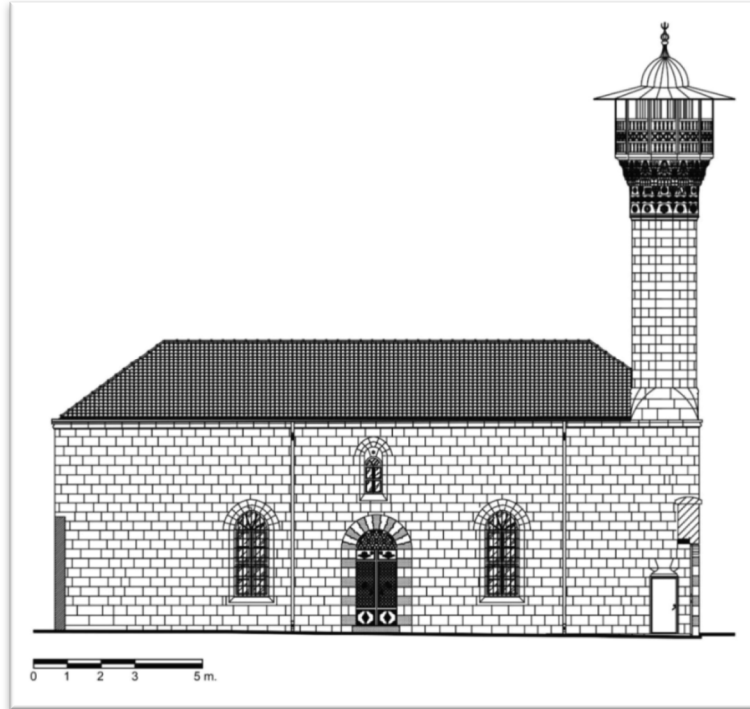
⁴¹³ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.733.

3.13.3.Ön Yüz Cephe ve Taçkapı

Caminin kuzey ana cephesinde ağırlıklı olarak beyaz renkli taş kullanılmıştır. Kapı ve pencere pervazlarında, beyaz renkli taşla da görülmektedir. Caminin cephelerinde saçak kısmında boydan boya dolaşan korniş görülmektedir. Korniş altta kaval silme üstte düz silmeden meydana gelmektedir. Kuzey ana cephesinin ortasında yuvarlak kemerli basit bir şekilde yapılmış giriş açıklığı bulunmaktadır. Kapının pervazında, siyah-beyaz renkli taş münavebeli olarak dizilmiştir. Kapının iki yanında birer pencere vardır. Pencerele, dışa doğru genişleyen bir niş içerisinde. Şu ablak üslubu Memlûklü ve Suriye etkisinde olduğunu söyleyebiliriz.⁴¹⁴ (Şek:66).

3.13.4.Minare

Batı cephesinde kuzey köşesinde minarenin kaidesi vardır. Yani caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minare bulunur. M.1908 yılında yeniden inşa edilmiştir. Günümüze caminin orijinal minaresi gelmemiştir.⁴¹⁵ (Şek:108).

(Şek:66). Kozluca Caminin Taçkapısı ve Minaresi.⁴¹⁶

3.14. Ağa Camii

3.14.1.Bulunduğu yer

Şahinbey ilçesi, Suyabatmaz mahallesi, şehirler caddesi ile Kalender sokağın birleştiği yerin güneyinde bulunmaktadır.

⁴¹⁴ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.62, 64.

⁴¹⁵ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.63, 64.

⁴¹⁶ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”,68.

3.14.2. İnşa Tarihi

Caminin kesin yapım tarihi ve banisi bilinmemektedir. H.950/M.1543 tarihli tahrir defterinde, caminin adı İbn-i Yayı olarak geçmektedir. Ayrıca diğer adının Şhreküstü Camii olduğu da belirtilmektedir. Bu caminin meşhur olan ismi Ağa Camiidir. Çünkü Şer’iyye siciline göre ‘Tunuslu Ferruh Ağa’nın yaptığı Camii’dir.⁴¹⁷

3.14.3.Ön Yüz Cephe

Kuzey ana cephesinin ortasında ana giriş bulunur. Kuzey cephesi, en süslü cephesidir. Burada, yatay bir şekilde dönüşümlü olarak kullanılan Ablak renkli taşlar, cepheyi boydan boya süslemektedir. Cephenin üst kısmında beyaz renkli taştan dış taşıntı yapan iki sıra mukarnaslı saçaklar bulunmaktadır. Yapının ana giriş kapısı, mihrap eksenini üzerindedir. Giriş, taçkapı şeklinde yapılmıştır. Cephenin batı kenarında, ikinci bir giriş açılmıştır. Tali giriş, cümle kapısına göre daha mütevazıdır.⁴¹⁸ (Şek:66), (Res:184).

3.14.4.Taçkapı

‘Taçkapının her iki yanında ikişer pencere vardır. Pencerelelerin arasına, birer mihrabiye yerleştirilmiştir. Yapının ana giriş kapısı, abidevi boyutlarda inşa edilmiştir. Cepheden hafif dışa taşınmıştır. Dıştan sivri kemerli niş içerisinde, basık kemerli bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Cephe ile aynı şekilde, yatay uzanan münavebeli siyah ve beyaz renkli taşlar, taçkapıda da devam etmektedir. Yer yer, pembe renkli taşlar da görülmektedir. Giriş açıklığının üzerinde, müezzin mahfilini aydınlatan dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. Giriş açıklığının kemeri, birbirine geçmeli olarak yapılmış, ters-düz zıvanalı palmet şeklindedir. Alt taraftakiler siyah, üst taraftaki beyaz renkli taşla yapılmıştır. (Memlûklı Suriye ve Mısır ablak etkisidir). Kemerin köşelikleri, siyah renkli taşla çerçeve içeresine alınmış, içeresi beyaz renkli taşla dolgulanmıştır. Köşelerin ortasında, yuvarlak bir oyuk vardır. Bu oyuk muhtemelen burada yer alan bir kabarıya aittir. Kemerin üzerinde ters ant kadehi (Memlûklı etkisi) işlenmiştir. Bu motifin kenarlarında üç sıra renkli taşlarla yapılmış, ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlı dekoratif süslemeler bulunmaktadır. Nişin ayaklarında da ters ant kadehi motifi vardır. Niş kemerinin üzengi taşları, mukarnaslı olarak içe doğru kademeli bir şekilde, girinti yapmaktadır. Buradaki mukarnaslar, avlu kapısındakine benzer şekilde dört sıra halindedir. Batı taraftaki yan giriş açıklığı basit olarak yapılmıştır. Bu açıklık mukarnasla nihayetlenen, dikdörtgen sathi niş içeresine alınmıştır. Giriş açıklığı, dönüşümlü olarak renkli taş döşeli, basık bir kemere sahiptir. Kemerin üzerinde üst üste iki siyah kare taş bulunmaktadır. Diyagonal olarak yerleştirilmiş bu taşların arasındaki merkezinde kum saati motifi olan, yatay dikdörtgen siyah renkli bir taş uzanmaktadır.’⁴¹⁹ (Şek:66, 67), (Res:182).

3.14.5.Pencereler

Cephedeki pencereler dıştan yuvarlak kemerli, yüzeysel bir niş içerisinde, yüzeysel bir niş içerisinde, pencere açıklıkları, atkı taşıdır. Atkı taşının üzerinde, tahfif kemeri bulunmaktadır. Bu kemerler münavebeli olarak, siyah ve pembe renkli taşlarla (mülevven) yapılmıştır. Alttan sivri, üstten kaş kemer biçimindedir. Tahfif kemerlerinin hemen üzerinde kitabeler bulunmaktadır. Kitabelerin üçü kartuş içerisinde

⁴¹⁷ Alper Altın, ‘‘Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)’’, s.161.

⁴¹⁸ Alper Altın, ‘‘Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)’’, s.164.

⁴¹⁹ Alper Altın, ‘‘Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)’’, s.164, 165.

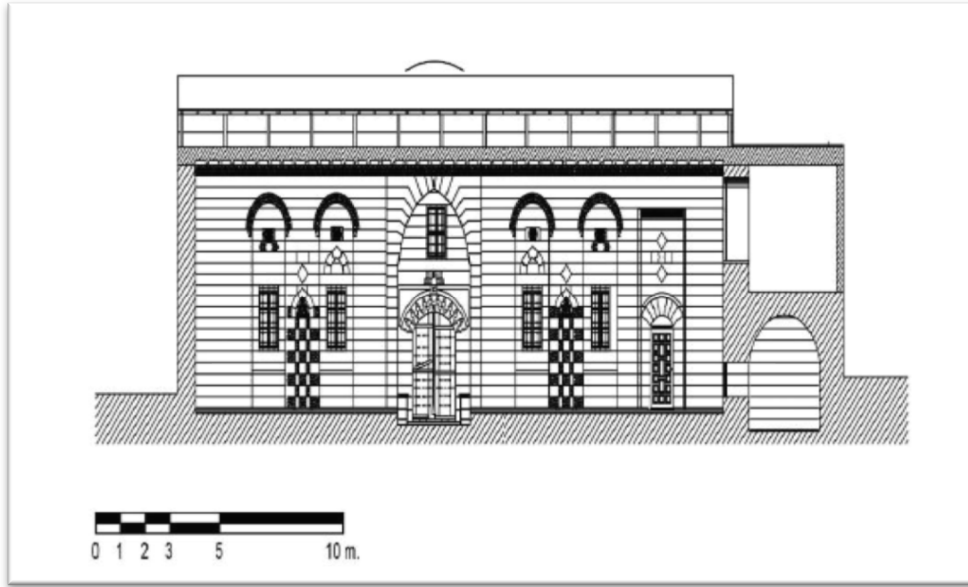
yazılmışken, ana giriş kapısının doğusundaki ilk pencerenin üzerindeki kitabe daire içerisinde yazılmıştır. Pencereilerin dışında bulunan niş kemerlerinin üzengi taşları altında, yüzeysel kabartma olarak aşağı sarkan yarım nar motifleri yer almaktadır.⁴²⁰ (Şek:67).

3.14.6.Mihrabiyeler

Sivri kemerli, yarım sekizgen niş şeklindedir. Kemer kavsarasında, iki sıra mukarnas dizisi görülmektedir. İçerisi satranç şeklinde, diyagonal olarak, beyaz ve siyah renkli taşların dönüşümlü olarak, beyaz ve siyah renkli taşların dönüşümlü olarak yerleştirilmesi ile bezenmiştir. Mihrabiye kemerinin üzerinde çapraz olarak yerleştirilmiş siyah renkli kare taş bulunmaktadır. Bu siyah renkli taşın üzerine, kitabe boşluğu şeklinde, dikdörtgen pembe bir taş yerleştirilmiştir. Bu taş sathi olarak, cepheden girintilidir.⁴²¹

3.14.7.Minare

Yapının orijinal minaresi günümüze gelmemiştir. M.1799 tarihinde yapının kuzeyine bugünkü tek şerefeli minare inşa edilmiştir. Eski minarenin tam olarak nerede ve nasıl olduğu konusunda fikir yoktur. Ancak muhtemelen, caminin kuzeybatı köşesinde yer almakta idi. Günümüzde minare, camiden uzaklaştırılmıştır.⁴²² (Şek:68), (Res:183).

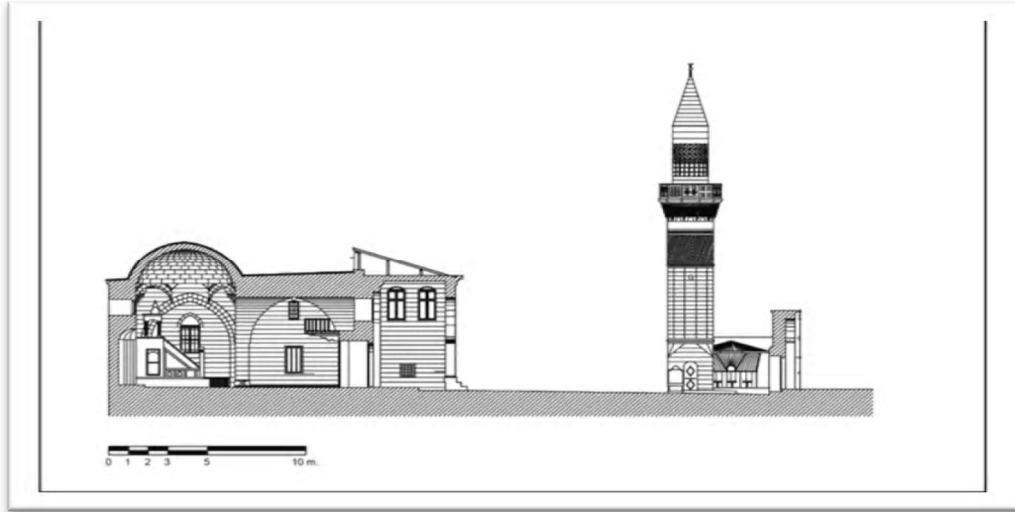
(Şek:67) Ağa Caminin Son Cemaat Doğu Batı Ön Yüz Cephesi, Gaziantep.⁴²³

⁴²⁰ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.165.

⁴²¹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.165.

⁴²² Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.166.

⁴²³ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.172.

(Şek:68) Gaziantep Ağa Camiinin Minaresi.⁴²⁴

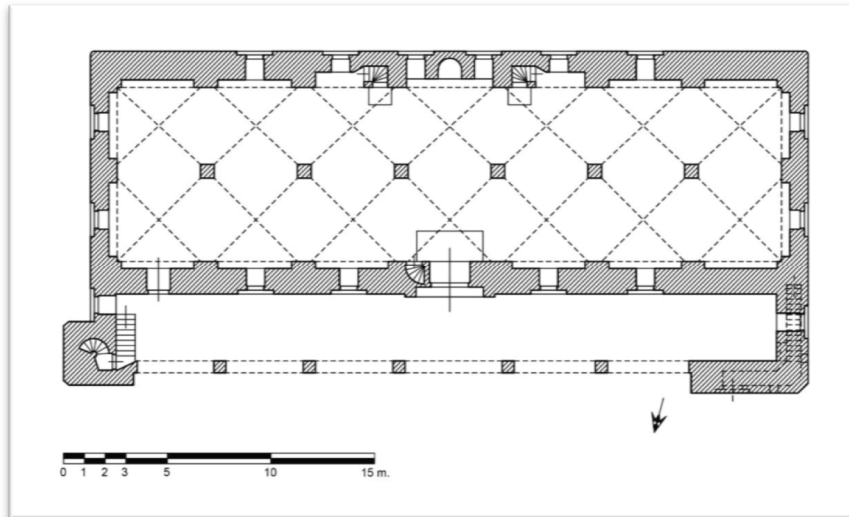
3.15. Eyüpoğlu Camii

3.15.1. Bulunduğu Yer

Şahinbey ilçesi, Eyüpoğlu mahallesi, Eyüpoğlu caddesinde, Gaziantep.

3.15.2. İnşa Tarihi

“Yapının binası kişi hakkında herhangi bilgi bulunmamaktadır. Cami Memlûklü dönemine aittir. Bunun yaparı Kazaskeri önemli siyasi ve dini olan Eyüpoğlu Ahmet olduğu da yapıldığı ifade edilmektedir. Minare hakkında da yeterli bilgi olmamasına rağmen H.8/M.14.yy.’ın ortasına tarihlendirenler olmuştur. H.950/M.1543 tarihli tahrir defterinde ve H.964/M.1557 tarihli Ayıntab vakıf defterinde caminin ismi, Eyyuboğlu olarak geçmektedir.”⁴²⁵ (Şek:69).

(Şek:69) Eyyüpoğlu Caminin Planı.⁴²⁶

⁴²⁴ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.173.

⁴²⁵ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.532.

⁴²⁶ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.541.

3.15.3.Ön Yüz Cephe

Bu caminin genel olarak cephelerinde kapı ve pencereler dışında yoktur. Kuzey ana cephe baştanbaşa dolaşan, kaval ve düz silmeden meydana gelen komiş şeklinde saçak yapılmıştır. Saçak aralarına ayak hizasına gelecek şekilde çötenler yerleştirilmiştir. Cephe sivri kemerli pencerelerin pervazları, dönüşümlü siyah-beyaz renkli taşla yapılmıştır. Dikdörtgen pencerelerin etek ve lentoları yekpare siyah renkli taştandır.⁴²⁷ (Şek:70).

3.15.4. Taçkapı

“Kuzey cephenin ortasında bulunan taçkapı, cepheden hafif dışa taşınmıştır. Basık kemerli giriş açıklığı, sivri kemerli niş içerisindedir. Kapı ve nişin pervazları yatay bir şekilde yerleştirilen münavebeli siyah-beyaz renkli taşla kaplanmıştır. Alt sıralarda, beyaz renkli taşın yerine pembe renkli taş kullanılmıştır. Nişin alt köşelerinde, kare planlı oturma sekileri vardır. Giriş açıklığının kemer taşları, ters-düz zıvanalı palmetler ile tezyin edilmiştir. Kontrast etkisi vermesi için alttakiler siyah, üsttekiler ise beyaz renkli taşla yapılmıştır. Kemerin her iki kenarında pembe renkli taş dolgulu, siyah renkli taş çerçeveli köşelikler yer almaktadır. Köşeliklerin üzerinde, beyaz renkli taşın ortada ters yanlarda düz üç ant kadehi motifi işlenmiştir. Arada kalan boşluklar, ç bükey ve dış bükey olarak, yukarıya doğru çapraz yönelen, siyah ve pembe renkli taşlarla doldurulmuştur. Bu süsleme aynı şekilde, nişin pervazında da devam etmektedir. Nişin pervazındaki ters kadehler, pembe renkli taştandır. (Memlûkluk sembollerinde ant kadehi sembolü, çeşangir görev sembolüdür. Bu sebeple cami muhkemelen Memlûkluk dönemine ait, Eyyubî devrine ait değil. Çünkü Eyyubî devrine ait olursa, o zaman cephenin üzerine ant kadehi sembolü yapılmamıştır). Nişin kavsarası düz duvar olarak yapılmış, ortasına bir pencere açılmıştır Taçkapının eski fotoğrafında bu pencerenin iki yanında kitabe boşlukları görülmektedir. Bu boşluklar sonraki onarımlarda doldurulmuştur. Nişin kemer başlangıçlarında, iki sıra mukarnas dizisi işlenmiştir. Nişin kemer taşları, merkezden çerçeveye doğru yayılan işin şeklinde dizilmiştir. Kavsaradaki taş sırası ile kemer taşları arasında uyumsuzluk söz konusudur. Ne var ki! Restorasyonun yapıldığı zamandakavsaradaki taş sırası ile kemer taşları arasında uyumsuzluk, bulunmaktadır.”⁴²⁸ (Şek:70).

3.15.5.Pencereler

Kuzey ana cephedeki ana taçkapının iki yanında (sol-sağ) dört şebekeli parmaklı demirli dikdörtgen pencereler vardır. Pencere tek katlıdır. Pencerelerin lentoları siyah-beyaz renkli taşla yapılmıştır. Kuzey ana cephenin doğru ucunda, tali giriş yer almaktadır. Sıradan, basık kemerli bir açıklıktan ibadet olan bu girişin pervazları da pencereler gibi renkli taşla benzemiştir.⁴²⁹ (Şek:70).

3.15.6.Minare

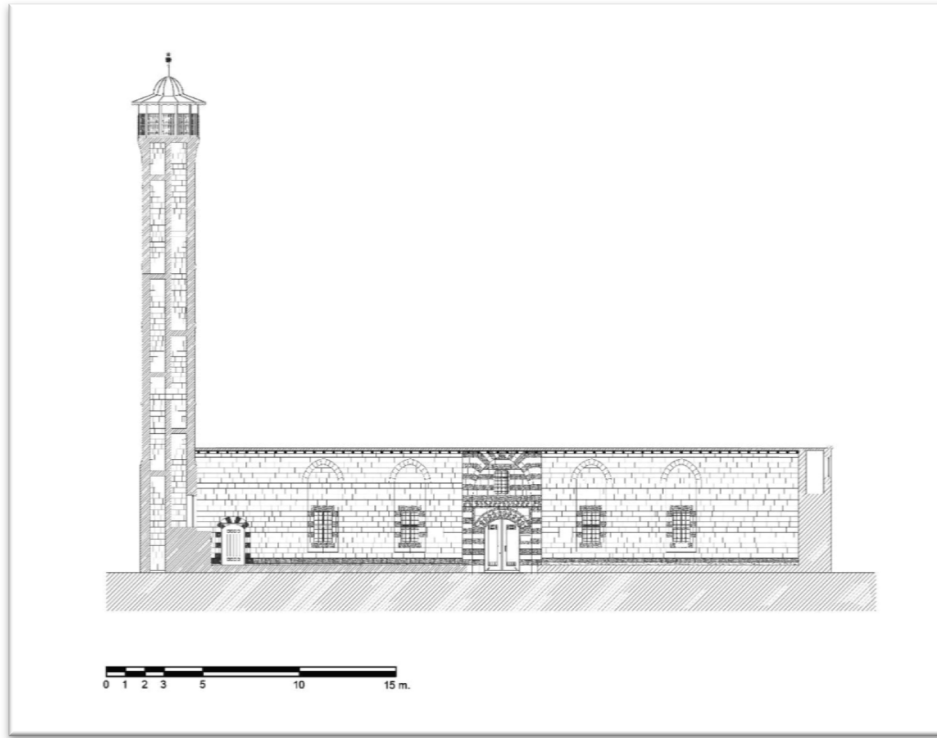
Günümüzdeki minare Memlûkluk minaresi değildir. M.1947 tarihinde minareyi tekrar inşa edilmiştir. Restorasyon faaliyetleri sırasında Memlûkluk minaresinden kalan kaide muhafaza edilmiştir.⁴³⁰ (Şek:70).

⁴²⁷ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.535.

⁴²⁸ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.535.

⁴²⁹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.535.

⁴³⁰ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.536.

(Şek:70) Eyyüpoğlu Caminin Son Cemaat Yeri, Doğu Batı Ana Cephinin Kesiti.⁴³¹

3.16. Karatarla Camii (Zincirli Camii)

3.16.1. Bulunduğu Yer

Şahinbey ilçesi, Karatarla mahallesi, eski saray caddesindedir.

3.16.2. İnşa Tarihi

“Caminin ne zaman, kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Şer’iyye sicilinde bu caminin ismi, Gergeri Ali mescidi ve H.955/M.1548 tarihi okunur. Günümüzde bu caminin genel olarak bölümleri H.1189/M.1775 yılına aittir. Cumhuriyet devrinde M.1980 ve 2013-2014 yıllarında bu camide restorasyon faaliyetleri yapılmıştır.”⁴³²

3.16.3. Ön Yüz Cephe

Ön yüz cephe kuzey yönündedir. Kuzey cephenin merkezinde, çok gösterişli olmayan renkli taşlarla süslü ve cepheden girinti yapan taçkapı yer almaktadır.⁴³³ (Şek:71), (Res:180).

3.16.4. Taçkapı

“Basık kemerli giriş açıklığı, sivri kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Nişin alt kısımlarında, kare planlı oturma sekileri vardır. Kapı ve nişin pervazları, münavebeli pembe-siyah renkli taşlarla yapılmıştır. Giriş kemeri ters-düz zıvalı palmetlidir. Alt tarafta siyah, üst tarafta beyaz renkli taş kullanılmıştır. Kemer, siyah çerçeve içerisine tarafta siyah, üst tarafta beyaz renkli taş kullanılmıştır. Kemer siyah çerçeve içerisine alınmıştır. Kemerin köseliklerinde, kare içerisinde, birbirinin tersi istikamette dönen, dört kollu fpervane motifi yer almaktadır.

⁴³¹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.541.

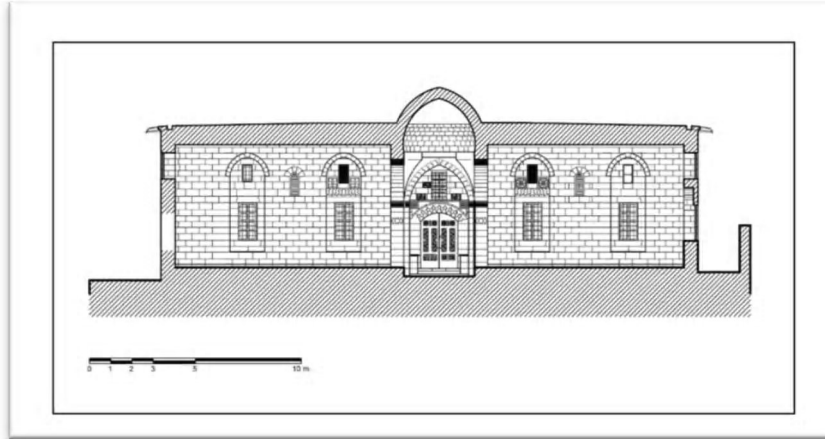
⁴³² Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.429.

⁴³³ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.438.

Fınıdıkların merkezinde, sekiz köşeli yıldızlar işlenmiştir. Nişin taşlarla bezenmiştir. Merkezinde dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Pencerenin alt kısmının her iki yanında simetrik olarak yapılmış kitabeler vardır. Üçüncü taş sırasında da dini ibareler mevcuttur. Beyaz renkli taşla siyah kalemîşi ile işlenen bu yazılar kartuş içerisine alınmıştır. “el-Mülk-lillah- ” ve “el-Vahidu’l-Kahhar- ” yazmaktadır. Nişin her iki yanındaki duvara bitişik ayaklar’da taçkapı ile aynı düzende renkli taş ile tezyin edilmiştir. Üstten üçüncü sırada pembe, siyah ve beyaz zıvanalı taşlarla süsleme yapılmıştır.”⁴³⁴ (Şek:71, 72).

3.16.5.Pencereler

“Giriş kapısının yanında, birbirine simetrik iki pencere vardır. İki katlı yapılan dikdörtgen çerçeveli pencereler, sivri kemerli sathi tek bir niş içerisindedir. Taçkapıya yakın olan pencereler, diğerlerine göre daha süslüdür. Buradaki pencerelerin pervazında, dönüşümlü siyah-pembe renkli taş kullanılmıştır. Lentonun üzerinde, merkezde beyaz renkli taştan palmet yapılmış ve bunun yanında birbirine geçmeli olarak lamba-zıvanalı renkli taşlar yerleştirilmiştir. Üstteki pencerenin her iki yanında simetrik süslemeler vardır. Pencerelerinde hem pembe hem siyah dönüşümlü taşlarla yapılmıştır. Pembe renkli taşı kesen dikey siyah renkli taşla kompozisyon tamamlanmaktadır. Cephenin kenarlarında yer alan pencerelerin pervazlarında, dönüşümlü siyah-beyaz renkli taş kullanılmıştır. Lentosu, pembe renkli taşandır. Lentonun üzerinde, siyah renkli taş içerisine pembe renkli taştan sekiz köşeli yıldız kakılmıştır. Üst pencere pervazları, sade beyaz renkli taşla kullanılmıştır. Cephede mihrabiye bulunmamaktadır. İki pencere arasında doğuda ve batıda birbirine simetrik iki kitabe mevcuttur. Kitabeler ablak renkli taşlarla sivri formlu sağır kemerli çerçeve içerisine alınmıştır. Kitabe pembe renkli içerisine yazılmıştır. Günümüzde doğu kitabesi silinmiştir.”⁴³⁵ (Şek:71, 72), (Res:180).

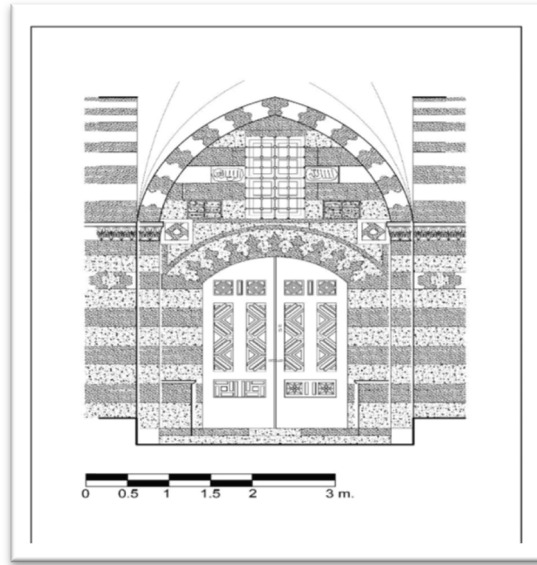

(Şek:71) Gaziantep Karatlar camii son cemaat mahalli doğu-batı kesit.⁴³⁶

⁴³⁴ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.439.

⁴³⁵ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.439.

⁴³⁶ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.446.

(Şek:72) Gaziantep Karatlar camii'nin taçkapısı.⁴³⁷

3.17. Bostancı Camii

3.17.1. Bulunduğu Yer

Şahinbey ilçesi, Bostancı mahallesi, Bostancı cami sokağındadır.

3.17.2. İnşa Tarihi

Caminin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Antep vakıf defterinde H.962/M.1557 tarihli Hasan Bey mescidi olarak adı geçmektedir. Kitabesine göre H.982/M.1574 yılında II. Selim döneminde, Ahi Zade Hacı mescit, camiye dönüştürülmüştür. Deprem sebebiyle H.1152/M.1740 tarihinde restorasyonu yapılmıştır. Cami, Şeyh Fethullah Camiine oldukça yakındır. Mi1934 yılında Cumhuriyet devrinde camide tekrar restorasyon yaptırılmıştır. Son onarım tarihi M.2012'dir.⁴³⁸

3.17.3. Ön Yüz Cephe

Kuzey yönü ana cephesidir. Cephenin ortasında giriş yer alır

3.18. Kule Mescidi

3.18.1. Bulunduğu yer

Birecik merkez kurtuluş mahallesinde, Urfa kapı caddesinde yer almaktadır.

3.18.2. Ön Yüz Cephe

Kuzey cephesi ana cephesidir. Bu cephenin ortasında yer alan giriş, taçkapı şeklindedir. Cephesi diğer cephelerden daha özenli inşa edilmiştir. Pencere dışı, cepheleri hareketlendirecek hiçbir eleman yoktur.⁴³⁹

3.18.3. Taçkapı

“Taçkapı, cepheden dışı taşınmıştır. Giriş açıklığı, sivri kemerli derin bir niş içerisine alınmıştır. Nişin kapıya bakan yüzlerinde, birer mihrabiye açılmıştır. Nişin pervazlarına sütunlar yerleştirilmiştir. Basık kemerli giriş açıklığının pervazı ve kemer taşları münavebeli siyah- pembe renkli taşlarla yapılmıştır. Pervazlarındaki taşlar, lamba-zıvanalı birbirine geçmelidir. Kemer taşları ise birbirine geçmeli ters-düz zıvanalı palmet şeklindedir. Kemer

⁴³⁷ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.447.

⁴³⁸ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.706, 707.

⁴³⁹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.706, 707, 712.

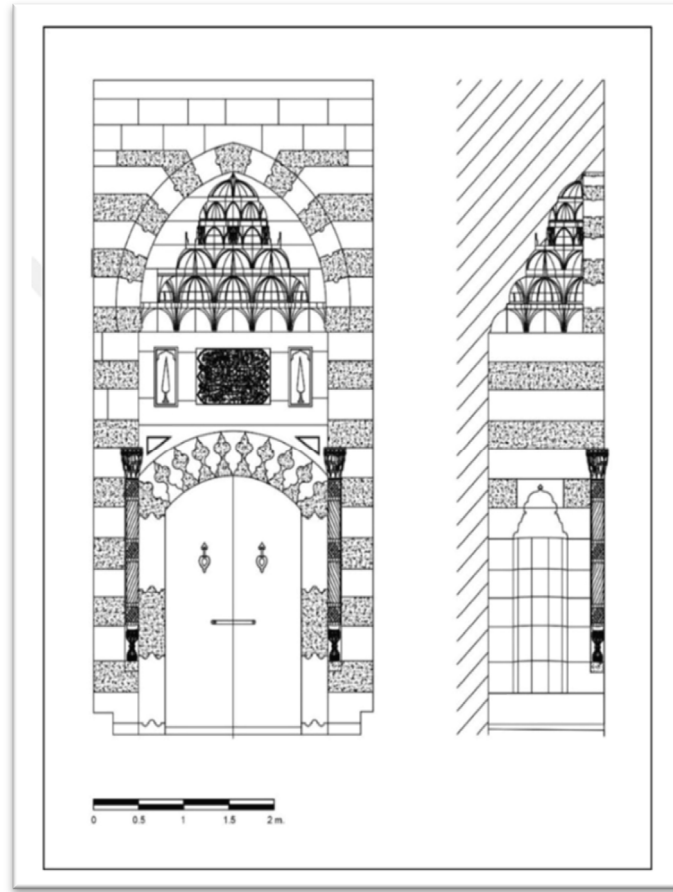
köseliklerinde, kabartma üçgen köşebentler bulunmaktadır. Bunların üzerinde, siyah-beyaz renkli taşla çerçevelenmiş üç pano vardır. Ortada, yatay dikdörtgen olarak yerleştirilmiş üç satırlık kitabe yer alırken, bunun iki yanında, dikey olarak dikdörtgen beyaz renkli taş yer almaktadır. Taşların üzerinde, yüzeysel oyma dekoratif kemer içerisine servi motifleri işlenmiştir. Sivri kemerli nişin kavsarası, altı sıra mukarnas dolguludur. Mukarnasların alt kısımları, adeta bir gökyüzü şeklindedir. En üstte, güneşi temsil eden rozet içerisinde, çarkıfelek motifi, onun altında gezenleri temsil eden sarkıtlar yerleştirilmiştir. Daha altında ise büyüklü küçüklü beş, alt ve sekiz kollu yıldızlar işlenmiştir.”⁴⁴⁰ (Şek:73), (Res:161, 162, 163).

3.18.4.Mihrabiye

“Girişin sağında ve solunda simetrik olarak mihrabiye yarım mihrabiyeler, yarım sekizgen kesitli bir nişten ibarettir. Dekoratif kemerli olarak yapılmış olan mihrabiyelerin, en üst kısmı kabartma palmetle tezyin edilmiştir. Mihrabiyelerin kavsarası, beş sıra mukarnas ile doldurulmuştur. Üst sıra, istridye kabuğu şeklindedir. En alt sırada aradaki boşluklarda rozet içerisinde, çarkıfelek motifleri vardır. Nişin pervazlarında yer olan sütunlar, yerden biraz yüksekte, kum saati şeklinde bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kum saatinin alt kısmında, ikili düğüm dolaşmaktadır. Üst kısmında, sapları birbirine bağlı palmetler görülmektedir. Orta kısım ise kabartma düğümle bağlanmıştır. Sütunun başlığı üç sıra mukarnaslıdır. Yapının statik açıdan kaydığıının anlaşılması için, bu sütunlar kendi etrafında döner bir şekilde yapılmıştır. Kuzey cephede, taçkapının batısında bir mihrabiye daha bulunmaktadır. Bu Mihrabiye, cepheye yakışmayarak tarzda yalın yapılmıştır. (Mihrabiye ana cephe üslubu, Selçuklu Konya Karatay medresesi ve Memlûklü I. Baybars Ulu Caminin taçkapılarında bulunmaktadır). Yarım daire planlı ve sivri kemerli nişe sahip mihrabiye, muhtemelen sonraki onarımlarda eklenmiştir.”⁴⁴¹ (Şek:91), (Res:164).

⁴⁴⁰ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.712.

⁴⁴¹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.712.

(Şek:73) Gaziantep Bostancı camii taçkapı görünüş ve kesit.⁴⁴²

3.18.5.Pencereler

Kuzey cephesinin doğusunda ve batısında yer alan pencereler, taçkapı gibi süslüdür, tek katlı olan bu pencereler, sivri kemerli sathi niş içerisinde dikdörtgen çerçevelidir. Çerçevenin dörtkenarında, birbirine geçmeli münavebeli siyah-beyaz renkli taş kullanılmıştır. Nişin konturları, iki sıra kaval silme ile belirtilmiştir. Pencere ile niş arasında kalan alınlık, yüzeysel oyma tekniği ile boşluk bırakılmadan tezyin edilmiştir. Bitkisel karakterli süslemelerin temelini; palmet rumi, nilüfer ve şakayık motifleri oluşturmaktadır. Kompozisyon altta beş sıra, üstte üç sıra halindedir. Bu cephedeki pencere düzeni, diğer cephelerde görülmemektedir.⁴⁴³ (Res:165).

3.18.6.Minare

Harimin kuzeybatı köşesine bitişik olan minare, tamamen beden duvarı dışından yer almaktadır. Kare kaideli, on iki gen gövdeli, tek şerefeli ve şemsiye külâh örtülüdür. Minarenin zeminden külâhın bitimine kadar yüksekliği, 21.90 m.'dir. Beyaz renkli kesme taştan yapılmıştır. Süsleme, şerefede altında yoğunlaşmaktadır. Kuzey cephesinde son cemaat yerine açılan bir kapısı bulunmaktadır. Minarenin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak H.1152/M.1740 Deprem olduğu için minarede restorasyonun faaliyetleri yapılmıştır. Minarenin kare kaidesi, çatıya kadar yükselmektedir. Kaideye yer alan giriş, hafif dışa taşınmıştır, kapının pervazında ve kemerinde, dönüşümlü ablak renkli taşlar kullanılmıştır. Basık kemerli giriş açıklığının üzerinde, tek sıra mukarnas dizisi

⁴⁴² Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.721.

⁴⁴³ Alper Altın, "Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet'e)", s.712, 713.

bulunmaktadır. Mukarnas dizisinin üstünde kare çini yer almaktadır. Pabucun köşeleri, pahlanarak on iki köşeli gövdeye geçilmiştir. Saden olarak yapılan gövdede, içteki spiral merdivenlere göre küçük pencereler açılmıştır. Gövdenin en üst kısmında, düzensiz olarak yerleştirilmiş çiniler mevcuttur. Sıralı tekniğindeki bu çinilerde, mavi, lacivert, yeşil, kahverengi ve beyaz renkler görülmektedir. Süslemelerin tamamı, bitkisel tarzdadır. Şerefe altında geniş bir kaval silme, gövde ile şerefeyi ayırmaktadır. Şerefe altı, dört sıra mukarnas dolguludur. Mukarnaslar her kenarda, üçgen bingi şeklindedir. En alttaki mukarnas sırasının arasında, kabaralar bulunmaktadır. Şerefe kapalı yapılmış, şerefenin üzerini, şemsiye külah örtmektedir. Petek yuvarlak formudur. Petek, külahtan dışa taşınmış ve üst kubbecikle kapatılmıştır. Üstünde ay yıldız alem yer almaktadır.⁴⁴⁴

3.19. Fethullah Zâviyesi

3.19.1. Bulunduğu yer

Şahinbey ilçesi, kepenek mahallesi, Şih Hamal sokağı ile kepenek sokağı birleştiği köşenin batısında yer almaktadır.

3.19.2. İnşa Tarihi

H.966/M.1559 tarihli vakfiyesine göre, Şeyh Fethullah tarafından yaptırılmıştır. Bu zaviyede maalesef inşaat kitabesi yoktur.

3.19.3. Zaviyenin Ana Cephesi

Kuzey cephesi, ana cephedir. Bu cephesinde basık kemerli yalın bir kapısı vardır. Kapının kemer taşları, çift renkli mermerle bezenmiştir. Kemer taşları; diyagonal biçimde, dikey uzanan, dönüşümlü siyah-pembe mermerle yapılmıştır. Taşların üst kısımları, aynı düzlemde kesilmiştir. Üzengi taşlarının altında, iki kenarda, daire şeklinde çıkıntı vardır. Sağdaki çıkıntı kırılmıştır. Girişin üzerinde, caminin kuzey cephesinde de görülen sağır kemer bulunmaktadır. Sağır kemerlerin oturduğu konsollar, camidekilerden farklı biçimde süslemeye sahiptir. Kuzey doğusu, burada bulunan oda tarafından kapatılmıştır. Kuzey cephenin önünde yer alan, son cemaat yerinin doğu kemer gözü zaviyeye mahsus yapılmıştır. Bu kemer gözü, diğer kemer gözlerinden farklıdır. Kemer gözünü taşıyan batıdaki serbest ayak, diğer serbest ayaklar gibi siyah renkli taştandır. Duvara bitişik ayakta da simetriği olan diğer ayakta gibi, dönüşümlü pembe- siyah-beyaz “müşablak” renkli taşlar kullanılmıştır. Ancak başlığı diğerlerinden farklıdır. Son cemaat yerinin batısındaki duvara bitişik ayakta, mukarnaslı başlık varken; burada sade bir başlık yer almaktadır.⁴⁴⁵

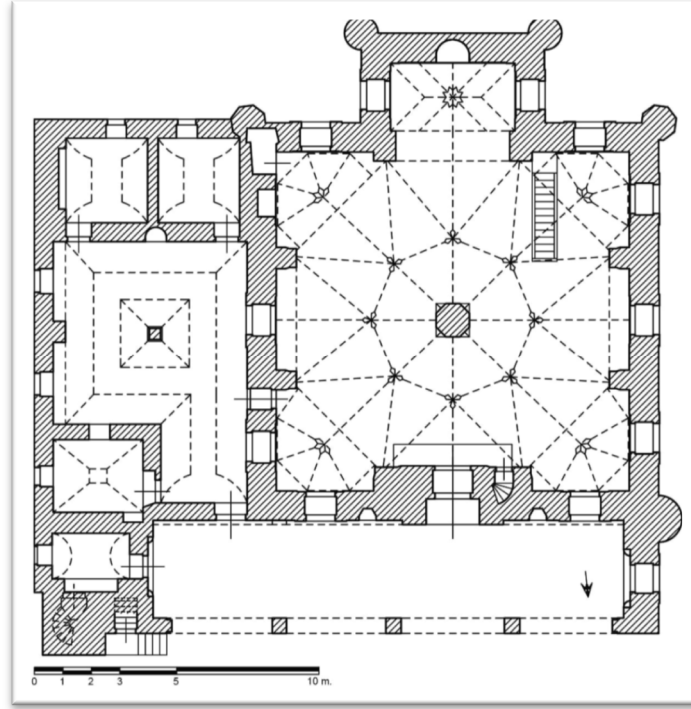
3.19.4. Taçkapı

Sivri kemerinin içinde 6 sıralı mukarnas dolgu ile şekli görülür. Kavsaranın altında dikdörtgen şeklinde boşlukta kitabe bulunmaktadır. Dikdörtgen boşluk kitabenin levhası altında müşablak siyah-pembe taşla kemeri bulunmaktadır. İç girişin söveleri siyah-pembe mermerle yapılmıştır. Dış kemeri ve onun söveleri aynı şekilde

⁴⁴⁴ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.713. 714.

⁴⁴⁵ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.805, 806.

“siyah-pembe taşla” yapılmıştır. Taçkapının yanındaki sol ve sağ taraflarında mukarnaslı ikişer mihrabiye bulunmaktadır.⁴⁴⁶ (Şek:74).

(Şek:74) Fethullah Zâviyesinin Taçkapısı.⁴⁴⁷

3.20. Fethullah Camii

3.20.1. Bulunduğu Yer

Şahin Bey ilçesi, Kepenek mahallesi, Şıh Hamal sokağı, Gaziantep.

3.20.2. İnşa Tarihi

“Caminin yapılan banisinin bilinmemektedir. Ne zaman yapıldığı, kesin olarak bilinmemektedir. Caminin H.966/1559 ve H.971/M.1564 tarihli iki vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyelerinden dolayı bu tarihten hemen önce, H.957/M.1550 yapıldığı ifade edilmektedir. Bu cami H.9/M.15. yy. ’ın sonları ile H.10/M.16.yy.’ın başları arasında bir tarihte, Osmanlı fethinden önce muhtemelen Memlûklular tarafından yapılmış olmalıdır. H.971/M.1564 tarihli vakfiyede, eskiden caminin kuzeyinde Balıoğlu İbrahim H.893/M.1487 Memlûklular elçisi, ilim ve sanat adamı tarafından galibe camini yaptırılmıştır. Antep’li olan Balıoğlu İbrahim aynı zamanda Hikmetnâme adlı kitabın da yazarıdır. Memlûklular döneminde devletin üst kademelerinde görev almış bir kişi olan Bali Bey’in cami ve medrese yatıracak kadar varlıklı olduğu söylenebilir. Oysa caminin banisi olarak görülen Şeyh Fethullah hakkında pek bilgi yoktur. H.1005/M.1597 camide büyük restorasyonun faaliyetleri yapılmıştır. Daha sonra M.1974 yılında tekrar camide onarım yaptırılmıştır.”⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.806.

⁴⁴⁷ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.807.

⁴⁴⁸ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.611-613.

3.20.3. Ön Yüz Cephe

Caminin ana cephesi kuzeydedir. Kuzey cephe dışındaki cephelerin pencereleri, içeride olduğu kadar çok süslü değildir. Pervazlarında münavebeli siyah-beyaz renkli taş kullanılmıştır. Lentoları yekpare beyaz renkli taştan yapılmıştır. Kuzey cephe en süslü cephesidir.⁴⁴⁹ (Şek:75).

3.20.4. Taçkapı

“Kuzey cephenin ortasında taçkapı vardır Taçkapının iki yanında birer mihrabiye ve pencere bulunmaktadır. Cephedeki taçkapının iki yanında yer alan konsollar birbirinin aynısıdır. Altta soğanı çıkıntı, üstte beş sıra mukarnas dizisine sahiptir. Taçkapı kuzey cephesinde hafif dışa taşırılmıştır. Sivri kemerli derin niş içerisinde, basık kemerli giriş açıklığına sahiptir. Kapı pervazları, dönüşümlü ablak “siyah-beyaz” renkli taştan kullanılmıştır. Taşlar birbirine geçmelidir. Giriş kemeri, ters-düz zıvanalı palmetlerle altta. Siyah, üstte pembe renkli taştan yapılmıştır. Köşelikler ve üzerindeki dikdörtgen alınlık bölümü siyah çerçevelidir. Köşelikler beyaz renkli taş alınlık ise mermer dolguludur. Alınlığın üzerinde üçgen biçimli mukarnas dolgulu kavsara kısmı mevcuttur. Sekiz sıra halindeki mukarnasların, üçüncü, beşinci ve altıncı sıralarında sarkıtlara, dördüncü sırada madalyonlara yer verilmiştir. İkinci sırasında, kabartma olarak işlenmiş üç tam iki yarım palmet motifi vardır. Madalyonlar iki çeşittir. Biri kabaraya benzemektedir. Diğeri ortasında altı köşeli yıldız olan çarkıfelek motiflidir. Taçkapının yan yüzlerinde, dört sıra halinde siyah çerçeveli panolar yer almaktadır. Altta kare, ortada iki dikey dikdörtgen, üst iki yatay dikdörtgen biçiminde panolara ayrılmaktadır. Ortadaki pembe diğerleri sarımsı mermerle dolgulu dur. En üstte yer alan dikdörtgenin üzerinde, palmet şeklinde bir çıkıntı vardır. Nişin pervazının iki köşesinde yer alan kalın kaval silme, giriş açıklığını üç yönde çevrelemektedir. Dış taraftaki silme, üstte cephedeki sağır kemerdan dolayı kıvrılarak diğer silmeye yakınlaşmaktadır. Nişin pervazlarının alt kısmı, siyah kalın kaval silmeler ile üç panoya ayrılmıştır. Ortadaki dikdörtgen, diğer ikisi kare biçimli bu panoların kenarlarına, ince düz silmeden çerçeve yapılmıştır. Panoların üzerinde, iki sıra pembe-siyahi daha sonra beyaz-siyah renkli taşlar münavebeli olarak kullanılmıştır. Taçkapının üzerinde, içerideki müezzin mahfilin aydınlatan dikdörtgen bir pencere mevcuttur.”⁴⁵⁰ (Şek:76).

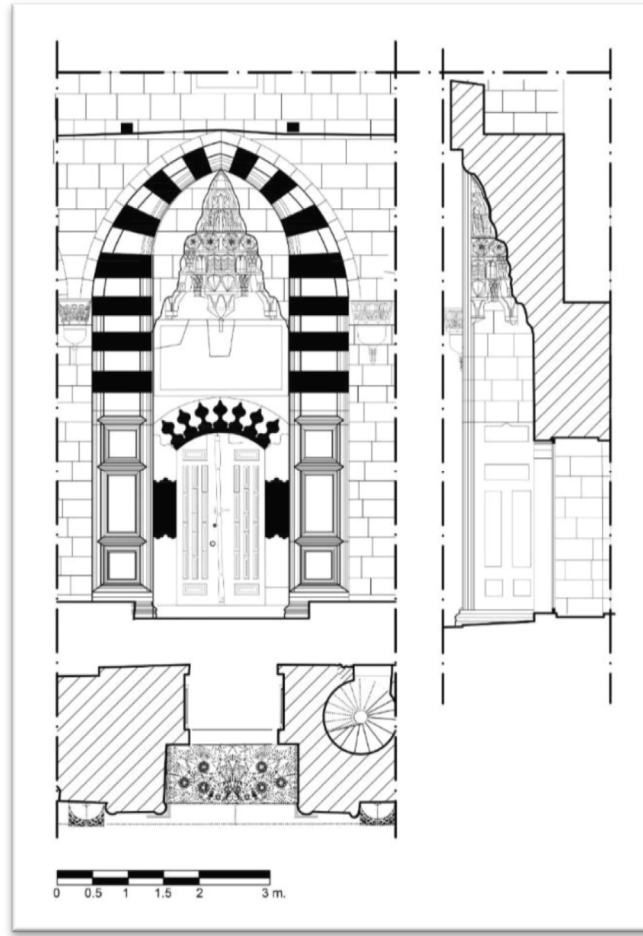
3.20.5. Mihrabiyeler

Taçkapı ile pencere arasında yer alan mihrabiyelerin her ikisi de aynı boyutlarda yapılmış, kavsara kısımları farklı şekilde mukarnas dolgu ile tezyin edilmiştir. Yarım sekizgen biçimli mihrap nişleri dekoratif kemerlidir. Batı istikametindeki mihrabiyede, beş sıra mukarnas dizisi bulunmaktadır. Mukarnasların alt kısmı, küçük kemercikler şeklindedir. Altan bakıldığında beş ve sekiz kollu yıldız bulunmaktadır. Dördüncü mukarnas sırasında, insan figürünü andıran dolgu bulunmaktadır. Mihrabiyeinin ortası hayat ağacıyla bunun iki kenarında kenger yapraklarıyla tezyin edilmiştir.⁴⁵¹ (Şek:75).

⁴⁴⁹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.615.

⁴⁵⁰ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.615.

⁴⁵¹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.615.

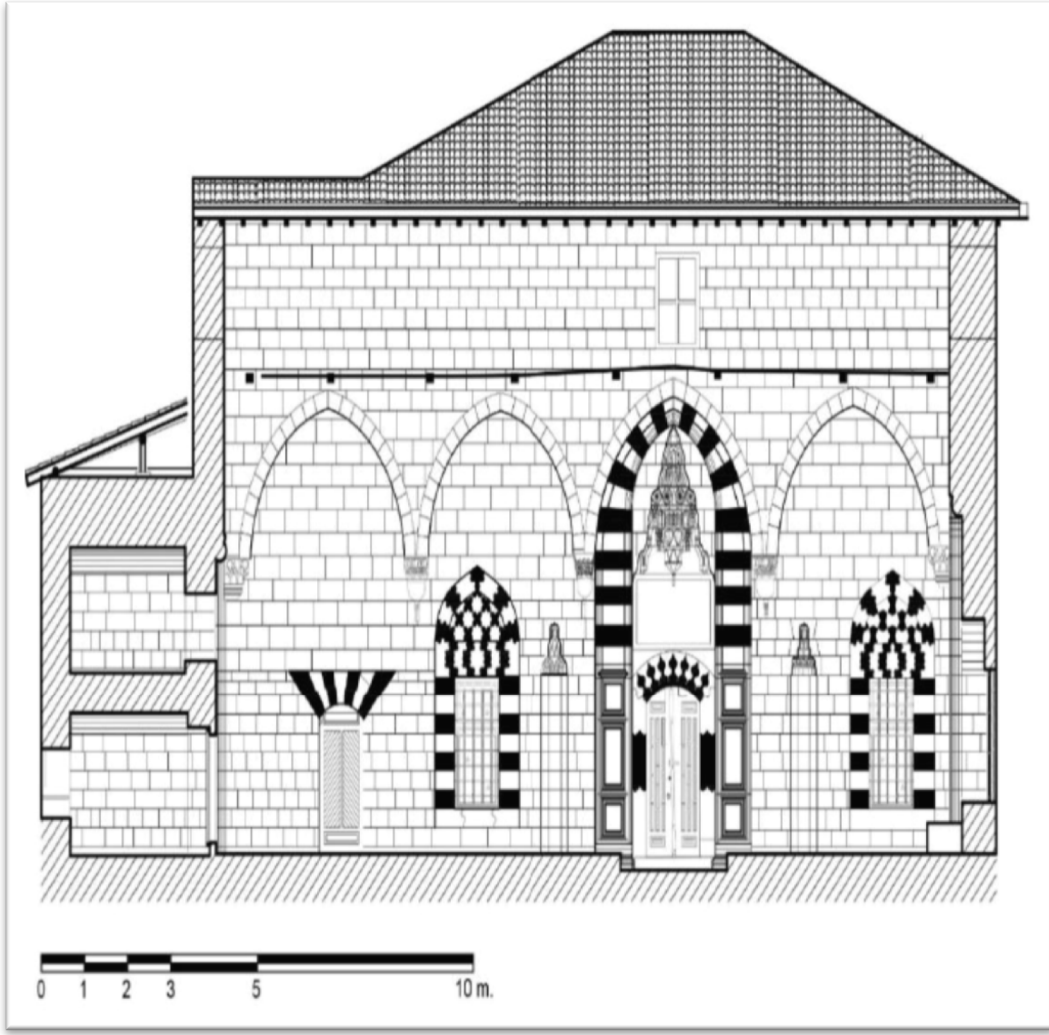
(Şek:75) Fethullah Caminin Taçkapısı.⁴⁵²

3.20.6.Pencereler

Cephedeki pencereler, diğer cephelekilerden farklı olarak renkli taşlarla bezenmiştir. Cepheden hafif dışarıya taşınmış olan pencereler, dikdörtgen çerçevelidir. Düz kemerlerin üzerinde birbirine geçmeli sivri formlu tahfif kemeri yer almaktadır. İki pencerenin alınlığında da birbirinden ayrı geometrik süslemeler yapılmıştır. Pencere pervazlarında pembe-siyah renkli taş dönüşümlü kullanılmıştır. Pencere eteği, üç geçmeli taşan oluşmaktadır. Doğudaki pencerenin düz kemeri, aynı renk düzeninde birbirine geçmeli on bir taşan yapılmıştır. Ortadaki kilit taşı siyahtır. Batıdaki pencerenin düz kemeri ise birbirine geçmeli dokuz taşan yapılmıştır. Renk düzeni, doğudakinin tam zıddıdır. Batıdaki pencerenin alındığı kelek motiflidir. Doğudaki ise Selçuklu çinilerinde sıkça karşılaştığımız sekiz köşeli yıldız arasında dört kollu formludur. Selçuklu çinilerinde genel olarak dik yapılan dört kollu form, burada diyagonal bir şekilde konumlandırılmıştır.⁴⁵³ (Şek:76).

⁴⁵² Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.628.

⁴⁵³ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.616, 617.

(Şek:76) Şey Fethullah caminin Son Cemaat Yerinde Ana cephe ve Pencereleeri.⁴⁵⁴

3.20.7.Minare

“Son cemaat yerinin kuzey doğusunda, kare kaide, yuvarlak gövdeli, tek şerefeli ve konik külâh örtülü minaresi bulunmaktadır. Zeminden külâhın bitimine kadar olan yüksekliği 21.30 m.’dir. Minarenin kare kaidesi zaviyenin önündeki odanın kuzeyinde yer almaktadır. Tamamen beyaz renkli taşla yapılan minare kaidesinin köşelerinde münavebeli ablak renkli taş kullanılmıştır.” Minarenin girişi, avlu zemininden değil de güneyindeki odanın ikinci katından verilmiştir. Buraya kaidenin batısındaki basık kemerli kapıdan çıkılmaktadır. Kaidenin üzerinde gövde silindirik biçimdedir. Diğer süslemeler bitkisel motifler halinde yapılmıştır. Şerefe altı, altta ve üstte iki sıra silme arasında mukarnaslar mevcuttur. Mukarnaslar; üçgen bingi şeklinde iki sıra halindedir. Şerefe korkulukları, sade dikey dikdörtgen panolar halindedir. Bu sebeple çokgen plandadır. Petek de gövde gibi silindirik kesitlidir. Sade olarak yapılmış peteğin üzerinde, yalın konik külâh bulunmaktadır. Külâh, üzerindeki üç küplü, bir armutlu, hilalli alemlerle sonlanmaktadır.”⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.627.

⁴⁵⁵ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.618.

3.21. Tekke Camii

3.21.1. Bulunduğu yer

Birecik merkez meydan mahallesinde, Belediye caddesinde yer almaktadır.

3.21.2. İnşa Tarihi

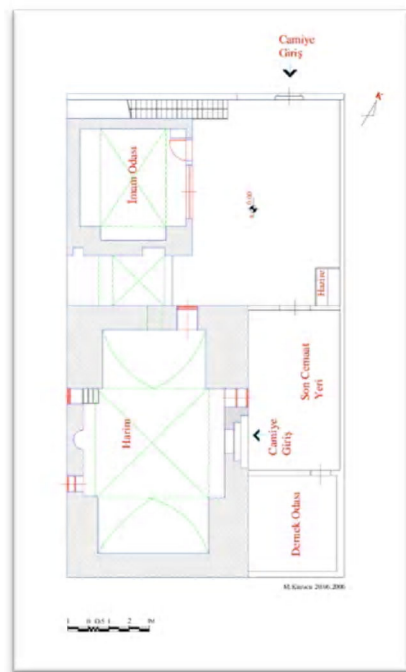
Avlunun batı cephesindeki kitabeye göre “Süleyman Han” tarafından H.981/M.1573-74 yılında yaptırıldığı yazılıdır. Ne var ki! Restorasyon faaliyet yapıldığı için caminin duvarlarının üzerinde tarih kitabeleri silinmiştir. Yapının batısında giriş kapısı üzerindeki kitabe, kabartma tekniğiyle taş malzemeye Arapça olarak yazılmıştır. İki satır halinde Cel-i Sülüs hatlıdır.

Kitabenin metni

Anlamı

Bu mübarek camiyi Kanuni Sultan Süleyman Han zaferi aziz olsun H.981/M.1573-1574 yılında inşa ettirmiştir.⁴⁵⁶

Genel olarak bu caminin planı, ana ön yüz cephesi ve minaresi Anadolu Osmanlı sistemi ile inşa edilmiştir. Memlûklü etkisi bu caminin kitabesinde okunur. Azza Nasruhu “Zaferi aziz olsun- ” bu duanın cümlesi Memlûklü Sultanların kitabelerinde çok meşhurdur. Aynı dua Memlûklü devrinden önce Anadolu Selçuklu sultanlarının lakabında bulunmaktadır. Bu sebeple bazı Osmanlı Sultan lakaplarında Anadolu Selçuklu ve Memlûklü etkileri bulunur. (Şek:77).

(Şek:77) Birecik Tekke Caminin Planı.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.32.

⁴⁵⁷ Muhammet Kurucu, “XIII-XX. Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari eserler”, s.205.

3.22. Şirvani Camii

3.22.1. Bulunduğu Yer

Şahinbey ilçesi, Sefer Paşa mahallesi, Şirvani cami sokağı, Gaziantep.

3.22.2. İnşa Tarihi

Bu cami H.8-9/M.14-15 yy.lara aittir. H.1044/M.1634 tarihinde bu cami, tekkeye çevrilmiştir. H.1048/M.1638 yılında tekrar camiye çevrilmiştir. Caminin özellikle taçkapısındaki süslemelerine baktığımızda, burada uygulanan dilimli ikiz kemer bizi Dulkadirli ve Ramazanoğulları Beylikleri mimarisinde görülen bir uygulamaya götürmektedir. Bundan dolayı tamamı olmasa da en azından giriş kapısı M.14-15. yy.'larda Dulkadirli veya Memlûklü dönemine tarihlendirebilir. Ayrıca caminin eski kapalı çift şerefeli minaresi Memlûklü minarelerine benzemektedir. H.1088/M.1677 tarihinde Halep valisi Şirvani Paşa (Boynu yaralı) olduğunu belirtmektedir.⁴⁵⁸ (Şek:78)

3.22.3.Ön Yüz Cephe

Kuzey cephe, caminin ana cephesidir. Kuzey cephenin merkezinde taçkapı, bunun iki yanında ikişer pencere bulunmaktadır. Pencerelem dikdörtgen biçimindedir. Cephenin doğu köşesine minare yerleştirilmiştir. Kapısı kuzeye açılmaktadır. Batıdaki pencere ve ortadaki taçkapı, iki ayrı sivri formlu sağır kemer içerisine alınmıştır. Doğuya minarenin yerleştirilmesinden dolayı burada sağır kemer kullanılmamıştır. Ortadaki sağır kemer, hem taçkapıyı hem de kapının yanındaki birer pencereyi içerisine almıştır.⁴⁵⁹

3.22.4.Taçkapı

“Taçkapı içe doğru girintili olarak verilmiştir. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Kemer taşları ve pervazları münavebeli siyah-pembe renkli taşlarla yapılmıştır. Bu renkli taş sırası, pencerelere kadar devam etmektedir. Kemerin siyah kilit taşı içerisine, ters palmet şeklinde beyaz renkli taş kakılmıştır. Kemerin üzeri siyah renkli taşlarla beş bölüme ayrılmıştır. Orada, yapının onarım kitabesi yer almaktadır. Bunun içi iki yanında kaş kemerli mazgal pencere, onların yanında ise madalyon içerisinde iki parça halinde “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ - لا إله إلا الله, Muhammedun Rasulullâh-محمد رسول الله” ibaresi yazılmıştır. Taçkapının en dikkat çeken yeri, iki sağır kemerli kısımdır. Kitabenin üzerinde yer alan ikiz kemer, dilimli formdadır. Yanda duvarlara, ortada ise kandillik şeklindeki konsol üzerine oturmaktadır. İki kemer beyaz renkli taştan, kandillik şeklinde konsol üzerinde oturmaktadır. İki kemer beyaz renkli taştan, ortada kemerlerin birleştiği yerin üzengi taşı pembe, konsol ise siyah renkli taştan yapılmıştır. Kemer taşlarının ön yüzleri, yüzeysel oyma tekniği ile bitkisel ve geometrik tarzda tezyin edilmiştir. Burada taşların kenar kısımları içi diyagonal taralı karelerle çerçevelenmiş, ortalarına ise her birinde farklı süsleme yapılmıştır. Kenger yaprakları, rozetler, çok kollu yıldız ve çiçek, orta kısımda görülen süslemelerdir. Kenarlarda kabartma olarak aşağı doğru sarkan stilize palmetler, ortada ise yüzeysel oyma servi ağacı motifi dikkat çekmektedir. Kemerlerin

⁴⁵⁸ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.552, 553.

⁴⁵⁹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.555.

kavsarasında ve üst kısmında sathi oyulmuş çapraz kareler görülmektedir. İki kemerin üstünde, içerideki mahfili aydınlatması için sivri kemerli bir pencere açılmıştır.”⁴⁶⁰(Res:172).

3.22.5. Mihrabiyeler

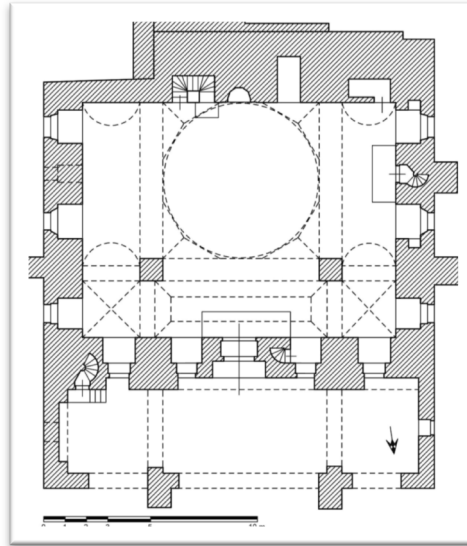
“Taçkapı nişinin alt kısmında kare kesitli oturma sekileri mevcuttur. Sivri kemerli nişin kemer taşlarını, dıştan zikzak şeklinde ilerleyen yaprakların bulunduğu silme çerçevelemektedir. Bu Silmenin üst kısımları tahrip olmuştur. Silmenin başlangıç yerinin hemen yanında konsol şeklinde birer kandillik bulunmaktadır.”⁴⁶¹

3.22.6. Pencereleler

Kuzey ana cephesinde girinti yapmış olanlarda, boydan boya siyah renkli taştan yapılmış bir şerit uzanmaktadır. Şerit, dikdörtgen çerçeveli pencerelerin üzerindeki ikinci sıradadır. Şerit, pencerelerin üzerinde beyaz renkli taştan yapılmış üst üste iki kartuş ile kesilmektedir. Batıdaki pencerenin üst kısımları onarım esnasında karıştırıldığından ötürü, şerit pencerenin üzerindeki dördüncü sıraya alınmış, kartuşlarda pencerenin üzerine değil de kemeri ortalayacak şekilde yerleştirilmiştir. Batıdaki sağır kemerin üzerinde, ahşap parmaklıklı bir pencere yer almaktadır. Pencerenin içeride karşılığı olmamasına rağmen neden açıldığına dair, elimizde bilgi yoktur.”⁴⁶²

3.22.7. Minare

Caminin orijinal minaresi, Gaziantep’teki tarihi iki şerefeli minare idi. Antep Harbi esnasında ransız topları ile yıkılan bu minare, bugünkü minare ile aynı yerde bulunmaktaydı. Eski minare, kare kaideli, çokgen gövdeli, iki şerefeli ve şemsiye külah ile örtülüdür. M.1947 yılında eski minarenin yerine, eskisi gibi iki şerefeli olan yeni bir minare yapılmıştır. Cami M.1960 yılında bir onarım geçirmiştir. Günümüzde minarenin kuzey cephesi, hafif dışa taşırılmıştır.”⁴⁶³ (Res:173).

(Şek:78) Sirvani Caminin Planı.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.555, 556.

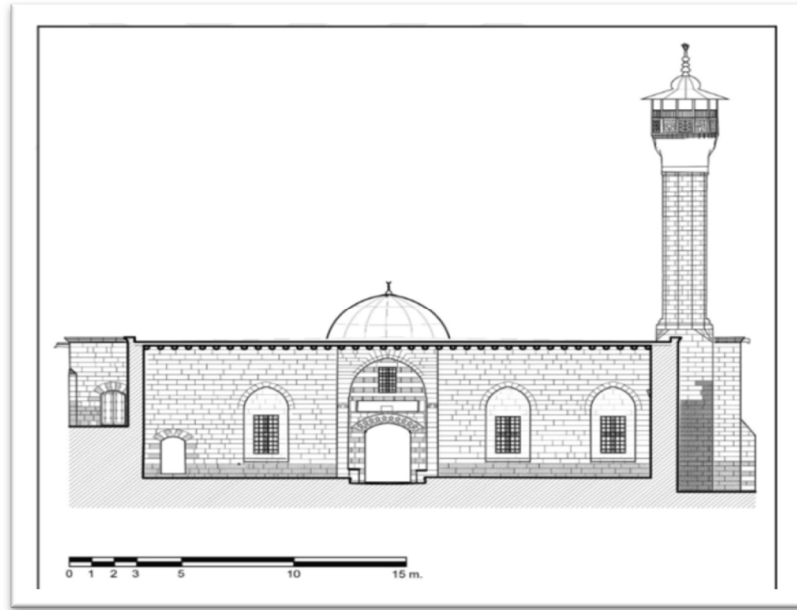
⁴⁶¹ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.556.

⁴⁶² Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.556.

⁴⁶³ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.553, 557.

⁴⁶⁴ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.563.

Yukarıdaki anlattığına göre güney doğuda dini mimarilerinde Memlûkluk etkisi gösterilmiştir. Geçen örneklerden Gaziantep şehrinde diğer çeşitli örnekleri bulunmaktadır. Osmanlı, Birinci Dünya Savaşı ve Cumhuriyet devirlerinde bu Beyliklerin dini yapılarında yıkım ve restorasyon yapıldığı için, bazı yapılarında kalan taçkapı, minare, bir bölüm, ön yüz cephe ve Memlûkluk kitabeleri vardır. Örnekler; Gaziantep şehrindeki Şahinbey ilçesinde Tahtani Camii H.950/M.1543, İhsan Bey Camii H.964/M.1557, Boyacı Camii H.759/M.1357, Alay Bey Camii H.1005/M.1597 bulunmaktadır.⁴⁶⁵ Bazı Karaman dini yapılarında ön yüz cephelerinde Memlûkluk etkisi söylenebilir. Örnek; H.783-784/M.1381-1382 Karaman'daki Hatuniye medresesinin doğru cephesinin orta bölümünde de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in adı dört kez yazılmış kufi yazılı kare panoda iki yandan düğümlenen palmet motifleri yer alır. Memlûkluk taçkapısından meşhur olan kufi yazılı panolar kullanılmıştır. H.808-823/M.1415-1420 Müeyyid Şeyh külliyesinin ve H.830/M.1426 emir Cani Bey Eşrefi el-Davadar ve Kaçmaz el-İşhâkî camilerinin taçkapılarının sol ve sağ tarafında kelime-i tevhid kufi yazılı panoları görülür. (Şek:73). Karaman medresesinde aynı Memlûkluk Kûfi yazılı panoların tesiri, Tripoli'de H.726/M.1325 İsa b. Umar al-Burtasi medresesinin, H.812/M.1409 Hasankeyf- Er-Rızk Camiinin minarelerinde de kufi yazılı panolar görülür. Ayrıca Karaman Hatuniye medresesinin dersane odasının kapısının üzerindeki yüzeyi bitkisel bezemeli sekiz kollu yıldızın bir benzeri, H.665-667/M.1266-1268 I. Baybars Camiinin kuzeydoğu taçkapısında bulunur.⁴⁶⁶ (Şek:79-82).

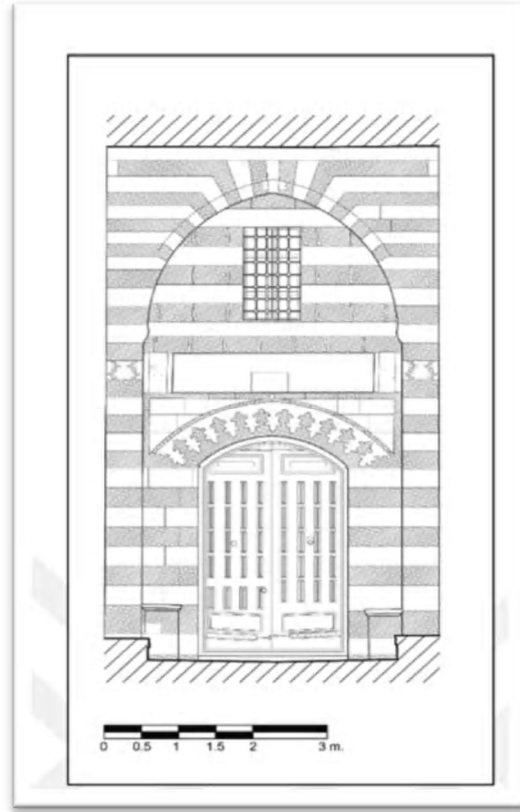

(Şek:79) Gaziantep Tahtani camii son cemaat yeri doğu-batı kesit.⁴⁶⁷

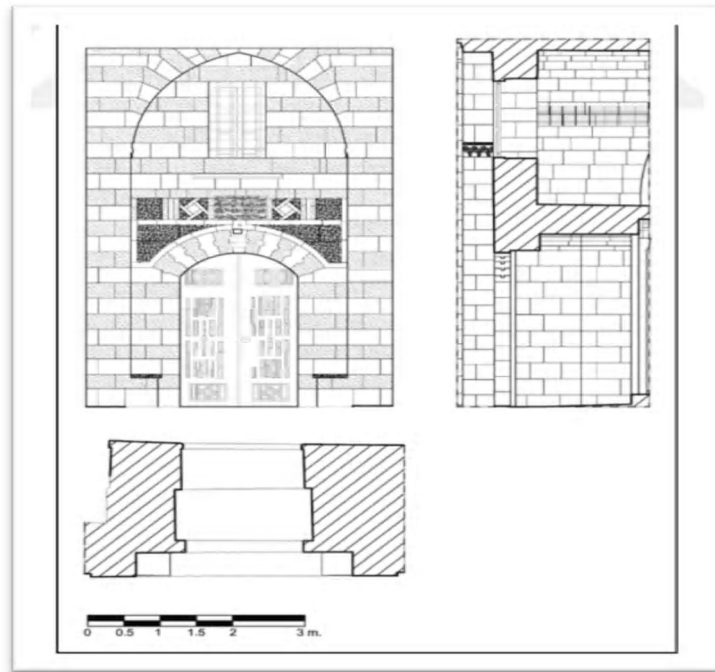
⁴⁶⁵ Alper Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi (Eyyubilerden Cumhuriyet’e)”, s.258-260, 316, 322, 324, 372, 377, 378, 379, 396, 403-406.

⁴⁶⁶ Abdullah Al’attar, *Delilu’l eser el-İslâmiyye Bi’medineti’l Kâhire*, s.57, 73, 65; Nermin Şaman Doğan, “Kültürel etkileşim; Karamanoğulları–Memlûkluk Sanatı”, s.57, 117, 119,136.

⁴⁶⁷ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.413.

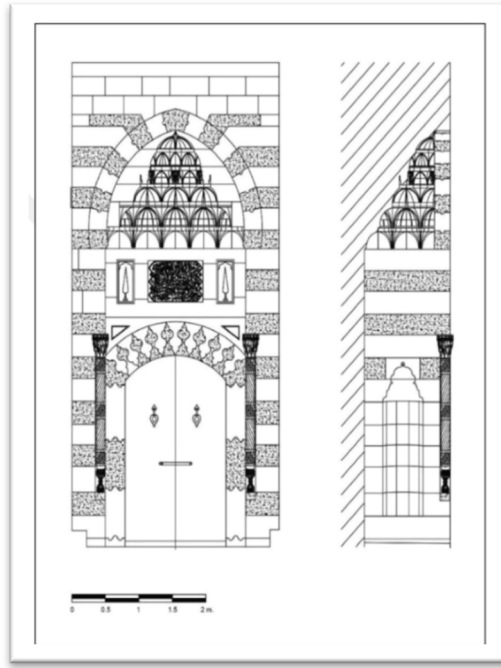
(Şek:80) Gaziantep Tahtani camii'nin ana taçkapısı.⁴⁶⁸

(Şek:81) Gaziantep Alaybey camii taçkapı plan, kesit.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.414.

⁴⁶⁹ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.385.

(Şek:82) Gaziantep Bostancı camii taçkapı görünüşü ve kesit.⁴⁷⁰

3.23.Osmanlı mimarilerinde Memlûklı etkileri H.923-1009/M.1517-1600

3.23.1.Memlûklı Dini Yapıları Farklılıkları

H.665-668/M.1266-1269 Memlûklı Sultanı I. Baybars'ın Camii kareye yakın 111.33 110.93 m. ölçüleriyle büyük eserdir. Bugün çok harap durumdadır. "Tamire 2010'da başlanmış" ve hemen hemen sadece yalnız duvarları ayakta kalan caminin planı, "Mescidi Nebvi"ye yakın olmakla beraber, portallere doğru revakları kesen birer eyvan ve mihrap kubbesi önünde üç kemerle avluya açılan dikey neflerle avluda dört eyvan üslubu belirtilmiştir. Cümle kapısı üzerinde kare minaresi vardı. I. Baybars Camiinde en önemli unsur mihrap önü kubbesinin bulunmasıdır⁴⁷¹. Sultan I. Baybars'ın, H.662/M.1263'de tamamlanan dört eyvanlı avlulu medresesinde (1874'de yol geçirirken yıkılmıştır) yalnız batı köşenin alt tarafı kalmış olup, zengin taş süslemeli üç pencere ve alınlıkta iki pars figürü göze çarpar. Bu medrese, Baybars'ın ölümünden sonra oğlu Melik Bereke Han tarafından tamamlanmış ve kendisi H.680/M.1281'de buraya defnedilmiştir. Halen içi tamamen yıkılmış, güney eyvanının kemeri kalmış olan medresenin iki eyvanlı olduğu kabul ediliyor. **İbrahim b. Ganim el Mühendis** tarafından yapılmıştır. Çok zengin süslemeler özellikle dikkate değer. Alt duvarları kaplayan çok renkli mermer kakmalı süslemeler Kahire'de Salih H.698-725/M.1298-1324 ve ancak bir yıl kadar Melik Muzaffer Adile hüküm süren II. Baybars Çaçengir türbelerindeki süslemelerde devam eder. Pencereilerin üst tarafında manzara resimleri,

⁴⁷⁰ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.721.

⁴⁷¹ Husnî Nuveyser, *el-İmaratu'l-İslâmiyye Fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyyin Ve'l Memâlik*, s. 141; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.96.

ağaçlar ve akant kıvrımlarıyla süslü cam mozaiklerde çeşitli renkler yanında altın yıldız da kullanılmıştır. Bu mozaiklerin, yakınındaki Emeviyye Camiinden etkilendiği düşünülebilir.⁴⁷² “Suriye süslemelerinin tesiri”.

Renkli taş kakmalarla kitabeler, lotus, palmet ve geometrik “Mısır mahalli, Suriye ve Endülüs üslupları” örnekli süslemelerden H.10/16.y.y. Osmanlı devrinde esaslı bir tamir gördüğü anlaşıyor. I. Baybars köprüsünün kuzey cephesinde sivri kemerleri üstünde yüksek kabartma olarak Pars figürleri sıralanmıştır. Pars, onun arması idi. Anadolu’da Birecik kalesi ve köprüsünde de onun Pars figürleri göze çarpar. I. Baybars ’ın eserleri de zamanla harap olmaya terkedilmiş bir kısmı tamamen kaybolmuştur.⁴⁷³ (Napolyon H.1213/M.1798 yılında çok Memlûkluk binalarını yıkmıştır).⁴⁷⁴

3.23.2.Memlûkluk Külliyesi Mimari Farklılıklar

Memlûkluk büyük ölçüde külliye mimarisinin ilk karakteristik şekli büyük ölçüde, Sultan Mansur Kalavun Mâristanında görülür. H.684/M.1285 tarihinin başlarında, 11 ay da tamamlanan Mâristan, Türbe, medrese ve şifaheneden ibaret bütün mahalleyi kaplayan muazzam bir külliye dir. 20.50 m.’lik yüksek duvarlar, sivri kemerleri nişlerle teşkilatlandırılmış üç kat halinde çeşitli pencerelerle açılmış, 100.m. uzunlukta cephesinin büyüklüğü hakkında bir fikir verebilir. Yapı blokundan kare minare ile türbenin kubbesi yükselmektedir.⁴⁷⁵

Medresenin güney eyvanı üç kemerle avluya açılan üç nefli “Sahn” bir cami haline getirilmiştir. Türbe ile medreseyi birbirinden ayıran koridor, arkada, şimdi tamamıyla harabe olan Mâristana “şifahane” götürmektedir. “Şimdi Göz hastanesi”. Mısır’da Mansur Kalavun külliyesi ilk örnek olması bakımından önemlidir. Mansur Kalavun Külliyesi karışık bir üslup ile inşa edilmiştir. Gotiğe veya Roman mimarisine çalan cephesi, at nal kemer ve çifte kemerli pencere gibi Batı İslam dünyasından gelen etkiler” Endülüs tesiri” dışında bütün mimari, Zengi üslubu ile Selçuklulara bağlanmaktadır. I. Baybars ve Mansur Kalavun dönemlerinin mimarileri birinci Memlûkluk mimarisidir. Sultan Nasır Hasan H.758-764/M.1356-1362 döneminden itibaren ikinci bir üslup devri başlamaktadır. Bu üslubu Sultan Nasır Hasan medresesinde görebiliriz. Çarpık dikdörtgen planda 150×68. m olup, kare avlunun 32×32 m. Her kenarında sivri kemerli bir eyvanla klasik şemaya uygundur. Abidevi cephe, 37.m.’ye yükselerek artık son gelişmesine varmıştır. Bu cephe mimarisi, Efes (Selçuk) İsa Bey Camii H.777/M.1375 ile Erdebili Şeyh Safi Camii H.1052-1078/M. 1642-1667 cephesinde devam eden ve daha ölçülü şekilde Osmanlı mimarisinde görülen bir üslubun başlangıcı olmuştur. Cephenin sağ köşesinde, 20 m. yüksekliğindeki portal, Anadolu Selçuklularının Sultan hanlarından gelen etkileri açıkça gösterir.⁴⁷⁶

⁴⁷² Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.97.

⁴⁷³ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.97.

⁴⁷⁴ Eymen Fuad Seyyid, *el-Kâhire Hitatuha Ve Tatavvuruha el-Umrani*, C:1, s.377,378.

⁴⁷⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.98, 99.

⁴⁷⁶ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.100.

Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden dönerken Kahire’de görüp beğendiği bazı eserlerin etkisi ile İstanbul’da bunların bir benzerini yaptırmak istemiştir. H.9/M.15.y.y.’da Yavuz Selim Mısır’a gelip, Çerkez Memlûklü devletini yıkmıştır. Çerkez Memlûkluları devrinde, mimaride büyük bir gelişme olmamış, yalnız daha zengin süslemeler ve dekoratif görünümlere fazla yer verilmiştir. Bundan sonra da Osmanlılara kadar, Kahire’nin bütün kubbe mimarisinde devam etmiştir. Bunlar yüksek silindirik şeklini alan kubbelerdir.⁴⁷⁷

İbn İyas’ın, Yavuz Sultan Selim’in Memlûklü mermer süslemelerine karşı şahsi ilgi beslediğini bildiren satırlarına göre Yavuz Sultan Selim H.923 R. evvel ayında (M.1517 Nisan- Mayıs ayları) Kahire kalesinde Baysariye, Duhaişe ve Bahre Ka’a (salon)’larından ve Büyük Kasr-ı kaledeki diğer evlerden mermerler, Büyük eyvandan somaki direkler(Porfir sütunlar) söktürerek, İstanbul’da Sultan Kansu Gavri Medresesine benzer bir medrese yaptırmak üzere bir araya toplamıştır. Sonra **Yahya b. Nakkar** bir grup mermer işçisi ile yola çıkarak diğer evlerden ve binalardan porfir, gri ve çeşitli renkte mermer levhaları sökerek toplatmıştır. Burada bir tahrip ve yıkma değil, sadece mermer süslemelerin sökülmesi istendiği açıkça belirtilmektedir. Bunlar gemilerle İstanbul’a gönderildi.⁴⁷⁸

Yavuz Selim bunlarla İstanbul’da Kahire’deki Kansu Gavri Medresesine benzer bir medrese yaptırmak istiyordu. (Şek:43,44) Bunun için çeşitli ustalardan bir grup ve daha önemli olarak Memlûklü sarayının Baş mimarı “*Şehabi Ahmet b. el-Bedri Hasan b. el-Tuluni*” de İstanbul’a gönderildi. Şehabi Ahmet H.909-910/M.1504-1505’de yapılan Kansu Gavri Medresesi’nin mimari olmalıdır. Memlûklü devrinin son büyük eseri olan bu külliye, medrese ile türbe, cami, sebîl Kuttap (mektepe ve sebîl), kervansaray (vekele) ve çeşitli bölümlerden meydana gelmektedir. İstanbul’da buna benzer bir eser, Yavuz Sultan Selim’in isteğine rağmen, Onun H.926/M.1520’de vakitsiz ölümü yüzünden ele alınamamıştır. Aynı ölçüde böyle büyük bir medrese ile külliye grubu yapılsaydı İstanbul’un mimari ahengine o zaman aykırı düşecekti. Bu bakımdan planın gerçekleşmemesi belki de isabetli olmuştur. Fakat Kahire’den İstanbul’a getirilen bu gemi dolusu mermer malzemenin nerede, nasıl kullanıldığı konusunda yazılı kaynaklarda bir bilgi ve açıklamaya rastlanmamıştır. Michael Meinecke’nin isabetli tahminine göre Topkapı Sarayı’nın çeşitli bölümlerinde bunların izlerini bulmak mümkündür. Bunlardan biri, Hırka-i Saadet dairesi, Yavuz Sultan Selim’in Halife olarak getirdiği mukaddes (mübarek) emanetlerin saklandığı bölümdür. Bunun 20 metreyi bulan pencereci kuzey cephesinin alt duvarlarında boydan boya uzanan mermer kakmaların genel kompozisyonu son devir Memlûklü süslemeleri ve Kansu Gavri Medresesi dekorasyonu ile

⁴⁷⁷ Oktay **Aslanapa**, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985. s.155; Oktay **Aslanapa**, *Türk Sanatı*, s.100.

⁴⁷⁸ İbn-i İyas diyor ki: “Yavuz Sultan Selim, Selâhaddin Kalesine çıkıp Memlûklü mermer kaplamasını alıp İstanbul’a göndermiş... Yavuz Sultan Selim Mısırlıların Sanatkârlarını İstanbul’a göndermiştir... Yavuz Sultan Selim Mısır’dan mermercileri ve çeşitli sanatçıları alıp İstanbul’dan seramik sanatçıları da Mısır’a göndermiştir”; İbn İyas, *Bedayiu-zuhur Fi Vekayi-idduhur*, C:4, s. 1087, 1095, 1097, 1098, 1101; Oktay **Aslanapa**, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s.154,155.

bağlantılı olup üç mermer levha üzerindeki çiçekli kufi kitabe kuşağı da Kahire Memlûklı örneklerine uygun düşmektedir.⁴⁷⁹

Bu cephe süslemelerinin Yavuz Sultan Selim'in son yıllarına H.926/1520 tarihine doğru yapılmış olması, hareli mermer levhaların mavi beyaz çini bordürlerinin de bu devre uygunluğu ile kabul edilebilir. Geri kalan diğer mermer süslemelerin de IV. Sultan Murad'ın Revan H.1045M.1635 ve Bağdat H.1049/M.1639 köşklerinin cephelerinde kullanıldığı yine Meinecke'nin işaret ettiği gibi açıkça görülmektedir. Sökülüp de Kahire'de bırakılmış olan mermer süslemelerin ise Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır'da altı aylık kısa valiliğinden sonra H.930/M.1523 Mayıs'ta geri dönerken gemi ile getirdiği mermer süslemelerle birlikte Gebze'deki Camiinde kullanıldığı düşünülebilir.⁴⁸⁰ (Res:185-187).

Yavuz Sultan Selim İstanbul'da Kansu Gavri Medrese Külliyesine benzer bir külliye yaptırmaktan vazgeçerek babasının Edirne Bayezid Camii planına uygun olarak yapılmasını emrettiği cami, onun ölümü üzerine oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından H.928/M.1522'de tamamlanmıştır. Süleymaniye Camii İstanbul'da üçüncü büyük sultanlar Camii ve külliyesidir. Çeşitli renkte mermer sütunlar üzerine oturan zarif dilimli kemerli derin bir Hünkâr mahfilinin alt tavanı çok renkli nefis kalem işleri ile süslenmiştir. Yanları şebeke süslemeli mermer minber ve taş mihrap geleneğe bağlı klasik üsluptadır. Kapı kanatları ile pencere kapakları güzel ağaç işçiliği gösterir. Sivri kemerli pencere alınlıkları içte ve avluda zarif çinilerle süslenmiştir. Firuze, yeşil bazen de lacivert, sarı renkli bordürler, ortada mor ve sır üstüne boyama kırmızı ile palmet, rumi, şakayık ve rozet çiçekleri ile kıvrık dallardan bir kompozisyonu çevreler. Kırmızı renk boyalar yer yer aşındığından kırmızımtırak çini hamuru meydana çıkmıştır.⁴⁸¹ Kesin olarak bu çeşitli renklerin süslemeleri Memlûklı etkisidir. Kahire'de Tanboğa Meredani Camiinin ana cephesinin üzerinde benzer renkli süslemeler görülür.⁴⁸²

3.23.3.Mısır'daki Osmanlı Mimarisi ve Memlûklı Mimarisinin Etkileşimi

Osmanlı Sultanı Yavuz Selim döneminde H.923/M.1517 yılından itibaren Mısır İslam dünyasının yöneticisi olmakta çıkmış, Osmanlı devleti olmuştur. Hilafet merkezi Kahire'den İstanbul'a taşınmıştır. Bu siyaset durumu yüzünden Mısır sanatıda etkilenmiştir. H.923/M.1517 yılından itibaren son H.10/M.16. y.y.'a kadar Mısır'da 26 Osmanlı valisi tayin edilmiştir. H.10/M.16. y.y.'da genel olarak Osmanlı valileri Mısır tahtında uzun süre kalmışlar. Bunun için H.10/M.16. y.y.'da Osmanlı valileri Mısır'da birçok mimarının inşaat faaliyetleri sürdürmüştür.

⁴⁷⁹ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s. 155-157.

⁴⁸⁰ H.930/M.1523 Çoban Mustafa Paşa Selâhaddin Kalesi'nden Memlûklı mermerlerini alarak İstanbul'a göndertmiştir. Onun camiinin duvarları Memlûklı mermerleri ile kaplanmıştır; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s. 157, 163-165.

⁴⁸¹ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s.157,159.

⁴⁸² Ahmet Abdurrazık, *Tarih Ve Asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi Ve Elmemlûki*, s.178.

Bilindiği üzere günümüz Kahire’de Osmanlı mimarisi H.923-1213/M.1517-1798 yılları arasında kalanlar şöyledir:⁴⁸³

- 1- Osmanlı camileri; 35 cami var. Onlardan 29 tane cami Mısır Memlûkluk mahalli tarzı ile inşa edilmiştir.
- 2- Osmanlı zaviyeleri; kalan 6 zaviye Mısır Memlûkluk mahalli üslubu ile inşa edilmiştir.
- 3- Osmanlı medreseleri; günümüzde gelen 2 tane medrese vardır.
- 4- Osmanlı tekkeleri; Kahire’de kalan iki tekke vardır. Bu tekkeler Osmanlı tarzı ile inşa edilmiştir.
- 5- Osmanlı türbe yapıları; günümüzde kalan 56 kubbeli türbe vardır. Onlardan 36 kubbeli mezar Mısır Memlûkluk mahalli üslubu ile inşa edilip 20 kubbeli mezar Osmanlı tarzı ile yapılmıştır.
- 6- Osmanlı selsebilleri; Kahire’de kalan 80 Osmanlı selsebili var. Onlardan 73 tane selsebil üslubu ile inşa edilerek 7 tane selsebil Osmanlı tarzı ile yapılmıştır.
- 7- Osmanlı selsebil havuzlarından; günümüzde kalan 3 tane Mısır Memlûkluk mahalli üslubu ile inşa edilmiştir.
- 8- Osmanlı Kur’an selsebilin sıbyan mektepleri, Kahire’de kalan 58 Kur’an mektebi vardır. 50 tane Kur’an selsebilin mektepleri Mısır Memlûkluk mahalli üslubuyla inşa edilmiştir. Öte yandan Kahire’deki genel Osmanlı selsebillerinden 7 tane Osmanlı tarzı ile yapılp, bu selsebillerin üzerinde 7 tane Kur’an sıbyan mektebi bulunur. Bu mimarinin üslubu, Memlûkluk üslubu, Osmanlı selsebillerin mimarisine üslubu, Osmanlı selsebillerin mimarisine etkisidir. Ancak Kahire’de tek bir mektep selsebilin üzerinde inşa edilmeyerek Camiinin yanında yapılmıştır. Bu; Hadım Süleyman Paşa Camiinin yanında bağımız mektebidir.
- 9- Osmanlı Hamamları; günümüzdeki Kahire’de kalan 8 tane hamam bulunmaktadır. Mısır Memlûkluk mahalli üslubuyla inşa edilmiştir.
- 10-Osmanlı darları (evler) ve Rabileri (Otel-Funduklar); günümüzdeki Kahire’de kalan 31 Dar “ev” ve 7 tane Rabi vardır. İkisi, Mısır Memlûkluk mahalli üslubu ile inşa edilmiştir.
- 11-Vekaleler (Osmanlı kervansarayı); Kahire’de kalan 19 vekale vardır. Hepsisi Mısır Memlûkluk mahalli üslubu ile inşa edilmiştir.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Muhammed Hamza **el-Haddad**, *Mevsûatu’l-İmaratu’l-İslamiyye Fi Mısır Min el-Fethi’l Osmani Hatta Ahd Mehmet Ali H.923-1265/M.1517-1848*, Zahraül Şark Yayınevi, Kâhire, 1998, s.61-65.

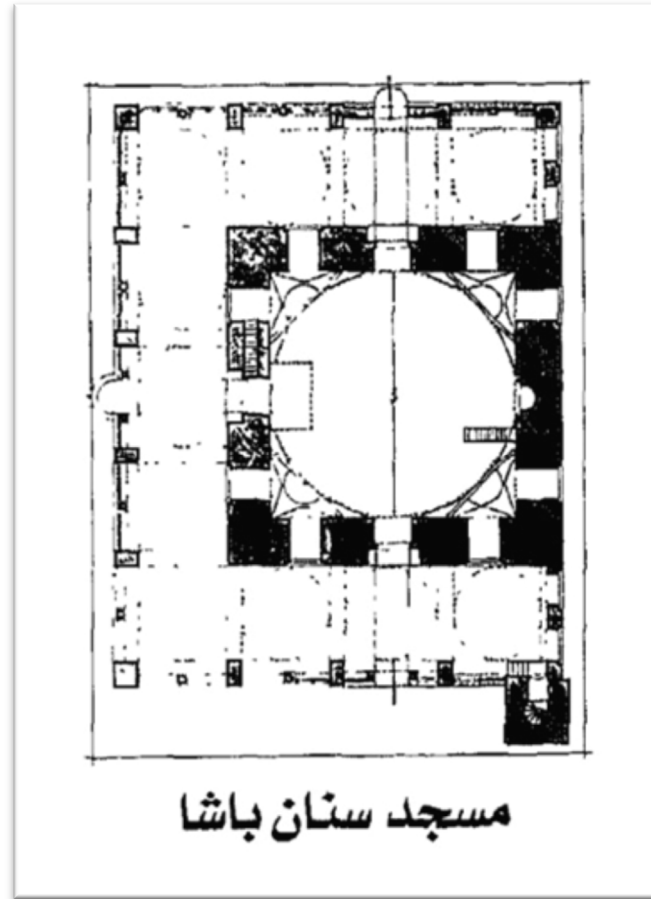
H.10/M.16. y.y.'da Memlûkluk mimarisinin üslubu genel olarak Osmanlı mimarisini etkilenmiştir. Bunun için Mısırlı ve Osmanlı mimarları ortak bir mimarinin karmasını yapmışlardır. Kahire'deki Osmanlı mimarisinde Mısır Memlûkluk mahalli üslubu ile genel Osmanlı mimarisinin üslubu arasında kompozisyon yapılmıştır. Kahire Osmanlı devri camileri, Osmanlının merkezi kubbeli camilerine yönelmekle birlikte, malzeme kullanımında, cephe süslemelerinde, detaylarda Memlûkluk kalır. Büyük Osmanlı Saltanatı sınırları içinde böyle ilginç bir karma üslubu temsil eden sadece Mısır eserleri olmuştur. Memlûkluk -Osmanlı mimarileri tipik bir Memlûkluk mimarisinin üslubu gibidir. Memlûkluk binalarının cephelerinde anıtsal mermer portal, çok renkli taş işçiliği, yoğun sırasıyla taşlanan dikdörtgen formlu sağır nişler, demir kafesi dikdörtgen pencereler, üstte ise daire şeklinde pencere ile taşlanan sivri kemerli iki pencere düzeni kullanılır. Kare veya çokgen gövdeli ve çok katlı taş minareler, gövdelerini saran kabartmalı taş işçilikleri ve soğan kubbeleri ile ince gövdeli ve sade Osmanlı minarelerinden çok farklı şekildedir. Türbeleri veya mihrap önünü taçlandıran sivri kemerli kubbeler, zengin kabartmalı taş işçiliği ile süslenir. Bunlar, camileri taçlandıran anıtsal Osmanlı kubbelerinden çok daha küçük, tali kubbelerdir. Yapıların içinde, çok renkli mermerler, kakmaklar, sütunlar, ahşap boyalı tavanlar, girift alçı süslemelerle aşır yüklü ve karışık bir süsleme görülür. Bu karakter klasik Osmanlı üslubudur.⁴⁸⁵

Mısır'da ilk Osmanlı mimarisi bulunduktan sonra başka Osmanlı Anadolu mimarisinin üslubu H.975/M.1567 Mahmud Paşa el-Maktul tarafından yaptırılan el-Mahmudiye Camiinde merkezi kubbeli Osmanlı planının kubbesiz olarak yapıldığını görürüz. Caminin kuzey ve güneyde merdivenle çıkılan portalleri, alta dikdörtgen, üstte sivri kemerli olmak üzere iki katlı pencere sistemleri, cephelerin stalaktit sırasıyla son bulan dikdörtgen sağır nişlerle bölünmesi ve duvarları taçlandıran dilimli mazgallar Memlûkluk mimarisinin tarzı ile yapılmıştır. Güneydoğu cephesinde yükselen minare, silindirik gövdesi, külah çatısı ve yoğun şerefesiyle tipik Osmanlıdır. Binada kubbe yerine, yan mekânlardan biraz daha büyük tutulan düz tavan kullanılmıştır. Bu orta mekân kemerlerle birbirine bağlı dört anıtsal granit sütunla kuşatılmıştır. Ahşap tavanlar Memlûkluk üslubunda boyama bezemelerle süslüdür. Bu cami, Memlûkluk ağırlıklı Osmanlı karmasıdır. Merkezi kubbeli Osmanlı yapılarının özelliğini ortaya koyan H.979/M.1571 tarihli Sinan Paşa Camii Osmanlı Memlûkluk sentezi için tipik bir örnektir. (Şek:83). Camide plan ve genel karakter bakımından Osmanlı üslubu hâkimdir. Merkezi kubbe, İstanbul Camiinde olduğu gibi, üç tarafta küçük kubbelerle mermer sütunlar ve desteklerle taşınır. H.1025/M.1616 tarihinde Osmanlı mimarisi, tamamen Memlûkluk mimarisinin unsurlarını ihtiva etmiştir Örnek; Ahmed Paşa el-Bardeni Camiinde daha önce yapıldığı Emir Muhammed Bey Camiinde olduğu gibi Memlûkluk'ya geri dönüş görülür. Bu cami planı, malzemesi ve bütün de tayılarıyla Memlûkluk dur.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Muhammed Hamza **el-Haddad**, *Mevsûatu-İmaratu'l-İslamiyye Fi Mısır Min el-Fethi'l Osmani Hattâ Ahd Mehmet Ali H.923-1265/M.1517-1848*, s.61-65.

⁴⁸⁵ Gönül **Öney**, "Mısır'da Osmanlı mimarisi sentezi", *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, S.V, 1971, s.139, 140, 141.

⁴⁸⁶ Gönül **Öney**, "Mısır'da Osmanlı mimarisi sentezi", s. 144, 145, 148, 182-184.

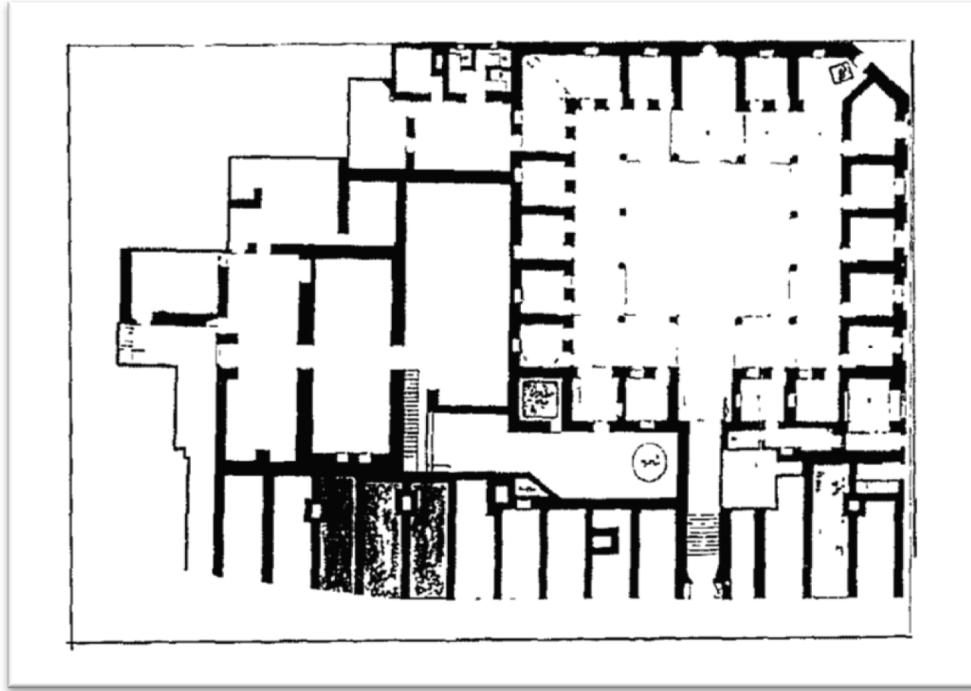

(Şek:83) Sinan Paşa Camii, Plan.⁴⁸⁷

Kahire'deki kalan iki tane medrese Osmanlı dönemine aittir. Bunlar H.950/M.1543 Suruciye (Süleymaniye) (Şek:84) ve H.1164/M.1750 Mahmudiye medreseleridir. (Şek:85) Bilindiği üzere Osmanlı döneminde medreselerin inşaat faaliyetleri durdurulmuştur. Çünkü Osmanlı eğitim sistemine göre cami ve külliye yeter. Bunun için medresenin faaliyetleri durdurulmuştur. Bu fikir aksine Memlûkluk döneminde bulunur. Mısır'da Osmanlı medreseleri, gelen Osmanlı tarzı ile inşa edilmiştir. Bu sebeple Sultan I. Mahmud ve Süleymaniye medreselerinde müezzin mahfili, mihrabı ve minare yapılmamışlardır. Osmanlı medreselerin planları şöyledir; Açık avlunun dört yönünde dört tane alçak kubbelerin revakları bulunmaktadır. Bütün revakları sıralı yuvarlak kemerleri ile açık avluya bakmaktadır. Revaklarında öğrencilerin çalışma odaları (talebe halvetleri) vardır. Ancak Süleymaniye medresesinin iç giriş alanında dergâh değil eyvan yapılmıştır. Yani bu girişte eyvan görevi tamamen dergâh görevidir. Osmanlı medresenin üslubu, İznik, Bursa, Edirne, İstanbul vb. medreselerin sistemidir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Abdullah Al'attar, *Delilu'l eser el-İslâmiyye Bi'medineti'l Kâhire*, s.182.

⁴⁸⁸ Muhammed Hamza el-Haddad, *Mevsûatu-İmaratu'l-İslamiyye Fi Mısır Min el-Fethi'l Osmani Hattâ Ahd Mehmet Ali H.923-1265/M.1517-1848*, s.127-129.

(Şek:84) Osmanlı Surucıye (Süleymaniye) Tekke ve Medresesi.⁴⁸⁹

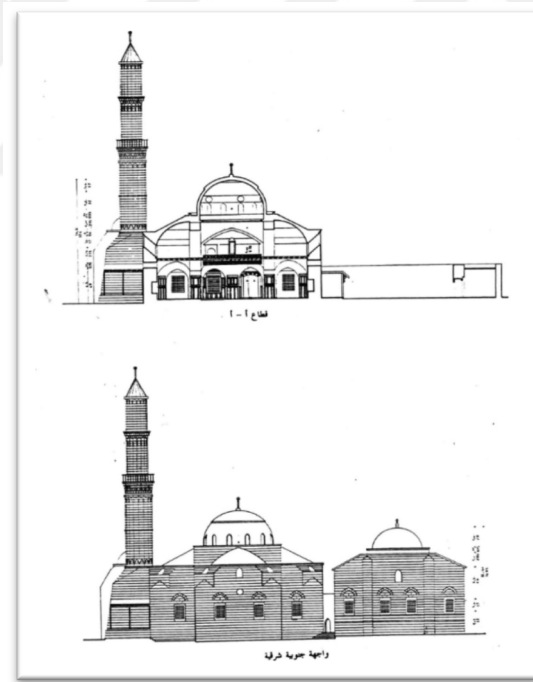
(Şek:85) Sultan I. Mahmud Medresesi.⁴⁹⁰

Osmanlı mimarları H.10/m.16. y.y.'da İstanbul'daki Osmanlı selsebillerini, Memlûkluk su depolarının üslubu ile inşa etmiştir. Mısır'da Osmanlı mimarisinin selsebillerinin tesiri, Osmanlılar, Mısır'a gelmeden önce Memlûkluk selsebillerinde görülür. Son Memlûkluk döneminde Emir Hayır Bey H.908/M.1502 ve Emir Tarabay

⁴⁸⁹ Abdullah Al'attar, *Delilu'l eser el-İslâmiyye Bi'medineti'l Kâhire*, s.180.

⁴⁹⁰ Abdullah Al'attar, *Delilu'l eser el-İslâmiyye Bi'medineti'l Kâhire*, s.240.

el-Şerifi H.909/M.1503 selsebillerinin damları çapraz tonoz ve küçük sığ kubbe örtüsüyle kaplanmıştır.⁴⁹¹ Daha önceki Memlûklü döneminde genel olarak selsebil örtüsü düzdür. Küçük sığ kubbeyi Mısır'da Ubeydî Fatîmî döneminde Mısırlı mimarlar kullanmışlardır. Ama Mısır Ubeydî Fatîmî küçük sığ kubbeleri ile Osmanlı ufak kubbeleri arasında fark vardır. Çünkü Osmanlı küçük sığ kubbelerinin damdan yukarıdaki bölümü barizdir. Ama Ubeydî Fatîmî küçük sığ kubbelerinin damdan yukarıdaki durumu bariz değildir. Sadece kubbenin nişi binanın içinden görülür. Örnek; Ubeydî Fatîmî Akmar Ulu Camiidir. Mısır'da Türk mimarisi de Osmanlı küçük sığ kubbesinden önceki kullanılmıştır. Ubeydî Fatîmî devleti Mısır'ı işgal etmeden önce Müslüman Türk İlşîdî devleti H.3/M.9. y.y.'da el-Taba- Taba meşhedinin bariz küçük ufak kubbelerinin örtüsüyle kaplanmıştır. Bu bina tektir. Daha önceki ve sonraki son Memlûklü dönemine kadar bariz küçük sığ kubbe kullanılmamıştır. Muhkemelen örtü üslubu büyük Türkistan "Orta Asya" dan Mısır'a Türklerle taşınmıştır. Daha sonraki dönem H.10/M.16 y.y.'da Türkler ile Mısır'da aynı üslubu daha çok kullanılmışlardır. Ama burada önemli bir noktayı izah etmemiz gerekir. İlşîdîler döneminde bariz küçük sığ kubbe kerpiç ile inşa edilip kubbenin dışı alçı örtüsüyle kaplanmıştır. Ama Osmanlı döneminde Osmanlı küçük sığ kubbe tuğla ya da taş ile inşa edilip ahşap veya ahşaptan üzeri kurşun örtüsüyle kaplanmıştır. (Şek:86), (Res:187-189).

(Şek:86) Kahire-Osmanlı Hadım Süleyman Paşa Camiinin iç ve dış Güney Cephesi Ve Sivri Minareleri.⁴⁹²

⁴⁹¹ Mahmud Hamid el-Hüseyîni, *el-Esbiletü'l Osmani Bi Medineti'l Kâhire M.1517-1798*, Metbuli Yayınları, Kâhire, 1988, s.44.

⁴⁹² Lemya Fetihi Tevfik Sakr, "Turuzu Amairil-Vulat Fil Kâhire Fil Asril Osmani Dirasah Eseriyye Mimariyye", C:2, s.81

3.23.4.Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı- Memlûkluk Ön Yüz cephesindeki Etkileşim

H.930/M.1523 tarihinde İstanbul-Sultan Yavuz Selim sıbyan mektebinin duvarları dışında tamamen Memlûkluk müşahhar üslubu ile inşa edilmiştir. Bu üslup daha önce Memlûkluk mimarisinde meşhurdur. Kahire’de H.833/M.1430 Cevher el-Lale Camiinin ve H.906/M.1500 yılında Tomanbay türbesinin genel dış duvarları müşahhar üslubu ile inşa edilmiştir. Bilâdu’s Şam, Mısır’dan daha çok bina, hem müşahhar hem de ablak mimarinin üslubuyla inşa edilmiştir. H.967/M.1560 Hassa Mimarlar Kurumu, Halep’ten İstanbul’a mimar Cemaleddin’i getirmiştir. Mimar Cemaleddin Konya Karapınar’da II. Sultan Selim külliyesini inşa etmiştir. Selimiye Camiinin yapıldığı yıllarda Kahire’de H.979/M.1571’de Sinan Paşa kendi Camiini yaptırıyordu. Aslında, Nil nehrinin Bulak limanında Batıya bu cami günümüzde bulunur. Cami tam bir külliye haline yapılan tesirin camiden baş k abir abdest almak için ayrı bir şadırvan ve tekke dışında kalan binaları tamamı incelenmemiştir. Değişik bir plana göre kare duvarlar üzerine tek kubbe ile örtülü cami üç taraftan on bir kubbeli alçak revaklarla çevrelenmiştir. İki kapı arası çukur bir yolla bağlanmış ve cami kibleye paralel iki eşit bölüme ayrılmıştır. Köşelerden zarif kabartma süslemeler üç dilimli pandantifler, sekizgen bir geçişle on altıgen ara bölgesine ulaşıyor. Dıştan küçük kulecikler sekizgen ve on altıgenin köşelerini belirtmektedir. Her bölümde tipik Memlûkluk ilmeleri, kubbe duvarı ve mahallerin arka duvarında zengin mermer kaplamalar bulunur.⁴⁹³ (Şek:85).

Memlûkluk minaresinin bu zamanda hale yaşayan izleridir. Ancak bu minarenin külâhı Osmanlı sivri konik tarzı de yapılmıştır. Bu caminin tepeliklerinde üzerinde beş yapraklı üzüm şerefeler (dendan) görülür. Bu üslup Memlûkluk tesiridir. Yani bu cami hem Konya Selimiye Camiinin planı gibi, hem de Memlûkluk etkisi ile inşa edilmiştir.⁴⁹⁴ Bilindiği üzere Osmanlı devleti, Memlûkluk devletini yıktıktan sonra Memlûkluk mimarisinin üsluplarını iptal etmemiştir. Bunun için Osmanlı mimarileri, Osmanlı ve Memlûkluk mimarilerinin üsluplarını tek bir tarzda birleştirmiştir. Öte yandan Memlûkluk mimarisinin etkileri, Osmanlı döneminde Memlûkluk bölgelerinden İstanbul’a nakledilmiştir.

H.958-960/M.1551-1552 İstanbul’da Mimar Sinan, Süleymaniye Camiini inşa etmiştir. Burada Mısır Memlûkluk malzemelerinin etkisi bulunur. Oktay Aslanapa, Evliya Çelebi’den şöyle rivayet etmiştir. Evliya Çelebi bu Süleymaniye Camiinin sütunları ile ilgili: “ *Bu Kubbe-i b. misalin çapraye-i amelisinden maada Camiini mermer sütunlar var ki her biri onar Mısır hazinesi kıymet idiüb Mısır diyarında bir kadım şehirden Nil ile İskenderiye’ye andan Karınca kaptan Sal gemilere yükleyip muvafık eyyam ile İstanbul’da Unkaparı’na getirip andan vefa meydanına andan Süleymaniye Camiinde Karınca kaptan dört adet sütunlu Süleyman hana teslim ettikde*” demektedir. Mısır’dan büyük granit sütunlardan başka 5-6 arşın uzunlukta yeşil ve somaki muteber

⁴⁹³ Abdülkadir Dündar, “16.yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları”, 28 Ekim Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Kongresi, C:1, S.1, İskenderun, 2000, s.223; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Mimarisi*, s.159, 265-267; Abdullah Al’attar, *Delilu’l eser el-İslâmiyye Bi’medineti’l Kâhire*, s.121, 159, 161.

⁴⁹⁴ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Mimarisi*, s.265-267.

sütunlardan ve döşemeye münasip gayet iyi mermerlerden de istenmiştir. Mısır'dan birden çok sütun gelmiş olsa bile bunlardan yalnız biri camide kullanılmıştır. Daha önce bu Mısır mermerlerinin getirilenleri Mısırlı son Memlûklular tarihçisi İbn-i İyas bize açık bilgi olarak verir.⁴⁹⁵

Osmanlı mimarisinde ilk kez Memlûklular basit kandaliye sistemi tamamen Memlûklular kandaliyesi “yuvarlak pencereler” gibi uygulanmıştır. Örnek; İstanbul-Sinan Paşa Camii gibi. Daha sonra H.966/M.1558 Edirnekapi Mihrimah Camiindeki kubbe kasnağında kandaliye penceresinin üslubu görülür. Kasnakta üçer sıralı şebekeli nişli pencereler, pencerelerin etrafında dörder yuvarlak şebekeli pencere (basit kandaliye) büyük yuvarlak kemerlerinin içinde görülür. H.971/M.1563 Mimar Sinan Büyükçekmece Sokullu kervansarayını güneybatı cephesinde Memlûklular basit kandaliye penceresi üslubunu kullanmıştır.⁴⁹⁶ (Res:158).

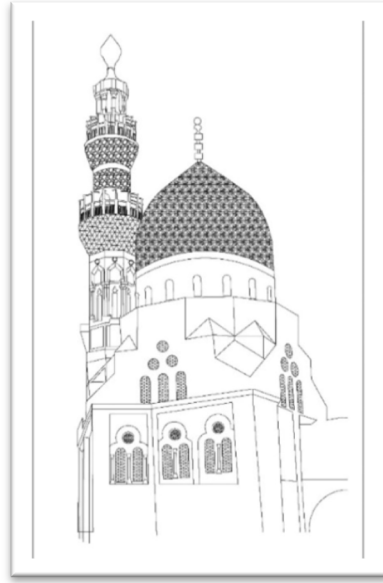
Mimar Sinan basit kandaliye (Osmanlı basit kandaliye) üslubu şöyledir; iki katlı sıralı pencereler ile yapılmıştır. Birinci katta olan yuvarlak ve nişli pencere münevvelî üslubu ile yapılmıştır. Yani bu şöyle ki; **birisi** yuvarlak şebekeli pencere, **ikincisi** şebekeli nişli pencere, sonra aynı şekilde tekrar edilir. İkinci katta iki şebekeli yuvarlak pencerelerin ortasında şebekeli nişli pencere yapılmıştır. (Res:159).

Mısır'da Emir Hayır Bey, Memlûklular Sultanı Gavri döneminde Bâbu'l-Vezir mahallesinde Hayır Bey külliyesinin inşaat faaliyetine başladığı sırada, Sultan Kansu Gavri, Emir Hayır Bey'i Halep valiliğine tayin etmiştir. Bu sebeple Hayır Bey kendi külliyesini tamamlayamamıştır. Emir Hayır Bey, Mercidabık savaşında Sultan Kansu Gavri'ye ihanet ettikten sonra Osmanlı Sultanı Yavuz Selim, Mısır'ı almıştır. Sultan Yavuz Selim, İstanbul'a dönmeden önce emir Hayır Bey'i Mısır'ın Osmanlı valisi olarak tayin edip, Emiru'l-Umerâ lakabını vermiştir. Memlûklular Emiri Hayır Bey Mısır'ın Osmanlı valisi olduktan sonra, H.927/M.1521'de kendi külliyesini tamamlamıştır. Yani Sultan Yavuz Selim vefat ettikten bir yıl sonra Hayır Bey kendi külliyesini yaptırmıştır. Bu külliye'nin lakabı “*el-Kulliyetu'l muhadrama*”dır. Çünkü bu külliye iki dönemde inşa edilmiştir. Son Memlûklular döneminden itibaren erken Osmanlı dönemine kadar inşaat faaliyetleri sürmüştür. H.928/M.1522 yılında Emir Hayır Bey vefat etmiştir. Hayır Bey külliyesi Memlûklular mimari tarzı ile inşa edilen son Memlûklular külliyesidir.⁴⁹⁷ (Şek:87), (Res:192-194).

⁴⁹⁵ İbn-i İyas, *Bedayiu'zzuhur Fi Vekayı'dduhur*, C:4, s.1087, 1090, 1097, 1098, 1101; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Mimari*, s.196, 197.

⁴⁹⁶ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Mimari*, s.217, 219, 223, 231, 331.

⁴⁹⁷ Ali Paşa Mubarek, *el-Hitatu'l Tuvfikiyye*, el-Emiriyye el-Kübra Matbaası, Kâhire, H.1305, C:4, s.110, 111.

(Şek:87) Hayır Bey Külliyesinin Kubbesi ve Minaresi, Halit İmam 2020.

Mısır'daki Sultan Süleyman döneminde, Emir Hayır Bey vefat ettikten sonra Hadım Süleyman Paşa'yı, Mısır'ın Osmanlı valisi olarak tayin etmiştir. Mısır'daki Hadım Süleyman Paşa Camiinde, ilk sivri Osmanlı minaresi İstanbul üslubu ile inşa edilmiştir. Bu minarenin malzemeleri taş ve tuğladır.⁴⁹⁸ (Şek:86).

Yukarıdaki anlatıldığına göre Osmanlı döneminde Memlûklü mimarisinin gelenelelerini ile dini yapılarında kullanmış hem de camii restorasyonu Memlûklü mimarisi üslubuyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı döneminde Memlûklü sanatı ve mimarisinin üslupları, Osmanlı sanatı ve mimarisi üsluplarıyla yan yana kullanılmıştır. Mısır'da sanki Memlûklü -Osmanlı özel sanatı ve mimarisi var gibi görülür. Memlûklü -Osmanlı mimarilerinin etkileşimi olduğu için sanki özel Mısır Osmanlı mimarisi doğmuştur.

⁴⁹⁸ Lemya Fetihi Tevfik Sakr, "Turuzu Amairil-Vulat Fil Kâhire Fil Asril Osmani Dirasah Eseriyye Mimariyye", Mısır, Tanta 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), C:1, s.90; Rivat Musa **Muhammed**, *el-Vekâlet Ve'l Buyutu'l İslâmiyye Fi Mısır'l-Osmaniye*, Mısriyye el-Lubnaniyye Yayınevi, Kâhire, 1993, s.61.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DEĞERLENDİRME

5.1.Memluklu Mimarisinin Farklılıkları Ve Anadolu Mimarisine Tesirleri

Memluklu mimarisinin farklılıkları Tolunoğlu Ahmet Camiinde görülür. Tolunoğlu Ahmet Camiinin minaresinin yüksekliği 40.50 m'dir. Bu minare yıkıldıktan sonra Bahri Memluklu döneminde H.696/M.1296'da Sultan Laçın'ın "H.696-696/M.1294-1299" tamirinde, alt yarısı kalker taşından kare bir kule ile çevrilmiştir. Mısır'ın en eski eyvan yapısı, Ebu Mansur İsmail türbesi, H.613/M.1216 tarihli dir. **Creswell'e** göre aslında iki eyvanlı bir Şafii medresesinin H.622/M.1225 yalnız kuzey eyvanı ayakta dır. Son yıllarda, herbiri iki eyvanlı, iki blok halinde dört eyvanlı çift medrese olarak yapılan Malik Salih Necmeddin Eyyüb Medresesi H.640/M.1242 minaresi ve türbesiyle, sonraki gelişmenin habercisidir.⁴⁹⁹

Memluklu mimarisi daha ziyade, Zengiler sanatından Türk Memlukluları sanatına geçiş için aracı olmuştur. Bundan sonra H.8/M.14.y.y. sonuna kadar süren Türk Memlukluların zamanında yapılan çoğu külliye olarak ele alınan bu eserlerde medrese ve türbe cami'den çok daha kuvvetle belirtilmiştir. Memluklular Anadolu Türk mimarisi, Büyük Selçuklu ve Zengi mimarisi ve Türkistan'da Semerkant ve Buhara çevrelerinde yüksek kasnaklar üzerine kubbeli türbe mimarisi ile devamlı bağlantılar kurmuşlar, böylece İslamiyet'te Türk mimarisinin geleneklerine bağlı kalmakla beraber yeni orijinal bir üslup geliştirmişlerdir.⁵⁰⁰

Tezimizin sınırları olan H.8.-10/M.14.-16. yılları arasında Mısır'da inşa edilmiş olan yapıların genel özellikleri şu şekilde belirlenebilir. Bahri Memluklu, Mısır'daki ilk yapım etkinliklerinin başlangıcını simgeleyen Kahire I.Baybars Ulu Camii ve Mansur Kalavun külliyesinden başlayarak Çerkez Memlukluların yapı faaliyetlerine değin Mısır kendine özgür bir yapı dili ve stratejisine sahiptir.

5.2.Memluklu Mimarisinde Genel Selçuklu Mimarisinin Tesirleri

Memlukluların Anadolu ile ilk ilişkisi Anadolu Selçuklu devleti'nin son zamanlarında, Ortadoğu ve Anadolu'yu kasıp kavuran Moğol istilasına karşı işbirliği sebebiyle olmuştur. Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmaından sonra yerine kurulan Karamanoğulları, Eretnaogulları, Dulkardiroğulları ve Kadı Burhanettin Ahmet Beylikleri zaman zaman, Ramazanoğulları ve Aliye Beylikleri ise Osmanlı hakimiyetine kadar Memluklu

⁴⁹⁹ Oktay **Aslanapa**, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.95,96; Creswell, *The Muslim Architecture Of Eygpt*, s.98.

⁵⁰⁰ Oktay **Aslanapa**, *Türk Sanatı*, s.96.

devletinin egemenliğinde kalmışlardır. Bu yüzden Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde kalan yerleşim yerlerinde Memlûkluların yaptığı mimari eserlerle karşılaşılabilir. ⁵⁰¹

Memlûkluların mimarisinde Merkezi girişler “ana girişler” bir taçkapı “kavsara ile yapılmıştır” örnek: “Sultan Hasan camiulmedresesinin girişi, Nasır Mehmet b. Kalavun ulu caminin girişi gibidir. Örnek; Birinci Baybars medresesi girişi Mısır’da inşa edilen ilk taç kapıdır. 100 yıl önce Suriye’de taç kapı inşa edilmiştir. Ana girişin taçkapısı binadan bariz şekilde dışarıdadır. Örnek: Selahaddin kalesindeki Nasır Mehmet b. Kalavun caminin girişi. “Selahaddin Kalesi eski Halep şehrini içine alacak kadar büyük bir kaledir, yani kale-şehir “dış kent” demektir”. I.Baybars caminin girişi gibi Mecazî katı “Transkript-kibleyi gösteren girişler-Teransipt” vardır. Nasır Hasan camiulmedresesi girişi gibi (Şek:25), bu tarz Memlûklulara Büyük Selçuklu taç kapılarından gelmiştir. Ancak Memlûkluların binalarında güvenlik amacı ile bu koridorlar daha uzun tutulmuştur. Bu sistemin başlangıcı Selçuklu veziri Nizamülmülk’ün, Bağdat Ulu Cami çıkışında Fırat nehri karşısında Hançerlenerek öldürülmesidir. Ana girişin güvenlik koridorunun her iki tarafında koruma sekileri bulunmaktadır. “Nöbetçi” kulübesi”. ⁵⁰² (Şek:25, 33, 57).

Anadolu Selçuklu-Memlûkluların eserlerinde kırık kemer, aydınlık için üç geometrik pencere sistemi uygulanmıştır. Bu ışıklık içinde geometrik, bitkisel, yarım güneş ve kitabe şeritleri şekillerinde merkezi cepheyi doldurmuştur. Her bir kitabe içinde Sutanın adı, Sultan lakabları ve Kur’anı kerim ayetleri “Fetih suresi ve Ayat el kürsi gibi” Mansur Kalavun’un külliyesindedir. Her bir ayet farklı bir siyasi konuya işaret eder.

Memlûkluların minarelerinde hem Mısır mahalli uslubü hem de Suriye minarelerinin üslubu hem de Anadolu Selçuklu minarelerinin mimari uslubü toplanmıştır. Mısır’a Eyyubi minarenin etkisi Suriye tesiri taşımıştır. Ancak Anadolu Selçuklu minarenin etkisi Memlûkluların minaresinde görülür. Bu sebeple Memlûkluların minaresi, Eyyubi minarelerinden yükseklik ve incelik bakımlarından farklıdır, daha uzun ve daha incedir. Örnekleri; Baybars Çaçengir “II.Baybars” hangahının minaresinde olduğu gibi. Bu minare “kare kaideli, kemerli kırık , kemerlerin üzerinde beş sıra mukarnas bulunmaktadır. Bu kaide üstünde yuvarlak gövdeli şerefe yükselir. Şerefe içinde bir kapı bulunur. Kapı üstünde beş sıra mukarnas ikinci şerefeyi taşır. Bunun üstünde sekiz sütun minarenin külahını taşır. Memlûkluların minarelerinin külahları çok çeşitlidir. Buhurluk sistemi “II.Baybars minaresi”, Testi “küle” sistemi “Nasır Hasan camiulmedresesinin minaresi”, Sargatmış medresesinin minaresinde en gelişmiş örneğini gördüğümüz külahtır ki mukarnaslar üzerinde şerefe, şerefe üzerinde sekiz sütun üzerinde mukarnaslar ve dört tane mermer sütunceler üzerinde testi külah bulunmaktadır. Daha sonra Mısır minaresinde Memlûkluların gelişmesi izah edilen görülmektedir. Örnek; Soğan başı sistemi “ Nasır Mehmet b. Kalavun caminin minaresi, Çiftli testi,

⁵⁰¹ Ahmet Ali Bayhan, “Güneydoğu Anadolu’da Memlûk Hakimiyeti ve Bunun Marş’a Yansımaları”, s.367.

⁵⁰² Muna Behcet, *Te’sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarataynül Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, C:2, s.125-130.

Kayıtbay minaresi Ezher camisinde, Beşli Testi sistemi, Kansu Gavri külliyesinin minaresi) gibi.⁵⁰³ Mukarnas tromplarının geçiş öğeleri Memluklu minarenin gövdede ve şerefelerin altında da Anadolu Selçuklu etkileri görülür. (Şek:17,33, 89, 92, 69, 70).

5.3.Cephelerin Geleneği

5.3.1.Anadolu Selçuklu Taçkapı Genel Özelliği

Anadolu Selçuklu mimarisinde meşhur olan ağırlık noktası taçkapıdır, yapının bir önyüz programı vardır ve bu taçkapı olmakla birlikte her anıtsal taçkapılı yapının bir tek başına bir ‘heykel’ kadar etkili olmasına karşın bütün önyüz öğeleriyle birlikte, bir düzen içerisinde düşünülmüş ve değerlendirilmiştir. Hiçbir taçkapı tek başına düşünülmemiş, yapı nasıl çevresi içinde düşünülmüş ve değerlendirilmişse taçkapı da yan kanatlar, köşe kuleleri, niş, pencere, çeşmeleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bir yapının önyüzü bütünüyle bir araya gelmiştir. Taçkapı kadar yan kanatlar, köşe kuleleri, yan kanatları bulunan öğeler de bu kompozisyonun, bu düzenin değişmez parçalarıdır. Anadolu Selçuklu devrinde H.464-708/M.1071-1308 sanatı etkileyen önemli olayalar; siyasi başarılar yansırı ekonominin ve paralel olarak da kültürün, sanatın gelişme olanağı bulduğu bu dönem mimari veriler yönünden de oldukça zengindir. Anadolu Selçuklu eserlerinde cephenin daima belirtilmiş ve portalin dekorasyonun ağırlık noktası teşkil etmiş oluşu nedeniyle Türkistan-Uzgend eserleri arasında bir bağlantı vardır ve de bunun kökünü Anadolu’da oluşan eserler için Anadolu’da oluşan eserler için Anadolu’da aramak her halde daha doğru olacaktır. Türkler Anadolu’da yapıların kapı, pencere, sütun başlığı, tromp, pendentif gibi özel noktalarını süsleyen bu tezeyinat tarzı Anadolu Türk sanatına özgü nitelikleri gösterir.⁵⁰⁴

Her şeyden önce motiflerin geldiği ülkeler olan İran, Büyük Türkistan ‘Orta Asya’, Suriye ve Mısır taş malzeme ile dekorasyonun yaygın olmadığını anımsamak gerekir. İşte Anadolu Türk mimarlığının ve mimari dekorasyonunun kendine özgü niteliklerini Anadolu geleneklerine ve sanat eserinin verildiği çerçeveye bağlayarak, eseri çerçevesi içinde düşünmek ve değerlendirmek bu yüzden gereklidir. Güney doğu Anadolu’da Artuklu ve önceki Beyliklerin mimari kimliği az çok belirli Kuzey Suriye, Mısır ve Musul sanatı çerçevesinin Büyük Selçuklu sultanlığının son çağındaki üslubu içinde aldığını söyleyebiliriz. H.7/M.13.yy.’da gelişen, dekorasyondaki plastik karakteriyle belirlenen bu kuzey-doğu üslubunun H.8/M.14. yüzyıl ortalarına kadar sürdüğü ve Karaman ülkesini de bir ölçüde etkilediği görülmektedir. Geleneksel uygulamaların dışında, hemen tümüyle yeniliklere açık bir toplumun sanat verilerinde ortama uygun olarak, elbette birtakım değişiklikler olacaktır. Selçuklular Orta-Asyalı ve İranlı geleneklerine, Anadolu’ya gelirken Azerbaycan ve Kuzey Suriye Mezopotamya geleneklerini uygulamış, sonra da Anadolu’da gördüklerini, kendi geleneği bozmadan, en iyi biçimde uygulamasını bilmiştir. Buna kendi

⁵⁰³ Hüsnü Nüveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyin vel Memelik*, s.236-252.

⁵⁰⁴ Zafer Bayburtluoğlu, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, *Vakıflar Dergisi*, S.11, Ankara 1977, s.67, 68, 71.

sanat düşüncesinde var olan rakıcılığı, yenilikçiliği de katınca ortaya yepyeni bir sanat, Anadolu Selçuklu sanatı çıkmıştır.⁵⁰⁵

Giriş kapıları ve ana nişler çoğunlukla geniş tutulmuşlardır. Buna paralel olarak genişleyen yan kanatların cephe yüzleriyle, taçkapının yüksekliği arasındaki oranı bozmamak için bazen taçkapı boyunu cephe duvarının boyundan yüksek tutmak gerekmiştir. Selçuklu mimarisinin son devirlerinde ve özellikle Beylikler devri eserlerinde bu oranın artık bozulmağa başladığı, taçkapı boylarının ölçüsüz bir şekilde uzadığı görülür. Bu arada Memlûkluk tesiri Karamanoğulları, Ramazanoğulları, Eretnaoğulları ve Dulkadiroğulları taçkapılarında görülür.⁵⁰⁶ (Res:102, 103).

Anadolu-Memlûkluk taçkapıları bir bütün olarak ele alındıkları zaman, yapı cephesinde bir çıkıntı oluşturan dikdörtgen prizma şekilli bölümün, yan yüzlerinin süsleme alanına dâhil edilmelikleri, taçkapının cepheden bakılmak üzerine tasarlandığı görülür. Yan kanatlara sahip taçkapıların hepsinde, dikdörtgen cephe yüzeyinden ana nişe doğru bir kademelenme mevcuttur. Silmeler⁵⁰⁷ ve içe doğru eğimli düz silmelerle elde edilen bu kademelenme, sağ ve sol kanatlarda aynı olduğu gibi- kavsara⁵⁰⁸ kuşatma kemerinin⁵⁰⁹ bulunduğu kısma kadar cephe dikdörtgeninin üst kenarında da aynıdır. (Res:104). Taçkapıların en özgün kısımlarını oluşturan ana niş ve nişe ait bölümlerin genel konumu şöyledir: “Kavsara adını verdiğimiz ana niş örtüsü genellikle az veya çok derin tonoz parçasından veya mukarnaslardan meydana getirilmiş yarım konik şekilli bir boşluktan oluşur. Sivri kemer tonozlu kavsaralarda tonoz başlangıç kemeri, mukarnaslı kavsaralarda da kuşatma kemeri, ana nişin köşelerine yerleştirilmiş gömme sütuncuklara dayanır. Sivri kemer tonozlu kavsaralarda başlangıç kemeri tablaları,

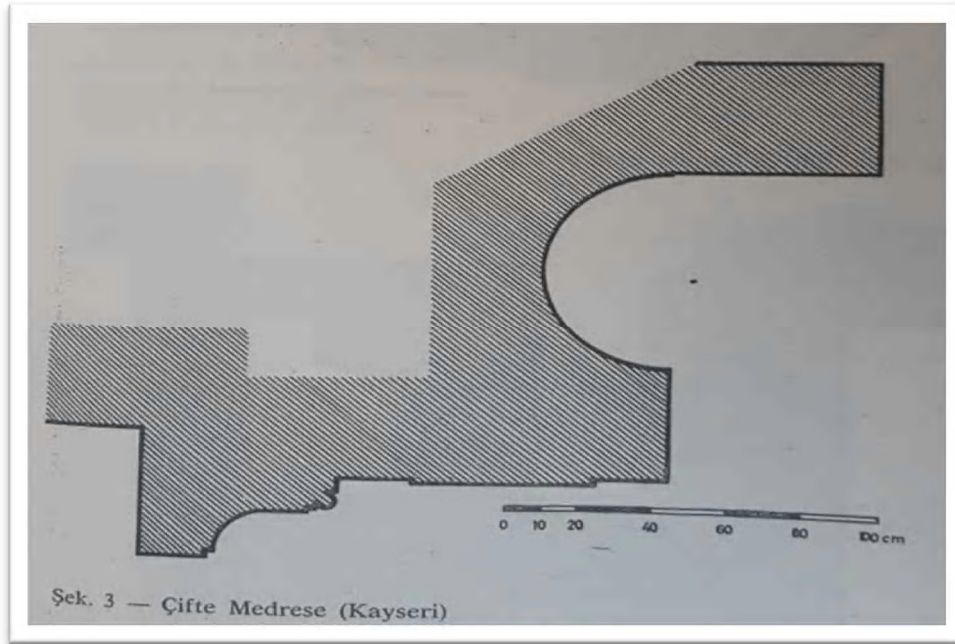
⁵⁰⁵ Zafer **Bayburtluoğlu**, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, s.71, 73.

⁵⁰⁶ Rahmi Hüseyin **Ünal**, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1982, s. 17.

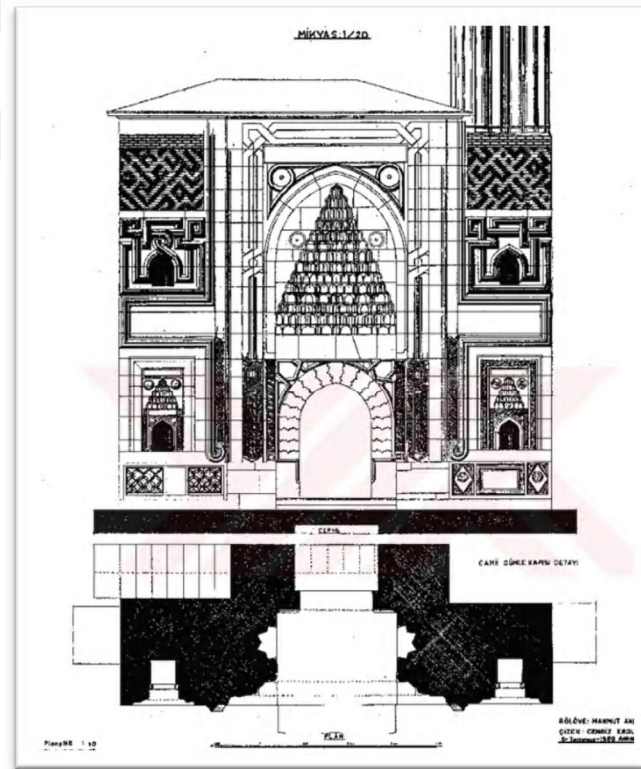
⁵⁰⁷ Silmeler, “İtarat” إطرأت Arapça bir kelimedir. Memlûkluk mimarisi ıstılahında taç kapının çerçeveleri ve silmeleri demektir, Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.14.

⁵⁰⁸ Kavsara, **Kavsara**; Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu kavsarat'tır. Bu kelimenin anlamı; iç içe girmiştir. Türkçede kavsara demektir. Memlûkluk mimarisi ıstılahında kavsara yani sivri, at nalı ve yuvarlak kemerlerinin içindeki mukarnastır. Kavsar pencerelerde ve taç kapılarında bulunur. Kavsar; 1. kemer ve tonozların içbükey alt yüzeyi. 2. Bir taç kapıda baş kemeri kalınlığını meydana getiren bölümde birbiri altına gelerek gittikçe küçülen ve o kısma huni gibi bir biçim veren kavislerden oluşan eğik tonoz bölümü art kavsara; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.92; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye’de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.246.

⁵⁰⁹ Kemer, “akd”; bu kelimenin çoğulu Ukud'dur. Arapça bir kelimedir. Arapça ‘da bu kelimenin anlamı; kavis demektir. Türkçede kemer demektir. Memlûkluk mimarisi ıstılahında sıralı kemer yani Baika ve bu kelimenin çoğulu Bavaik'tir. Memlûkluk mimarisinde meşhur olan ikdun medaini yani üçlü mukarnaslı kemer demektir. Kemer; Farsça bir kelimedir. Arapça Kamara كمره kelimesinden gelişmiştir. Bu kelimenin anlamı, gizli bir şekilde eşyaları helezon şekliyle gizlemektir. Kemer; 1. iki sütun ya da iki ayak arasındaki bir açmanın üstünü örtmek için, alt uçları ve sütun veya ayaklara oturmak üzere yay şeklinde yapılan ahşap, maden ya da kâgır yapı parçası. 2. Yay şeklinde çerçeve. Birkaç çeşit kemer tarzı vardır. Şöyle ki; armudi kemer, at nalı kemer “nal kemer”, basık kemer, baş kemer ve beş dilimli kemer, beşik kemer, Bursa kemeri, çift dilimli kemer, çifte kemer, daire kemer, dilimli kemer, dişli kemer, dört merkezli kemer, hafif kemer, kaş kemer, köşeli kemer, sağır kemer, üçgen kemer, yuvarlak kemer, zikzak kemer, zincir kemer vb. teker teker sayılabilir; Asım **Rızık**, *Mucem Mustalahatu'l-İmatah Ve'l Finunul-İslamiyye*, s.81, 82; Doğan **Hasol**, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yem Yayınları, İstanbul, 2012s.250-254.

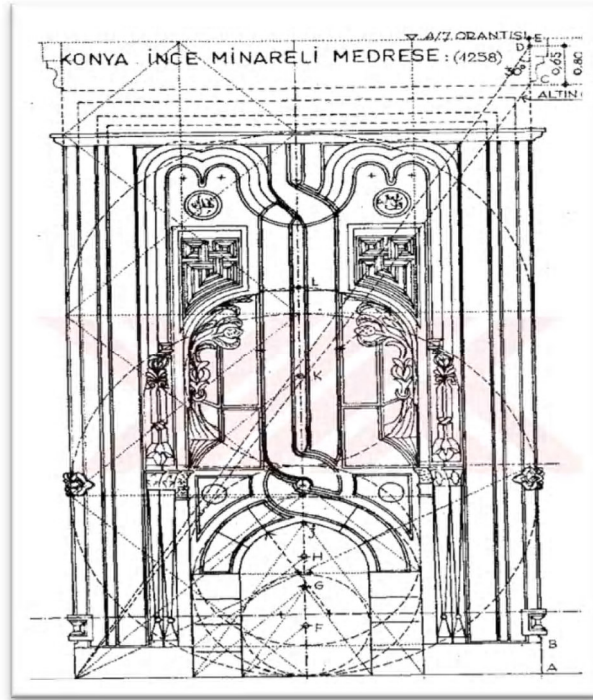
(Şek:89) Kayseri Çifte Medresenin taçkapısı.⁵¹²

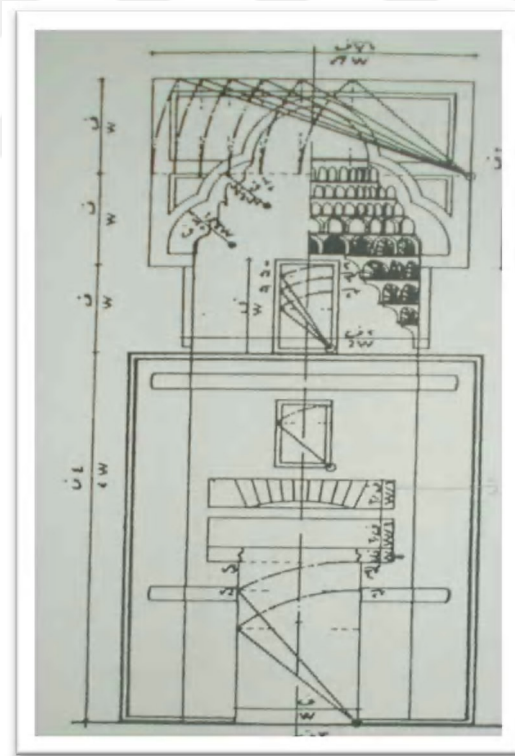
(Şek:90) Konya Sahib Ata Camii, kuzey cephe.⁵¹³

⁵¹² Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, şek:3.

⁵¹³ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", levha 69.

(Şek:91) Konya İnce Minareli Medresenin Taçkapısı.⁵¹⁴

(Şek:92) Sıratmaş medresesinin taçkapısı.⁵¹⁵

⁵¹⁴ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", levha 74.

⁵¹⁵ Yahya **Veziri**, *Mevsûatu'l anasırı'l İmaratu'l İslamiyye*, C:1, S.16.

Yukarıda anlatılan nedenlerle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: “Memlûklu taçkapılarının sistemi, Selçuklu taçkapılarının rahminden doğmuştur. Fakat Memlûklu taçkapıları daha yüksektir, daha gelişmiştir. Bunun için Memlûklu devleti Anadolu’ya girince Beyliklerin taçkapılarından etkilemiştir.” Aynı şekilde Sultan Fatih Mehmet han İstanbul’u fethedince Bizans mimarisi Osmanlı mimarisini etkilemiştir.⁵¹⁶ Bizim çalışmamızda hangi unsur gelişmiş? Hangi unsur Memlûklu etkisi? Bu sorulara cevap aranacaktır.

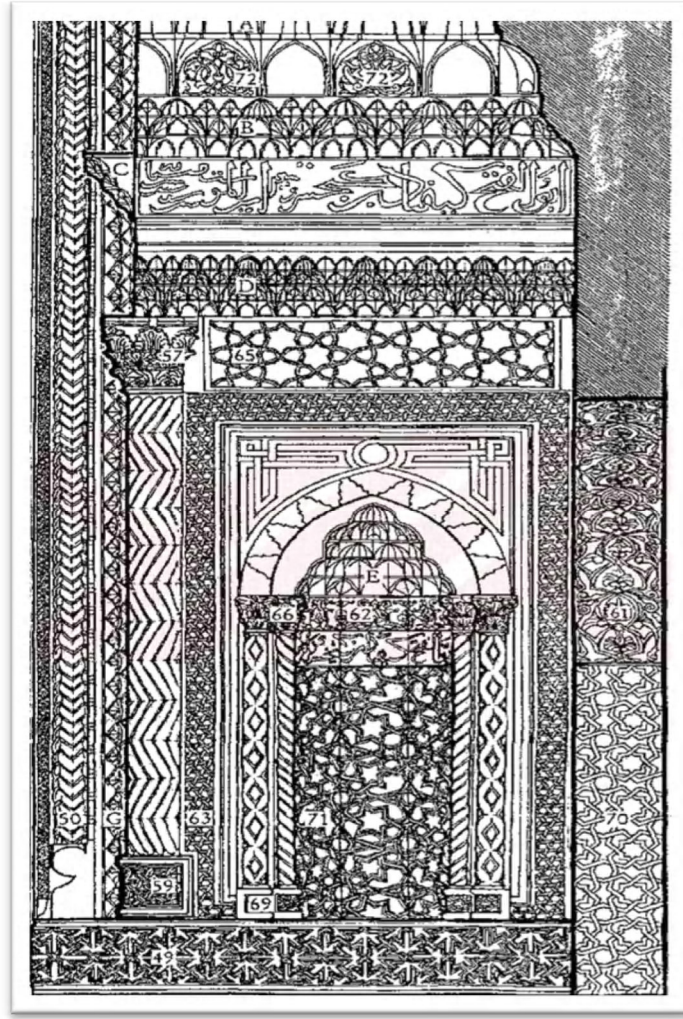
Genel Memlûklu taçkapı sisteminde sivri ve çeşitli kemer tonozlu veya mukarnaslı⁵¹⁷ bir kavsarayla örtülü olan bu nişlerin bir kısmına mihrabiye konmamış olmakla beraber, genel konum bakımından diğer taçkapılardakinden farklı bir tarafları yoktur. (Şek:93).

Yukarıda ana hatlarını vermeğe çalıştığımız taçkapı şeması, taçkapıyı meydana getiren unsurlardan en sık rastlananlar ve en çok tekrar edilenler bir araya getirilerek yapılmıştır. Taçkapı unsurlarının ana hatlarında, genel konumda, süsleme şeritlerinde benzerlikler bulmak elbette ki mümkündür. Yukarıda sözünü ettiğimiz çıkıntı, yan kanatları olan taçkapılar yanında yapı cephesiyle aynı hizada olan, sadece silme ve düz silmelerle belirtilmiş bir çerçeveden ibaret taçkapılar da vardır.⁵¹⁸ (Şek:94), (Res:59).

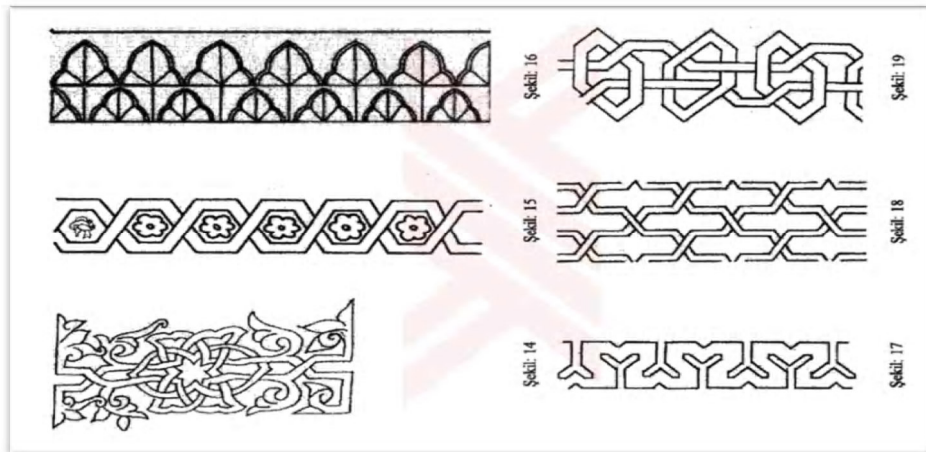
⁵¹⁶ Ferid Şafii, *el-İmaratu'l-Arabiyye Fi Mısır el-İslamiyye*, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kâhire, 2002, s.125-127.

⁵¹⁷ Mukarnas; Bu kelime Arapça bir kelimedir. Çoğulu mukarnasat’tır. Türkçede mukarnas ve mukarnaslar mevcuttur. Arapçada mukarnas yani çöl ve dağ bitkileri demektir. Karanis yani ayaklının başındaki boncuklarıdır “Bilyeler”. Karnas yani tutmak, bal arısı petekleri, kaçmak, derin vb. Memlûklu mimarisinde mukarnaslar taç kapılarında ya da kubbeyi taşıyan köşelerdedir. Mukarnas kelimesi Arapçadan Osmanlıcaya girmiştir. Düşey bir yüzeyden, üzerinde bulunan daha taşkın bir yüzeye geçmek ve ona bindirmelik görevi yapmak için taş ya da tuğladan küçük prizmalar şeklinde, birbiri üzerine oturan bindirmeliklere verilen ad, karnas, stalaktit. Sinan çağında bunlara tekil olarak mukarnas, çoğul olarak da mukarnesat denirdi. Memlûklu ve Osmanlı dönemlerinde mukarnas malzemeleri, ahşap, tuğla ve taştır. Memlûklu mimarisinde renkli mukarnaslar görülür; Asım Rızık, *Mucem Mustalahatu'l-İmatah Ve'l Finunul-İslamiyye*, s. 293-297; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.113; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s.333, 334.

⁵¹⁸ Hüseyin Mu’nis, *el-Mesacid*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kuveyt, 1981, s.337; Erdal Eser, “11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)”, s.121-123.

(Şek:93) Aksaray Sultan hanı, taçkapı, yan niş “mihrabiye”, geometrik ve bitkisel süslemeleri, kitabe.⁵¹⁹

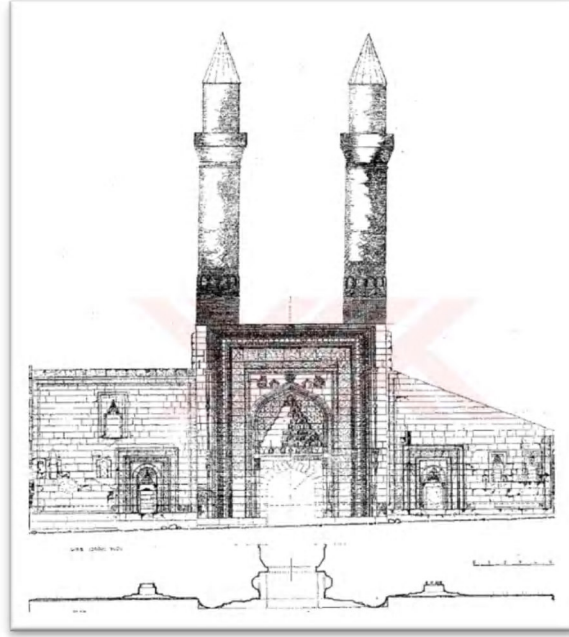

(Şek:94) Eretnalıların Taçkapının silmelerinde geometrik ve bitkisel süslemeleri.⁵²⁰

⁵¹⁹ Erdal Eser, “11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)”, levha 43.

⁵²⁰ Cirtıl, Saim, “Eretna Beyliği Mimarisi”, Selçuk Ün. SBE, Konya 2001, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.531.

Memlûklı - Anadolu taçkapılarında bazen dâhil edebileceğimizin bir kısmında ana niş tamamen ortadan kalkmıştır. Diğerlerinde ise, gerek giriş kapısının bina içine açıldığı koridordan, gerekse cephe duvarının kalındığından yararlanılarak az veya çok derin bir niş açılmıştır. Kesin olarak mukarnaslı veya sivri kemer tonozlu kavsaralar, köşe sütuncukları, kavsara kuşatma kemerleri ve hatta mihrabiyeler gibi, taçkapı unsurlarının öncülerini tekrar tekrar Suriye'deki büyük Selçuklu eserlerinde saptamak mümkündür.⁵²¹ (Şek:92, 95) Eyyubi döneminden itibaren taçkapı sistemi Mısır'a taşınmıştır. Ama Memlûklı dönemlerinde taçkapı sistemi geliştirilmiştir.

(Şek:95) Sivas Çifte Minareli medrese, kuzey cephe çizimi.⁵²²

Anadolu Selçuklu ve Beyliklerin taçkapılarında, çerçeve şeritleri nispeten ensiz olup, ana nişe doğru kademelenme sonucu, genellikle aynı düzeyde değildir. Memlûklı taçkapılarında çerçeve şeritlerinde Mısır mahalli ve Selçuklu tesirleri görülür. Bu sebeple Memlûklı taçkapıları, Anadolu taçkapılarına daha çok benzemektedir. Çünkü Memlûklı ve Anadolu arasında mimari faaliyetlerin özellikleri birbirini etkiledi ve birbirinden etkilendi. Anadolu'da erken devirlerden itibaren geometrik şeritlerle bezenen kavsara kuşatma kemerleri, İran'da ya silmelerden ibarettir ya da bir yazı şeridiyle bezenmiştir. İran'da henüz deneme aşamasında olan mukarnaslı kavsaralar, Kayseri Çifte medrese (Res:105), Güllük Camii ve Sivas Keykavus Darüşşifası gibi erken devir eserlerinde bile gelişmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Mukarnaslı kavsara üslubunun kökeni hakkında kesinlikle elimizde tam olarak bilgi yoktur.⁵²³

⁵²¹ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.18,19.

⁵²² Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", levha 79.

⁵²³ Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s.82,84; Muna Behcet, *Te'sîru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.108-110; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.22.

Ferid Şafii diyor ki: “Ancak ilk mukarnas Abbasi halifesinin Samarra’daki sarayında el- Cevsaku’l hakani’nin ’nin taçkapılarında görülür. H.2/M.8. yüzyılda Endülüs’ün mimarisinde de mukarnas görülür. Endülüs’te taçkapı bulunur. Diğer tarafta, “Doğu İslam dünyası” mimarisinin girişinde mukarnaslı kavsaralı taçkapılar bulunur”.⁵²⁴ Örnek; H.295/M.907’de Buhara Samanoğlu İsmail türbesi, H.413/M.1022 tarihinde Lacim İmamzade Abdullah türbesi, Buhara- Semerkand H.471/M.1078 yılında Ribat-ı Melik, H.558-559/M.1162-1163 yılında Nahcivan Yusuf b. Kuseyr türbesi, H.6/M.12. yüzyılın ikinci yarısında Buhara Mugak-Attari Cami’nde taçkapıları görülür.⁵²⁵ Endülüs, Sevilla Ulu Camii, Kurtuba Ulu Camii, Toledo kalesi ve sarayı vb.’in mukarnaslı taçkapıları görülür. H.7/M. 13. Yüzyılda Anadolu Selçuklu girişlerinde Büyük Selçuklu ve Karahanlı taçkapıları bulunmaktadır.⁵²⁶ (Res:102, 105).

Kesin olarak mukarnas unsuru batı ve doğu İslam dünyasında aynı dönemde icat edilmiş, Memlûklü taçkapılarında daha fazla bu unsur geliştirilmiştir. Çünkü Mısır coğrafi mekânı, Anadolu coğrafyası gibidir. Batı ve doğu İslam dünyasında Mısır ortak bir ülkedir. O yüzden batı ve doğu İslam sanatı ve mimarisi Mısır’da buluşarak Memlûklü zamanında bu sanat ve mimari gelişmiş ve Mısır’ın dışında bütün Memlûklü bölgelerini etkilemiştir. Anadolu Selçuklu taçkapılarındaki gömme sütuncuk başlıklarının benzerlerini Mısır’da bulmak mümkündür. Anadolu-Memlûklü taçkapılarının en ilgi çekici yönlerinden biri de ana niş içindeki mihrabiyelerdir.

Anadolu-Memlûklü taçkapılarının dış görünüşüne hâkim olan, taçkapı genel düzeninde en önemli rolü oynayan unsur, şüphesiz ki ana niş kavsarasıdır. İlgili bölümde de işaret ettiğimiz gibi, Anadolu Selçuklu, Memlûklü “Mısır” taçkapılarında en sık rastlanan kavsara şekilleri sivri kemer tonozlu kavsaralarla mukarnaslı kavsaralardır. (Res:61).

5.3.2. Önyüzü Meydana Getiren Öğeler Göz Önüne Alınarak Yapılan Sınıflama

Bu noktada Zafer Bayburtluoğlu der ki: “Bu noktada iki grup var. Birincisi ana gruplar; onun özellikleri şöyledir: “Taçkapısı önyüz ortasında, yan kanatları belirtilmiştir yapılar; taçkapısı önyüz ortasında, köşeleri kuleli; Taçkapısı önyüz ortasında, iki yanda dayanakları bulunan; taçkapısı önyüz ortasında köşeleri kuleli yanları dayanaklı; Taçkapısı önyüz ortasında, köşeleri kuleli, yan kanatlarında bezemeli pencere yahut çeşme bulunan, taçkapısı önyüz ortasında, köşeleri kuleli, portalleri minareli olanlar; Portali asimetrik konumda eksenden kaymış yahut köşede bulunanlar. İkinci gruplar ise; Birden çok portalli önyüz programına sahip yapılar. Hiçbir gruba sokulamayan problematik yapılar.”⁵²⁷ Anadolu Selçuklu mimarisinde yapıların tümünün en ilgi çekici yanı kuşkusuz taçkapılarında belirlediği yapı önyüzleridir. Önyüzü oluşturan öğeleri sıralayacak olursak; taçkapılar, dayanak ve köşe kuleleri, minareler, yan kanatları belirtilen çeşme, bezemeli pencere ve nişler çörtlenleri, silmeleri,

⁵²⁴ Ferid Şafii, *el-İmaratu'l-Arabiyye Fi Mısır el-İslamiyye*, s.200.

⁵²⁵ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.20,21.

⁵²⁶ Seyyid Abdülaziz Salim, *el-Mesacid ve'l Kusur bil Endulus*, Şebek Kurumu Yayınları, İskenderiye, 1986, s. 35, 40,60,61.

⁵²⁷ Zafer Bayburtluoğlu, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, s.75.

kornişler, dendanlar ve çeşitli işçilik gösterir. Her biri kompozisyonu kuran öğeler olarak önyüz bütününe oluşturulmasına büyük ölçüde katkıda bulunan bu elemanların önyüz kompozisyonunda belli yerleri ve belli görevleri vardır. Genellikle önyüzün tam ortasında yerleştirilmiş olan taçkapıların kendilerine kişilik kazandıran en belirgin özellikleri cephe yüzeyine kıyasla, az ya da çok bir çıkıntı girinti sağlamalardır. Kitleleriyle önyüzün bütünü içinde dikkati çeken taçkapıların çıkıntılarla artan enleri, giriş kapılarının içine açıldığı ana nişlerin bir mekân kimliği kazanmalarına yol açmıştır. Böylece elde edilen bu mekâna uygulanan örtü sistemleri de geniş bir bezeme olanağı kazanmıştır. Genellikle geniş tutulmuş olan giriş kapıları ve ana nişlerin bu genişliklerine paralel olarak, önyüz bütününde, taçkapı-önyüzü genişliği dandelenmiş ve bu denge bozulmamak üzere taçkapı boyları genellikle önyüz duvarının boyundan yüksek tutulmuştur. Anadolu Selçuklu mimarisinin son devirlerinde ise bu oranın bozulmağa başladığı ve özellikle Beylikler Devri eserlerinde taçkapı boylarının ölçsüz bir şekilde uzadığı görülür.⁵²⁸

Konya Karatay medresesinin taçkapısını Ablak⁵²⁹ örtüsüyle dikey ve yatay lentolar kaplamıştır. Konya Karatay medresesinin inşaat tarihi H.649/M.1251 yıldır. Sultan II. İzzeddin Keykavus devrinde, Emir Celaeddin Karatay tarafından medrese inşa edilmiştir (Res:106). Bu medresenin taçkapısında Ablak ‘siyah-beyaz’ mermer örtüsü görülür.⁵³⁰ (Şek:27). Karatay medresesinin taçkapısı, Memlûkluk Elmas el-Hâcib Ulu Camiinin iç taçkapısında görülür. (Res:106, 41).

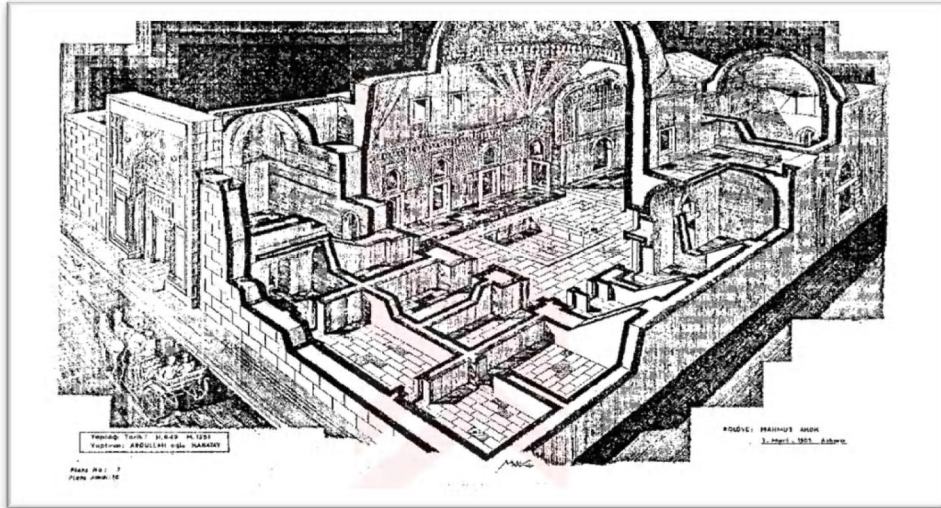
Memlûkluk taçkapılarında Anadolu Selçuklu mimarisinin tesiri bulunmaktadır. Örnek; I. Baybars medresesini H.662/M.1263 yılında inşa ettirmiştir. (Şek:7) Onun Ulu Camiinin yapılışı M.1267 yılındadır. Bu erken Memlûkluk mimarisinde Anadolu Selçuklu tesiri görülmez.⁵³¹ (Şek:98).

⁵²⁸ Zafer **Bayburtluoğlu**, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, s.76.

⁵²⁹ Ablak, Bu kelimenin çoğulu Balk بَلَقْ M.5.y.y.’da güney bilâdu’ş-Şam ile kuzey Arap yarım adası arasında Belka şehrinde genel olarak yapılar siyah-beyaz taşları ile yapılmıştır. Bunun için bu şehrin ismi meşhur olan Belka بلقا demektir. Ablak kelimesinin Arapçada karşılığı Balk’tır بَلَقْ. M.5.y.y.’da kuzey Arabistan’daki Teymâ çölünde el-Simuel b. Adiya sarayı ablak sistemi ile inşa edilmiştir. Daha sonra H.170/M.776 tarihinde Emevi Endülüs emiri Abdurrahman el-Dâhil ilk Kurtuba ulu camiini ablak sistemi ile inşa ettirmiştir. Daha sonra Memlûkluk döneminde bu Balk telaffuzu tahrif edilmiştir. Çağatay Türkçesinde ablak kelimesinde iki ayrı sözcük birbirine bağlanmış. Birincisi; ak yani beyaz demektir. İkincisi ise balk yani kara ve siyah demektir. H.665/M.1266 yılında Memlûkluk Sultanı I. Baybars, ablak taş sistemi ile Şam’da kendi ablak sarayını yaptırmıştır. Eyyubi döneminden itibaren son Osmanlı dönemine kadar (H.6.-13./M.12.-19.y.y.) İslam mimarisinde ablak taş üslubu görülür; Asım **Rızık**, *Mucem Mustalahatu’l-İmatah Ve’l Finunul-İslamiyye*, s.10,11.

⁵³⁰ Rahmi Hüseyin **Ünal**, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.25.

⁵³¹ Muhammed **Osman**, *Nazariyyetul Vazifiyye Bil-Amairil Memlûkiyye Bi Medineti’l Kâhire*, Vafaudünya Yayınevi, İskenderiye, 2000, s. 259-262; Husnî **Nuveyser**, *el-İmaratu’l-İslâmiyye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyyin ve’l Memâlik*, s.128.

(Şek:96); Konya Karatay medresesi; aksonometrik perspektif.⁵³²

H.674/M.1275 yılında I. Baybars'ın Anadolu seferi olmuş. Elbistan savaşından sonra I. Baybars Mısır'a geri dönmüş.⁵³³ H.649/M.1251 yılında Emir Celaeddin Karatay, Konya şehrinde medresesini inşa ettirmiştir.⁵³⁴ (Şek:96). Yani I. Baybars Sultan olmadan Anadolu'ya gelmeden önce bu medrese inşa edilmiştir. Karatay medresesinin önemi Ablak unsurundandır. Çünkü Mısır'da meşhur olan Ablak mimari unsuru ve sanatı yani Memlûklü özel sanattır. Çünkü Bahri Memlûklü döneminden itibaren Mısır mimarisinde Ablak ögesi kullanılmıştır. Memlûklü sınırları dışındaki mimari yapılarda taçkapılarında ve cephelerinde Ablak yoktur. Bu unsur ilk kez Mısır Memlûklü mimarisinde Sultane Şecerüddin'in H.649/M.1251 yaptırdığı, Sultan Salih Necmeddin Eyyub'un türbesinin girişinin lentosunda görülür.⁵³⁵ Ama günümüzde ilk Memlûklü Ablak taçkapısı gelen Sultan Mansur Kalavun H.690/M.1291 külliyesinin taçkapısında bulunmaktadır.⁵³⁶ Yani Konya Karatay medresesi inşa edildikten 40 yıl sonra Ablak unsuru Sultan Mansur Kalavun taçkapısında görülür. O zaman tarihi olaylardan şöyle bir netice çıkarabiliriz: (Şek:10). (Res:11,106). "Ablak unsuru, Memlûklü mimarisine, Anadolu Selçuklu etkisidir". Ancak Memlûklü mimarisinde Ablak unsuru gelişerek Anadolu Beyliklerinin mimarilerini etkilemiştir. Örnek, Adana Ramazanoğulları Ulu Camii (Res:14), Aydın İsa Bey Ulu Camii taçkapıları. (Res:107,108). Bunun için Karatay medresesinin Ablak tesiri, Memlûklü mimarisinin taçkapılarında Bahri Memlûklü Mansur Kalavun külliyesinin taçkapısında, Çerkez Memlûklü Emiri Cani Bey'in Ulu Camiinin (Res:71) ve Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin taçkapılarında gösterebilir. (Res:81).

⁵³² Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", levha 65.

⁵³³ İbrahim Güneş, "Memluk Sultanı I. Baybars'ın 1277 yılındaki Anadolu seferi", *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, C:20, S.2, Elazığ, 2010, s.343.

⁵³⁴ Zehra Odabaşı, "Karatay medresesinin biçimlendirilmesi ve mimari Anadolu boyutu", *USAD*, S.5, Güz 2016, s. 255, 256.

⁵³⁵ Eymen Fuad Seyyid, *el-Kâhire hitatuha ve tatavvuruha el-Umrani*, C.2, s.71.

⁵³⁶ Ahmet Abdurrazak, *Tarih ve asar'ı Mısır İslamiyye Fil Asraynil Eyyubi ve'l Memlûkî*, s.143, 144.

Yukardaki anlatığına göre Rahmi Hüseyin Ünal der ki: “*Son Anadolu Selçuklu döneminde Niğde’de Seyfettin Sungur Ağa Bey tarafından Sungur Bey Ulu Camii inşa edilmiştir. Camiinin yapım tarihi, inşa kitabesi olmamakla birlikte H.736/M.1335 olarak kabul edilmektedir. Sungur Bey Camii doğu taçkapısının konumu, diğer taçkapılar arasında olduğu kadar öni eyvanlı taçkapılar arasında da özgünlüğü ile dikkat çeker. Eyvan dış yüzü, süsleme şeritleri ve silmelerle, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Dikdörtgen çerçeveden daha geniş tutulmuş ve cephe duvarıyla geniş açılı oluşturacak şekilde birleşen yan kanatların varlığı göze çarpıyor. Bu, diğer eyvanlı taçkapılarda görülmeyen bir özelliktir.*”⁵³⁶ Bu taçkapının üslubu, Memlûkluk Sultanı I. Baybars Ulu Camiinin taçkapısında görülür. (Şek:5-8). Bu taçkapı üslubu Anadolu’dan Suriye vesilesiyle Mısır’a geçmiştir. Başka bir görüşe göre bu derin ve bariz taçkapı üslubu Mısır’a ve Anadolu’ya Suriye tarafından gelmiş. Osmanlı döneminde H.10/M.16. yüzyılda Mısır taçkapıları tam olarak Anadolu ve Memlûkluk mimarileri üslubu ile inşa edilmiştir.

Kayseri Ali Cafer türbesi taçkapısı önünde de bu tipten bir eyvanın varlığı anlaşılıyor. Taçkapının dikdörtgen çerçevesi ve eyvan tonozunun izleri, Tonozun sivri kemeri olamayacağı kanısını uyandırmaktadır.⁵³⁷ Bu Anadolu tesiri Hund Bereke “Ümmü Sultan Şaban” medresesinin taçkapısında da bulunmaktadır. (Res:60, 62).

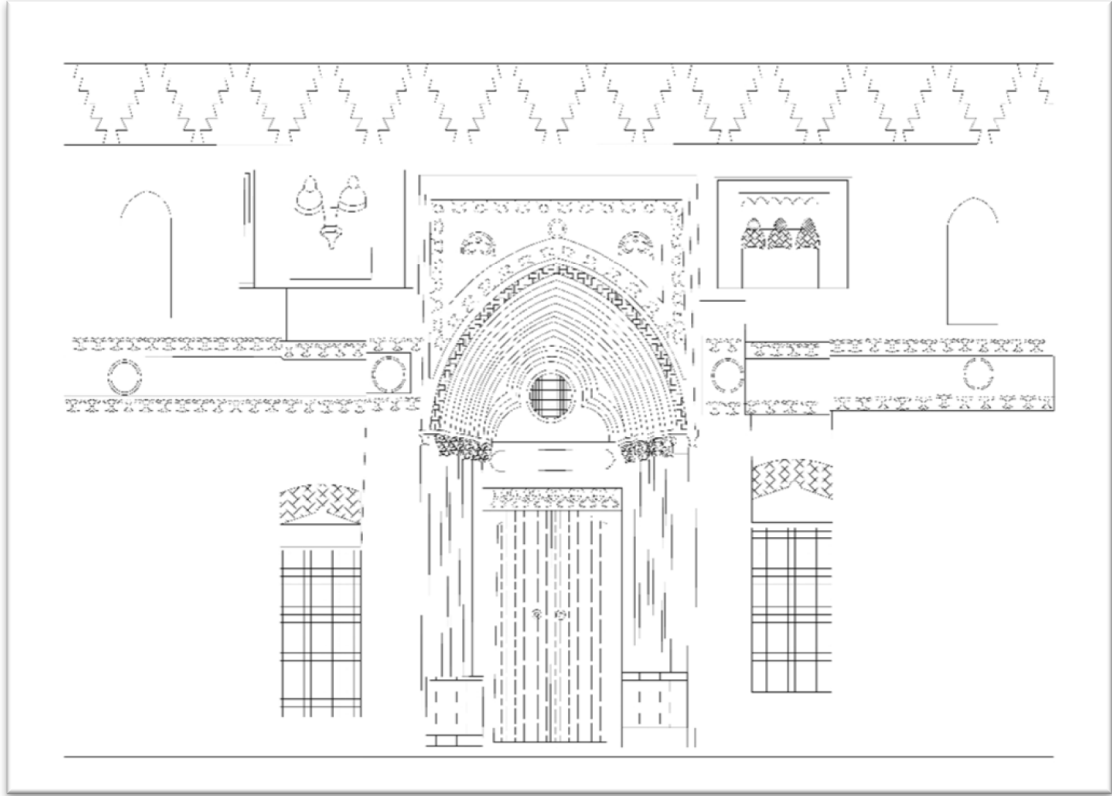
Anadolu Selçuklu mimarisinde taçkapıları, Beylikler döneminde esaslı değişikliklere uğramıştır. Beylikler devri taçkapılarından bazıları, Selçuklu taçkapılarından tamamen ayrılmakta, Memlûkluk ve Osmanlı taçkapılarının düzenini hazırlayan yeni bir devrenin başladığı görülmektedir. Beylikler devrinde, Selçuklu taçkapılarının düzeninden ayrılan bu taçkapıların yanı sıra, ufak telek farklarla Selçuklu düzenini devam ettiren taçkapılarında bulunmasıdır. Aynı dönemde Memlûkluk devleti mimarisinin tesiri, Beylikler mimarisinde görülür. Karaman Nefise Hatun medresesi, Niğde Ak medrese, bu medresede Mansur Kalavun külliyesinin Endülüş pencerelerinin tesiri görülür. (Şek:97), (Res:2). Aynı zamanda bu medresede Selçuklu kavsaralı mukarnaslı taçkapısı da bulunmaktadır. Ak medrese ’nin taçkapısının boyutu ana cephe yüksekliğinden daha yüksektir. Niğde’de Anadolu Beyliklerinden Karamanoğulları döneminde Karamanoğlu Mehmet Bey’in kardeşi ve Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet’in damadı Alaattin Ali Bey tarafından H.812/M.1409’da yaptırıldı. Muhtemelen bu medresenin taçkapısı H.786/M.1384’de Çerkez Memlûkluk Sultanı ez-Zahir Berkuk hangâtu’l medresenin taçkapısının etkisidir. Ez-Zahir Berkuk hangâtu’l medresenin taçkapısı (Res:111), ana cephe yüksekliğinden yüksektir. Aynı Şekilde Mardin Zinciriye medresesinin taçkapısında (Res:112) ve dilimli kubbede Memlûkluk tesiri görülür. (Res:113-117). Çünkü Memlûkluk mimarisinde Ablak ve müşahhar⁵³⁸ birbirine bağlanıp taçkapı inşa edilmiştir.⁵³⁹ (Şek:12, 38, 39, 40, 41)

⁵³⁶ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s. 25.

⁵³⁷ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.26.

⁵³⁸ Müşahhar, Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu müşahharattır. Türkçede çoğulu müşahharlardır. Arapçada müşahharın anlamı parlak, renkli muhteşem taş ve bir göz altındır. Türkçede müşahharın anlamı, renkli taştır. Ancak bu renkli taşlara siyah dâhil değildir. Büyük Selçuklular, Suriyelilerden ablak ve müşahhar mimarinin üslubunu alıp taş kapılarında ve iç binalarında çokça kullanmışlardır. Memlûkluk mimarisinde müşahhar üslubu geliştirilmiştir. Selçuklu mimarisinde müşahhar renkli “beyaz-kahverengi-sarıdır. Ancak Memlûkluk mimarisinde müşahhar renkleri “açık sarı-beyaz, kapalı sarı-beyaz, kırmızı-beyaz-kırmızı-sarı, pembe-sarı, pembe-beyaz, yeşil-beyaz, kahverengi-kırmızı. vb. Memlûkluk dönemine ait müşahhar içinde siyah

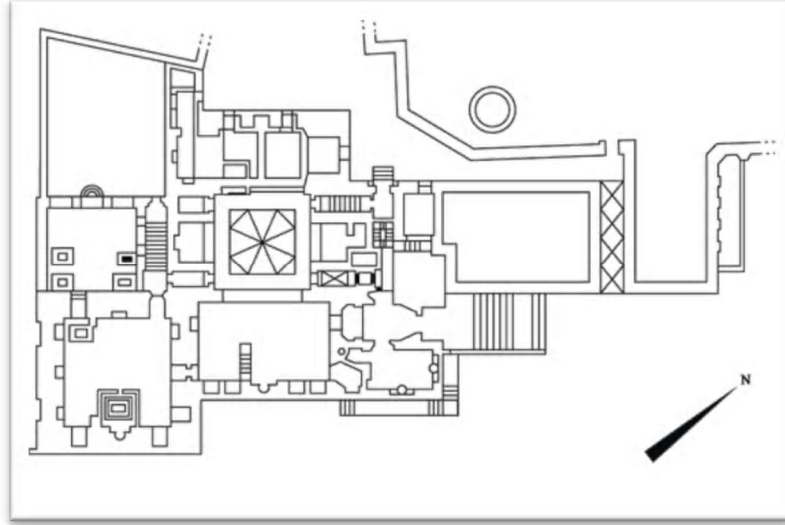
Mardin Zinciriye taçkapısının üç kemerli Kavsara sistemi (Res:112), Mısır'da Sultan Kayıtbay müstakil selsebili (Res:48), Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi (Res:6), Sultan Kayıtbay külliyesi ve Kabiş medresesi (Res:118,119), Emir Şeyhu'l Nasrı el Ömeri Ulu Camii (Res:120), Sultan Eşref Barsbay hangâhı (Res:121), Zeynuddin Yahya Ulu Camii (Res:122) ve Sultan Kansu Gavri medresesinin ve türbesinin üçlü kemer taçkapıları vardır. (Şek:86, 97, 98, 99, 100), (Res:123). Genel Memlûklü ve Beyliklerinin taçkapılarında süslemenin köklü değişikliklere uğradığını görüyoruz.

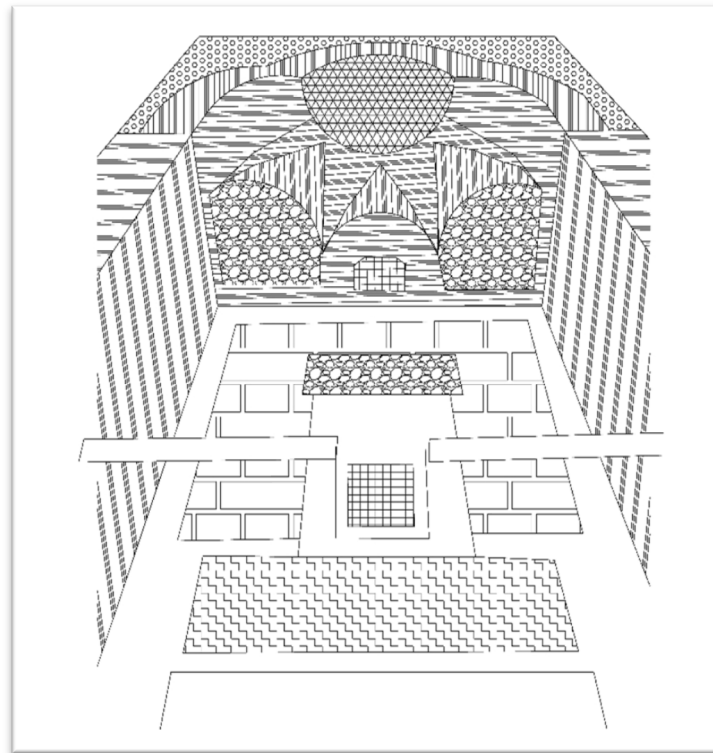
(Şek:97) Sultan Nasir Mehmet b. Kalavun Medresenin Endülü, Taçkapısı, Halit İmam 2020.

taşlı tek bir örnek bulduk. H.662/M.1266-1267 Şam'da I. Baybars sarayının dış duvarı siyah-sarı taş ile yapılmıştır; Muna **Behcet**, *Te'sîru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C: 2, Kâhire, 2002, s.166-171.

⁵³⁹ Ahmet Abdurrazık, *Tarih ve asar'ı Mısır İslamiyye Fil Asraynil Eyyubi Ve'l Memlûkî*, s.144; Husnî Nuveyser, *el-İmaratu'l-İslâmiyye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyin ve'l Memâlik*, s.269, 270; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.26.

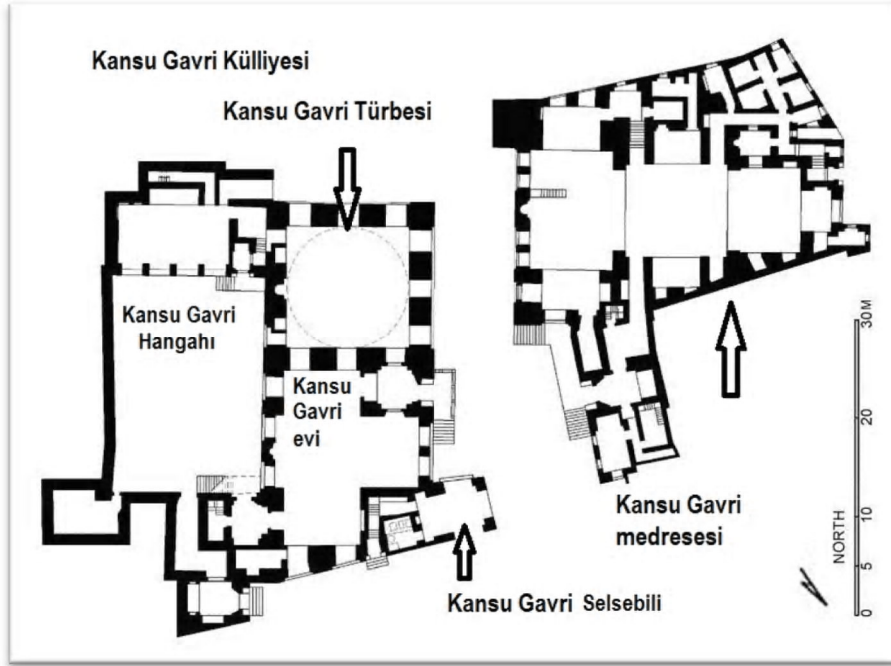

(Şek:98) Sultan Kayıtbay Külliyesi, Plan.⁵⁴⁰

(Şek:99) Sultan Kayıtbay Külliyesinin Taçkapısı; Halit İmam 2020.

⁵⁴⁰ Abdullah Al'attar, *Delilu'l eser Asar El-İslâmiyye Bimedineti'l Kâhire*, s.118.

(Şek:100) Kahire, Sultan Kamsu Gavri'nin külliyesi.⁵⁴¹

Aydın-Selçuk İsa Bey Camiinin taçkapsı, oransız yüksekliğiyle dikkat çeker, yan kanatlar, cephe yüzeyine nazaran hafif bir çıkıntı meydana getirirler. Mukarnasa benzeyen bir sıra kartuş, cephe yüzünü çerçeveler. Köşe sütuncuğu ve mihrabiye yoktur. Fazla derin olmayan ana niş kavsarasının alt kısmı üç sıra mukarnastan, üst kısmı da istiridye kabuğu şeklinde ve yivli bir parçadan ibarettir. Cephe yüzlerine de taşan bir kitabe şeridi, ana nişin iç yüzünü dolandır. Kapı atkı taşıyla kavsara başlangıcı arasındaki alan hayli geniş tutulmuştur. İki renkli taştan “Ablak ve Müşahhar” örülmüş farklı seviyelerde bir çift kemer, kavsarayı kuşatır. Kavsara kuşatma kemerinin üst kısmındaki alanın kaplamaları dökülmüş olduğu için ilk şeklini belirlemek güç görünüyor.⁵⁴² (Res:113, 118, 119, 121, 122).

Milas Feyruz Bey Camiindeki Memlûklî renkli taş “Ablak ve müşahhar” üslubu, taçkapsında da görülür. Örnek; Memlûklî mimarisinden II. Baybars hangâhı (Res:7) ve Müeyyid Şeyh külliyesi gibi.⁵⁴³ (Res:66, 67). Feyruz Bey Camiinin taçkapsında üç sıra ince mukarnas dizisi ve mukarnasları dıştan sınırlayan bir silme serisi tarafından çevrelenmektedir. Giriş kapısı silmeleri, sağ ve sol alt köşelerde birer daire çizerek son bulur. Giriş kapısı atkı taşının üst kısmındaki alınlık tablası, iki renkli orijinal geçmeli taşlardan bir sivri kemerle kuşatılmaktadır. Alınlık tablası bitkisel örneklerle doldurulmuştur.⁵⁴⁴ Sivri bir kemerle sınırlandırılmış olan bu alanda da bir yazı şeridi, dikdörtgen bir pano ve bitkisel örnekler göze çarpıyor. Anadolu- Memlûklî, Memlûklî - Anadolu

⁵⁴¹ Mısır Arkeoloji Arşivi, *Memlûklî Dini Yapılarının Resim Defteri*, Kâhire, 2002.

⁵⁴² Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.28.

⁵⁴³ Eymen Fuad Seyyid, *el-Kâhire hitatuha ve tatavvuruha el-Umrani*, C.2, s.89, 162, 163.

⁵⁴⁴ Erdal Eser, “11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)”, s.121, 122; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.28, 29.

taçkapıları hakkında bu genel açıklamadan sonra, taçkapyı meydana getiren unsurları, bir sıra dâhilinde ele alıp tahkik etmeye çalışacağız.⁵⁴⁵

5.3.3.Taçkapı Yüzeyiyle 45 Derecelik Açı Yapacak Şekilde Düzenlenmiş Düz Silmeler

Bu tip düz silmeler genellikle iki veya üç cm.'lik bir çıkıntı meydana getirirler. Enleri de 5-25 cm. arasında değişir. Taçkapıların çoğunda iki adet, Eğridir Dündar Bey medresesi, Sivas Gök medrese (Res:18), Beyşehir Eşrefoğlu Camii (Şek:89) ve Erzurum Çift Minareli medrese taçkapılarında ise ikiden fazladır. Bu tip düz silmelere genellikle, kavisli düz silmelerden hemen sonra veya ana niş yüzeyine geçiş noktalarında rastlanır.⁵⁴⁶ Mısır'da aynı taçkapının üslubu Ümmü Sultan Şaban medresesinin taçkapısında görülür. (Res:61).

5.3.4.Kaval Silmeler

Çapları, bir taçkapıdan diğerine değişen kaval silmelerin de kademelenmede araç olarak kullanıldıkları görülür. Kaval silmeler, Konya Larende Camii taçkapısında olduğu gibi taçkapı çerçevesinin dışında yer alırlar.⁵⁴⁷ (Res:25). Mısır'da bu tesir Ümmü Sultan Şaban medresesinin taçkapısında (Res:17) ve Emir Altınboğa al-Mardani Camiinin ana girişinde görülür. (Res:15).

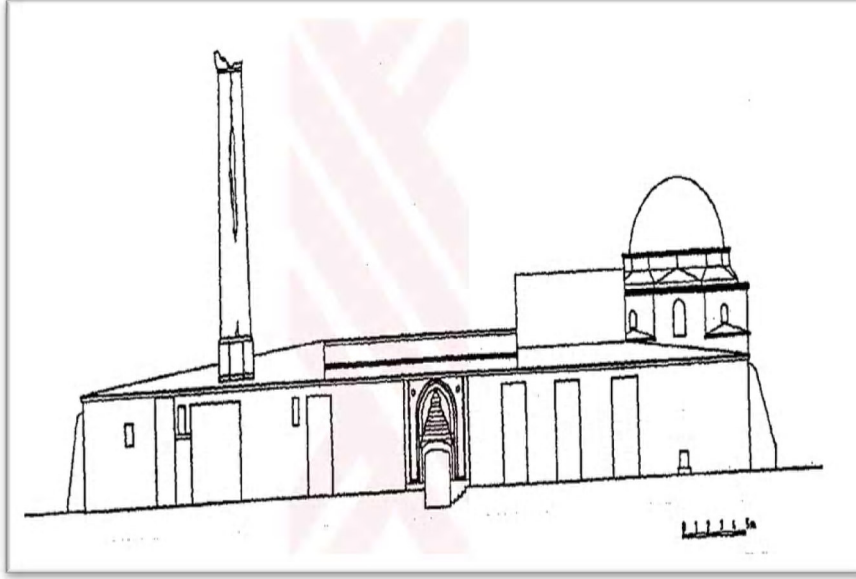
Yukarıda açıklamaya çalıştığımız unsurlarla elde edilen kademelenme, ana niş köşe sütuncukları hizasına kadar, devam eder. Sütuncuklarla birlikte başlayan ana nişin dikine bir derinliği vardır ve mihrabiyele dikkate alınmazsa, genel plan dikdörtgendir. İki tarafta da ana niş köşe sütuncuklarına kadar simetrik olarak devam eden kademelenme aynı seviyeye kadar, taçkapı çerçevesinin üst kısmında, kavsaranın iki yanında kalan alan düz bırakılmıştır. Fakat bazı taçkapılarda, eğimli veya kavisli bir düz silme şeklinde kavsara kuşatma kemerinin, bu sahayı iki ayrı kademeye ayırdığı da görülür. Taçkapı kanatlarının yan yüzleri süsleme alanı olarak düşünülmemiştir. Bu alanların sadece birkaç taçkapıda tamamen bezendiği, bazılarında da birkaç silmeyle yetinildiği görülür. Örnek; Kayseri Çifte medrese (Şek:89), Malatya Ulu Camii (Şek:101). Kanuni Sultan Süleyman H.960/M.1552 yılında Yağ Cami'ni, hem medrese hem de cami birleşik üslubuyla inşa ettirmiştir. (Osmanlı Camii). Adana'da Ramazanoğulları Ulu Camiinde Memlûklu tesiri görülür (Res:14, 21). Çünkü Mısır'da Memlûklu Ablak ile Müşahhar üslubuyla "Mülevven" birbirine bağlanarak taçkapılar yapılmıştır. Akşehir Taş medrese, Konya Karatay medresesi (Şek:92), (Res:30, 36), Sivas Gök medrese (Şek:18), (Res:18), Niğde Sungur Bey Camii (doğu ve kuzey) Karaman Nefise Hatun medresesi, aynı şekilde, ana niş içine açılan giriş kapısının söğeleri üzerinde de silme ve düz silmelere rastlanırsa da Kayseri Hunat Hatun medresesi, Mardin Şehidiye medresesi (Res:124), Konya İnce Minareli medrese (Res:125), Kayseri Hacı Kılıç medresesi, Dunaysır

⁵⁴⁵ Muna Behcet, *Te'sîru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.149, 150.

⁵⁴⁶ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", s.79, 120; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.31.

⁵⁴⁷ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.32.

Ulu Camii, Konya Alâeddin Camii, Kırşehir Alâeddin Camii, Amasya Gök medreselerinde (Şek:21) bir kademelenme söz konusu değildir.⁵⁴⁸

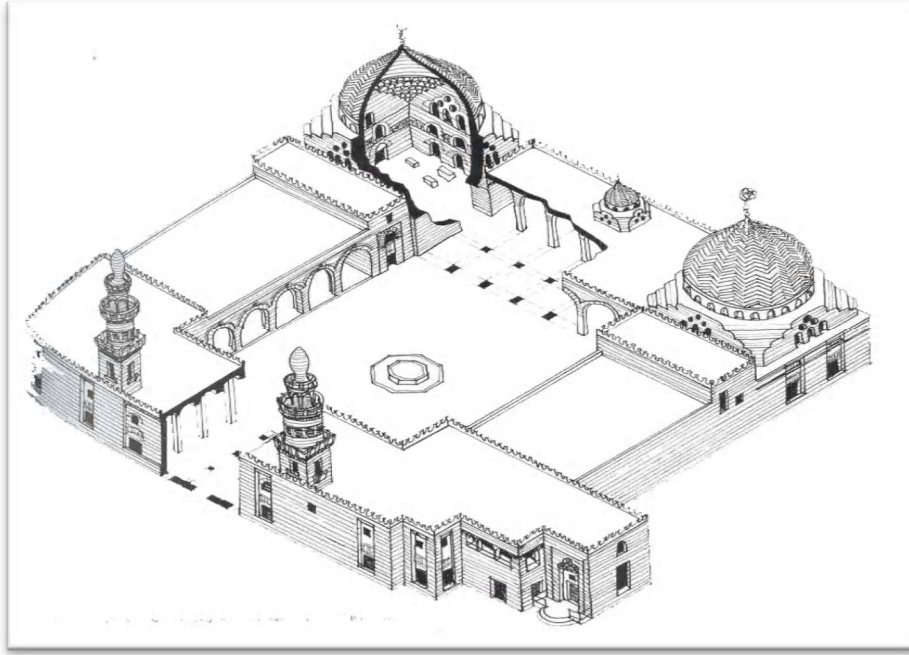
(Şek:101) Malatya Ulu Camii; batı cephe çizimi.⁵⁴⁹

Memlûklü taçkapıların mimarisinin üslubu, Sultan Hasan camii'ı medresesi (Şek:25), Kaçmaz el-İshâkî medresesi (Res:87), Kayıtbay müstakil selsebili (Res:126), Osmanlı Hesrev Paşa selsebili (Res:127), Ezher manzumesinin Müzeyyin Osmanlı taçkapısı, Mansur Kalavun Külliyesinin ana girişi (Res:11), Sultan Nasır Ferec hangâhının taçkapısı, (Şek:102, 103), (Res:128) Sultan Müeyyid Şeyh külliyesinin taçkapısı (Şek:16, 32), (Res:6,7), Sultan I. Baybars Ulu Camiinin taçkapısı (Şek:8), (Res:61) Sultan II. Baybars Çağengir hangâhının girişi (Şek:12), (Res:54) Sultan Eşref Barsbay hangâhının, medresesinin ve Ulu Camiinin taçkapıları (Şek:21, 31, 40), Elmas el-Hâcib medresesinin taçkapısı (Şek:24), Emir Şeyhu'l Nasrî el-Ömerî Ulu Camiinin taçkapısı (Şek:41, 42), Emir Sırgatmaş el-Nasrî medresesinin taçkapısı (Şek:25), Sultan Eşref Şaban medresesinin taçkapısı vb. (Şek:32,104), (Res:129). Örneklerinde olduğu gibidir.

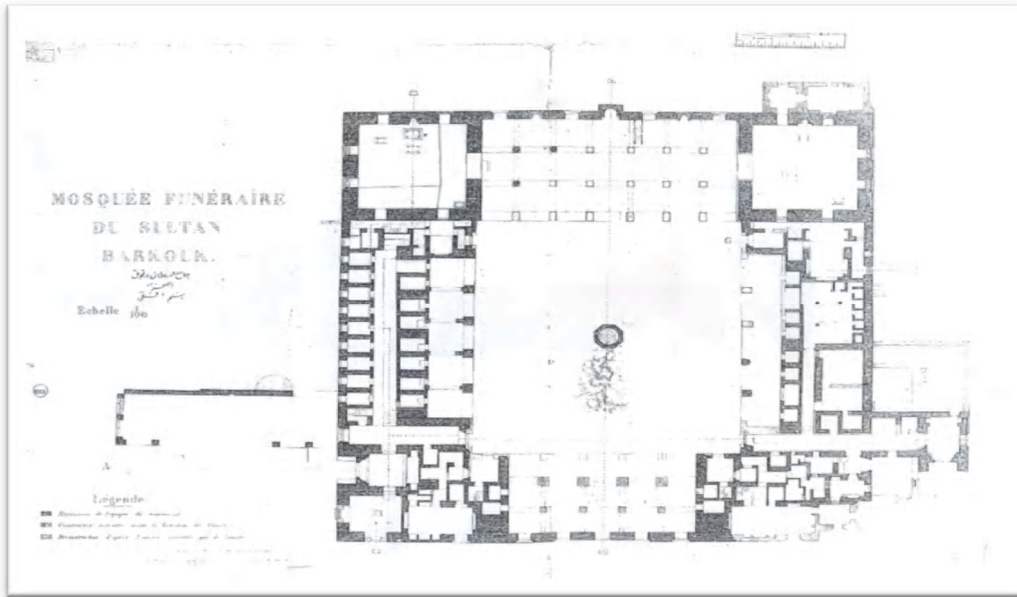
Anadolu-Memlûklü; Memlûklü -Anadolu taçkapıları planlarında görülen çeşitlilik yanında, planları birbirine tamamen benzeyen taçkapılar da vardır. Erzurum ve Sivas Çifte Minareli medreseler (Şek:35), (Res:130), Sultan Müeyyid Şey külliyesinin çifte minaresi (Şek:34, 36), Karaman Nefise Hatun medresesi, Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu'l medresesi aynı taçkapı planına sahiptir. (Res:).

⁵⁴⁸ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.32.

⁵⁴⁹ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", levha 60.

(Şek:102) Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangâhı, dikey Planı.⁵⁵⁰

(Şek:103) Sultan Nasır Ferec hangâhı, yatay planı.⁵⁵¹

⁵⁵⁰ Mısır Arkeoloji Arşivi, *Doğu Kâhire İslami Dini Yapılarının Defteri*, Nasır Ferec b. Berkuk maddesi.

⁵⁵¹ Mısır Arkeoloji Arşivi, *Doğu Kâhire İslami Dini Yapılarının Defteri*, Nasır Ferec b. Berkuk maddesi.

(Şek:104) Emir Sırgatmaş el-Nasiri medresesinin dikey planı.⁵⁵²

5.3.5.Kavsaralar

Selçuklu mimarisinde taçkapı kavramıyla birlikte, girişe anıtsal bir görünüm sağlama düşüncesinin ortaya çıktığı görülür. Anadolu mimarisinde en çok önem verilen kısım olan cephede, ağırlık merkezini taçkapı oluşturur. Bizim çalışmamızda Anadolu dışındaki Selçuklu tesiri iyi korunmuş olanların azlığı, bu sorunun çözümlenmesinde Memlûkluk mimarisinde izlenen yolu açıklıkla ortaya koymamıza imkân vermektedir. Zengi devri eserlerinden H.549/ M.1154 tarihli Şam'da Nureddin Darüşşifasıyla H.568/ M.1172 tarihli Nureddin medresesi, kavsaralı mukarnaslı birer taçkapıya sahiptir. Burada mukarnaslar Anadolu Selçuklu taçkapılarındakilerden daha ince iseler de sistem yine aynıdır.⁵⁵³ (Res:).

İlk mukarnas Mısır mimarisinde H.647/M.1247 son Eyyubi dönemine aittir. Sultan Salih Necmeddin Eyyub'un türbesindeki köşelerinde büyük beşer tromplar, kubbeyi taşımaktadır.⁵⁵⁴ Anadolu Selçuklu mukarnası, Memlûkluk mimarisine taşınmıştır. Bunun için Anadolu Selçuklu tesiri taçkapılarında da görülür. Memlûkluk döneminde Selçuklu mukarnaslı mimari unsuru geliştikten sonra Mısır'dan Anadolu Beylikler ve Osmanlı

⁵⁵² Doris Abouseif, *Cairo Of The Mamluks*, s.196.

⁵⁵³ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.34.

⁵⁵⁴ Ahmet Abdurrazık, *Tarih ve asar'ı Mısır İslamiyye Fil Asraynıl Eyyubi ve'l Memlûkî*, s.93.

mimarilerine iade edilmiştir. Yani kavsara üslubu ilk kez Suriye Zengi mimarisinden Eyyubi mimarisine taşınır. Anadolu Selçuklu mimarisinden gelişmiş kavsara üslubu Memlûkluk mimarisini etkilemiştir.⁵⁵⁵

Anadolu Selçuklu kavsara üslubunda bir kısmı H.8/M.13. yüzyılın ikinci yarısına, kalanları da daha sonraki devirlere ait olmak üzerine bir grup taçkapının da kavsaraları ve dolayısıyla yan kanatları yoktur. Yani Kavsara olmayan taçkapılarda, yan kanatlar işlevlerini kaybettikleri için ortadan kalkmakta, fakat yan kanatlar olmadan da bir ana niş ve buna bağlı olarak da bir kavsara inşa edilebilmektedir.⁵⁵⁶

5.3.5.1. Çeyrek Küre veya Benzeri Şekilli Kavsaralar

Bu tip kavsaralar özgün bir şekil arz etmekte olup, sivri kemer tonozlu kavsaralarla benzerliği vardır. Fakat sivri kemer tonozlu kavsaralarda ana nişin cephe yüzü tonoz başlangıç kemeri genişliğinde olduğu halde burada cephe yüzü daralmıştır. Bu sebeple tonozda içeriye doğru bir daralma meydana gelmiştir. Örnek; Konya İnce Minareli medrese (Şek:30), Konya-Afyon Çay hanı, Kırşehir Âşık Paşa türbesi, Aydın-Selçuk İsa Bey Ulu Camiidir. İsa Bey Ulu Camiinde dilimler arasına bitkisel örnekler de yerleştirilmiştir.⁵⁵⁷ (Res:132). Memlûkluk mimarisinde aynı üslup görülür. Örnekler; II. Baybars hangâhının taçkapısı (Res:6), Ezher manzumesindeki Akbağaviye medresesinin taçkapısı (Res:133), Baştek Ulu Camiinin taçkapısı (Res:134), Darpharmaz Baştek medresesinin taçkapısı, Şeyhu'l Nasiri el-Ömeri el-Nasiri Ulu Camiinin ve hangâhının taçkapıları (Res:135), Sırgatmaş medresesinin taçkapısı (Res:136), Ummu'lğulam caddesinde, el-Cukındar Ulu Camiinin taçkapısı (Res:137), Bu kavsaraların inşası sırasında karşılaşılan teknik sorun dikdörtgen planı ana nişin alt kısmından, Çeyrek küre kavsaranın gerektirdiği yarım daire plana geçiş sorunudur.

5.3.5.2. Mukarnaslı Kavsaralar

H.5/M. 11.yüzylında mukarnasların, ilk kez Büyük Selçuklu mimarisinin tromplarında kullanıldığı görülmüştür. H.6-7/M.12.-13. Yüzyıllarında Zengi mimarisinde mukarnaslı kubbe ve Eyyubi mimarisinde tromplarda büyük sıra mukarnaslar kullanılmıştır. Örnek; Şam'da Sultan Nureddin Zengi'nin Darüşşifasının ve medresesinin kubbeleri mukarnaslar ile oluşmaktadır.⁵⁵⁸ Kahire'de Sultan Salih Necmeddin Eyyub türbelerinin tromplarında mukarnas kullanılmıştır.⁵⁵⁹ Anadolu Selçuklu mimarisinde, kavsara dolgusu olarak mukarnaslara, en erken devirlerden itibaren yer verilmiştir. Kavsaralı cephede bir üçgen görülür. Bu üçgenin iki yan kenarı,

⁵⁵⁵ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", s.77, 113; Muna Behcet, *Te'siru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.145, 147, 148.

⁵⁵⁶ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.34, 35.

⁵⁵⁷ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.35.

⁵⁵⁸ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", s.114, 115; Muna Behcet, *Te'siru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.146, 147.

⁵⁵⁹ Ahmet Abdurrazık, *Tarih Ve Asar'ı Mısır İslamiyye Fil Asraynil Eyyubi Ve'l Memlûkî*, s.93.

mukarnas dişlerinin şekline uyarak basamaklar halini almıştır. Cephe yüzünde genellikle, basamakların sınırlarını izleyen ince ve ensiz bir düz silme bulunur.⁵⁶⁰

Mukarnas oyuntuları ve çıkıntılarının çok çeşitli ve düzende bulunabildikleri görülmektedir. Mukarnaslar yedi sıra halindedir ve meydana getirdikleri “yarım kubbecik” basık ve eninedir. Örnekler; Mardin Çay medresesi ve Savur kapı Camii taçkapılarında da aynı özellikleri görüyoruz. Kavsaralardaki mukarnas sıraları çeşitli sayıda olabilmekle beraber, en çok rastlanılan düzen yedi veya dokuz sıralı olanlardır. Örnek; Konya Larende Camii (Res:89), Sivas Gök medrese (Şek:60), (Res:138), Karaman Nefise Hatun medresesi, Niğde Ak medrese taçkapıları sıralı kavsaralara sahiptir. (Res:110). Sıralar arasındaki ayırım ya kesme taş sıralarının eklenti yerleriyle belirlenmiş, ya da bu eklenti yerlerine enine, İnce bir düz silme işlenerek ayırım daha açık bir hale konmuştur.⁵⁶¹(Şek:91, 93, 95, 96).

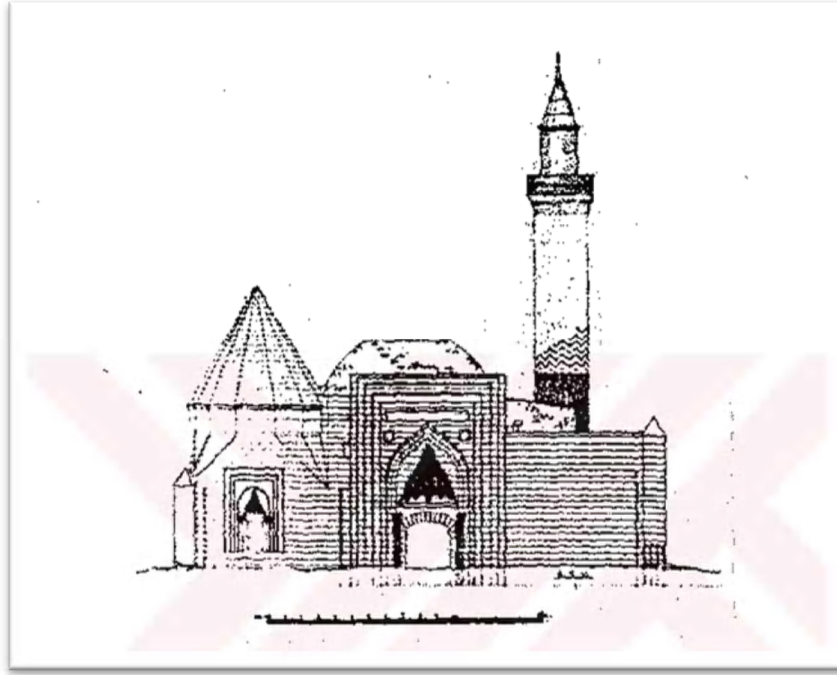
Yarım koni prizma şekilli kavsaranın dikdörtgen planlı alt birleşim köşelerine yine mukarnaslarla dilimlenmiş küçük tromplar yerleştirilmiştir. Kavsaranın dik orta ekseni üzerinde bir veya bu eksenin iki yanında simetrik durumda iki adet mukarnas çıkıntı, tromplar için gerekli kavisi sağlamaya yardım eder. Mukarnas dişleri, Kavsaranın iç yüzünü girintili çıkıntılı bir hale koydukları, ayrıca da yelpaze dilimleriyle giydirildikleri için bitkisel veya geometrik bezemeler düşünülmemiştir. Fakat bazı taçkapılarda, mukarnas dişlerinin içi, çoğunluğu bitkisel olan örneklerle süslenmiştir. Örnek; Kayseri Hunat Hatun Camii (doğu) cephesi, Alaca Hüseyin Gazi medresesi, Kırşehir Cacabey medresesi (Şek:105), Kayseri Hacı Kılıç Camii taçkapılarında, Kayseri Güllük Camii ve Mardin Kasımiye medresesinde dik orta eksen üzerinde birer adet çıkıntı gayet belirgin bir şekilde görülmektedir.⁵⁶² (Res:139) Mısır’daki Memlûklü mimarisinde aynı üslup görülür. Örnek; Sultan Hasan camii’l medresesi (Şek:29), (Res:57, 58), Emir İbn-i Tuğrı Berdi medresesi, Emir Salar ve Sincir hangâtı’l medresesi, Aslam el-Silahdâr el-Bahai Ulu Camii (Res:140), Altmışiye medresesi⁵⁶³ (Res:141), Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtı’l medresesi taçkapıları gibi. (Res:111).

⁵⁶⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.37.

⁵⁶¹ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.37.

⁵⁶² Nermin Şaman, “Kayseri’deki Selçuklu Külliyesi”, *Hacettepe Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S:16, Bahar 2012, s.195; Muna Behcet, Muna Behcet, *Te’sîru’l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni’l Eyyubbiye Ve’l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.146, 147.

⁵⁶³ Altmışiye; Her sınıfta 60 öğrenci okuduğu için bu sayıdan hareketle altmışiye adı gelmiş. Bu kelime Türkçe ve Arapça birlikte okunur. Birincisi Altmış rakamı, ikincisi ise Arapça “-iye”- “-ية” eki okunur. Bu üslup Memlûklü çağdaş kaynaklarda çok bulunmaktadır. Örnek; Darul silah, Memlûklü dilinde Silahtar okunur. Çünkü Türkçe cümle yapısı, Arapça cümlesinin tersidir; Muna Behcet, *Te’sîru’l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni’l Eyyubbiye Ve’l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.166, 167.

(Şek:105) Kırşehir Cacabey Medresesi, kuzey cephe çizimi.⁵⁶⁴

Bazı Memlûkluk ve Selçukluk taçkapılarında kavsara, alt kısmından ya bir süsleme şeridiyle boşlar Kayseri Hunat Hatun medresesi, Mardin Abdullatif Camii, Memlûklardan Olcay el-Yusufi Ulu Camii, Zeynuddin Yahya Camii (Res:35), Sultan Eşref Barsbay hangâhı taçkapıları gibi (Res:121). Ya da Anadolu-Memlûkluk taçkapılarında olduğu gibi silme ve düz silmelerle sınırlandırılmıştır. Birkaç eserde de, hem bitkisel örnekler doldurulmuş sağır nişlere hem de süsleme firzlerine⁵⁶⁵ rastlanmaktadır. Örnek, Anadolu'da Kayseri Sahabiye medresesi, Sivas Burûciye medresesi (Res:142), Kayseri Hacı Kılıç medresesi, Mısır'da Emir Tanboğa al-Mardani Ulu Camii (Res:15, 16), Elmas el-Hâcib el-Bahai Ulu Camii taçkapıları gibi. (Res:36, 37). Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangâhının taçkapısının üzerinde bitkisel süslemeler görülür. (Res:128) Emir Kaçmaz el-İshâkî Camii taçkapısı (Res:87) ve Ezher manzumesinin Kayıtbay taçkapısında bitkisel ve geometrik süslemeler görülür. (Res:143).

5.4.Üç Dilimli Kuşatma Kemerleri

Mardin ve civarında rastlanan üç veya daha çok dilimli kavsaralı kuşatma kemerleri, özel bir grup meydana getirirler. Örnek; Dunaysır Ulu Camii, Alanya-Antalya Şarapsa hanı mescidi, Mardin Abdullatif Camii, Sultan Kasım medresesi ve Sultan İsa medresesi⁵⁶⁶; Mısır'da Elmas el-Hâcib mescidi, Emir Sırgatmaş el-Nasiri medresesi, Sultan Hasan camii'li medresesi, Sultan I. Baybars Ulu Camii ve Sultan II. Baybars hangâhı taçkapıları

⁵⁶⁴ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", levha 84.

⁵⁶⁵ Friz, bu kelimedede asıl olan ya Farsça ya da Çağatay Türkçesinden Arapçaya girerek Arapçalaşmıştır. İfriz kelimenin; Arapçada ki çoğulu afariz'dir. Türkçede friz demektir. Arapçada bu kelimenin anlamı şerit demektir. Memlûkluk mimarisi ıstılahında geometrik frizi, bitkisel ya da kitabenin frizleri anlamına gelir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.16.

⁵⁶⁶ Muna Behcet, *Te'siru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.145-153.

gibi (Şek:12, 27, 104). Bu taçkapılardan Anadolu Dunaysır Ulu Camii dışındaki diğerleri, mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Üç dilimli kuşatma kemeri, esas kavsaraya nazaran belirgin bir çıkıntı oluşturmakta, fakat taçkapıda kesme taşların düzeniyle belirlemektedir. Örnek; Mısır'da Ezher manzumesinde Taybersiyye medresesi, Şeyhu'l Nasri el-Ömeri Ulu Camii, İbn-i Gurab "Karga" hangâhı, Mahmud el-Ustadar medresesi, Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu'l medresesi, Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangâhı (Şek:102), Cemaleddin el-Ustadar medresesi (Res:144), Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi taçkapıları (Şek:34, 35), Ezher manzumesinde Sultan Kayıtbay'ın taçkapısı gibi. (Res:143)

5.5.Taçkapı Çerçevesi Tarafından Kesilen Kuşatma Kemerleri

Taçkapılarda, Sivri kemerli tonoz başlangıç kemeri ağzının yarım yıldız silmelerle çevrilmiş olması ve bu sebeple büyüyen kuşatma kemeri şeridinin taçkapının ana nişi çerçeveleyen iç çerçevesine sığmaması, Şeridin kesilmesine yol açmıştır. Konya Sırcalı medrese (Res:145), Niğde Ak medrese ve Aksaray Zinciriye medresesinde mukarnaslı bir kavsaraya sahip olan taçkapının sonundaki kesikliğinin nedeni, taçkapı iç çerçevesinin dar tutulmuş olmasıdır.⁵⁶⁷ Mısır'da aynı tesir Sultan I. Baybars Ulu Camii (Şek:10, 11), Sultan II. Baybars hangâhı (Res:7), Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi taçkapılarında görülür.(Şek: 14, 32), (Res:76, 77).

5.6. Örgü Kemer Dizisinden Oluşan Kuşatma Kemerleri

Bu taçkapı üslubu Anadolu'ya geçmeden önce Suriye'de vardır. Bu üslupta iki tane taçkapı grubu bulunmaktadır. Birinci gruptakiler, sadece silmelerle belirlenmiş küçük kemerler dizisinden ibarettir. Karatay medresesi (Şek:88), (Res:106), taçkapıları bu grubu temsil eder.⁵⁶⁸ Bu üslubun örneği Mısırdaki Sultan Mansur Kalavun külliyesiyle (Res:3, 4), taçkapısında görülür. İkinci grupta ise, birbirine kenetlenmiş iki sıra halinde düzenlenmiş küçük kemerler dizisinin her biri ayrı renk taşlardan ve kakma tekniğiyle inşa edilmiştir. Küçük kemerleri meydana getiren ensiz şeritlerin uçları, yanlardan ve tepeden kemer köşeliklerine taşarak dik açıyla kesişen geometrik şekilleri meydana getirmektedir. Mısır'da bu üslup Memlûkluk taçkapılarında Sultan Mansur Kalavun külliyesi, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun medresesi (Res:146), Emir Kutlu boğa ez-Zehebi medresesi, Emir Altınboğa al-Mardani Camii (Res:55), Emir Aslam el-Silahdâr el-Bahai Camii Sultan Nasır Hasan camii'l medresesi Ümmü Sultan Şaban medresesi Emir Seyfettin el-Melik el-Cukındar Camii, Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu'l medresesi, Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi, Sultan Eşref Barsbay medresesi ve hangâhı, İbn-i Gurab hangâhı vb. eserlerde görülür. (Şek:11-17, 23,25,31,32).

5.7. Ana Cephe Girişi

Büyük Selçuklu döneminden itibaren ana giriş, ana cephe duvarı ortasında olmamıştır. Örnek; Kayseri Çifte medresede taçkapı ana cephenin batı tarafındadır. H.602/M.1205 Hunat Hatun Ulu Camiinin ana girişi batı

⁵⁶⁷ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.42; Muna Behcet, *Te'siru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.149

⁵⁶⁸ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.43.

cephenin sonundadır. H.551/M.1156-1157 Harput Ulu Camiinin taçkapısı batı cephenin kuzey tarafına yakındır. Kayseri Hacı Kılıç Camii ve medresesinin taçkapısı H.647/M.1249 doğu cephenin ortasındadır. Taçkapı ile ilgili bu üslup Kahire’de Memlûklü mimarisinde de görülür. Örnek; Ümmü Salih türbesinde, I. Baybars Camiinde taçkapı güneydoğu cephenin güney tarafındadır. Zeynuddin Yusuf Camiinin taçkapısı kuzeybatı cephenin batı tarafındadır. II. Baybars hangâhının taçkapısı kuzeybatı cephenin güney tarafındadır. Hattabiye mahallesinde Şeyhu selsebilinin taçkapısı kuzeydoğu cephenin güney tarafından açılır. Sultan Hasan camii’l medresesinin taçkapısı kuzeybatı cephenin kuzey tarafından açılır. Ümmü Sultan Şaban medresesinin taçkapısı, kuzeybatı cephesinin sonundadır. Olcay Yusufi medresesinin taçkapısı kuzeybatı cephenin kuzey tarafındadır. Selçuklu ve Memlûklü mimarisinde genellikle minareler ana girişin yanındadır.⁵⁶⁹(Şek:29,31,89).

5.7.1.Yuvarlak Kemerle Örtülü Giriş Kapıları

Bu kemer şeklinin Selçuklu sanatına yabancı oluşunu burada bir defa daha gözlemekteyiz. Bu üsluptan bir tek örnek, Sivas Keykavus darüşşifasında bulunmaktadır. Emevi ve Abbasî dönemlerinde yuvarlak kemerler bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerinde bu yuvarlak kemerler daha yüksek ve daha uzun olmuştur. Zengi döneminde bu yuvarlak kemerin içerisinde sivri mukarnaslı kavsara konulmuştur. Bu üslup Suriye tarafından Anadolu’ya taşınmıştır.⁵⁷⁰ Memlûklü döneminde Anadolu Selçuklu yuvarlak kemerle örtülü giriş kapısı Ümmü Sultan Şaban medresesinin taçkapısında bulunmaktadır. (Res:62).

5.7.2.Giriş Kapısı Kemerinin Köşelikleri Üzerinde Yer Alanlar

Bu tipe örnek olarak Malatya Ulu Camiinin iki taçkapısını görmekteyiz. (Şek:82). Bu kitabe giriş kapısının üçgen kemer köşeliklerini aşağıya doğru kısalan satırlar halinde doldurmaktadır.⁵⁷¹ (Res:139), Mısır’da Aslam el-Silahdâr el-Bahai Camii, İbn-i Gurab hangâhı, Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu’l medresesi, Cemaleddin el-Üstadar medresesi (Res:144), Ezher manzumesinde Taybersiyye medresesi gibi.

5.8..İnşa Kitabesi

Selçuklu anıtlarında inşa kitabeleri, genellikle taçkapı üzerinde bir yere yerleştirilmişlerdir. Genellikle yatık bir dikdörtgen şeklindeki kitabe levhaları, üst kenarı sivri ve dilimli bir kemerle sonuçlanan, dikine dikdörtgen şeklinde de olabilmektedir. Yazılar büyük bir çoğunlukla nesihdir. Satır araları düz bir çizgiyle işaret edilebildiği gibi

⁵⁶⁹ Muna Behcet, *Te’siru’l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni’l Eyyubbiye Ve’l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.144, 145.

⁵⁷⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.47; Ferid Şafii, *el-İmaratu’l Arabiyye İslamiyye Madiha Ve Hadiruha Ve Mustakbaluha*, Arap Matbaa Yayınları, Riyad, 1981, s.200, 201; Muna Behcet, *Te’siru’l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni’l Eyyubbiye Ve’l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.152, 153.

⁵⁷¹ Muna Behcet, *Te’siru’l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni’l Eyyubbiye Ve’l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.149; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.52.

boş da bırakılabilmektedir. Osmanlı döneminde kartuş içerisinde Sultan adı yazılmıştır. Bu üslup Memlûkluk etkisidir. Fakat bu üslup Selçuklu ve Beyliklerin mimarilerinde görülmemiştir.⁵⁷²

5.9. Dayanaklar ve köşe Kuleleri

Anadolu Selçuklu mimarisinde önyüz görünümünü büyük ölçüde etkileyen, bir kale kanısı uyandıran bir unsur da köşe kuleleridir. Yanı sıra dayanaklar da görünümüne katkıları ve köşe kuleleriyle aynı görevli yerine getiren eleman olarak hatırlanmalıdır. Statik görevleri bir yana genel görünümüne katkılarıyla da kendini gösteren bu berkitme kuleleri çoğunlukla; erken dönemde kare yahut dikdörtgen, on üçüncü yüzyılın ortasından itibaren dairesel kesitlidirler. Yüzyılın ikinci yarısında yapı önyüzünü etkileyen durumları nedeniyle dilimlenmeye ve bezemeye başlayan berkitme kulelerin özellikle H.665/M.1270'lerden sonra kompozisyona katkısı tam olmuş, kuleler bütün önyüz programının değişmez bir ögesi olarak düzenlemedeki yerini bulmuştur. Bir takım statik problem çözümlenir ve bu çözümlemede köşe kulesi etkin bir eleman olarak kullanılırken dayanaklar ikinci plana düşmüş, hatta çok büyük programlı hanlar dışında bütünüyle ortadan kalkmıştır. Bir sınıflamaya gidilecek olursa, berkitme kulelerini; “Dörtgen kesitli, üçgen, silindirik, yivli, bezemeli olmak üzere ayırabiliriz” On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında olgunlaşan Anadolu yapılarında bu olgunlaşmaya paralel olarak yivli veya bezemeli berkitme kuleleri ortaya çıkmış, Memlûkluk ve İlhanlı olarak tanımlanan eserlerde, taçkapı kitlesine eklenen minarelerle bu köşe kuleleri arasında bir denge sağlanmağa uğraşmış, bu arada sırlı tuğla da dengeli bir durum sağlayabilme atılımı sanatçıyı köşe kulelerini de bezemeğe itmiştir. Gelişmiş örneklerini Sivas Gök medrese ve Çifte Minareli Medresede gördüğümüz köşe kulelerinin gerek minareli taçkapı kitlesiyle denge sağlamak gerekse portalin aşırı dekoruyla bu dengeyi sürdürmek amacıyla yapılmış oldukları, dolayısıyla bütün önyüz kompozisyonunda, bu nitelikleriyle düzenin değişmez bir ögesi olarak düşünüldüğü öne sürülebilir.⁵⁷³

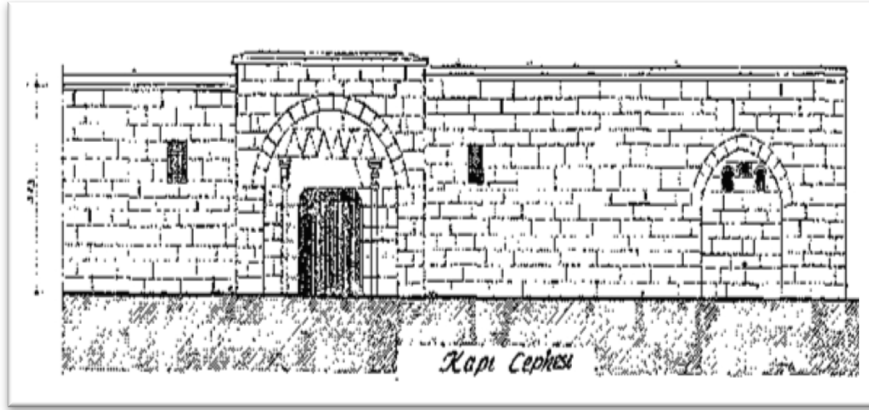
5.10. Köşe Sütunceleri

Anadolu Selçuklu mimarisinde köşe sütuncukları, taçkapıların vazgeçilmez unsurlarından biridir. Hüseyin Rahmi diyor ki: “ 25 kadarının taçkapısında, köşe sütuncuklarına rastlanmamaktadır. Köşe Sütuncuklarının Anadolu dışındaki İslami devri anıtlarında kullanılış ve gelişimleriyle ilgili olarak elimizde çok az bilgi mevcuttur”. Köşe sütuncukları, önceleri sağır niş kenarındadır. Örnek; Sivrihisar Alemşah türbesi⁵⁷⁴ ve Diyarbakır Zinciriye medresesi (Şek:106).

⁵⁷² Ahmet Abdurrazık, *el-Rüknü'l İslamiyye*, Hariri Yayınevi, Kâhire, 2001, s.187; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.51.

⁵⁷³ Zafer Bayburtluoğlu, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, s.80.

⁵⁷⁴ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.55.

(Şek:106) Diyarbakır Zinciriye medresesi, Kuzey cephe çizimi.⁵⁷⁵

Mısır'da bu tarz Mansur Kalavun külliyesinin taçkapısında görülür. (Res:4) H.728/M.1327 yılında Melikşah tarafından Alemşah türbesi inşa edilmiştir. Daha önce bu üslup Mısır mimarisinde görülmemiştir. Anıtsal kapılarda payanda kullanılmış, ama köşe sütuncukları kullanılmamışlar. Erken Memlûklü döneminde ilk köşe sütuncukları H.684/M.1285 Mansur Kalavun külliyesinde görülür. (Şek:10). Anadolu Selçuklu ve Suriye taçkapılarında, Memlûklü mimarisine taşınmadan önce meşhur olan bu üsluptur. Kayseri H.635-636/M.1237-1238 Hunat Hatun Camiinin taçkapısında köşe sütuncukları bulunmaktadır.

5.11.Mihrabiye

Anadolu'da ilk Selçuklu eserlerinde bile derinleşmiş olan nişlerin hacmi yeterli bulunmamış olmalı ki, yan duvarlara da "Mihrabiye" adını verdiğimiz nişler açılarak bu hacmi genişletmek yoluna gidilmiştir.

5.11.1. Mihrabiyelerde Plan

Mihrabiyeler plan yönünden değişik şekiller gösterirler. En yaygın olan şekil, köşelere rastlayan ve birbirine paralel olan iki kenarı kısa, diğer üç kenarı daha uzunca ve eşit beş kenardan ibaret plandır. Mihrabiyelere düzgün ve simetrik bir plan kazandırması, mihrabiyenin içine açıldığı ana nişin yan duvarına paralel bir kenara sahip olması ve bezenmeğe elverişli bir yüzeyin bulunuşu, bu planın diğerlerine nazaran daha çok tercih edilmiş olmasına neden olarak gösterilebilir. Örnek; Kayseri Güllük Camii, Niğde Alâeddin Camii, Konya Ertokuş medresesi "Atabey" ve Larende, Kayseri Hacı Kılıç medresesi, Erzurum Çifte minareli medrese, Sivas Çay medresesi ve Çifte minareli medrese (Şek:95), Erzurum Yakutiye medresesi taçkapılarının mihrabiyeleri bu gruba dâhildir.⁵⁷⁶, (Res:147, 148, 149).

⁵⁷⁵ Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", levha 9.

⁵⁷⁶ Asım Rızık, *Mu'cem Mustalahat-ul-İmatah Ve'l Finunul-İslamiyye*, s. 269; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.69.

Beş kenarlı mihrabiyelerin bazılarında köşelere bitişik ve zaten diğerlerinden kısa olan kenarların iyice kısalıp ensiz bir düz silme şeklini aldığı Niğde Ak medrese, Aksaray Zinciriye medresesi taçkapılarında olduğu gibi, Sivas Keykavus Darüşşifası, Kayseri Hunat Hatun Camii doğu kapısı, Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, Malatya Ulu Camii (Batı taçkapısı), Kayseri Sahabiye medresesi ve Tokat Sünbül Baba zâviyesi taçkapılarındaki mihrabiyelerin planları yarım daire şekillidir. Konya İnce Minareli medrese ve Arapkir Ulu Camiinde, körelmiş iki mihrabiyeyle rastlamaktayız. Bir sivri kemerle son bulan yüzeysel bir niş açılmış, böylece mihrabiyelerin yeri işaretlenmekle yetinilmiştir. Niğde Sungur Bey Camii doğu taçkapısının üçgen planlı mihrabiyelerinin köşeleri ve yan kenarları kaval silmelerle süslenmiştir.⁵⁷⁷

Mısır'da mihrabiye Memlûklü mimarisinde II. Baybars hangâhının taçkapılarında görülür. (Şek:14). Bu taçkapıda ikişer mihrabiye bulunmaktadır. Memlûklü döneminden önce Mısır girişlerinde mihrabiye bulunmayıp girişlerde iki seki⁵⁷⁸ görülür. Kesinlikle bu üslup Mısır dışından gelmiştir. Çünkü bu üslup Memlûklü döneminde başlamıştır. Örnek; Sultan Nasır Hasan camii'ni medresesi (Şek:29), Ümmü Sultan Şaban medresesi, Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi gibi eserlerin girişlerinde mihrabiye görülür. (Şek:31, 34).

Sultan I. Baybars Ulu Camiinin taçkapısında girişin yanında mihrabiyeler görülür (Şek:53). Bu üslup Anadolu'da Konya Karatay medresesinde Mısır'a taşınmadan önce görülür Ama burada soru işareti var! I. Baybars Ulu Camii, I. Baybars Anadolu seferinden önce inşa edilmiştir. Bu mihrabiye tesiri Mısır'a nasıl taşınmış. Kesinlikle Hicret vasıtasıyla medeniyet etkileri bir ülkeden diğer ülkeye taşınabilir. Hicret sebeplerinden bazıları, siyasi, eğitim, savaş, ticaret vb.dir. Ya da Memlûklü Sultanları bazı âlimleri, sanatkârları, mühendisler vb. Mısır dışından Mısır'a getirmişlerdir. İşçiler ve sanatkârlar kendi ülkelerindeki uygulamaları hicret etikleri ülkede aynen uygulamışlardır. I. Baybars döneminde de bazı Anadolu Selçuklu Emirleri Kahire'ye gelmiştir. Bu konu hakkında tarihçi Ebu Şâme'ye göre Moğolların Suriye, Irak, orta ve doğu Anadolu'daki savaşları yüzünden H.660/M.1260 yılında binlerce insan Mısır'a kaçmışlardır.⁵⁷⁹ Ebu Şâme diyor ki: “ *Bu hicrette pazarcılar, sanatkârlar, sepetçiler, avcılar vb. Mısır'a gelmişlerdir. Bu göç yüzünden Kahire'de iskân edilecek yer kalmamış, insanlar mezarlıklarda*

⁵⁷⁷ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.70.

⁵⁷⁸ Seki, “Mastaba”, *مصطبة* Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu Masatıp'tır. *مصاطب* Günümüz Türkçede bu kelimeden masa kelimesi gelmiştir. Bu kelime Memlûklü belgelerinde Sad harfi ile ص yazılmıştır. *مصطبة* Türkçede Mastaba; seki demektir. Seki; 1. Ahşap dikmeleri nemden korumak için altlarına konulan taş altlık. 2.Oturulacak taş ya da ahşap set. Kral sekisi. 3. Coğrafya da düz ve yüksekçe yer parçası. 4. Set. Osmanlı döneminde Risale-i Mimariyye'de aynı anlamda kullanılan suffa ve masteba kelimelerinin günümüzdeki karşılığı “sofa, set, seki” 'dir. Aynı anlamlara gelen bu kelimeler kaynaklarda şu şekilde açıklanmıştır. Kapı yanlarında oturacak peyke, Bahçelerde oturma seti, çevresi duvarlı, üstü düz, yerden yüksek oturulacak yer. Cami, medrese, han, saray ve konak gibi büyük binalardaki giriş kapılarının iki tarafında oturmaya mahsus taş veya tahtadan sandık şeklinde som duvardan yapılmış setlere denir. Bunların tahtadan altı boş olanlarına peyke ve sedir denir; Asım Rızık, *Mucem Mustalahatu'l-İmatah Ve'l Finunul-İslamiyye*, s.284, 285; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.60, 61; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s.410; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.106.

⁵⁷⁹ Muna Behcet, *Te'siru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:1, s. 164-166.

oturmışlardır. Bu dönemde Mısırlılar çok zengin oldular ve yabancıların bir kısmına maaş bağladılar”.⁵⁸⁰ Bunun için kesinlikle bu hicret yardımı ile I. Baybars Anadolu seferinden önce onun Ulu Camiinin girişine Anadolu Selçuklu mihrabiye unsuru taşınmıştır. (Şek:6.8.).

3.11.2. Mihrabiye Kavsaraları

Mihrabiyelede en çok tercih edilen kavsaralar mukarnaslı olanlardır. Örnek; Sivas Çifte Minareli medrese taçkapısı mihrabiyelelerinde (Res:81), mukarnaslı kavsaranın alt kısmında, mukarnaslar arasına bitkisel motifler işlenmiş, Karaman Nefise Hatun medresesinde ise Bütün mukarnas dişleri bitkisel örneklerle doldurulmuştur.⁵⁸¹ Mısır’ın Memlûklü mimarisinde meşhur olan seki ve bu sekilerin arkasında düz duvar bulunur. Genel büyük Memlûklü mimarisinde mihrabiye sekinin arkasında bulunmaktadır. Kavsaralı mihrabiye Sultan Nasır Hasan camii’l medresesi (Res:59) ve Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi girişlerinde bulunmaktadır. (Şek:34, 35).

5.12. Anadolu-Memlûklü Pencereleeri

Zafer Bayburtluoğlu bu meselede der ki: “Pencereler; genellikle düz olan önyüz duvarlarında, erken dönemlerde mazgalları yahut dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli pencereler görülmektedir. Bezemeli pencereler ve boyutları büyütülmüş haldeki dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli pencereler yüzyılın ikinci yarısında revaç bulmaktadır. Bu arada açılan pencereler yapı önyüzünün yan kanatlarında yatay ikinci çizgiyi açıklıklarıyla sağlayarak, ikinci kat nedeniyle yükselen beden duvarlarını hafifletmektedir. Kuraldışı olarak taçkapılarda da ikinci kata açılan çeşitli biçimde pencereler görülmür. Bezemeli Anadolu Selçuklu devrinde bezemeli pencerelerin önyüz işçiliğine taçkapının bir modeli gibi girmesi yanı sıra aynı anlamadaki nişlerin de yine yüzyılın ikinci yarısında önyüzü unsurları ve dengeleyen elemanlar olarak girdikleri görülmür. Ancak bu pencerelerin ve nişlerin kullanıldıkları yerler daha çok şehir yapılarının önyüzleri olmuştur. Pencereler, çeşme ve nişlerle belirlenmiş önyüze sahip yapılar için en önemli merkez Sivas ve Erzurum yöresidir. Bu bölge eserlerinden bu konuda en çok dikkati çeken Sivas’taki Çifte Minareli medresedir. Taçkapının iki yanında, mukarnas kavsaralı ve beş bordiürin çerçevelediği iki büyükçe pencere yer almakta, önyüz sağ kanadında, üst kısımda yine bu biçimde pencere, bir olasılıkla ikinci kata açılmaktadır. Keluk bin Abdullah’a bağlanan ve sol yan kanatta yer alan, kitabeli bordiürlerin Konya ince Minareli medresede olduğu gibi, gerek kavsara ve gerekse çevre kemerinde düğüüm meydana getirerek, hem kapı nişini hem bütün niş çerçevesini dolaştığı görülen, kapatılmış pencere yanı sıra kapı modeli olarak nitelediğimiz biçimde dekore edilmiş kuleleri, üç pencere ve üç nişin belirlendiği önyüz programı itibarıyla bir ayrıcalık göstermektedir. Oysa bu biçimde belirtilmiş önyüze sahip yapılarda, örneğin; Erzurum Çifte Minareli Medrese’de elemanların yerleştirilişi nedeniyle bir denge söz konusudur. Sivas Gök Medrese’de de Çifte Minareli medresedekine benzer bu hal, dilimli bir kemerin belirlediği, önyüzün sağ yan kanadında yer alan çeşme ve sol yan

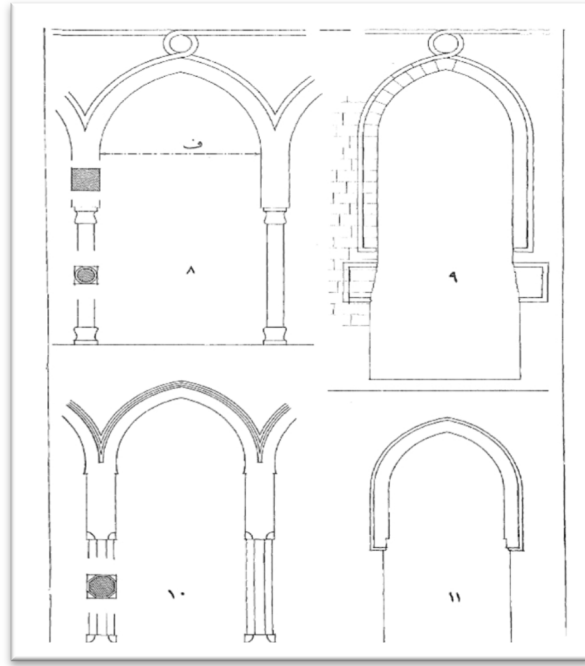
⁵⁸⁰ Ebu Şâme, *el-Ravdateyn Fi Ahbarid-devleteyn es-Selahıyye ven-Nuriyye*, İnceleyen Muhammed Hilmi Ahmed, Vadi Nil Yayınevi, Kâhire, C:1, 1962, s. 219.

⁵⁸¹ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.71.

kanatta, üstte bulunan dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli pencere açıklığıyla tekrarlanmaktadır. Genellikle taçkapı çıkıntısının iki yanında yer alan bu büyük, bezemeli pencereler, nişler ve çeşmeler göz önüne alınmayacak olursa simetrik bir durum gösterirler.”⁵⁸²

5.12.1. Çeşitli Memlûk Pencereleri

Mısır Mahalli mimarisinde kemerler yuvarlak ve beş kilit taşı ile oluşturulur. Bu tür kemerler kapıların, pencerelerin ve sütunların üzerindedir. Bu kemerlerin içinde aydınlatma amacıyla yapılmış pencereler bulunur.⁵⁸³ (Şek.107)

(Şek:107) Mısır Mahalli mimarisinde kemerler düğümlü yuvarlak, sivri ve beş kilit taşı pencere.⁵⁸⁴

Bu mahalli kemer ile Memlûklu kırk kemeri merkez noktaları bakımından bir birinden farklıdır. Çünkü Mısır mahalli kemer, tarzında beş merkez, Memlûklu kırk kemeri içinde üç merkez vardır. Memlûklular; Mısır mahalli tarzı olan üç yapraklı kemer altında, Endülüslü pencere tarzı olan iki pencereyi ve Kamariyye “Kandiliyye -

⁵⁸² Zafer **Bayburtluoğlu**, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, s.83, 84.

⁵⁸³ İngiliz oryantalist Wofred Josef Dolly, Birinci dünya savaşından önce Mısır’da Arap arkeoloji kurumu başkanı iken yaptığı çalışmada Memlûklu öncesi Mısır mimari tarzını incelemiş ve yaptığı bu çalışmayı İngilizce olarak kaleme almıştır. Aynı dönemde İngiliz Oryantalist’in yardımcısı olan Mısırlı mühendis Mahmud Ahmet, birinci dünya savaşından önce bu çalışmayı İngilizceden Arapça ’ya “*el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*” adıyla tercüme etmiştir “Dolly, Josef Wofred, Mısır Arap mimarisi “İslam mimari unsurları”. Bu tercüme 1923 yılında Kâhire’de Emiriyye matbaasında basılmıştır. Eser Memlûklu öncesi Mısır mimarisini ve Memlûklu sanatına etkilerini anlatan müstakil tek eserdir. Bu konu başka çalışmalara da konu olmuş; ancak bu çalışmalar daha geniş bir tarih içinde, bir bölümünü eski Mısır’a ayıran çalışmalardır. Örneğin Pr. Dr. Ferid Şafî’nin “**el-İmaratu’l Arabiyye Fi Mısır El İslamiyye**” isimli çalışması, Aynı konuda bilgi verir. Ancak bu çalışma daha geniş kapsamlıdır; Wofred Josef **Dolly**, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*, çev. Mahmud Ahmet, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kâhire, 1923, s.1

⁵⁸⁴ Wofred Josef **Dolly**, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*, sek. 9-11

Vandaliyye⁵⁸⁵ denilen Endülüs tarzı aydınlatma penceresini birlikte kullanarak Eyyubî düğüm tarzı kilit taşıma kemerin üstüne yerleştirmek suretiyle kendilerine ait bir yapraklı aydınlatma kemeri geliştirmişlerdir.⁵⁸⁶ (Şek:108-110).

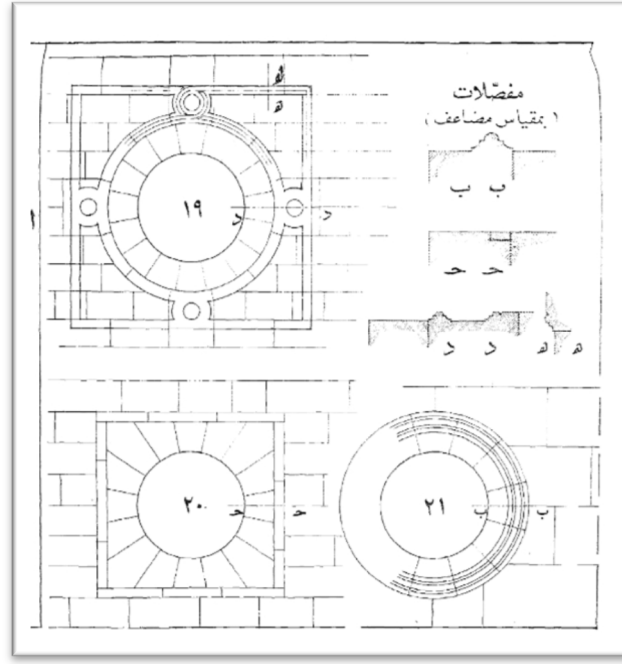
Bu Kemerlerin üzerinde bazen mukarnas bulunur, bazen de bulunmaz. Mukarnas varsa, bu yapraklı aydınlatma kemerine “kavsara”⁵⁸⁷ denir. Bu aydınlatma tarzının sıralı kemerler üzerinde tek örneği Kahire’deki Sultan Nasır Ferec b. Berkuk’un mezarının avlusundadır. Bu yapraklı aydınlatma pencere kemeri varsa, o zaman sıralı büyük kemerlerin hareketi engellenmiş olur. (Şek:111); Memlûkluların aydınlatmaya “menvar”⁵⁸⁸ ve Şubbâk” verdikleri önemi anlatmak için Mısır’da meşhur bir atasözü vardır. “**el-Memalik ashEbuşşebabik**” anlamı “Memlûklular pencerelerin ehlidir”. (Res:150, 151)

⁵⁸⁵ Kamariyye; Arapçada bu kelimenin çoğulu kamariyyat’tır. Çağatay Türkçesinde bu kelimenin anlamı kandaliye “tekil” ve kandaliyyat “çoğul” okunur. Çerkez Memlûklular döneminde Kaf harfı ق “v” harfı ile okunmuştur. Bu sebeple kandaliye telaffuzu, Vandaliye’ye çevrilmiştir. Bu kelimenin çoğulu vandaliyat’tır. Kamariye-kandaliye-vandaliye yani yuvarlak pencere demektir. Memlûklular mimarisinde çeşitli kandaliyeler bulunur. Örnek; basit kandaliye yani yuvarlak pencere ya da yuvarlak pencerenin altında çifte nişli pencer bulunmaktadır. Murekkeb kandaliye yani birleşik üç tane yuvarlak pencere altında üç tane ya da dikdörtgen pencere ya da üç nişli pencere vardır. Kandaliye penceresi Endülüs’ten Memlûklular mimarisine girmiştir. Ancak Memlûklular mimarisinde kandaliye sistemi gelişmiştir. Memlûklular mimari ıstılahında basit kandaliyenin ismi, Şedd kandaliye ve Murekeb kandaliye ismi Best بست kandaliye ya da Best kamariye’dir; Asım **Rızık**, *Mu’cem-i Mustalahatu’l-İmarah Ve’l Finunul-İslamiyye*, Kahire, 2000, s.243, 244; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.90

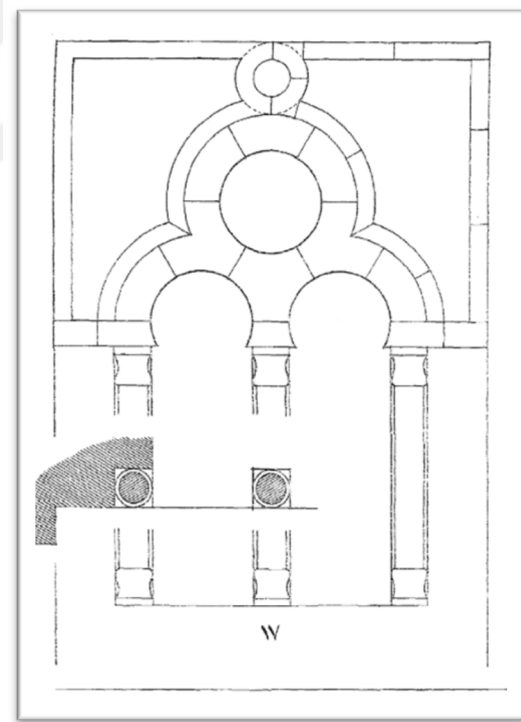
⁵⁸⁶ Yahya Veziri, *Mevsûatu anasirul İmaratu’l İslamiyye*, Metbuli Yayınları, Kâhire, C:1, 1999, s.65, 68, 69; Wolfred Josef **Dolly**, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*, s.1,2; Muna Bahcet, Muna **Behcet**, *Te’siru’l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni’l Eyyubbiye Ve’l Memlûkiyye Fi Mısır*, C.2, s.152,153.

⁵⁸⁷ Kavsara; Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu kavsarat’tır. Bu kelimenin anlamı; iç içe girmiştir. Türkçede kavsara demektir. Memlûklular mimarisi ıstılahında kavsara yani sivri, at nalı ve yuvarlak kemerlerinin içindeki mukarnastır. Kavsar pencerelerde ve taç kapılarında bulunur. Kavsar; 1. kemer ve tonozların içbükey alt yüzeyi. 2. Bir taç kapıda baş kemerin kalınlığını meydana getiren bölümde birbiri altına gelerek gittikçe küçülen ve o kısma huni gibi bir biçim veren kavislerden oluşan eğik tonoz bölümü art kavsara; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.92; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye’de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.246.

⁵⁸⁸ Menvar; Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu Menâvir’dir. Türkçede menver’in anlamı; aydınlık demektir. Memlûklular mimarisinin belgelerinde menver kelimesi ile ilgili bilgi şöyledir: “Menver semavi “açık menver ve göğe bakar”, menver hırkah منور خركاه “ahşap dikdörtgen dikey uzun aydınlıktır”, menver dehliz “dehlizin aydınlığı”, menver şubbâk “şebekeli pencerenin aydınlığı”, tabakat menavir “bir katta sıralı aydınlığı” bulunmaktadır; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.117.

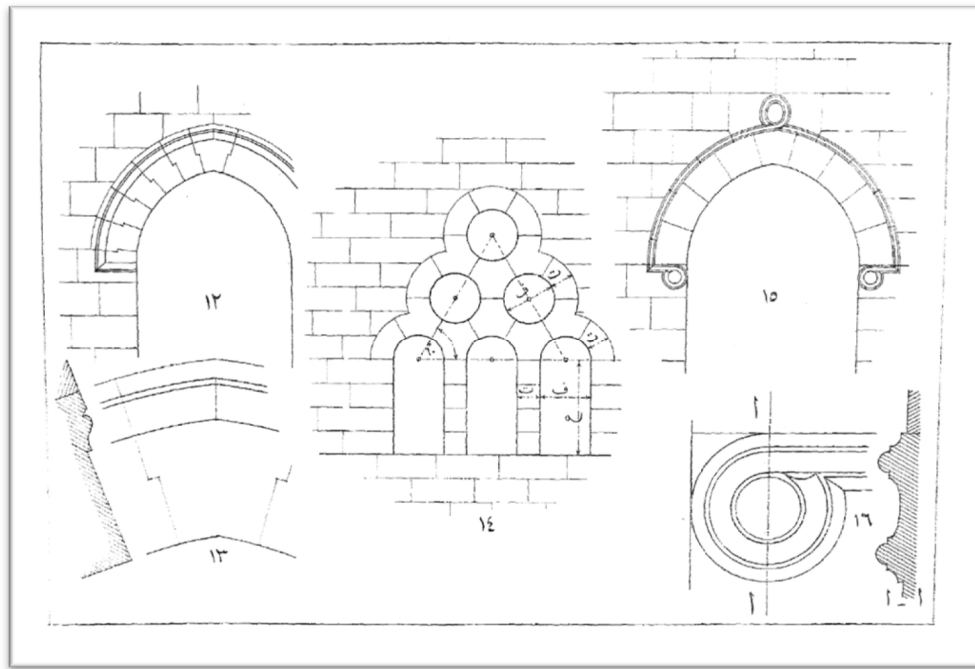
(Şek:108) Memlûklû -Endütlûs Basit Kandaliyye “Yuvarlak Pencere”.⁵⁸⁹

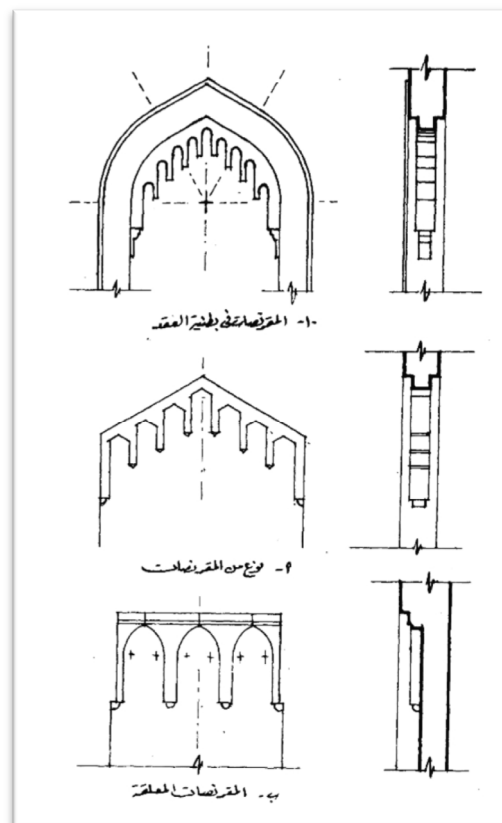
(Şek:109) Memlûklû düğümlü Çifli pencere basit kandaliyye.⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratu'l Arabiyye Bi Mısır*, sek:19-21.

⁵⁹⁰ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratu'l Arabiyye Bi Mısır*, sek:17.

(Şek:110) Çeşitli Memlûklı düğümlü kemer ve Birleşik Kandaliyye.⁵⁹¹

(Şek:111) Memlûklı Çeşitli Mukamashı kemerler.⁵⁹²

⁵⁹¹ Wolfred Josef **Dolly**, *el-İmaratu'l Arabiyye Bi Mısır*, Şek:12-16.

⁵⁹² Abdusselam **Nazif**, *Mebâhis Fi Anasırıl İmaratu'l İslamiyye*, s.53.

5.12.2.Pencereler “Şubbak”⁵⁹³ “Aydınlatma Sistemleri”

Memlûklü döneminden önce Mısır mahalli Şubbâk “pencere” tarzında dört çeşit pencere karşımıza çıkmaktadır.

- Tek açılım renkli pencereler.
- Sıralı kemerler üzerinde pencereler; bu tarz Memlûklü dönemde aydınlatma kemerine öncülük etmiştir.
- Kapı üzeri pencereleri.
- Normal düz duvarlardaki pencereler.⁵⁹⁴

Bu pencere sistemi Memlûklü döneminden önce Mısır’da çok meşhurdur. İki sistem vardı. Birincisi pencerenin üst bölümündeki eli böğründeler pencerelerin ağırlığını taşır. İkincisi ise hem üst hem de alt taraftaki eli böğründeler. Alt taraftakiler ters eli böğründelerdir. Eli böğründe sistemle yapılan pencerelerin bazıları tavan altındadır, sadece aydınlatma ve havalandırma amaçlıdır. Bu tarz pencereler Memlûklü döneminden önce Mısır mescitlerinde uygulanmıştır.⁵⁹⁵ (Şek.110)

İstiridy şeklinde aydınlatma pencereleri; bu sistem Emevi döneminden Ubeydî “Fatîmî” dönemine kadar Mısır’da taşlı istiridy aydınlatma pencereleri olarak kullanılmıştır. Örnek: Akmar Camisinin Merkezi cephesinde⁵⁹⁶ ve Eyyubî döneminde Salih Necmeddin Eyyub türbesinde bulunur.⁵⁹⁷ Memlûklü tarzı gelişmiştir; müşahhar ve ablak ile inşa edilmiştir.⁵⁹⁸ (Res:150, 151, 152).

Memlûklü ’dan önce Mısır mimarisinde taş ve tuğla pencereler vardır. Pencereler Endülüs sistemine daha yakın; Ama aynısı değildir. Çünkü Endülüs sisteminde ortasında tek bir sütun bulunan iki pencere sistemi uygulanmıştır; fakat Mısır mahalli tarzında bu tek sütun üç sütun olarak karşımıza çıkar, bu sütunlar üzerinde sivri mukarnaslar bulunur. Bu sistem Memlûklü döneminde biraz daha geliştirilerek bu pencere üzerine sivri

⁵⁹³ Şubbâk; شُبَّاق bu kelimenin çoğulu şebâbik’tir. Bu kelime Çağatay Türkçe kavramı ile Arapça şebeke ve müşebbek kelimelerinden gelmiştir. Şubbâk’ın anlamı; şebekeli ya da müşebbekli geometrik ya da bitkisel süslemeli penceredir. Osmanlı mimarisinde şebeke ve müşebbek kelimeleri Risale-i Mimariyye’de eş anlamlı olarak verilmiştir. Müşebbek, ağ ya da kafes gibi örülmüş olan, yani kafesli demektir. Kaynaklarda çoğunlukla mermer ya da metal aksesuarlar ve dekorasyon elemanlarının (müşebbek mermer, kandil-i mis-i müşebbek-i mutalla, halka-i müşebbek...) bezeme özelliğini belirten bir sıfat olarak geçmektedir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.69; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye’de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.68, 69.

⁵⁹⁴ Wolfred Josef Dolly, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*, s. 2.

⁵⁹⁵ Abdusselam Ahmet Nazif, *Mebâhis Fi Anasırıl İmaratu’l İslamiyye*, Mısır Milli Kütüphanesi, Kâhire, 1989, s.330; Wolfred Josef Dolly, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*, s. 2.

⁵⁹⁶ Mehmet Osman, *İmaratu’l Fatimiyye*, Zahra’ul Şark Yayınevi, Kâhire, 2005, C.1, s. 340.

⁵⁹⁷ Ahmet Abdurrazık, *Tarih Ve Asarı Mısır Elislamiyye Fi Asril El Eyyubi ve Elmemlûki*, s.77.

⁵⁹⁸ Husni Nuveyser, *el-İmaratu’l-İslâmiyye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyyin ve’l Memâlik*, s. 163,242.

mukarnaslar yerine “Bal peteğinden damlayan savabit⁵⁹⁹ bal şeklinde mukarnaslar yapılmıştır”⁶⁰⁰. (Res:87). Genel olarak Memlûkluk pencerelemin sisteminde Anadolu Selçuklu tesiri görülmemiştir. Ancak Tepli pencere Çerkez Memlûkluk taçkapılarında görülür. Bu tesir Mısır’a dışarıdan Mısır’a gelmiştir. Bazı Memlûkluk pencerelemin Anadolu Beyliklerin pencereleminden etkilenmiştir. Bu sebeple Memlûkluk pencerelemin sistemi ile ilgili birkaç örnek gösterilir. Bu örnekler yardımı ile Memlûkluk pencerelemin Anadolu pencereleminin etkisi öğrenilir.

5.13.Kubbeler⁶⁰¹

Mısır mahalli üslubunda çoğu zaman türbelerde, “İhsidi el Tabataba meşhedî”, mescitlerde “Dekahliye şehrinde, Amr b. As mescidi”, hamamlarda ve özel evlerde uygulanmış yarım daire kubbeler görülür. Bunlardan bazısında “aydınlatma va havalandırma” için bir aydınlatma bölümü, bazısında iki aydınlatma bölümü bulunur. Kubbelerin yapılış sebebi sesin daha iyi duyulmasını sağlamaktır.⁶⁰² Menver denilen kubbe üstündeki bu yapılar moloz taşı ve tuğla ile yapılmıştır. Daha sonra Memlûkluk döneminde bu menverler taş ve mermer malzemeler ile yapılmış, menver sayısı artmıştır. Ayrıca açık avlularda şadırvan⁶⁰³ bulunur, bu fiskiyelerin üzerinde de tuğla kubbeler vardır. Fiskiyeler ve etrafındaki havuz Müslümanların abdest almaları için yapılmıştır. Kubbe taş şeklindedir. Fiskiyeler üzerindeki kubbelerin görevi abdest alanları yağmurdan, sıcaktan korumaktır. Kubbenin boynunda bulunan mimarideki bir birim olan komiş “eğreti pervaz” içinde aydınlatma ve havalandırma amacıyla pencereler bulunur. Süsleme amaçlı bu komişler, pencerelerin altında “**Rakabe Ma’kusa-Kınk kasnağı**” denilen “eğimli kasnak” ters boyunların alt kısmındaki çerçevelerdir.⁶⁰⁴ Genel olarak Memlûkluk kubbelerinde Hindistan ve

⁵⁹⁹ Savabit; سوابيط Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin tekili subatah’tır. Savabitin anlamı; kuyruktur. Memlûkluk mimarisi ıslahında mukarnasat zate savabit yani dişli mukarnaslardır; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.91.

⁶⁰⁰ Ferid Şafii, *el-İmare el-Arabiyye Fi Mısır el-İslamiyye*, s. 235; Wolfred Josef Dolly, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*, s.2-4; Abdullah Kamil; *Tatavvurul Mi’zenetil Mısriyye*, Nuzum Merkezi Yayınları, Kâhire, Ty., s. 694, 695.

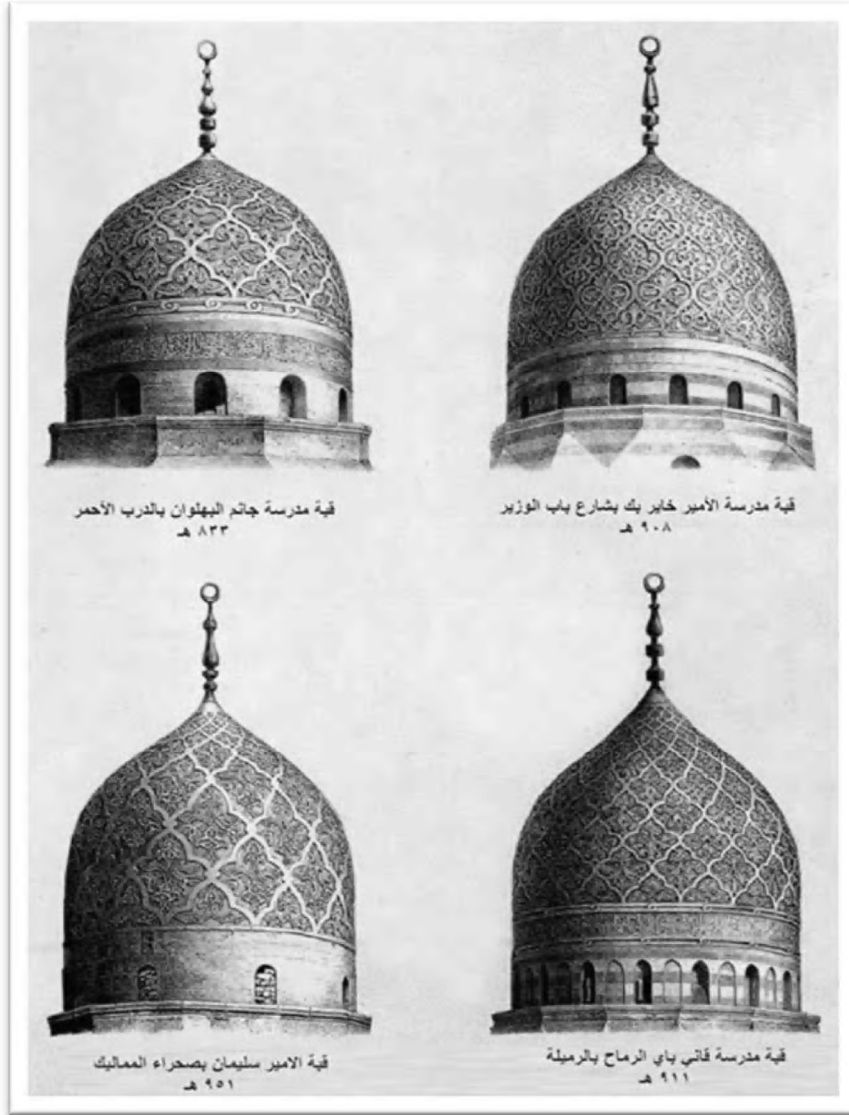
⁶⁰¹ Kubbe; Arapça bir kelimedir. Kubbe kelimesi Risale-i Mimariyye’de iki farklı anlamda geçmiştir. Bunlar; 1.küre takkesi, yarım küre veya toparlakça kümbet biçimi verilen yapı örtüsü. Bir kelimenin yapının tepe noktasından inen dikin çevresinde dönmesiyle meydana gelen örtü. Kubbe kare, çokgen ya da dairesel planları örtmekte kullanılmıştır. Kimi kubbelerin tepesinde yuvarlak bir delik bulunur ve bunun üzerine bir kubbe feneri yerleştirilir. Önemli boyutlardaki kubbeler daha iyi bir koruma için iki cidarlı olarak da yapılmıştır. Kubbelerin iç kısmına iç kubbe, dış kısmına da dış kubbe denilir. 2. Oba-ev biçimli, birkaç direkli, keçeden çadıra verilen addır; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye’de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.46,47.

⁶⁰² Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratu’l Arabiyye bi Mısır*, s.9; Ahmet Abdurrazık, *Tarih Ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi ve Elmemlûki*, s.161.

⁶⁰³ Şadırvan, Farsça bir kelimedir. Bu kelime Arapçalaşmıştır. Arapçada bu kelimenin karşısında mizrab ve mizab vardır. Memlûkluk ıslahında şadırvan ile ilgili iki mana bulunur. Birincisi selsebil odasında soğukluk taşı zikzak beyaz mermer levhası demektir. Bu selsebilin şadırvanının üzerinden selsebilin lavabosuna soğuk su çıkartıyormuş. İkincisi ise her iki kelime de aynı anlamda olup günümüz Türkçesinde oluk kelimesine karşılık gelmektedir. Oluk veya mizab; 1.birşeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru. 2.çatılarda, derelerde biriken kar suyunu toplayıp yağmur iniş borularına götüren üst yanı açık çinko galvanizli saç veya plastik kanal demektir. Memlûkluk döneminde taş ve mermer malzemelerden şadırvan yapılmıştır.⁸⁶⁴ Osmanlı mimarisinde şadırvan ıslahı bulunur. Bu kelimede iki ayrı sözcük var. Birincisi şad; çok demektir. İkincisi ise revan “akar”; ortasında yüksekçe bir yerden çevresi musluklu duvarla çevrilmiş su haznesi. Şadırvanların; abdest almak için camilerin iç avlularına yapılan üstü açık ya da kapalı türleri vardır; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s.43.

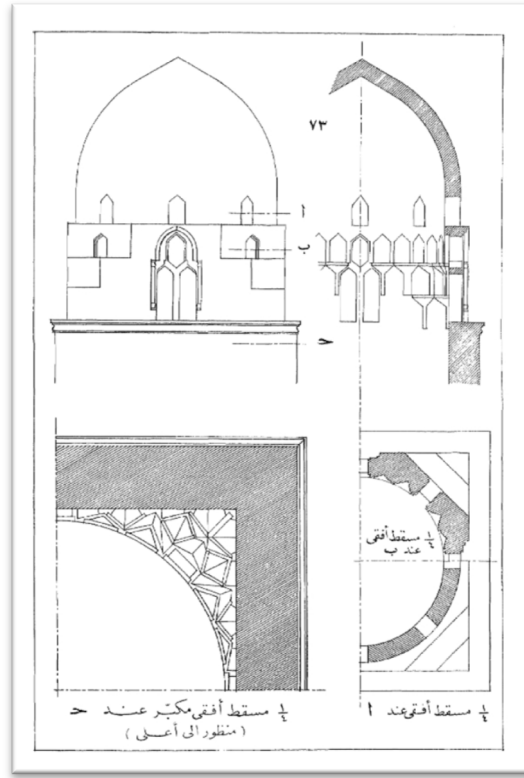
⁶⁰⁴ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratu’l Arabiyye bi Mısır*, s.9,10.

Orta Asya kubbelerinin etkisi görülür. Anadolu, Memlûklı Kubbelerinden çok az etkilemiştir. Memlûklı kubbelerinin tepesi sivri şekilde değildir. Çünkü Mısır iklimi sıcak, Anadolu iklimi ise soğuktur. (Şek:112, 113).

(Şek:112) Memlûklı çeşitli taş kubbeleri.⁶⁰⁵

⁶⁰⁵ Halit Azap, *Fıkhı'l-Umran*, s. 495.

(Şek:113) Memlûklü İç ve Dış Sivri Tümsek Kubbe.⁶⁰⁶

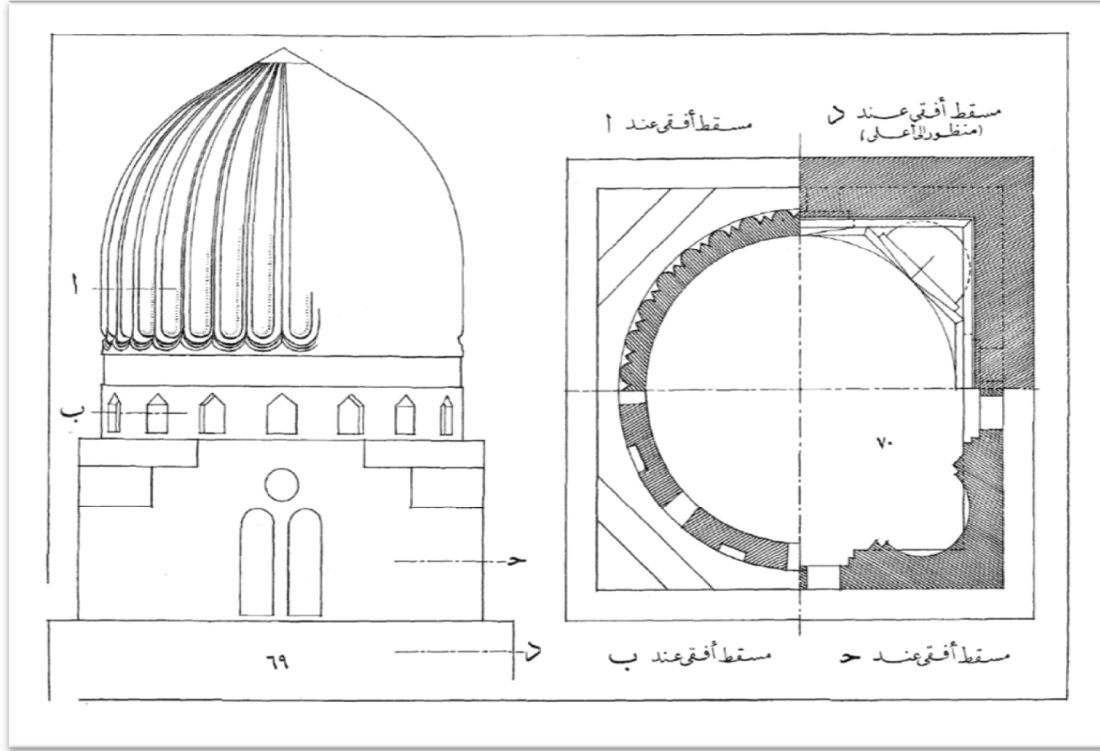
5.13.1.Dilimli Kubbe

Mardin’de hüküm süren son Artuklu Sultanı olan Melik Necmettin İsa b. Muzaffer Davud b. el-Melik Salih tarafından H.787/M.1385 yılında Zinciriye medresesi inşa ettirilmiştir. Yani kahire’deki Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu’l medresesi inşa edildikten bir yıl sonra Mardin Zinciriye medresesi inşa edilmiştir. H.6/M.12. yüzyılda Mısır’daki Ubeydî Fatîmî döneminde meşhur olan dilimli kubbedir. H. 533/M.1138 yılında Ubeydî Hz. Rukiye dilimli kubbeli meşhedi “Meşhedu rüya” inşa edilmiştir.⁶⁰⁷ Yani dilimli Kubbe Ubeydî Fatîmî mimarisinden, Memlûklü mimarisine taşınmıştır. Bu sebeple Zinciriye medresenin dilimli kubbesinde Mısır Memlûklü dilimli kubbe üslubunun tesiri görülmüştür. (Res:136, 140, 141, 150).

Memlûklü mimarisinde H.703/M.1303’te ve Sincir hangâhı ve medresesinde iki tane dilimli kubbe inşa edilmiştir. (Şek:101). Memlûklü dilimli kubbesi inşa edildikten 82 yıl sonra Zinciriye dilimli kubbesi yapılmıştır. (Şek:114).

⁶⁰⁶ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi Mısır*, şek:73.

⁶⁰⁷ Asım Rızık, *Mu’cem Mustalahatul-İmatah Ve’l Finunul-İslamiyye*, s.222, 223; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkayılar*, s.26.

(Şek:114) Memlûklı dikey ve yatay dilimli kubbenin planı.⁶⁰⁸

5.14. Minareler⁶⁰⁹

“Özellikle cami ve mescidlerde, bazen medreselerde ortaya çıkan minarelerin de önyüz görünümüne büyük ölçüde katkıda bulunduğu ve genel yapı kompozisyonunu etkilediği bir geçektir. Anadolu Selçuklularının minare yapımında uyguladıkları biçimleri ve malzemeyi de değerlendirmek gerekmektedir. Erken dönemde genellikle kare taş kaide üzerine silindirik gövdeli tuğla minareler görülmekte, bu durum bütün yüzyıl boyunca sürmekte, bazen yivli uygulamalar yapılmakta, sırlı tuğla ve yüzyılın ortasından itibaren çini de dekoratif anlamda minare işçiliğine girmektedir. Görevi gereği daima yüksek tutulan ve ibadetgâhı uzaktan belirleyen bir sembol oluşu, minarenin yapı dispozisyonunda önemle yer almasını gerektirmiştir. Ön üçüncü yüzyıl Anadolu’unda iki şerefeli minareler de yapılmış, bu anıtsal minareler yapıyı, kompozisyonu, silueti devamlı olarak etkilemiştir. Günümüzde iki şerefesi de ayakta olan bir Selçuklu devri minaresi yoktur.”⁶¹⁰ “Ancak bazı veriler nedeniyle, kesinlikle saptanan Konya Hatuniye (Güçük minare) mescidi, İnce Minareli medrese ve Akşehir’deki Taş

⁶⁰⁸ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratu’l Arabiyye Bi ‘Mısır*, şek:69.

⁶⁰⁹ Minare, Mi’zene; bu kelimeler Arapçadan gelmişlerdir. Minare ya da Mi’zene ezan okunduğu için bu burç inşa edilmiştir. Endülüş ve Kuzey Afrika bölgelerinde Minarenin ismi; Savmaa’dır. Memlûklı ve Osmanlı mimarilerinde Savmaa; halvet ya da özel ibadethane, vahdethane anlamlarına gelen Savma demektir. Minare; camilerde müezzinin çıkıp ezan okuduğu yüksek ve ince yapılu kulelere denmektedir. Türk minareleri aşağıdan yukarıya doğru “kürsü, pabuş, gövde, şerefe, petek, külah ve alem” bölümlerinden oluşur. Mısır’da mi’zene denilir. Türkiye’de minare denilir. Minareler genellikle taştan inşa olduğu gibi tuğladan ve ahşaptan da yapılırlar; Khalid Emam Abushanp; “el-Tahtitul Umrani Vel Asarul Mimariyye Lil-mevla İsmail el-Alevi Bi Medineti Meknes”, Ayn Şems Üniversitesi, Kahire 2012, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 179, 302; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.97; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s.324.

⁶¹⁰ Zafer Bayburtluoğlu, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, s.80, 81.

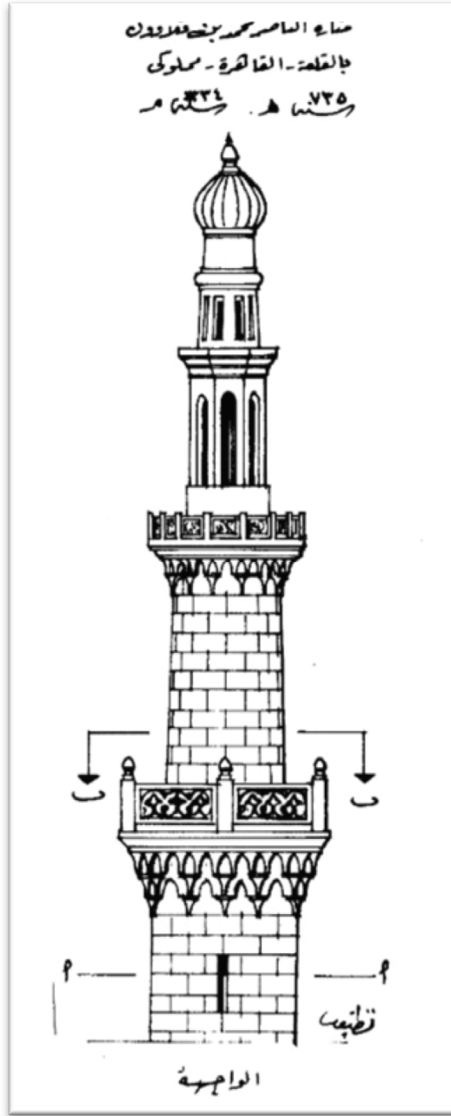
medresenin mescit minareleri bugün de bu bilgiyi verebilecek niteliktedir. Akşehir Taş medresenin mescit minaresinde şerefe altında görülen kirpi saçak bu kısmını üstünün daha sonraki devirlerde onarıldığını göstermekte, fakat orijinalde varlığını da kanıtlamaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında, medreselerde taçkapıların iki yanına birer minare eklenmiş, bu yolla kapı yapısı daha anıtsal ve daha karışık bir durum kazanmıştır. Sivas Gök medrese, Çifte Minareli medrese, Erzurum Çifte Minareli medrese ve Konya Sahip Ata külliyesi cami taçkapıları bu şekildeki uygulamalara sahne olmuştur. Çifte Minareli yapılarda yapı önyüzüne etkisini duyuruşunu açıkladığımız minare aynı gerekçeyle öteki yapılarda da sanatçıya etkisini duyurmuştur. Örneğin; mermer, renkli taş, çini ve sırlı tuğlanın yatay bir düzende kullanıldığı Akşehir Taş Medrese 'de yapının bir köşesini sınırlayan iki şerefeli minarenin yatay çizgiler arasında önyüze bir canlılık, bir dirilik getirmek ve bakışı yukarıya da çekerek gözlemcide denge uyandırmak amacıyla konulmuş olduğu düşünülebilir. Çünkü tuğla ve çini dekorlu, iki şerefeli olduğu için, kalındığı nedeniyle ağırlığını duyuran minare tek başına bu uzun önyüz görünümünü dik bir çizgiyle dengelemektedir. Her iki durumda da minare sanatçıyı düşündürmüş, kompozisyonda temel olan denge gereğini duyurmuştur. Dolayısıyla minareler de öteki bütün önyüz öğeleri gibi, kullanıldıkları yapıda kompozisyonun değişmez bir parçası olmuş, kütlesi, yüksekliği ve gözlemciye etkisi nedeniyle, yapının genel görünümüne katkılarıyla, cami ve mescitlerden başka medreselerde de önemle kullanılmıştır.⁶¹¹

Minarelerin en önemli özelliği, cephenin genelde en süslü ögesi olmaları, genelde giriş üzerinde birleşik ya da giriş cephesi köşesinde konumlanmalarıdır. Konumları açısından incelendiklerinde, Tokat Garipier Camii, Gizer Ulu Camii, Kayseri Ulu Camii, Harput Ulu Camii; Konya Zemburi Camii, Kayseri Hunat Hatun Camii, Afyon Ulu Camii, Ankara Ahi Şerafettin (Arslanhane); Konya Sahip Ata Camii Konya Hoca Hasan mescidi, Akşehir Taş medrese, Sivas Gök Medrese. Erzurum Çifte Minareli Medrese minareleri girişine bitişik olarak inşa edilmiş olmalarıyla Mısır yapıları ile benzerlik yansıtırlar. Bununla birlikte örneklerimiz gövde biçimleriyle farklılaşırlar. Kare biçimli örneklerimiz Artuklu çevresinde, Silvan ve Gizre Ulu camilerinde yer alırlar. Diğer örneklerimizde ise gövde silindirik ve sekiz prizmalıdır.⁶¹²

Sonra Çerkez Memlûklü devleti döneminde minarenin sistemi, Anadolu Selçuklu, Zengiler, Eyyubiler ve Bahri Memlûklü minarelerinden daha uzun, daha ince, daha mukarnaslı ve üzerinde çift külah ya da beşer külah bulunur. Çerkez Memlûklü minaresinin yeri yapılarında tam olarak sabit değildir. Ya giriş yanında ya girişin üzerinde ya da köşelerinde görülür. Kimi zaman şehrin büyük kapısının üzerinde "Bevvâbeh" görülür. Örnek; Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu'1 medresesi, Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangâhı, Sultan Kansu Gavri medresesi, Sultan Kayıtbay külliyesi, Sultan Eşref Barsbay Medresesi, Emir Kaçmaz el-İşhâkî medresesi minareleri ve Sultan Kansu Gavri Ezher manzumesinin iki külahlı minaresi gibi. Bahri Memlûklü minareleri bazı kimi zaman damın üzerindedir. Örnek; Emir Sırgatmaş medresesinin minaresi gibi. (Şek:115, 116).

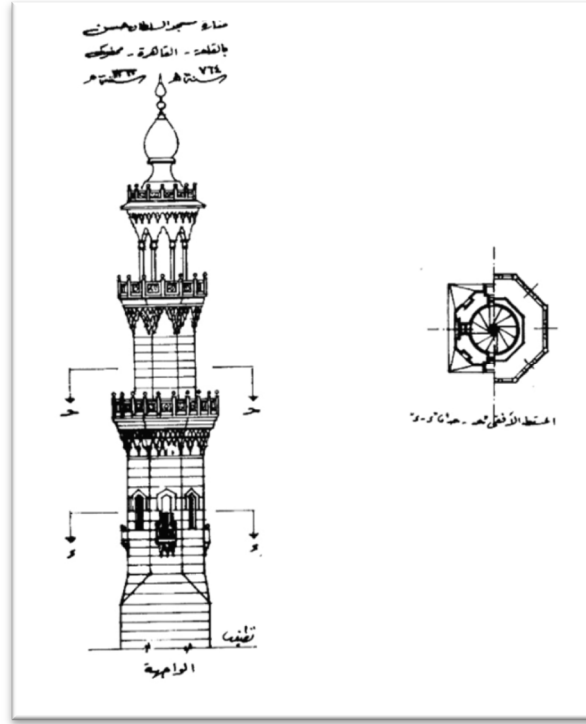
⁶¹¹ Zafer **Bayburtluoğlu**, "Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni", s.81, 82.

⁶¹² Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", s.124.

(Şek:115) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin minaresi.⁶¹³

⁶¹³ Abdusselam **Nazif**, *Mebâhis Fi Anasırıl İmaratu'l İslamiyye*, s.141.

(Şek:116) Sultan Nasır Hasan b. Kalavun Camii'ül medresesinin Memlûklü minaresi.⁶¹⁴

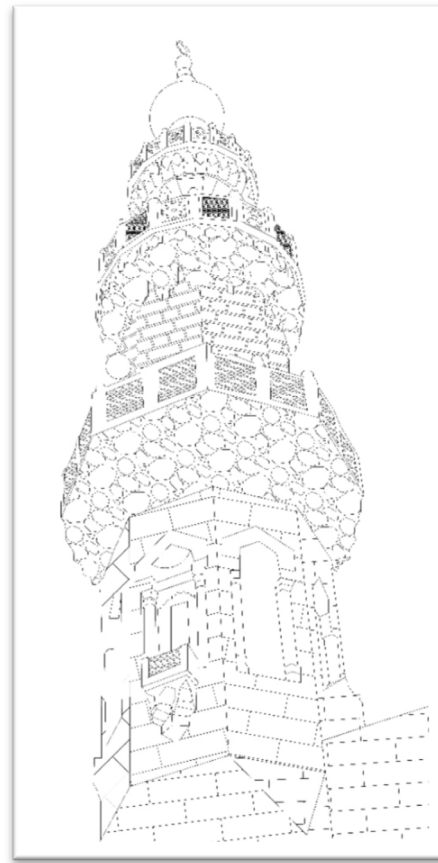
Cephe düzenlemesinde önemli mimari elemanlar arasında yer alan minareler, cephede düşey eksen vurgusuyla birlikte işleve yönelik bilgi vermesi açısından dikkat çeker. Cephe içindeki konumu açısından dikkat çekici uygulama, minarenin girişin hemen yanında ya da girişin üzerinde bulunmasıdır. Örnek; Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Medresesi (Şek:13, 104), Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangâhı (Şek:48), Emir Kaçmaz el-İshâkî Medresesi minareleri gibi. Minareler kaideler üzerine inşa edilmişlerdir. Kare biçimli örneklerin yüksek olmalarına karşın, sekizgen prizma gövdeli örneklerin fazla yüksek olmadıkları görülür. (Res:130, 136, 141).

Memlûklü mimarisinde gövde yatay silmelerle beş bölüme ayrılmıştır. Bölümler üzerinde yazılı süslemeyle birlikte mimari elemanlarla yapılmış süslemeler de bulunmaktadır. İkinci bölümde üç dilimli kemerler, üçüncü katta bitkisel başlıklı payeler, dördüncü bölümde yedi dilimli kemerler, beşinci bölümde yine üç dilimli kemerlerle yapılmış süslemeler mevcuttur. Örnek; Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camii ((Şek:15, 16), Sultan Nasır Hasan b. Kalavun Camii'ül medresesi (Şek:27), Ümmü Sultan Şaban Medresesi, Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu'ül medresesi, Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangâhı, Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi (Şek:36, 37), Emir Sırgatmaş Medresesi (Şek:26) vb. minareleri gibi.

Minare gövdesi yatay silmelerle dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm; cephelerinin orta bölümlerinde mazgal biçimli pencereler yer alır. İkinci bölüm; beş dilimli sağır kemerden oluşan bir süs mevcuttur. Kemer yine

⁶¹⁴ Abdusselam **Nazif**, *Mebâhis Fi Anasırıl İmaratu'l İslamiyye*, s.143.

dilimli silmelerle hareketlendirilmiştir. Üçüncü bölüm; ortasında daire biçimli bir pencere olan on kollu yıldız yer alır. Dördüncü bölüm; cephelerinde yuvarlak kemerli ve alınlıklı dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Pencerelerinde yuvarlak kemerli ve alınlı dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Pencerelerin söve ve lentoları dilimlerle hareketlendirilmiştir. Üstte yer alan dikdörtgen biçimli şerefe bölümüne bir sıra mukarnasla geçilir.⁶¹⁵ Örnek; Emir Sırgatmaş medresesi (Şek:29), Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu'l Medresesi (Şek:102), Sultan Kayıtbay külliyesi (Şek:117), Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi (Şek:36, 37) vb. minareleri gibi. Kare prizmal gövdeleri benzer şekilde simetrik olarak düzenlenmiş örneklerin yanı sıra, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Camiinin minarelerinde iki renkli taş malzemeyle yapılmış cephe düzenlemesiyle karşılaşılır. (Şek:13, 106). Bölüntüsüz gövde üzerinde, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun medresesinin minaresinin Endülü's süslemeleri mevcuttur. Silindirik gövdeli, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camii (Şek:16), Sultan ez-Zahir Berkuk hangâtu'l medresesi, Sultan Eşref Kayıtbay külliyesi ve Memlûkluk Emiri Ahmed rı-Mihmendar (Şek:117), Ezher manzumesinde Sultan Kayıtbay ve Sultan Kansu Gavri çift külahlı minareleri (Şek:87) vb. gibi. Bu Memlûkluk minarelerinde de, şerefe altındaki kitabe şeridi dışında hiçbir bölüm ya da vurgu bulunmaz.

(Şek:117) Ahmed el-Mihmendar Camiinin Minaresi, Halit İmam 2020.

⁶¹⁵ Erdal Eser, “11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)”, s.124.

5.14.1.Çifte Minareli Giriş

Çifte minareli giriş Anadolu Selçuklu mimarisinin Memlûkluk mimarisine tesiridir. Anadolu örneği Sivas Gök Medrese(Şek:19), Sivas ve Erzurum Çifte Minareli medrese gibi. (Şek:35). Ayrıca Arabistan Necd bölgesindeki Sungur Bey Cami’de Anadolu dışından Selçuklu tesiri olarak söylenebilir. Mısır Memlûkluk mimarisinde çifte minareli giriş Sultan Nasır Hasan Camii’ni medresesinin güneydoğu girişinde yine çift minare görülmüş ve Emir Kusun en-Nasiri Ulu Camiinin⁶¹⁶ çifte minareleri ve Sultan Müeyyid Şeyh külliyesinde görülür. (Şek:36), (Res:92). Bu külliyenin minareleri Kahire Zuveyle kapısının üzerindedir.⁶¹⁷ Sultan Müeyyid Şeyh çift minareleri arasında Manzara⁶¹⁸ vardır.

Sivas Çifte Minareli medrese’de çeyrek daire şekilli payandaların büyük bir kısmı taçkapı çerçevesine dâhil edilmiştir. Minareler, taçkapı çerçevesinin üstünde yükseliyor gibidirler. (Şek:95), Erzurum Çifte Minareli medrese’de payandalar, Gökmedrese’deki konumu sade bir şekilde tekrar ederler. (Res:130). Minare kaidelerinde, kare çerçeve içine alınmış çini yazı panoları yer alır. Alt kısımda figürlü süsleme panoları vardır. Orta kısım boş bırakılmıştır.⁶¹⁹ Çerkez Memlûkluk döneminde H.9./M.15. yüzyılında çift minare sistemi görülür. Örnek; Sultan Müeyyid Şeyh külliyesinin çifte minareleri Zuveyle büyük kapısının üzerinde bulunur. (Şek:36). Bu çift minare üslubu Anadolu’da, Mısır’a gelmeden önce H.582/M.1186 yılında çifte Minareli taçkapıların en eski örneğine Mümine Hatun türbesinin içinde yer aldığı külliye rastlıyoruz. Bugün mevcut olmayan bu örnekte minareler, Anadolu’dakiler gibi kare planlı bir kaide üzerinde değil, taçkapı kanatlarına bitişik iki silindirik gövde şeklinde yükselmektedir. Genel Memlûkluk minarelerinin sistemi hem kare kaide ile hem de silindirik gövde sistemiyle inşa edilmiştir. Daha önce Memlûkluk minarelerin kaideleri büyük bir kare kaide olmuştur. Örnek; Sultan I. Baybars Ulu Camiinin minaresi (Şek:10) ve Sultan II. Baybars Çaçengir hangâhının minaresi gibi. (Şek:5, 13). Bu büyük kare kaide üslubu, erken Memlûkluk minaresinde, Mısır mahalli tarzına aittir. Ama Memlûkluk Sultanları, Anadolu’nun bazı bölgelerini Mısır’ ilhak ettikten sonra, küçük kare kaideler Mısır Memlûkluk minarelerinde görülür. Örnek; Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun birinci döneminde büyük kare kaide Nasıriye medresesinde Kurtuba Ulu Camiinin minaresi gibi inşa edilmiştir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Malatya şehrini ilhak ettikten

⁶¹⁶ Hasan Abdulvahhab şöyle rivayet etmiştir. İbn-i Hacer el-Askalani diyor ki: “*Emir Kusun Suruciye caddesinde külliye inşa ettirmiştir. Bu külliye bir ulu cami bulunmaktadır. Bu ulu caminin ana cephesinde çift minare inşa edilmiştir*”. Günümüzde bu caminin Memlûkluk döneminde inşa edilen çok az bir bölümü mevcuttur; Hasan **Abdulvahhab**, *Târihu’l-Mesâcidi’l-Asâriye*, s. 141.

⁶¹⁷ Muna **Behcet**, *Te’siru’l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni’l Eyyubbiye Ve’l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.181-184.

⁶¹⁸ Manzara, **منظر** Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu menâzır’dır. **منظر** Memlûkluk mimarisi ıstılahında büyük bir odadır. Bu odanın karşısında bahçe ya da anayol bulunmaktadır. Örnek, Sultan Müeyyid Şeyh manzarası Büyük Zuveyle kapısının üzerindedir. Sultan Müeyyid Şeyh bu manzaradan Memlûkluk askerini gözden geçiriyormuş. Osmanlı mimarisinde Manzara kelimesi Kamus-i Türki’de 1. Görünen yer, görünüş. 2. Bakılıp seyredilen yer, gözün görebildiği yerlerin görünüşü anlamlarında verilmiştir. Risale-i Mimariyye’de ise dışarıyı görebilecek yerlerin tamamı için genel bir anlamda kullanıldığı söylenebilir; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye’de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.85.

⁶¹⁹ Rahmi Hüseyin **Ünal**, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.22, 23.

sonra onun Selahaddin kalesinde yaptırdığı Ulu camiinin minarelerini küçük ve uzun kare kaide mimari üslubuyla inşa ettirmiştir. (Şek:14-16), (Res:153).

Anadolu'daki eserlerde değişik şekilde uygulanmış, minare gövdelerinin alt kısımları taçkapı yan kanatlarına eklenerek kübik bir şekil verilmiş, kaidelerin taçkapıyla bir bütün oluşturmaları sağlanmıştır.⁶²⁰ Bu mimari üslup Memlûkluk mimarisinde Kaçmaz el-İshâkî medresesinin minaresinde görülür.⁶²¹ Genel Anadolu-Memlûkluk minarelerinin sistemi hep daire planlı olup, çeşitli iklim durumlarına göre tuğlalarla, taşla, ahşapla, renkli mermer ve kurşunla süslenerek inşa edilmiştir.⁶²²

5.15. Anadolu Sanatında Osmanlı'dan Önce Memluklu Etkileri

Akdeniz çerçevesinde konumlanan Anadolu, Biladüş-şam, Mısır tarih boyunca kültürel ilişkiler içindedir. Bu ilişki H.7.-9./M.13.-15. Yüzyıllarda Karamanoğulları Beyliği ile Memluklu arasında da devam eder. Memluklu etkisi, Karamanoğullarının mimarisinde taçkapı, minare, kemer, kubbe, plan vb. gibi bazı öğelerin kurgusu ile malzeme-teknik ve bezemelerde tespit edilir. Memluklu ile Karamanoğulları arasında ilişki 200 yıl sürmüştür.⁴⁰⁷ Memluklu- Anadolu Beylikleri son H.7./M.13.y.y.'dan itibaren yoğun kültürel-siyasi etkileşimler içinde olmuşlardır. Bu ilişkiler söz konusu devletlerin hüküm sürmüş oldukları topraklarda görülen mimari ve sanat unsurları Anadolu mimarisinin içine sızmasına neden olmuştur. "Memluklu etkileri" diyebiliriz. Bu etkileri güneydoğu Anadolu'da Gaziantep, Maraş, Adana ve Malatya şehirlerinde çok görebiliriz. Bilinliği üzere Anadolu'da gerçek özel İslam Türk sanatı ve mimarisi H.5./M.11.y.y.'dan itibaren başlamıştır. Öte yandan Memluklu Sultanı Gazneli Mahmud Kutuz b. Mahmud el-Havarizmi ve Biladüş-şam alimi İzzeddin b. Abdüsselam H.658/M.1260 tarihinde Ayni-Calut savaşında Moğollara karşı zafer kazanarak bütün Biladüşşam ve Antep bölgelerine kadar Memluklu nüfuzu altına almıştır. Antep ve çerçevesi uzun bir süre Memluklu Saltanatı ile Maraş ve el-Bistan'a hakim olan Memlukluların temsilcisi Dulkadiroğlulardır. Buna rağmen bazen Dulkadiroğluları arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu dönemde Memluklu-Anadolu ile de sadece siyasi ilişkiler içinde değil, aynı zamanda mimari ve sanat etkileşimi de oluşmuştur. Bunu en güzel örneği doğu, güney ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde karşılaştığımız Memluklu dönemine ait çeşitli mimari eserlerdir.⁶²³ (Şek:1-3).

Dulkadiroğullarının mimarisinde Memluklu etkileri, binalarında özellikle taçkapı, mihrap, minare, kemer, niş, kasnak, kubbe gibi unsurlarda yakından takip etmek mümkündür. Memluklu dönemindeki Dulkadiroğulları

⁶²⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.23.

⁶²¹ Eymen Fuad Seyyid, *el-Kâhire hitatuha ve tatavvuruha el-Umrâni*, C.2, s.173.

⁶²² Erdal Eser, "11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)", s.126, 127; Husnî Nuveyser, *el-İmaratu'l-İslâmiyye fi Mısır fi asrey el-Eyyubiyyin ve'l Memâlik*, s.242, 243, 247; Muna Behcet, *Te'siru'l Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateyni'l Eyyubbiye Ve'l Memlûkiyye Fi Mısır*, C:2, s.161-171.

⁴⁰⁷ Nermin Şaman Doğan, "Kültürel etkileşim; Karamanoğulları-Memluklu Sanatı", *Hacettepe üniversitesi Edebiyet Fakültesi Dergisi*, C:23, S.1, 2006, s.131, 134.

⁶²³ Şenay Özgür Yıldız, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", *Sanat Tarihi Dergisi*, S.1, C:xxv, 2016, s.85-87.

zamanından kalan eserler Nasıruddin Mehmet Bey'in H.805/M.1402 yıllarında yaptırmış olduğu medrese ve mescit ile Dulkadirli Beyi Alaüddeve'ye mal edilen eski Alaüddeve Camiidir. Gaziantep'te Sultan Kansu Gavri'nin yaptırmıştır olduğu mescit ve çeşme ise Memluklu döneminden kalan eserlerdir.⁶²⁴

Ramazanoğulları; bir Türkmen aşireti idiler. Adana ve civarında Ramazanoğulları Beylerinin devleti kurulmuştur. H.801-815/M.1399-1412 Çerkez Memluklu Sultanı Nasır Ferce b. Berkuk döneminden itibaren Memluklu hekimiyetinin altına girmişlerdir.⁶²⁵ Ramazanoğlu Halil Bey Adana Ulu Camiini H.914-915/M.1508-1509 tarihinde inşa ettirmiştir. Bu camide Biladiüşşam Memluklu tesiri, Mısır Memluklu tesirinden daha yakındır. Mesela, caminin minaresi tamamen Sultan Kayıtbay Şam Ümeyye Ulu Camiinin minaresi gibidir. Ramazanoğlu camiinin doğu dal kapısının dargahı üzerinde mukarnaslı kubbe bulunur. H.6/M.12. y.y.'da Şam'daki Nureddin Mahmud Zengi'nin mukarnaslı kubbesi dariüşşifasında görülür. Camiinin planı ve revaklarının küçük kremit kırmızı kubbesi tamamen Endülüslü Rasafa sarayı ve Fas Karaviyyin Ulu Camii gibidir.

Ramazanoğulları Beyliği eserlerinden olan Adana ulu camii cephesinde de ablak "siyah-beyaz" dönüşümlü olarak kullanılmasıyla elde edilmiş taş uygulaması vardır. H.635/M.1237 Zazadin Han'ın, aynı şekilde Aydın-Selçuk-İsa Bey ulu camiinin taçkapısında da görülen mülevven taş işçiliği Osmanlı döneminde özellikle Anadolu'da Adana, Gaziantep, Diyarbakır gibi malzemelerde bu Memluklu etkisi görülür.⁶²⁶ (Res:5-7, 14, 32) Ramazanoğulları döneminde Memluklu Sultanı ez-Zahir Çakmak döneminde H.842-857/M.1438-1453, Hoşkadem camii Kozan (Sis) ilçe merkezinde, çarşının içinde yer almaktadır.⁶²⁷ Bu cami önemi hem Ramazanoğulları hem de Çerkez Memluklu dönemlerine ait olmasıdır. Öte yandan bu camide Memluklu enine planı görülür. Bu camii H.853/M.1448 yılında Mısır Memluklu Sultanı ez-Zahir Çakmak emirlerinden Rumlu emir Abdullah Hoşkadem ile mimar Hamidullah tarafından yapılmıştır.

Yukarıdaki anlatıldığına göre H.8/M.14.y.y.'dan itibaren Memluklu hakimiyeti olduğu için Gaziantep'te Memluklu eserleri etkileri görülür. Memluklu devleti yıkıldıktan sonra Dulkadiroğullarının bölgelerinde Memluklu mimarisinin üslubu bitmeyerek Osmanlı mimarisine etkileri girmiştir. Örnek; Gaziantep, Maraş, Adana ve Malatya vb. güneydoğu Anadolu bölgelerindeki binaların özellikle taçkapı, mihrap, pencere, kemer, minare gibi unsurlarında, malzeme, teknik süsleme motifleri vb. Memluklu yoluyla girmiş olan güneyli etkiler görülmektedir. Ana Cephelerdeki pencere düzenlemeleri, nöbetleşe dizilen çok renkli taş işçiliği Biladiüşşam, Mısır ve Endülüslü yapılarında da sıkça görülen güneyli uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere H.9/M.15.y.y.'da Memluklu mimarisi vesilesiyle Endülüslü sanatının ve mimarisinin etkileri, Anadolu mimarisine geçmiştir. Bu sebeple bu bölümde Memluklu etkisini, Beyliklerin ve Osmanlı mimarilerinde tahkik edecektir.

⁶²⁴ Şenay Özgür Yıldız, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", s.87.

⁶²⁵ Mahmud Şakir, *Alahdul Memluki*, C:6, s.439, 440.

⁶²⁶ Şenay Özgür Yıldız, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", s.97.

⁶²⁷ Seda Bilasa Özden, "Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar", Gazi Üni SBE, Ankara, 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.5, 8.

5.15.1.Cephe

5.15.1.1.Taçkapı

Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Beylikler mimarisinde taçkapı özelliği dar ve uzun yapılmış. Taçkapıdan sağlanmaktadır. Silmelerle kuşatılan taçkapı, an tipi başlıklı ve kum saati kaideli ve silindirik gövdeli sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Üst kısmı palmet motifiyle tağlanan kavsarası, karşıdan üçgen şeklinde olup, altı sıra mukarnastan oluşur. Basık kapı kemeri iki renkli mermerden geçmeli olarak düzenlenmiştir. Celi süslü hatlı madalyonlar, kartuşlar ve geometrik motifli panolarla süslenen taçkapının iki yanında, mukarnas kavsaralı birer mihrabiye mevcuttur.⁶²⁸

H.740/M.1339 Ermenek Tol Medresenin doğu cephe ekseninde yer alan yedi sıra mukarnas kavsaralı taçkapısında, beden duvarından dışa taşkın, dar ve yükseliğinin fazla olmasıyla sağlanan dikey vurgu, yükseklik etkisi önemlidir. Özellikle taçkapı nişini sınırlayan altta mukarnas başlıklı, üstte ise gövdesi kaval silmelerle biçimlenen zencerek motifiyle bezeli çift katlı sütunceler ile kapının üzerinde dikdörtgen tepe penceresinin varlığı yüksekliği oluşur. Aynı taçkapının üslubu H.812/M.1409 yılında Niğe Akmedresenin taçkapısında görüldür. Niğe Ak medrese’de taçkapının mukarnas dizileriyle sonlanması Memluklu yapılarının cephelerinde bulunan kapı ve pencerelerin üzerinde de yaygın olan bir uygulamadır. Örneklerde kapı ve pencerelerde görülen mukarnas sıraları öğelerin yükseklik ve derinlik etkisini artırırken, estetik bir görünüm kazanmalarını da sağlar. Örnek olarak Kahire H.761/M.1359 Emir Beşir el-Gamar Medresesidir.⁶²⁹ Karaman’daki H.836-837/M.1432-1433 İbrahim Bey imaretinin taçkapısı yukarıda belirttiğimiz minaresi dışında, kuzey cephe eksenindeki dikdörtgen çerçevesi ve kademeli sivri kemerli süslü takapıdır. İki renkli geçmeli taşlarla biçimlenen (Memluklu müşahhar) basık kemerli kapıda, kemer alınlığında kitabenin alt bölümü ile kemer köşeliğinde yoğun olarak bitkisel süsleme görüldür.

Gaziantep’teki Dulkadıroğulları camilerinde 18’in harimine girişi sağlayan taçkapısı sivri kemerli niş içine almış mukarnaslı kavsaralı olmayan basık kemerli giriş şeklinde düzenlemiştir. Basık kemerli girişin üzerine mukarnaslı kavsara yerine dikdörtgen bir pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Bu taçkapı düzenlemesi Ömeriye camii H.8/M.14.y.y. Ali Neccer camii, Eyüboğlu Camii, İhsan Bey camii, şirvani Camii; H.10/M.16.y.y. Alaybek camii, Hacı Nasır camii, Tahtani camii, Handan Bey Camii; H.9.-10./m.15.-16.y.y. ortaları Ömer şeyh Camii, Karatarla camii, Ağa Camii, Kesikbaş Camii, Kozanlı Camii, Ayşe Bacı camii, Karagöz Camii girişlerinde görüldür. Osmanlı dönemindeki Gaziantep camilerinde Memluklu taçkapıları H.1132/M.1719 Hüseyin Paşa Camii ve H.1201/M.1786 girişlerinde görülmektedir. Gaziantep camilerinin taçkapılarında özellikle mukarnaslı kavsara, bu taçkapıların bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep camilerinden sadece ikisi şeyh Fethullah Camii ve Bostancı camii taçkapıları yan yüzlerinde yer alan mihrabiyele bulunmaktadır. Aynı şekilde Bostancı Camiinin taçkapısında mihrabiyele bulunur. Bu taçkapı üslubu klasik takapıdır. Memluklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu bölgesinde taçkapı kavsarası kalın iki kaval silme ile çerçeveselenmiştir. Taçkapıların alt kısımlarında yine

⁶²⁸ Ahmet Ali Bayhan, “Güneydoğu Anadolu’da Memlûk Hakimiyeti ve Bunun Marş’a Yansımaları”, s.371.

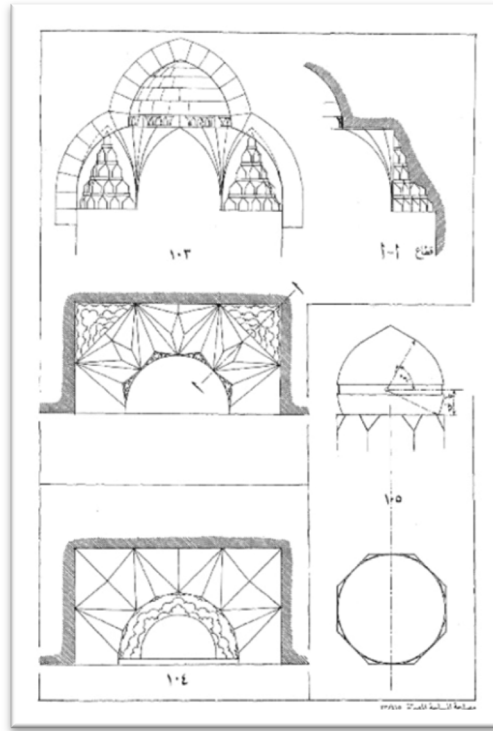
⁶²⁹ Nermin şaman Doğan, “Kültürel etkileşim; Karamanoğulları–Memluklu Sanatı”, s.134.

kaval silmelerle kuşatılmış, içleri mermer olan dikdörtgen ve kare panolar yer almaktadır. Basık kemer hizasına kadar yükselen bu panolardan sonra rozet ve ablak taşlar iki sıra halinde dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Kavsarayı çerçeveleyen ve tepe noktasına kadar sarımtırak ve ablak taşların yatay bloklar halinde dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan sivri kemerler, mukarnasların arasındaki geometrik şekiller, kaval silmeler ve müşahhar taşı uygulaması bu yapıda tamamen Memluklu etkileridir.⁶³⁰ (Sultan Nasır Hasan, Sultan Müeyyid Şeyh, Sultan Eşref Barasbay, Ummu Sultan Şaban dini yapıları), (Res:104-133).

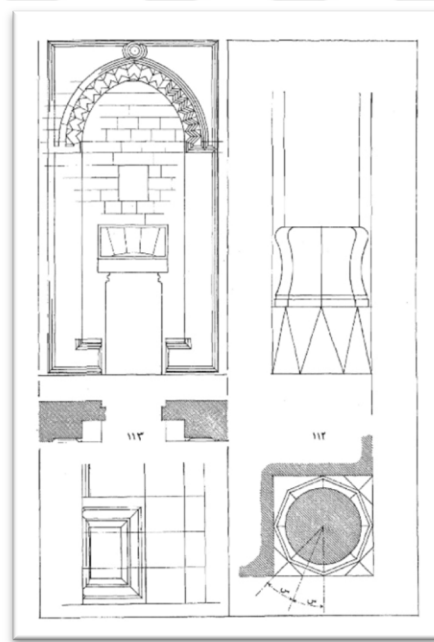
Memluklu mimarisinde Kahire’de H.8/M.14.y.y.’da ilk kavsaralı mukarnaslı taçkapı; H.684/M.1285 el-Savabi kubbesinin taçkapısıdır. Bu tarihten önce inşa edilmiş olan yapıların taçkapı düzenlemeleri çeşitlilik arz etmektedir. Kahire’de H.739-740/M.1339-1340 Tanboğa el-Meradani Camii (Res:55) ve H.747-748/M.1346-1347 Aksungur camii taçkapılarının düzenlemesi, Gaziantep camilerinin mukarnassız kavsaraya sahip giriş açıklığının üzerinde penceresi olan ve sivri kemerli niş içine alınmış taçkapı uygulamalarına benzemektedir. Mısır dışındaki örneklerde bu uygunlamayı görmek mümkündür. Taçkapı düzenlemesi gerek iki renk müşahhar ve ablak kullanımı, gerekse giriş açıklığının üzerinde yer alan pencere uygulaması bakımından Gaziantep’teki camilere benzemektedir. Bu yapılarda Gaziantep camilerinden farklı olarak giriş açıklığının üzeri basık kemer değil düz atkıdır. H.818-823/M.1415-1420 Sultan Müeyyid Şeyh külliyesinin kible duvarı üzerinde yer alan girişlerin kavsaraları Gaziantep camilerinde olduğu gibi mukarnassız ablak taşların yatay çizgiler halinde münavebeli olarak kullanılması ile oluşturulmuştur. Kahire’de H.770/M.1368 Ümmü Sultan Şaban taçkapısının içinde sivri kemer içinde pencerenin yer aldığı düz atkılı bir giriş vardır. (Şek:32), (Res:17). Memluklu taçkapılarının özellikleri sivri, üçlü, at nalı, yuvarlak çeşitli kemerli bir niş içine alınmış olan düz atkılı girişin üzerinde bir pencere dikkati çekmektedir.⁶³¹ (Şek:118-122).

⁶³⁰ Şenay Özgür Yıldız, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri”, s.88, 89.

⁶³¹ Abdullah Al’attar, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.59, 82, 83, 86,87, 98, 99; Şenay Özgür Yıldız, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri”, s.90.

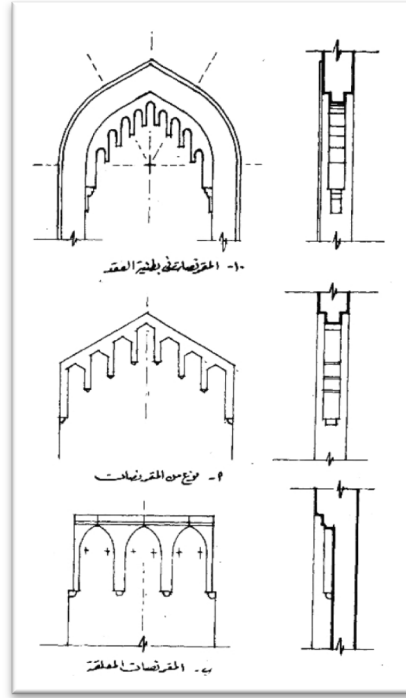
(Şek:118) Memluklu Çeşitli üçlü ve at nalı Kemerleri ve Kavsaraları.⁶³²

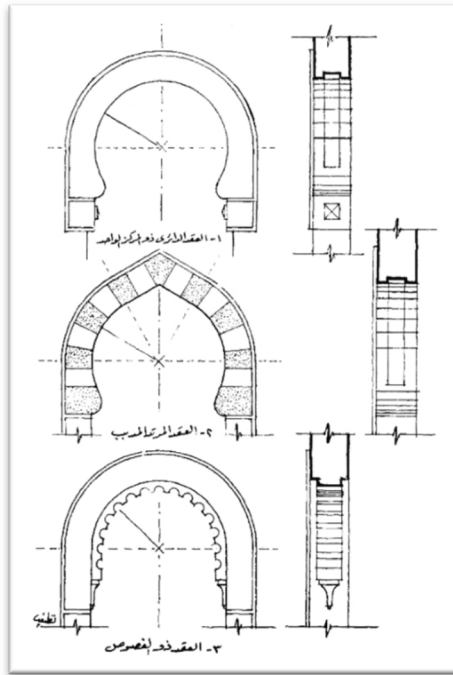
(Şek:119) Memluklu düğümlü geometrik basık kemer.⁶³³

⁶³² Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratül Arabiyye Bi Mısır*, şek:103-105.

⁶³³ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratül Arabiyye Bi Mısır*, şek:112, 113.

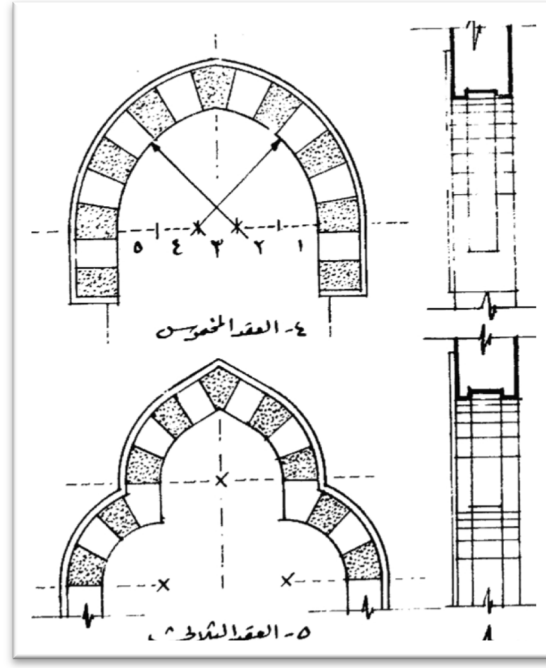
(Şek: 120) Memluku simetrik ve asimetrik kavsaralı taşkın mukamalı kemerleri.⁶³⁴

(Şek: 121) Memlulu çift merkezli teğet, sivri soğan ve dilimli pencik kemerleri.⁶³⁵

⁶³⁴ Abdüsselam **Nazif**, *Mebahis Fi Anasırıl İmaratil İslamiyye*, s.55.

⁶³⁵ Abdüsselam **Nazif**, *Mebahis Fi Anasırıl İmaratil İslamiyye*, s.49.

(Şek:122) Memluklu üçlü ve beş merkezli teğet almaşık kemerleri.⁶³⁶

Bu taçkapılarda, taçkapı düzenlemesinin dışında birçoğunda ortak bir başka özellik çok renkli taş “müşahhar, ablak ve mülevven” kaplamaların ve süslemede benzer motiflerin kullanılmasıdır. (Res:96,102-104,114,116,117,121,123,125). Gaziantep camilerinde taçkapı unsurların da köşe sütuncelerine pek yer verilmediği görülmektedir. Bostancı camii taçkapısında köşe sütuncesi, mukarnaslı başlığı ile Osmanlı uygulamalarının yansırken, gövdesindek zincirek geçmelerle de Memluklu etkilerini hatırlatmaktadır. Benzer şekilde köşe sütuncesi uygulamaları H.10/M.16. y.y. Kahramanmaraş taş medrese kümbeti başları taçkapı kemerinin köşe sütuncelerinde ve H.958/M. 1551 Diyarbekir İskender Paşa camii son cemaat mahalli pencerelerinden birisinin iki tarafında da görülmektedir.⁶³⁷

Ramazanoğulların dönemine ait Hoşkadem ulu camii vardır. Kozan (Sis) köyünde bulunur. Hoşkadem camiinin kuzeyindeki asıl giriş kapısı dışında, doğu cephesinde de bir girişi bulunmaktadır. Doğusunda bulunan kapı içten sivri kemerli olarak oluşturulmuştur. Bu kapı; doğu kanadına bitişik konumlanmış, hanut dizilerinin üst kısmına açılmaktadır. Caminin taçkapısı kuzey cephesinin merkezinde yer almaktadır. Caminin taçkapısına on bir basamakla çıkılmaktadır. Taçkapı üç dilimli kemerli bir niş biçiminde oluşturulmuştur. Camiye giriş basık kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır. Tipik Memluklu özelliğini gösteren bu taçkapının alındığındaki büyük yazının kartuşu

⁶³⁶ Abdüsselam **Nazif**, *Mebahis Fi Anasırıl İmaratil İslamiyye*, s.51.

⁶³⁷ Şenay Özgür **Yıldız**, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri”, s.98.

“Memluklu Sultanı egemenlik sembolü” içinde üç sıra nesihle H.852/M.1448 yılında Mısır Memluklu Sultanı emir Abdullah Hoşkadem tarafından yaptırıldığı belirtilen Arapça kitabe yer almaktadır.⁶³⁷ (Res:126, 127).

Aşık Paşa türbenin taçkapı silmelerinde örgülü düğümler ile süslenmiştir. (Şek:56, 57). Daha önce örgülü düğümler⁶³⁸ eski Mısır medeniyetinde taş düğümleri duvarın üzerinde görülmektedir.⁶³⁹ Bizans döneminde düğüm mozaik ile yapılmıştır. İslamiyetten sonra düğüm geliştirerek hem süsleme hem de mimari görev için kullanılmıştır. Ubeydiler “Fatimiler” döneminde örgülü düğümler görülmektedir. Akmar camiinde bunun örnekleri görülür.⁶⁴⁰ (Res:86). Memluklu döneminde Sultan Mansur kalavun külliyesinin mezarının kubbesinde birleşik düğüm örneği bulunur.⁶⁴¹ (Şek:9). Diğer örneğinde Memluklu Sultanı Nasır Mehmet b. kalavun medresesinin taçkapısının etkisi (Şek:99), (Res:8), Sungur Bey camii doğu taçkapısında ve Mardin Kızıltepe camiinin girişinde görülür. (Res:131).

5.15.1.2.Pencereler

Güney doğu Anadolu pencerelerin Memluklu etkileri görülmektedir. Memluklu minaresinden Karamanlı mimarisine pencere formu grupları geçmiştir. Karaman minaresinin pencereleri birkaç tip ile yapılmıştır. Örnek; Karamanoğlu İbrahim Bey camiinin pencere grupları üst, alt ve mihrap üstünde yuvarlak bir tepe penceresinden ışık almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi kuzey duvar son cemaat mahalli revağına açılan dört pencere bulunmaktadır. Dıştan dikdörtgen formu olan pencereler içte içeriye doğru genişleyen ve üstü yuvarlak kemerli nişler şekline dönüşmektedir. Alt sıra pencerelerde görülen bu durum tepe pencerelerinde de aynen tekrarlamıştır. Karaman-Dilbasan (Fasih) camiinin kuzey cephesinde giriş kapısı üzerinde bir dikdörtgen tepe penceresi vardır.⁶⁴²

Bu dikdörtgen tepe penceresi, giriş ve taçkapıların üzerinde Memluklu mimarisinde meşhurdur. Bu sebeple bu dikdörtgen tepe pencerelerinin formu Memluklu etkisidir. Memluklu mimarisinde bu tepe penceresinden birkaç çeşit pencereler bulunmaktadır. Örnek; H.693-703/M.1295-1303 Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun medresesinin kandaliye “tek yuvarlak şebekeli pencere” girişi (Şek:91), (Res:8), H.703/M.1303 Salar ve Sencer el-Cevuli hangatulmedresesinin dikdörtgen tepe penceresinin taçkapısı, H.706-709/M.1306-1310 Sultan II.Baybars hangahının taçkapısının içindeki katlı pencereler (Şek:12), (Res:54). Birinci katta dikdörtgen şebekeli tepe penceresi, ikinci katta ise ablak yuvarlak boş pencere bulunur. Akbağaviye medresesinin girişindeki

⁶³⁷ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar”, Gazi Üni SBE, Ankara, 2009 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.9-11.

⁶³⁸ Örgülü düğümler; “Cift”; جفت asıl olan bu kelime Farsçadan Arapçaya girmiştir. Cift; Arapçada mail ve Türkçede eğimli demektir. Memlûklü mimarisi ıstılahında çift taşlı ve mermerli düğüm süslemesi demektir. Bunun için eğer düğüm süslemesinde birkaç eğimli çizgi bulunursa, Memlûklü ıstılahında çiftun laib جفتلاب denilir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.29; Husameddin Mustafa Nur, *el-İmaratü'l Mısriyye el-Kadime ve asaruha ala el-İmaratü'l İslamiyye*, Kahire, 2005, s.184.

⁶³⁹ Hüsamüddin Mustafa Nur, *el-İmaratü'l Mısriyye el-Kadime Ve Asaruha Ala el-İmaratü'l İslamiyye*, Kahire, 2005, s.184.

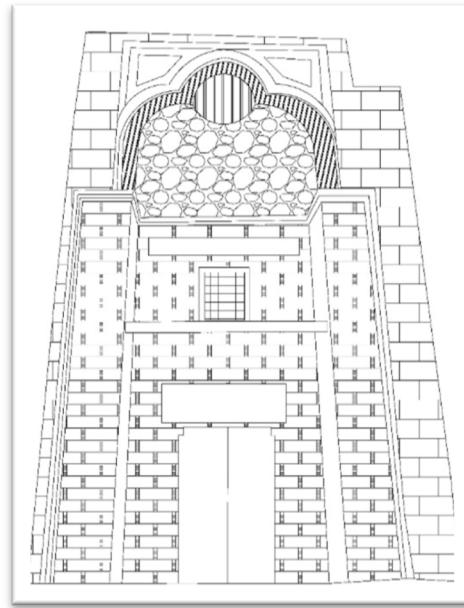
⁶⁴⁰ Ahmet Fikri, *el-Cevami Vel Medaris Fil Asır el-Fatimi*, Mararif Yayınevi, Kahire, 1965, C:1, s.202.

⁶⁴¹ Wolfred Josef Dolly, *el-İmaratü'l Arabiyye bi Mısır*, s.5.

⁶⁴² Osman Nuri Dülgerler, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s.48, 49, 52, 53.

taçkapısında şebekeli dikdörtgen tepe penceresi (Res:67), Mihmandariyye medresesinin sağır kandalıye taçkapısının üzerindedir. Tanboğa el-Meradani taçkapısının şebekeli mukarnaslı dikdörtgen tepe penceresi (Res:55), H.756/M.1355 Şeyhul-Nasrî el-Ömerî hangahının taçkapısının mukarnaslı şebekeli yatay dikdörtgen tepe penceresi (Res:69), Sultan Nasır Hasan camiulmedresesinin taçkapısında mukarnaslı şebekeli dikdörtgen penceresi, (Res:22), H.803-813/M.1400-1410 Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangahının taçkapısında boş dikdörtgen tepe penceresi (Res:60), emir Kusun el-Nasrî camiinin taçkapısında dikdörtgen tepe penceresi vb. gibidir.⁶⁴³ Zeyne camiinde mihrap üstündeki yuvarlak bir tepe penceresinden ışık almaktadır. Bu pencerenin yeri ve tarzı tamamen Memluklu etkisidir.

Gaziantep Dulkadiroğullarının camilerinde mukarnaslı kavsaranın altında pencere uygulaması görülmektedir. Mısır'daki örneklerinde ise mukarnaslı kavsaranın mevcut olduğu örneklerde dahi giriş açıklığının üzerinde bir pencere bulunmaktadır. (Res:96,102-104, 114,116,117,121,123,125) Memluklu Kahire'sinde H.735/M.1335 Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiinin (Şek:16), H.757-764/M.1356-1362 Sultan Nasır Hasan b. Kalavun camiulmedresesinin (Şek:29), H.785/M.1383 Aytumuş el-Becasi camiinin vb. anıtsal nitelikteki taçkapıları pencere uygulanmasının görüldüğü örneklerdir.⁶⁴⁴ (Şek:123) Daha sonra bu Memluklu etkisi, erken Osmanlı mimarisine nakledilmiştir. Osmanlı sanatında Memluklu etkisi bölümünde bu etkileri göstereceğiz.

(Şek:123) Aytumuş el-Becasi Caminin Taçkapısının Tepe Penceresi; Halit İmam 2020.

⁶⁴³ Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.84, 87, 89, 95, 99, 101, 107, 115, 124, 154; Abdullah **Al'attar**, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.72-74.

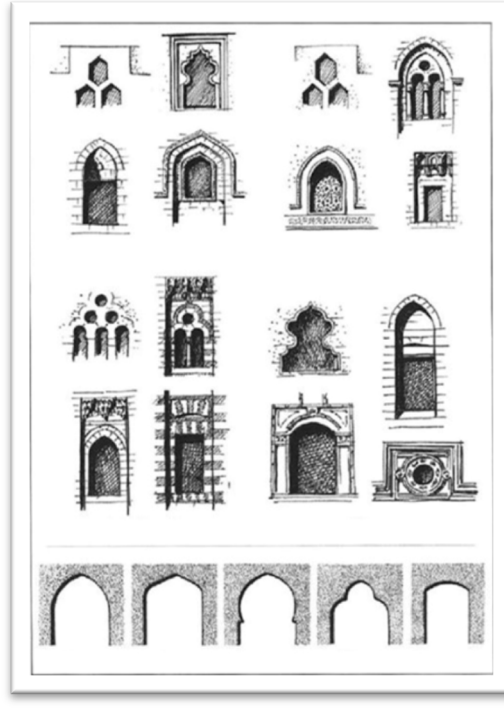
⁶⁴⁴ Abdullah **Al'attar**, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.76, 77, 94, 95, 106, 107; Şenay Özgür **Yıldız**, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", s.90.

Bilindiği üzeri Anadolu'da giriş açıklığının üzerinde penceresi olan erken tarihli bir örnek de H.6/M.12. y.y. Konya II.Kılıç Arslan türbesinin mukarnaslı taçkapısındadır. Ancak Memluklu taçkapılarında çeşitli pencereleri kullanılıp Beyliklerin taçkapı pencerelerini çokça etkilemiştir. Gaziantep camilerinde cephelerinde yer alan pencereler cephe boyunca yükselen kemerli nişlerin içine açılmış düz atkılı pencereler şeklindedir. H.6/M.12. y.y.'da Biladül-Mağrib "kuzey Afrika" ve Mısır'da Ubeydi Fatımilerle başlayan cephelerde uzun sağır niş kullanımı Eyyubi mimarisinde devam etmiş ve Memluklu mimarisinin karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Memlukluların cephenin yüksekliği boyunca uzatarak kullandıkları nişleri Memluklulardan önce Büyük Selçuklular da kullanmışlardır. Kahire'de ve Anadolu'daki cami, türbe, medrese, hangah, saray vb. cephelerinde pencerelerle hareketlendirilmiş ve taşla tatbik edilmiş olarak görmekteyiz.⁶⁴⁵

H.6/M.12 y.y.'da Anadolu Selçuklu yapılarında sağır ve pencerelerle hareketlendirilmiş her iki türden nişin bir arada uygulandığı örneklerden biri Konya II.Kılıç Arslan türbesidir. Gaziantep camilerinin cephelerinde de görülen bu nişler yuvarlak kemerli veya sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Gaziantep Ağa camii'nin son cemaat mahallide yer alan pencereler yuvarlak kemerli nişler içine yerleştirilmiş düz atkılı pencerelerdir. Atkının üzerinde müşahhar taşların dönüşümlü olarak sıralanmasından oluşan sivri kemer yer almaktadır. Ali Neccar camii son cemaat yerinde yer alan pencereler ve Eyüboğlu camii cephelerinde bulunan pencereler ise sivri altlı üstlü yerleştirilmiş düz atkılı pencereler dikkat çekmektedir. Bu uygulama İhsan Bey camii son cemaat mahalli pencerelerinde görülür. Bu örneklerin her birinde alınlıklar, müşahhar ve ablak kemerlerle hareketlendirilmiştir. Bu şekilde niş içine alınmış ve renkli taşlarla hareketlendirilmiş pencere uygulamaları Memluklu bölgeleri etkilerini kaş kemer içine alınmış süsleme bitkisel motifler bulunmaktadır. Örnek; Gaziantep Bostancı camii son cemaat mahallinde görülen pencere kaş kemer içine alınmış ve bitkisel süslemelerden oluşan bir kompozisyonla tezyin edilmiştir. Boyacı camii'nin güney cephesinde yer alan pencereler yuvarlak kemerli pencere olarak düzenlenmiştir. Şeyh Fetullah camii'nin son cemaat mahallindeki atkılı pencereler sivri kemerli alınlıklara sahiptir. Pencerenin atkısı üzerinde gül kuruşu ve ablak renklerin dönüşümü ile uygulanan müşahhar taş işçiliği Biladüşşam "Halep, Şam, Kudüs" şehirlerinde ve Kahire'deki el-Mulk el-Cukindar camii'nin taçkapısında gül kuruşu H.719-732/M.1319-1331 görülen Memluklu yapılarının atkı şekillerini hatırlatmaktadır. Daha önce Eyyubi mimarisinde kemerli nişli pencereler vardır. Memluklu mimarisinde bu Eyyubi kemerli nişli pencere sistemi gelişmiştir. (Şek:124). Bu pencere tarzı gelitikten sonra Memluklu tarafından Dulkardiroğullarının mimarisini etkilenmiştir.⁶⁴⁶ (Res:96-125).

⁶⁴⁵ Şenay Özgür **Yıldız**, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", s.91-93.

⁶⁴⁶ Abdullah **Al'attar**, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.70, 71; Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.137; Şenay Özgür **Yıldız**, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri", s.93.

(Şek:124) Memluklu çeşitli pencere tarzları.⁶⁴⁷

Öte yandan Ramazanoğulların Hoşkadem camiinin Kuzey cephesinde dört, güney cephesinde iki, doğu cephesinde sekiz, batı cephesinde de orijinalinde bir penceresi bulunmaktadır. Batı cephesinde daha sonradan özensiz dikdörtgen biçimli bir açıklık yapılmış; bu da günümüzde kapı ile kapatılmak suretiyle müezzin odasının girişi olarak kullanılmaktadır. Üst kısımdaki pencereler yüksek, çok derin olmayan bir niş içerisinde, yuvarlak kemerli olarak oluşturulmuştur. Alt kısımdaki pencereler ise, dıştan dikdörtgen planıdır. Tüm pencereler içeri doğru açılmaktadır. Aynı cephede alt kısımdaki pencereler içten sivri kemerli olarak oluşturulmuştur. Doğru cephesinde birbirine bitişik konumlanmış hanut dizileri yer almakta; bunun üst katına denk gelen harim kısmına ait sekiz pencere ile yine harim kısmına denk gelen bir giriş kapısı yer almaktadır.⁶⁴⁸ (Res:126, 127).

5.15.1.3.Kemerler

Dulkadiroğulları bölgelerindeki Gaziantep camilerinde kullanılan çeşitli kemerler bulunmaktadır. Bunlar şöyledir; Başta sivri kemer olmak üzere, dilimli kemer, sivri kemer biçiminde at nalı kemer, ikiz kemer, dilimli ikiz kemer, kaş kemer vb. kemerler tatbik edilmiştir. Bu Gaziantep kemerleri, tamamen Memluklu kemerleridir. İhsan Bey camiinin pencerelerinin kemerleri ikiz kemer sivri kemer tarzındadır. Kahir’de H.703/M.1303 Salar ve Sincir el-Cevuli hangatulmedresesinin üst kısımlarında yer alan nişler de dilimli ikiz kemerlidir. Bu ikiz kemerli nişler Memluklu mimarisinden Anadolu mimarisine geçmiştir. Gaziantep camilerinde kemer çeşitlileri arasında görülen bir başka kemer tarzı da Şirvani camii taçkapısında uygulamaya benzeyen kemerler Adana ulu camii pencere

⁶⁴⁷ Mısır Arkeoloji arşivindeki Selahaddin Kalesinde, *Memluklu Mimarının Resim Öğelerinin Sicili*, 2005.

⁶⁴⁸ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar”, s.9, 10, 12.

alınlığında ve Elbistan ulu camii son cemaat mahallinde yer alan pencerenin alındığında görülür. Gaziantep camilerinin şerefe altlarındaki mukarnasların üslubu, gövdelerinde yer alan zencirekle ve zikzaklı bilezikler, Memluku düğümlü kemerler, dilimli ve yuvarlak kemerli kuşaklar vb. tamamen Memluklu mimarisinden Anadolu'ya geçmiştir.⁶⁴⁹ (Res:96, 106, 102-104, 114, 116, 117, 121, 123, 125, 129).

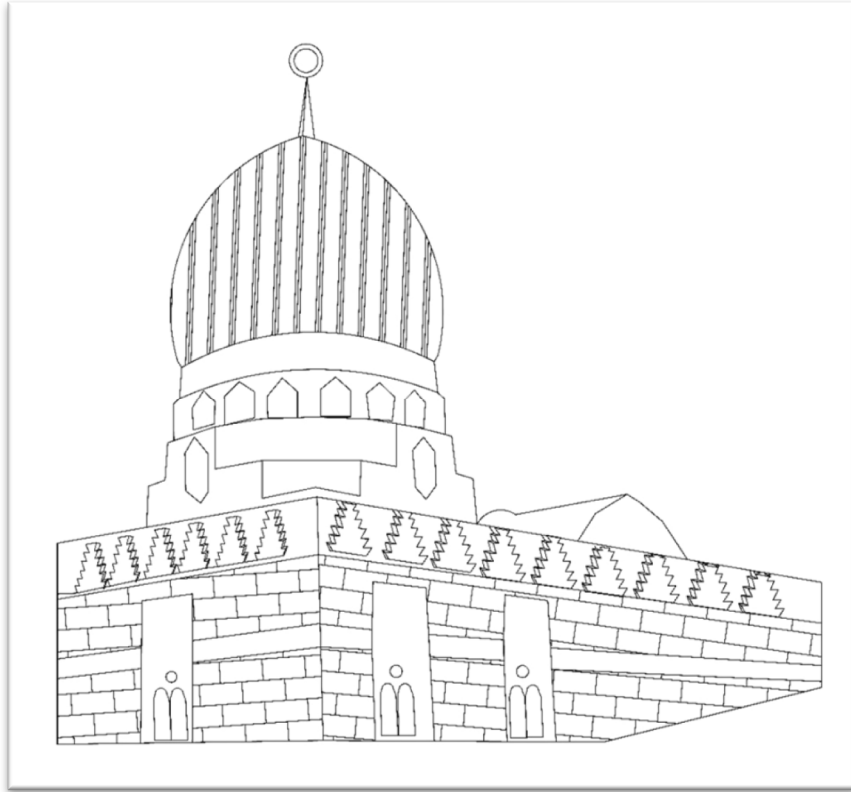
5.15.1.4.Örtüler

Başka Memluklu etkisi, Karaman enine mimarisinde görülür. Memluklu mimarisinde meşhur olan dam düz, kubbeli ya da çeşitli tonoz ile yapılmıştır. Mutlaka Memluklu mimarisindeki Mısır'da çatılı damı kullanmamışlardır. Belki çatı damı varmış. Ancak bu örtüden günümüze gelmemiştir. Memluklu iklim sebebiyle çatı tercih edilmemiştir. Genel Memluklu malzemeleri damda; ahşap, moloz taş, sert taş bulunur. Ama dam inşaat faaliyetlerinde tuğla çok nadir kullanılmıştır. Sultan ez-Zahir Berkuk hangatulmedresesindeki ön yüz cephesindedir. (Şek:67), (Res:132)

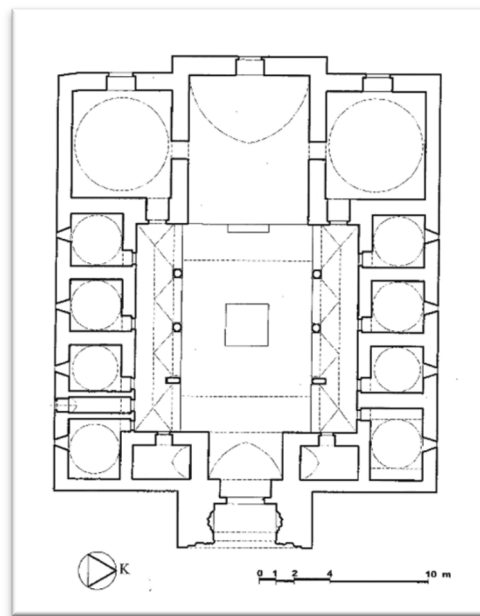
Bu Memluklu etkisi, Karaman mimarisindeki Zeyne camiinde tavan son cemaat revağında olduğu gibi ahşap kirişler üzerine düz dam şeklinde iken son cemaat mahallinde vardı. Ne var ki! Onarımdan sonra çatılı dam yapılmıştır. Orijinal sistemi değiştirmiştir. (Şek:97). Aynı şekilde tamamen Memluklu ahşap damı, Araboğlu camiinde görülür. Bu camiinin damı düz ahşap kaplamadır. (Şek:96). Niğde Karaman Akmedresenin girişi eyvanı 5.55 x 3.25 m. Ölçüsünde ve tonozlu örtülüdür. Memluklu mimarisinin medreselerinde meşhur olan beşik tonoz örtüsüdür. Ana eyvanının sol tarafında kubbe “mezar kubbesi” konmuştur. Bu üslup Memluklu etkisidir. Bu kubbenin üslubu H.695-703/M.1295-1303 Sultan Nasır Nasır Mehmet b. Kalavun medresesinin kible eyvanının sol tarafında mezar kubbesi bulunmaktadır. Zaten kubbenin trompları; Dilimli sivri üçgenlerinin tromplarıdır. Bu dilimli tromplar H.749/M.1348 Hunat Ümmü Ünuk hangahının (Şek:125), H.8/M.14.y.y.'da el-Sadat el-Malikiye türbelerinin, H.835-845/M.1430-1440 Hatice Ümmül-Eşref türbeleri kubbelerinin troplarında bulunur. Memluklu mimarisinde meşhur olan iki taraflı kubbe “çift kubbe” ana eyvanının yanındadır. Örnek; H.803-813/M.1400-1410 Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangahının (Şek:95), (Res:133) ve H.818-823/M.1415-1420 Sultan Mğeyyid Şeyh külliyesinin çift kubbelerinde bulunmaktadır. (Şek:35). Bu Memluklu etkisi, Karaman medreselerinde Karaman Hatuniyye medresenin (Şek:126) ve Niğde Akmedresenin çift kubbeleri gibidir.⁶⁵⁰ (Şek:127).

⁶⁴⁹ Abdullah **Al'attar**, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.64, 65; Şenay Özgür **Yıldız**, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri”, s.93, 94.

⁶⁵⁰ Abdullah **Al'attar**, *Delilüleser el-İslamiye Bimedinetil Kahire*, s.86-89, 104, 105, 110, 111, 116, 117, 122, 123.

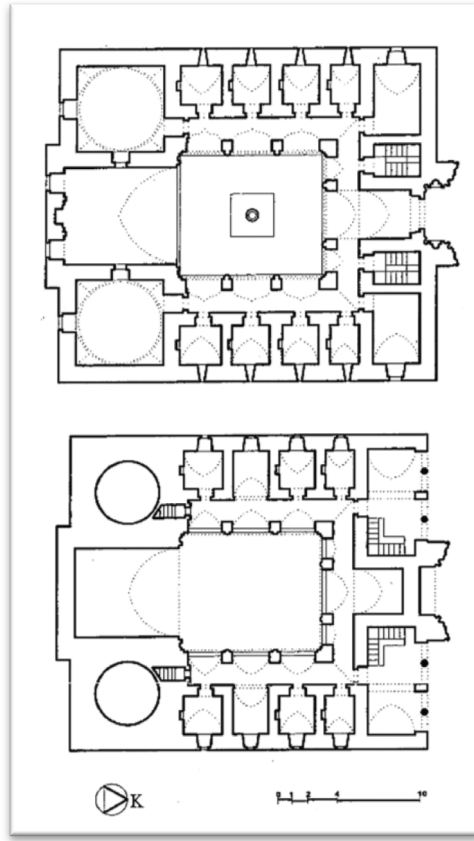

(Şek:125) Hunat Ümmü Üruk hangahının Dilimli Kubbesi, Halit İmam 2020.

(Şek:126) Karaman Hatuniye Medrese Planı.⁶⁵¹

⁶⁵¹ Osman Nuri **Dülgerler**, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, şek:54.

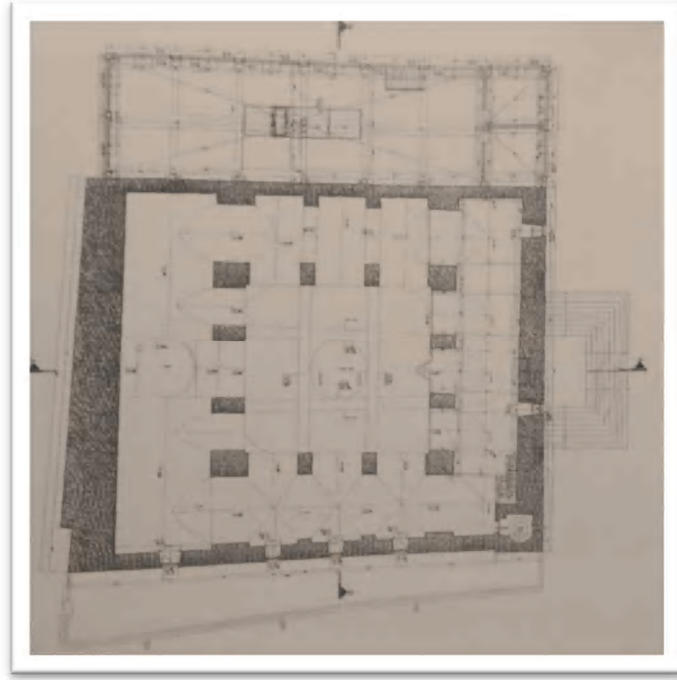

(Şek:127) Niğde Ak medrese planı.⁶⁵²

Öte yandan Ramazanoğulları mimarisinde Hoşkadem camiinin örtüleri yapının ortasında iç içe kubbe yer almaktadır. Alt kubbe ve Mihrap önü kubbesi Türk üçgeni bulunan, üst kubbe ise pandantif geçişlidir. Bu kubbe on iki paye üzerinde yükselmektedir. Diğer kısımlar ise; üzeri çapraz tonozlarla örtülü sivri kemerlerle çevrilidir. Sadece batıdaki giriş kapısının bulunduğu kısım beşik tonoz örtülüdür. Anadolu ve Memluklu bölgelerindeki diğer ulu camilerinde de görülen bir unsurdur. Orta kısmında üzeri oturan kubbe, şekli bakımından çok değişik bir tarz arz etmektedir. İki kubbe halinde olan orta kubbeden alttaki büyük, üstteki ise daha küçük ölçüde yapılmıştır. Bu şeklin Türk mimarisinde fazla sayıda görülmemesi nedeniyle orijinal olmadığı düşünülmektedir. Muhtemelen orta kısmı örten büyük kubbenin üzerinde, daha önceden Memluklu açık avlu sistemi bir aydınlık feneri bulunmaktayken, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid dönemindeki H.1309/M.1891 tarihinde restorasyonunun faaliyetleri yapılan onarımda fener kısmı kubbe yapılmak suretiyle üst üste iki kubbeli hale getirilmiş olduğu düşünülmektedir.⁶⁵³(Şek:128), (Res:127)

⁶⁵² Osman Nuri **Dülgerler**, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, s.55.

⁶⁵³ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar”, s.9, 10, 12.

(Şek:128) Adana-Kozan ‘Sis’ Memluklu Hoşkadem ulu camiinin planı.⁶⁵⁴

5.15.1.5.Minareler

Güney doğu Anadolu bölgelerindeki Birecik dini yapılarında genel olarak minareleri H.6/M.12. yy.’ın ikinci yarısından itibaren Anadolu’da inşa edilen minarelerde iki tip karşımıza çıkmaktadır. Birincisi güney doğu Anadolu tipi Artukluların hüküm sürdüğü bölgelerinde görmektedir. Bunlar kesme taş malzemelerden yapılmış olup, kare kaideli ve kare gövdelidirler. İkinci tüp minareler H.6/M.12. yy.’ın ikinci yarısında itibaren Doğu ve orta Anadolu’da inşa edilen çeşitli örnekler bulunan silindirik veya dilimli gövdeli minarelerdir. Birecik ulu cami minaresi kare kaideli sekizgen pabuçlu ve silindirik gövdelidir. (Memluklu etkisi) Anadolu Türk mimarisinde bu formda birçok minare inşa edilmiştir. Diyarbakır Lala Bey camii H.10/M.16 yy., Van Hisrev Paşa camii M.1562-63, Savur ulu camii H.9/M.15.yy. Camiidir.⁶⁵⁵

Dulkadiroğullarının minareleri örnekleri; Gaziantep camilerinde görülen minareler silindir veya çokgen gövdeli tek ya da ikiz şerefeli minarelerdir. Memluklu üslubuyla ilk minare Boyacı Camiinin minaresidir. Şerefenin altındaki mukarnasların üslubu yapıdaki diğer Memluklu etkisidir. Gaziantep’te Dulkadiroğulları ve Memlukluların hüküm sürdüğü dönemlerde birkaç eser inşa edilmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde Memluklu etkisi Anadolu minarelerinde Kahramanmaraş Ulu Camii Minaresi ve Kahramanmaraş H.915-916/M.1509-1510 Şems Hatun camii minaresi bu özelliklere sahip bir uygulamadır. Gaziantep Şeyh Fetullah camii minaresinin gövdesinin alt kısmında yer alan zencirek şeklindeki ve gövdenin üstünde bulunan zikzak motifli

⁶⁵⁴ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar”, Gazi Üni SBE, Ankara 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.33.

⁶⁵⁵ Muhammet Kurucu, “XIII-XX.Yüzyıllar arasındaki Birecik’teki Mimari Eserler”, s.152.

bilezikler bu dönemdeki camilerin minarelerinin çeşitli Memluklu unsurları ile etkilenmesinin örneğidir. Eski Alaüddeve camii minaresinin gövdesinin ortasında da yine bir zencirek bilezik bulunmaktadır.⁶⁵⁶ “Ablak silsilesi”. (Res:97,99,101,106,118,119,120,124,127). Anadolu’da o dönemde (H.8.-10./M.14.-16.yy.ların arası) etkin olan Selçuklu ve Memluklu ile mahalli birtakım özellikleri bünyesinde barındıran minare, yaklaşık 22 m. Yüksekliğe sahiptir.⁶⁵⁷

5.15.1.6. Sebil ve Küttab (Mektep)

“Çerkez Memluklu zamanında Sebil-Küttablar daha da geliştirilmiştir. Memluklular Mezarlığındaki Sultan Fece b. Brekuk hangahında M.1400-411 ana cephenin iki ucuna yerleştirilmiş iki cepheli ve dikdörtgen planlı mekanlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. M.1479 tarihli Sultan Kayıtbay Sebil-Küttabı, en eski müstakil örnek olması yanı sıra anıtsal hangah ve han gibi çeşitli yapılara bitişik olarak inşa edilen Sebil-Küttabların bodrum katlarında sarnıçlar yer almaktadır. Bir, iki ve üç cepheli olarak yapılan Sebil-Küttabların alt katında genellikle dikdörtgen planlı, üst katında ise çoğunlukla alttaki sebinin planını tekrarlayan, ancak kemerlerle dışarı açık, daha çok Anadolu’daki yazlık mektepleri çağırıştır küttab yer almaktadır. Mısır’da Osmanlı dönemindeki yapı grupları arasında sayıca en çok olanı Sebil-Küttablardır. Osmanlı mimarisine yeni bir yapı tipi kazandırması açısından ayrıca büyük bir öneme sahip olan bu yapılar, her ne kadar bir yapı biçimi olarak H.8./M.14. ve H.9./M.15.yy.larında Memluklular döneminde inşa edilmeye başlanmışsa da, mimari ve süsleme açısından en dikkate değer örnekleri Osmanlılar zamanında ortaya konmuştur. 300 kadar olduğu sanılan Sebil-Küttablar, H.12./M.18.yy.’ın ortalarına kadar Memluklu tipine sadık kalınarak inşa edilmiştir.”⁶⁵⁸

5.16. Malzemeler

Anadol-Memluklu malzemeleri cami, hangah, türbe vb. yapılarında taş, tuğla, mermer, mavi ve yeşil çini, alçı ve devşirme malzemelerinin inşa ve süsleme malzemeleri olarak kullanıldığı bulunmaktadır.

5.16.1. Taş

Anadolu-Memluklu mimarilerin ana bina malzemeleri olan taşın, Beylikler döneminde de aynı taş kullanıma devam edilmiştir. Anadolu Selçuklu, Memluklu, Beylikler ve Osmanlı mimari yapılarında taş en çok kullanılan malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Cami, hangah, medrese, külliye, türbe vb. gibi yapıların duvarlarının iç ve dış malzemeler taşıdır. Taş malzemeleri, Kayseri Hunat Hatun külliyesi, Darüşşifa çift medrese, genel olarak Anadolu-Memluklu dini mimarilerinde bulunur. Mısır’da Sultan I.Baybars mederesesi ve ulu camii vb. gibidir.

Kesme taş, örgü, köşe bağlaması ile kapı pencere gibi açıklıklarda sık kullanılmıştır. Anadolu’da Kayseri Sıraçlı kümbeti, Niğde Sungur Bey camii, Damsa Taşkın Paşa camii, Mısır’da Mansur Kalavun Külliyesi, Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camii ve medresesi, Almas el-Hacıb camii, emir Kusun en-Nasırî camii vb. Bunların

⁶⁵⁶ Şenay Özgür Yıldız, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri”, s.94; 95.

⁶⁵⁷ Ahmet Ali Bayhan, “Güneydoğu Anadolu’da Memlûk Hakimiyeti ve Bunun Marş’a Yansımaları”, s.372.

⁶⁵⁸ Ahmet Ali Bayhan, “Kuzey Afrika’da Bir Türk Yurdu; Mısır”, Bayhanahmetli@hotmail.com, s.87, 92.

dışında köşe bağlama ile kapı ve pencere açıklıklarının kemer ve sövelerinde de kesme taş kullanılan binalar bulunmaktadır.

5.16.2.Mermer

Anadolu-Memluklu mimari anıtlarında mermerin tek başına duvar örgüsünde kullanıldığı binalar bulunmaktadır. Ancak Memluklu mimarisinde müşahhar, Ablak ve mülevven renkli mermer, Anadolu mimarisinde daha çok kullanılır. Duvarlar yanında özellikle yapı, pencere, lento, taçkapısında tepe pencere açıklıkların söve ve kemerler ile sütun ve dikey bir şekilde birbirine kenetlenmesi süreti gibi taşıcılar ve kitabelerde mermermalzeme kullanılmıştır.

kaplamalar- mermer mozaikleri “ vazarah”⁶⁵⁹ Duvarlara mermer elemanlar düğmeleme "kaplama" şeklinde hem binayı güçlendirmek, hem de süsleme maksadiyle uygulanmıştır. Firavunlar döneminden başlayarak Osmanlı dönemine kadar örnekleri görülebilir. Firavunlar döneminde sadece süsleme maksadiyle kullanılmış⁶⁶⁰ olmasına rağmen Bizans döneminde ve daha sonra İslami dönemde, süslemenin yanında binaları güçlendirmek amacıyla uygulanmıştır.⁶⁶¹ Bu tarz her bir dönemde gelişmiş, Memluklu döneminde ise en güzel örneklerini vermiştir. Yavuz Sulan Selim döneminde Mısır mermerleri Memluklu binalarından İstanbul’a taşınmıştır.⁶⁶² Kanuni Sultan Süleyman döneminde Çoban Mustafa Paşa Mısır seferinden sonra Mısır’dan getirdiği mermerleri kullanarak yaptırdığı camide mermer kaplamaların güzel bir örneği görülür.⁶⁶³ Mahalli Mısır mermer kaplamaların uygulanması ya siyah-beyaz, ya da kırmızı-beyaz şeklindedir. Memluklu döneminde ise renkler aynı olmakla beraber şekilleri değişmiş ve gelişmiştir. Örnek: Sultan Nasır Hasan b. Kalavun camiulmedresesinin küçük mermer mozaiklerinin biçimleri ‘hurda’⁶⁶⁴ döşemeleri ‘balatalar’⁶⁶⁵ ve Kansu Gavri külliyesinin medrese bölümündedir.⁶⁶⁶ Yavuz Sultan Selim bu mermerleri görünce duygularını şöyle ifade etmiştir. **“Bu medrese Sultan medresesi değil, Tüccar medresesidir”**⁶⁶⁷. Bütün ile mermer malzemeden yapılmış olan Kırşehir Aşık

⁶⁵⁹ Vazarah, Asıl olan bu kelime Arapçada n gelmiştir. Arapçada bu kelimenin çoğulu vazarat’ tır وزارات. Vazarah kelimesi, azar أزر kelimesinden türetilmiştir. Arapçada azar anlamı; kuvvet, güçlü, şiddet, destek vermek. vb. Memlûklü mimarisi istilâhında vazarah ruhamiyye bulunur. Vazarah anlamı; burada şöyledir; renkli dikdörtgen ya da kare mermer iç ve dış duvarın örtüsüyle kaplanmış; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.121.

⁶⁶⁰ Hüsamüddin Mustafa Nur, “el-İmaratül Mısıriyye el-Kadime Ve Asaruha Ala el-İmaratil İslamiyye”, Ayn Şems Üni, Kahire 2005, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.165.

⁶⁶¹ Ferid Şafii, *el-İmare el-Arabiyye Fi Mısır el-İslamiyye*, s. 153.

⁶⁶² İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-Idduhur*, C:4, s.1101.

⁶⁶³ İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-Idduhur*, C:3, s.1095-1098; Ahmet Efe, **Osmanlı tarihi**, Ankara, 2012, s.167; Heba Nael Barakat, “Further obserations on the Çoban Mustafa Paşa’ mosque at Gebze”, *Mutuıffa Dergisi*, 1993, s.18,20-24.

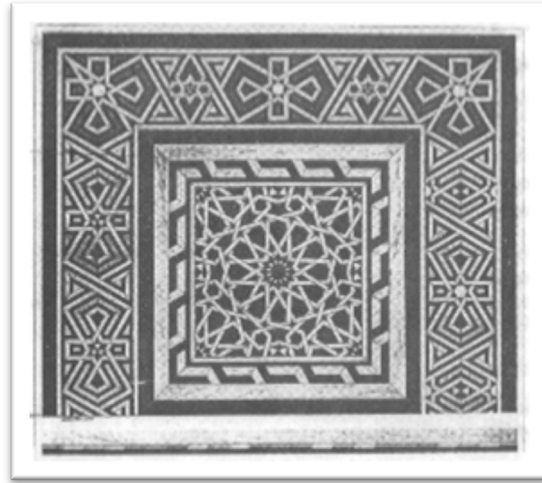
⁶⁶⁴ Hurdah; خرده Farsça bir kelimedir. Farsçadan Arapçaya geçmiştir. Farsçada bu kelimenin anlamı; küçük eşyalar demektir. Arapçada ki Memlûklü mimarisi istilâhında bu kelimenin anlamı; küçük renkli mermer geometrik ve bitkisel mozaikleri demektir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.40.

⁶⁶⁵ Balat, Arapça bir kelimedir. Bu kelimenin tekili balatah’tır. Türkçede taş döşeme, zemin döşemek suretiyle yapılan döşemeye balat denmektedir; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye’de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.65; Asım Rızık, *Mucem Mustalahatu’l-İmatah Ve’l Finunul-İslamiyye*, s.36.

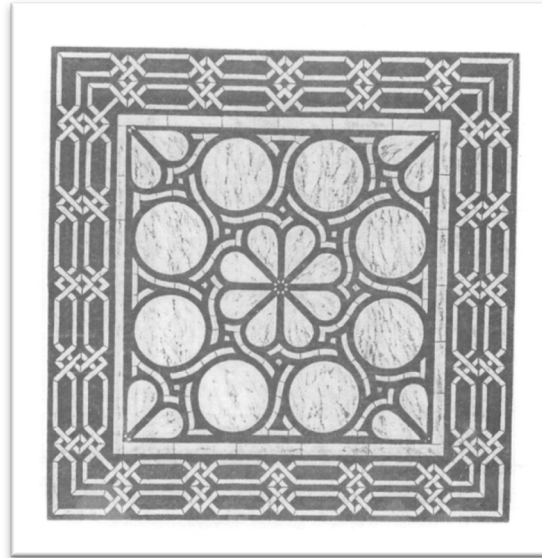
⁶⁶⁶ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratül Arabiyye bi Mısır*, s.7.

⁶⁶⁷ Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.287.

Paşa Zade türbesi, Sivas Güdük Minare'nin silindirik gövdenin altındaki kare kısmında inşa malzemesi olarak tamamen düzgün mermer kullanılmıştır. Osmanlı Gebze Çoban Mustafa Paşa camii, Mısır Memluklu mimarisinde aynı şekilde mermer malzemeleri kullanılmıştır. Örnek; Sulatn Eşerf Kayıtbay mederesesi, emir Cemaluddin Ustadar medresesi gibi. Anacka Mısır'da mermer sanatı, Anadolu'dan daha gelişmiştir. Bu sebeple Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'daki çini sanatkarlarını Mısır'a gönderip Mısır'daki mermer sanatkarlarını İstanbul'a getirerek Mısır'da çinciliğin, İstanbul'da ise mermerciliğin gelişmesinin onünü açmıştır.⁶⁶⁸ (Şek:129, 130).

(Şek:129) kaplamalar-mermer mozaikleri “Vazarah”.⁶⁶⁹

(Şek:130) kaplamalar-mermer mozaiklerinin “Vazarah” döşümesi.⁶⁷⁰

⁶⁶⁸ İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-Idduhur*, C:3, s.1101.

⁶⁶⁹ Asım Rızık, *Mücam Mustalahatul-İmatah Vel Finunul-İslamiyye*, s.630.

Kitabeler ve mezar taşlarında mermer kullanıldığı ayaktaki ve ortadan kulkmış yapıların yazıtlarından anlaşılmaktadır. Kahire’de Sulatn Nasır Ferec b. Berkuk hangahında Sulatn Nasır Ferec’in kendi türbesi ve kendi ailesinin mezar taş, Sultan Kayıtbay külliyesindeki Gülşanî mezarlığında aynı kitabe mermer mezar taşlarında mermer ile tokat Dazya Hacı Abdullah Lüli Zaviyesi, Hacı Yusuf Darülhadi Kozan (Sis) Hoşkadem camii, Kayseri emir Şahap türbesi gibi.

5.16.3. Tuğla

Anadolu-Memluklu mimarisinde tuğla sistemi orta Asya ve İran tuğlaları doğu Anadolu’da ve Kahire Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiinin mimarlerinde bulunur. Bu arada Ahmed Abdürzâk Makrizi’den şöyle bu rivayet nakletmiştir. Makrizi diyor ki: **“H.730/M.1330’da emir Kusun kendi adına yaptırdığı caminin minareleri için İrandan mimar getirmiştir. Bu mimarlar aynı zamanda Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Camii’nin minaresini de yapmıştır. Mimarın adı Havace Ali Şah’tır. İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Hanın inşaat veziridir. Ebu Said Bahadır camiini de İranın Tebriz şehrinde mimar Ali Şah inşa etmiştir”**. Dolayısıyla Abdürzâk Ahmet diyor ki: **“ Nasır Mehmet b. Kalavun Camii minarelerini aynı mimar inşa etmiştir. Çünkü aynı yeşil seramik kiremit tuğlaları, söz konusu camii minarelerinde de Nasır Mehmet b. Kalavun camii minarelerinde de görülür”**.⁶⁷¹ Her zamanda bu tuğlaların malzemeleri Orta Asya “Büyük Türkistan” ve İran gelmeyen Anadolu ve Mısır bölgelerinde Orta Asya ve İran sistemi ile yapılmıştır. Çünkü bu tuğlalar genel olarak sırlı tuğla yeşil ya da Mavi rengi ile hazırlanmıştır.

Kayseri Camii Kebir’in minaresi tuğla ile inşa edilmiştir. Sivas ulu camiinin mimaresi, Mısır ez-Zahir Berkuk hangatulmedresesinin külâh minaresi, Tolun oğlu Ahmed camiinin Sultan Laçin restorasyonu son kattaki minaresindedir.

5.16.4. Ahşap

Anadolu-Memluklu mimarisinde yerleşmiş olduğu coğrafyada taş malzemenin yoğunluğu dikkati çekmektedir. Mısır Ahşap malzemeleri güney Mısır’dan (Sudan ve Sa’îd), Biladüşşam ve Kıbrıs adasının bölgelerinden getirilmiştir. Anadolu’da zaten Anadolu çerçevesinde, Balkanlardan ve Kuzey Suriye’den ahşap malzemeleri getirilmiştir. Bu sebeple beraber ahşap malzemenin cami gibi dini mimarlık yapılarında örtü unsurları olmasının yanı sıra, mihrap, minber, kapı kanadı, pencere kanadı gibi mimari öğleri ile rahle olarak bazı binaların içinde (Kur’an kerim kürsüsü) Türbelerde ise sandukalarda kullanılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı zamanlarda müezzin ve sultan mahfeli gibi ahşaplar ile yapılmıştır.

⁶⁷⁰ Asım Rızık, *Mücam Mustalahatul-İmatah Vel Finunul-İslamiyye*, s.631.

⁶⁷¹ Ahmet Abdürzâk, *Tarih Ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi Ve Elmemlûki*, s.166.

Mısır'da Sultan ez-Zahir Çakmak minberi, Sultan ez-Zahir Barkuk hangatulmedresesinin kible eyvanında, Sultan Eşerf Barsbay ulu camiinin medresesinin ve hangahının kapı kanatları gibi, emir Şeyhul en-Nasirî el-Ömerî hangahının ve camiinin kapı kanatları ve minberi ahşaptan bulunmaktadır.

Örtü elemanı olarak sadece Bünyan ulu camiinin tavanında kiriş olarak ahşap malzeme kullanılmıştır. Sungur Bey camiinin destek sistemi ve örtüsü sonradan ahşaba dönüştürülmüş.⁶⁷² Aynı usul Sulatn ez-Zahir Berkuk Hangatulmederesesinin ahşap tavanı, Sultan Kansu Gavri medresesinin ahşap tavanı, müezzin mahfeli vb., Mısır Osmanlı mimarisinde meşhur olan ahşap tavanlı camii ve selsebil gibi bulunmaktadır. Örnek; Osmanlı selsebillerinin tavanları ahşap yuvarlak ve kübek kütük şekliyle yapılmıştır.

5.16.5.Çini

Anadolu-Memluklu yapılarında çini kullanılmış olduğu görülmektedir. Sivas şeyh Hasan Bey kümbetinin gövde kısmında sırlı tuğla olarak ve Sivas ulu camiinin minaresinde külah altında mavi-beyaz parlakların kullanımı ile de özgündür. Kayseri'deki Sırçalı kümbeti isminden hareketle çinili olması gerektiği belirtilmiştir. Mısır'da Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiinin minarelerinin külahları yeşil kiremit çini örtüsüyle kaplanmıştır. Genel olarak Sultan Kayıtbay çini kartuşu (Saltanat sembolü) mavi-beyaz rengiyle yapılmıştır. Kahire'deki Osmanlı mimarisinde Osmanlı Ezrak "mavi" camii içi ve dış duvarları İznik mavi çini örtüsüyle kaplanmıştır. Memluklu ve Anadolu çinilerin üzerinde Lale ve Zambak çiçekleri resim yapılmıştır.

5.16.6.Alçı

Anadolu-Memluklu mimarilerinde alçı malzemeleri kullanılmıştır. Ancak Memluklu mimarisi, Anadolu mimarisinden daha çok alçı malzemesi kullanılmıştır. İklim olduğu için Memluklu mimarisinde alçı çok kullanılmıştır. Çünkü Mısır iklimi sıcaktır. O yüzden bu dönemde Klima görevi alçı görevidir. Örnek; Sultan Mansur Kalavun ve Sulatn Nasır Mehmet b. Kalavun Mehmet b. Kalavun medreselerinin iç ve dış duvarları alçı örtüsüyle kaplanmıştır. Sultan Kansu Gavri ve genel iç Memluklu ve selsebillerinin iç duvarları alçı ile kaplanmıştır.

Memluklu mimarisinde diğer malzemeler kullanılmıştır. Kerpiç, kiremit, demir, bakır, toprak, cam, keten, kerpiç taş, giranit, Sarı kum ve üsramille "harç" gibidir. Özel Üsramille Memluklu mimarisinin iç ve dış duvarlarında belli bulunmakatadır. İnşaat harcı olarak kullanılan madde içerisinde, saman, süt, et toprağı, soğuk tutkal, un ve sıcak su karıştırılarak elde edilir. Bu madde içerisindeki her bir unsurun ayrı bir görevi vardır. Saman ve un yalıtım amacıyla, süt; taşların tuzunu emmek amacıyla, et toprağı ve soğuk tutkâl unsurların birbirine daha sıkı "daha sağlam" yapışması amacıyla kullanılmıştır.

Ramazanoğulları Hoşkadem camiinin minaresi Caminin minaresi; Kuzeydoğu köşesinde kare tabanlı, caminin benden duvarına bitişik olarak oluşturulmuştur. Minaresinin giriş kapısı yapının harim kısmından yer

⁶⁷² Saim Cirtil, "Eratna Beyliği Mimarisi", s.351.

almaktadır. Minare tek şerefeli olarak inşa edilmiştir. Silindirik gövdesinin alt kısmı dilimlendirilmiştir. Silindirik gövde üzerinde bir sıra silme yer almaktadır. Minarenin giriş kapısı dikdörtgen biçimli olarak oluşturulmuştur. Silindirik gövdenin üst kısmında şerefenin altını ters palmet dizisi çevrelemektedir. Şerefe kısmının altında da sarkıt biçimli hayvan başına da benzeyen bezemeler yer almaktadır. Bu bezemelerin arasında da palmetler görülmektedir. Bu bezemeler de Memluklu etkisini yansıtmaktadır.⁶⁷³ (Res:135). Mısır'daki Kahire şehrinde meşhur olan Müeyyid Şeyh Külliyesidir. Kahire'nin büyük Züveyle kapısının üzerinde Müeyyid Şeyh külliyesinin minarelerinin yüksekliğidir.⁶⁷⁴

5.17.Süsleme

5.17.1.Taçkapılarda Süsleme

Kavasanın ana nişi örtmek mihrabiyelerinde, bir mekân olarak düşünülen ana nişe bir genişlik kazandırmak gibi bir işlevleri olduğu bilinmekle birlikte, bu iki unsurdan da süsleme unsuru olarak geniş ölçüde yararlanıldığı inkâr edilemez. Anadolu Selçuklu taçkapılarında genel süsleme kuralları taçkapı süslemesinde kullanılan belli başlı süsleme unsurlarından silme, düzsilme ve şeritlerin, yapının diğer kısımlarında kullanılan silme, düzsilme ve şeritlerden belirgin bir farkı olduğu söylenemez.⁶⁷⁵

5.17.2.Silmeler ve Düzsilmeler

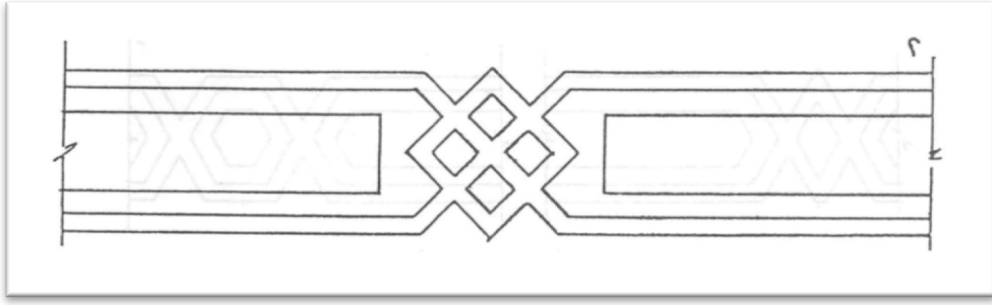
Dikdörtgen taçkapı çerçevesinin en dış şeridinden ana nişe doğru gelişen kademelenme, süsleme şeritleri arasına yerleştirilen silme ve düzsilmeler yardımıyla olur. Cephe çerçeveleri içinde hiçbir süsleme şeridine sahip olmayan taçkapılarda ise, silme ve düzsilmeler yalnız başlarına taçkapı cephesini süsleme görevini yüklenirler. Bu üslup Selçuklu mimarisinde görülür.⁶⁷⁶ Ama Memluklu mimarisinde ya Ablak ya Müşahhar ya da Müşablak görülür. Bazı vakitte düz kesme taş örtüsüyle cephe kaplanmaktadır. Örnek, Sultan Mansur Kalavun külliyesi, Emir Yaşbek Min Mehdi hamamı, Sultan ez-Zahir Berkuk hangatulmedresesi, Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangahı ve Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi taçkapılarında görülür. Ama silme ve düzsilme süslemeleri Memluklu mimarisinde Mihmandariye medresesi ve Sultan Nasır Hasan camiulmedresesi gibi eserlerde görülür. (Şek:131-133).

⁶⁷³ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar”, s.10, 13.

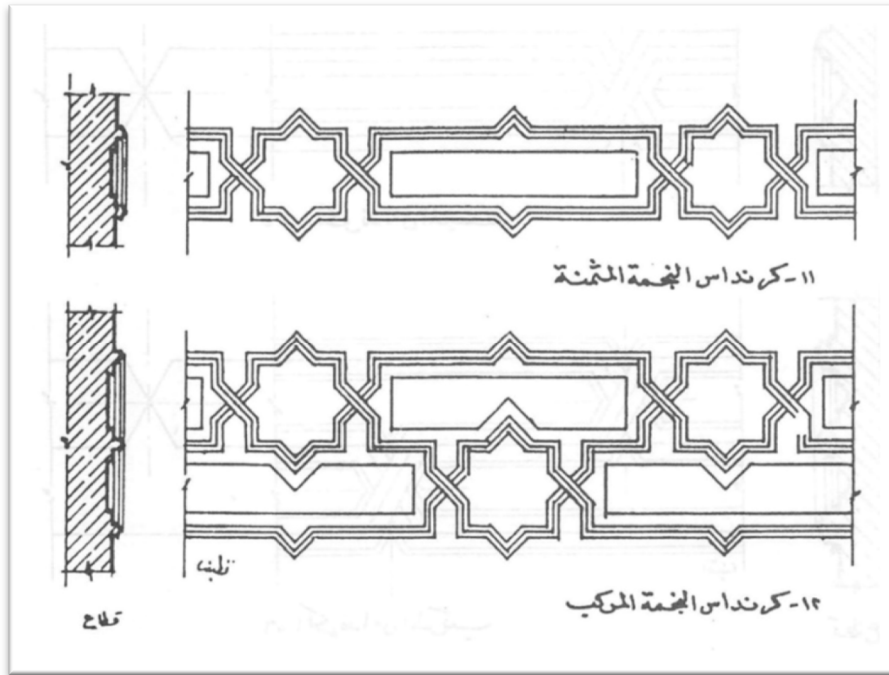
⁶⁷⁴ Ahmet Ali Bayhan, “Bir Tarih Müzesi; Mısır”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.6, Erzurum, 2000, s.10.

⁶⁷⁵ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.83.

⁶⁷⁶ Erdal Eser, “11-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye sanat ilişkileri (Cephe mimarisinde Suriye etkileri)”, s.122, 123; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s. 84.

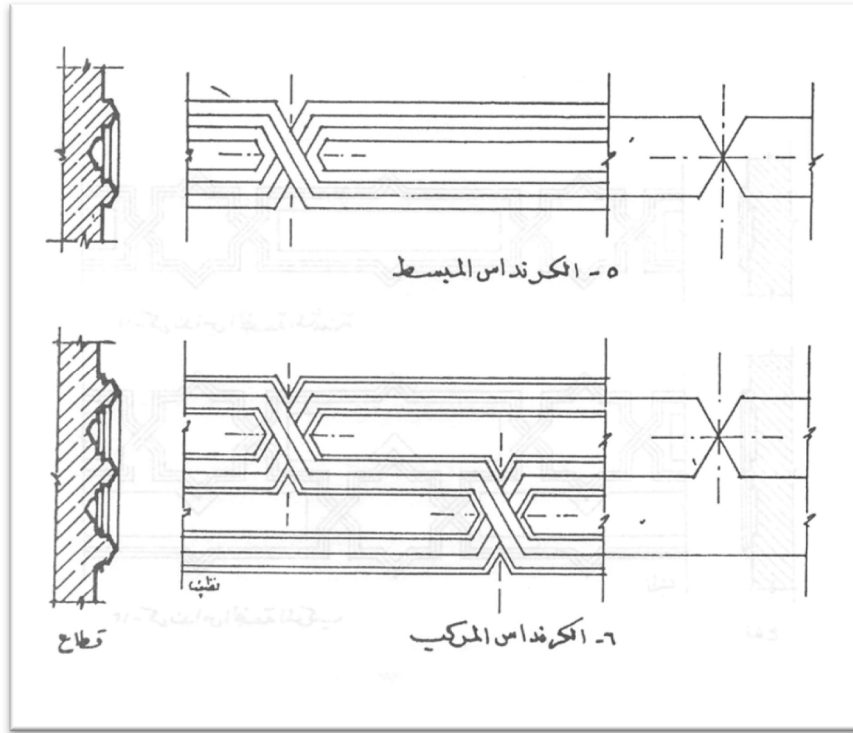
(Şek:131) Silme geometrik örgüsünün süsleme.⁶⁷⁷

(Şek:132) Basit silme düğümlü geometrik süsleme.⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ Asım Rızk, *Mücam Mustalahatul-İmatah Vel Finunul-İslamiyye*, s.533.

⁶⁷⁸ Asım Rızk, *Mücam Mustalahatul-İmatah Vel Finunul-İslamiyye*, s.535.

(Şek:133) Basık ve birleşik silme geometrik süslemeleri.⁶⁷⁹

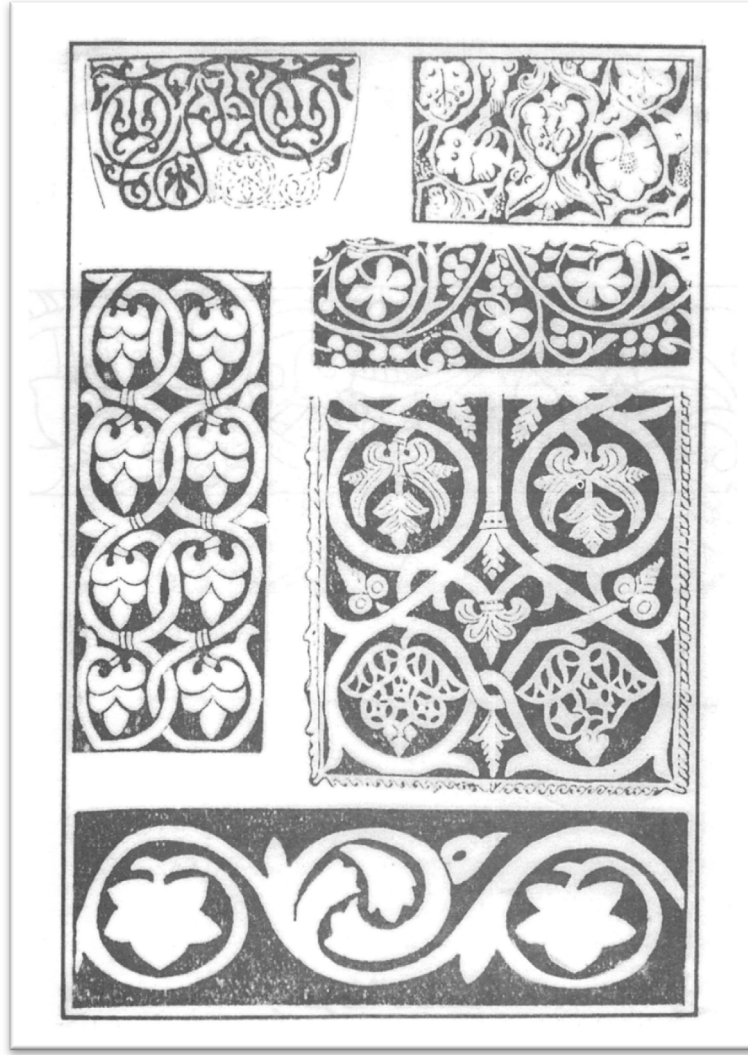
5.17.3.Bitkisel Süsleme

Anadolu Selçuklu mimarisinde Erken devirde, ince, basit şeritler halinde görülen bitkisel süsleme şeritleri, H.7/M.13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren karmaşılaşma eğilimi göstermektedir. Kayseri Sahabiye medresesinden alınan bir örnekte. Devamlı bir örneğin üzerine belirli aralarla yerleştirilmiş bağımsız formlar bir bütün oluşturur gibidir. Niğde Akmedrese taçkapısı ana nişin iç yüzlerindeki küçük şeritlerde, bitkisel süslemenin tamamen çözülmeğe başladıkları görülmüyor. Bu üslup Sivas Çifte Minareli medrese, Kayseri Sahabiye medresesi, Karaman Hacı Beyler camii taçkapılarında görülür. Genel Selçuklu bitkisel süslemeleri şöyledir: “Palmetler, lotuslar, kenger yaprakları (Akantus), Rumiler, Saplar, Kıvrımdal, Fistolar, Dolgu veya alan süslemesi ve Gülbezek süslemeler”.⁶⁸⁰

Memluklu miamrisinde süslemeler tam olarak Selçuklu bitkisel unsurları gibi değildir. Sadece Memluklu bitkisel, kıvrımdal, fistolar, lotuslar, Rumiler ve doğu alan süslemesi bulunmaktadır. Örnek; Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun medresesi, Sultan II.Baybars hangahı, Emir Kutluboğa ez-Zehebi medresesi, Mihmandariye medresesi, Tanboğa el-Meradani camii, Sultan Nasır Hasan camiulmedresesi, Sultan ez-Zahir Berkuk hangatulmedresesi ve Sultan Müeyyid Şeyh külliyesi taçkapılarında görülür. (Şek:134).

⁶⁷⁹ Asım Rızık, *Mücam Mustalahatul-İmatah Vel Finunul-İslamiyye*, s.536.

⁶⁸⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.94, 95-99.

(Şek:134) Memluklu bitkisel süslemeleri.⁶⁸¹

5.17.4.Geometrik Süsleme

Anadolu’da geometrik süslemelere bir kısım İran ve Orta Asya’dakilerin “Büyük Türkistan” süslemeleri bir kanıt oluşturur. Kesinlikle Suriye ve Mısır mimari eserleriyle Anadolu arasında etkileşim vardır. Bilindiği gibi, Anadolu Selçuklu mimarisinde geometrik süsleme şeritleri taşın düz yüzeyi oyularak meydana getirilmiştir. Geometrik süslemenin, özellikle kaytanlar yarımıyla meydana getirildiği görülür. Kaytanlar, düzgün bir hat izler, belirli yerlerde keskin kırılmalarla yön değiştirirler. Atabey “Ertokuş” medresesi taçkapısındaki tek süsleme şeridi başka örnekler Erkilet köşkü, Konya Karatay medresesi (Res:30, 36), Konya Larende camii (Res:25) taçkapılarında ve taçkapının köşe sütuncuklarını süsleyen örnekte tek yivli kaytanlar da görülür.⁶⁸² Bu üslup Memluklu kapılarında görülür. Ama Memluklu taçkapılarında görülmemiştir.

⁶⁸¹ Asım Rızık, *Mücam Mustalahatul-İmatah Vel Finunul-İslamiyye*, s.631.

⁶⁸² Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.84.

Geometrik şeritlerin bir özellikleri de mihrabiyelelerin üst kısımlarına yerleştirilmiş pano halinde enlince şeritlerde, bu özellik açık olarak görülür. Niğde Akmedrese taçkapısı süslemesinden aldığımız geniş alan süslemesi örnektir. Anadolu Selçuklu mimarisinde, süslemenin genel özelliklerinden biri olan “boşluk korkusu”, süsleme şeritlerinde de gözlenmektedir. Konya Sırçalı medrese taçkapısındaki ana şeritte, bütün ara boşlukların gülbezeklerle doldurulduğunu görüyoruz.⁶⁸³

Yukarıda belirttiğimiz gibi, geometrik şeritlerin ana unsuru olan kaytanlar, genellikle yanlardan şerit içine girer, belirli zigzaglar çizdikten sonra şerit dışına çıkarlar. Bazı hallerde kaytanların, yanlardan şerit dışına taşmadıkları görülür. Örnek, Divriği kale ulu camii, Memluklu mimarisinde Mihmandariye medresesi, Sultan Nasır Hasan camulmedresesinde geometrik süslemeleri taçkapılarında görülür.

5.17.5. Kuşatma Kemerleri Üzerindeki Süslemeler

Kuşatma kemerlerindeki çeşitli bitkisel, geometrik süsleme ve yazı kitabesi örnekleri hariç, taçkapı ana şeritlerinde rastlanan bütün örneklere süsleme kemerleri üzerinde de rastanır.⁶⁸⁴

5.6.6. Bitkisel veya Geometrik Örneklili Süsleme Şeritli Kuşatma kemerleri

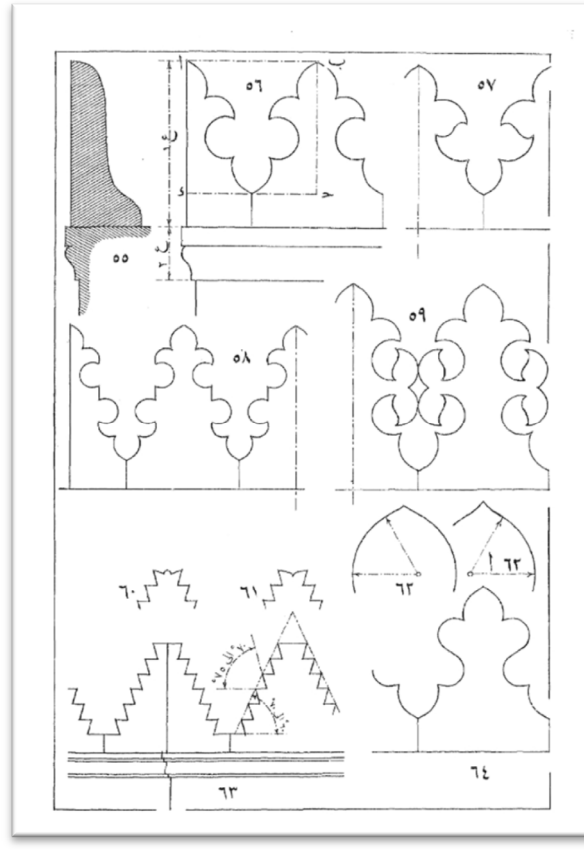
Geometrik şeritle süslenmiş kuşatma kemerlerinden bazılarında, geometrik şeridin yanı sıra, düz silmeler veya yarım yıldız örneklili mukarnas taklidi şeritler ve silmeler de bulunabilmektedir. Sadece tek bir bitkisel örnekle süslenmiş kemerlerde de durum aynıdır. Örnek Kayseri Güllük camii, Sivas Keykavus Darüşşifası, Divriği ulu camii (Batı), Kayseri Sahabiye medresesi, Sivas Çifte Minareli medrese (Şek:53), Konya Sahib Ata “iyilik sahibi” hangahı (Şek:29)⁶⁸⁵; Mısır’da Tanboğa el-Meradani ulu camii taçkapılarında görülür. Taçkapılardan bazılarında, Kuşatma kemerini oluşturan şeritlerden biri geometrik, diğeri de bitkiseldir. (Şek:47). Sivri üçgen yada yaprak taşı süslemeleri “Şerrafe” ile süslenmiştir. Memluklu duvarlarının üzerinde pramit şeklinde Nasır Mehmet b. Kalavaun’un camiindeki gibi, merdivenli pramit şeklinde I. Baybars camii, Mansur Kalavun’un külliyesindeki gibi ve üç yapraklı taş süslemeleri Sultan Nasır Hasan camulmedresesindeki gibi.⁶⁸⁶ (Şek:135, 136).

⁶⁸³ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.85, 86.

⁶⁸⁴ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.43.

⁶⁸⁵ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.43, 44.

⁶⁸⁶ Muna Behcet, *Te’sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarataynıl Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, C:2, s.137-148.

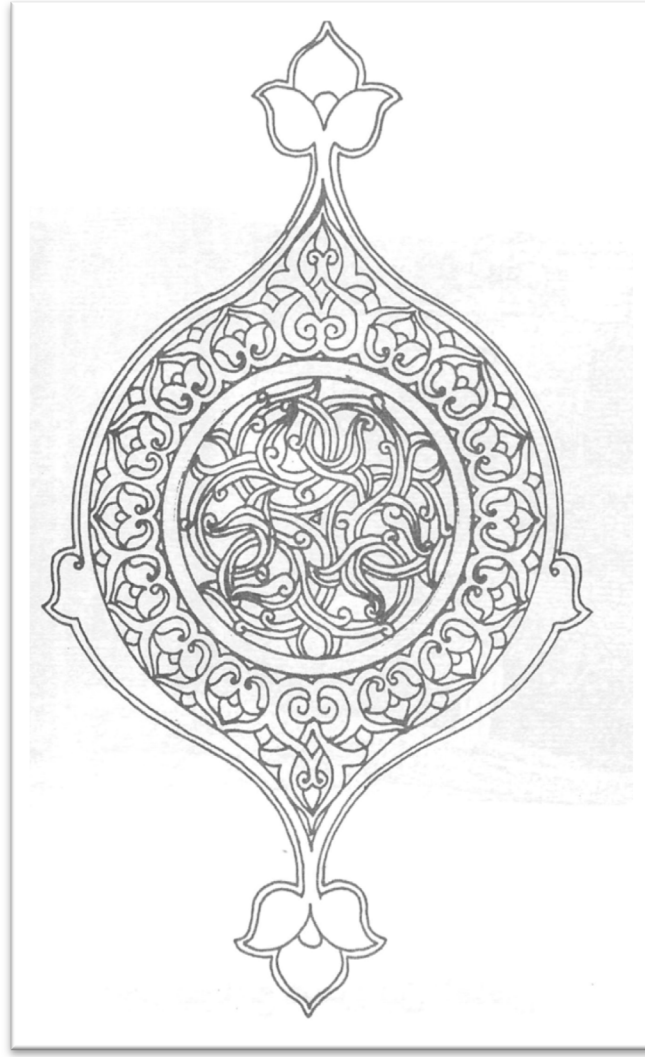

(Şek:135) Memlûkluklu çeşitli bitkisel ve geometrik dandanlar "Şerafe".⁶⁸⁷

Bitkisel örneklerle süslü kuşatma kemeri şeritlerinde örnekler; taçkapı ana şeritlerinde rastlanan bitkisel örneklerin karmaşıklığından uzak, genellikle, sade bir kıvrımdal örnekten ibarettir. Mısır'da aynı üslup Tanboğa el-Meradani Camiinin taçkapısında görülür. Ancak Tanboğa el-Meradani taçkapısında sade bir limon süslemesi "Etrica"⁶⁸⁸ kıvrımdal bulunmayıp renkli yeşil firuze bir kıvrımdal örneği görülür. (Şek:136), (Res:29).

⁶⁸⁷ Wolfred Josef Dolly,, *el-İmaratül Arabiyye Bi Mısır*, şek:55-64.

⁶⁸⁸ Etrica, bu kelimenin çoğulu Etrac'dır. Çağatay Türkçesinde bir kelimedir. Arapça anlamı limon süslemesi demektir. Memlûkluklu el sanatlarında, ahşap, taş, mermer ve maden taç kapıların ve cephelerin unsurlarında bulunur; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.11.

(Şek:136) Memluklu limon süslemsi ‘Etrica’.⁶⁸⁹

5.17.7.Karma Süsleme

Bu üslupta birleşik geometrik ve bitkisel aynı şerit veya yüzey üzerinde ömekli iki ayrı şeridin üst üste konması, geometrik şeridinin arasında bitkisel unsurlar yerleştirilmesi veya bitkisel süslemenin geometrik bir karaktere bürünmesi ve onunla kaynaşması şeklinde olabilmektedir.⁶⁹⁰ Tabakalaşmayla meydana getirilen karma ömeklere ilk devrinden itibaren Divriği ulu camii doğu taçkapısının en dış şeritte karmaşık bitkisel şeridi ve iki kenarı arasında kavisli hatlar çizerek ilerleyen, çift yivli düz bir kaytan görüyoruz. Sivas Gökmedrese ve onun adeta bir kopyası olan Karaman Hatuniye medresesi taçkapılarının en dışındaki şeritler de aynı şekilde düzenlenmişlerdir. Sivas Çifte Minareli medrese taçkapısı ana şeridinin örneğinde geometrik unsurlar ağır basar. Bitkisel unsurlar, birbirine tutturulmuş olmakla birlikte geometrik süslemeler arasındaki boşlukları dolduran bağımsız formlar

⁶⁸⁹ Asım Rızık, *Mücam Mustalahatul-İmatah Vel Finunul-İslamiyye*, s.429.

⁶⁹⁰ Muna Behcet, *Te’sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateynil Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, C:3, s. 148.

izlenimi vermektedir.⁶⁹¹ Mısır Memluklu mimarisinde karma süslemenin üslubu Emir Aslam el-Silahdar el-Bahai camiinin taçkapısında karma süslemesinin mülevven üslubuyla yaptırılmıştır. Sultan ez-Zahir Berkuk hangatulmedresesi, Emir Kaçmaz el-İshaki camii gibi eserlerde görülür.

5.18.Yazı Taklidi Şeritler Ve Süsleme Haline Gelmiş Yazı Şeritleri

Sivas Çifte Minareli medrese taçkapısında cephedeki nişlerin çerçevesinde ve mihrabiye çerçevelerinde bol bol kullanılan yazı taklidi şeritler bulunmaktadır. Mardin Sultan İsa medresesi taçkapılarında, mukarnas çerçeveden sonra gelen şerit karmaşık bir kaytan düğümü izlenimi bırakıyor. Dikkatele incelendiğinde “Tevekkul” al’Allah - التوكل على الله” sözünün birkaç kereler tekrar edildiği görülür.⁶⁹² Bu üslup Mısır Memluklu mimarisinde Sultan Mansur Kalavun külliyesi, Sultan Nasır Hasan camulmedresesi, Sultan Eşref Barsbay hangahı (Res:103), Emir Cani Bey Eşrefi el-Davadar camii (Res:57) vb. gibi taçkapılarında görülür.

5.18.1.Anadolu-Memluklu anıtlarındaki inşa kitabelerinin Kavsara içine yerleştirilmiş olanları

Bu özellik genel olarak kavsarası mukarnaslı taçkapılarda görülür. Kitabe sağdan, mihrabiye’nin üst kısmındaki “varsa” mukarnas şeridinin üstünden başlamaktadır. Sol taraftaki mihrabiye’nin üstünde, tam köşede sona ermektedir. Ancak Divriği ulu camii kuzey taçkapısındaki kitabe şeridinde yazı, baştan ve sondan cephe yüzüne taşmaktadır. Mısır’da II.Baybars hangahı, el-Sitti Miske camii,⁶⁹³ Sultan Nasır Hasan camulmedresesi şerit kitabeleri gibi. Tek satır halinde ana nişin üç cephesini dolanan kitabelerde, ayrıntıda kalan ufak tefek farklar görülebilmektedir. Bu şeritler taçkapının genel süsleme özelliğine göre ya **geometriktir**; Kayseri Sahabiye medresesi, Erzurum Yakutiye medresesi gibi, Mısır’da Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun medresesi, Şeyhul Nasri el-Ömeri hangahı, Kutluboğa ez-Zehebi medresesi, Sultan Eşref Barsbay medresesi gibi (Şek:15), ya da **bitkiselidir**. Örnek; Sivas Buruciye medresesi (Şek:26), Çifte Minareli medrese (Şek:35), Mısır’da Mihmandariye medresesi, Aslam el-Silahdar el-Bahai camii vb. gibi.

Yukardaki şerit kitabelerinde bina ismi, inşaat tarihi, Sultan ismi, Kur’an-ı kerim’den ayetler ve dua okunur. Bazen Hadisi şerifler yazılıdır.

5.18.2.Taçkapı Üzerinde Veya Dışında Alışılmamış Yerlere Konulmuş İnşa Kitabeleri

Bunlardan ilki olan Kırşehir Aşıkpaşa türbesinde kitabe, taçkapı üzerinde değil, cephe, kubbe kasnağı üzerine yerleştirilmiş bir levha içindedir. Ahlat Emir Bayındır türbesinde ise, saçığın hemen altında, tek satır halinde gövdeyi dolanmaktadır. Mısır’da bu üslup Memluklu Emir Yaşbek Min Mehdi türbesinde ve Mansur Kalavun külliyesinin ana cephesinde görülür.⁶⁹⁴ (Şek:12). Bu düzende kitabelere sahip taçkapılarında hemen hepsinin H.8/M.14.yüzyıla ve sonrasına ait oluşları ve hemen hepsinin Beylikler devri eseri oluşu dikkati

⁶⁹¹ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.100.

⁶⁹² Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.93, 94.

⁶⁹³ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.51.

⁶⁹⁴ Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.258, 259.

çekmektedir. Örnek; Karaman İbrahim Bey İmaretı, Milas Firuz Bey camii ve Sinop Süleyman Pervane medresesi gibi.⁶⁹⁵

5.19.Figürlü Süsleme

Tabii ki taçkapı üzerine yerleştirilen figürlü süsleme özel olarak tasarlanmamıştır. Bu arada İslam süslemesinde rastlanılan figürlerin bir alanı olup, olmadığı halen tartışma konusudur. Topluca işlenmiş hayvan gruplarının Uygur hayvan takviminden geldikleri, çift başlı kartal, kaplan, güneş gibi “dilimli istiridye ışıklığı” gibi, bazı figürlerin, Selçuklu Sultanlarının veya belirli bir Sultanın arması olduğu öne sürülmüştür.⁶⁹⁶ Memluklu mimarisinde tam olarak aynı üslup görülmez. Hayvan resimleri azdır. Ama Kahire’deki İslam sanat müzesinde ikiz aslan mermer arması I.Baybars’a aittir. Bu aslan armalar, Kalyubiyeye şehrindeki, I.Baybars su köprüsünden İslam sanat müzesine getirilmiştir.⁶⁹⁷ Ne var ki! Bu I.Baybars su köprüsü yıkılmıştır. H.674/M.1275 yılından sonra Sultan I.Baybars aslan arması binalarının üzerinden sonra aslan tesiri getirilmiştir. Ama burada soru işareti var! H.659/M.1259 yılında Sultan I.Baybars gümüş paranın üzerinde aslan sembolünü bastırmıştır. “Dirhem” yani Anadolu seferinden 16 yıl önce Sultan I.Baybars aslan sembolünü kullanmış.⁶⁹⁸ (Res:196). Kesinlikle bu Suriye tesiridir. Çünkü Anbat kalelerinde Arap aslanı var. Bu arada başka bir soru işareti var! Belki bu orta Asya tesiri. Çünkü I.Baybars oradan köle olarak getirilmiş. Yani Suriye tesiri değil. Bu sorunun cevabı, I.Baybars aslan sembolü zaten bize bilgi verir. Daha önceki dönemlerinde Selçukluda ve orta Asya’da “Biladı-Türkistan”da bu sembol görülür. Suriye’de İslam öncesi Anbat Arap devleti döneminde yeleli ve kuyruğu daire şeklinde kıvrılmış aslan sembolüne rastlanır.

Bu sembol gücü temsil eder. Sultan I.Baybars, Haçlı ve Moğollara karşı gücünü temsil eden bu sembolü kullanmıştır. I.Baybars aslanında hem Selçuklu hem de Anbat aslanı birlikte resmedilmiştir. Bu sebeple I.Baybars altın ve gümüş sikkelerinin üzerinde Suriyeli aslan sembolü görülür. Ama I.Baybars mermer aslanının armasında hem Anadolu Selçuklu hem de Suriye aslanlarından birleşik I.Baybars aslanın sembolü görülür. Zaten I.Baybars Anadolu seferinde bir hafta Kayseri Karatay hanında kalmıştır. Bu Karatay hanı⁶⁹⁹ ile ilgili Rahmi Hüseyin diyor

⁶⁹⁵ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.54.

⁶⁹⁶ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s.100.

⁶⁹⁷ Ahmet Abdürrazık, *el-Fünunul İslamiyye Fil Asrayn el-Eyyubi vel Memluki*, s.63.

⁶⁹⁸ Ahmet Abdürrazık, *el-Rünükiül İslamiyye*, s.77, 78.

⁶⁹⁹ Karatay hanının ana cephesi yüksektir. Kesme taştan yapılmıştır. Bu ana cephe’de kırmızı granit bulunmaktadır. Bu kırmızı granit kırmızı mermere çok benzer. Bu cephedeki nakışları kalem ile resmetmek mümkün değildir. Ana cephede taçkapı bulunmaktadır. Bu taçkapı çok görkemlidir. Bu Han etrafında surlar görülür. Bu surlarda payandalar vardır. Bu Hanın yerleri kesme taşla kaplanmıştır. Bu Hanın kapıları demirdendir. Han içinde çokça küçük dükkanlar, eyvanlar, yazlık ve kışlık bölümler, ahırlar vardır. Yaz ve kış mevsiminde misafirler oldukça rahat ederler. Bu Han içinde hamam ve darüşşifa bulunmaktadır. Darüşşifa içinde ilaçlar, yataklar, bardaklar ve ikram bulunur. Her yolcu için uygun oda ve ikram vardır. I.Baybars bu handa kalmış, Kayseri’den ve Kayseri etrafından insanlar I.Baybars ile görüşmek için bu hana gelmişlerdir. Ama I.Baybars halkın çoğu ile görüşmemiştir. Bu Karatay hanına ait büyük bir vakıf vardır. Moğollar bu vakıftan bir bölümü alarak iptal ettiler. I.Baybars bu bölümü tekrar Moğollardan alarak Karatay hanına iade etti. Genel Hristiyan Rumlar Karatay hanına saygı gösterirler. Hristiyan Rumlar Karatay hanın binasına dua ettiler. Çünkü bina onlara hizmet etti; İbn-i Fadlullah el-Ömeri, *Mesalik el-Ebsar Fi Memalik el-Emsar*, C:3, s.222, 223.

ki: “ Karatay hamı (Kayseri- Malatya) avlu giriş eyvannındaki toplu hayvan tasvirlerinin, takvimle bir ilişkileri olabileceği düşünülemez, Fakat bu hayvanların Uygur takvimindeki hayvanlar arasında kurulan ilgide, çoğunlukla ilkel bir şekilde resmedilmiş olan bu hayvanların tanınmaları önemli bir rol oynamaktadır.”⁷⁰⁰ Memluklu devleti dönemlerinde Selçuklu hayvanlarının takvimi kullanılmamış. Ancak Memluklularda her bir görev için özel bir egemenlik sembolü bulunmaktadır. Çünkü bu semboller “renkli armalar” sanki Sultanların mührü ve özgeçmişler gibidir.⁷⁰¹ Bunun için her bir Memluklu Sultanı kesin olarak bu egemenlik sembollerini, kendi Sultanlığının sembolünün üzerine eklemesi gerekiyor. Aynen şekilde Sultan Eşref Barsbay ulu camiinin üzerinde Hayvan figürleri görülür. H.829/M.1426 yılında bu cami inşa edilmiştir. H.836/M.1433 yılında Eşref Barsbay’ın Anadolu seferinden 7 yıl önce inşa edilmiştir. Burada soru işareti var! Nasıl bu camiinin kapısının üzerinde Anadolu hayvan tesiri yaptırılmış? Çünkü bu dönemde Memluklu devletin Anadolu içinde sınırları bitiyormuş. Bu sebeple halk ve sanatçılar rahat rahat Memluklu devletin içinde hareket ederlermiş. Sultan I.Baybars’ın aynı aslan figürü Mısır’a daha önce taşınmıştır. Fakat Suriye yardımı ile bu üslup Mısır’a taşınmış. Diğer soru işareti aklımıza gelebilir. Neden bu hayvan figürü Kıbrıs tesiri değil? Çünkü Memluklu sanatı, İslam sanatının zirvesidir. Bunun için Avrupa sanatını etkilemiş.

İkincisi İslam sanatında figür resimleri dini binalarında yapılmaz. Zaten bu resim İslam kurallarına uygun olarak yapılmış. Ama önemli sebep; bu Sultan Eşref Barsbay ulu camiinin kapısı, Bahri Emir Şemsettin Sungur el-Tavil el-Mansuri medresesinden bu camiye getirilmiş. Bu kapının üzerinde Emir Şemsettin Sungur adı ve eksik tarih 600 okunur. Yani bu kapı, Sultan Eşref Barsbay ulu camii inşa edilmeden 100 yıl önce yapılmıştır.⁷⁰² Yani bu kapı Sultan I.Baybars’ın Anadolu seferinden sonra ve Sultan Mansur Kalavun, H.680/M.1281 yılında Gaziantep şehrini Moğolların elinden kurtarmıştır. Bu arada Sultan Mansur Kalavun, Anadolu’dan Moğollardan esir köleleri, ganimetleri ve Mısır’a bazı Anadolu sanatçıları getirmiştir.⁷⁰³ Bunun için Mansur Kalavun ve Emirlerinin sanatlarında Anadolu sanat tesiri görülür. Bu sebeple Bahri Emir Şemsettin Sungur el-Tavil el-Mansuri’nin kapısının üzerinde Selçuklu figürleri görülüp Sultan Eşref Barsbay ulu camiinin kapısındaki Anadolu Selçuklu figürüdür. Kıbrıs figürü değildir. Bu durumda emin olmaktadır.

5.20.Kitabelerin İçindekileri

Anadolu-Memluklu kitabelerinde günümüze gelen dini binalarının inşa veya tamir kitabelerinde “Mescit-مسجد, Cami-جمع, Medrese-مدرسة, Külliye-مجموعة, Hangatulmedrese-المدسة خلفاء, Camiulmedrese-المدسة جمع, Türbe-تربة, Hangah-خلفاء, Selsebil-سبل, Mektep-مكتب vb. “Darü’l-Hadis-دار الحديث, Mekânül mübarek-المكان المبارك, Medresetül mübareke-المدرسة المباركة” gibi ifadelerinin kullanıldığı okunur.

⁷⁰⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, s. 102.

⁷⁰¹ Ahmet Abdürrazık, *el-Rüniükül İslamiyye*, s.33-35.

⁷⁰² Ahmet Abdürrazık, *el-Fünunul İslamiyye Fil Asrayn el-Eyyubi Vel Memluki*, s.162.

⁷⁰³ Sami el-Moğis, *Atlasul Memluki*, s.72.

Ömek; Sivas Şeyh Hüseyin (Çoban) mescidin kitabesinde “**mescit**”, Kayseri Kadî mescidi ve Dazya Eminüddün Hoşkadem camiinde “**mescidül camî**”⁷⁰⁴, Kayseri Hunat Hatun Kitabesinde “**Camii**” kelimesi okunur. Öte yandan Mısır’da Sultan I.Baybars ulu camiinin kitabesinde “**camül- mübarek**” cümelsi okunur. Mansur Kalavun Külliyesinin kitabesinde “**medresesetil muazzama vel bimaristan el mübarek**” cümlesini okunur. Yani, bu muazam medresenin, bu mübarek Darüşşifa’nın inşası demektir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiinin kitabesinde “**hazel camiil mübarek-هذا الجمع المبارك**” ibaresini görülür.

Devrin Sultanı “**meliku mulukul Arap vel Acem-ملك ملوك العرب والعجم, Sahibul kableteyn-صاحب القبلتين, Hadimül harameyn eşşerifeyn-خدم الحرمين الشريفين, Kalavun Salihî-قلاوون الصلحي, kasimi emiril müminin قسيم أمير المؤمنين**”, bu metin Memluklu devleti kurumadan 14 yıl önce Kayseri’deki Anadolu Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Keyk’avus ve Danişmentliler döneminde Küçük camii ve medresesinin kitabesinde emir Alemuddin oğlu külek Şemseddin⁷⁰⁵ ve “**meliku mulukul Arap vel Acem, I. İzzeddin Keykâvus, kasimi emiril müminin zamanında H.607/M.1210**” okunur. Bu kitabe tipi Memluklu Sultanın lakaplarında Anadolu Selçuklu ve siyasi durumu tesirleridir. Bu Küçük camiinin kitabesinde hem emir hem de sultan adlarını toplanmıştır. Yapım emri, Memluklu emri “**emir Kusum ve Şeyhul en-Nasrî el-Ömerî**” gibi ya da Beyinin ismi Eratna haneden mensupları “**emir Noyun el-Azam**” yani yüce Noyun gibi okunur. H.10/M.16.y.y.’da Mısır valisi Hüsvrev Paşa Kahire’deki Kasabatul-Uzma yolunda bir selsebil H.942/M.1535 yılında inşa edip üzerindeki kitabe’ye Kanuni Sultan Süleyman’ın hilafet lakabı “**el-İmam-الإمام**” yazılmıştır; İmam isyasi lakabı varsa, o zaman hilafet ile ilgili mücadele var, demektir. İmam lakabını ilk kullanan Hz. Ali b. ebi Talip’in, Muaviye ile mücadelesindedir. İkinci kullanan Abbasi halifesi, Emevilere karşı; daha sonra üçüncü kullanan Osmanlı Sultanı Kanuni Süleyman, Sefavililere karşı kullanılmıştır. Bu nadir bir kitabedir.⁷⁰⁶

Baniye, Sanatçıya dua veya onun mağfiret edilmesi, tarih bölümü ya rakamlar ile ya da ebcad hesabı ile yazılmıştır. Rakamla Sivas, Divriği ilçesinde Kantepe Camiinde doğu-batı doğrultuda yerleştirilen iki mezar taşından güneyde olanı kuzeydekinden daha küçük ölçekli yapılmıştır. Betonarme kaidenin güney cephesinde köşeleri dilimlenmiş dikdörtgen bir kartuş içerisine üç satırlık Arapça kitabe yazılmıştır.⁷⁰⁷ Bu Arapça kitabedeki metnin anlamı şudur:

1-أمر بعمارة هذه التربة وهذا السبيل المبارك المقر الكريم العلي المولي.
2-الألفي قلندي بك الأشرفي نائب السلطنة السيد نعيه وركنته المحروسة عز نصره حق القو[ة].

⁷⁰⁴ Saim Cirtil, “Eratna Beyliği mimarisi”, s.398.

⁷⁰⁵ Nermin Şanman **Doğan**, “Kayseri’deki Selçuklu Külliyyeleri”, *Hacettepe Üni Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.16, Bahar 2012, s.196, 197.

⁷⁰⁶ Hasan el-Paşa, *el-Alkabul İslamiyye Fil Tarih Vel Vesaik Vel Asar*, Farnsa Arekoloji Merkezi Yayanlamış, Kahire, 1989, s.166-179; Mahmud Hamid el-Hüseyni, *el-Esbiletül Osmaniyye Bi Medinetil-Kahire M.1517-798*, Metbulii Yayınevi, Kahire, 1988, s.123.

⁷⁰⁷ Mustafa Denктаş, *Divriği’de Osmanlı Camii Ve Çeşmeleri*, Çığır Ofset Matbaası, Sivas, 2010, s.27-29.

Türkçe Anlamı

“Bu türbenin ve bereketli selsebilen inşasını emir Makar “Sultan Kayıtbay’ın güvendiği”, Kerim “cömert”, Alî “en yüksek rütbeli”, Mevlevî “Sultanın güvenini kazanmış köle”, el-Elifî Kandi Bey Eşrefî, en-Nasrî “Sultan Ebu en-Nasır Eşref Kayıtbay’a mensup”, Muhammedi “Hz. Muhammed “s.a.v.”in ümmetine mensup” b. Seyit emretmiştir. Anadolu’da Memluklu Sultanın temsilcisi, es-Seyid “en yetkili”, Allah c.c. kuvvetiyle onun ruhunun hesabını öldükten sonra kolay kalsın. Allah c.c. Kandi Bey’in bedenini ve ruhunu merhametiyle kuşatsın, onun vefat tarihi en mübarek ay olan Ramazanın birinci günü H.894/M.1488 yılındadır.”

Bu kitabenin önemi Memluklu Sultanı Kayıtbay döneminde Memluklu himayesinin altına Sivas şehrî girmiştir. Hata Anadolu’da en yüksek Memluklu devletin temsilcisi el-Elifî Kandi Bey b. Seyyid Sivas’ta kalıp kendi türbesi ve selsebili inşa ettirmiş. Bu kendi türbesinde defnedilmiştir. (Şek:137), (Res:198).

(Şek:137) Kandi Bey mezar taşının kitabesi.⁷⁰⁸

Öte yandan Eretnalılar döneminde Kırşehir Âşık Paşa türbesinin inşaat tarihi, kitabesindeki ebced hesabı ile yazılmıştır. Bu kitabedeki iki tarih ebced hesabı ile “ha -” ve “Zelce- ” kelimeleri doğum ve ölüm yıllarını vermektedir. H.670/M.1271 tarihi doğum ve H.733/M.1332 tarihi ise ölüm tarihini belirtir. 791 tarihinde Mısır’da genel Osmanlı inşaat tarihi ebced hesabı ile yazılmıştır. Örnek Selahaddin Kalesindeki Hadim Süleyman Paşa caminin inşaat kitabesi “Ferkau mâl rakîn -” Ebced hesabı ile H.935/M.1528 yılında cami inşa edilmiştir. Ayet ve Hadislerde, sanatçıların ya da mimarların adları bulunmaktadır. Ancak Çerkez Memlûkluk devrinin bazı dönemlerinde yapıların mimarlarını açıkça yazmamışlardır. Örnek; Sultan Müeyyid Şeyh kendi külliyesinin üzerine Mescit kelimesini yazdırmıştır. Ama cami, medrese, hangah, külliye kelimelerini kullanmamıştır. Bütün Müslüman mimarlara göre mescit, camiden daha küçüktür. Mescit içerisinde Cuma ve

⁷⁰⁸ İşleyen Khalid Emam Abushanp.

Bayram namazları kılınmaz. Mescit içerisinde sadece beş vakit namaz kılınır. Sultan Müeyyid Şeyh neden bu külliyesini mescit olarak isimlendirmişti? Çünkü Çerkez Memlûkluklu mimarisinde usul böyle idi. Yani büyük camilerin üzerine mescit kelimesi yazılırdı. Medresenin üzerinde camii ya da Mescit kelimesi yazılırdı.⁷⁰⁹

Memluklu kitabelerin üslubunun etkisi güneydoğu Anadolu dini yapılarının ön yüz cephelerinde ve taçkapılarında şöyle görülür:

Bazı Memluklu lakapları şöyle yazılmıştır; Birecik ulu camiinin ön yüz cephesinde “Allah, Adil ve Melik el-Eşref’in destekçilerini izzetli kılsın” Bu metinde hem Memluklu Sultanlarının lakabı “Adil ve Melik el-Eşref” hem de Memluklu Sultanının duası “Destekçilerini izzetli kılsın” okunur. Adil ve Melik el-Eşref Sultan Mansur Kalavun, Sultan Eşref Ebu Nasır Kayıtbay ve Sultan Kansu Gavri lakapları dini yapıların ön yüz cephelerinde okunur. Bazı yapılarda tamamen Memluklu Sultanı Kartuşu okunur. Örnek; Birecik Alaburç mescidinin cephelerinde çerçeve içerisindeki madalyonda çerçeve Memluklu Sultanı Ebu Nasır Kayıtbay Kartuşları okunur. Bu kartuşun metni tamamen Sultan Kayıtbay kartuşu gibidir. Kahire’deki Sultan Kayıtbay dini yapılarında okunur. Örnek; “Sultan Ebu Nasır Kayıtbay yüce efendimiz Melik Eşref için zaferi yüce olsun”, geçen anlattığına göre kartuşu Sultan Kayıtbay’ın müstakil selsebiline ve külliyesinin taçkapısında bulunmaktadır. Zaten çerkez Memluklu Sultanlarının kartuş kalıpları şöyledir : “ Alt satırdan okumaya başlanır ; Sultanın duası “zaferi aziz olsun”; “orta satırda Sultanın lakabı ‘Ebu Nasır, Eşref ...’ ve üst satırda Sultanın adı ve kullanılan meşhur lakabı: ‘Ebu Nasır ‘mesela, Çerkez Memluklu Sultanı Eşref Barsbay, Memluklu Sultanı Eşref Kayıtbay, Memluklu Sultanı Eşref Kayıtbay’ dan önce kartuşun madalyonlarını kullanmıştır. Ancak Sultan Eşref Barsbay’ın kartuşunda el-Melikül-Melik-الملك الملك” lakabını kullanmıştır. Yani “Şahinşah- dünyanın en büyük Sultanı” demektir. Örnek; Kahire’deki Sultan Eşref Barsbay’ın medresesinin taçkapısındaki Sultan Eşref Barsbay’ın kartuşları gibidir. Öte yandan Anadolu Aydın-Selçuk İsa Bey ulu camiinin taçkapısında Memluklu Sultanının lakabı ve duası okunur. Örnek; Yüce Sultan-السلطان الأعظم; Melik Rikabül Ümem-ملك رقب الأمم yani çeşitli milletlerin tek Sultanıdır. Bu “Melik Rikabül-Ümem” cümlesi varsa, o zaman devlet varlığına gelen iç ve dış taraflarından tahdit edilir. Sultan Mansur Kalavun Külliyesinin ön yüz cephesinde bu mana okunur. Öte yandan meşhur olan Memluklu ön yüz cephe ve taçkapılarında Memluklu sülüs ve nesih şerit kitabelerini okunur. Örnek; Mısır’da Sultan Mansur Kalavun külliyesinin ön yüz cephesinin şerit kitabeleri, Sultan Kansu Gavri medresesinin taçkapısında vd. Güneydoğu Anadolu’da Ramazanoğulları ulu camiinin, Aydın-Selçuk-İsa Bey ulu caminin taçkapılarında okunur. Adana Kozan Hoşkadem ulu camiinin doğu batı ana girişi kitabeleri tamamen Mısır Memluklu kitabeleri gibidir. Mardin Abdülatif camiinin taçkapısının etrafındaki taşın üzerinde Tevhit kelimesi “Allah’tan başka ilah yoktur; Muhammed, Allah’ın son elçisidir” okunur. Bu Memluklu etkisi gibi siyah- Beyaz mermer ile Mısır Memluklu dini yapılarının taçkapılarında bulunmaktadır. Örnek Emir Cani Bey Eşrefi ed-Davadar camiinin ve Sultan Müeyyid Şeyh Külliyesinin taçkapılarında görülür.

⁷⁰⁹ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s. 207-209.

Sivas'taki Kantepe camiinde doğrultuda yerleştirilen Kandi Bey'in mezar taşında “el-Makar, el-kerim, el-Alî ve el-Mevlevî” lakapları okunur. Bu lakaplar tamamen Mısır Memluklu lakapları gibidir. Mısır Memluklu mimarisinde bu lakaplarının örneği Emir Sırgatmaş el-Nasiri medresesinin batı cephe kitabesinde el-Makar “Memluklu Sultanının güvendiği”; Emir Cani Bey Eşrefi ed-Devadar camiinin kuzey ön yüz cephesinin üzerindeki “el-Makar, el-kerim “cömert”, Emir Kaçmaz el-İshaki medresenin taçkapısında el-Makar, el-Alî “en yüksek rütbeli”, Emir Kanî Bay er-Rammah camiinin ana taçkapısında “el-Makar, el-Alî ve el-Mevlevî “Sultanın güvenini kazanmış köle” lakaplarını ve Sultan Kansu Gavri medresesinin kitabelerinde “el-Makar, el-Alî ve el-Mevlevî” lakapları okunur.

Yukarıda anlatıldığına göre Anadoludaki dini yapıların kitabelerinde Memluklu kitabelerinin etkileri açıkça görülmektedir.

5.21.Memluklu-Anadolu; Anadolu-Memluklu Mimarlar ve Sanatkârlar Arası Etkileşim

5.21.1. Mısır Memlûklü döneminde Anadolu Selçuklu Heyetleri, İşçiler, Sanatkârları Ve Mühendisler

Hicret vasıtasıyla medeniyet etkileri bir ülkeden diğer ülkeye taşınabilir. Hicret sebeplerinden bazıları; siyasi, eğitim, savaş, ticaret vb.dir. Memlûklü Sultanları bazı âlimleri, sanatkârları, mühendisler. vb. Mısır dışından Mısır'a getirmişlerdir. İşçiler ve sanatkârlar kendi ülkelerindeki uygulamaları hicret etkileri ülkede aynen uygulamışlardır. Anadolu Selçuklu Emirlerinden bazıları Elbistan savaşından sonra Mısır'a hicret etmişlerdir. Kemaleddin İsmail Âridul-Ceyş (birliğini bir üst komutana arz eden), Emir Hüsamettin Kavuk, Emir Seyfettin b. Çavuş, Emir Şehabettin b. Ali Şir el-Türkmâni bunlardandır. Bu Emirler hicretten sonra tekrar Anadolu'ya dönmemişler.⁷¹⁰ Memlûklü devletin verdiği görevlerde çalışmışlardır. Sultan I. Baybars H.675/M.1276'da Kayseri'ye geldiğinde Sultan II. Gıyaseddin'in hizmetçilerinden on sekiz Türk hizmetçiyi alıp Mısır'a götürdü. Bu hizmetçiler Mısır'da Tıbak eğitimlerini tamamlayarak Memlûklü devletinde görev aldılar. Bunlardan Seyfettin Bektimur b. Abdullah el-Husâmî Kahire'de vefat etmiştir. Ö.H.729/M.1329 I. Baybars Emir Seyfettin Bektimur'u önce Şam'a vezir ve hâcib tayin etmiş. Daha sonra da Kahire'ye Hâcibu'l huccâb olarak (Sultan özel kalemi) tayin etmiştir. Bu on sekiz kişiden biriside Emir Seyfettin el-Mulk el-Cukindar'dır. Vefatı H.729/M.1328. Emir el-Mulk el-Cukindar Kahire'de dört mezhep için Cukindariye medresesini inşa ettirmiştir. El-Mulk el-Cukindar, Sultan İmaduddin İsmail b. Nasır Mehmet b. Kalavun Ö.H.744/M.1343 döneminde Sultan yardımcısı ve vezir tayin edilmiştir.⁷¹¹

Anadolu Selçuklu Emirleri Moğollardan kaçarak Mısır'a gelmişlerdir. Emir Seyfettin Candar ve babası Elbistan valisi Emir Hüseyin bunlardandır. Moğollar Elbistan'ı işgal edince bu Emirler Memlûklü Sultanı Lâçin döneminde Mısır'a gelmişlerdir. Sultan Lâçin Emir Seyfettin Candar'ı Bilâdu's-Şam valisi tayin etmiştir. Sultan

⁷¹⁰ Muna Behcet, *Te'sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateynil Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, C:1, s.164.

⁷¹¹ Ali Paşa Mübarek, *el-Hitatul Tefikiyye*, C:4, s.44.

Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde onun babası Hüseyin Candar'ı sınır Tablahanelerine⁷¹² “Tabya sınır kaleleri” komutan tayin etmiştir. Aynı zamanda Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Emir Hüseyin'e bütün ailesini Malatya ve Elbistan'dan Mısır'a getirmesini emretmiştir. Aynı zamanda Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun, Emir Hüseyin Candar'ı Emir-i şikâr “av Emiri” tayin etmiştir. Asyut ve Menfalut şehirlerinde Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun için imarı faaliyetleri yürütme görevi verilmiştir. Bu Selçuklu Emirleri Memlûklü Emiri olduktan sonra Selçuklu mimari üslubunu Mısır'da uygulamışlardır.⁷¹³

5.21.2. Sanatkârların Hicret Hareketi

Tarihçi Ebu Şâme 'ye göre Moğolların Suriye, Irak, Büyük Türkistan ve Anadolu'daki savaşları yüzünden H.660/M.1260 yıllarında binlerce insan Mısır'a kaçmışlar. Bu arada Muna Behcet Ebu Şâme 'den şöyle bir rivayet nakletmiştir. Ebu Şâme diyor ki: “ **Bu hicrette pazarcular, sanatkârlar, sepetçiler, avcılar... vb. Mısır'a gelmişlerdir. Bu göç yüzünden Kahire'de iskân edilecek yer kalmamış, insanlar mezarlıklarda oturmuşlardır.**”⁷¹⁴ Bu dönemde Mısırlılar çok zengin oldular ve yabancıların bir kısmına maaş bağladılar. Memlûklülerin en ünlü sanatçılara Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Mısır'a ülke dışından getirilmişlerdir. Örneğin Kutlu Bey b. Kara sungur Rey şehrinden getirilerek Kudüs su kanalını yapmıştır. Makrizi diyor ki: “**Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun H.738/M.1338 yılında her bölgeden mühendisler Kahire'ye getirtilerek Nil köprüsü “Sur-u Macra el-Uyun”⁷¹⁵ hakkında istişarelerde bulunmuştur.**”⁷¹⁶

Marin bölgesi tarafından II. Baybars döneminde H.709/M.1304 iki mühendis Şam'a ve Mısır'a getirilmiştir. Bunların birincisi mühendis Şemseddin Muhammed b. Şeyhi Şam'daki pazar yerinin çatısını yapmıştır. İkincisi ise Emir Nasıruddin Zeyban b. Abdullah şeyhi. II. Baybars Kâhire'de bu mühendisi bayındırlık işlerinden sorumlu vali tayin etmiştir. Sultan Mansur Kalavun döneminde “Sanatkârlar ve zanaatkârlar” fermanı yayınlanmış; bu fermana göre “**Hindistan, Sindistan “Pakistan”, Acemistan, Çin, Irak, Hicaz, Yemen ve Anadolu'dan getirilen sanatkârlar devlet işlerinde çalıştıklarında devletten maaş alacaklar ve eğer bu**

⁷¹² Tablahane, **طبلخانه** bu kelime Çağatay Türkçesiyle yazılmıştır. İki ayrı kelimedden oluşur. Birincisi Arapça tabla “darbuka” kelimesidir. İkincisi ise Türkçe ya da Farsça hane kelimesidir. Memlûklü mimarisi ıstılahında tablahane, küçük kale demektir. Arapçada bu kelimenin karşısında tabiyye kelimesi bulunur. Fakat Memlûklü tablahanesinde savaş müziği aletleri bulunur. Her bir tablahanede 40-80 Memlûklü askerinin kalması lazımdır. Memlûklü mimarisinde meşhur olan genellikle tablahanenin girişinde büyük yuvarlak kemer bulunmaktadır; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.76.

⁷¹³ Muna **Behcet**, *Te'sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateynil Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, C:1, s.164.

⁷¹⁴ Şihabüddin Abdürrahman b. İsmail Abu Şame, *el-Zeyl ala Kitabal el-Ravdateyn Fi Ahbarul-devleteyn el-Nuriyye vel-Selahiyye*, İnceleyen İbrahim Şemsuddin, Kütübül İlmiyye Yayınevi, Beyrut, 2002, s.334-336; Muna **Behcet**, *Te'sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateynil Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, C:1, s.172.

⁷¹⁵ Sur-u Macra el-Uyun; hem kantara hem de mec'rel ma oluşur. Kantara; taştan olan kemerli büyük köprülere verilen addır. Bu kelime Arapça bir sözcüktür. Mecre'l-Ma; Arapça bir tür. Mecre'l-Ma, ıstılahında iki ayrı Arapça kelime vardır. Birincisi Mecre'l'dir. İkincisi ise Ma'dır. Mecre'l-Ma, suyun geçip gitmesine yarayan her türlü yol demek olup su ve lağım surlarının akması için künklerle veya bir kanal halinde kanal, yatak, akmalık gibi; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.67,91.

⁷¹⁶ Ahmed b. Ali **el-Makrizi**, *el-Suluk Li-Marifet Duvelul-Muluk*, C:2, B:2, s.449,450.

sanatkârlar malzeme alımı yaparlarsa, masrafını devlet ödeyecek”. Emir İzzeddin Aydemir, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde yabancı tacirler ile Antika ‘Tuhaf’ anlaşmasını yapmış ve anlaşmaya yabancı tüccarın geldikleri ülkeler hakkında malumat getireceklerini de yazdırmıştır. Hatta bu tüccarın bazıları mühendis olup Kahire’de bazı binaları inşa etmişlerdir. Başka bir örnekte, Abdullatif b. Ahmet b. Mahmud el-Takrur’dur. Batı Afrika’dan gelmiş. Anadolu, Yemen, Hindistan ve Çin ile çalışmış. Oralardan bazı mimari malzemeleri İskenderiye’ye getirmiş, hatta bu malzemeler ile İskenderiye şehrinde Hadis medresesini inşa etmiştir. Takrûri aynı zamanda bir hadis âlimidir. H.717/M.1313, Anadolu tarafından da hem tacir hem mühendisler Kahire’ye gelmişlerdir. H.745-806/M.1344-1403 Burhanettin İbrahim el-Mahalli bunlardandır. Hz. Amr Ulu Camii’yi restore etmiştir. Ayrıca Sultan I. Baybars medresesinin yanında Mahalli medresesini inşa etmiştir.⁷¹⁷

Anadolu- Memlûklü, Memlûklü-Anadolu güncel araştırmacıların kaynakları Muna Behcet; **“’Ettesarat el-Selcukiyye al-el-Hadara el-Eyyubi vel Memlukiyye b. Mısır”** ve Erdal Eser; **“M.11.-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye Sanat ilişkileri (cephe mimarisinde Suriye etkileri)”**; Hasan Abdulvahhab; **“Tevkiatul Sunna ala ettühafül Memlukiyye”**; Ahmed Timur paşa; **“Mühendisi el-Hadara el-İslamiye”** ve Zeki Sönmez; **“Anadolu Türk-İslam mimarisinde sanatçılar” vb.** Bu mukayese vesilesiyle Anadolu- Memlûklü mühendisleri ile ilgili araştırma yaptım. Öte yandan çağdaş kaynaklardan mimarlar ile ilgili çokça Memlûklü ve Osmanlı mimarları ile ilgili bilgiler çıkartılmıştır. Bu araştırma bize H.8/M.13.y.y.’dan itibaren H.10/M.16.y.y.’a kadar Anadolu- Memlûklü İslam mimarisindeki sanatçıları ve mimarları gösterecektir. Sanatçı dediğimiz kültürel gelişmesi, içinde yaşadığı toplumun değerler sisteminden doğar, gelişir ve sanat eseri olarak meyve verir. Bütün bu değerler günümüzde “Mekân düzenleme sanatı”; “yapı sanatı” gibi isimlerle de anılan mimarlık sanatının tarihine bakıldığında daha da önem kazanır. Çünkü mimari eserin ait olduğu toplumla ve onun kültürel yapısı, yaşama biçimiyle ilişkisi diğer sanat alanlarına göre daha fazladır. Bu görevler gelişen medeniyetin, kültürün ve toplumun ihtiyaçlarının bir sonucudur. Şüphesiz bir mimarlık olayının ve bu işi gerçekleştiren mimar dediğimiz sanatkârın ortaya çıkabilmesi için de insanların önce yerleşik hayata geçmesi, toprağa bağlanması ve giderek şehirleşmesi gibi ön şartlar vardır.

H.464/M.1071’den itibaren Anadolu’ya yerleşmeye başlayan Türklerin başlangıçta askeri mücadeleler ve yerleşme hareketleri dolayısıyla yoğun olmasa bile yer yer imar işlerine başladıkları anlaşılmaktadır. Büyük Selçuklu devletinden sonra Artuklular, Anadolu Selçukluları, Danişmendiler, Mengüciukoğulları, Karamanoğulları, Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları, Memlûklüler ve Osmanlı oğulları. vb. devletlerinin önemli eserler inşa ettikleri görülür. Ancak Anadolu’daki en önemli mimari faaliyetler Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletlerine aittir. Anadolu- Memlûklü sanatları, bütüne yakın ağırlığını toplumu yeni bir yurt tutması ve ihtiyaçları sebebiyle mimariye vermiş, çeşitli dini, sivil, askeri. vb. gibi çok değişik türde ve görevde yapı inşa edilmiştir.

⁷¹⁷ Muna Behcet, *Te’sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateynil Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, C: 1, s.166-171.

Büyük bir çoğunluğu devlet hazinesine yük olmadan hükümdar, devlet adamı, din adamı, ticaret erbabı. vb. tarafından yaptırılan bu eserlerde çok sayıda mimar, çinici, taşçı, ağaç ustası, nakkaş, hattat, dEmirci vb. sanatçının görev aldığı muhakkaktır. Bu konuda sahip olduğumuz en önemli malzeme, bazı mimari eserlerin üzerinde rastladığımız imza kitabeleridir.⁷¹⁸

Biz çalışmamızda H.8/M.13.y.y.'dan başlayarak H.10/M.16.y.y.'a kadar olan mimar ve sanatçıları araştırdık.

Anadolu Selçuklu mimarisinde çok önem verilen taş süslemede, bu alanın en yakın paraleli olan mezar taşı ustalarının da görev aldığını sanıyoruz. Selçuklu, Beylikler, Memlûklü ve Osmanlı devri eserlerinin önemli bir bölümünde mimar ve mermerci vb. sanatçıların ortak bir çalışma içinde yapıyı bir bütün olarak tasarladıklarını kabul etmemiz lazım gelir. Anadolu- Memlûklü mimarilerine şekil veren sanatçıların kimlikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Günümüzde H.700-1009/M.1300-1600 arasında Anadolu-Memlûklü mimarilerindeki mühendislerin ve sanatçıların konusu ile ilgili çok az ve kısa araştırma bulunmaktadır.

Bu konunun araştırılması, bu mimarlara ait vakfiyeleri ve bazı tarih çağdaş kaynakları ilk defa açıklaması bakımından son derece dikkat çekicidir. Konumuzu sanat tarihi ve özellikle Anadolu- Memlûklü mimarlık tarihi açısından ele almanın bir ihtiyaç olduğu da ortadadır.

Bir mimari eserin ortaya çıkması; teorik olarak önce ihtiyaç, ardından eserin yapımına karar veren ve mali kaynaklarını üstlenen kişi veya kişilerin yer, malzeme, sanatçı ve işçi ve teminini öngören bir inşaat organizasyonuna gitmeleriyle başlar. Selçuklularda merkezi bir teşkilat mevcut olabileceğine işaret etmektedir. Birçok önemli eserde sanatçı adının bulunmaması da bu ihtimali destekler yöndedir. Osmanlılarda merkezi bir kuruluş olup mimari faaliyetleri organize edişi Saltanat ölçüsünde çok ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş olan **Hassa Mimarlar ocağı** teşkilatlanışı hakkında oldukça geniş bilgiye sahip olmamıza rağmen, şöyle bir yapım organizasyonu şeması çerçevesinde gösterilebilir.⁷¹⁹

1-İşveren: (Hükümdar, Hükümdar ailesi-devlet adamları, ilmiye sınıfı, idareciler, ticaret erbabı).

2-Harcama-idari yetkili (bina emini, inşaat mutemedi, inşaat mütevellisi).

3-Başmimar: (Genel ve kısmi tasarım, yönetici mimar).

4-Mimarlar.

5- Çiniciler.

⁷¹⁸ Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.2.

⁷¹⁹ Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s.12.

6-Nakkaşlar.

7-Hattatlar.

8-Usta taşçılar (taş süsleme işleyicileri).

9-Senktraşlar (taş yontucular).

10-Neccarlar (ağaç işleri sanatçıları).

11-Haddadlar (dEmirciler).

12-İşçiler.

Bu sınıflama çok teorik olup, bir çinici veya ağaç işleri sanatçısının mimarlık görevini de üstlenmesi gibi, birkaç dalda faaliyet gösteren sanatçılara sık sık rastlanmamaktadır.

Anadolu Selçuklu döneminde ve son Eyyubi döneminde Bilâdu's Şam tarafından Anadolu'ya birkaç sanatçı ve mimar gelmiştir. Bunlar Anadolu Selçuklu Sultanlarına hizmet etmek için gelmişler. Anadolu Selçuklu mimari faaliyetlerine girmişler. Örneğin, Ebu Ali Raha el-Kettani el-Halebi, Halep'ten Anadolu'ya geçmiş Sinop şehrinde H.612/M.1216'da Anadolu Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus devrinde H.607-616/M.1210-1219 tanınmış Selçuklu Emirleri, iç kalenin çeşitli bölümlerini aralarında paylaşmak suretiyle şahsi paralarıyla yaptırmışlardır. Konya Alâeddin ulu camiinde Muhammed b. Havlan el-Dimeşki'ye ait bölümlerinin tarihi, kitabesine göre H.617/M.1221'dir. Diğer bir eser Muhammed b. Havlan el-Dimeşki'ye ait olan Sultan Hanı H.626/M.1229 Konya-Aksaray yolundadır. Mimar Muhammed b. Havlan el-Dimeşki, Suriye'den Anadolu'ya gelen ve H.8/M.13.y.y.'da başta Sultan İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad olmak üzere, muhtemelen bazı Selçuklu devlet adamlarının da yaptırdığı mimari eserlerde çalışmış bir sanatçıdır. Bu sebeple dikkat edilirse Konya Karatay medresesinin mimarı Muhammed bi Havlan el-Dimeşki 'nin üslubu Karatay medresesinde görülür. Aynı zamanda Karatay medresesinde sanatçı kitabesinin metni yoktur.⁷²⁰

Yukarıdaki anlatıldığına göre Muhammed b. Havlan el-Dimeşki Karatay medresesini inşa etmiştir.

Ali b. Müşeymeş el-Dimeşki H.9/M.15.y.y.'da Şam'dan Anadolu'ya geçerek Aydınogulları'nın hizmetine girmiştir. H.776/M.1375 yılında Ali b. Müşeymeş el-Dimeşki, H.762-793/M.1360-1390 Aydınogulları'ndan İsa Bey için İsa Bey camiini inşa etmiştir. Mimar Ali b. Müşeymeş el-Dimeşki, halen mevcut bir kitabeğe göre Aydınogulları'ndan İsa Bey'in Selçuk'ta bulunan H.776/M.1375 tarihli İsa Bey camiini inşa etmiştir. Yapının batı portalindeki tarih, banî ve sanatçı adını veren kitabede, mimarın baba adı olan "Müşeymeş"

⁷²⁰ Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s.203, 220, 221.

kelimesi aşınmıştır.⁷²¹ Ali b. Müşeymeş el-Dimeşki Memlûklü devleti tarafından Aydınoğulları Beyliklerine geçmiştir. Buna göre Memlûklü ile Aydınoğulları arasında sanatçı ve mimari ilişkisi vardır.

Kitabede de açıkça belirtildiği gibi aslen Şamlı (Dimeşki) olan mimar, ilk defa Şam ulu camiinde ortaya çıkan ve daha sonra Diyarbakır Ulu Camii ile güneydoğu Anadolu'daki bazı Artuklu camilerinde devam eden, kible duvarına paralel sahnların bir Transeptle kesildiği plan şemasını, H.8/M.14.y.y.'ın sonlarına doğru Batı Anadolu'da yeniden uygulama imkânı bulmuştur. Plan şeması, cephelerde renkli taşların kullanıldığı düğüm süslemeleriyle Zengi ve Memlûklü mimarisine bağlanan İsa Bey camii, bugün yalnız birisi ayakta kalan çifte minaresi ve mozaik çini süslemeleriyle Selçuklu mimarisinden aldığı etkileri Beylikler ve özellikle Osmanlı mimarisine aktaran kilit yapılardan birisidir. Mimar Ali b. Müşeymeş el-Dimeşki'nin yeğeni Ebu Bekir b. Muhammed b. Hamzat'ül Müşeymeş el-Dimeşki ve onun oğlu Sinanuddin Ahmed b. Ebu Bekir el-Müşeymeş, Osmanlı mimarisine Merzifon'daki H.820/M.1417 Sultan Çelebi Mehmet medresesi, Amasya'daki H.822/M.1419 Bayezid Paşa camii ve H.831-848/M.1427-1444 gibi önemli eserler kazandırmışlardır. Ayrıca İsa Bey camiinde mimar Ali b. Müşeymeş el-Dimeşki ile günümüze sanatçı kitabesi ve eserleri gelmeyen, ancak bazı kaynakların H.837/M.1433 yılında Amasya'da cami, çeşme ve medrese inşa ettiği için öne sürdükleri Şemseddin Ahmed eş-Şâmi 'nin de bu aile ile yakınlığı olabilir. Müşeymeş ailesine mensup olan üç mimarın inşa ettiği kesin olan eserler arasındaki kısa tarih farkları, birbirlerinin yanında kalfa olarak çalışmış olabileceklerini de düşündürmektedir. Mesela mimar Ali b. Müşeymeş 'in inşa ettiği İsa Bey camiinde Ebu Bekir b. Muhammed, onun inşa ettiği Çelebi Mehmet medresesi ile Bayezid Paşa camiinde de Sinanuddin Ahmet b. Ebu Bekir kalfa olarak çalışmış olabilirler.⁷²²

Ebu Bekir b. Muhammed b. Hamzat'ül Müşeymeş el-Dimeşki, Osmanlı Sultanı Çelebi I. Mehmet için H.817/M.1414 yılında Çelebi Mehmet medresesini (Merzifon) inşa etmiştir. Mimar Ebu Bekir b. Muhammed'in adına bugüne kadar Anadolu'da iki yapıda rastlanmıştır. Ancak aslen Şamlı bir aileden gelen bu sanatçının amcası Ali b. Müşeymeş el-Dimeşki'nin daha önce Aydınoğulları'nın hizmetinde çalıştığı ve H.776/M.1375 yılında İsa Bey camiini yaptığı bilinmektedir. Bazı kaynakların H.837/M.1433 yılında Amasya'da bugün mevcut olmayan bir cami, çeşme ve mektep yaptığını öne sürdükleri Şemseddin Ahmed eş-Şâmi'nin de Mimar Ebu Bekir b. Muhammed ile bir akrabalığı olabilir. Mimar Ebu Bekir b. Muhammed bu aileden çıkmış değerli bir mimar olup, Amasya'daki Beyazid Paşa camiinde bir grup sanatçıyla beraber çalışmış ve muhtemelen baş mimar seviyesinde olduğu için, adı yapının en dikkat çeken bölümüne kaydedilmiştir. Müşeymeş ailesinden Sinaneddin Ahmed b.

⁷²¹ Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s.347.

⁷²² Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s.348

Ebu Bekir el-Müşeymeş el-Muallim Ankara’da Karaca Bey (İmaret) camiini inşa etmiştir. Bu cami Çelebi Sultan Mehmed’in damadı ve H.831/M.1428 Anadolu Beylerbeyi Celaleddin Karatay Bey için yapılmıştır.⁷²³

H.700/M.1300’den itibaren H.1009/M.1600 yılına kadar Anadolu’daki Anadolu-Memlûklü dönemleri yapılarında çalışan sanatçıların isimleri konusunda en büyük kaynağın bağımsız sanatçı kitabeleri ile tarih, bani ve sanatçının adının birlikte kullanıldığı genel kitabedeki sanatçı adları “mimar,(mimaruhu), ustad (üstaz), muallim “mühendis”, tersim”, Şadül-Bina” gibi mesleği unvan ve yapılan işin faili olduğunu (ameli) belirten deyimler sayesinde diğer kişilerden, özellikle bina eminlerinden ayrılabilir. Ancak kullanılan deyimler yapılan iş nedeniyle birbirinden farklı; zamana, bölgeye, geleneklere ve sanatçıların mesleki kıdemlerine göre verilmiş olmalıdır. Mesela Anadolu ve Mısır bölgelerinde Anadolu Selçuklularında çoğunlukla “ameli” fiilinin tercih edildiği görülür. Çok fazla sayıda olmamakla beraber “Üstad, muallim, mühendis” ad görevleri Beylikler, Memlûklü ve Osmanlı dönemlerinde kullanılmıştır. Ama Mısır Memlûklü mimarisinde “Şadül-Bina” görev unvanı kullanılmıştır. Şadül-Bina günümüzdeki **müteahhittir**.

Memlûklü döneminde en meşhur Şadül-Bina “müteahhit” H.786/M.1384 Muhammed b. Beybelik’tir. Sultan Nasır Hasan b. Kalavun Camiul medresesini inşa etmiştir.⁷²⁴ Galiba O Anadolu’dan Mısır’a gelmiştir. Biz araştırmamızda sadece H.700-1009/M.1300-1600 yılları arasında Anadolu’dan Memlûklü ’ya; Memlûklü’den Anadolu’ya geçen sanatçı ve mimarlardan tespit edebildiklerimizi yazdık. Yoksa bu dönemdeki bütün sanatçı ve mimarların sayısı elbette bizim yazdığımızdan daha fazladır.

5.21.3.Bahri Memlûklü Döneminde H.648-784/M.1250-1382 Mimarlar ve Sanatçılar

5.21.3. 1.I.Baybars Dönemi H.658-676/M.1260-1277

Sultan I. Baybars Ulu camiinin baş mimarı Emir Seyfeddin Kuş Timur el-Acemi H.665/M.1266 yılında inşa etmiştir. Sultan I. Baybars bu cami inşa edilmeden önce kendi eli ile caminin alanını ölçülmüştür. Bu ölçü işinde Mısırlı vezir Bahaeddin b. Ali b. Hanna ve dört mezhebin kadıları Sultan I. Baybars’a yardım etmiştir. I. Baybars Ulu camiinin ana mimarları Bahaeddin b. Hanne ve Emir Alemüddin Sincir el-Masruri’dir. (Kahire’nin mütevellisi)⁷²⁵ ve Fârisuddin Aktay el-Musta’rip’tir. Mimar Emir Alemüddin Sungur bu camide mihrap önü kubbesini, tavanları ve kapılarını yaptırmıştır.⁷²⁶ Sultan I. Baybars döneminde kuzey Halep kalesindeki Emir mimar İzzeddin Akkuş el-Afram, I. Baybars emrettiği için iki hüküm evleri “valilik binaları” inşa etmiştir. Her ne

⁷²³ Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s.403, 404, 415, 474.

⁷²⁴ Hüsnü Nüveyser, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyin vel Memelik*, s.209; Doris Abouseif, *Cairo Of The Mamluks*, s.203.

⁷²⁵ Ahmed b. Ali el-Makrizi, *el-Hitat*, C:4, s.189-193.

⁷²⁶ Ahmet Abdürrazık, *Tarih Ve Asar’ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi Ve Elmemlûki*, s.131, 132.

zaman Sultan I. Baybars Halep'i ziyaret etse, bu evlerde kalırdı. Daha sonra bu evler birbirine bağlanmıştır. Gümtünüzde Halep'teki bu evlerin kalanı Buktumur evidir.⁷²⁷

İbn-i Ganayim, Sultan I. Baybars'ın mühendisidir. Şam'da I. Baybars mezarının kubbesini inşa etmiştir. Bu türbenin girişinin üzerindeki kitabede mühendis İbrahim b. Ganayim b. Said ismi bulunur. Kahire'deki Selahaddin kalesinde I.Baybars için Ablak sarayını inşa etmiştir. Ablak sarayının girişi üzerindeki kitabesinde **“Amelü İbrahim b. Ganayim el-Mühendis”** cümlesi okunur. Bu sarayın kuzey cephesinde taş üzerinde on iki aslan resmi yapmıştır. Ama doğu cephesinde aslan sufası yapmıştır. Bu aileden Ahmet b. İbrahim b. Ganayim el-Mühendis Ö.H.747/M.1346'da Şam'daki Salihyye mahallesinde vefat etmiştir. H.733/M.1332'de Muhammed b. İbrahim b. Ganayim meşhur olan İbn-i Mühendis vefat etmiştir. İbrahim b. Ganayim'in torunu Selahaddin Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ganayim meşhur olan II. İbn-i Mühendis H.769/M.1367 yılında vefat etmiştir. Ahmed Timur Paşa Sahavi'den şöyle rivayet nakletmiştir: **“Selahaddin Abdullah b. Ganayim, halk arasında meşhur olan ismi Salah Abdullah b. Şems b. el-Mühendis 'tir.”** Başka rivayette İbn-i Hacer el-Askalani diyor ki: **“İbn-i el-Mühendis ailesi hem Mısır'da hem Şam'da yaşamıştır. Çünkü onların nesebi Mısırlılara ait, ama Şamlılarla akrabalıkları vardı. Bu aileden Mısır'da Ömer b. Hüseyin b. Ganayim b. el-Mühendis Ö.H.743/M.1342'de, Muhammed b. Ahmet el-Makdisi sonra el-Dimeşki H.808/M.1405'te vefat etmiştir.”** Fakat Sahavi diyor ki: **“Mısırlı İbnül-Ganayim ailesinden İbrahim b. el-Mühendis et-Tacir Mekke'deki Emirül-Guyuş pazarında H.871/M.1466 yılında vefat etmiştir. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Nasıruddin el-Mısri H.855/M.1451 tarihinde vefat etmiştir. Onun oğlu Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Nasıruddin el-Mısri b. el-Mühendis H.877/M.1472 yılında vefat etmiştir”.**⁷²⁸

Emir Cemaleddin b. Muhammed b. Nahhar Mihmandar el-Lahmi el-Salihi el-Mısri, Sultan I. Baybars döneminde baş mimar olarak çalışmıştır. Bu sebeple H.661/M.1262 yılında Kudüs'teki Kudüs hanını inşa etmiştir. Sonra baş mimar Emir Cemaleddin b. Nahhar ve Emir Şadül-Bina Bedreddin Muhammed b. Rahhal, Ürdün nehrinin üzerindeki selde Damiyye su köprüsü yıkılınca, I. Baybars'ın emriyle Emir Cemaleddin b. Mihmandar ile Şadül-Binaları beraber mimar aletlerini alıp Damiyye su köprüsünü sıfırdan muhteşem mimari özellikleriyle inşa etmiştir. H.687/M.1288 yılında Emir Cemaleddin b. el-Mihmandar vefat etmiştir.⁷²⁹

5.21.3.2.Mansur Kalavun Dönemi H.678-689/M.1279-1290

Sultan Mansur Kalavun döneminde yaşamış olan meşhur Muzaffer b. Mahasin Tacuddin el-Dimeşki, tezhib sanatçısıdır. Aynı zamanda edip ve şair olan sanatçı Şam'da yaşamıştır. Gündüzleri binaların tezhiplerini

⁷²⁷ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucumul-Zahire*, C:7, s.141.

⁷²⁸ Ahmed Timur Paşa, *Alamul-Mühendisin Fil İslam*, Hindevi Yayınları, Kahire, 2012, s.37, 38.

⁷²⁹ İbn-i Tuğri Berdi, *el-Menhelüs-Safi vel Mustevfi Badel vafi*, İnceleyen Muhammed Amin, Mısır Milli Kütüphane Yayınları, Kahire, 1984, C:1, s.181, 182; İbn-i Tuğri Berdi, *el-Nucumul-Zahire*, C:7, s.126, 127.

yapar, geceleri ise kitapların tezhiplerini yaparmış. Aynı zamanda kendi sanatı ile ilgili şiirlerde yazmıştır. Ö.H.686/M.1287'dir.⁷³⁰ Memlûklü mühendisi Cemaleddin Muhammed b. Selim b. Vasif el-Şafii H.604/M.1207 yılında Hama şehrinde doğmuş ve H.697/M.1297 tarihinde vefat etmiştir. Hama rasathanesini inşa etmiştir. Bu mimar son Eyyubi döneminden itibaren H.696-698/M.1296-1299 Sultan Lâçin dönemine kadar yaşamıştır.⁷³¹

Sultan Mansur Kalavun döneminde Şâdül-Amair Emir Alemuddin Sincir el-Şuca el-Mansuri, Mansur Kalavun külliyesini "Dârü'ş-şifa, medrese ve türbe bölümlerini" inşa etmiştir. Aynı dönemde Şadül-Amair Emir Alemuddin Sincir el-Mansuri Halep kalesini, Diyarbakır'ın karkar kalelerinde tamirat yapmıştır.⁷³²

5.21.3.3. *Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Dönemleri* (H.693-694/M.1293-1294; H.698-708/M.1299-1309; H.709-741/M.1310-1340)

Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun, H.714/M.1314 yılında Emir Kahırdaş'ı Mısır mimarlık divanında bakanlık restorasyon danışmanı olarak tayin etmiştir. Emir Kahırdaş bu göreve geldikten sonra ilk olarak Hz. Nefise camiini yeniden inşa etmiştir. H.735/M.1334 yılında Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Kahire valisi ve Şadül-Amair Emir Alâeddin Ali b. Hasan b. Mervani kantara Sur Mecre'l Uyunu inşa etmiştir.⁷³³

H.676/M.1277 yılında Emir mimar el-Mulk el-Cukindar Anadolu'dan Mısır'a gelmiştir. Kahire'de el-Mulk el-Cukindar camiini inşa etmiştir. Ayrıca H.730/M.1329 tarihinde Ravza adasında ve Fil adasında kendi camilerini inşa etmiştir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde hem Mısır hem de Suriye sahilindeki Trablus şehrinde Şadül-Amair tayin edilen Emir Bedreddin Muhammed b. Fahreddin el-Türkmâni, Türkmâni camiini inşa etmiştir. Kalkaşandi'ye göre, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun mimar Emir Bedreddin Türkmân'ı ya Anadolu'dan ya da Büyük Türkistan "Orta Asya" Mısır'a getirmiştir. Eymen Fuad Seyyid Makrizi el-Hitat kitabında dipnotta diyor ki: "Günümüzde Türkmâni camii bir Memlûklü camii değil, Osmanlı dönemine aittir. Osmanlı döneminde meşhur olan bu caminin adı el-Tercüman camiidir".⁷³⁴

Mansur Kalavun külliyesinin minaresi üzerinde bakır hilali Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde H.703/M.1303'te Emir Seyfettin Kahırdaş el-Nasrî minareyi tamir ederken alemin üzerine koymuştur. Bu tamirin sebebi H.702/M.1303 tarihindeki depremdir.⁷³⁵

Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Şadül-Amair divanında meşhur olan birkaç görev var. Bunlar şöyledir: "Şadül-Amair "Baş mimar" شاد العمر; Şadül-Bina "müteahhit" شاد البناء ve Şed el-Amair شاد العمر "restorasyon danışman mimar".

⁷³⁰ Hasan **Abdulvahhab**, *Tevkiat el-Sunna Ala Asari-Mısır-İslamiyye*, Fransa Arkeoloji Enstitüsünün Yayınları, Kahire, 1955, s.538.

⁷³¹ Ahmed Timur **Paşa**, *Alamul-Mühendisîn Fil İslam*, s.39.

⁷³² İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumul-Zahire*, C:7, s.346.

⁷³³ Ahmed b. Ali **el-Makrizi**, *el-Hitat*, C:3, s.490; C:4, s.214, 224, 238.

⁷³⁴ Ahmed b. Ali **el-Makrizi**, *el-Hitat*, C:4, s.246, 255, 256, 257.

⁷³⁵ Ahmet Abdürrazık, *Tarih Ve Asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi Ve Elmemlûki*, s.143,144; Doris **Abouseif**, *Cairo Of The Mamluks*, s.135.

Selahaddin kalesindeki Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiinin mimarı İlhanlı Hoca Ali Şah'tır. Bu mimar İran'da Sultan Ebu Said Bahadır han ulu camiini inşa edip doğu Anadolu'daki Sivas'ın mimarisinde onun üslubu görülür. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ulu camiini inşa etmiştir. Bu sebeple yeşil seramikler, söz konusu Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun camiinin minarelerinde görülür.⁷³⁶

Kusun ulu camiinin minaresinin mühendisi İlhanlı Ebu Said Bahadır Han'ın mühendisi Hoca Ali Şah el-Tebrizi'dir. Zannı galibe göre bu mühendis Türk'tür, Fars değildir. Çünkü Tebriz bu dönemde Azerbaycan'ın başkentidir. Azerbaycan günümüze kadar Türk bölgesidir. Ancak Tebriz şehri günümüzde İran içinde kalmıştır.⁷³⁷

Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun' un birinci döneminde H.702/M.1302 yılında Haçlılar Suriye'deki Trablus sahilinin karşısında bir adayı işgal edip Haçlı ordusunun kışlalarını yaptırmışlardır. Bu sebeple Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun savaş mimarı Emiri Cemaleddin Akkuş el-Karrai el-Alai'ye dört tane deniz savaş limanı yapmasını emretmiştir. Doğu Trablus şehrinden Kahire'deki Bulak Nil limanına kadar Memlûklü Bahariye savaş gemileri sanki bir set gibi olmuştur. Bundan sonra Memlûklü Emiri Kahırdaş el-Razık el-Mansuri Haçlı Arvad adasını fethetmiştir. H.708/M.1308 yılında Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Emir mimar Alaaddin el-Tabras el-Mansuri el-Mecnun, Selahaddin kalesinin kapısının özel güvenlik başkanı Şeyh Şih Ebuiddin el-Abir ve Fakihleri için Kahire'nin dışındaki Nil nehri üzerinde imaret yapısını ve altında büyük kemerli taşlı ⁷³⁸ su köprüsünü inşa etmiştir. Bunların inşa tarihi H.708/M.1308 yılıdır.⁷³⁹

Şadül-Amiar "Baş mimar" Emir Şemsettin Aksungur H.737/M.1336 yılında Kusun camiini inşa etmiştir. H.740/M.1339 tarihinde Habbaniye mahallesinde Aksungur su köprüsünü inşa etmiştir. Ayrıca Emir Aksungur el-Nasri H.747/M.1346'da Kahire'deki Babu'l-Vezir mahallesinde Aksungur camini inşa etmiştir.⁷⁴⁰ Aksungur el-Nasri baş mimardır. Emir Aksungur Şadül-Amair değildir. Farklı kişilerdir. Ancak O, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Amairul-Sultaniye danışmanı olarak tayin edilmiştir.

Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun üçüncü döneminde H.721/M.1321 yılında Kahire'de Mısırlı Hristiyanlar bir yangın çıkarmış. Bu yangın olduğu için Mansur Kalavun Dâru'ş-şifası, Emir Salar, Sultan II. Baybars evleri, halk dükkânları ve birkaç mahalle yanmıştır. Kahire'deki yangın birkaç gün sürmüştür. Şadül-Amair Emir Aksungur el-Nasri ve Emir Bektimur el-Saki Memluklu Emirlerinin devaleri üzerinde su küpleri ile su

⁷³⁶ İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:3, s.429; Ahmet Abdürrazık, *Tarih Ve Asar'ı Mısır Eilislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi Ve Elmamluki*, s.166.

⁷³⁷ Hasan **Abdülvahhab**, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.141.

⁷³⁸ Cisir; Arapça bir kelimedir. Köprü 1. Aralarında su, çukur, arazi veya yol gibi engeller bulunan iki yakayı birbirine bağlayarak yolu bir yandan ötekine erdirmek için yapılan ahşap kargir veya madeni yapı. 2. İki binayı veya bir binanın iki parçasını birbirine bağlayan köprü şeklinde geçit. 3. Bodrum inşaatında veya ocak üstünde kullanılan kaburgalık veya düz taş tonoz. 4. Bir yapı ögesinde ısı ya da sesin kolayca geçebileceği zayıf nokta; Arcu Can, "Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", s.67.

⁷³⁹ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumul-Zahire*, C:8, s.123, 124, 181.

⁷⁴⁰ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumul-Zahire*, C:9, s.237.

getirerek Kahire'deki yangını söndürmüşlerdir. Bu arada Emir Şadül-Amair Aksungur el-Nasrî banileri, mimarları, sanatçıları, zanaatkârları, işçileri toplayarak yıkılan binalarında tamirat yapmışlardır. H.725/M.1324'te Şadül-Amair Aksungur el-Nasrî, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun için Seryakus şehrinde han gâh, hamam ve mutfak inşa etmiştir. Bu külliye'nin inşaatını kırk günde tamamlamıştır. Daha sonra Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun diğer birkaç yapı daha inşa ettirmiştir. Bu ek inşaat faaliyetlerini Şadül-Amair Emir Aksungur el-Nasrî kuzeydoğu Kahire'nin dışındaki Seryakus şehrinde ziraat yapıldığı için birkaç Sakiye⁷⁴¹ yapmıştır. Kahire'den Seryakus şehrine kadar bir körfez kazmıştır. Bu halîç vesilesiyle ziraat gemileri Seryakus'tan Kahire'ye ziraat ürünlerini nakletmişlerdir. Aynı zamanda Şadül-Amair Emir Aksungur el-Nasrî, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ve kendi Memlûkluk Emirleri için birkaç muhteşem saray da inşa etmiştir. Bu saraylar Bahri Memlûkluk Sultanı Nasır Mehmet b. Kalavun'un üçüncü döneminden itibaren Çerkez Memlûkluk Sultanı Eşref Barsbay dönemine kadar sürmüştür. H.725/M.1324 yılında Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Sultan emrettiği için Emir mühendis ve Memlûkluk ordusunun komutanı Fahreddin el-Nasrî Emirul-Mü'minin körfezin girişi üzerinde Fahriyye su köprüsünü inşa etmiştir.⁷⁴²

Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun H.735/M.1334 tarihinde Emir Tanboğa el-Meradani camii için mimar el-Neşv ve İbnül Suyufî ile anlaşmıştır. Emir Tanboğa el-Meradani için hem bina malzemelerini getirecek hem de camiyi inşa edecektir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun, mimar el-Neşv caminin inşaat faaliyetleri için 3250 dirhem masraf ödemiştir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun H.736/M.1335 yılında muallim Ebu Şakir'i Memlûkluk Emirlerinin restorasyon danışman mimarı tayin etmiştir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun H.738/M.1337 tarihinde Şadül-Amair Emir Akboğa Abdulvahid Nasrî'ye Selahaddin kalesinde Memlûkluk ordusu için dört feddan (yani 16,803.32 km²) alan üzerinde Sultaniyye ahırını inşa etmiştir. Her yılda bu Sultaniyye ahırında iki bin kuzu ve dört bin inek yetişmiş. Hatta bu ahırda çeşitli kuş evleri bulunmaktadır. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Divanul-Amair'de "mimarlık bakanlığı" iki tane başmühendis varmış. Birinci başmühendis kuzey Mısır'da inşaat faaliyetlerinin danışmanı olarak çalışmış. İkinci başmühendis güney Mısır'da, kuzey Mısır'ın başmühendisi Şadül-Amair Emir Abdulvahid Nasrî ve güney Mısır'ın başmühendisi Emir Barsbuğa el-Hâcib 'tir. İkisi H.739/M.1339 yılında Sur-Mecre'l-Uyun'u "su köprüsü" iç Kahire'den kuzeydoğu Kahire'nin Selahaddin kalesine kadar yapmışlardır.⁷⁴³ Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Divanul-Amair'in "mimarlık bakanlığı" masrafı her yılda yüz bin dirhem'dir.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ Sakiye; Arapça bir kelimedir. Memlûkluk ıslahında bu kelimenin anlamı su dolabı demektir; Osmanlı mimarisinde Sakiye; tahune demektir. Su değirmeni yanı akan suyun gücüyle çalışan değirmen demektir; Arcu Can, "Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", s.61,62.

⁷⁴² İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucumul-Zahire*, C:9, s.54, 55-60, 66, 67.

⁷⁴³ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucumul-Zahire*, C:9, s.88, 90, 94, 96-98; Ammar Muhammed el-Nahhar, "el-Hendese Vel Mühendisün Fi Asri Devletil Memalik el-Bahariyye", *el-Bahisun Dergisi*, S.66, Şam, Ocak 2012, s.5.

⁷⁴⁴ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucumul-Zahire*, C:9, s.136.

Mısırlı meşhur mermerci Ali b. Ömer vefatı H.736/M.1335'dir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun üçüncü döneminde yaşamıştır. Meyyafarkin 'de (Silvan) Meyyafarkin ahalisinden Ahmet isimli bir şahsın süslü ve renkli mezar sandukası üzerindeki kitabe "Amelu Ali b. Ömer" yazılıdır. Meyyafarklinli Ahmet bu mezar sandukasını Mısır'dan yaptırıp getirmiş olabilir. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun' un üçüncü döneminde H.709-741/M.1310-1340 mühendis ve nahvi "Arap dil bilimci" Muhammed b. Hasan el-Mısri; İbn-i Sa'îğ lakabıyla meşhur H.645-720/M.1242-1320 tarihleri arasında yaşamıştır. Eserin adı "**Kasidetu'l Mimiyye**" dir. Bütün beyitler mim harfiyle başlayıp mim harfiyle bittiği için bu isimle anılmıştır. Maalesef bu eser günümüze kadar gelmemiştir.⁷⁴⁵

5.21.3.4.Sultan Adil Ebu Bekir dönemi H.741-742/M.1340-1341

H. 742/M.1341 tarihinde Sultan Adil Ebu Bekir b. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun, Emir el-Şihabi Nasri'yi Şadül-Amair tayin etmiştir.⁷⁴⁶

5.21.3.5.Sultan Muzaffer Zeynuddin Hacı H.747-748/M.1346-1348

Sultan Muzaffer Zeynuddin Hacı b. Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde özel ihtisası mimari eserlerde kemerler olan mühendis Şemsettin Muhammed b. Said el-Ensari'nin vefatı H.749/M.1348 yılıdır. Memlûklü devletinde birkaç binadaki kemerleri ve Nil nehri boyundaki su kanallarını inşa etmiştir.⁷⁴⁷

5.21.3.6.Sultan Nasır Hasan dönemleri H.748-752/M.1348-1351; H.755-762/M.1354-1361

H.750/M.1349 yılında Şam'da Şadül-Amair İyas b. Abdullah Nasri vefat etmiştir. Bu İyas, daha önceden Ermeni Hristiyan iken, Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun'un üçüncü döneminde ona İslam'ı tebliğ edince müslüman olmuş ve el-Nasri lakabını almıştır. Sultan Nasır Hasan b. Kalavun birinci döneminde H.748-752/M.1348-1351 Trablus şehrinde Emir Erguvan Şah ve Emir el-İcilağa, Şadül-Amir İyas b. Abdullah Nasri 'yi suikast ile öldürmüşlerdir.⁷⁴⁸ Sultan Nasır Hasan ikinci döneminde meşhur olan Şadül-Bina Mehmet b. Beybelik'tir.⁷⁴⁹

5.21.3.7.. Sultan Eşref Şaban b. Hüseyin dönemi H.764-778/M.1363-1377

Sultan Eşref Şaban b. Hüseyin b. Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde H.764-778/M.1363-1377 meşhur olan Emir Muhammed b. Mengeli Nasrı; Memlûklü imarı harbiye mühendisidir. Sultan Eşref Şaban b. Kalavun için savaş mimari ve mühendisliği ile ilgili eserini yazmıştır. Eserin orijinal adı "**el-Hiyel Fil Hurub ve Fethil Medain ve Hifzu'd durub**" 'tur. Müellif bu eserinde yeni savaş aletlerini, şehirlerin nasıl fethedileceğini ve fethedilen yerlerin nasıl muhafaza edileceğini anlatmıştır. Muhammed b. Mengeli Nasrı H.778/M.1376 yılında

⁷⁴⁵ Hasan **Abdulvahhab**, *Tevkiat el-Sunna Ala Asari-Mısırlı-İslamiyye*, s.535, 554.

⁷⁴⁶ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumul-Zahire*, C:10, S.11.

⁷⁴⁷ Hasan **Abdulvahhab**, *Tevkiat el-Sunna Ala Asari-Mısırlı-İslamiyye*, s.535.

⁷⁴⁸ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumul-Zahire*, C:10, S.193.

⁷⁴⁹ Hüsnü **Nüveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyin vel Memelik*, s.209; Doris **Abouseif**, *Cairo Of The Mamluks*, s.203.

vefat etmiştir.⁷⁵⁰ Sultan Eşref Şaban döneminde meşhur olan mühendis Ali b. İbrahim b. Muhammed el-Dimeşki “Şamlı”; İbni’l-Şatır lakabıyla meşhurdur. Ö.H.777/M.1375 tarihinde ilk defa duvar üzerine güneş saatini kemer şeklinde koymuştur. Müezzinler bu usturlabın saatini gördüklerinde zamanı bilip ezan okurlarmış. Kahire’deki Ezher manzumesinde ve Şam Emeviyye Camiinde İbn-ül Şatır’ın güneş saatleri vardır. “Saatul-Kantara”.⁷⁵¹

Yukarıda anlatıldığına göre bir soru akıllara gelmektedir. Birçok mühendis Türklerden veya Mısır dışından Anadolu’dan Mısır’a gelerek çalışmışlardır. Peki, Mısırlıların kendi mühendisleri yok muydu? Bu Mısırlı mühendislerin olmadığı anlamına gelmez. Tabii ki vardı. Ama onların ve Türk mühendislerin tecrübesi özel Mısır Memlûklü sanatını ve mimarisini ortaya çıkarmıştır. Suriye’de meşhur olan Müşeymeş mühendisler ailesidir. Onlar Memlûklü Sultanı I. Baybars döneminden itibaren Anadolu’ya hicret edip Anadolu Selçuklu son döneminden itibaren H.10/16.y.y.’da Osmanlı hizmetine girmişlerdir. Daha önce Müşeymeş ailesi ile ilgili geniş bilgi verdik. Aynı şekilde Mısır’da Ganayim ailesi varmış.

Bu aileden mühendis İbrahim b. Ganayim b. Said Kahire’deki Selahaddin kalesinde I. Baybars için Ablak sarayını Şam’da diğer Ablak sarayını, medresesini ve türbesini inşa etmiştir. Bu mühendisin adı Şam’daki I. Baybars türbesinin kitabesinde bulunmaktadır. Bu Ganayim ailesinden Ahmet b. İbrahim b. Ganayim b. el-Mühendis “İbrahim Ganayim”’dir. Ahmed b. İbrahim lakabı, İbni’l-Mühendis; yani onun lakabı, kendi babasının nispetine aittir. Ahmet b. İbrahim b. Ganayim el-Mühendis Ö.H.747/M.1346 yılında vefat etmiştir. Ahmet b. el-Mühendis’in kardeşi Muhammed b. İbrahim b. Ganayim el-Mühendis, kendi babasına ve kardeşine mimari faaliyetleri ile ilgili destek vermiştir. Ö.H.733/M.1332 senesinde vefat etmiştir.⁷⁵²

Bahri Memlûklü dönemine ait, Divanul-Amair’in “mimarlık bakanlığı” divanda danışman, baş mimarlar, malzemeler; **Eşyau’l-Mufrede** “perakende” yani; kum, alçı, kerîç, usramille “çimento gibi” toz malzemeler ile **İhkamat** “binanın asıl malzemeleri”; yani binanın esas⁷⁵³ malzemeleri “taş, tuğla çeşitleri, sütun, konsol “hirimdal”⁷⁵⁴, köşeli payanda “rukun”⁷⁵⁵, payanda gibi sert malzemeler, inşaat malzemelerinin sergilendiği haşaların bulunduğu bölümler yer alır.⁷⁵⁶

⁷⁵⁰ Muhammed b. Mengeli **en-Nasri**, *el-Hiyel Fil Hurub ve Fethil Medain Ve Hifzuddurub*, İnceleyen Muhammed Abdul-Aziz Ahmed, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 2000, s.5, 7.

⁷⁵¹ Ammar Muhammed **el-Nahhar**, “el-Hendese Vel Mühendisün Fi Asri Devletil Memalik el-Bahariyye”, s.4, 5.

⁷⁵² Ammar Muhammed **el-Nahhar**, “el-Hendese Vel Mühendisün Fi Asri Devletil Memalik el-Bahariyye”, s.3.

⁷⁵³ Esas, Memlûklü mimarisi belgelerinde Esas; yani binanın temelidir; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu’l Mimariyye Fil Vesâiki’l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.12.

⁷⁵⁴ Konsol “Hirimdal yada Hırmdan”, bu kelime Arapçada Hırmdan حرمدان, fakat Çağatay Türkçesinde Hirimdal حرمدل demektir. Türkçede Konsol demektir. Hirimdal kelimesi; iki kelimeden oluşur. Birincisi Arapça Haram kelimesi yani sınır, Hudut ve ev hakkı “ev hukuku” demektir. İkincisi ise Çağatay Türkçesinde dal kelimesidir. Dal Arapçada Fera فرع demektir. Türkçede ağaç dalı, bölüm dalı vb. anlamına gelir. Farsçada Kabuli كابولي demektir. Memlûklü mimarisi Hirimdal kelimesinin çoğulu Arapça ölçüsüyle Hirimdanat حرمدانات demektir. Hirimdal unsuru, mimarının destek biçimidir. Şerefe, kadın mahfili, müezzin mahfili, eğimli raflar ve benzerini taşımaktadır. Aynı mukarnas görevi gibi. Eğer Hirimdal taştan yapılırsa, genellikle müşahhar tarzı ile olması

Bazı mühendisler hakkında her ne kadar Memlûklü çağdaş kaynakları bilgi veremiyorsa da kitabelerden bunların isimlerine ulaşılabilir. Örneğin Selahaddin kalesindeki Sultan salonunu inşa eden mühendis Ebcic'in adını salon girişindeki kitabeden öğreniyoruz. Çok sayıda taşçılar, sanatkârlar, mermerciler vb. isimleri hakkında Memlûklü çağdaş kaynakları bilgi vermese de eser kitabelerinde isimleri okunmaktadır.⁷⁵⁷

5.22.Çerkez MEMLÛKLÜ döneminde H.784-923/M.1382-1517 mimarlar ve sanatçılar

5.22.1.Sultan ez-Zahir Berkuk dönemleri H.784-790/M.1382-1388; H.792-801/M.1390-1399

H.786/M.1384'te Çerkez MEMLÛKLÜ devletinin ez-Zahir Berkuk döneminde Şadül-Bina "müteahhit" Emir Çeharkes el-Halili Emir Ahur, Sultan ez-Zahir Berkuk hangatul medresesini inşa etmiştir. Sultan ez-Zahir Berkuk hangatul medresesinin Şadül-Amair "baş mimar" muallim Şihabuddîn Ahmed b. Toloni el-Mühendis'tir. H.788/M.1386 yılında muallim Şihabuddîn el-Toloni ez-Zahiriye hangatul medresesini tamamlamıştır. Bunun için Sultan ez-Zahir Berkuk, muallim Şihabuddîn Ahmed b. el-Toloni'ye ve yardımcısına "mübaşir el-İmare" tek tek beş yüz dirhem ödemiştir. Çerkez MEMLÛKLÜ Sultanı ez-Zahir Berkuk, muallim Ahmed el-Toloni'ye mimarlık mektubu göndermiştir. Bu mektupta Sultan ez-Zahir Berkuk, meallim Şihabuddîn Ahmed el-Toloni'ye şöyle diyor: **"Genel taşçıları toplayarak kırmızı dağın yanında Sidre Nil kanalının girişi üzerinde bir set inşa edeceksin. Bu set binasını bitirdikten sonra Selahaddin kalesinin el-Darfil büyü kapısının "Babu'l-Sariye, Babu'l-Muderrec" yanından itibaren kırmızı dağa kadar büyük bir sur inşa edeceksin"**. Muallim Şihabuddîn Ahmed b. Toloni ve taşçılar H.791/M.1388 tarihinde bu binaları inşa etmişlerdir. Bu bina faaliyetlerinin amacı Bahri Türkmen askerleri Selahaddin kalesine Nil nehri ve kırmızı dağ tarafından çıkamasınlar.⁷⁵⁸

Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Abdullah, Mısır'ın mühendislerinin başkanı ve Sultan mimarilerinin danışmanı Ö.H.801/M.1398 ya da H.803/M.1400 yılında olabilir. Sultan ez-Zahir Berkuk, Ahmed b. el-Toloni 'nin kızı ile evlenmiştir. Ahmed b. el-Toloni, Mescidü'l Haram 'da tamirat yapmıştır. II. Toloni el-Mühendis; O Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Ali b. Abdullah b. Ali Nasıruddin b. el-Şihap b. el-

gerekiyor. Ancak ahşaptan Hirimdal yapılıncı Memlûklü mimarisi belgelerinde meşhur olan binanın dışındaki Hirimdal'ın ismi Kasat كاسات ya da Şeddat شدات Fakat binanın içindeki Hirimdal'ın ismi Medadat مدادات. Medadat; süslü renkli ahap'tan yapılmıştır. Bu sebeple Medadat ismi ile meşhurdur. Çünkü ahşaplı Hirimdal'ın üzeri süslemelerle kaplanıyor; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.35, 36.

⁷⁵⁵ Rukun, ركن Arapça bir kelimedir. Türkçede yan ve köşe demektir. Rukun kelimesinin çoğulu Erkan' dır. أركان Memlûklü mimarisi ıstılahında Rukun, köşeli payanda demektir.⁸⁵² Rükun, Risale-i Mimariyye'de geçen rükun kelimesi köşe anlamına gelmekte olup kaynaklarda şu şekilde tanımlanmaktadır. 1.doğrultuları ayrı iki çizgi ya da yüzeyin kavuştuğu nokta veya çizgi ve bunların dolayı. 2. İki duvar arasında böylece meydana gelen girinti veya (dışarıdan bakılınca) çıkıntı. Bunlar ya girinti ya da çıkıntı olur. Her ikisine de köşe denir. Çıkıntı köşe, girintili köşe veya dış köşe ve iç köşe diye ayrılabilirler. Duvar köşesi, kereste köşesi, odanın köşeleri gibi. Köşelerin sivri olanlarına sivri köşe, yuvarlak olanlarına yuvarlak köşe denir; Arcu Can, "Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", s.62, 63.

⁷⁵⁶ Garsuddin Halil b. Şahin ez-Zahiri, *Kitabu-Zubdetul Keşful-Memalik ve Beyanul Turuk Vel Mesalik*, İnceleyen Pavlus Revays, Cumhuriyet Matbaası, Paris, 1894, s.109, 110.

⁷⁵⁷ Ammar Muhammed el-Nahhar, "el-Hendese Vel Mühendisün Fi Asri Devletil Memalik el-Bahariyye", s.3.

⁷⁵⁸ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucumul-Zahire*, C:11, s.197, 201, 225.

Toloni, Sultan ez-Zahir Berkuk, II. Toloni muallim 'in kız kardeşi ile evlenmiştir. II. Toloni 15 Receb H.801/M.1398 tarihinde vefat etmiştir. Sultan ez-Zahir Berkuk, Abbasi halifesi ve genel Memlûklü devlet adamları II. Toloni cenaze namazında hazır bulunmuşlardır. II. Toloni Memlûklü Çölünde defnedilmiştir.⁷⁵⁹

Sultan bu evliliklerinden mühendislik kurumunun o dönemde yüksek bir kurum olduğu sonucuna da varılabilir.

5.22.2. *Sultan Nasır Ferec b. Berkuk dönemi H.801-815/M.1399-1421*

Sultan Nasır Ferec b. Berkuk döneminde Emir Cemaleddin el-Ustadar, Sultan Nasır Ferec için Rahbatul-İyd mahallesinde bir medrese inşa etmiştir. Mimar Emir Cemaleddin el-Ustadar bu medrese de baş mimar olarak çalışmıştır. H.810/M.1407 yılında Emir Cemaleddin el-Ustadar, medreseyi inşa etmiştir.⁷⁶⁰ Bu medresenin iç eyvanları esafin⁷⁶¹ ve döşemelerin renkli mermer çerçeveleri “utrufiyye”⁷⁶² üslupları ile yapılmıştır.

Sultan Nasır Ferec b. Berkuk döneminde Antepli mimar Kasım b. Ahmed b. Musa el-Halebi el-Ayin tabi el-Mühendis H.796/M.1296 tarihinde doğmuş, H.814/M.1411 yılında vefat etmiştir. Mısır’da defnedilmiştir.⁷⁶³

5.22.3. *Sultan Müeyyid Şeyh dönemi H.815-824/M.1412-1421*

H.823/M.1420 yılında Sultan Müeyyid Şeyh, Şadi'l-Amair el-Sahip b. Nasrullah'a Selahaddin kalesindeki büyük meydana “el-Meydanul-Nasiri” ve binalarını tamir etmesini emretmiştir. Çünkü Sultan ez-Zahir Berkuk döneminde Selahaddin kalesinin meydanında H.790/M.1388 yılında Bahri Memlûklü Eşrefiyye askeri ile Buruciyye Memlûklü ez-Zahiriyye askerleri Sultan ez-Zahir Berkuk’u azletti. Bunun için Sultan ez-Zahir Berkuk tekrar tahta geri dönünce H.792/M.1390 tarihinde Selahaddin kalesinin meydanında genel binaları ve oyun sahasını yıkmıştır. Sultan ez-Zahir Berkuk H.792/M.1390 yılından itibaren Çerkez Memlûklü Sultanı Müeyyid Şeyh dönemine H.823/M.1420 kadar Selahaddin kalesinin meydanı haraptır.⁷⁶⁴ Sultan Müeyyid Şeyh döneminde meşhur olan mimar Mehmet b. Kazzaz’dır. Mehmet b. Kazzaz, Sultan Müeyyid Şeyh külliyesinin minarelerini Büyük Züveyle kapısının üzerinde iki minare şeklinde inşa etmiştir.⁷⁶⁵ Sultan Müeyyid Şeyh döneminde meşhur

⁷⁵⁹ Ahmed Timur **Paşa**, *Alamul-Mühendisîn Fil İslam*, s.43.

⁷⁶⁰ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumul-Zahire*, C:13, s.32; Ali Paşa **Mübarek**, *el-Hitatul Tefikiyye*, C:6, s.7.

⁷⁶¹ Esafin; أسافين Arapça bir kelimedir. İsfîn إسفين tekilidir. Bu terim müşebbek, müşahhar ve ablak unsurlarının işçiliği ile kullanılır. Ama renkli Esafin’in mermerden yapılması şartı vardır. Memlûklü vesikalarında; “Esafin mermerlerin dikey bir şekilde birbirine kenetlenmesi sureti ile” diye tarif edilir; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.13.

⁷⁶² Utrufiyye; أטרؤفية tekil bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu Utrufiyyattır. أطرؤفيات Bu kelimenin aslı Arapça olup ancak Memlûklü ıstılahında Arapçada ki anlamında kullanılmamıştır. Utrufiyye “tekil” ve Utrufiyyat “çoğul” Arapçada ki tekil ve çoğul ölçüsü kullanılmıştır. Asıl olan bu kelime Arapçada taraf “yön” demektir. Son Memlûklü döneminde yani Çerkez Memlûklü döneminde bu kelime Ta ط ile yazılmayarak Te ت ile yazılmıştır. Utrufiyyat أטרؤفيات söyleniyor. Memlûklü mimarisi ıstılahında bu kelimenin anlamı; eyvan, revak vb. döşemelerinin renkli mermer çerçeveleri kastedilmiştir; Muhammed Emin ve Leyla **İbrahim**, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.15.

⁷⁶³ Ahmed Timur **Paşa**, *Alamul-Mühendisîn Fil İslam*, s.44.

⁷⁶⁴ İbn-i Tuğri **Berdi**, *en-Nucumul-Zahire*, C:13, s.243.

⁷⁶⁵ Hüsnü **Nüveyser**, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır fi asyrey el-Eyyubiyin vel Memelik*, s.392-394.

olan mimar ŞihEbuddin b. Haccar, kadı mimar Bedruddin el-Ayni ve başmimar Behaiddin Muhammed b. el-Burci'dir.⁷⁶⁶

5.22.4.Sultan Eşref Barsbay dönemi H.825-841/M.1422-1438

Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun üçüncü döneminde ve bazı Bahri Memlûklü Emirleri Seryakus köyünde birkaç saray, Beyit "ev"⁷⁶⁷ ve küçük dukam "Hanut"⁷⁶⁸ inşa ettirmişlerdir. Bu yapılar Bahri Memlûklü Sultanı Nasır Mehmet b. Kalavun döneminden itibaren Çerkez Memlûklü Sultanı Eşref Barsbay dönemine kadar sürmüştür. Çünkü Sultan Eşref Barsbay döneminde H.830/M.1426 yılında bu saraylar yıkılmıştır. Baş mimar Emir Sudun b. Abdurrahman el-Eşrefi bu sarayların kalıntılarını alarak bu sarayların malzemeleri ile Seryakus şehrinde kendi ulu camiini inşa etmiştir. Bu sebeple bu Bahri Memlûklü sarayları günümüze gelmemiştir.⁷⁶⁹

5.22.5.Sultan ez-Zahir Çakmak dönemi H.842-857/M.1438-1453

Sultan ez-Zahir Çakmak, muallim üs-Sultan görevinde muallim Mehmet el-Toloni'yi değiştirip Ali b. İskender'i onun yerine tayin etmiştir. H.851/M.1447 yılında Sultan ez-Zahir Çakmak mühendisi muallim Mehmet b. Hüseyin b. Toloni vefat etmiştir. İbn-i Tuğri Berdi bu metinde mühendis ve muallim kelimelerini aynı mana ile kullanmıştır. Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun ve genel Bahri Memlûklü döneminde mimarlık bakanlığı varmış. Ama Çerkez Memlûklü döneminde böyle bir bakanlık olmamış. Ancak Çerkez Memlûklü Sultanının meclisinde özel bir görev varmış. Muallimüs-Sultan bulunmaktadır. Bu görev sanki Bahri Memlûklü mimarlık bakanlığı gibidir. H.854/M.1450 yılında Sultan ez-Zahir Çakmak, Memlûklü Emiri Berd Bey el-Taci el-Haseki Mekke şerife şehrinde hem muhtesib hem de Şadül-Amair olarak tayin etmiştir. Aynı zamanda Sultan Çakmak, eski Mekke şerifenin Şadül-Amair'i Bayram Hacı el-Eşrefi el-Fakih'i Şadül-Amair görevinden azletmiştir. Emir Berd Bey el-Taci ile mühendisler beraber Mekke'ye gitmişlerdir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ Ahmet Abdülrazık, *Tarih Ve Asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi Ve Elmemlûki*, s.235, 236.

⁷⁶⁷ Beyit, Memlûklü anlamında 1. ev, hane, mesken, menzil. 2. Oda bir binanın özellikle bir evin, oturmak, çıkmak, yatmak gibi eylemelere yarayan gözlerinden her biri, oturma odası, yatak odası gibi. Beyit kelimesine Risale-i Mimariyye'de oda anlamı verilmiştir; Muhammed Emin ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatu'l Mimariyye Fil Vesâiki'l Memlûkiyye H.648-923/M.1250-1517*, s.54; Arcu Can, "Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", s.24.

⁷⁶⁸ Hanut; حانوت Arapça bir kelimedir. Hânut kelimesinin çoğulu Havânit'tir. حوانيت Hânutun anlamı küçük satış dükkânı; bazen caminin, medresenin, Hangâhının, iç ve dış hanlarının, kervansarayın, kapalı çarşının vb. cephelerinde bulunur. Hânutun örtüsü; sağır kubbe ya da çeşitli tonoz ya da düz dam ile kaplanmıştır.⁸²⁵ Osmanlı mimarisinde Hânut; küçük dükkân. Kapısı çarşıya, sokağa ya da bir pasaja açılan ve içinde perakende veya toptan satış veya küçük imalat işleri yapılan yerlere denir.⁸²⁶ Osmanlıcada Hânut "tekil", Havânit "çoğul" dükkânlar demektir. Ferit Develioğlu; Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde diyor ki: "Hânutun ikinci manası meyhane demektir. Bu bilgi tam olarak doğru değildir. Kesinlikle bu Hânut ile Hanah حانة ve çoğulu Hanat حانات arasında karışık anlama gelmiş. Çünkü Hânut kelimesinin Arapçada yazılış şöyledir: "حانوت"; ama Hanah kelimesinin Arapçada yazılış şöyledir: "حانة"; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik, Luğat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s.396; Serdar Mutçalı, *Dağarcık Türkçe-Arapça sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 2012, s.638, 282.

⁷⁶⁹ İbn-i Tuğri Berdi, *en-Nucumul-Zahire*, C:9, s.66, 67.

⁷⁷⁰ İbn-i Tuğri Berdi, *Havadisül-Duhur Fi Mede-el-Eyyam vel Şuhur*, C:1, s.183, 195, 196, 279.

Sultan ez-Zahir Çakmak döneminde H.852/M.1448 Adana'daki Kozan ilçesinde (Sis) başmimar ve Memlûklü Divan-ı Harp Reisi Emir Abdullah Hoşkadem ile mimar Hamidullah beraber Hoşkadem ulu camiini inşa etmişlerdir. Bu camii günümüzde Kozan'da halen ibadete açıktır.⁷⁷¹

5.22.6.Sultan Ebi el-Saadat el-Mansur Osman b. ez-Zahir Çakmak dönemi H.857/M.1453

MEMLÛKLÛ Sultanı Ebi el-Saadat el-Mansur Osman b. ez-Zahir Çakmak H.856/M.1452 yılında muallim Ali Yusuf Şah'ı muallim el-Mimariye "mimarlık kurumunun danışmanı" görevinde tespit etmiştir. Daha sonra Sultan el-Mansur Osman b. ez-Zahir Çakmak, muallim el-Mimariye görevinden muallim Ali Yusuf Şah'ı azledip Hasan b. Hüseyin b. Toloni el-Muallimi tayin etmiştir.⁷⁷²

5.22.7.Sultan Ebu Nasır Eşref Kayıtbay dönemi H.872-901/M.1468-1496

Sultan Eşref Kayıtbay 'ın emriyle H.876/M.1471 yılında muallim İbn-i Tolon Nasır, Mehmet b. Kalavun ulu camiinin abdesthanesinin tamirini ve camiinin cephelerinin düzeltme işini yapmıştır.⁷⁷³ Muallim İbn-i Tolon tamirat esnasında melat "halik"⁷⁷⁴ malzemeleri kullanmıştır.

Sultan Eşref Kayıtbay döneminde H.885/M.1481 yılında Medine'de bir yangın sebebiyle Mescid-i Nebevi zarar gördüğü için Sultan Kayıtbay Şadül-Amair "baş mimar" Emir el-Suyufi Sungur el-Cemali ile beraber üç yüz mimar ve sanatçıyı Medine'ye göndermiş. Ayrıca mimar Suyufi Sungur'a Hz. Muhammed (s.a.v.) kabri şerifinin üzerine bir kubbe yapmasını ve eğer bir daha yangın olursa, kabri saadetin zarar görmemesini istemiştir. Şâdu'l Amair Suyufi Sungur kubbeyi yapmış ve beyaz seramikle kaplamıştır.⁷⁷⁵

Sultan Kayıtbay döneminde Mısırlı Memlûklü mühendisi Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Secini, Garbiyye şehrindeki Secin köyünde doğmuştur. Bu sebeple kendi lakabı Secini olmuştur. H.885/M.1480 yılında vefat etmiştir. III. Toloni; Abdurrahim b. Ali b. Muhammed b. Ömer ez-Zeyn el-Toloni el-Medeni eş-Şafii meşhur olan lakabı mühendis ve İbnu'l-Benna "baş mimar oğlu" H.891/1486 tarihinde vefat etmiştir. Mescidil-Haram'ın tamirini yapmıştır.⁷⁷⁶

Sultan Eşref Kayıtbay emrettiği için H.888/M.1483 Şadül-Amair el-Bedri Hasan el-Tavil Toloni, Nil Ravza adasının Al-Mulk el-Cukindar ulu camiini yıkıp tekrar inşa etmiştir.⁷⁷⁷

⁷⁷¹ Seda Bilasa Özden, "Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar", s.5, 8.

⁷⁷² İbn-i Tuğri **Berdi**, *Havadişül-Duhur Fi Mede-el-Eyyam vel Şuhur*, C:2, s.407, 427.

⁷⁷³ Ahmet Abdürrazık, *Tarih Ve Asar'ı Mısır Elislamiyye Fi Elasrayni Eleyyubi Ve Elmemlûki*, s.166; İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:3, s.429.

⁷⁷⁴ Melat veya Milat; ملاط Arapça bir kelimeleridir. Helik, taş duvarlarda aralıkları doldurmak için kullanılan toparlak küçük taşlar ya da kerpiç için kullanılan bir ifadedir; Arcu Can, "Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", s.139.

⁷⁷⁵ Hasan **Abdulvahhab**, *Tevkiat el-Sunna Ala Asari-Mısırıl-İslamiyye*, s.543, 552, 553.

⁷⁷⁶ Ahmed Timur **Paşa**, *Alamul-Mühendis'in Fil İslam*, s.46.

⁷⁷⁷ Makrizi, *el-Hitat*, C:4, s.246.

Çerkez Memlûklü devleti döneminde meşhur olan fakih ve mimar İmam Ebu Hamid el-Makdisî el-Şafîi H.893/M.1488 yılında vefat etmiştir. Sultanı Kayıtbay döneminde Emir Yaşbek Min Mehdi için “**el-Favaidul-Nefisetil-Bahire Fi Beyani Hükmi Şevariil-Kahire Fi mezahibil-eimmetil Erbaatiz-Zahire**” isimli eserini yazmıştır. Bu eserde Kahire şehirciliğinin fikhını dört mezhebe göre anlatmıştır. Amal el-İmeri diyor ki: “**Yavuz Sultan Selim Mısır’a gelince bu eserin orijinal yazmasını alıp İstanbul’a getirmiştir. Eserin aslı Süleymaniye kütüphanesinde mecmuatul-resail Mustafa Efendi evveluha metnül istiaret bölümü 1176 numaradadır. Çünkü Yavuz Sultan Selim İstanbul’u Kahire sistemi gibi dört mezhebe göre inşa ederek düzeltmek istiyormuş. Ancak ömür vefa etmemiştir**”.⁷⁷⁸

Sultan Kayıtbay döneminde H.900/M.1494 yılında Anadolu’dan Mısır’a mimar Hoca Mustafa b. Mahmud b. Rustem el-Rumi gelmiştir. Bu mimar, Ezher manzumesinde restorasyon yapmıştır. Bu Ezher manzumesinin tamirat masrafı on beş bin altın dinardır.⁷⁷⁹

5.22.8.Sultan Eşref Kansu Gavri H.906-922/M.1501-1517

Sultan Kansu Gavri döneminde meşhur olan mimar Yahya b. Nakkar ve mühendis Şihabi Ahmed b. el-Bedri Hasan b. Toloni’dır. H.909-910/M.1503-1504 tarihinde ikisi Sultan Kansu Gavri külliyesini Nahhasin anayolunun sonunda inşa etmişlerdir.⁷⁸⁰

5.23.Osmanlı döneminde mimarlar ve sanatçılar H.923-1213/M.1517-1798

H.922-923/M.1516-1517 tarihinden itibaren Arap dünyası, Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur. H.10/M.16. y.y. ‘ın ilk çeyreğinden itibaren buralarda imar inşa ve onarım faaliyetlerine de hızla başlamıştır. Dolayısıyla tebliğimizin konusu, H.10/M.16.y.y.’da bu faaliyetleri gerçekleştiren bazı Osmanlı mimarları ve yaptıkları çalışmalarla sınırlı olacaktır. Osmanlı arşivindeki H.10/M.16.y.y.’a ait mühimme defterlerinden Arap dünyasının H.10/M.16.y.y.’daki İmar ve inşasına katkıda bulunan on iki mimar tespit edilebilir.⁷⁸¹

Bu dönemde Osmanlı mimarları kesinlikle o kadar değildir. Büyük ihtimal daha fazla vardır. Sanat tarihi araştırmacıları bu konu ile ilgili Arap arşivi ile Türkiye Osmanlı arşivi arasında mukayese yapmalıdır. İki taraftan Arap ve Türk araştırmacılarından Sanat tarihi komisyonu kurulması gerekir. Bu arada bu çift Osmanlı arşivinden yeni bir araştırma çıkartılacak. Yani bu arşiv belgelerinde keşfedilmeyi bekleyen daha başka mimarların da bulunduğu muhakkaktır. Kesinlikle mimarlar faaliyet gösterdikleri dönemde, Hassa mimarbaşısı olması nedeniyle Mimar Sinan’a atfedilen yapılar ve Sinan’ın bu mimarlarla olan ilişkileri hakkında da bilgiye ulaşılır.

⁷⁷⁸ Ebu Hamid el-Makdisî Şafîi, “*Elfevaidünnefisetil Bahire Fi Beyani hükmi Şevariil Kahire Fi Mezahibil emimetizzahire*”, İnceleyen Amal el-Ömeri, kahire, Mısır, 1988, s.5-7.

⁷⁷⁹ Ali Paşa Mübarek, *el-Hitatul Teyfikkiye*, C:4, s.12.

⁷⁸⁰ Oktay Aslanapa, *Osmanlı devri mimarisi*, s.154, 155; Hasan Abdülvahhab, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, s.286; İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:4, s.1087.

⁷⁸¹ Abdülkadir Dündar, “16. yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine katkıda Bulunan Bazı Osmanlı mimarları”, s.219.

5.23.1.Sultan Yavuz Selim dönemi H.923-926/M.1517-1520

H.923/M.1517 yılında Sultan Yavuz Selim Osmanlı devletine Mısır'ı ilhak ettikten sonra evladı nas'tan "muallim" baş mimar ve bina ustası el-Şihabi Ahmed b. Bedri Hasan b. Toloni'yi Kahire'den İstanbul'a göndermiştir. Sultan Yavuz Selim İstanbul'a geri dönünce mühendis Yahya b. Nakkar'ı getirmiştir. Çünkü Yavuz Selim, İstanbul'da Kansu Gavri külliyesi gibi bir külliye inşa etmek istemiş. Bu sebeple Mısırlı Şihabi Ahmet b. Toloni ve Yahya b. Nakkar mühendislerine bu inşa faaliyetlerini emretmiştir. H.926/M.1520'de mühendis Şihabi Ahmed b. Toloni, Yavuz Selim külliyesinin inşaat faaliyetlerine başlayınca Yavuz Sultan Selim vefat etmiştir.⁷⁸²

Receb H.923/M.1517 yılında Sultan Yavuz Selim, Nil su ölçüm binasının Kansu Gavri sarayının üzerindeki Ahşap sarayını inşa etmiştir. Yavuz Sultan Selim İstanbul'a gidince şehircilik mühendisi Ali Bey'e Mısır-İstanbul yolunun tamiratını emretmiştir. Bunun için Emir Ali Bey ve bazı Osmanlı askerleri Kahire'den Gazze'ye kadar yolu temizleyip su kuyusunu kazmıştır. Yavuz Sultan Selim, İstanbul'a Mısırlı mimarları, marangozları, demircileri, mermercileri, mühendisleri, yapı işçileri, taşçıları, döşemeciler, sanatkârları ve zanaatkârlar vb. göndermiştir. Yavuz Sultan Selim Mısır'dan İstanbul'a bin kişi çeşitli medeniyet adamlarını göndermiştir. Din ve dünya âlimi, siyasetçi, hattat, mimar, mühendis bilim adamlarını İstanbul'a göndermiştir.⁷⁸³

Evliya Çelebi diyor ki: **"Osmanlı devleti Mısır'ı fethettikten sonra mimar Emir İbrahim Ağa Anadolu'dan Mısır'a gelip Mısır-Hicaz Hac yolunda ahşap seki "Mastaba" inşa etmiştir. Bu normal bir seki değil. Muhteşem bir bina idi. Bu binada Hacılar oturduğu için çok seki yapmıştır. Hac dönemi dışında, Emir İbrahim Ağa mestabasında Sufiler kalmaktadır".**⁷⁸⁴

Sultan Yavuz Selim Mısır'dan Şam'a gidince onunla beraber meşeddül-İmaretil Hünkariyye gelmiş. Meşeddül-İmaretil Hünkariyye sanki Memlûklü Şadül-Amair gibidir. Yani mimarlık danışmandır. H.926/M.1519 yılında Sultan Yavuz Selim han, Hünkâr mimarlık kurumunun başkanı olarak Ebul-Fetih el-Mekki'yi tayin etmiştir. Ebul-Fetih el-Mekki görevi kabul ettikten sonra Doğu Trablus ile Beyrut yolunda suikast ile öldürülmüştür. Ebul-Fetih el-Mekki Meşeddül-İmaretil Hünkariyye öldürüldükten sonra Mısır'ın Osmanlı valisi Çerkez Memlûklü Emiri Hayır Bey'in damadı Kazan Gur el-Çerkesi meşeddül-İmaretil Hünkariyye'nin mütevellisi tayin edilmiştir. Kazan Gur el-İhnai kendi yardımcısını tayin etmiştir. Bu arada H.923/M.1517 yılının sonunda Yavuz Sultan Selim İstanbul'a geri dönünce Biladüş-şam Osmanlı valisi Çerkez Memlûklü Emiri Can Berdi el-Gazali Şam Büyük kapılarını tamirat yaptırmak istemiştir. Bunun için Emir Kazan Gur el-Çerkesi ve yardımcısı Burhan b. el-İhnai'ye bu restorasyonu emretmiştir. Dimeşk "Şam" dışında birkaç yeni büyük kapı inşa etmiştir. Tengiz Ulu Camii ve hamamının yanında birkaç bahçeli evini Şam'daki Nasrı hamamının güneyinde

⁷⁸² Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s.154, 155; İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:4, s.1087, 1095, 1097, 1098; C:5, s.179, 229.

⁷⁸³ İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur Fi Vekayı-ıdduhur*, C:5, s.193, 202, 232.

⁷⁸⁴ Evliya Çelebi, *Siyahetname*, C:10, B:1, s.154.

Büyük kapıları inşa etmiştir. Emir Yalbuğa el-Cellel Camiinin Kuzey tarafında diğer bir büyük kapı inşa edilmiştir. Saruca pazarı Hâcib camiinin yanında Şam şehrine başka bir Büyük kapı yapılmıştır. Kuzey Cerrah camiinden itibaren Emevi halifesi Yezid'in türbesine kadar büyük bir kapı inşa edilmiştir. Bu inşaat faaliyetleri yapıldığı için çok kişiler, Şam valisi Can Berdi el-Gazali'ye **“neden o kadar harp kapılarını inşa ediyorsun?”** diye sormuşlar. Can Berdi el-Gazali: **“Ey Müslümanlar, ben Şam'ı hırsızlardan kurtarmak istedim. Bunun için daha çok Şam Büyük kapısı inşa ettirdim”**.⁷⁸⁵ şeklinde cevap vererek asıl maksadını gizlemeye çalışmıştır.

Bu arada Yavuz Sultan Selim, Şam'daki Salahiye mahallesinde Hünkâr imareti inşa etmek istemiştir. Bu işi müteahhit el-Takiy Bakir'e emretmiştir. H.926/M.1520 yılında Anadolu'dan Şam'a müteahhit Mühyiddin b. Alaaddin, Şam'daki Kaysun dağında Hünkâr imaretinin inşaat faaliyetini almak istedi. Fakat Sultan Yavuz Selim'in Emiri Gazanfer inşaat mütevellisi “mimarlık danışmanı” ona Hünkâr imaretinin inşaat faaliyetini teslim etmemiştir. Bu arada mimar el-Taki Bakir, Yavuz Sultan Selim oturacak yerinden “meclis”⁷⁸⁶ Emevi ulu camiinin tarafından Şam valisine gelmiştir. Mimar el-Taki Ba'kir Emevi ulu camiinin tamiratını ve Hünkâr imaretinin inşaat faaliyetini yapmak istemektedir. Ama Şam valisi sadece Şam Hünkâr imaretinin inşaat faaliyeti ile ilgili zannederek Şam Emevi camiinin tamiratını Taki Ba'kir'e vermemiştir. Bu arada el-Taki Ba'kir Şam'da bir evi satın almak isteyerek Şam'da kalmak istiyormuş. Ama ev bulmayarak Salahiye mahallesindeki Şemsettin b. el-Benyasi evinde misafir kalmıştır. Yavuz Sultan Selim, Hama şehrinde İbn-i Arabi tekkesini inşa etmek istemiş. İbn-i Arabi tekkesinin inşaat faaliyeti başlayınca Yavuz Sultan Selim, İbn-i Arabi Tekkesinin inşaat faaliyetini iptal etmiştir.⁷⁸⁷

5.23.2.Kanuni Sultan Süleyman dönemi H.926-973/M.1520-1565

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa Mısır'da Muramati görevi icat etmiştir. Muramati görevindeki kişi her ayda altmış Osmanlı altın dinarı maaş olarak bütün Kahire'nin vakıf eserlerini tamir edecektir. Mühendisleri, bani, işçileri vb. Muramati görevinin yardımcıları tayin etmektedir. Kahire'de Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait başka bir mimari görev bulunur. Bu görevin ismi sebbaktır. Sebbakın görevi şöyledir: **“kubbelerin, damların ve minarelerin üzerinde doğal afetler sebebiyle kurşun kaplamaktır. Boruların, fiskiyelerin su şebekesinin, su deposu, su dolabı ve çeşme “sakkaye”⁷⁸⁸ genel mimarilerinde kontrol edilmesi gerekiyordu. Sütunların ve kemer ayaklarının ahşap bağlantılarının tamir edilmesi işleri sebbakın görevi idi”**. Kahire'deki Selahaddin kalesinde Hadım Süleyman Paşa camiinin harim

⁷⁸⁵ Şemsettin el-Toloni, *Müfakheetül Hillan Fi Havadisiz Zaman*, s.388, 389, 396.

⁷⁸⁶ Meclis; Oturacak yer, encümen veya bir hususun azalar arasında müzakere edilmesi için oluşturulan resmi denek olan meclis kelimesi, Risale-i Mimariyye'de muhtemelen denek yeri, müzakere ve muhabbet için bir araya gelinen toplanma ve cemiyet yeri anlamında kullanılmıştır; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.82.

⁷⁸⁷ Şemsettin el-Toloni, *Müfakheetül Hillan Fi Havadisiz Zaman*, s.406, 408, 415.

⁷⁸⁸ Sakkaye, سقاية Musluk, borudan gelen suyu istenildiği vakit kesmeye veya akıtmaya mahsus olarak çeşmelerdeki boru ağızlarına takılan tunç veya pirinçten bir alettir ki üstünde kalan yerinden burulduğu zaman içindeki delik yana gelerek suyun geçmesini engeller. Burulduğu için eskiden buna burma denirdi. Sonraları maslak kelimesinden gelen musluk tabiri kullanılmaya başlanmış ve burma tabiri terkedilmiştir; Arcu Can, “Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji”, s.94.

kapısının üzerindeki kitabesinde “**Amelül-Abdil-Fakir İbn-ül Alişi Rahimehullah**”. Yani bunu fakir İbn-ül Alişi yapmıştır. Allah rahmet eylesin”. Lemya Fetihi bu kitabe hakkında diyor ki: “**İbn-ül Alişi, Hadım Süleyman paşanın camiinde seramik ve taş süslemeleri yapmıştır. Çünkü O taşçı ve nakkaştır**”. Süleyman paşa camiinin inşaat tarihi ebcele hesabıyla ve rakamlarla H.935/M.1528 yılı yazılmıştır. Lemya Fetihi, Evliya Çelebi’den şöyle rivayet nakletmiştir. Evliya Çelebi diyor ki: “**Hadım Süleyman paşanın mermercisi ve hattatı aynı Emir Kaçmaz el-İshâkî H.885-886/M.1480-1581 ve Sultan Kansu Gavri H.909-910/M.1504-1505 medreselerinin mermercisi ve hattatıdır**”.⁷⁸⁹

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hoca Mahmud Muharrem, Mısır’ın Feyyum şehri Araplarından. Gençlik zamanında Kahire’ye gelip hem ticaret hem de mimar olarak çalışmıştır. Mısır, Şam, Anadolu ve Hicaz ticaret faaliyetlerinde çalışmıştır. Meşhur lakabı, Muharrem Hoca el-Sadık’tır. Emin olduğu için Osmanlı Sultanı Kanuni Süleyman’a ismini göndermiştir. İmam Hüseyin meşhedinin önündeki Habsurrahba sokağında Mahmud Muharrem camiini inşa etmiştir. H.946/M.1539 tarihinde Mahmud Muharrem camiinin inşaat faaliyeti bitmiştir. Bu camiye mermer sütunlar ile inşa edilmiştir. Bu camiinin yanında renkli mermerlerle büyük bir saray inşa etmiştir. Mısır’da Osmanlı Emirleri inşaat ve ticaret faaliyetlerinde Hacı Mahmud Muharrem’i, danışman olarak çalıştırmışlardır.⁷⁹⁰

Kahire’deki Lale pazarı mahallesinde Mısır’ın Osmanlı valisi Davud Paşa camiini Emir mimar Ahmed H.955/M.1548 yılında inşa etmiştir. Bu caminin yanında Emir mimar Ahmed birkaç ev, imaret ve renkli kurutma kumuşlarının binalarını yapmıştır.⁷⁹¹

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu’dan Mekke’ye iki mimar Emirini göndermiştir. Birincisi Emir İbrahim Bey, Arafat su kuyusunu kazmıştır. İkincisi ise Emir Kasım Bey Emir Cidde “askeri binasının mimar danışmanıdır”. Emir İbrahim Bey ve Emir Kasım Bey Mısır mallarıyla Mescidi Haram’ın batı tarafında beş Süleymaniye medresesini inşa etmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde H.970/M.1562 yılında Mahmud Paşa Osmanlı valisi tayin edilmiştir. Mahmud paşa ile mimar İbrahim el-Defterdar beraber Mısır’a gelmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman ve Mısır Osmanlı valisi Mahmud Paşa, mimar İbrahim el-Defterdar’ı H.974/M.1566 yılında Mekke’ye tekrar göndermişlerdir. Mekke’de Arafat dağının su kaynağını üzerinden su yolu

⁷⁸⁹ Lemya Fetihi Tevfik Sakr, “Turuzu Amairil-Vulat Fil Kahire Fil Asril Osmani Dirasah Eseriyye Mimariyye”, Tanta Üni, Mısır, Tanta 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) C:1 s.48, 50, 66, s.78, 85.

⁷⁹⁰ Ali Paşa **Mübarek**, *el-Hitatul Tefikiyye*, C:5, s.110.

⁷⁹¹ Lemya Fetihi Tevfik Sakr, “Turuzu Amairil-Vulat Fil Kahire Fil Asril Osmani Dirasah Eseriyye Mimariyye”, C:1, s.150, 151.

yapmıştır. Bu işi bitirdikten sonra Mısır'a geri dönmüştür. Fakat ne var ki! Mısır'ın Osmanlı valisi Mahmud Paşa, İbrahim el-Defterdarı kendi mallarına el koymak için öldürmüştür.⁷⁹²

Kanuni Sultan Süleyman döneminde önemli mimari Hassa Mimarlar kurumudur. Hassa Mimarlarının bağlı bulundukları Hassa Mimarlar Teşkilatı'nın bütün saltanat ölçeğinde çalışması ve mimar Sinan gibi dirayetli ve işinin erbabı başkanlarının olmasıdır. Osmanlı mimarisinde Hassa mimarlar teşkilatının inşa ve tamir merkezi veya taşra elemanları sayılan sefer, köprü, su, eyalet, kale ve tersane-i Amire Mimarları gibi daha başka mimarlar da görev yapmaktaydı. Hassa Mimarları deneyimlerine göre halife (kalfa), Üstad (usta) ve mülazım (asistan, çırac) olmak üzere üç ana grupta mütalaa edilirdi. Ayrıca, her grup da kendi arasında ehliyetine göre bir mertebe teşkil ederdi. Bilindiği üzere mimarbaşı bir Hassa mimarını istediği yerde istihdam edebilirdi. Hassa mimarlarının görevi gereği tecrübe sahibi olması gerekir.⁷⁹³

Memlûklü, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde, hemen hemen bütün sanatçılar kendi meslekleriyle ilgili bir meslek odası teşkilatına bağlıydı. Memlûklü mimarisinin görevlerinde “Şadül-Amair kurumu” meşhur olan Memlûklü Emirlerinin çoğu mühendisti. Memlûklü döneminden önce Mısır'da mühendisler sivil olmalı idi. Ancak Memlûklü mimarisinden itibaren son Memlûklü dönemine kadar mühendisler hem sivil hem de asker olmuştur. Bu Memlûklü Şadül-Amair kurumunun etkisi, Osmanlı Hassa Mimarları kurumunda da görülür.

Osmanlı devletinde devşirilen Acemi-oğlanların bir kısmı, Sultanlar, yeniçeri ağası ve vezirlerce yaptırılan inşaatlarda çalıştırılırdı. Buna göre, Mimar Sinan'ın Acemi ocağında edinmiş olduğu dülgerlik sanatının giderek yapı ustalığına dönüştüğü, inşaat işlerinde çalışırken de mimarlığı ustalardan çalışırken de mimarlığı ustalardan görerek öğrendiği inşaat faaliyetleri; köprü kale gibi askeri amaçlı tesislerin yapımında önemli yapıların tamirinde de çalışarak bilgi ve tecrübesini artırdığı kabul edilmektedir. Bazen Hassa Mimarlarının kurumunda gayrimüslim bazı sanatçı ve mimarlar da çalışmışlardır. Mesela Şam Beyler Osmanlı Hassa Mimarlarının kurumundan mimar Todoros maaş miri akça alıyormuş.⁷⁹⁴

Osmanlı döneminde meşhur olan Mimar Ağa görevidir. Ayrıca çoğu zaman devlete ait veya devlet adamlarının yaptırmış oldukları yapıların teknik sorumluları doğrudan mimarbaşılar olduğu için inşaat süreci için gerekli olan malzeme, neccar, benna ve diğer elemanlar mimarbaşılardan özel istekleriyle Divan-Hümayundan çıkan kararlarla temin edilmiştir. Mimar Ağalar her türlü yapıların baş sorumlusu ve görevlisi idiler. Mimari malzemelerin üretildiği veya satıldığı dükkânları, tuğla harmanlarını, kireç ocaklarını, çini imalathanelerini, taş ve

⁷⁹² Ebu Surur **el-Bekri**, *el-Minahurrahmaniyye Fi Devletil Osmaniyye*, İnceleyen Leyla el-Sabbağ, el-Macid lil-Skafa Merkezi Yayınları, Şam, 1995, s. 126-128, 174, 177, 178.

⁷⁹³ Abdülkadir **Dündar**, “Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C:2, S.5, Eylül-Aralık 1999, s.159, 160-163.

⁷⁹⁴ Abdülkadir **Dündar**, “Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları”, s.168, 169.

mermer işleyen yerleri kontrol etmek de Hassa mimarlar teşkilatının dolayısıyla Mimar Ağaların görevlerinden birisi de ordu sefere çıkarken kendilerinden istenilen mimar, neccar, lağımçı ve benna gibi yapım ustalarını temin ederek ordunun emrine vermeleridir.⁷⁹⁵

İslam Mısır tarihinde meşhur olan Eyyubi döneminden itibaren H.1385/M.1965 yılına kadar genel olarak Hicaz'ın maliye ve masrafı Mısır'dan gelirdi. Hatta Memlûklü devleti yıkıldıktan sonra İstanbul, Şam ve Kâhire taraflarından Hicaz'ın masrafı her yıl tamamen gönderilirdi. Ancak Osmanlı devleti yıkıldıktan sonra tamamen H.1342/M.1924 yılından itibaren H.1385/M.1965 yılına kadar Hicaz'ın masrafı ve harcamaları sadece Mısır tarafından gönderildi. Bu sebeple genel olarak Mekke şerife ve Haramul-Nebevi mimarlıklar kurumunun mektupları İstanbul Hassa mimarlar kurumuna gönderilince hemen Mısır Osmanlı Beylerbeyine "Osmanlı Emirleri" haber verir. Mısırlı Osmanlı Emirleri, bütün el-Haremeyn'i-Şerifeyn'in ihtiyaç malzemelerini ve masraflarını gönderirlerdi.

Topkapı sarayı müzesi arşivinde tespit edilen mimar İlyas'ın mektubu bu konu ile ilgilidir. Bu mektupta, Mimar İlyas'ın, mimarbaşı Davud Ağa'nın İstanbul'dan bina emini olarak gönderilen Koca Mustafa Efendinin ve o dönemde Kabe-i Şerif Şeyhü'l haremî olan Mustafa Efendi'nin de isimleri yer almaktadır. **İstanbul'dan gidub, Mısır'a gelub, bina-yı şerif için gönderilen kürsi-i me'mur olduğu mahalle göndermek için, Mısır Beylerbeyisine emr-i şerif verilmiş idi. Deyanın mevsimi gelince ve dubalar ihzar olunca dört aya karib Mısır'da eğlendirilub, Mısır'dan Süveyş iskelesi'ne gelub minber-i şerif Yenbu'a gönderip Yenbu'dan Medine'ye 25 gün sürüp Medine Münevvere'ye ulaşacak.**⁷⁹⁶

Kanuni Sultan Süleyman döneminde H.967/M.1560 tarihinde İstanbul Hassa Mimarlar Kurumu, Halep Osmanlı kadısına mektup göndermişti. Bu mektupta Konya Şehzade II. Selim külliyesi için Osmanlı mimari Cemaleddin 'in bütün ihtiyaçları karşılanıp acilen Kara Pınar'a gönderilmesi istenir.⁷⁹⁷

Yukarıda anlatıldığına göre; Osmanlı döneminde H.10/M.16.y.y.'da Mimar Sinan'ın yardımcıları, Mısır, Bilâdu's-Şam ve diğer Memlûklü bölgelerine önemli tecrübeli mimar, baş mimar, kalfa olarak gönderilmiştir. Çünkü Memlûklü mimarisi ve sanatı İslam sanatının ve mimarisinin zirvesidir. Bunun için Osmanlılar, Memlûklü bölgelerine el koyduktan sonra tecrübeli mimarları göndermiştir. Sanki Osmanlıların lisan-ı hali diyor ki; bizim sanatımız, mimarimiz ve mimarlarımız, Memlûklü sanatı, mimarisi ve mimarları ile aynı seviyede ya da daha

⁷⁹⁵ Abdülkadir **Dündar**, "Osmanlı Mimarisinde Mimar aAğalar Ve Defterleri", *Collégede de France Dergisi*, S.19-21, Eylül 2011, s.292.

⁷⁹⁶ Abdülkadir **Dündar**, "Mimar İlyas'ın Mimarbaşı Davud Ağa'ya Medine'den Gönderdiği Mektup", *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, C:9, S.10, 2014, s.531, 537.

⁷⁹⁷ Abdülkadir **Dündar**, "16.yüzyılında Suriye, Mısır Ve Suudi Arabistan'daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları", s.223; Abdülkadir **Dündar**., "Karapınar Sultan Selim Camiinin Mimarisi Hakkında Yeni Bir Kayıt Ve Bazı Mülahazalar", 26-27 Ekim. *Karapınar Sempozyumu*, s Konya, 2001, s.168.

iyidir. Osmanlı devleti, bu maharetli ve tecrübeli Osmanlı mimarlarına ihtiyacı olduğunda, onları derhal Anadolu'ya çağırırdı. Örneğin; Osmanlının tecrübeli baş Mimari Cemaleddin gibi. Ancak mimar Cemaleddin 'in Halep'teki mimari faaliyetleri ile ilgili olarak elimizde herhangi bir bilgi yoktur.

Bilindiği üzere H.10/M.16.y.y.'da İstanbul'daki Hassa mimar başkanlığının başkanı Mimar Sinan H.943-997/M.1536-1588'dir. Bunun için Arap dünyasına İstanbul'dan mimar gönderilen bütün mimari yapılar Mimar Sinan'a atfedilmektedir. Hatta Şam Süleymaniye külliyesinin teknik olarak bütün hazırlıklarını yapan ve projelendiren Mimar Sinandır. Hassa mimarlar teşkilatı projeyi uygulayan ise mimar Todoros'tur. H.10/M.16.y.y.'da Arap dünyasında inşa edilen şu yapılar da Mimar Sinan'a atfedilmektedir. Mekke'de Sultan Süleyman Han medresesi ve hamamı, Haseki Sultan imareti, Sokullu Mehmet paşa hamamı, çeşme-i Arafat-ı Feyzî'l-Bereket yanında Ribat'ül-Hayl ve çeşmesi, Medine'de Sokullu Mehmet paşa hamamı ve Haseki Sultan imareti, Kudüs'te Cami Şerif'in "Kubbetü's Sahra" onarımı H.969-970/M.1561-1562, Camii şerif medresesi ve camii şerif imareti, Halep'te Adliye camii, Dukagizade Mehmet paşa kervansarayı, Husrev paşa camii ve medresesi, mimar Sinan'a atfedilmektedir.⁷⁹⁸

Osmanlı Hassa Mimarlığında bazı mimar ve taşçılar Arap dünyasında çalışmıştır. Örnek, Mimar Abdülkadir Halep'in Bahsita mahallesinde ikamet edip bir müddet Halep taşı başlığı görevinde bulunmuştur. Babası Nasruddin, Arafat'a gelecek suyunun inşası için Şam'dan gönderilen taş ustalarının ustabaşısı tayin edilerek, 8 Şevval H.973/28 Nisan H.1266 tarihli bir hükümle Mekke'ye gönderilmiştir.⁷⁹⁹

5.23.3.Sultan II. Selim dönemi H.973-982/M.1565-1574

Mısır'ın Osmanlı valisi Sinan Paşa, hem mimar hem asker hem de diplomat idi. Bu sebeple Sultan II. Selim b. Kanuni Sultan Süleyman han döneminde Mısır'ın Osmanlı valisini tayin etmiştir. Sinan paşa Mısır'da mimarlık faaliyetlerini tekrar ihya etmiştir. Bu sebeple mimarlık faaliyetleri hareketinin yöneticisi Sinan paşa olmuştur. Kendi adı Sinan b. Ali b. Abdürrahman'dır. Mısır tahtına iki defa geçmiştir. H.975-976/M.1567-1568 ve H.979-98/M.1571-73 yılında Mısır'ın Osmanlı valisi Sinan Paşa'dır. Meşhur olan "Kaidü'l berr ve'l bahr" yani kara ve deniz komutanıdır. Çünkü II. Selim döneminde Yemen vilayeti ve Kızıldeniz güven altında olmuş. Yemen'den Portekiz ve Bâtınilik "er-Ravndiye" askerlerini düzeltmiştir. Kahire'deki Bulak mahallesinde Sinan Paşa Ulu Camiini inşa etmiştir. Kahire'den İskenderiye'ye kadar Nil kanalı kazdırmıştır. Bu sebeple Nil nehri İskenderiye'ye kadar ulaşır. Daha sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa bu İskenderiye'nin kanalını tekrar kazdırıp Mahmudiye kanalı adına değiştirecektir. Mahmudiye ismi, Sultan II.Mahmud'a nisbet olmaktadır. İskenderiye içinde Sinan Paşa kapalı çarşı "Kayseriyye", mescit, hamam, meyve ve sebze pazarı yapılarını yapmıştır. Mekke'de Sinan Paşa Mısır maliyesinden Kâbe'nin metafini yuvarlak daire şekli kesme taş ile yapmıştır.

⁷⁹⁸ Abdülkadir **Dündar**, "16.yüzyılında Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları", s.225, 226.

⁷⁹⁹ Abdülkadir **Dündar**, "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *Äüüfd Dergisi*, C:XLIII, S.1, 2002, s.246.

Mescidul-Haram'ın bütün sütunları mermerden yapılmıştır. Medine-Şam-Mısır yollarında Hacıların susuzluk çekmemesi için birçok su kuyusunu kazmıştır. H.1004/M.1595 yılında Sinan Paşa vefat etmiştir. Süveyş şehrinde han, Bulak mahallesinde cami, hamam, Osmanlı kışlası, Kalyubiye şehrindeki Ahraz köyünde büyük bir ev ‘Dar’ inşa etmiştir.⁸⁰⁰

H.975/M.1568 tarihinde evlad-ı Arab'dan, Mısır müteferrikalarından ve yapı sanatında tecrübeli mimar Yahya'yı Mısır Osmanlı Beylerbeyi Mekke suyolunun yapılması için Mekke göndermiştir. Ne var ki! Mısır'da Osmanlı mimarı Yahya'nın mimari faaliyetleri ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. H.975/M.1568 yılında Mekke'nin baş mimarı Osmanlı İbrahim Bey vefat ettikten sonra Mısır'dan Osmanlı mimarı Mehmet b. Zeynelabidin Mekke'ye gönderilmiştir. Mimar Mehmet b. Zeynel Abidin Mekke'de yeni su yolu keşfetmiştir. Mısır müteferrikalarından olan Mekke'deki mimar Mehmed'e maaşını gönderiyormuş. Maalesef mimar Mehmet b. Zeynelabidin'in, Mısır'daki mimari faaliyetleri ile ilgili elimizde herhangi malumat yoktur.⁸⁰¹

H.981/M.1573 yılında Mimar Sinan, Mimar Mehmet Çavuş'u, Mekke'ye göndermiştir. Kâbe-i Muazzama ve Haramul-Mekki şerifin tamirâtı için mimar Mehmet Çavuş, Antalya kadısından terminatın fetvasını alıp iki yüz demir kiriş ve yirmi beş bennayı da Mekke'ye göndermiştir. 21 Cemaziyelevvel H.981/17 Eylül H.1573 tarihinde Mimar Mehmet Çavuş Mısır'a ulaşmıştır. Mısır Osmanlı Beylerbeyi, İskenderiye'ye, Raşid, Bulak ve Süveyş şehirlerinden malzemeyi temin edip Süveyş limanından Cidde limanına gemi ile bunları naklettirmiştir. Osmanlı'nın Cidde valisi Ahmet Bey, mimar Mehmet Çavuş'a destek vermiştir. Mimar Mehmet Çavuş, Mısır, Şam ve Halep Beylerbeyinden taş ve mermer yontan ustaları almıştır. Mimar Mehmet Çavuş, el-Haramul-Mekki mescidinde Babı-l Harem ve Babü-l Hariri de ve daha çok tamirat yapmıştır. Kâbe-i Muazzama'nın Harem sofalarının binayı mühimmi dört beş yüz kubbeyi sağır kubbe olarak revaklarını inşa etmiştir. Mimar Mehmet Çavuş el-Haremul-Mekki'de bütün sütunları değiştirip mermer ve sarı taş ayakları münavebeli sütunları yapmıştır. Bu terminat faaliyetleri H.981-984/M.1573-1576 arasında sürmüştür.⁸⁰²

Ayrıca sahnlardaki mermer sütunlar ile renkli taş ayaklar Memlûklû müşahhar üslubudur. Ancak, mimar Mehmet Çavuş, bu Memlûklû müşahharını geliştirip sütunlar ve renkli ayakları münavebesiyle yapmıştır.

⁸⁰⁰ Ali Paşa **Mübarek**, *el-Hitatul Teyfikkiye*, C:4, s.19, 20.

⁸⁰¹ Abdülkadir **Dündar**, “16.yüzyılda Suriye, Mısır Ve Suudi Arabistan'daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı mimarları”, s.224, 225.

⁸⁰² Abdülkadir **Dündar**, “16.yüzyılda Suriye, Mısır Ve Suudi Arabistan'daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları”, s.219, 220.

5.23.4.Sultan III. Murat dönemi H.982-1003/M.1574-1594

Sultan III. Murat döneminde Hadım Ahmet Paşa Hafız Mısır'a vali olarak tayin edilmiştir. Bu vali hem asker hem de mimardır. Bunun için Mısır'da mimari faaliyetleri tekrar ihya etmiştir. O Kahire'deki Bulak mahallesinde İmaret⁸⁰³ "Darül-İhsan", iki tane vekale'yi ve evlerini inşa etmiştir.⁸⁰⁴

H.987/M.1579 yılında Medine-i Münevvere kadısı Mevlana Ahmed ve Şeyhü'l harem, Divan-ı Hümayuna gönderdikleri mektupta, Mescid-i Nebevi minberi ve durumu ile ilgili Divan-ı Hümayuna bilgi vermiştir. Ayrıca Divan-ı Hümayuna bu minberi yapan kişinin Osmanlı mimarı Zeynizade adlı bir usta olduğu ve halen Mısır'da mimarbaşı olarak çalıştığı haber verilir. Bunun için, Mısır Osmanlı Beylerbeyine 9 Receb 987/20 Ağustos M.1579 tarihinde bir Emir yazılarak, mimar Zeynizade yeni mermerlerle Mescid-i Nebevi' nin minberini yeniden yapmak için görevlendirilir. Bu arada Mısır Osmanlı Beylerbeyinden istenen minber münasip görüldüğü için mermerden muhkem bina ettirmiştir. Bu sebeple minberin mermerleri Mısır'dan Mescid-i Nebevi 'ye gönderilmiştir.⁸⁰⁵ Ancak bu arada önemli olan nokta Mısır Osmanlı eyaleti baş mimarının adı Zeynizade'dir. Bu sebeple o'nun Mescid-i Nebevi 'deki mimari faaliyetlerini öğrendik.

H.1003/M.1594 tarihinde İstanbul'dan Halep'e Nişancı Mehmet Paşa hanının tamirâtı için mimar Ferhat Çavuş gönderilmiştir. Ne var ki! Mimar Ferhat Çavuş'un bu keşif dışındaki çalışmalarıyla ilgili olarak şimdilik elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁸⁰⁶

Yukarıda çalışmamızda önemli noktaları olan mimar İbrahim Bey, Mehmet b. Zeynelabidin, Mimar Yahya ve Mimar Zeyni zade ise Mısır'da faaliyet gösteren mimarlardır. Bunlardan Zeyni zade dışındakilerin daha ziyade su-yolu mimarlığında ihtisas sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Zeyni zade ise minber yapımında tecrübeli olmakla birlikte aynı zamanda Mısır eyaleti baş mimarıdır.

5.23.5.Sultan III. Mehmet dönemi H.1003-1012/M.1594-1603

H.1009/M.1600 tarihinde Anadolu'dan Mısır'a Osmanlı tacir ve mimar Hoca İbrahim el-Mansuri gelmiştir. Hoca İbrahim el-Mansûr güney Kâhire 'deki Fustat mahallesinde "eski Mısır" Selsebil ve mektep inşa etmiştir. H.1009/M.1600 yılında Anadolu'dan Mısır'a mimari malzemeler ticareti için iki kişi gelmişler. Onlar Ebu Takkiyye'nin Kardeşi Yasin Efendi ve Hoca Cemaleddin ez-Zehebi 'dir. İkisi Mısır'da çeşitli kahve ticareti yapmışlar ve binalar inşa etmişlerdir. Günümüzde Cemaleddin ez-Zehebi kervansarayı mevcuttur. Memlûklü döneminde mimari ile İslam fıkı ayrılmaz. Aynı şekilde Osmanlı döneminde Anadolu tacirleri, ticaret binaları ile

⁸⁰³ İmaret, bu kelimenin anlamı Risale-i Mimariyye'de günümüzde de kullanılan anlamıyla verilmiştir. Mamur etmek, bayındır hale getirmek; Arcu Can, "Risale-i Mimariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji", s.44.

⁸⁰⁴ Ebu Surur **el-Bekri**, *el-Minahurrahmaniyye Fi Devletil Osmaniyye*, s.244, 245.

⁸⁰⁵ Abdülkadir **Dündar**, "16.yüzyılında Suriye, Mısır Ve Suudi Arabistan'daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları", s.222.

⁸⁰⁶ Abdülkadir Dündar, "16.yüzyılında Suriye, Mısır Ve Suudi Arabistan'daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları", s.224.

ilgili Şeyhul Kudat Bedreddin el-Karafi ve Kadı Ahmed el-Nûbi 'nin fetvalarını almışlardır. Kadı ve şeyhler normal fakihler değildir. Onlar zaten Osmanlı döneminde mimarlık fikhı ile ilgili içtihad etmişlerdir. Bu sebeple Kâdı Ahmed el-Nûbi, Kahire'de Özbekiyye mahallesinde Nûbi sokağını yapmıştır. Diğer tarafta Hurunfuş sokağında kendi evini ve küçük hanını inşa etmiştir. H.10/M.16.y.y.'da İsmail Ebu Takiyye ve Abdul-Kadir el-Demiri İslami Kahire'nin şehirciliğini değiştirmişler. Bu sebeple Mansur Kalavun külliyesinin yanında ve arkasında iki tane han ve kervansaray yapılarını inşa etmişlerdir. Kâhire'nin ana yolu "el-Kasabatul-Uzma" H.10/M.16.y.y.'dan itibaren günümüze kadar ticaret yoluna çevrilmiştir. Anadolu Osmanlı taciri İsmail Ebu Takiyye Kâhire'de irtifak mimari üslubunu kullanmıştır. Yani bazı kapalı sokakları açıp diğer sokakların arasında zikzak irtibatı icat edip bu sokakların arasını birbirine bağlamıştır. H.1006/M.1597 tarihinde Anadolu'dan Mısır'a Ebu Takiyye'nin damadı Mimar Salih el-Ahmar gelip Özbekiyye mahallesinde Ahmer "kırmızı" camiini, Ruveyii ticaret binalarının yanında inşa etmiştir.⁸⁰⁷

Genel Memlûklü ve Osmanlı Emirleri mühendislik ilmini öğrenip ya mimar ya da mühendis olarak çalışmışlar. Çünkü bu dönemlerinde mühendislik ilmi ile askerlik eğitimi arasında irtibat vardı. Ama Osmanlı Emirleri tam olarak Memlûklü Emirleri gibi değil. Çünkü Memlûklü döneminde, Memlûklü Emir mühendisleri, mühendis ve mimar olarak çalışmışlar. Ama Osmanlı Emirleri baş mimar, müteahhit yada mimari malzemelerinin ticareti ile ilgili çalışmışlardır. Ancak Osmanlılar Mısır'ı ilhak ettikten 100 yıl sonra (H.11/M.17.y.y.) Emir Osman Kethüda ve Emir Abdürrahman Kethüda gibi mühendisler meşhur Osmanlı Mısır mühendisleridir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁷ Nilli **Hanne**, *Tüccarül-Kahire Fil Asril-Osmani Siyretü Ebu Takiyye Şahbandar el-Tüccar*, s.160, 168,176.

⁸⁰⁸ Merve Adil Musa, "Amalul Emir Osman Kethuda el-Mimariye Dirasetun Eseriyyetun Vesaikiye", Tanta Üüi, Mısır, Tanta 2006, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), s.59, 71; Abdurrahman **el-Ceberti**, *Acayibul-Asar Fil Teracim Vel Ahbar*, İnceleyen Abdurrahim Abdurrahman, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 1998, C:2, s.5-12.

SONUÇ

Bu çalışmada uzunca bir süreci kapsayan tarihin tümünü ve mimariyi ana hatları ile anlatmaktansa, kısa bir tarihi ve mimari süreci yani H.8/M.14.yy.'den başlayan Bahari Memluklu döneminden itibaren Sultan III. Mehmet döneminin sonu olan H.10/ M.16 yüzyıllarına kadar dönemi ayrıntılı olarak incelemeye çalıştık.

Memluklu devleti Türk ve Çerkez ahalin'den oluşan Müslüman Arap mantığı ile düşünen bir devlettir. Yani Memluklu devletinin yöneticileri Türk ve Çerkez asıllıdır. Dili ve düşünce tarzı Araplar gibidir. Yaşadıkları yerler de Mısır ve Şam bölgeleridir.

Sultan Kutuz H. 658/ M. 1260 ve Sultan I. Baybars H. 658-676/ M. 1260-1277 dönemlerinde Anadolu-Memluklu siyasi, askeri, ekonomik, coğrafi vb. etkileşimi başlamıştır. Beylikler, Yavuz Sultan Selim Memluklu devletini yıkıp Mısır'ı Osmanlı devletine ilhak edinceye kadar hem Osmanlı hem de Memluklu himayesi altında yaşamışlardır.

Hilafetin Kahire'den İstanbul'a taşınması ile İstanbul İslam dünyasının siyasi başkenti olmuştur. Dolayısıyla İslam dünyasındaki sanat ve mimari de İstanbul'u ve Osmanlıları etkilemiştir. Bu dönemden itibaren Memluklu sanatı ve mimarisi durmuş, aksine Osmanlı'daki sanat ve mimari Mısır'ı etkisi altına almıştır.

Ubeydi Fatımi devleti yıkıldıktan sonra Kahire'de inşa edilen ilk ulu cami I. Baybars ulu camisidir. İlk külliye ise Mansur Külliye'sidir. Memluklu devleti dönemlerinde ilk müstakil külliye sistemi, Kansı Gavri külliye'sidir. Çünkü Mansur Kalavun, Eşref İnal, Korkmaz, Kayıtbay külliyeleeri birleşik sistem ile inşa edilmişlerdir. Kansı Gavri Külliyesinin sistemi Osmanlı'dan etkilenmiştir.

Memluklu ve Selçuklu malzemeleri aynıdır. Fakat Memluklular mermer malzemesini çok kullanmışlar, Selçuklular ise daha çok çini malzemeleri kullanmışlardır.

Memluklu-Anadolu Beylikleri dönemi mimarisinin genel özellikleri şöyledir; Bu dönem mimari eserlerinde açık ve kapalı kısımlar denkleşmiş, yapıların içi ve dışı uyum içinde yapılmaya başlanmıştır. Dünyadoğu Anadolu Bölgelerindeki Beyliklerin ön yüz cephelerinde Suriyeli sanatçıların adına rastlanmakla, Şamlı sanatçıların adı geçmektedir. Suriye bölgesi yardımı ile Mısır Memluklu ve Anadolu Beylikleri mimari ile ilgili etkileri bulunmuştuk. Memluklu kaynaklarında M.14.yy.'a ilişkin yalnızca bazı meslek gruplarına ait birliklerinden sınırlı söz edilirken M.16.yy.'da Kahire'de yapı eyleminin devlet-sanatçı-işçi birlikteliği ile merkezi olarak yürütüldüğü vurgulanmaktadır.

Osmanlı dönemi mimarisi özellikleri ise şu şekildedir; Osmanlı Beyliği mimari tarzı, erken Osmanlı mimarisi, Yıldırım Beyazıt mimari tarzı, İstanbul fethedildikten sonra Sultan Fatih Mehmet han tarzı. II. Bayezid mimari tarzı sonra H.923/M.1517 Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Mısır'da Memluklu Osmanlı tarzı H.1213/M.1517 yılına kadar sürmüştür.

Genel olarak Anadolu-Memluklu taçkapı biçimleri şöyledir: ‘‘Saçak, Çerçeve ‘‘silme’’, Kavsara, Kavsara Kuşatma Kemer, Kavsara Köşeliği, Köşe Sütunceleri, Yan nişler, Giriş açıklığı ve Söve’’. İkinci bölümde Taçkapı Tezyinatında Kullanılan Ögeler; Tumah, Kabara, Rozet, Bordür ve İtarat.

Memluklu döneminde ilk taş vakfiye Sultan Eşref Barsbay’ın taş vakfiyeleridir. Birincisi kendi medresesinin ana eyvanında tarihi ortalama H. 826-829/ M.1423-1425 yıllarına aittir. İkincisi ise Sultan Eşref Barsbay hangahının an cephesindedir. Taş vakfiye üslubu Anadolu’dan etkilenmiştir. Taşa kazılı vakfiye geleneğinin Anadolu Beylikleri döneminde yaygın bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz.

Anadolu-Memluklu giriş cephelerinin en önemli mimari elemanı olan taçkapı düzenlenişinde izlenen iki ana yöntem söz konusudur. Birincisi dışa taşkın olmayan taçkapı düzenlemesi ki, Kayseri Hacı Kılıç camii ve Kahire Mansur Kalavun külliyesi taçkapıları bunlardandır. İkincisi ise dışa taşkın taçkapı düzenlenmesi olarak Sivas Divriği ulu camii ve Kahire Sultan I. Baybars ulu camii girişleridir.

Memluklu taçkapılarının sistemi Selçuklu taçkapılarının rahminden doğmuştur. Fakat Memluklu taçkapıları daha yüksektir. Bunun için Memluklu devleti Anadolu’ya girince Beyliklerin taçkapılarını da etkilemiştir.

Anadolu Selçuklu taçkapılarında görülen kavsara çeşitlerini üç genel grupta toplayabiliriz: Birincisi sivri kemer tonozlu kavsaralar, ikincisi çeyrek küre veya benzeri şekilli kavsaralar, üçüncüsü ise mukarnaslı kavsaralar.

Anadolu mimarisinde Ablak ve müşahhar birleşik tarzı kullanıldıktan seksen yıl sonra böyle yapı Mısır Memluklu mimarisinde görülmektedir. Bu sebeple bu tarzın ‘‘Anadolu mimarisinin Memluklu mimarisine etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle iki renkli taş işçiliği taçkapı, cümle kapısı, pencere pervazlarında vd. görülmektedir. Renkli taşlar, münavebeli olarak kemerlerde, kapı ve pencere pervazlarında kullanılmıştır.

Anadolu-Memluklu anıtlarındaki inşa kitabelerini üç gruba ayırmak mümkündür: Birincisi kavsara içine yerleştirilmiş olanlar; ikincisi kavsaranın üst kısmına yerleştirilmiş olanlar; üçüncüsü ise taçkapı üzerinde veya dışında alışılmamış yerlere konulmuş olanlar.

Genellikle Güney doğu Anadolu, Suriye ve Mısır Memluklu, Beylikler ve Osmanlı Kitabeleri, taçkapının ortasında, ön yüz cephelerinde talik, nesih, süslü ve geometrik kufi hatları ile yazılmıştır. Bu kitabeler taş veya mermere yazılmıştır.

Taçkapılarda köşe sütunceleri, ilk Memluklu Mansur Kalavun külliyesinin taçkapısında görülmeden yirmi yedi yıl önce Konya Larende camiinin taçkapısında görülür. Bu sebeple Memluklu mimarisinde köşe sütuncukları Anadolu Selçuklu mimarisinin tesiridir.

Anadolu-Memluklu geometrik şeritlerin ana unsuru olan kaytanlar, genellikle yanlardan şerit içine girer, belirli zikzaklar çizdikten sonra şerit dışına çıkarlar. Bazı hallerde kaytanların yanlardan şerit dışına taşmadıkları görülür. Örnek olarak Divriği kale ulu camii, Memluklu mimarisinde Mihmandariye medresesi gibi yapıları söyleyebiliriz.

Memluklu mimarisinde süslemeler tam olarak Selçuklu bitkisel unsurları gibi değildir. Sadece Memluklu bitkisel, kıvrımdal, fistolar, lotuslar, Rumiler bulunmaktadır. Mesela Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun medresesi, Sultan II. Baybars hangahı vb. örneklik teşkil eder.

Mukarnas; genellikle Kavssarlı Mukarnas, yan yana ve üst üste gelen prizmatik öğelerin derece derece taşmalar yapacak şekilde kullandıkları, üç boyutlu bir bezeme tekniğidir. İslam sanatına has bir bezeme türü olan mukarnas, orta çağ Anadolu, Suriye ve Mısır mimarlığında yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı mimarlığında büyük bir gelişim göstermiştir. Mimarlıkta geniş kullanım alanları bulmuştur. Taçkapı, niş, şerefe, örtü, sütun, başlığı, sütun kaidesi, korniş ve köşelerde mukarnas kullanılmıştır. Örnekler; Memluklu Ummu Sultan Şaban, Sulatn Nasır Hasan, Sultan Müeyyid Şeyh, Beylikler, Adana Ramazanoğulları, Gaziantep, Karaman, Birecik vd. dini yapılarında görülmektedir.

Anadolu-Memluklu çifte minareli giriş Anadolu Selçuklu mimarisinin Memluklu mimarisine tesiridir. Anadolu örneği Sivas Gökmedrese, Erzurum Çifte Minareli medrese gibi yapılar söylenebilir. Mısır Memluklu mimarisinde çifte minareli giriş Sultan Müeyyid Şeyh külliyesinde görülür.

Memluklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu bölgesinde taçkapı kavсарası kalın iki kaval silme ile çerçevelenmiştir. Taçkapıların alt kısımlarında yine kaval silmelerle kuşatılmış içleri mermer olan dikdörtgen ve kare panolar yer almaktadır.

Anadolu’da giriş açıklığının üzerinde penceresi olan erken tarihli bir örnek de H.6/M.12.y.y. Konya II. Kılıçarslan türbesinin mukarnaslı taçkapısıdır. Ancak Memluklu taçkapılarında çeşitli pencereler kullanılıp Beyliklerin taçkapı pencerelerini çokça etkilemiştir.

Bahri Memluklu döneminden itibaren son Çerkez Memluklu dönemine kadar Memluklu mimarisinde meşhur olan ayakları ‘payandalı’ sütunlardan daha fazla kullanmışlardır.

Osmanlı mimarları H.10/m.16.y.y.’da İstanbul’daki Osmanlı selsebillerini, Memluklu su depolarının üslubu ile inşa etmişlerdir. Mısır’da Osmanlı mimarisinin selsebillerinin tesiri Osmanlılar Mısır’a gelmeden önce Memluklu selsebillerinde görülür. Son Memluklu döneminde emir Hayır Bey H.908/M.1502 ve emir Tarabay eş-Şerifi H.909/M.1503 selsebillerinin damları çapraz tonoz ve küçük ufak kubbe örtüsüyle kaplanmıştır.

Kahire’de H.979/M.1571’de Sinan Paşa camii, Memluklu minaresinin günümüze kadar ulaşan izleridir. Ancak bu minarenin külâhı Osmanlı konik sivri tarzı ile yapılmıştır. Ulaşanının tepeliklerinde beş yapraklı üzüm şerafeler (dendan) görülmektedir. Bu üslup Memluklu tesiridir. Yani bu cami hem Konya Selimiye camii’nin planı gibi, hem de Memluklu etkisi ile inşa edilmiştir.

Mimar Sinan Memluklu basit kandaliye penceresini alıp yeni bir Osmanlı basit kandaliyesi geliştirmiştir. Osmanlı basit kandaliyesinin üslubu şöyledir; iki katlı sıralı pencereler ile yapılmıştır. Birinci katı olan yuvarlak ve nişli pencere dönüşümlü üslup ile yapılmıştır. Şöyle ki; birisi yuvarlak şebekeli pencere, ikincisi şebekeli nişli pencere. Sonra aynı şekilde tekrar edilir.

Mısır'daki Hadım Süleyman Paşa camiinde ilk sivri Osmanlı minaresi İstanbul üslubu ile inşa edilmiştir. Bu minarenin malzemeleri taş ve tuğladır.

Osmanlı emirleri hem Memluklu mimarisi ıstılahlarını ev vakfiyesinde kullanmış, hem de ev restorasyonu Memluklu mimarisi üslubuyla inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde Memluklu sanat ve mimari üslupları, Osmanlı sanat ve mimari üsluplarının yanında kullanılmıştır.

Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun döneminde Şadül-Amair divanında meşhur olan birkaç görev vardır. Bunlar şöyledir: “Şadül-Amair”, (Başmimar), “Şadül-Bina” (müteahhit) “Şed” “restorasyon” danışman mimar”.

Memluklu döneminde Türk mühendislerinin yanında Mısırlı mühendisler bulunur. Suriye’de meşhur olan Müşeymeş mühendisler ailesidir. Onlar Memluklu Sultanı I. Baybars döneminden itibaren Anadolu’ya hicret edip Anadolu Selçuklu son döneminden itibaren H.10/16.y.y.’da Osmanlı hizmetine girmişlerdir.

H.922-923/M.1516-1517 tarihinden itibaren Arap dünyası, Osmanlı topraklarına dahil olmuştur. H.10/M.16. y.y.’ın ilk çeyreğinden itibaren buralarda imar inşa ve onarım faaliyetlerine de hızla başlanmıştır. Dolayısıyla tebliğimizin konusu, Osmanlı arşivindeki H.10/M.16.y.y.’a ait mühimme defterlerinden Arap dünyasının H.10/M.16.y.y.’daki İmar ve inşasına katkıda bulunan on iki mimar tespit edilebilir. Osmanlı döneminde H.10/M.16.y.y.’da mimar Sinan’ın yardımcıları Mısır, Suriye ve diğer Memluklu bölgelerine önemli tecrübeli başmimar, mimar, kalfa olarak gönderilmiştir.

Tezimizde bu konular ele alınarak incelenmiştir. Yeni araştırmacılar bu yüzden istifade ederek, kullandığımız kaynakları kullanarak daha geniş malumat elde edebilirler. Bu araştırma Türkçe’de belki de ilk defa yapılan Anadolu-Mısır mukayesesi konulu tezdır. Araştırmacılara *M.14.-16.yy. Anadolu Ön Yüz Cephe Mimarisinde Memluklu Etkileri ve etkileşimi* ile ilgili mimari kavramlar ve ıstılahlar konusunda bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca dönemin mimar ve mühendisleri çağdaş kaynaklardan taranarak Ganayim, Toloni, Suyufi aileleri ve Osmanlı mimarları İbrahim Ağa gibi vb. sanat erbabı hakkında bilgi verilmiştir.

KAYNAKÇA

Arapça ve İngilizce Kaynakları

Abdolvahhab, Hasan, *Tevkiat el-Sunna Ala Asari-Mısır-İslamiyye*, Fransa Arkeoloji Enstitüsünün Yayınları, Kahire, 1955.

Abdolvahhab, Hasan, *Tarihul-Mesacidil-Asariye*, Mısır Milli Kütüphanesi, Kahire, 1994.

Abouseif, Doris, *Cairo Of The Mamluks*, I.B.Tavris Yayınları, Londra, 2007, s.161.

Abu Şame, Şihabüddin Abdürrahman b. İsmail, *el-Zeyl ala Kitabul el-Ravdateyn Fi Ahbarul-devleteyn el-Nuriyye vel-Selahiyeye*, İnceleyen İbrahim Şemsuddin, Kütübül İlmiyye Yayınevi, Beyrut, 2002.

Ahmet, Ahmet Abdürrazık, *Elrüinük Elislamiye*, Hariri Yayınevi, Kahire, 2001.

Ahmet, Ahmet Abdürrazık, *Elfünun Elislamiye Fi Elasreyn Eleyyubi ve Elmemlüki*, Hariri Yayınevi Kahire, 2003.

Ahmet, Ahmet Abdürrazık, *Tarih Ve Asar Mısır el İslamiyye Fi Asril Eleyyubi Vel Memlüki*, Hariri Yayınevi, Kahire, 2007.

Amin, Mehmet ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlukiyye H.648-923/M.1250-1517*, Amerika Üni Yayınları, Kahire, 1990.

Aşur, Mehmet Said, *Asrul Memluki B. Mısır Ve Şam*, Darül Nahdetil Arabiyye Yayınevi, Kahire, 1965.

Azap, Halit, *Fikhul Umranil İslami*, Mısır ve Lubnan Yayınevi, Kahire, Mısır, 2009.

Behcet, Muna, *Te'sirul Hadara es-Selcukiyye Ala Hadarateynil Eyyubbiye Vel Memlukiyye Fi Mısır*, Zehra'ul Şark Yayınevi, Kahire, 2002, 3 Cilt.

Bekri, Ebu Sururul, *el-Ravdatul-Munise Fi Ahbari Mısırıl Mahrusa*, İnceleyen Abdurazık Abdurazık İsa, Kahire, 1997.

Berdi, İbn-i Tuğri *el-Menhelüs-Safi vel Mustevfi Badel vafi*, İnceleyen Muhammed Amin, Mısır Milli Kütüphane Yayınları, Kahire, 1984, 13 Cilt.

Berdi, İbn-i Tuğri, *Havadisül-Duhur Fi Mede el-Eyyam Vel Şuhur*, İnceleyen Muhamed Kameluddin İzzeddin, Mısır Milli Kütüphanesi, Kahire, 1990, 2 Cilt.

Berdi, İbn-i Tuğri, *en-Nucumul-Zahire*, İnceleyen Mehmed Hüseyin Şemsettin, Kütübül İlmiyye Yayınevi, Beyrut, 1992, 16 Cilt.

Creswell, *The Muslim Architecture Of Eygpt" Mısır İslam mimarisi*, Oxford At The Clarendon Press"Mcilay" Yayını, Londra, 1959.

Çelebi, Evliya Evliya Çelebi, *Seyahat namesi "Mısır, Sudan, Habeş ve Hicaz" H.1083-1091*, Çeviren el-Safsafi, Mısır Kültür Bakanlığı, Kahire, 2010, 3 Cilt.

Dolly, Wolfred Josef, *el-İmaratül Arabiyye Bi Mısır*, çev. Mahmud Ahmet, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 1923.

Efe, Ahmet, "Fatih Sultan Mehmet Maddesi", Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi Ankara, 2012.

el-Askalani, İbn-i Hacer, *ed-Dürerül Kamine Fi Ayan el-mietussamine*, el-Mustafa Yayınları, Kahire, Ty, 4 Cilt.

El'attar, Abdullah Abdülhamit, *Elislamiye Bimedinetil Kahire*, Arkeoloji Kurumu Yayınları, Kahire, 2000.

el-Bekri, Ebu Surur, *el-Minahurrahmaniyye Fi Devletil Osmaniyye*, İnceleyen Leyla el-Sabbağ, el-Macid lil-Skafa Merkezi Yayınları, Şam, 1995.

Ebu Şame, Abul Kasım Şihabuddin Abdurrahman b. İsmail, *el-Ravdateyn Fi Ahbarid-devleteyn es-Selahıyye ven-Nuriyye*, İnceleyen Muhammed Hilmi Ahmed, Vadi Nil Yayınevi, Kahire, 1962, 5 Cilt.

el-Ceberti, Abdurrahman, *Acayibul-Asar Fil Teracim Vel Ahbar*, İnceleyen Abdurrahim Abdurrahman, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 1998, 5 Cilt.

el-Dımışki, Şihabuddin b. Akri el-Halebi, *Şezaratüzzeheb Fi Ahbari Men Zeheb*, İnceleyen Abdulkadir el-Arnaut ve Mahmud el-Arnaut, Sakafatul Arabiyye Yayınevi, Şam, 1986, 10 Cilt.

el-Dimaşki, İbn-i Kesir, *el-Bidaye Vel Nihaya*, İnceleyen Abdullah b. Abdül-Mühsin el-Türki, Hacer Yayınevi, C:18, Suudi Arabistan, Hacer, H.1418, 20 Cilt.

el-Dimaşki, Abdülkadir b. Mehmet el-Naimii, *el-Daris Fi Tarihul Medaris*, İnceleyen İbrahim Şamseddin, Kütübül İlmiyye Yayınevi, C:1, Beyrut, 1990, 2 Cilt.

el-Haddad, Muhammed Hamza, *Mevsuatul-İmaretul-İslamiyye Fi Mısır Min el-Fethil Osmani Hatta Ahd Mehmet Ali H.923-1265/M.1517-1848*, Zahraül Şark Yayınevi, Kahire, 1998.

el-Halebi, Mehmet b. Mahmud, *el Irak beynel -Memalik vel-Osmaniyyin el-Etrak*, İnceleyen Mehmet Ahmet Dahman, Darülfikir Yayını, Şam, Suriye, 1986.

el-Hüseyni, Mahmud Hamid, *el-Esbiletül Osmaniyye Bi Medinetil-Kahire M.1517-798*, Metbulii Yayınevi, Kahire, 1988.

el-Makrizi, Ahmed b. Ali, *el-Hitat Ve Asar*, İnceleyen Eyman Fuad Seyyid, Furkan Kurumu Yayınları, Londra, 1995 6 Cilt.

el-Makrizi, Ahmed b. Ali, *Kitabussuluk Limarifeti Düvelilmuluk*, İnceleyen Muhammed Abdulkadir Ata, Kütübül İlmiyye Yayınevi, Beyrut, 1997, 8 Cilt.

el-Mısri, İbn-i İyas, *Bedayiuzzuhur fi Vekayı-idduhur*, İnceleyen Mehmet Mustafa Ziyade, Şebab yayınevi, Kahire, Mısır, 1960, 6 Cilt.

el- Moğis, Sami b. Abdüllah, *Atlas Tarihiül asrıl Memluki “Memluklu Asrı Atlası*, Aubayken Yayınevi, Riyad, 2013.

el- Moğis, Sami b. Abdüllah, *Atlas Tarihiül Devletil Osmaniye*, İmam ez-Zehebi Yayınevi, Kuveyt, 2014.

el-Ömeri, İbn-i Fadlüllah *Mesalik El-ebsar Fi Memalik vel Emsar*, İnceleyen Kamil Selman Elceburi, Kütübül İlmiyye Yayınevi , Beyrut, 2010, 27 Cilt.

el-Paşa, Hasan, *el-Alkabal İslamiyye Fil Tarih Vel Vesaik Vel Asar*, Farnsa Arekoloji Merkezi Yayanlamış, Kahire, 1989.

el-Zareküşi, Mehmet b. Abdüllatif, *İlamul Sacit Bi Ahkamil Mesacit*, İnceleyen Mustafa el-Maraği, Mısır İslami Yüksek İşlerinin Kurumu Yayınları, Kahire, 1996.

Elzeydi, Müfid, *Asrıl Memluki*, Usama Yayınevi, Amman, 2009, 5 Cilt.

Emam Abushanp, Khalid, “el-Tahtitul Umrani Vel Asarul Mimariyye Lil-mevla İsmail el-Alevi Bi Medineti Meknes”, Ayn Şems üniversitesi, Kahire 2012, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Emam Abushanp, Khalid, *Takarir Termimül Kahirel’İslamiye*, Sultan Hasan, 2005.

en-Nasiri, Muhammed b. Mengeli, *el-Hiyel Fil Hurub ve Fethil Medain Ve Hifzuddurub*, İnceleyen Muhammed Abdul-Aziz Ahmed, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 2000.

ez-Zahiri, Garsuddin Halil b. Şahin, *Kitabu-Zubdetul Keşful-Memalik ve Beyanul Turuk Vel Mesalik*, İnceleyen Pavlus Revays, Cumhuriyet Matbaası, Paris, 1894.

Fikri, Ahmet, *el-Cevami Vel Medaris Fil Asır el-Fatimi*, Mararif Yayınevi, Kahire, 1965, C:1.

Halife, Rabii Hamid, *Fününül Kahire Fil Asrıl Osmani*, Zahrül Şark Yayınları, Kahire, 2004,

Fikri, Ahmet, *el-Cevami Vel Medaris Fil Asır el-Fatimi*, Mararif Yayınevi, Kahire, 1965, C:1.

Hanne, Nilli, *Tüccarül-Kahire Fil Asrıl-Osmani Siyretü Ebu Takiyye Şahbandar el-Tüccar*, Mısır Kültür Bakanlığı, Kahire, 1998.

İbn Eca, Mehmet b. Mahmud Elhalebi, *Elirak beyne Elmemalik ve Elosmaniyyin Eletrak*, İnceleyen Mehmet Ahmet Dahman, Fikir Yayınevi, Şam, 1986.

İskender, Feyiz Necib, *es-Sultan Memluki Eşref Halil b. Kalavun Ve Fetih Kalâul-Müslimin*, Müelif Yayınlanmış, Mısır, Benhe, 1999.

Kamil, Abdullah, *Tatavvurul Mi’zenetil Mısıryye*, Nuzum Merkezi Yayınları, Kahire, Ty.

Kinan, Mehmet b. İsa, *Hadaikul Yasemin Fi Zikri Elhulefa Ve Salatin*, İnceleyen Abbas Sabbağ, Nafâ'is Yayınları, Beyrut, 1991.

Amin, Mehmet ve Leyla İbrahim, *el-Mustalahatul Mimariyye Fil Vesaikul Memlukiyye H.648-923/M.1250-1517*, Amerika Üni Yayınları, Kahire, 1990.

Muhammed, Rivat Musa, *el-Vekalet Vel Biyutul İslamiye Fi Mısıril-Osmaniye*, Mısriyye el-Lubnaniyye Yayınevi, Kahire, 1993.

Musa, Merve Adil, “Amalul Emir Osman Kethuda el-Mimariye Dirasetun Eseriyyetun Vesaikiye”, Tanta Üüi, Mısır, Tanta 2006, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi).

Mu'nis, Hüseyin, *el-Mesacid*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kuveyt, 1981.

Mübarek, Ali Paşa, *el-Hitatul Tefikiyye*, el-Emiriyye el-Kübra Matbaası, Kahire, H.1305, 20 Cilt.

Mürüzi, Cestin, *Timurlenk Kahirul-Muluk Vel-Salatin Ve Gazil-Alam*, çev. Meya Arslan, Kitabul Arabi Yayınevi, Beyrut, 2011.

Nazif, Abdüsselam Ahmet, *Mebahis Fi Anasırıl İmaratil İslamiyye*, Mısır Milli Kütüphanesi, Kahire, 1989.

Nur, Hüsamüddin Mustafa, “el-İmaratul Mısriyye el-Kadime Ve Asaruha Ala el-İmaratil İslamiyye”, Ayn Şems Üni, Kahire 2005, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Nüveyser, Hüsnü, *el-İmaratil-İslamiye fi Mısır Fi Asyrey el-Eyyubiyin Vel Memelik*, Zahra'ul Şark Yayınevi, Kahire, 1996.

Sakr, Lemya Fetihi Tefik, “Turuzu Amairil-Vulat Fil Kahire Fil Asril Osmani Dirasah Eseriyye Mimariyye”, Tanta Üni, Mısır, Tanta 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2 Cilt.

Salihi, Şemseddin Mehmet b. Ali, *Müfakhetül Hillan Fi Havadisiz Zaman*, İnceleyen Halil Elmansur, Darülkütübül ilmiyye yayını, Beyrut, 1998.

Salim, Seyyid Abdülaziz, *el-Mesacid Vel Kusur Bil Endelüs*, Şebab Kurumu Yayınları, İskenderiye, 1986.

Salim Süleyman Al-ıys ve vd, Mühtasar Olaylar sözlüğü, Darülnemir Lineşir Matbaasında basılmıştır, Şem,1998.

Sallabi, Ali Mohammed, *Sultan Seyfuddin Kutuz Ve Marakat Ayni-Calut*, İkraâ Yayınevi, Kahire, 2009.

Sallabi, Ali Muhammed, *Osmanlı Tarihi Kuruluşu-Yükselişi-Çöküşü*, çev. Cezayir Polat, Ravza Yayınevi, İstanbul, 2016.

Seyyid, Eyman Fuad, *el-Kahire Hitatuha ve Tatevvuruha el-Umrani*, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 2015, 2 Cilt.

Şafii, Ebu Hamid, *Ennefaisul Bahire Fi Taksimi Şevariul Kahire Ala Mezahibil Eimmetil Erbaatizzahire*, inceleyen, Amal el-Ömeri, Eserler bakanlığı yayını, Kahire, Mısır, 1988.

Şafii, Ferid, *el-İmaratul Arabiyyel İslamiyye Madiha Ve Hadiruha Ve Mustakbaluha*, Arap Matbaa Yayınları, Riyad, 1981.

Şafii, Ferid, *el-İmaratul-Arabiyye Fi Mısır el-İslamiyye*, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 2002.

Şakir, Mahmud Mehmet, *Ahdul Osmani*, Mektebul İslami, Beyrut, 2000, 9 Cilt.

Osman, Muhammed, *Nazariyyetul Vazifiyye Bil-Amairil Memlukiyye Bi Medinetil Kahire*, Vafa'udünya Yayınevi, İskenderiye, 2000.

Osman, Mehmet, *İmaratul Fatimiyye*, Zahra'ul Şark Yayınevi, Kahire, 2005.

Osman, Muhammed *Mustuatu İmaratil Fatimiye el-Harbiye Vel Diniye Vel Medeniye*, Zahra'ul Şark Yayınevi, Kahire, 2006, 2 Cilt.

Timur Paşa, Ahmed, *Alamul-Mühendisil Fil İslam*, Hindevi Yayınları, Kahire, 2012.

Ukaylul-Musa Muhammed b. Hasan, *İsticabat İslamiyye Li Sarahat Endülüsiyye*, Endülüsül Hadr'â Yayınevi, Cidde, H.1415.

En-Nahas, Usama, *el-Vahadatul ez-Zühriyye el-İslamiyye*, Ayn Şems Üni Yayınları, Kahire, Ty.

Veziri, Yahya *Mevsuatül anasiril imaratil İslamiyye*, Metbuli Yayınları, Kahire, C:1, 1999.

Zeki, Abdurrahman *Tarihul Kahire ve Asaruha Min Ahdil-İnşa Hatta Ahdil-Ceberti*, Mısır Litalif Vel Tercüme Yayınları, Kahire, 1966.

Türkçe kaynakça

Ağır, Abdullah Mesut *Memlukularda Ticaret*, Çizgi Kitabevi Yayınlamış, Konya, 2015.

Alper, Altın, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, Atatürk Üni SBE, Erzurum 2012, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Altıntaş, Ahmet, “Malatya’da Türk Hakimiyetinin Tesisi Ve Memlukulular Dönemi 1102-1516”, İnönü Üni SEB, Malatya 1992 (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi).

Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985.

Aslanapa, Oktay, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri H. 630-805/M.1230-1402*, Baha Yayını, İstanbul, 1966.

Can, Arcu, “Risale-i Mi'mariyye'de Kavramlar Ve Terminoloji”, Marmara Üni SBE, İstanbul 2005 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Çetin, Altan, *Mamluk Devletinin Kuzey Sınırı*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 2009.
Denktaş, Mustafa, *Divriği'de Osmanlı Camii Ve Çeşmeleri*, Çığır Ofset Matbaası, Sivas, 2010.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik, Luğat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013.

Dülgerler, Osman Nuri, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Doğan, Tuncer, “Gaziantep Türk İslam Dönemi Mimari Süslemeleri”, Yüzüncü Yıl Üniv. SBE, Van 2013 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Eser, Erdal “11-12.yüzyıllar Anadolu-Suriye Sanat ilişkileri (Cephe Mimarisinde Suriye Etkileri)”, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, 2000, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Göde, Kemal, “Eratnalılae 1327-1381”, Erzurum Atatürk Üni, Kayseri 1981, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Mimar, Y., *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Ve Yauvz Selim Devri H.886-926/M.1481-1520*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1983.

Muhammet Kurucu, “XIII-XX.Yüzyıllar Arasındaki Birecik'teki Mimari Eserler”, Yüzüncü Yıl Üni SBE, Van 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans).

Muhtçalı, Serdar, *Dağırıcık Türkçe-Arapça sözlük*, Dağırıcık Yayınları, İstanbul, 2012.

Özden, Seda Bilasa, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar”, Gazi Üni SBE, Ankara, 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özkarci, Mehmet, “Candaroğulları Beyliği Mimari Eserleri”, Atatürk Üni SBE, Erzurum 1992, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), C:2.

Sönmez, Zeki, *Başlangıcından 16.Asra Kkadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Şahiner, Atilla, *Osmanlı Tarihi Bir Uç Beyliğinden Cihan İmpratorluğuna 1300-1923*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Şakir, Mahmud Muhammed, *Ahdul Memluki*, Çevren Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2004, 8 Cilt.

Şakir, Mahmud, *Ahdul Osmani*, Çevren Fatih Aydın, Kahraman Yayınevi, İstanbul, 2004, 8 Cilt.

Tekin, Arslan, *Selçuklu Tarihi*, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2012.

Uluçam, Abdüsselam, “Sultan Hanı”, İslam ansiklopedisi, C:37, İstanbul, 1973.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 6 Cilt.

Ünal, Rahmi Hüseyin, *Osmanlı öncesi Anadolu-Türk mimarisinde Taçkapılar*, Ege Üni. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982.

Zade, Aşık Paşa, *Osmanoğullarının Tarihi*, Hazırlayan Kemal Yavuz-M.A.Yekta Saraç, MAS Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2003.

Makaleler:

Abdüllatif, İyd Fethi, “el-Tebadülü-Sekafi Beyna el-Etrak Vel Arap”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.37, Erzurum, 2012.

Ağır, Abdul Mesut, “Sultan Kalavun Devri Memlük-İlhanlı Münasebetleri II.Humus Savaşı H.679/M.1281”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.15, Ekim 2008.

Akkuş, Fatma, “Memlûk-Ermeni Münasebetleri”, *Akadimek Bakış Dergisi*, C:8, S.16, Yaz 2015.

Aköz, Alaaddin, “Karamanoğlu II.İbrahim Bey’in Osmanlı Sultanı II.Murad’a Vermiş Olduğu Ahidname”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2005.

Ayaz, Fatih Yahya, “Memlûk-Türkiye (Anadolu Selçuklu) Münasebetleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2016.

Bal, Mehmet Suat, “Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri Ve Altın Orda Devletinin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak”, *Türkiye Araştırma Dergisi*, S.7, 2005.

Barakat, Heba Nael, “Further Obserations On Tthe Çoban Mustafa Paşa’ Mmosque At Gebze”, *Mutufja Dergisi*, 1993.

Bayburtluoğlu, Zafer, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Ön Yüz Düzeni”, *Vakıf Dergisi*, S.XI, Ankara, 1977.

Bayhan Ahmet Ali, “Güneydoğu Anadolu’da Memluklu Hakimiyeti ve Bunun Maraş’a Yansımaları”, *1. Kahraman Maraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş, İstanbul, 2005.*

Bayhan Ahmet Ali, “Bir Tarih Müzesi; Mısır”, *Atatürk üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, Erzurum, 2010.

Bayhan Ahmet Ali, “Kuzey Afrika’da Bir Türk Yurdu; Mısır”, Bayhanahmetali@hotmail.com.

Nusret Çam, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii”, *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.5, Erzurum, 1992.

Çetin, Yusuf, “Silvan Ulu Camiinin Plan Bakımından Bir Değerlendirmesi Ve Anadolu Türk Cami Mimarisine katkıları”, *İlahiyat Dergisi*, S.30, 2008.

Çöğenli, M.Sadi, “Cümle kapısı (Büyük binaların ana girişi)”, *İslam Ansiklopedisi*, C:8, İstanbul, 1993.

Demircan, Zeynep, “Sungur Ağa Ulu Camii ve Türbesi Niğde’de 14.Yüzyılın İlk Yararında İnşa edilen Cami ve Türbe”, *İslam Ansiklopedisi*, C:37, İstanbul 2009.

Dindar, Bilal, “Bedreddin Simavi”, *İslam Ansiklopedisi*, C:5, 1992.

Doğan, Nermin Şaman, “Kültürel etkileşim; Karamanoğulları–Memluklu Sanatı”, *Hacettepe üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C:23, S.1, 2006.

Dündar, Abdülkadir “Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C:2, S.5, Eylül-Aralık 1999.

Dündar, Abdülkadir, “16.yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’daki İmar Ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları”, 28 Ekim *Oratadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Kongresi*, C:1, S.1, İskenderun, 2000.

Dündar, Abdülkadir, “Karapınar Sultan Selim Camiinin Mmimarı Hakkında Yeni Bir Kayıt Ve Bazı Mülahazalar”, 26-27 Ekim. *Karapınar Sempozyumu*, s Konya, 2001.

Dündar, Abdülkadir, “XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları”, *Aüifd Dergisi*, C:XLIII, S.1, 2002.

Dündar, Abdülkadir “Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar Ve Defterleri”, *Collégede de France Dergisi*, S.19-21, Eylül 2011.

Dündar, Abdülkadir “Mimar İlyas’ın Mimarbaşı Davud Ağa’ya Medine’den Gönderdiği Mektup”, *İnternational Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, C:9, S.10, 2014.

el-Ceberti, Abdurrahman, *Acayibul-Asar Fil Teracim Vel Ahbar*, İnceleyen Abdurrahim Abdurrahman, Mısır Milli Kütüphanesi Yayınları, Kahire, 1998, C:2.

el-Nahhar, Ammar Muhammed “el-Hendese Vel Mühendisün Fi Asri Devletil Memalik el-Bahariyye”, *el-Bahisun Dergisi*, S.66, Şam, Ocak 2012.

Gökhan, İlyas, “Memluk devletinde askeri kölelik hukuku”, “Memluk Devletinde Askeri Kölelik Hukuku”, *Nevşehir Barosu Dergisi*, C:1, S.1, Ocak 2015.

Görgür, Tahsin, “Molla Gurani”, İslam ansiklopedisi, C:30, Ankara, 2005.

Gül, Muammer, “Mısır Memluklularının Hudud Kalesi Rumkale Ve Anadolu’da Memluklu İzleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 12, S.2, 2002.

Güneş, İbrahim, “Memlûk Sultanı I.Baybars’ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:20, S.2, 2010.

Karadaş, Çağfer, “Davud-i Kayseri ve Genel Hatlarıyla Düşüncesi”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, 2006.

Kanat, Cüneyt, “Memluk kaynaklarındaki Osmanlı imajının Değişim Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C:19, S.1, İzmir, Temmuz 2006.

Keskin, Mustafa Çağban, “Bayezid Paşa Vezir, Entelek Tüpel, Sanat Hamisi”, *Osmanlı Araştırma Dergisi*, S.48, İstanbul, 2016.

Kızıltoprak, Süleyman, “Memlûk maddesi”, İslam Ansiklopedisi, C:29, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1998.

Kızıltoprak, Süleyman, “Mısır, Suriye ve Hicaz’da Hüküm Süren Müslüman Türk Devleti (1250-1517), İslam Ansiklopedisi, C:29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2004.

Koçyiğit, Fazilet, “Amasya Gökmedrese Camii Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:7, S:35, 2017.

Kortantamer, Samir, “Memluklarda devlet yönetimi ve Bürokrasi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.2, 1984.

Kürşat, Solak, “Memlukluların Beylikler Anadolusuna dini kültürel bakımdan tesiri”, *Tarih Dergisi*, S. 54, İstanbul, 2012.

Miray Arslan vd, “Hacı Paşa’nın Şifaül Eskam ve DavaülüAlam adı eserindeki şurup formülleri”, *Otam Dergisi*, S.35, Bahar 2014, Ankara.

Muammer, Gül, “Mısır Memluklularının Hudud Kalesi Rumkale Ve Anadolu’da Memluk izleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:12, Elazığ, 2002.

Musa, Merve Adil, “Amalul Emir Osman Kethuda el-Mimariye Dirasetun Eseriyyetun Vesaikiye”, Tanta Üüi, Mısır, Tanta 2006, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi).

Nermin Şaman Doğan, “Kültürel etkileşim üzerine; Karamanoğulları-Memluklu sanatı”, XII.Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, Amman, 5-9 Ekim 2003.

Odabaşı, Zehra, “Karatay Medresesinin Biçimlendirilmesi Ve Mimari Anadolu Boyutu”, *USAD*, S.5, Güz 2016.

Selim, Seyyid Abdülaziz “Mustalahatul imaratil Mağribiyye el-Endelüsiyye”, *Mısır Kültür Merkezi Dergisi*, C:5, S. 1-2, Madrid, 1957.

Şaman, Nermin, “Kayseri’deki Selçuklu Külliyesi”, *Hacettepe üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S:16, Bahar 2012.

Ogan, Aziz, “Aydın oğullarından İsa Bey Camii”, *Vakıf Dergisi*, S.3, Ankara, 1956.

Öney, Gönül, “Mısır’da Osmanlı mimarisi sentezi”, *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, S.V, 1971.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat yayını, İstanbul, 1980. “Mısır, Suriye ve Hicaz’da Hüküm Süren Müslüman Türk Devleti (1250-1517), *İslam Ansiklopedisi*, C:29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Ekmeleddin el Baberti maddesi”, *İslam ansiklopedisi*, C:4, Ankara, 1991.

Yıldız, Şenay Özgür, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkileri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S.1, C:XXV, 2016.

EKLER

SÖZLÜK

Tumah.....	65
İtarat.....	65
Vacihat.....	65
Medhal Tizkari.....	65
Şeraşif.....	66
Bedeneh.....	66
Derece.....	66
Dereke.....	66
Duameh.....	67
Haniyye.....	67
Esatim.....	71
Ağtıya.....	72
İfriz.....	73
Ebenderiye.....	73
Erus.....	73
İstabl.....	73
Tahhan.....	75
Hoşak.....	75
Şattur.....	82
Burur.....	84
Şemsah.....	84
Renk.....	85
Camiulmedrese.....	99
Mikseleh.....	101
Since.....	111
Manzara.....	114, 243
Şatf.....	130
Sabat.....	136
Kavsara.....	204, 231
Kemer.....	204
Mukarnas.....	207

Ablak.....	211
Müşahhar.....	214
Altmişye.....	223
Friz.....	223
Seki-Mastaba.....	228
Kamariye.....	231
Menvar.....	231
Şûbbâk.....	234
Savabit	235
Kubbe.....	235
Şadırvan.....	235
Minare.....	238
Cift.....	251
Hurdah.....	260
Tablahane.....	278
Cisr.....	286
Sakiye.....	287
Esas.....	289
Konsol-Hirimdal.....	289
Rukun.....	290
Esafin.....	291
Utrufiyye.....	291
Beyit.....	292
Hanut.....	292
Melat.....	293
Meclis.....	296
Sakkaye.....	296
Etrica.....	296
İmaret.....	300

RESİMLER LİSTESİ

(Res:1) Kahire-I.Baybars ulu camii.....	324
(Res:2) I.Baybars ulu camiinin kuzey batı taçkapısı.....	324
(Res:3) Mansur Kalavun külliyesinin ana cephesi.....	325
(Res:4) Sultan Mansur Kalavun külliyesinin taçkapısı.....	325
(Res:5) Sultan Mansur Kalavun Külliyesinin Ana cephesi, Kubbesi ve Minaresi.....	326
(Res:6) II.Baybars Hangahının Ana Cephesi ve Pencereleri.....	326
(Res: 7) II.Baybars Hangahının Mülevven Taçkapısı.....	327
(Res: 8) II.Baybars Hangahının Minaresi ve Kubbesi.....	327
(Res: 9) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camii.....	328
(Res:10) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin Kuzeydoğu Cephesi.....	328
(Res: 11) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin kuzey minaresi.....	329
(Res: 12) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin kuzeydoğu köşesinde minaresi.....	329
(Res: 13) Tanboğa el-Meradani Camii.....	330
(Res: 14) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana cephesi.....	330
(Res: 15) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana Taçkapısı.....	331
(Res: 16) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana taçkapısının süslemeleri ve tepeli penceresi.....	331
(Res:17) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana taçkapısının sağ sekisi ve sütuncesi.....	332
(Res: 18) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana taçkapısının sol sekisi ve sütuncesi.....	332
(Res:19) Tanboğa el-Meradani Camiinin Minaresi.....	333
(Res:20) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesi.....	333
(Res:21) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesi, Minaresi, Kubbesi ve Dal Cephesi.....	334
(Res:22) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesinin Şebekeli Dikdörtgen Bakır Izgaralı Formlu Müşahhar “Renkli” Penceresi.....	334
(Res:23) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesinin Yüksek Basit Yuvarlaklı Penceresi ve Mukarnaslı At Nalı Penceresi.....	335
(Res:24) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Taçkapısı.....	335
(Res: 25) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Kavsaralı Mukarnaslı Taçkapısı, Lentosu, Geometrik Süslemeleri, Tepeli Penceresi ve Sultan Eşrefe Barsbay’ın Sultanlığının Kartuşu.....	336
(Res: 26) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Sultanlığının Sağ Kitabe Kartuşu.....	336
(Res: 27) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Sultanlığının Sol Kitabe Kartuşu.....	337
(Res: 28) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Selsebili ve Mektebi.....	337
(Res: 29) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Minaresi.....	338
(Res: 30) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Ana Eyvan Taş vakfiyesi.....	338
(Res: 31) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Ana Eyvan Sağ Taş vakfiyesi.....	339
(Res: 32) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Ana Eyvan Sol Taş vakfiyesi.....	339
(Res: 33) Yaşbek Min Mehdi’nin Kubbesi.....	340
(Res: 34) Emir Yaşbek Min Mehdi’nin Lokma Parmaklık Şebekeli Penceresi.....	340
(Res:35) Emir Yaşbek Min Mehdi Kubbenin Ana Girişi.....	341
(Res:36) Elmas el-Hacib Camiinin Taçkapısı.....	341
(Res:37) Elmas el-Hacib Camiinin İç Taçkapısı.....	342
(Res:38) Elmas el-Hacib Camiinin Ana Cephesi.....	342
(Res:39) Elmas el-Hacib Camiinin Kubbesi ve Ana Cephesi.....	343
(Res:40) Elmas el-Hacib Camiinin Minaresi.....	343
(Res: 41) Kusun Ulu Camiinin Ana Cephesi.....	344
(Res:42) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camii Ana Cephesi.....	344
(Res:43) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Ana Cephesi ve Taçkapısı.....	345
(Res:44) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Kavsaralı Mukarnaslı Taçkapısı.....	345

(Res: 45) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin İç Taçkapısının Biçimleri (Lento, Sağır Kemer, Tepeli Dikdörtgen Parmaklıklılı Şebekeli Bakır Pencere ve Sütünceler).....	346
(Res: 46) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Üçlü Dişli Kavsaralı Mukarnaslı kemer Taçkapısı.....	346
(Res: 47) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Dilimli Kubbe ve Minaresi.....	347
(Res: 48) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Saçak Şeridi ve Mukarnaslı Kandaliye Penceresi.....	347
(Res: 49) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Taraflı Mukarnaslı Kandaliye Penceresinin Üzerindeki Saçak Şeridi.....	348
(Res:50) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Mukarnaslı Sütüncelerin Kandaliye Penceresi.....	348
(Res: 51) Emir Sırgatmış Medresesi.....	349
(Res: 52) Emir Sırgatmaş el-Nasırı Medresesinin Ana, Dal Cepheleri, Taçkapısı ve Dal Kubbesi.....	349
(Res: 53) Emir Sırgatmaş el-Nasırı Medresesinin Taçkapısı.....	350
(Res: 54) Emir Sırgatmaş en-Nasırı Medresesinin Minaresi.....	350
(Res: 55) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesi.....	351
(Res:56) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin Kuzeydoğu Ana Cephesi ve Pencereleri.....	351
(Res: 57) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin Silme, Kavsaralı Mukarnaslı Taçkapısı ve Mukarnaslı Saçağı.....	352
(Res: 58) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin İç Kavsaralı Siviri Mukarnaslı Taçkapısının Geometrik Süslemeleri.....	352
(Res: 59) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin Sol Yan Mihrabiye Girişi ve Silmeleri.....	353
(Res:60) Sultan Eşref Şaban Medresesinin Güneydoğu Cephesi ve Pencereleri.....	353
(Res: 61) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Doğu Ana Cephesi.....	354
(Res: 62) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Doğu Ana Cephesinin Taçkapısı, Selsebili ve Mektebi.....	354
(Res: 63) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Taçkapısı.....	355
(Res: 64) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin iç Taçkapısı.....	355
(Res: 65) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Minaresi.....	356
(Res: 66) Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin Ana Cephesi ve Taçkapısı.....	356
(Res: 67) Mueyyid Şeyh külliyesinin Kavsaralı Sivri Mukarnaslı Taçkapısı.....	357
(Res: 68) Sultan Mueyyid Şeyh Ana Cephesi, Kandaliye, Şebekeli Parmaklı Formlu Dikdörtgen Pencereleri ve Kubbesi.....	357
(Res: 69) Sultan Mueyyid Şeyh Külliyesinin Çift Minareleri.....	358
(Res: 70) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Ana Cephesi, Kubbesi ve Minaresi.....	358
(Res: 71) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Taçkapısı.....	359
(Res: 72) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Kapısı.....	359
(Res: 73) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Dikdörtgen Demir Lokma Parmaklık Şebekeli Penceresi.....	360
(Res: 74) Cani Bey Camiinin Mısır Mahalli Penceresi ve Dendanları.....	360
(Res: 75) Sultan Eşref Barsbay Hangahının Kuzeybatı Ana Cephesi.....	361
(Res: 76) Sultan Eşref Barsbay Hangahının Taçkapısı.....	361
(Res: 77) Sultan Eşref Barsbay Hangahının İç Taçkapısı.....	362
(Res: 78) Sultan Eşref Barsbay Hangahının Taş Geometrik Kubbesi ve Osmanlı Minaresi.....	363
(Res: 79) Sultan Eşref Barsbay Ulu Camiinin Girişi ve Ana Cephesi.....	363
(Res: 80) Sultan Eşref Barsbay Ulu Camiinin Taçkapısı ve Minaresi.....	364
(Res:81) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cephesi, Selsebili, Mektebi ve Pencereleri.....	365
(Res: 82) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Taçkapısı.....	365

(Res: 83) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Taçkapısının Mukarnaslı Tepeli Parmaklı Şebekeli Formlu Demir Dikdörtgen Penceresi ve Kavsaralı Sivri Mukarnaslı Üçlü Kemerі.....	366
(Res:84) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cep.hesi ve Çeşitli Penceresi.....	367
(Res: 85) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cephesinin Beşer Üzüm Yapraklı Dendanları.....	367
(Res: 86) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Minaresi.....	368
(Res:87) Kaçmaz el-İshaki Medresesi Taçkapısı.....	368
(Res: 88) Kaçmaz el-İshaki Medresesi Taçkapısı.....	369
(Res: 89) Kaçmaz el-İshaki Medresesi Taçkapısının Lentosu ve Sağır Kemerі.....	369
(Res: 90) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin Selsebili.....	370
(Res: 91) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin Kubbesi ve Minaresi.....	370
(Res: 92) Kaçmaz el-İshaki Medresenin Minaresi.....	371
(Res: 93) Emir Kani Bay el-Rammah Camii ve Selsebili.....	371
(Res: 94) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Taçkapısı.....	372
(Res: 95) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Kubbesi.....	372
(Res: 96) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Minaresi.....	373
(Res: 97) Sultan Kansu Gavri Medresenin Taçkapısı ve Dendanları.....	373
(Res: 98) Sultan Kansu Gavri Medresenin Taçkapısının Tepeli Pencere ve Üçlü Kavsaralı Mukarnaslı Kemerі.....	374
(Res: 99) Sultan Kansu Gavri Medresenin Ana Cephesi ve Çeşitli Penceresi.....	374
(Res: 100) Sultan Kansu Gavri Medresenin Sağ Ana Cephesi, çeşitli penceresi, Küçük Dükkanlar ve Sabatı.....	375
(Res: 101) Sultan Kansu Gavri Medresenin Beş Kûlahlı Testi Minaresi.....	375
(Res:102) Adana Ramazanoğulları ulu camiinin mülevven ana taçkapısı.....	376
(Res:103) Alaybey camii taçkapı.....	377
(Res:104) Mardin Abdulatif camiinin taçkapısı ve silmeleri.....	377
(Res:105) Kayseri Çifte medresenin taçkapısı.....	378
(Res:106) Konya Karatay medresenin Kavsaralı mukarnaslı taçkapısı.....	378
(Res:107) Aydın-Selçuk-İsa Bey ulu camiinin taçkapısı.....	379
(Res:108) İsa Bey ulu camiinin kavsaralı mukarnas “mülevven” taçkapısı.....	379
(Res:109) Niğde Ak Medresenin Mukarnaslı Taçkapısı.....	380
(Şek:110) Niğde Akmedrese Girişin Sağ Mukarnaslı Sivri Kemer Mihrabiyesi.....	380
(Res:111) ez-Zahir Berkuk Taçkapısı.....	381
(Res:112) Mardin Zinciriye medresesinin taçkapısı.....	381
(Res:113) Salar ve Sincir el-Cevuli hangatulmedresesinin dilimli kubbeleri.....	382
(Res:114) Mehmendariye medresesinin dilimli kubbesi ve ana cephesi.....	382
(Res:115) Ümmü Unuk Hanganının dilimli kubbesi.....	383
(Res:116) Ynuns ed-Davadar türbesinin dilimli kubbesi.....	383
(Res:117) Mardin Zinciriye medresesinin dilimli kubbesi.....	384
(Şek:118) Sultan Kayıtbay Külliyesinin Taçkapısı.....	384
(Res:119) Sultan Kayıtbay Kabiş medresesinin taçkapısı.....	385
(Res:120) Emir Şeyhul Nasırı el Ömeri ulu camiinin taçkapısı ve ana cephesi.....	385
(Res:121) Sultan Eşref Barsbay hangahının taçkapısı.....	386
(Res:122) Zeynuddin Yahya ulu camiinin taçkapısı.....	386
(Res:123) Sultan Kansu Gavri türbesinin üçlü kemer taçkapısı.....	387
(Res:124) Mardin sahabiye medresenin taçkapısının silmeleri.....	387
(Res:125) Konya İnce Minareli medresenin taçkapısı.....	388
(Res:126) Sultan Kayıtbay müstakil selsebili, ana cephe ve taçkapı.....	388
(Res:127) H.10./M.16. yy. Hesrev Paşa’nın Selsebili, Kahire.....	389
(Res:128) Nasır Ferec b. Berkuk Hangahının Taçkapısı.....	389
(Res:129) Kahire-Memluklu çeşitli taçkapıları.....	390
(Res:130) Sivas Çift Minareli Medresenin ana cephesi.....	390
(Res:131) ez-Zahir Berkuk Taçkapısı.....	391

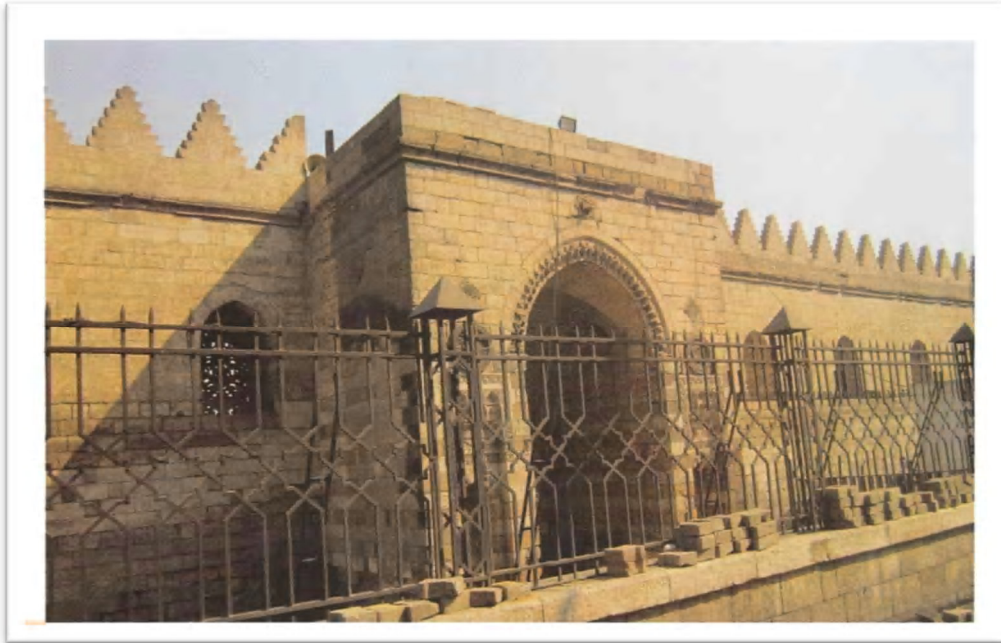
(Res:132) İsa Bey ulu camiinde dilimler arasına bitkisel ve mülevven geometrik süslemeleri.....	391
(Res:133) Ezher manzumesindeki Akbağaviye medresesinin taçkapısı.....	392
(Res:134) Başték ulu camiinin taçkapısı.....	392
(Res:135) Şeyhul Nasırı el-Ömeri el-Nasırı ulu hangahının taçkapıları.....	393
(Res:136) Emir Sırgatmaş el-Nasırı medresesi ve taçkapısı.....	393
(Res:137) Ümmülgulam caddesinde, el-Cukındar ulu camiinin taçkapısı.....	394
(Res:138) Sivas Gökmedresenin taçkapısı.....	394
(Res:139) Mardin Kasımiye medresesini taçkapısı.....	395
(Res:140) Aslam el-Silahdar el-Bahai ulu camiinin ana cephesi.....	395
(Res:141) Altmışiye medresesinin taçkapısı ve ana cephesi.....	396
(Res:142) Sivas Buruciye medresesinin taçkapısı.....	396
(Res:143) Ezher manzumesinin Kayıtbay taçkapısında bitkisel ve geometrik süslemeleri.....	397
(Res:144) Cemaluddin el-Ustadar Medresesinin Üç Dilimli Kuşatma kemerleri.....	397
(Res:145) Konya sırçalı medresenin taçkapısı.....	398
(Şek:146) Nasır Mehmet b. Kalavun Götük Taçkapısı ve Ana cephesi, Kahire.....	398
(Res:147) Konya Larendé camiinin mihrabiye taçkapısı.....	399
(Res:148) Sivas çifte minareli medresenin sağ mihrabiyesi.....	399
(Res:149) Sivas Gökmedresenin taçkapısının sağ mihrabiyesi.....	400
(Res:150) Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangahının ana cephesi ve çeşitli kandaliye ve pencere tarzları.....	400
(Res:151) Sultan Eşref Barsbay medresenin ana cephesinin pencereleri.....	401
(Res:152) Canı Bey camiinin Kandaliyesi.....	401
(Res:153) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun minaresi.....	402
(Şek:154) Alaüddevlé camii doğu genel görünüm.....	402
(Res:155) Alaüddevlé camii kuzey cephe.....	403
(Res:156) Alaüddevlé camii minaresi.....	403
(Res:157) Alaüddevlé camii taçkapı.....	404
(Res:158) Ramazanoğulları Caminin Taçkapısının Sivri Mukarnasları.....	404
(Res:159) Ramazanoğulları Ulu Caminin Minaresi ve Ön Yüz Cephesi.....	405
(Res:160) Ramazanoğulları Ulu Caminin Renkli Mermerle Penceresi.....	405
(Res:161) Bostancı camii taçkapı.....	406
(Res:162) Bostancı camiinin taçkapı kitabesi.....	406
(Res:163) Bostancı camii taçkapı mukarnas alttan görünüm.....	407
(Res:164) Bostancı camii taçkapı sütünce ve ablak sağ mihrabiye.....	407
(Res:165) Gaziantep Bostancı camii kuzey cephedeki pencere alınlığı.....	408
(Res:166) Niğde Sungur Bey Ulu Caminin Ön Yüz Cephesi.....	408
(Res:167) Niğde Sungur Bey Ulu Caminin Taçkapısı.....	409
(Res:168) Niğde Sungur Bey Ulu Caminin Minaresi.....	410
(Res:169) Aydın İsa Bey Ulu caminin Ön Yüz Cephesinde Alt Pencere.....	410
(Res:170) Aydın İsa Bey Ulu caminin Ön Yüz Cephesinde Üst Mukarnaslı Penceresi.....	411
(Res:171) Aydın İsa Bey Ulu caminin Minaresi.....	411
(Res:172) Gaziantep Şirvani camii taçkapı.....	412
(Res:173) Şirvani camii antep harbi öncesi minaret.....	412
(Res:174) Kırşehir-Aşık Paşa türbesinin kavsara şekli ve ana cephesi.....	413
(Res:175) Kırşehir-Aşık Paşa türbesinin kavsaralı taçkapısı.....	413
(Res:176) Kırşehir-Aşık Paşa türbesinin kavsaralı taçkapısının Yarım kubbe biçimindeki niş, dilimli işlenerek istirdiye kabuğu şeklinde biçimleri.....	414
(Şek:177) Akmar Ulu Caminin Taçkapısı, Kahire.....	414
(Res:178) Adana Memluklu Hoşkadem ulu camiinin taçkapısı.....	415
(Res:179) Adana Memluklu Hoşkadem ulu camiinin ana cephesi ve kubbesi.....	415
(Res:180) Gaziantep Karatarla camii kuzey cephe.....	416
(Res:181) Karatarla camii minare şerefe detay.....	416
(Res:182) Gaziantep Ağa camiinin taçkapısı.....	417

(Res:183) Gaziantep Ağa camii minaret.....	417
(Res:184) Ağa camii kuzey genel görünüşü.....	418
(Res:185) Cebze-Çoban Mustafa Paşa camiinin son cemaatında Memluklu renkli mermer örtüsü....	418
(Res:186) Cebze-Çoban Mustafa Paşa camiinin son cemaatı ve Memluklu renkli mermer mozaikleri.....	419
(Res:187) Sultan Eşref Kansu Gavri Medresenin Renkli Mermerli Kible Eyvanı.....	419
(Res:188) Kahire- Osmanlı Hadım Süleyman Paşa ulu camii.....	420
(Res:189) Kahire- Osmanlı Hadım Süleyman Paşa ulu camiinin girişi.....	420
(Res:190) Kahire- Osmanlı Hadım Süleyman Paşa ulu camiinin iç girişi.....	421
(Res:191) İstanbul, Edirekapı Mihrimah camiindeki kubbe kasnağında iç kandaliye penceresinin Mimar Sinan üslubu.....	421
(Res:192) İstanbul, Edirekapı Mihrimah camiindeki kubbe kasnağında dış kandaliye penceresinin Mimar Sinan gelişmesi.....	422
(Res:193) Emir Hayır Bey Külliyesinin Taçkapısı, Kahire.....	422
(Res:194) Emir Hayır Bey Külliyesinin Kuzey Doğu Ana Cephesi.....	423
(Res:195) Emir Hayır Bey Külliyesinin Kubbesi.....	423
(Res:196) Emir Hayır Bey Külliyesinin Minaesi.....	424
(Res:197) I.Baybars Aslan taş sembolü.....	424
(Res:198) Sivas-Kantepe divriği caminin türbesinin Memluklu mezar taşı.....	425

RESİMLERİN KATALOĞU

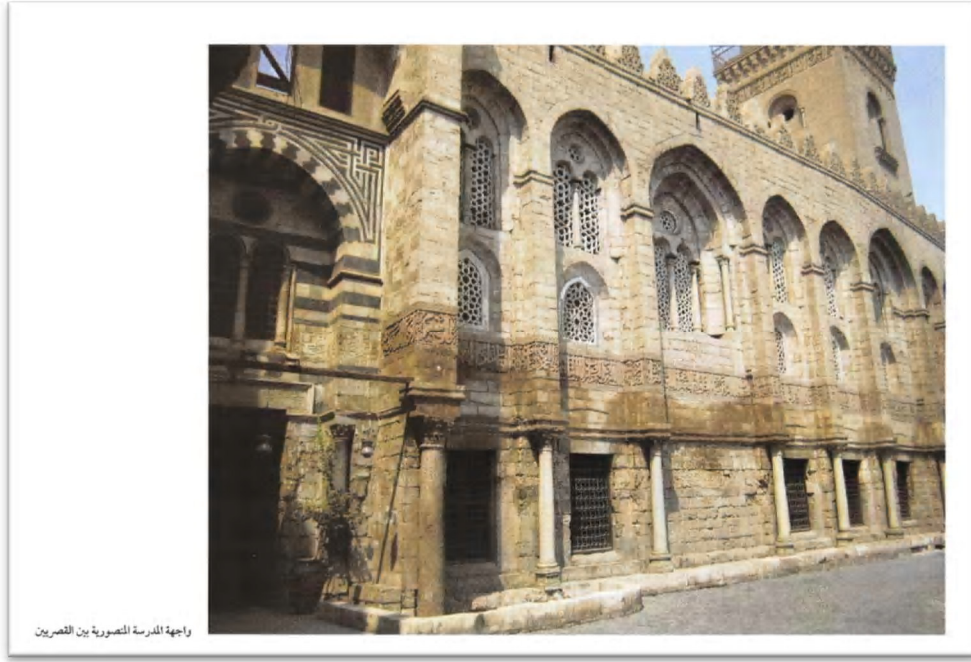
(Res:1) Kahire-I.Baybars ulu camii.⁸⁰⁹

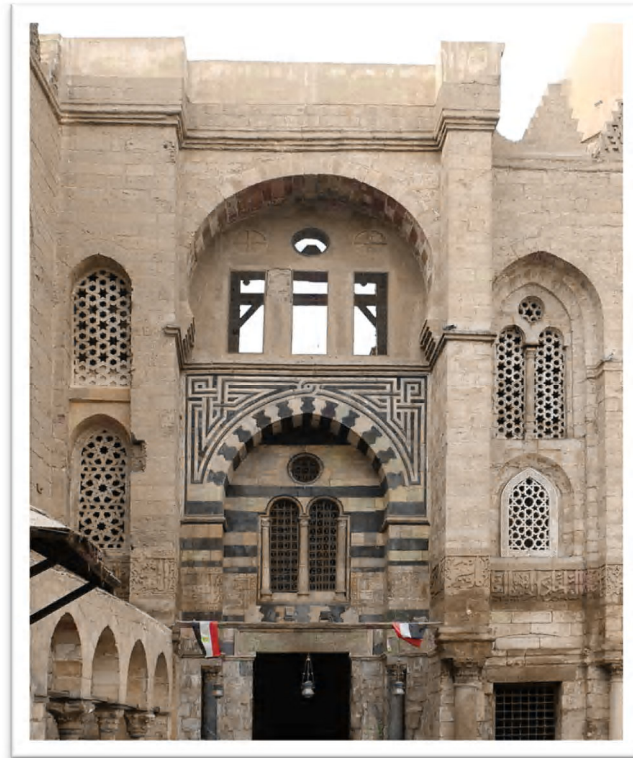
(Res:2) I.Baybars ulu camiinin kuzey batı taçkapısı.⁸¹⁰

⁸⁰⁹ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.77.

⁸¹⁰ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.75.

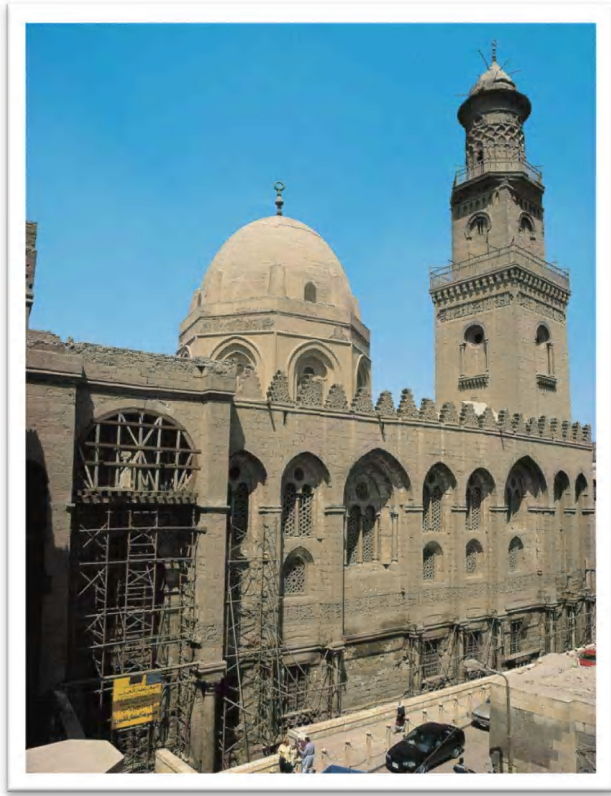
(Res:3) Mansur Kalavun külliyesinin ana cephesi.⁸¹¹

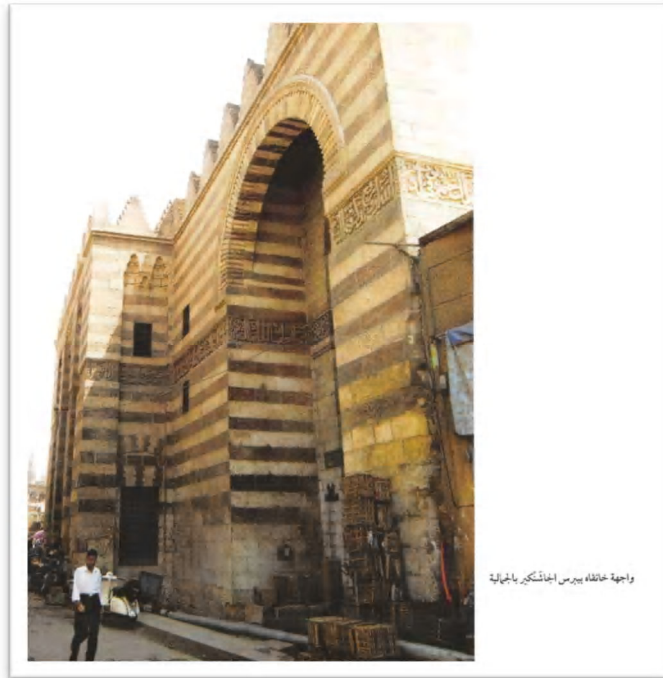
(Res:4) Sultan Mansur Kalavun külliyesinin taçkapısı.⁸¹²

⁸¹¹ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.81.

⁸¹² Fotoğraf; Adil **Selah**, *Kahire Tarihiye Arşivi*, 2010.

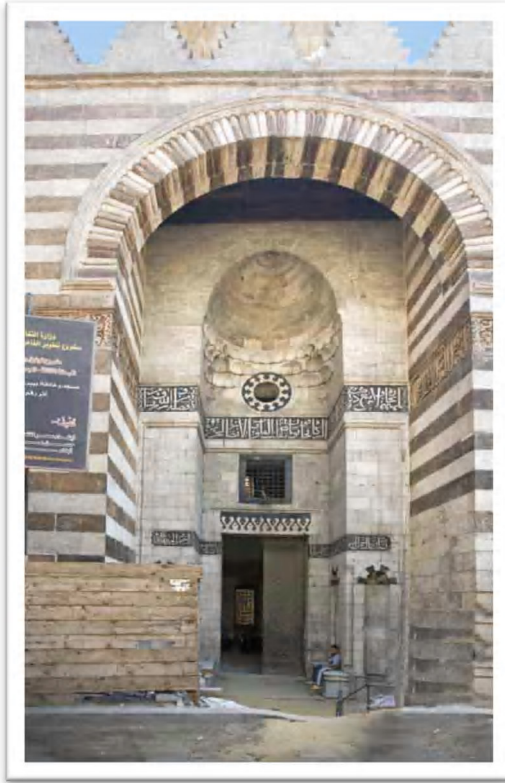
(Res:5) Sultan Mansur Kalavun Külliyesinin Ana cephesi, Kubbesi ve Minaresi.⁸¹³

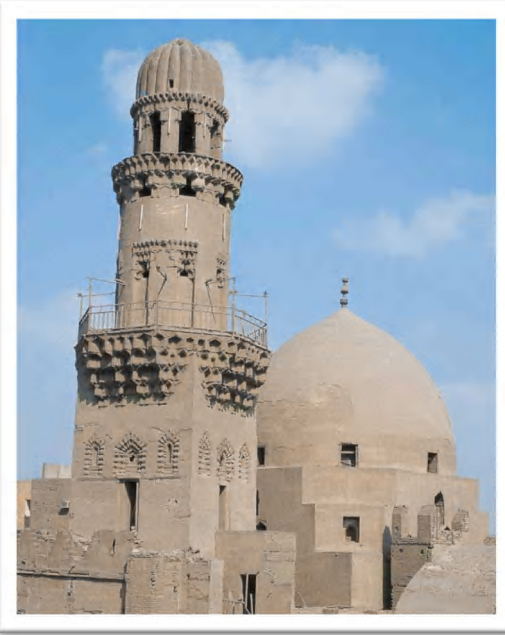
(Res:6) II.Baybars Hangahının Ana Cephesi ve Pencereleri.⁸¹⁴

⁸¹³ Fotoğraf; İslam Sanatının Grubu, Kahire Tarihiye Arşivi, .

⁸¹⁴ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.88.

(Res: 7) II.Baybars Hangahının Mulevven Taçkapısı.⁸¹⁵

(Res: 8) II.Baybars Hangahının Minaresi ve Kubbesi.⁸¹⁶

⁸¹⁵ Fotoğraf; Ömer **el-Kazaz**, Kahire Tarihiye arşivi, 2010.

⁸¹⁶ Fotoğraf; İslam Sanatının Grubu, Kahire Tarihiye Arşivi, .

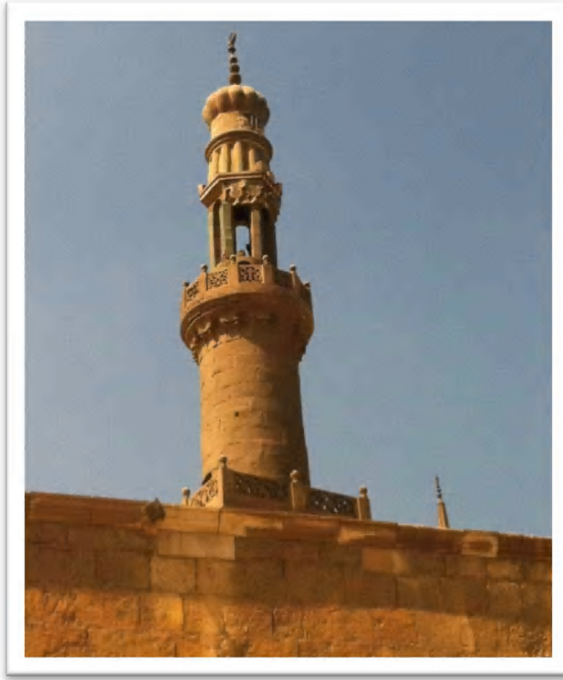
(Res: 9) Sultan Nasir Mehmet b. Kalavun Ulu Camii.⁸¹⁷

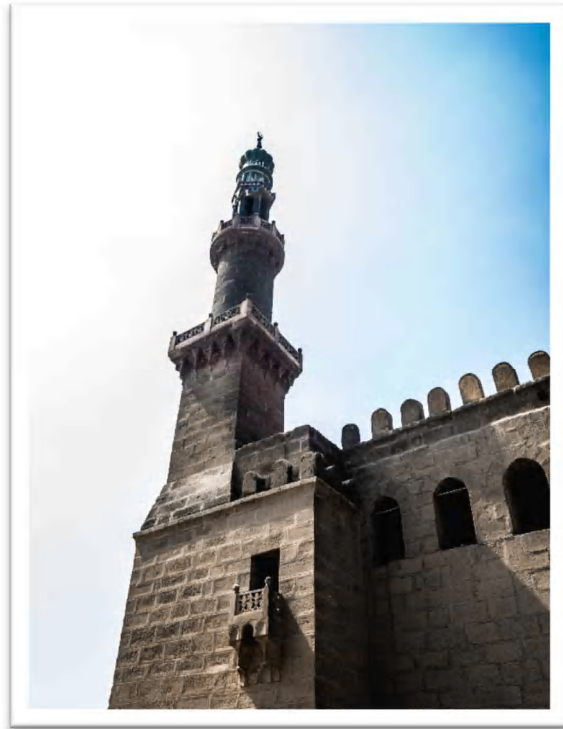
(Res:10) Sultan Nasir Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin Kuzeydoğu Cephesi.⁸¹⁸

⁸¹⁷ Fotoğraf; Aşgan Ahmed, 2018.

⁸¹⁸ Fotoğraf; Aşgan Ahmed, 2018.

(Res: 11) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin kuzey minaresi.⁸¹⁹

(Res: 12) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun Ulu Camiinin kuzeydoğu köşesinde minaresi.⁸²⁰

⁸¹⁹ Fotoğraf; Ömer el-Kazaz, Kahire Tarihiye arşivi, 2010.

⁸²⁰ Fotoğraf; Esra Muhammed, Kahire Tarihiyye Arşivi, 2012.

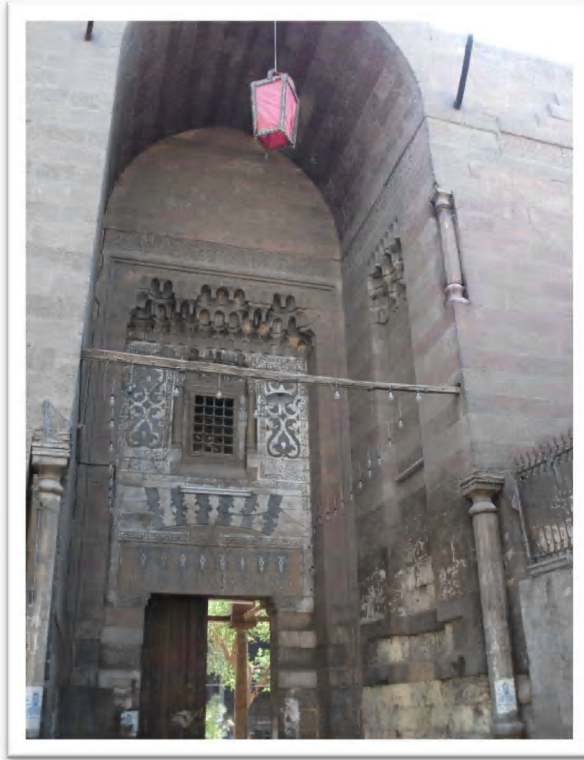
(Res: 13) Tanboğa el-Meradani Camii.⁸²¹

(Res: 14) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana cephesi.⁸²²

⁸²¹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı Araştırmacısı.

⁸²² Fotoğraf; Aşgan Ahmed, 2018.

(Res: 15) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana Taçkapısı.⁸²³

(Res: 16) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana taçkapısının süslemeleri ve tepeli penceresi.⁸²⁴

⁸²³ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı Araştırmacısı.

⁸²⁴ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı Araştırmacısı.

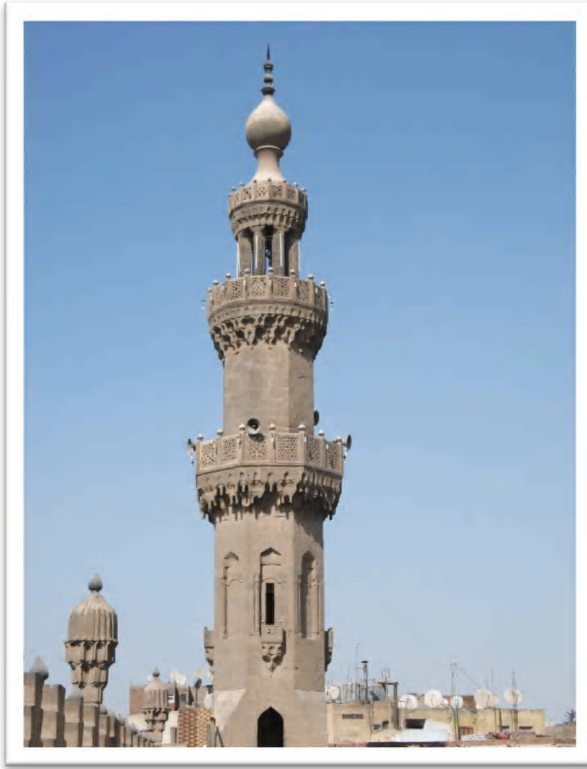
(Res:17) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana taçkapısının sağ sekisi ve sütuncesi.⁸²⁵

(Res: 18) Tanboğa el-Meradani Camiinin kuzey ana taçkapısının sol sekisi ve sütuncesi.⁸²⁶

⁸²⁵ Fotoğraf; Aşgan Ahmed, 2018.

⁸²⁶ Fotoğraf; Aşgan Ahmed, 2018.

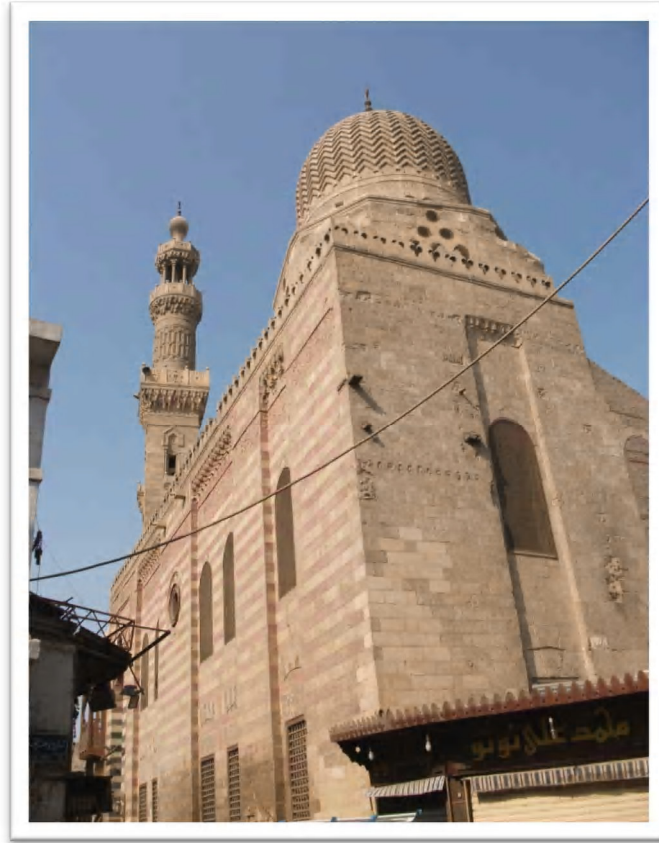
(Res:19) Tanboğa el-Meradani Camiinin Minaresi.⁸²⁷

(Res:20) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesi.⁸²⁸

⁸²⁷ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı.

⁸²⁸ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı.

(Res:21) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesi, Minaresi, Kubbesi ve Dal Cephesi.⁸²⁹

(Res:22) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesinin Şebekeli Dikdörtgen Bakır Izgaralı Formlu Müşahhar “Renkli” Penceresi.⁸³⁰

⁸²⁹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

⁸³⁰ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

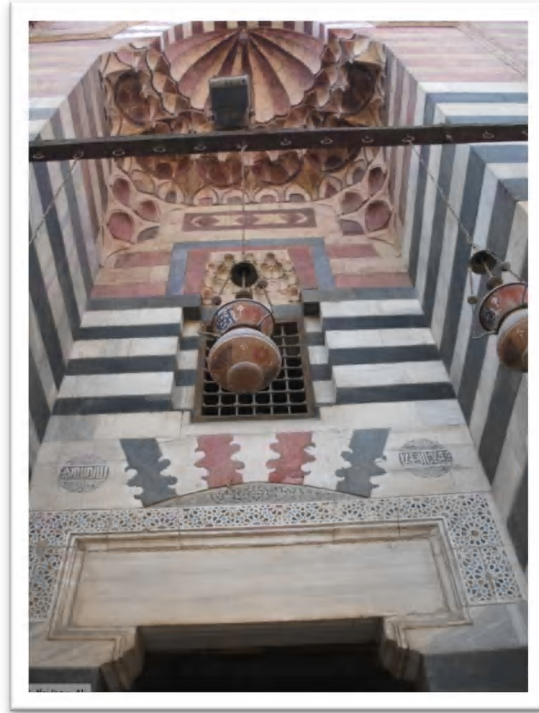
(Res:23) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Doğu Ana Cephesinin Yüksek Basit Yuvarlaklı Penceresi ve Mukarnaslı At Nalı Penceresi.⁸³¹

(Res:24) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Taçkapısı.⁸³²

⁸³¹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

⁸³² Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

(Res: 25) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Kavsaralı Mukarnash Taçkapısı, Lentosu, Geometrik Süslemeleri, Tepeli Penceresi ve Sultan Eşrefe Barsbay'ın Sultanlığının Kartuşu.⁸³³

(Res: 26) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Sultanlığının Sağ Kitabe Kartuşu.⁸³⁴

⁸³³ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

⁸³⁴ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

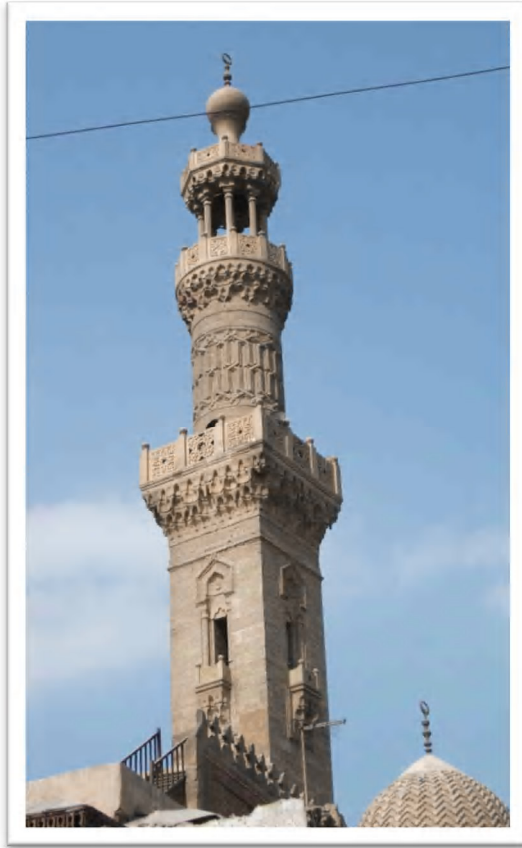
(Res: 27) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Sultanlığının Sol Kitabe Kartuşu.⁸³⁵

(Res: 28) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Selsebili ve Mektebi.⁸³⁶

⁸³⁵ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı.

⁸³⁶ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı.

(Res: 29) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Minaresi.⁸³⁷

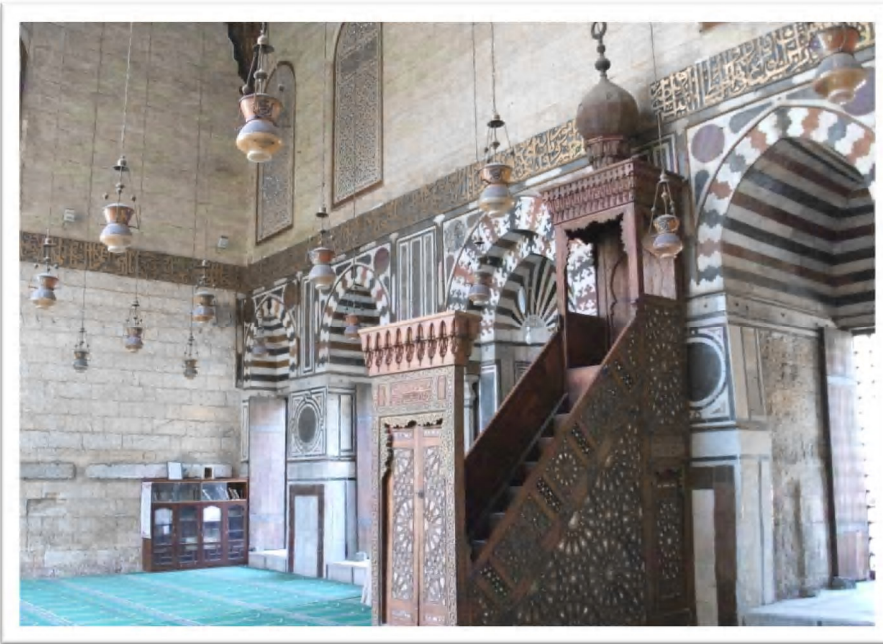
(Res: 30) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Ana Eyvan Taş vakfiyesi.⁸³⁸

⁸³⁷ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

⁸³⁸ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

(Res: 31) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Ana Eyvan Sağ Taş vakfiyesi.⁸³⁹

(Res: 32) Sultan Eşref Barsbay Medresesinin Ana Eyvan Sol Taş vakfiyesi.⁸⁴⁰

⁸³⁹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

⁸⁴⁰ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı.

(Res: 33) Yaşbek Min Mehdi'nin Kubbesi.⁸⁴¹

(Res: 34) Emir Yaşbek Min Mehdi'nin Lokma Parmaklık Şebekeli Penceresi.⁸⁴²

⁸⁴¹ Fotoğraf; Kahire Tarihiyye Arşiv Grubu, Arkeolojik Bakanlığı.

⁸⁴² Fotoğraf; Kahire Tarihiyye Arşiv Grubu, Arkeolojik Bakanlığı.

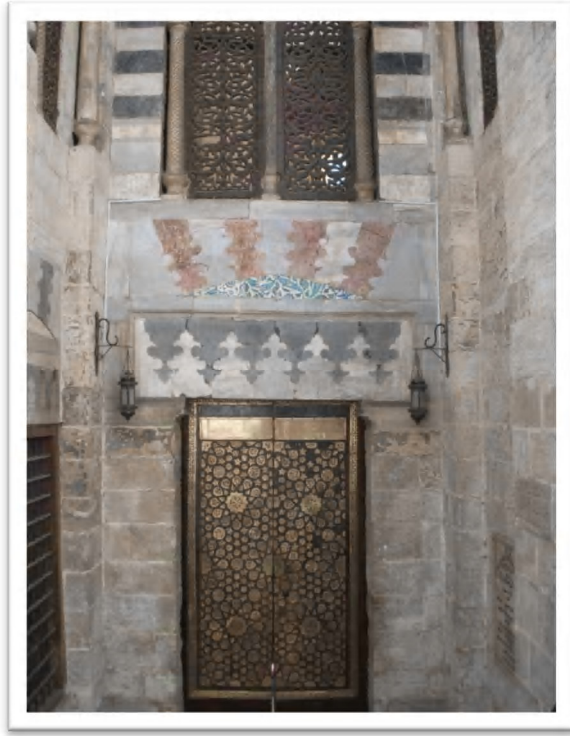
(Res:35) Emir Yaşbek Min Mehdi Kubbenin Ana Girişi.⁸⁴³

(Res:36) Elmas el-Hacib Camiinin Taçkapısı.⁸⁴⁴

⁸⁴³ Fotoğraf; Kahire Tarihiyye Arşiv Grubu, Arkeolojik Bakanlığı.

⁸⁴⁴ Fotoğraf; Selah Adil, Kahire Tarihiyye Arşivi, 2010.

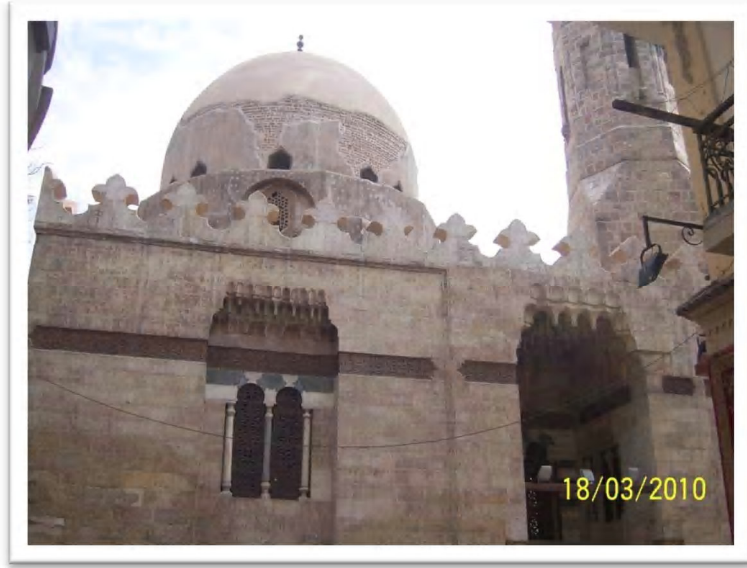
(Res:37) Elmas el-Hacib Camiinin İç Taçkapısı.⁸⁴⁵

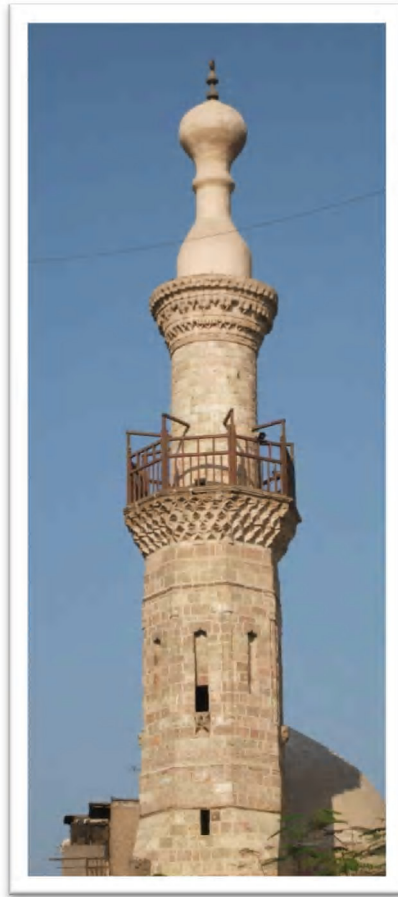
(Res:38) Elmas el-Hacib Camiinin Ana Cephesi.⁸⁴⁶

⁸⁴⁵ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁴⁶ Fotoğraf; Kahire Tarihiye Arşiv Grubu, Arkeolojik Bakanlığı, 27 Aralık 2017.

(Res:39) Elmas el-Hacib Camiinin Kubbesi ve Ana Cephesi.⁸⁴⁷

(Res:40) Elmas el-Hacib Camiinin Minaresi.⁸⁴⁸

⁸⁴⁷ Fotoğraf; Mahmud Subeyh, 18/03/2010.

⁸⁴⁸ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res: 41) Kusun Ulu Camiinin Ana Cephesi.⁸⁴⁹

(Res:42) Emir Şeyhu el-Nasrı el-Ömeri Ulu Camii Ana Cephesi.⁸⁵⁰

⁸⁴⁹ Fotoğraf; Güney Kahire Tarihiyye'nin Arşiv Grubu, Arkeolojik Bakanlığı, 2001.

⁸⁵⁰ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res:43) Emir Şeyhu el-Nasrı el-Ömeri Ulu Camiinin Ana Cephesi ve Taçkapısı.⁸⁵¹

(Res:44) Emir Şeyhu el-Nasrı el-Ömeri Ulu Camiinin Kavsaralı Mukarnaslı Taçkapısı.⁸⁵²

⁸⁵¹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁵² Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

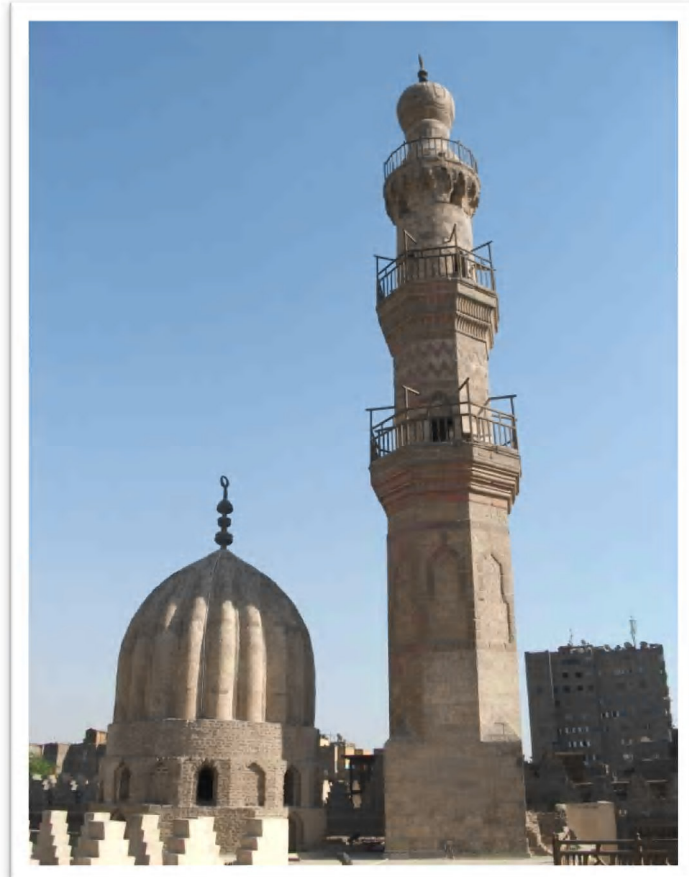
(Res: 45) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin İç Taçkapısının Biçimleri (Lento, Sağır Kemer, Tepeli Dikdörtgen Parmaklıklı Şebekeli Bakır Pencere ve Sütunceler).⁸⁵³

(Res: 46) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Üçlü Dişli Kavsaralı Mukarnaslı kemer Taçkapısı.⁸⁵⁴

⁸⁵³ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁵⁴ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res: 47) Emir Şeyhu el-Nasrı el-Ömeri Ulu Camiinin Dilimli Kubbe ve Minaresi.⁸⁵⁵

(Res: 48) Emir Şeyhu el-Nasrı el-Ömeri Ulu Camiinin Saçak Şeridi ve Mukarnaslı Kandaliye Penceresi.⁸⁵⁶

⁸⁵⁵ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁵⁶ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

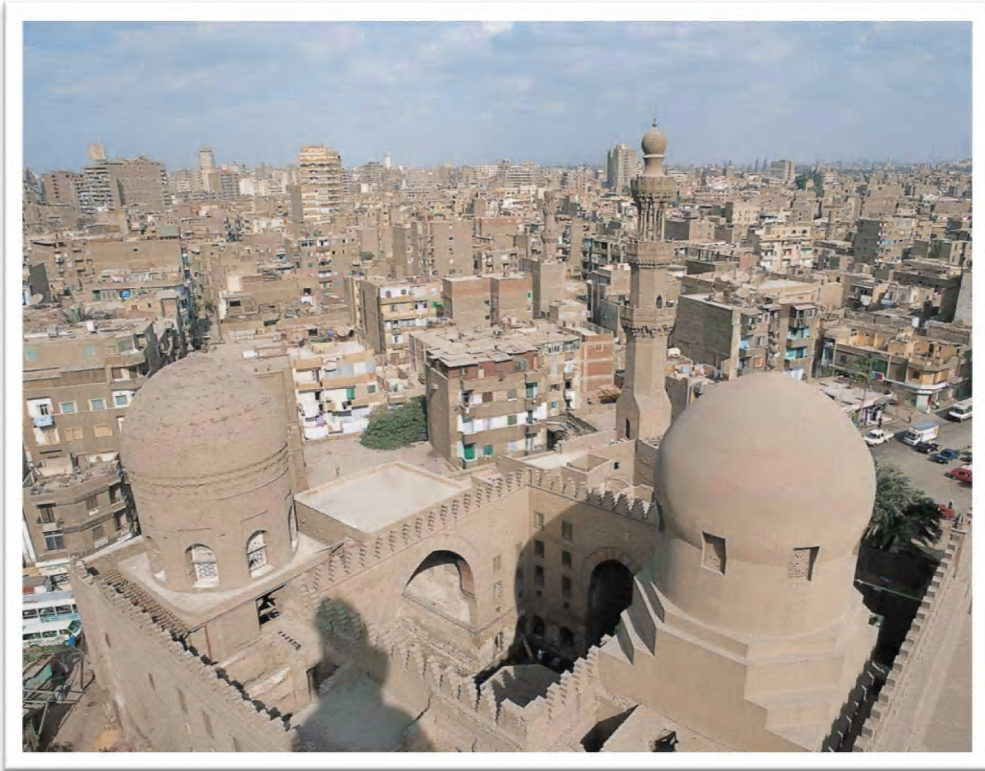
(Res: 49) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Tarafı Mukarnaslı Kandaliye Penceresinin Üzerindeki Saçak Şeridi.⁸⁵⁷

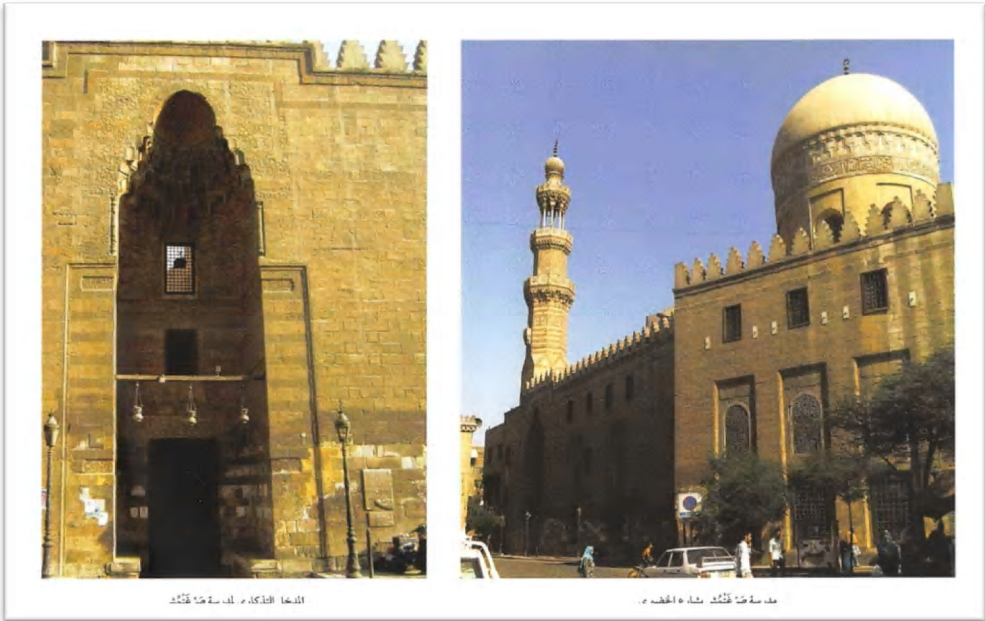
(Res: 50) Emir Şeyhu el-Nasırı el-Ömeri Ulu Camiinin Mukarnaslı Sütüncelerin Kandaliye Penceresi.⁸⁵⁸

⁸⁵⁷ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁵⁸ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

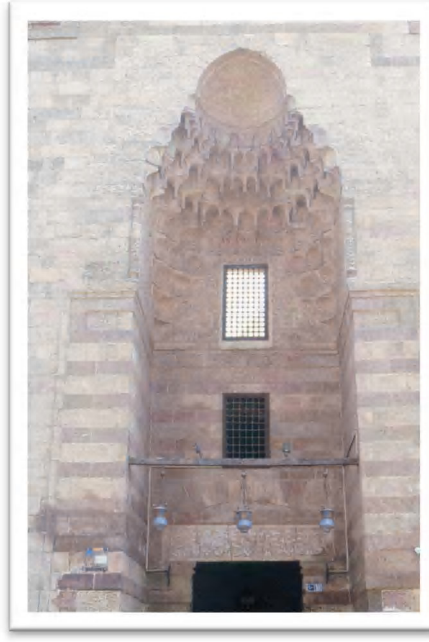
(Res: 51) Emir Sırgatmış Medresesi.⁸⁵⁹

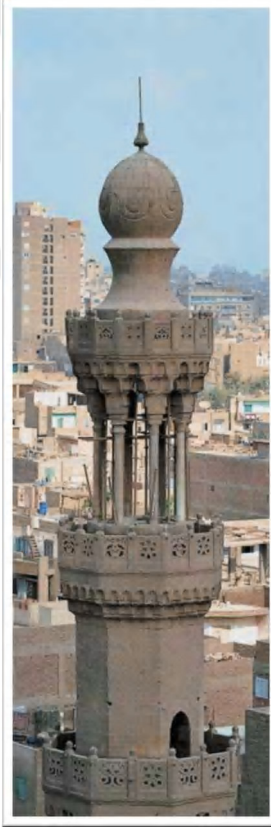
(Res: 52) Emir Sırgatmış el-Nasrı Medresesinin Ana, Dal Cepheleri, Taçkapısı ve Dal Kubbesi.⁸⁶⁰

⁸⁵⁹ Fotoğraf; İslam Sanatının Grubu, Kahire Tarihiye Arşivi, .

⁸⁶⁰ Eymen Fuad Seyyid, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.116.

(Res: 53) Emir Sırgatmaş el-Nasiri Medresesinin Taçkapısı.⁸⁶¹

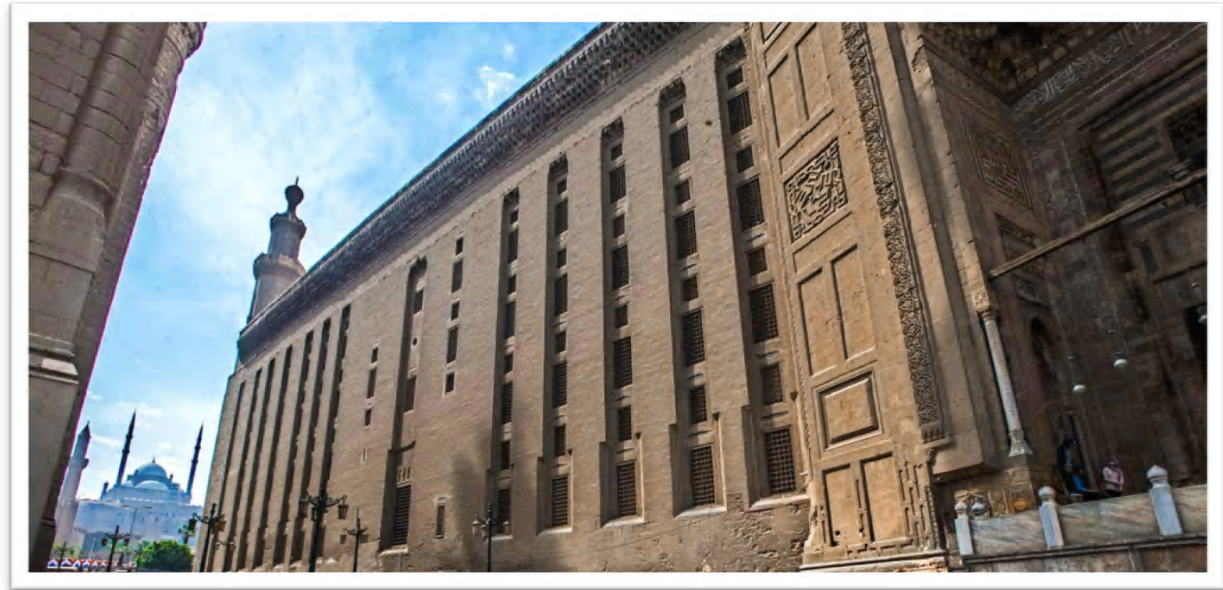
(Res: 54) Emir Sırgatmaş en-Nasiri Medresesinin Minaresi.⁸⁶²

⁸⁶¹ Fotoğraf; İslam Sanatının Grubu, Kahire Tarihiye Arşivi, .

⁸⁶² Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.116.

(Res: 55) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesi.⁸⁶³

(Res:56) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin Kuzeydoğu Ana Cephesi ve Pencereleeri.⁸⁶⁴

⁸⁶³ Fotoğraf; Kahire Tarihiye arşivi, 2016.

⁸⁶⁴ Fotoğraf; Ömer el-Kazaz, Kahire Tarihiye arşivi, 2010.

(Res: 57) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin Silme, Kavsaralı Mukarnaslı Taçkapısı ve Mukarnaslı Saçağı.⁸⁶⁵

(Res: 58) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin İç Kavsaralı Siviri Mukarnaslı Taçkapısının Geometrik Süslemeleri.⁸⁶⁶

⁸⁶⁵ Fotoğraf; Esra Muhammed, Kahire Tarihiyye Arşivi.

⁸⁶⁶ Fotoğraf; Kahire Tarihiye arşivi, 02/02/2016.

(Res: 59) Sultan Nasır Hasan Camiulmedresesinin Sol Yan Mihrabiye Girişi ve Silmeleri.⁸⁶⁷

(Res:) Sultan Eşref Şaban Medresesinin Güneydoğu Cephesi ve Pencereleleri.⁸⁶⁸

⁸⁶⁷ Fotoğraf; Esra **Muhammed**, Kahire Tarihiye Arşivi, 2012.

⁸⁶⁸ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.131.

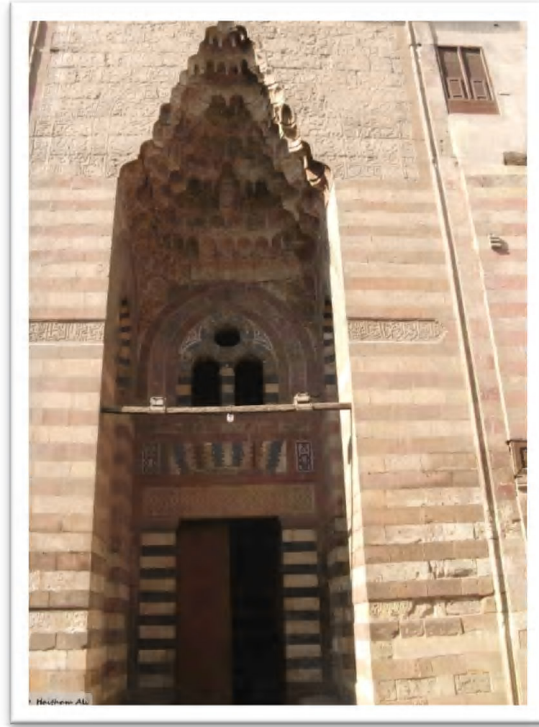
(Res: 61) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Doğu Ana Cephesi.⁸⁶⁹

(Res: 62) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Doğu Ana Cephesinin Taçkapısı, Selsebili ve Mektebi.⁸⁷⁰

⁸⁶⁹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı, 2019.

⁸⁷⁰ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı, 2019.

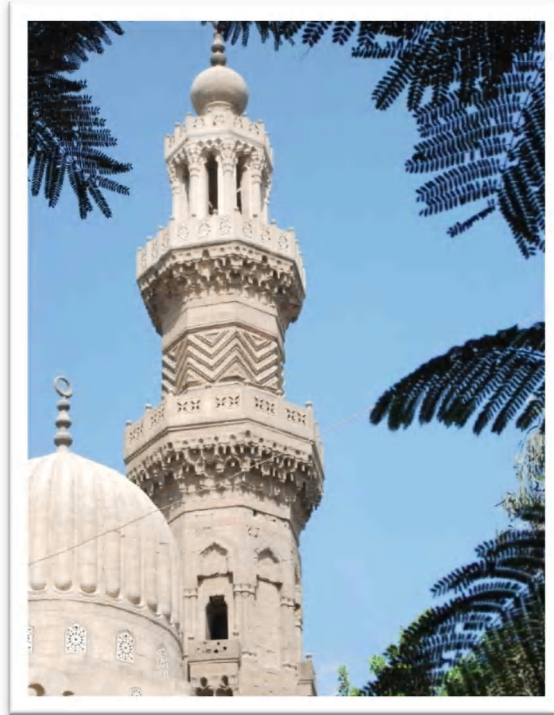
(Res: 63) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Taçkapısı.⁸⁷¹

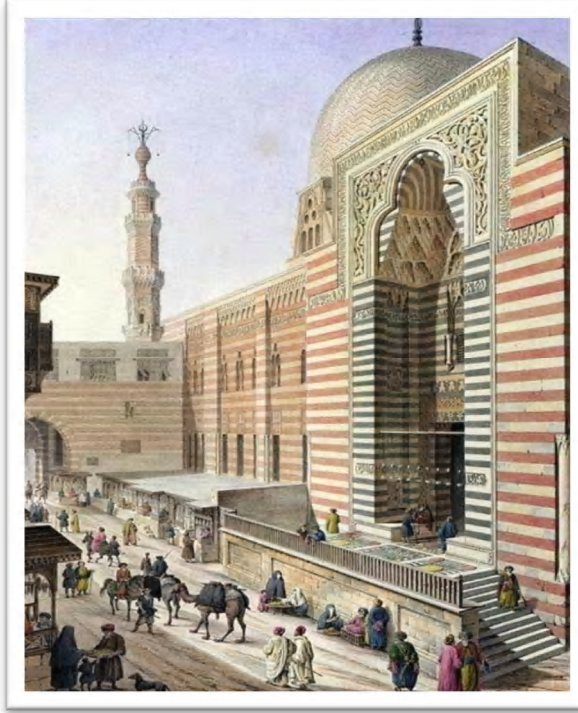
(Res: 64) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin iç Taçkapısı.⁸⁷²

⁸⁷¹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁷² Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

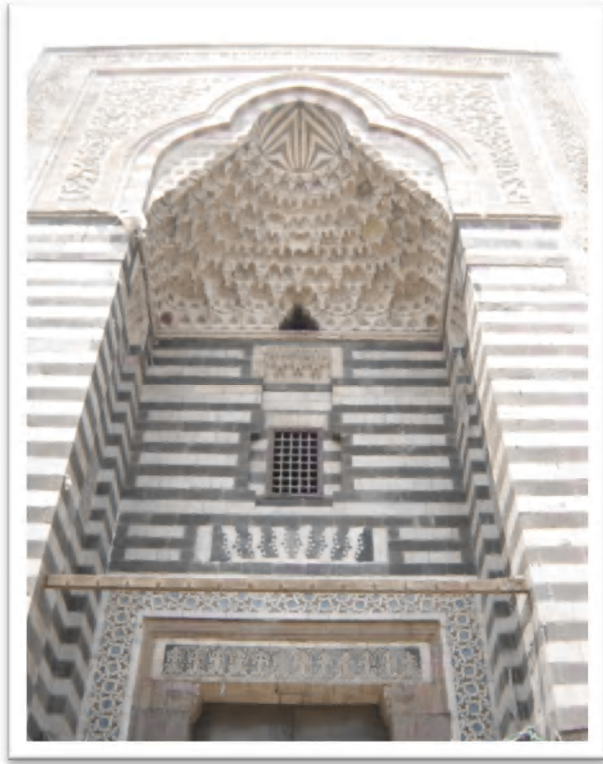
(Res: 65) Sultan Eşref Şaban b. Kalavun Medresesinin Minaresi.⁸⁷³

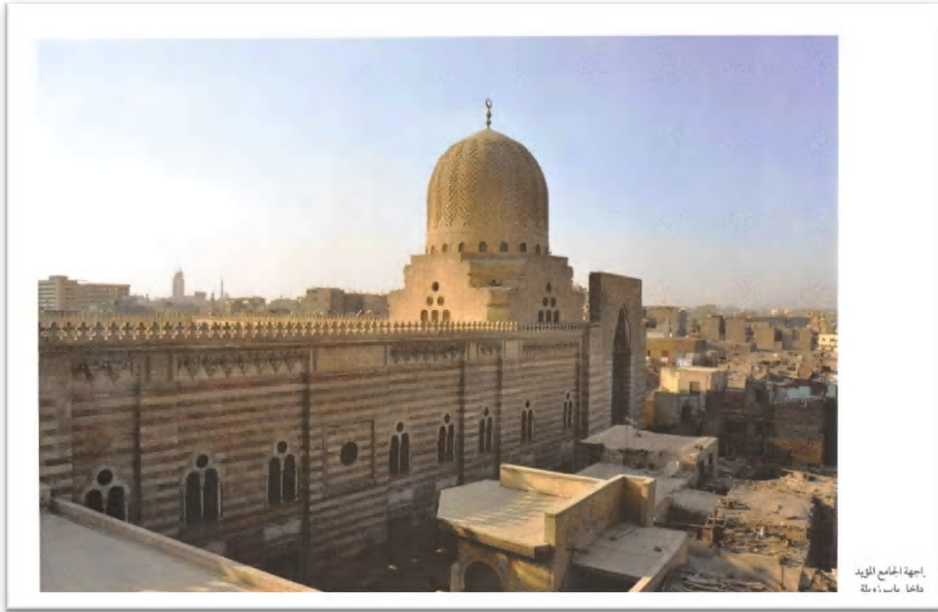
(Res: 66) Sultan Mueyyid Şeyh külliyesinin Ana Cephesi ve Taçkapısı.⁸⁷⁴

⁸⁷³ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁷⁴ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.162.

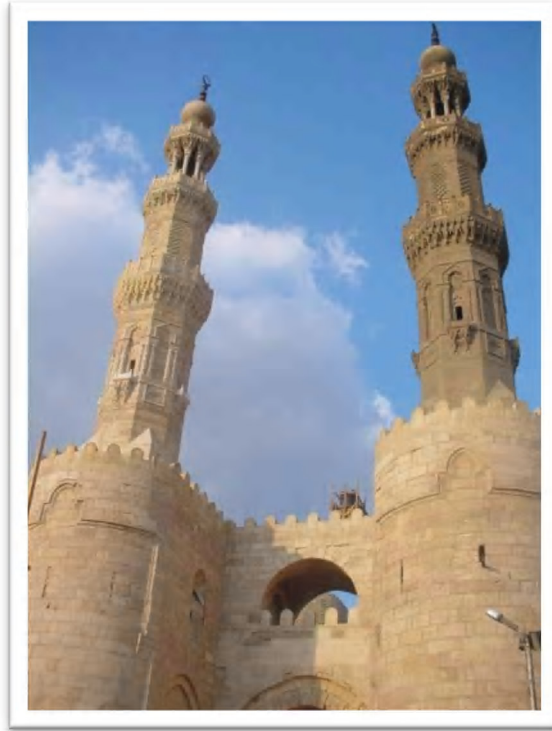
(Res: 67) Mueyyid Şeyh külliyesinin Kavsaralı Sivri Mukarnaslı Taçkapısı.⁸⁷⁵

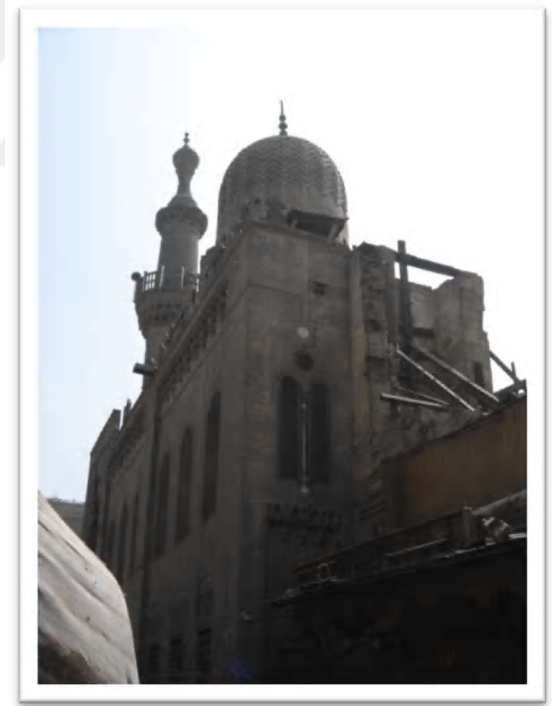
(Res: 68) Sultan Mueyyid Şeyh Ana Cephesi, Kandaliye, Şebekeli Parmaklı Formlu Dikdörtgen Pencerele ve Kubbesi. .⁸⁷⁶

⁸⁷⁵ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2006.

⁸⁷⁶ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.160

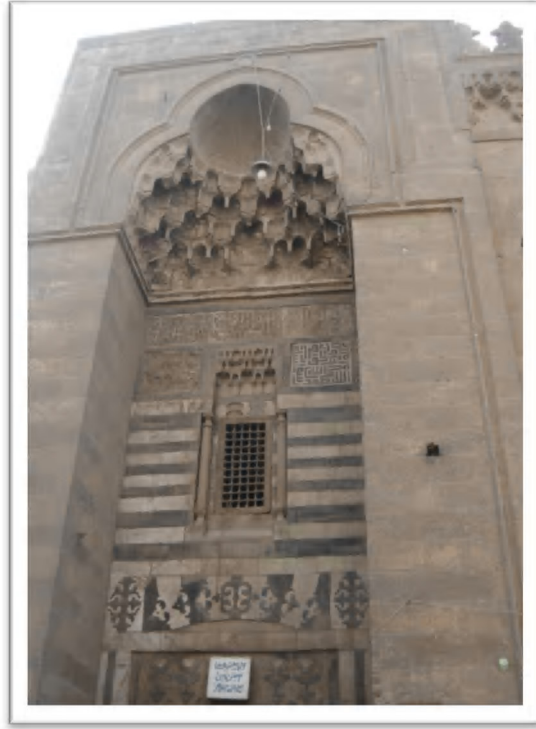
(Res: 69) Sultan Mueyyid Şeyh Külliyesinin Çift Minareleri.⁸⁷⁷

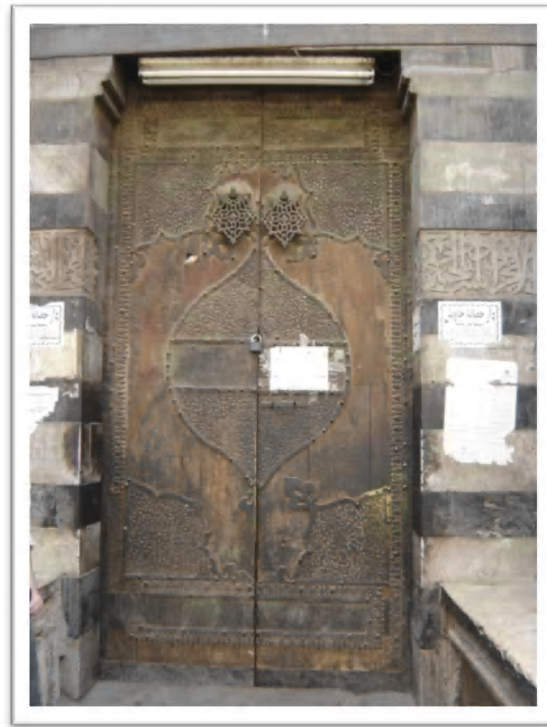
(Res: 70) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Ana Cephesi, Kubbesi ve Minaresi.⁸⁷⁸

⁸⁷⁷ Fotoğraf; Ömer el-Kazaz, Kahire Tarihiye arşivi, 2010.

⁸⁷⁸ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2002.

(Res: 71) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Taçkapısı.⁸⁷⁹

(Res: 72) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Kapısı.⁸⁸⁰

⁸⁷⁹ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2002.

⁸⁸⁰ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2002.

(Res: 73) Cani Bey el-Eşrefi el-Davadar Camiinin Dikdörtgen Demir Lokma Parmaklık Şebekeli Penceresi.⁸⁸¹

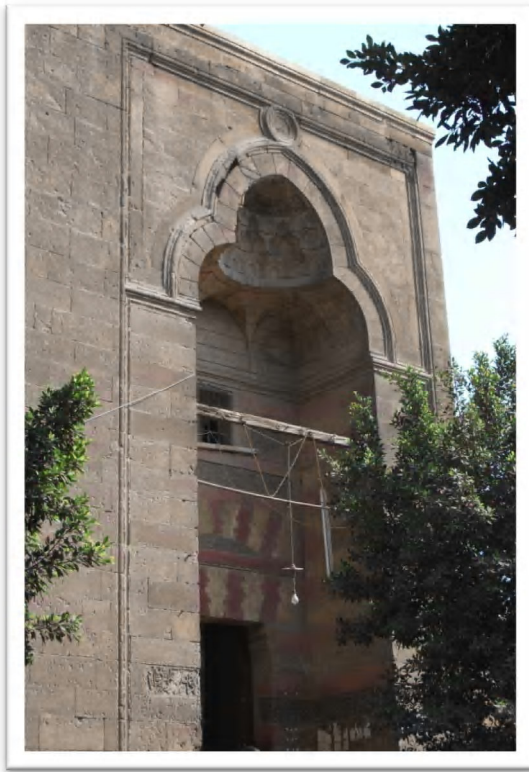
(Res: 74) Cani Bey Camiinin Mısır Mahalli Penceresi ve Dendanları.⁸⁸²

⁸⁸¹ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2002.

⁸⁸² Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2002.

(Res: 75) Sultan Eşref Barsbay Hangahının Kuzeybatı Ana Cephesi.⁸⁸³

(Res: 76) Sultan Eşref Barsbay Hangahının Taçkapısı.⁸⁸⁴

⁸⁸³ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı, 2019.

⁸⁸⁴ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı, 2019.

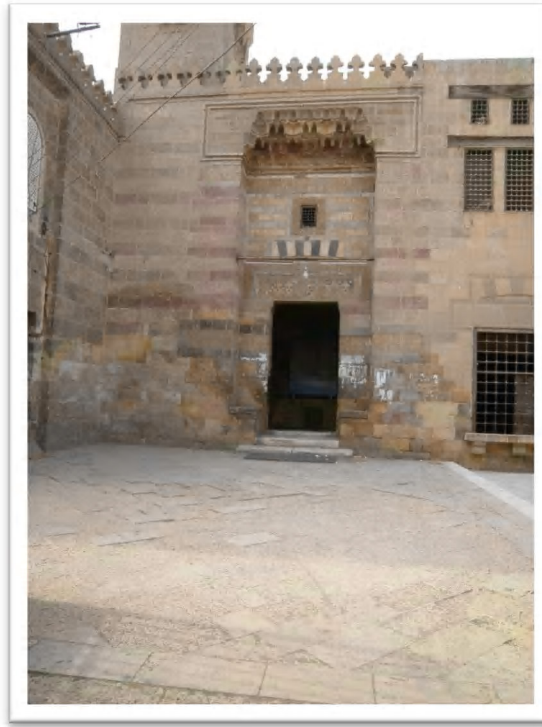

(Res: 77) Sultan Eşref Barsbay Hangahının İç Taçkapısı.⁸⁸⁵

⁸⁸⁵ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp.

(Res: 78) Sultan Eşref Barsbay Hangahının Taş Geometrik Kubbesi ve Osmanlı Minaresi.⁸⁸⁶

(Res: 79) Sultan Eşref Barsbay Ulu Camiinin Girişi ve Ana Cephesi.⁸⁸⁷

⁸⁸⁶ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁸⁷ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2006.

(Res: 80) Sultan Eşref Barsbay Ulu Camiinin Taçkapısı ve Minaresi.⁸⁸⁸

⁸⁸⁸ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp, 2006.

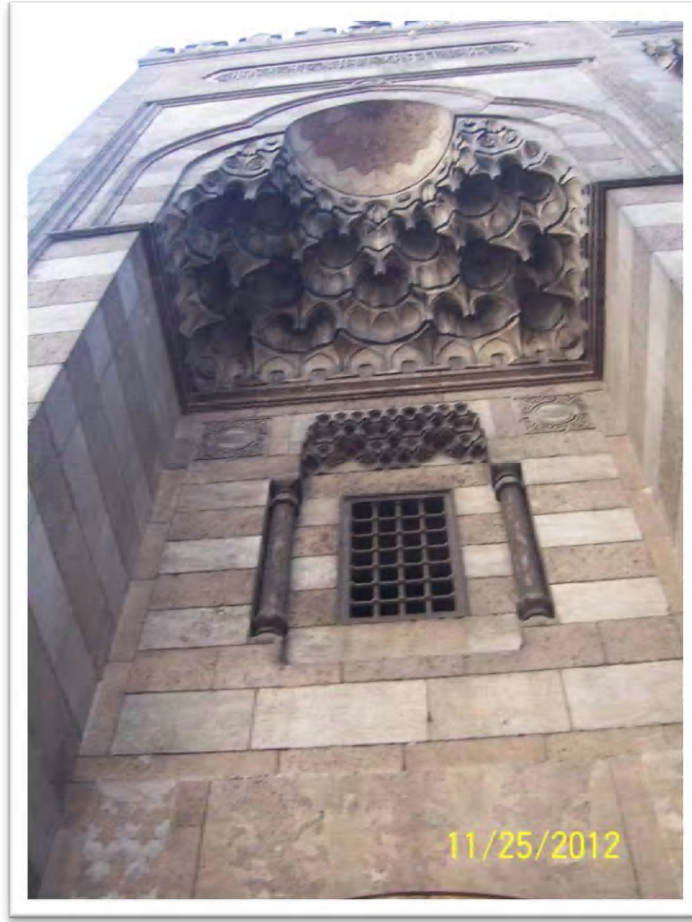
(Res:81) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cephesi, Selsebili, Mektebi ve Pencereleri.⁸⁸⁹

(Res: 82) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Taçkapısı.⁸⁹⁰

⁸⁸⁹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁹⁰ Fotoğraf; Esra Muhammed, Kahire Tarihiyye Arşivi, 2012.

(Res: 83) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Taçkapısının Mukarnaslı Tepeli Parmaklı Şebekeli Formlu Demir Dikdörtgen Penceresi ve Kavsaralı Sivri Mukarnaslı Üçlü Kemerini.⁸⁹¹

⁸⁹¹ Fotoğraf; Esra Muhammed, Kahire Tarihiyye Arşivi, 2012.

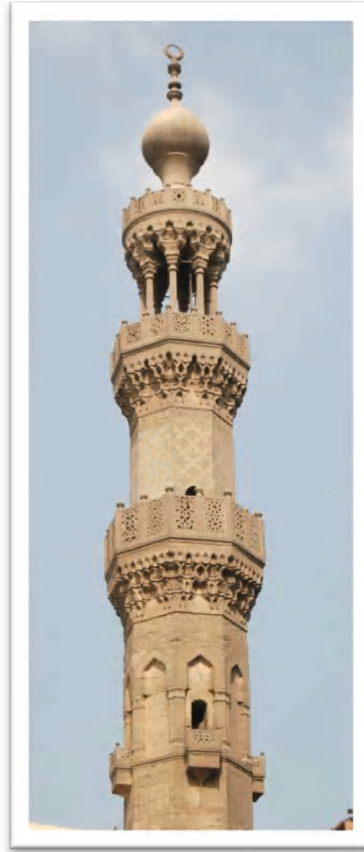
(Res: 84) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cephesi ve Çeşitli Pencereleeri.⁸⁹²

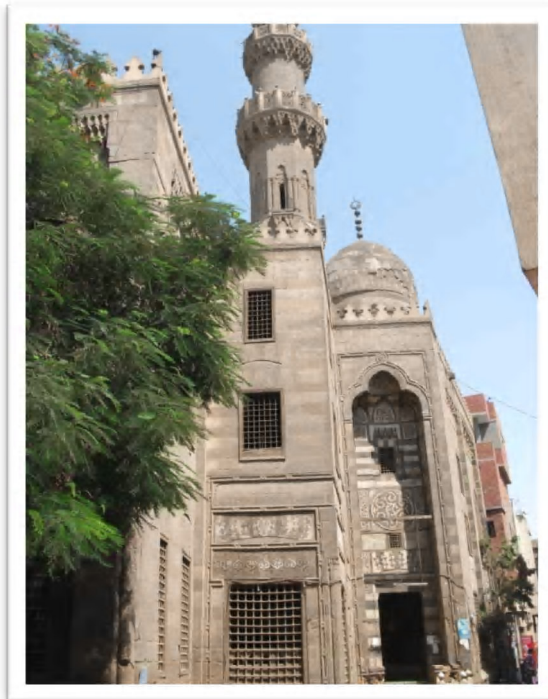
(Res: 85) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Güney Ana Cephesinin Beşer Üzüm Yapraklı Dendanları.⁸⁹³

⁸⁹² Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁹³ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

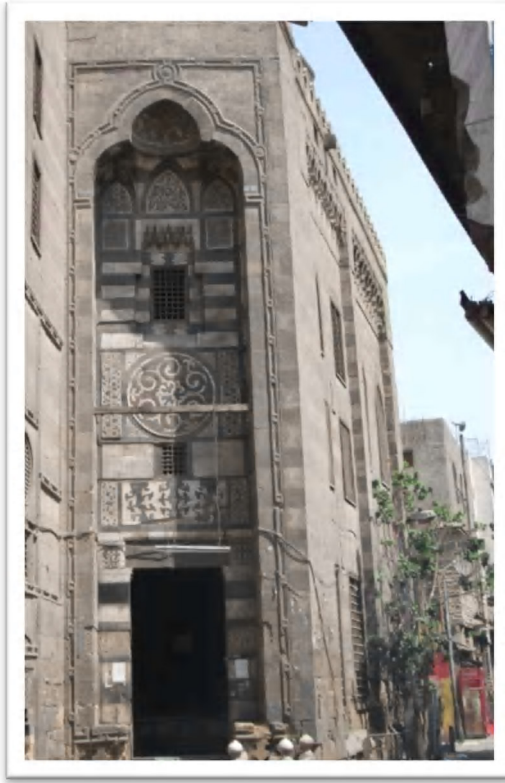
(Res: 86) Zeynuddin Yahya Ulu Camiinin Minaresi.⁸⁹⁴

(Res:87) Kaçmaz el-İshaki Medresesi Taçkapısı.⁸⁹⁵

⁸⁹⁴ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁹⁵ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res: 88) Kaçmaz el-İshaki Medresesi Taçkapısı.⁸⁹⁶

(Res: 89) Kaçmaz el-İshaki Medresesi Taçkapısının Lentosu ve Sağır Kemer.⁸⁹⁷

⁸⁹⁶ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁹⁷ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res: 90) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin Selsebili.⁸⁹⁸

(Res: 91) Kaçmaz el-İshaki Medresesinin Kubbesi ve Minaresi.⁸⁹⁹

⁸⁹⁸ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁸⁹⁹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res: 92) Kaçmaz el-İshaki Medresenin Minaresi.⁹⁰⁰

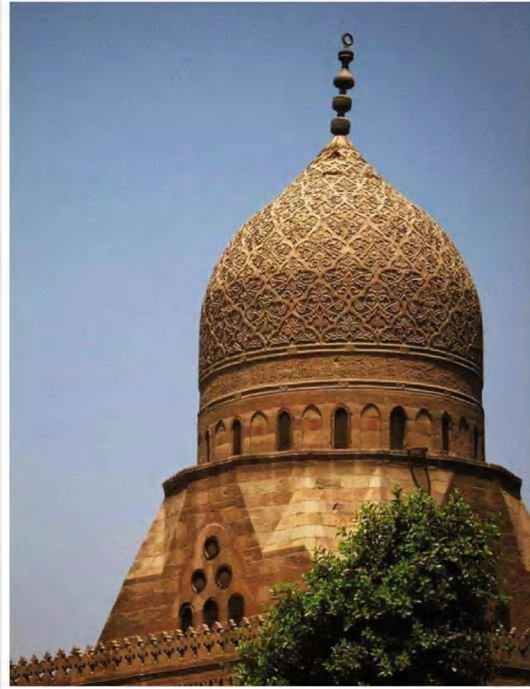
(Res: 93) Emir Kani Bay el-Rammah Camii ve Selsebili.⁹⁰¹

⁹⁰⁰ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı, 2019.

⁹⁰¹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığı'nda Araştırmacı, 2019.

(Res: 94) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Taçkapısı.⁹⁰²

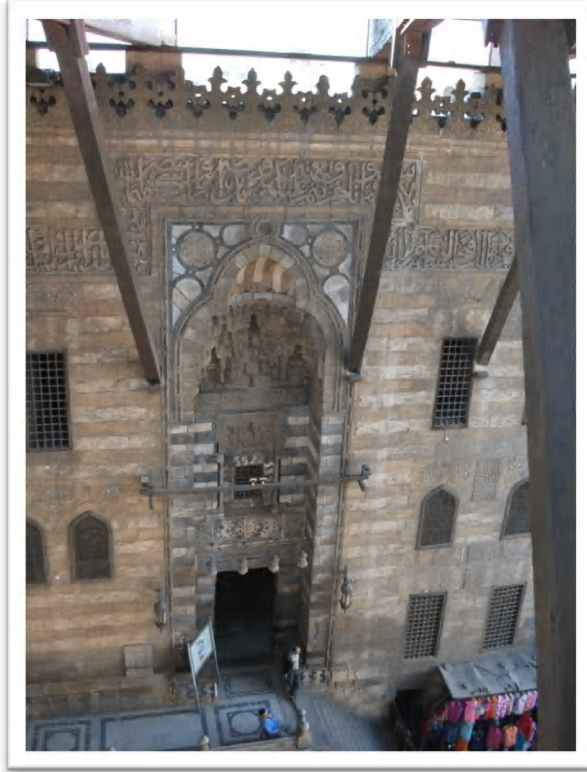
(Res: 95) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Kubbesi.⁹⁰³

⁹⁰² Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁹⁰³ Eymen Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.177.

(Res: 96) Emir Kani Bay el-Rammah Camiinin Minaresi.⁹⁰⁴

(Res: 97) Sultan Kansu Gavri Medresenin Taçkapısı ve Dendanları.⁹⁰⁵

⁹⁰⁴ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁹⁰⁵ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res: 98) Sultan Kansu Gavri Medresenin Taçkapısının Tepeli Pencere ve Üçlü Kavsaralı Mukarnaslı Kemerî.⁹⁰⁶

(Res: 99) Sultan Kansu Gavri Medresenin Ana Cephesi ve Çeşitli Pencereleeri.⁹⁰⁷

⁹⁰⁶ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁹⁰⁷ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res: 100) Sultan Kamsu Gavri Medresenin Sağ Ana Cephesi, çeşitli pencereleri, Küçük Dukkanlar ve Sabatı.⁹⁰⁸

(Res: 101) Sultan Kamsu Gavri Medresenin Beş Kûlahlı Testi Minaresi.⁹⁰⁹

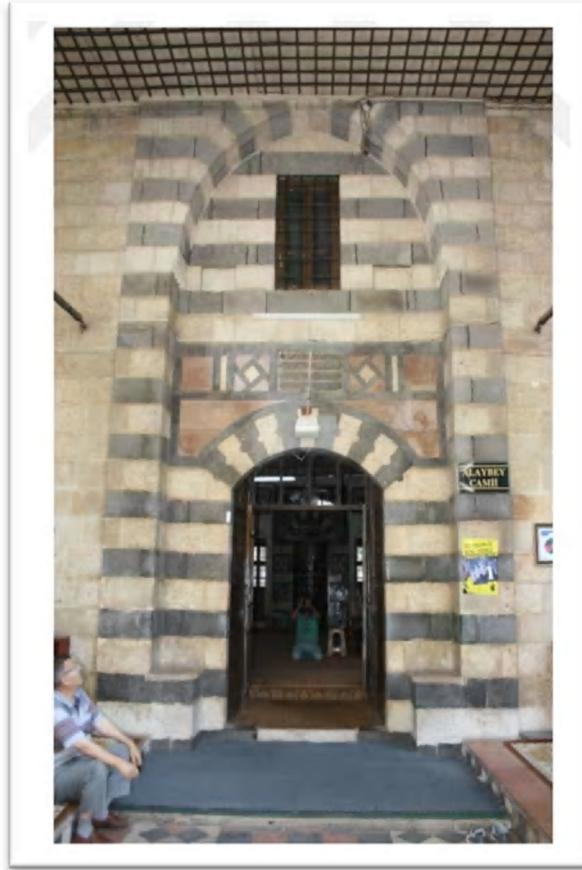
⁹⁰⁸ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

⁹⁰⁹ Fotoğraf; Hossam Ali, Arkeolojik Bakanlığında Araştırmacı, 2019.

(Res:102) Adana Ramazanoğulları ulu camiinin mülevven ana taçkapısı.⁹¹⁰

⁹¹⁰ Fotograf; Khalid Emam Abuşanp.

(Res:103) Alaybey camii taçkapı.⁹¹¹

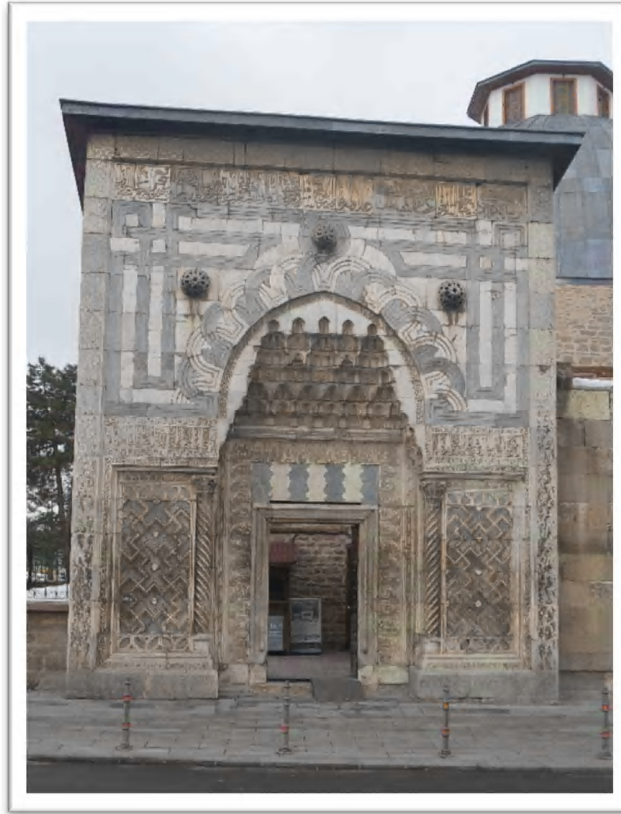
(Res:104) Mardin Abdulatif camiinin taçkapısı ve silmeleri.⁹¹²

⁹¹¹ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.391.

⁹¹² Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

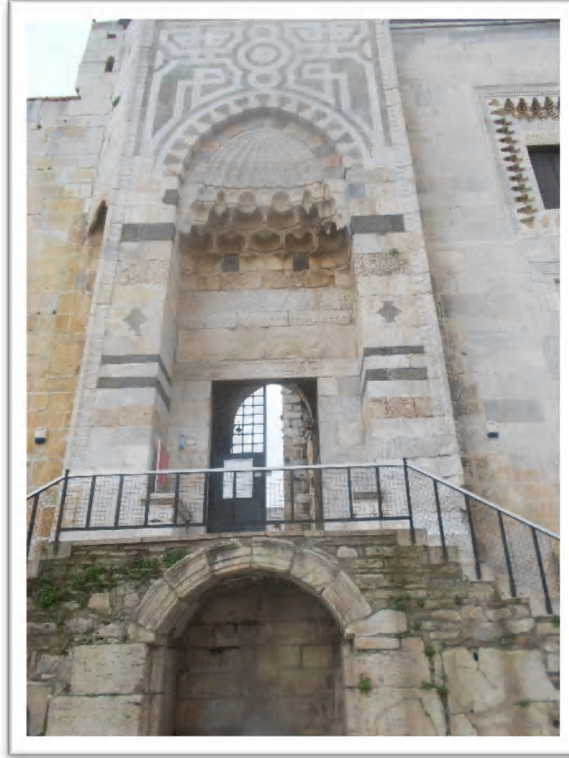
(Res:105) Kayseri Çifte medresenin taçkapısı.⁹¹³

(Res:106) Konya Karatay medresenin mukarnaslı Kavsara taçkapısı.⁹¹⁴

⁹¹³ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹¹⁴ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

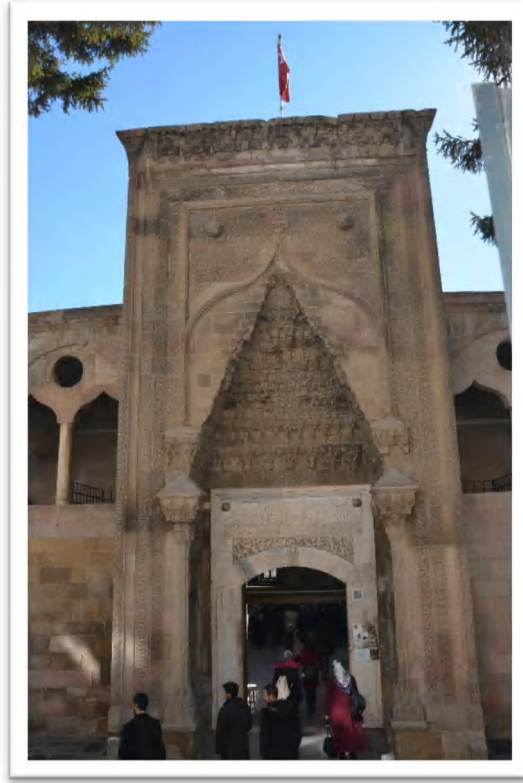
(Res:107) Aydın-Selçuk-İsa Bey ulu camiinin taçkapısı.⁹¹⁵

(Res:108) İsa Bey ulu camiinin mukarnaslı kavsara "mülevven" taçkapısı.⁹¹⁶

⁹¹⁵ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹¹⁶ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

(Res:109) Niğde Ak Medresenin Mukarnaslı Taçkapısı.⁹¹⁷

(Res:110) Niğde Akmedrese Girişin Sağ Mukarnaslı Sivri Kemer Mihrabiyesi.⁹¹⁸

⁹¹⁷ İsrail Mutlu.

⁹¹⁸ İsrail Mutlu.

(Res:111) ez-Zahir Berkuk Taçkapısı.⁹¹⁹

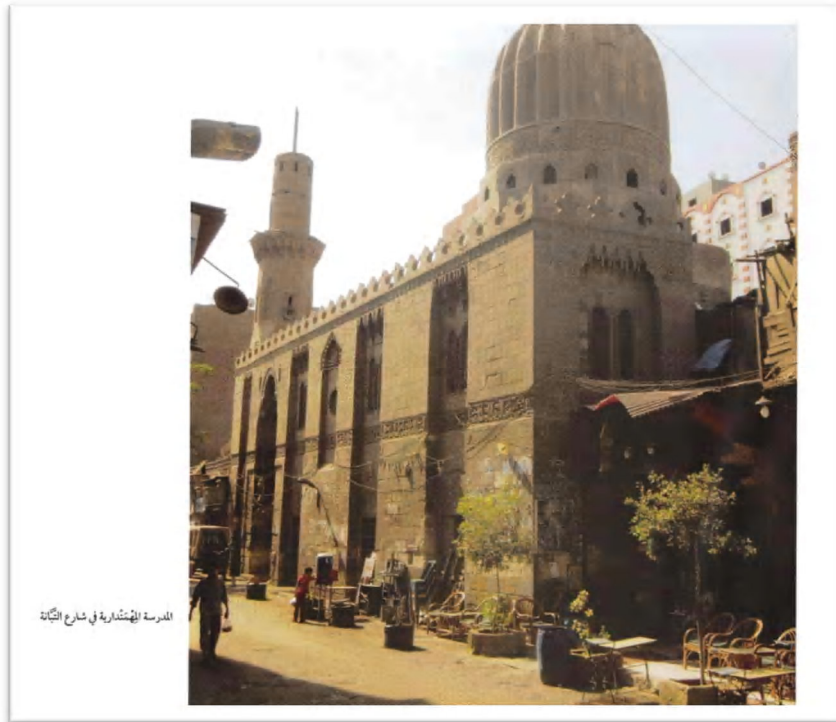
(Res:112) Mardin Zinciriye medresesinin taçkapısı.⁹²⁰

⁹¹⁹ Fotoğraf; Khalid Emam ve Envar Avni **el-Mibayid**, 2007.

⁹²⁰ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

(Res:113) Salar ve Sencer el-Cevuli hangatulmedresesinin dilimli kubbeleri.⁹²¹

(Res:114) Mehmendariye medresesinin dilimli kubbesi ve ana cephesi.⁹²²

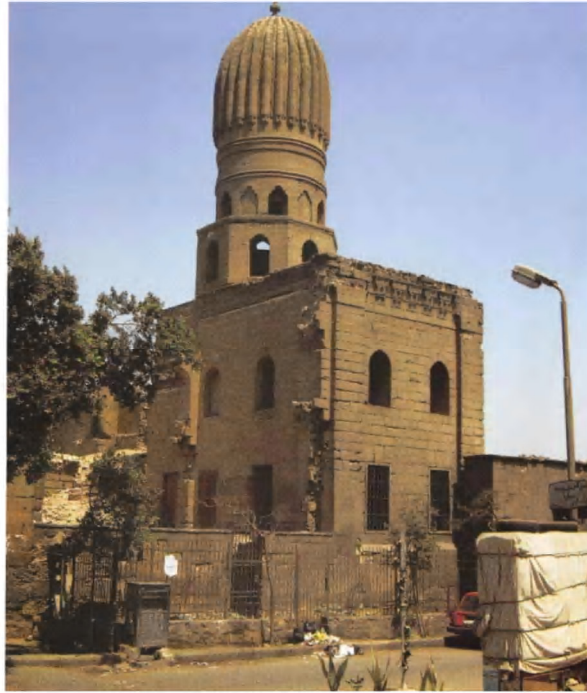
⁹²¹ Fotoğraf; Esra Muhammed, Kahire Tarihiyye Arşivi, 2012.

⁹²² Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.105.

خانقاه و قبة أم أنوك
موند طعاعی، بفرافقة المراكب
على طريق صلاح سالم

(Res:115) Ümmu Unuk Hanganının dilimli kubbesi.⁹²³

قبة يونس الدوادار خارج باب الوزير

(Res:116) Ynuns ed-Davadar türbesinin dilimli kubbesi.⁹²⁴

⁹²³ Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.134.

⁹²⁴ Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.141.

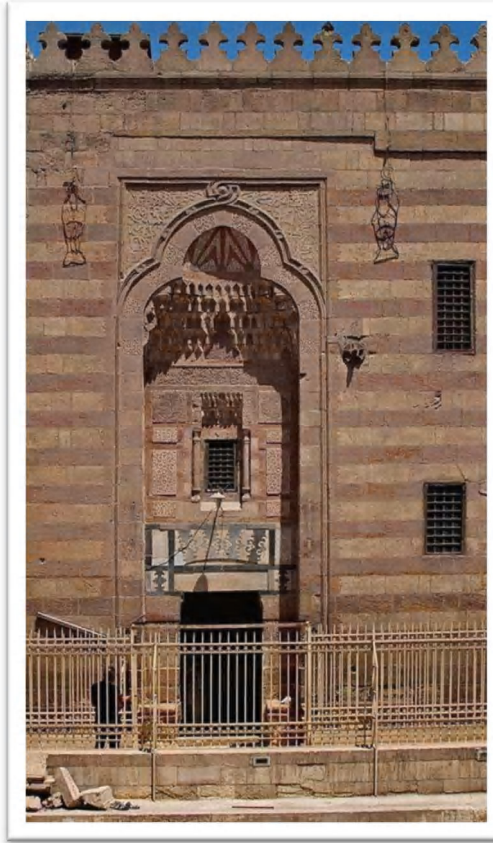
(Res:117) Mardin Zinciriye medresesinin dilimli kubbesi.⁹²⁵

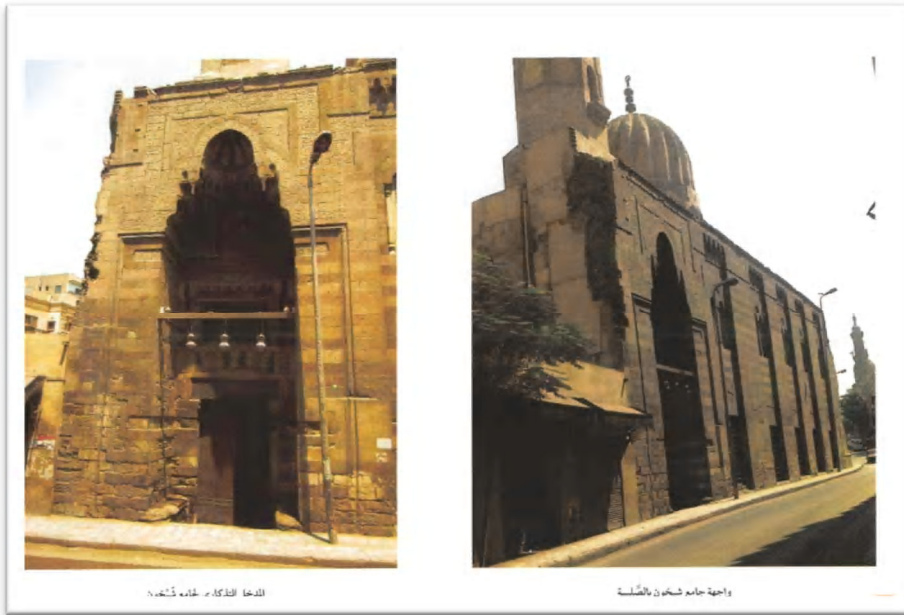
(Şek:118) Sultan Kayıtbay Külliyesinin Taçkapısı.⁹²⁶

⁹²⁵ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp.

⁹²⁶ Fotoğraf; Khalid Emam Abushanp.

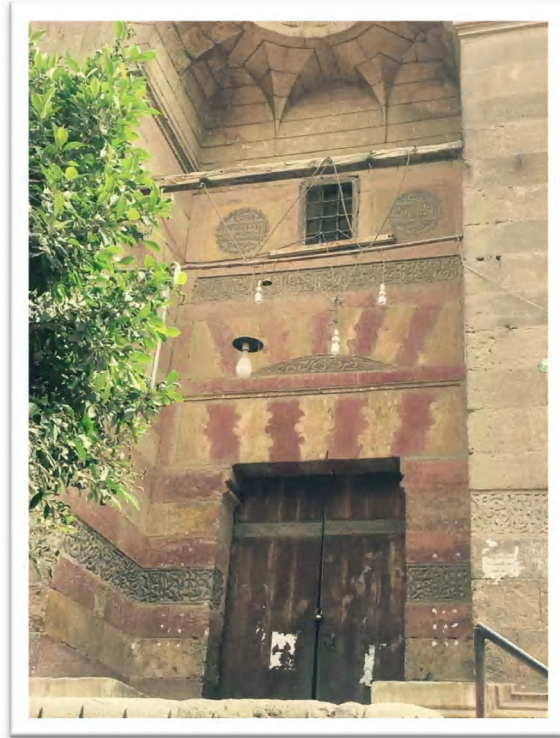
(Res:119) Sultan Kayıtbay Kabiş medresesinin taçkapısı.⁹²⁷

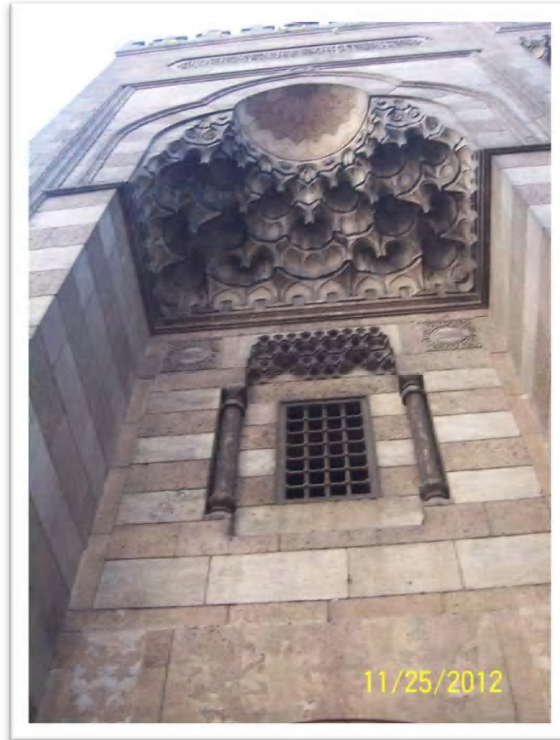
(Res:120) Emir Şeyhul Nasrı el Ömeri ulu camii'nin taçkapısı ve ana cephesi.⁹²⁸

⁹²⁷ Fotoğraf; Selah **Adil**, Kahire Tarihiye arşivi, 2010.

⁹²⁸ Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.112.

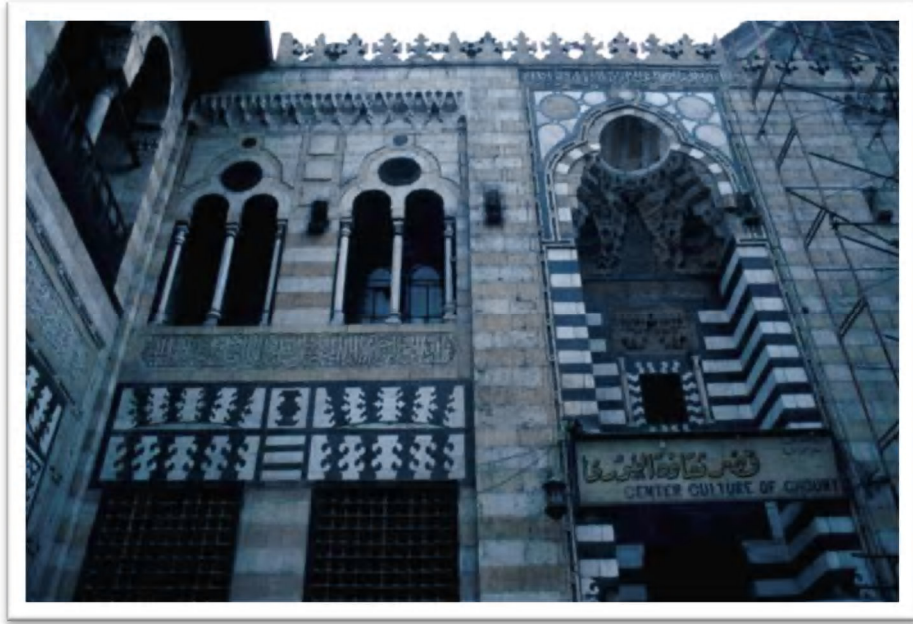
(Res:121) Sultan Eşref Barsbay hangahının taçkapısı.⁹²⁹

(Res:122) Zeynuddin Yahya ulu camiinin taçkapısı.⁹³⁰

⁹²⁹ Fotoğraf;Khalid **Emam Abushanp.**

⁹³⁰ Fotoğraf; Esra Muhammed, Kahire Tarihiyye Arşivi, 2012.

(Res:123) Sultan Kansu Gavri türbesinin üçlü kemer taçkapısı.⁹³¹

(Res:124) Mardin Şahabiye medresenin taçkapısının silmeleri.⁹³²

⁹³¹ Fotoğraf; Ömer **el-Kazaz**, Kahire Tarihiye arşivi, 2010.

⁹³² Fotoğraf ve İşleyen; Khalid **Emam Abushanp**.

(Res:125) Konya İnce Minareli medresenin taçkapısı.⁹³³

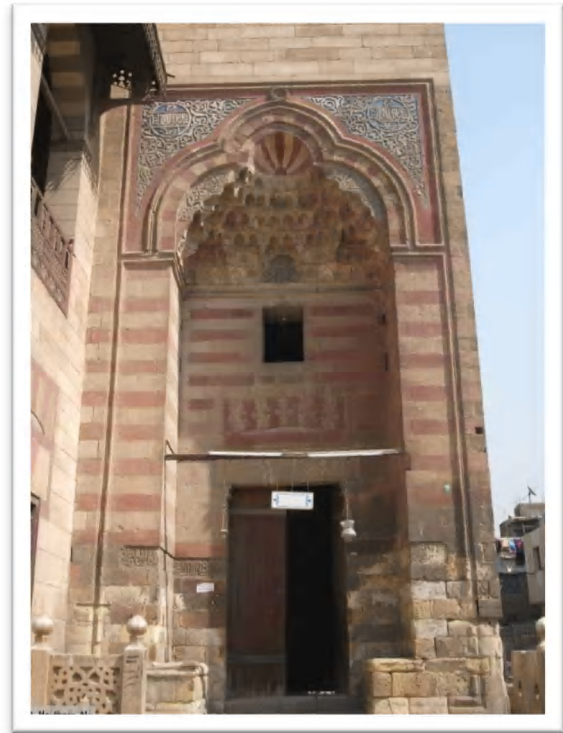
(Res:126) Sultan Kayıtbay müstakil selsebili, ana cephe ve taçkapı.⁹³⁴

⁹³³ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹³⁴ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

(Res:127) H.10./M.16. yy. Hesrev Paşa'nın Selsebili, Kahire.⁹³⁵

(Res:128) Nasır Ferec b. Berkuk Hangahının Taçkapısı.⁹³⁶

⁹³⁵ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹³⁶ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

(Res:129) Kahire-Memluklu çeşitli taçkapıları.⁹³⁷

(Res:130) Sivas Çift Minareli Medresenin ana cephesi.⁹³⁸

⁹³⁷ Eyman **Abdulmunim**, *el-Kahiretil Tarihiye*, Mısır Arekoloji bakanlığı, Kahire, 2002, s.20.

⁹³⁸ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

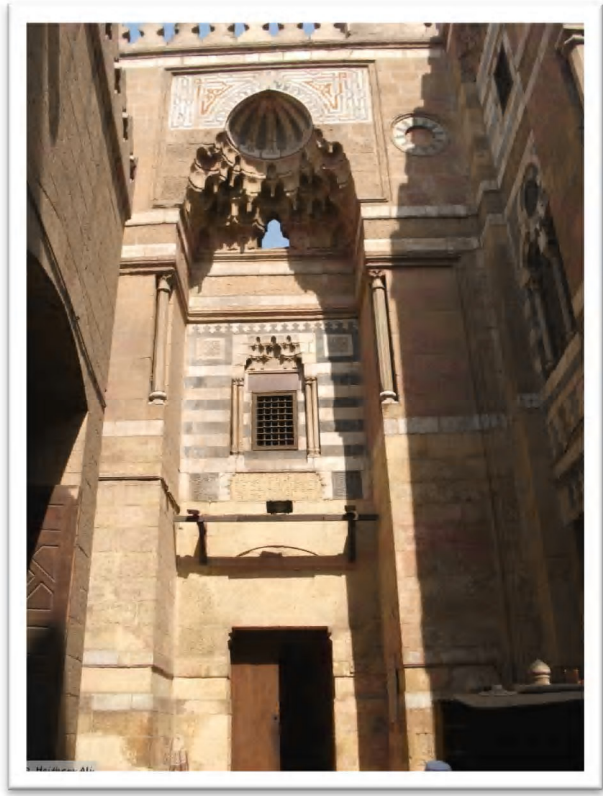
(Res:) ez-Zahir Berkuk Taçkapısı.⁹³⁹

(Res:) İsa Bey ulu camiinde dilimler arasına bitkisel ve mülevven geometrik süslemeleri.⁹⁴⁰

⁹³⁹ Fotoğraf; Khalid Emam ve Envar Avni **el-Mibayid**, 2007.

⁹⁴⁰ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

(Res:) Ezher manzumesindeki Akbağaviye medresesinin taçkapısı.⁹⁴¹

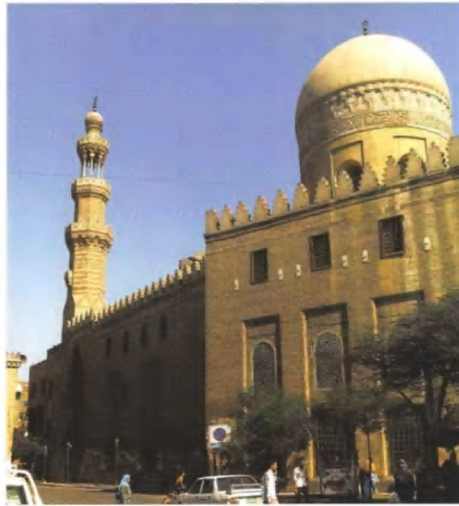
(Res:) Başték ulu camiinin taçkapısı.⁹⁴²

⁹⁴¹ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

⁹⁴² Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.102.

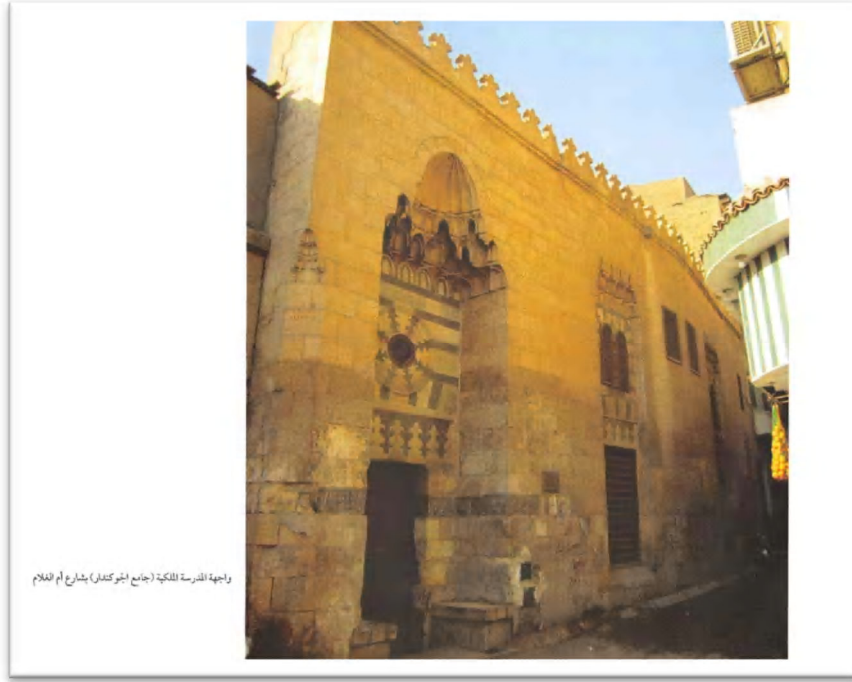
(Res:135) Şeyhul Nasırı el-Ömeri el-Nasırı ulu hangahının taçkapıları.⁹⁴³

(Res:) Emir Sırgatmaş el-Nasırı medresesi ve taçkapısı.⁹⁴⁴

⁹⁴³ Fotoğraf; Hossam Ali.

⁹⁴⁴ Eyman Fuad Seyyid, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.116.

(Res:) Ümmülgulam caddesinde, el-Cukındar ulu camiinin taçkapısı.⁹⁴⁵

(Res:1 8) Sivas Gökmedresenin taçkapısı.⁹⁴⁶

⁹⁴⁵ Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.137.

⁹⁴⁶ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

(Res:139) Mardin Kasımiye medresesinin taçkapısı.⁹⁴⁷

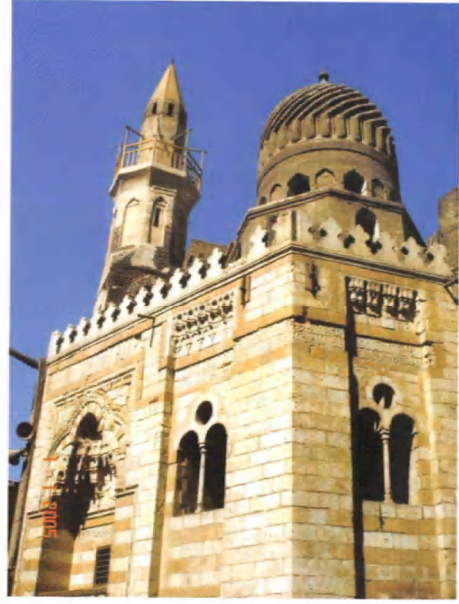
(Res:) Aslam el-Silahdar el-Bahai ulu camiinin ana cephesi.⁹⁴⁸

⁹⁴⁷ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

⁹⁴⁸ Fotoğraf; Hossam Ali.

المدخل التذكاري للمدرسة الأيتشيية

المدرسة الأيتشيية باب الوزير

(Res:) Altmışiye medresesinin taçkapısı ve ana cephesi.⁹⁴⁹

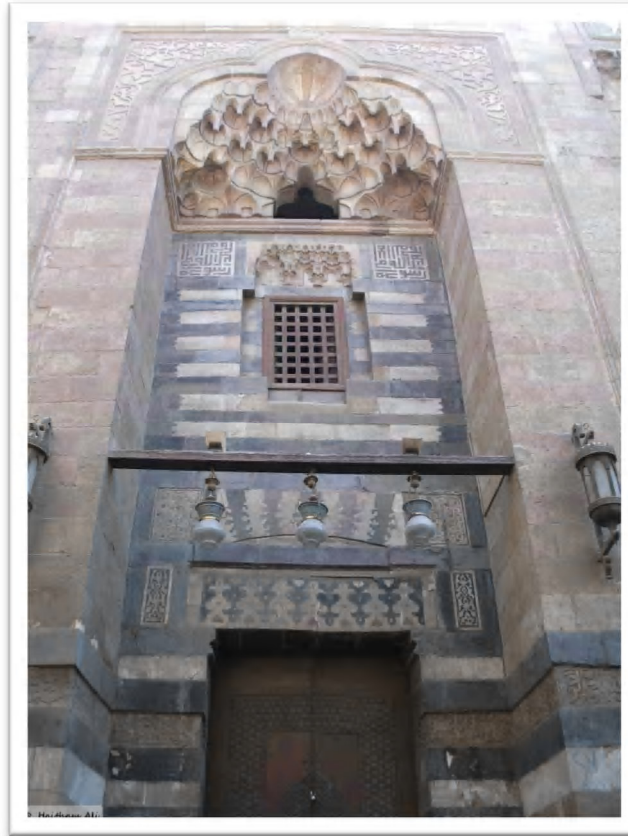
(Res:142) Sivas Buruciye medresesinin taçkapısı.⁹⁵⁰

⁹⁴⁹ Eyman Fuad **Seyyid**, *el-Kahire Hitatuha Ve Tatevvuruha el-Umrani*, C:2, s.145.

⁹⁵⁰ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

(Res:143) Ezher manzumesinin Kayıtbay taçkapisında bitkisel ve geometrik süslemeleri.⁹⁵¹

(Res:144) Cemaluddin el-Ustadar Medresesinin Üç Dilimli Kuşatma kemerleri.⁹⁵²

⁹⁵¹ Fotoğraf; Heysem Ali.

⁹⁵² Fotoğraf; Heysem Ali.

(Res:145) Konya sırçalı medresenin taçkapısı.⁹⁵³

(Res:146) Nasır Mehmet b. Kalavun Götük Taçkapısı ve Ana cephesi, Kahire.⁹⁵⁴

⁹⁵³ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

⁹⁵⁴ Fotoğraf; Hossam Ali.

(Res:147) Konya Larende camiinin mihrabiye taçkapısı.⁹⁵⁵

(Res:148) Sivas çifte minareli medresenin sağ mihrabiyesi.⁹⁵⁶

⁹⁵⁵ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹⁵⁶ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

(Res:149) Sivas Gökmedresenin taçkapısının sağ mihrabiyesi.⁹⁵⁷

(Res:150) Sultan Nasır Ferec b. Berkuk hangahının ana cephesi ve çeşitli kandaliye ve pencere tarzları.⁹⁵⁸

⁹⁵⁷ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹⁵⁸ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

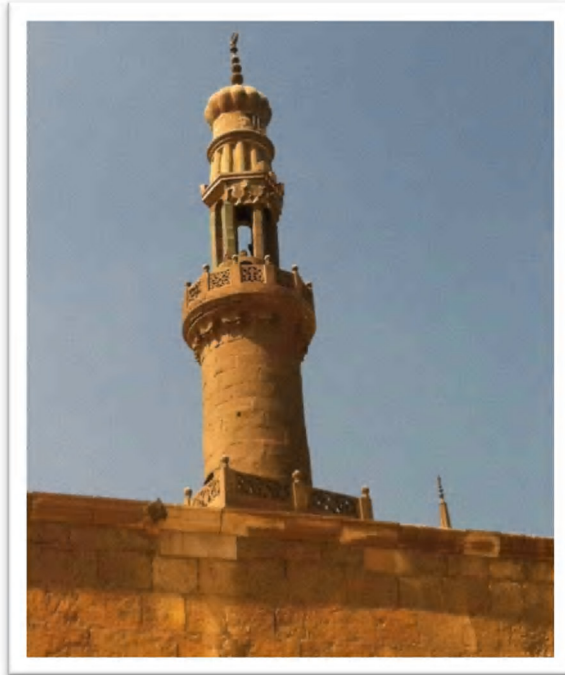
(Res:151) Sultan Eşref Barsbay medresenin ana cephesinin pencereleri.⁹⁵⁹

(Res:152) Canı Bey camiinin Kandıyesi.⁹⁶⁰

⁹⁵⁹ Fotoğraf; Heysem Ali.

⁹⁶⁰ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

(Res:153) Sultan Nasır Mehmet b. Kalavun minaresi.⁹⁶¹

(Şek:154) Alaüddevle camii doğu genel görünüm.⁹⁶²

⁹⁶¹ Fotoğraf; Ömer **el-Kazaz**, Kahire Tarihiye arşivi, 2010.

⁹⁶² Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.670.

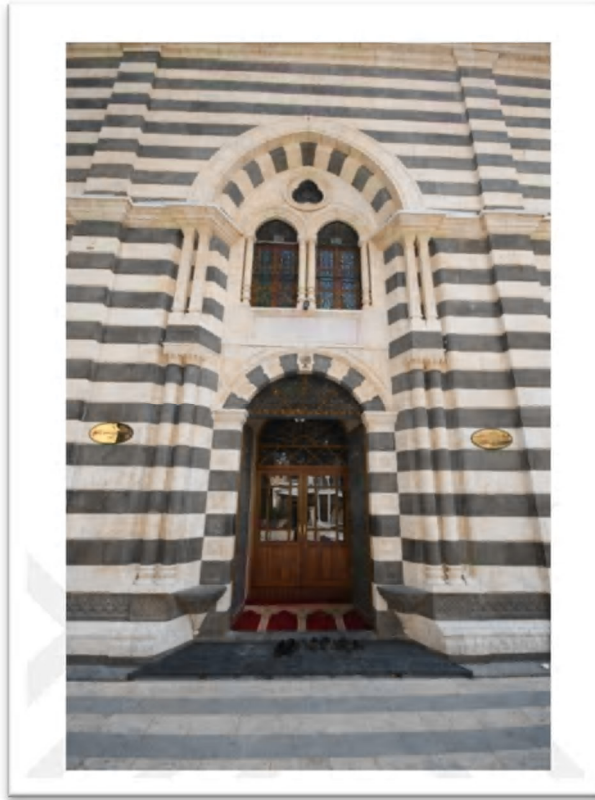
(Res:155) Alaüddevle camii kuzey cephe.⁹⁶³

(Res:156) Alaüddevle camii minaresi.⁹⁶⁴

⁹⁶³ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.670.

⁹⁶⁴ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.672.

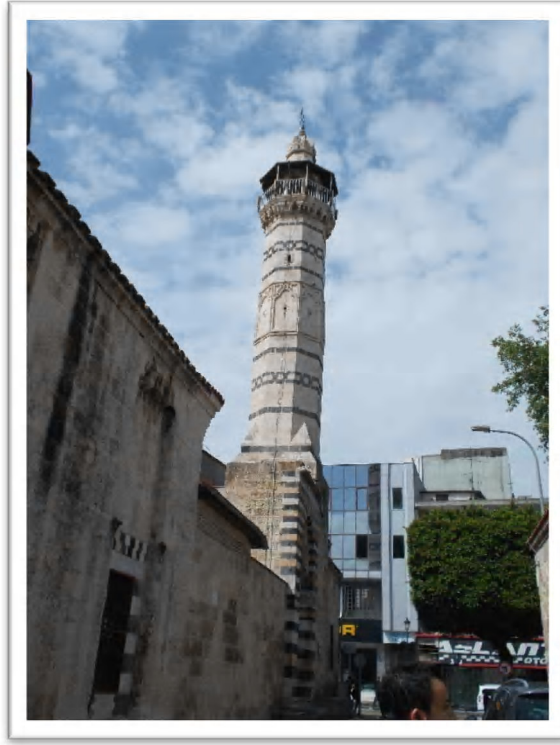
(Res:157) Alaüddevle camii taçkapı.⁹⁶⁵

(Res:158) Ramazanoğulları Caminin Taçkapısının Sivri Mukarnasları.⁹⁶⁶

⁹⁶⁵ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.671.

⁹⁶⁶ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

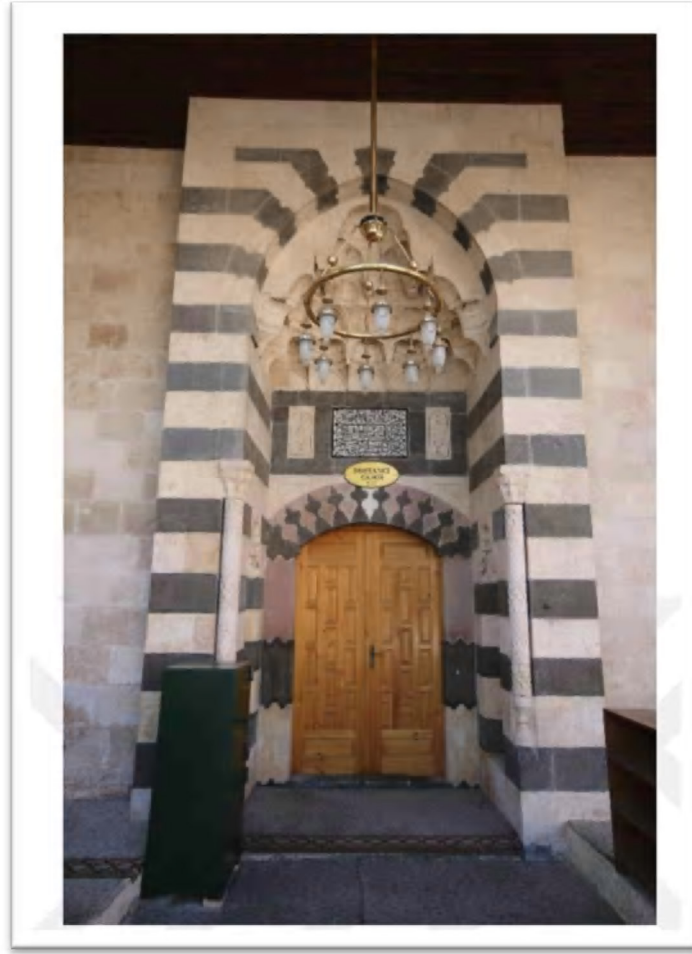
(Res:159) Ramazanoğulları Ulu Caminin Minaresi ve Ön Yüz Cephesi.⁹⁶⁷

(Res:160) Ramazanoğulları Ulu Caminin Renkli Mermerle Penceresi.⁹⁶⁸

⁹⁶⁷ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹⁶⁸ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

(Res:161) Bostancı camii taçkapı.⁹⁶⁹

(Res:162) Bostancı camiinin taçkapı kitabesi.⁹⁷⁰

⁹⁶⁹ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.726.

⁹⁷⁰ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.725.

(Res:163) Bostancı camii taçkapı mukarnas alttan görünüm.⁹⁷¹

(Res:164) Bostancı camii taçkapı sütünce ve ablak sağ mihrabiye.⁹⁷²

⁹⁷¹ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.726.

⁹⁷² Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.727.

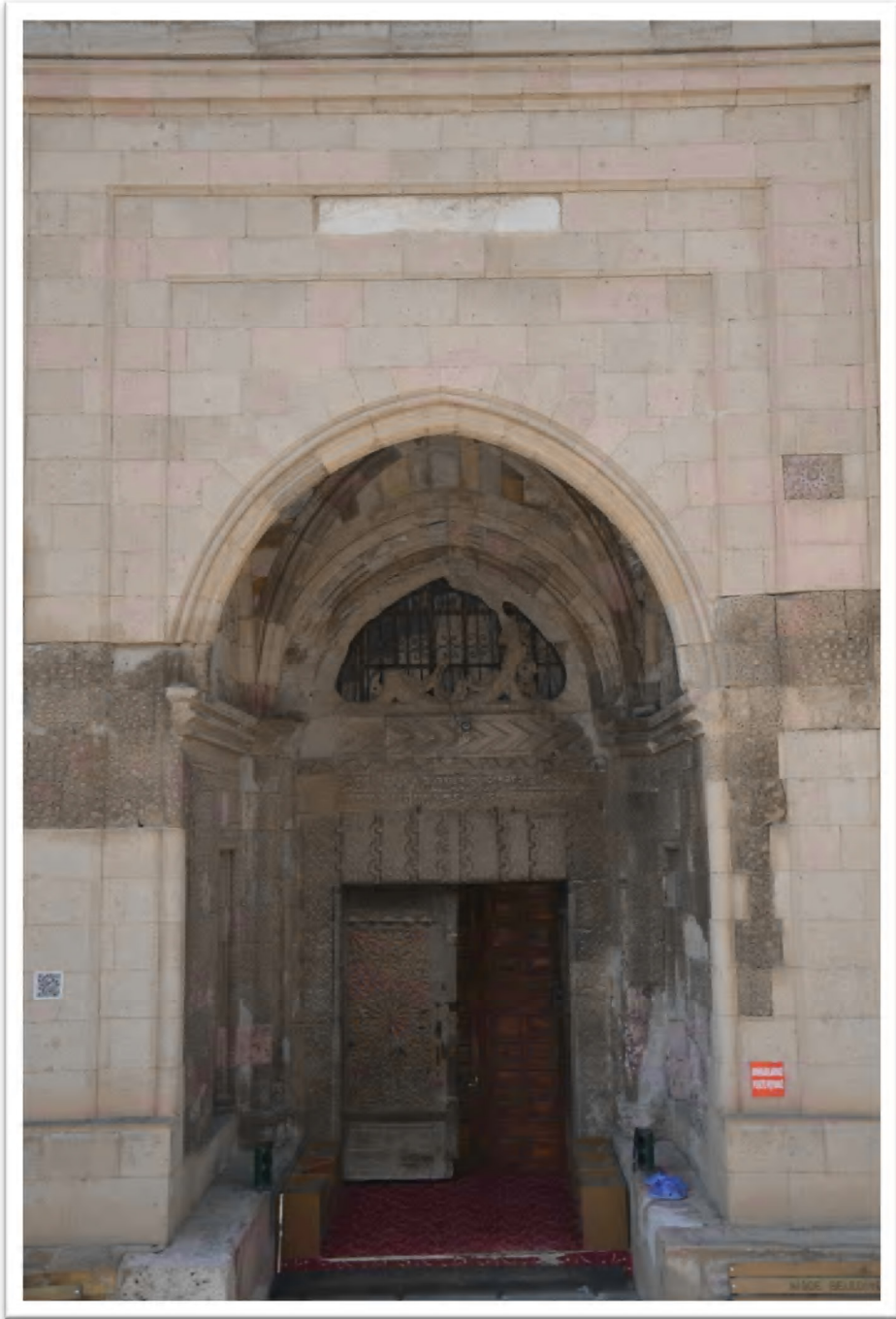
(Res:165) Gaziantep Bostancı camii kuzey cephedeki pencere alınlığı.⁹⁷³

(Res:166) Niğde Sungur Bey Ulu Caminin Ön Yüz Cephesi.⁹⁷⁴

⁹⁷³ Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.727.

⁹⁷⁴ Fotoğraf; İsrail Mutlu.

(Res:167) Niğde Sungur Bey Ulu Caminin Taçkapısı.⁹⁷⁵

⁹⁷⁵ Fotoğraf; İsrail Mutlu.

(Res:168) Niğde Sungur Bey Ulu Caminin Minaresi.⁹⁷⁶

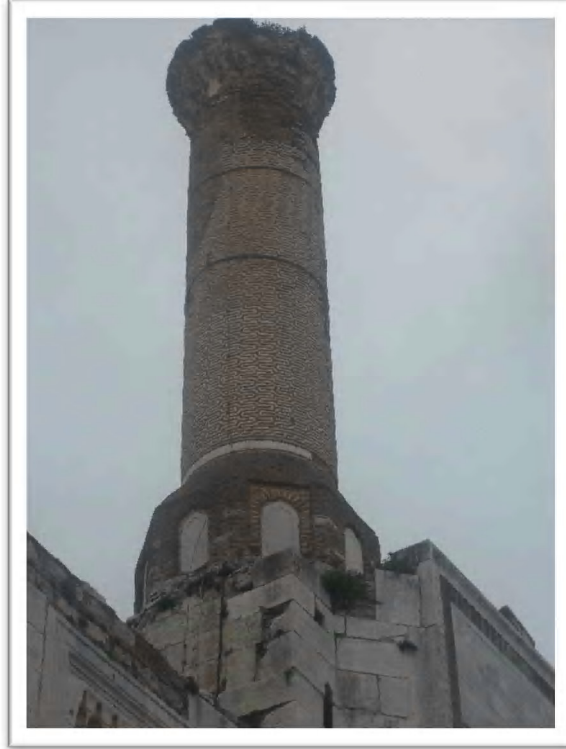
(Res:169) Aydın İsa Bey Ulu caminin Ön Yüz Cephesinde Alt Pencere.⁹⁷⁷

⁹⁷⁶ Fotoğraf; İsrail Mutlu.

⁹⁷⁷ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

(Res:170) Aydın İsa Bey Ulu caminin Ön Yüz Cephesinde Üst Mukarnaslı Penceresi.⁹⁷⁸

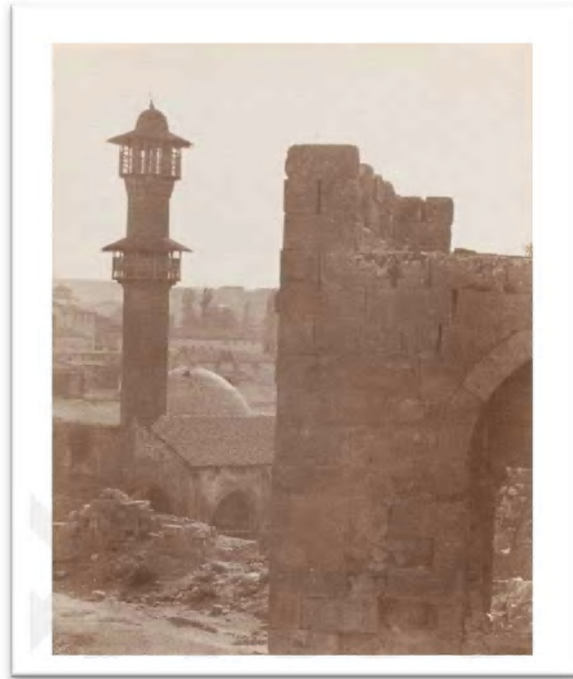
(Res:171) Aydın İsa Bey Ulu caminin Minaresi.⁹⁷⁹

⁹⁷⁸ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹⁷⁹ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

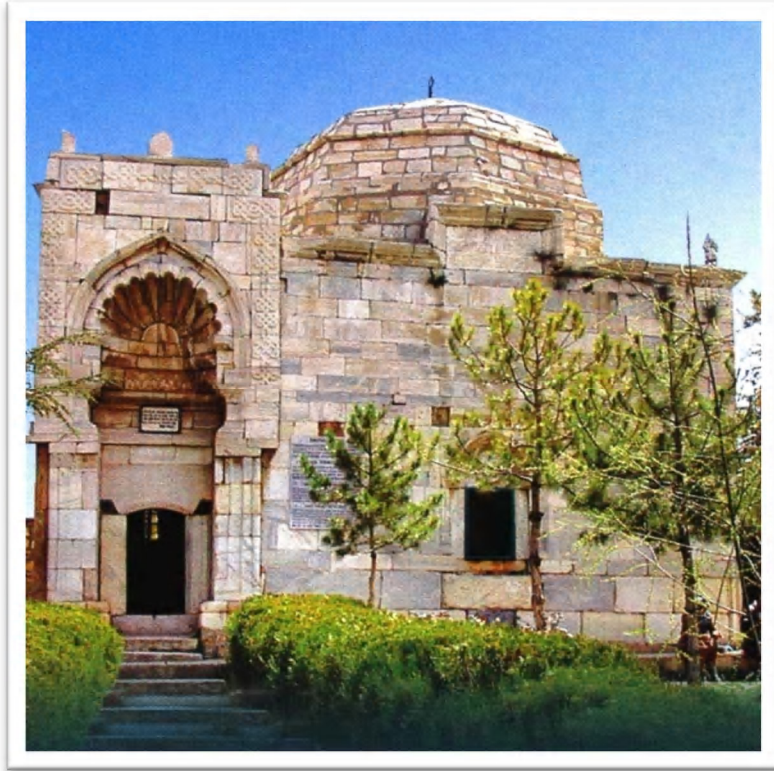
(Res:172) Gaziantep Şirvani camii taçkapı.⁹⁸⁰

(Res:173) Şirvani camii antep harbi öncesi minare.⁹⁸¹

⁹⁸⁰ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.565.

⁹⁸¹ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.567.

(Res:174) Kırşehir-Aşık Paşa türbesinin kavşara şekli ve ana cephesi.⁹⁸²

(Res:175) Kırşehir-Aşık Paşa türbesinin kavşaralı taçkapısı.⁹⁸³

⁹⁸² Fotoğraf, Sultan Murat **Topçu**.

⁹⁸³ Fotoğraf, Sultan Murat **Topçu**.

(Res:176) Kırşehir-Aşık Paşa türbesinin kavsaralı taçkapısının Yarım kubbe biçimindeki niş, dilimli işlenerek istiridiye kabuğu şeklinde biçimleri.⁹⁸⁴

(Şek:177) Akmar Ulu Caminin Taçkapısı, Kahire.⁹⁸⁵

⁹⁸⁴ Fotoğraf, Sultan Murat **Topçu**.

⁹⁸⁵ Fotoğraf; Heysem Ali.

(Res:178) Adana Memluklu Hoşkadem ulu camiinin taçkapısı.⁹⁸⁶

(Res:179) Adana Memluklu Hoşkadem ulu camiinin ana cephesi ve kubbesi.⁹⁸⁷

⁹⁸⁶ Seda Bilasa Özden, “Adana ili Kozan İlçe Merkezindeki Mimari Yapılar”, s.30.

⁹⁸⁷ Adana- Kozan Belediyesinin resimleri.

(Res:180) Gaziantep Karatlar camii kuzey cephe.⁹⁸⁸

(Res:181) Karatlar camii minare şerefe detay.⁹⁸⁹

⁹⁸⁸ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.456.

⁹⁸⁹ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.456.

(Res:182) Gaziantep Ağa camiinin taçkapısı.⁹⁹⁰

(Res:183) Gaziantep Ağa camii minare.⁹⁹¹

⁹⁹⁰ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.176.

⁹⁹¹ Altın Alper, "Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet'e", s.176.

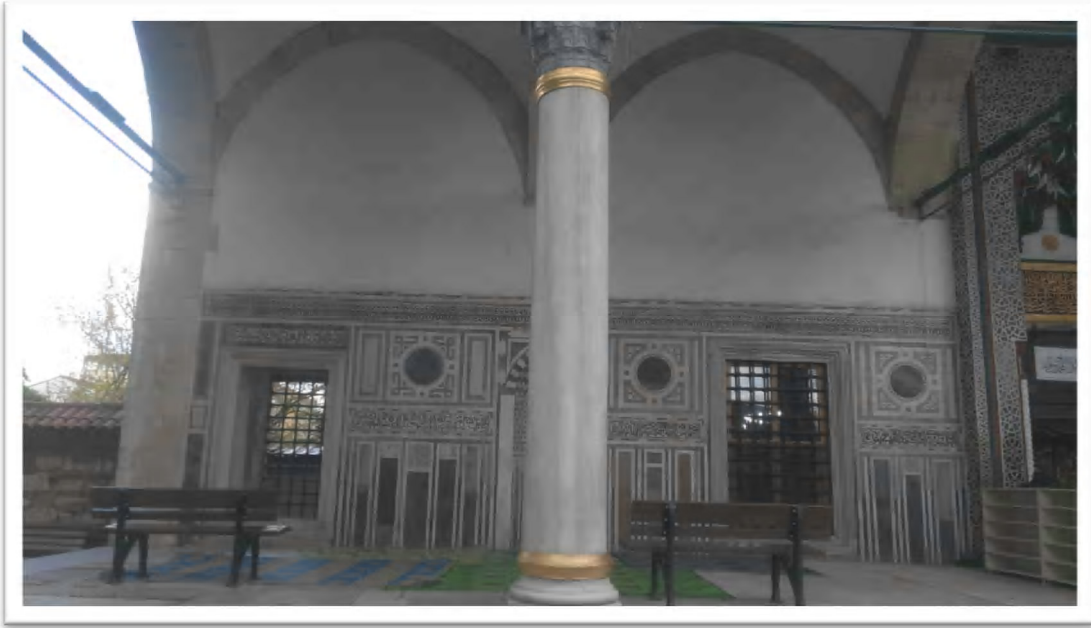
(Res:184) Ağa camii kuzey genel görünüşü.⁹⁹²

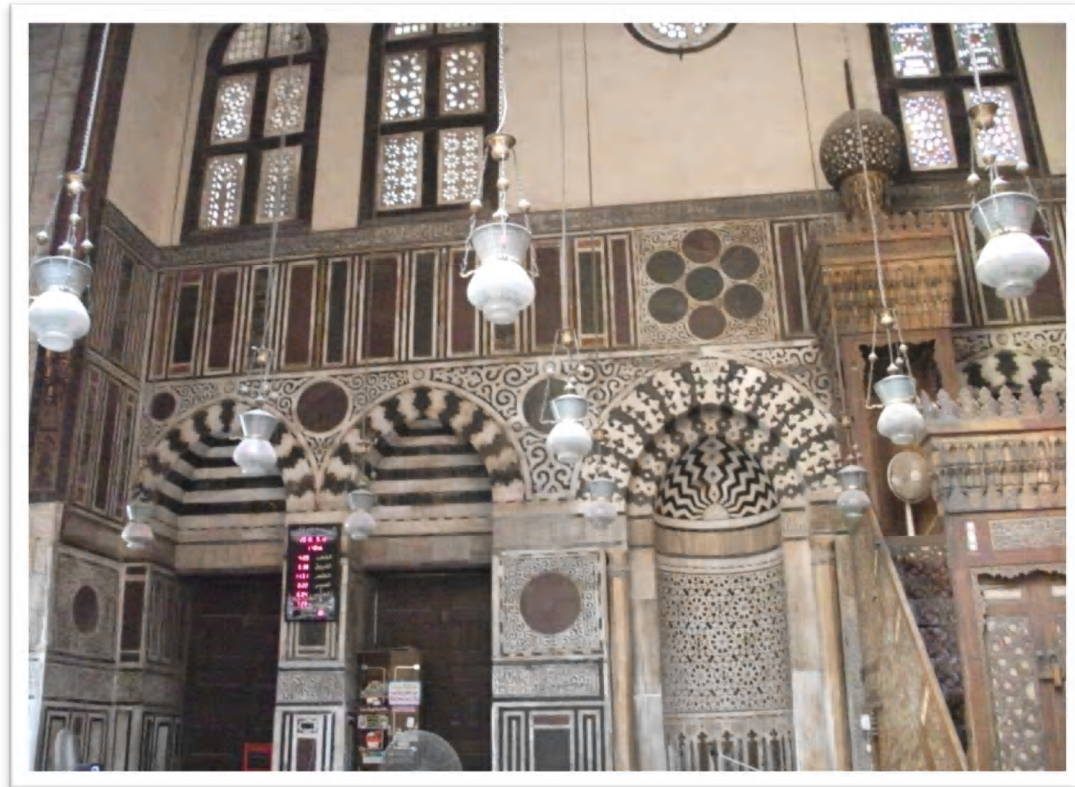
(Res:185) Cebze-Çoban Mustafa Paşa camiinin son cemaatında Mamluklu renkli mermer örtüsü.⁹⁹³

⁹⁹² Altın Alper, “Gaziantep Türk İslam mimarisi Eyyubilerden cumhuriyet’e”, s.177.

⁹⁹³ Fotoğraf, Khalid **Emam Abushanp** ve Ünsal **Ercan**, 19/04/2019.

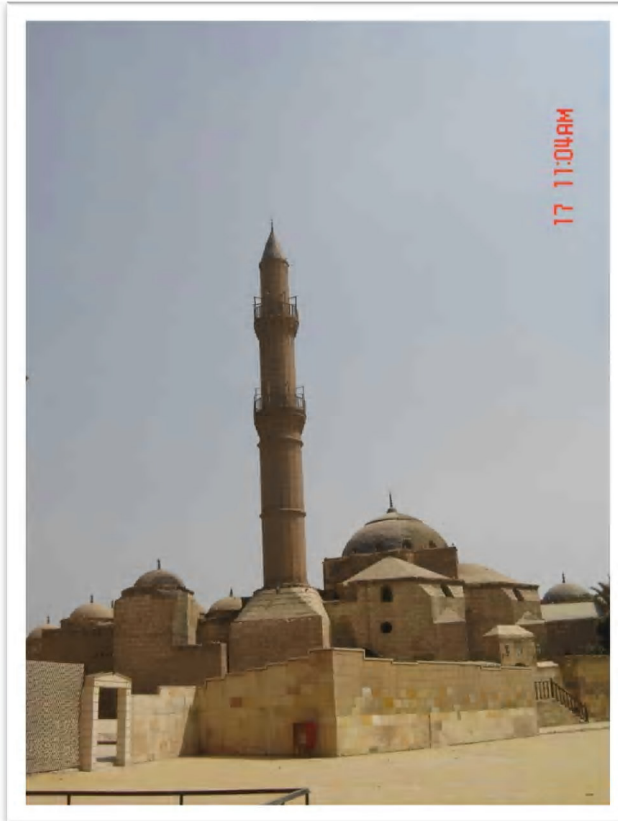
(Res:186) Cebze-Çoban Mustafa Paşa camiinin son cemaati ve Memluklu renkli mermer mozaikleri.⁹⁹⁴

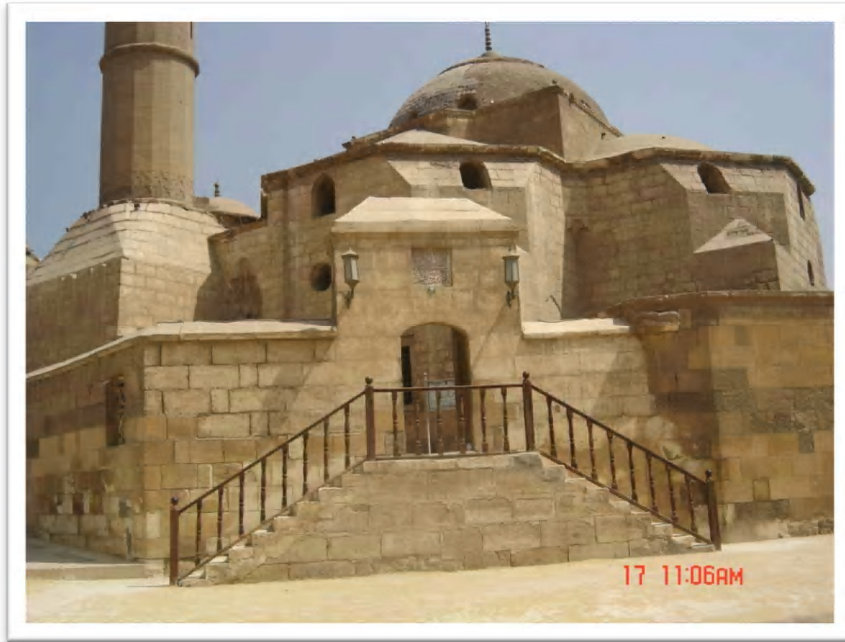
(Res:187) Sultan Eşref Kansu Gavri Medresenin Renkli Mermerli Kible Eyvanı.⁹⁹⁵

⁹⁹⁴ Fotoğraf, Khalid **Emam Abu Shanp** ve Ünsal **Ercan**, 19/04/2019.

⁹⁹⁵ Fotoğraf, Heysem Ali, Tarihi Kahire Arşivi.

(Res:188) Kahire- Osmanlı Hadım Süleyman Paşa ulu camii.⁹⁹⁶

(Res:189) Kahire- Osmanlı Hadım Süleyman Paşa ulu camiinin girişi.⁹⁹⁷

⁹⁹⁶ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

⁹⁹⁷ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp.**

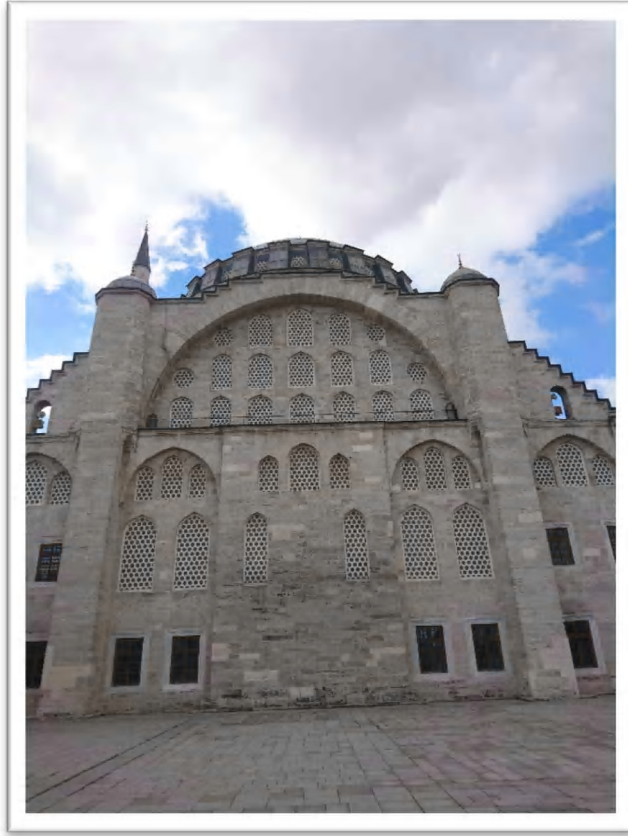
(Res:190) Kahire- Osmanlı Hadım Süleyman Paşa ulu camiinin iç girişi.⁹⁹⁸

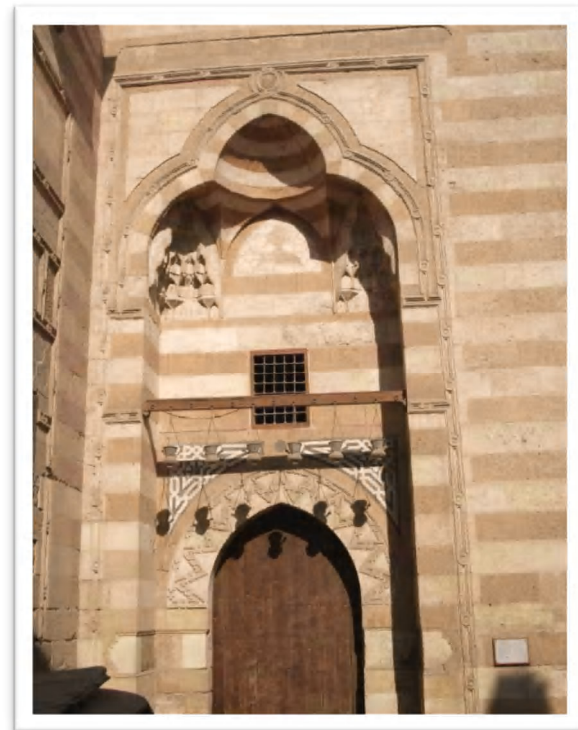
(Res:191) İstanbul, Edirekapı Mihrimah camiindeki kubbe kasnağında iç kandaliye penceresinin Mimar Sinan üslubu.⁹⁹⁹

⁹⁹⁸ Fotoğraf; Khalid **Emam Abushanp**.

⁹⁹⁹ Fotoğraf, Khalid **Emam Abushanp** ve Abdusselam **Uzun**, 30/03/2019.

(Res:192) İstanbul, Edirekapı Mihrimah camiindeki kubbe kasnağında dış kandaliye penceresinin Mimar Sinan gelişmesi.¹⁰⁰⁰

(Res:193) Emir Hayır Bey Külliyesinin Taçkapısı, Kahire.¹⁰⁰¹

¹⁰⁰⁰ Fotoğraf, Khalid **Emam Abushanp** ve Abdusselam **Uzun**, 30/03/2019.

¹⁰⁰¹ Fotoğraf; Heysem Ali.

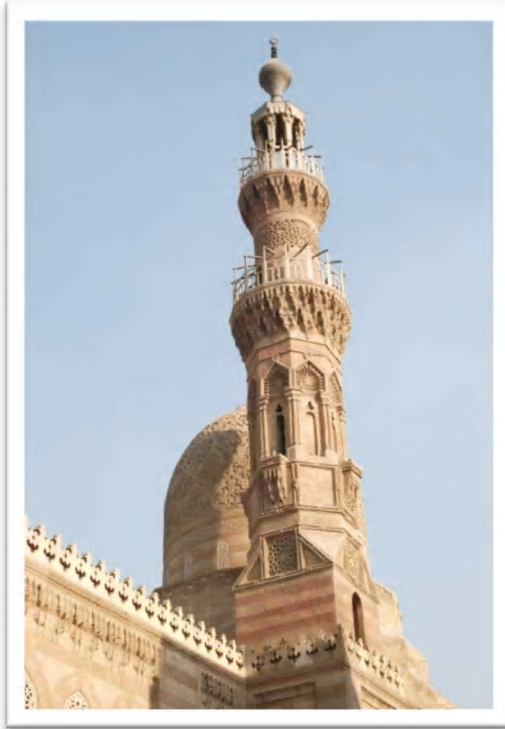
(Res:194) Emir Hayır Bey Külliyesinin Kuzey Doğu Ana Cephesi.¹⁰⁰²

(Res:195) Emir Hayır Bey Külliyesinin Kubbesi.¹⁰⁰³

¹⁰⁰² Fotoğraf; Hossam Ali.

¹⁰⁰³ Fotoğraf; Hossam Ali.

(Res:196) Emir Hayır Bey Külliyesinin Minaresi.¹⁰⁰⁴

(Res:197) I.Baybars Aslan taş sembolü.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁴ Fotoğraf; Heysem Ali.

¹⁰⁰⁵ Kahire-İslam Sanat müzesinin arşivi.

(Res:198) Sivas-Kantepe divriği caminin türbesinin Memluklu mezar taşı.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁶ Fotoğraf; Sultan Murat **Topçu**.

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı, Soyadı: Khalid Emam ABUSHNAP

Uyruğu: Mısır

Doğum Tarihi ve Yeri: Kahire/Mısır 04.04.1983

Medeni Durum: Evli

E- mail: h.imam1404@gmail.com

Adres: Cumhuriyet Meydanı Kuder Misafirhanesi Melikgazi KAYSERİ

M.14.-17.YY. ANADOLU ÖN YÜZ CEPHE MİMARİSİNDE MEMLUKLU ETKİLERİ

ORIJİNALLIK RAPORU

% 12	% 11	% 4	%
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikerisim.fsm.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	% 1
2	archive.org İnternet Kaynağı	% 1
3	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	% 1
4	journals.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
5	www.larendem.com İnternet Kaynağı	% 1
6	www.circassiancenter.com İnternet Kaynağı	% 1
7	H. Merve Altan, Görün Arun. "Chapter 192 Damage Assessment of Livas and Kastels in Gaziantep, Turkey", Springer Science and Business Media LLC, 2019 Yayın	<% 1